

AL LIAMM 126

Genver - C'hwevrer 1968

TAOLENN

Tan ha Ludu gant MAODEZ GLANNDOUR	3
Evning, allas !... gant JAKEZ KONAN	5
Ya, hogen hud ebet gant MIGUEL ANGEL ASTURIAS	6
Hor bara pemdeziek (kendalc'h) gant T. JEUSED	10
Breizh Bemdeiz Doue gant BENEAD	23
Itron Sant Per gant BENEAD	32
An troc'hañ-tali war aodoù Bro-Leongant LOEIZ BIHANNIG	38
Yezh ar bobl : pinvidigezhioù o vont da goll gant P. DENEZ	42
Kendalc'h Keltiek 1968 gant P. DENEZ	47
Eil tezenn vrezhonek ar c'hantved gant G. E. ABANNA	51
Al Levrioù	63
Notennoù	67

Pep gwir miret strizh

Tan ha Ludu

(1)

V

Tenn, tenn diwar da zremm
 Ar ouel-se, furmioù lies ha bresk
 Ar boudoù, a zo ha war un dro n' int ket.
 Eus a-drek dezho, eus a-drek din,
 Me diret e kreiz an dibad,
 Par, te ar Bezoud am zreant
 Hag e pep momed, am dalc'h.

- Klask hepken, un Doue kuzh on-me,
 Ha divin va sked, me ar Bezoud
 O flamminañ er bod hep e bulluc'hañ,
 Ez kreiz hep da lazhañ.
 Tenn da votoù hepken, ha stou da benn izelek :
 Emaon a-drek, santel eo pep tra.

(1) Cf. Al Liamm, niv. 124 : Tan ha Ludu a zo da lenn, ha n' eo ket Tan al Ludu.
 Reizhañ ivez barzhoneg Benead, p. 388, 6-vet linenn : Petra 'zo kuzhet e skorn
 da vozoù ?

4

VI

Perak an aon-se ? Un tan pulluc'hus n' out ket.
 Ne laki da vervel ennon nemet ar pezh a zo dija maro.
 N' out ket tomder disec'hus an hañv en e greisteiz,
 Met dour-sklerijenn ur beure nevez-amzer :
 Dour a flamm, met ivez feunteun a zouster.

Ro din da evañ, distrad eo ar puñs,
 Ha n' em eus kelorn ebet da vont betek ar foñs :
 Diskouez din pelec'h e teu da vezañ dour-red
 Ma rin evel soudarded Gedeon,
 En em splujañ ennañ hag evañ a lonkadoù.

- Setu va Mab hag e galon digor :
 Te ivez, digor da veg, gouli ouzh gouli,
 Lez da redek ennout betek e mel da eskern,
 Betek e kalon da vuhez-te.
 Ha n' az po ken ezhomm da dennañ
 A sailhadoù bihan.

5

JAKEZ KONAN

Evning, allas !...

Da Anjela Duval.

Evning, allas !...

Evning, allas, a zeuas dec'h

Da vervel yen 'tal va frenestr,
Da damm kelan am samm a nec'h :
Pigosig mel 'vel bleuñv elestr,
Boulig pluñv glas ken kuñv ha skañv,
Sec'h 'vel delienn an dibenn-hañv.

Piv hep arvar a lavarfe
Petore nerzh n' heller merzout,
Peseurt galloud ' oa ennout-te,
Pe ene dec'h ' oa o tec'hout
O lemel kuit diganit mik
Ken didruez da vuhezic ?

26. 12. 67.

6

MIGUEL ANGEL ASTURIAS

Ya, hogen hud ebet

(Si, pero no magia...)

Pennfollet e nij an evned,
hep gouzout pe war du kemer hent...

An avelioù diskiant
o stekiñ ouzh ar mor, ouzh e zistalm...

Gwez a zo o kerzhout.
Gwez nevez
douget gant an doureier.

Mein o kerzhout.
Damouezh kêrioù dazont
douget gant an doureier.

Ha n' eus sonerezh ebet ?
Da se e tamantez, Hemolc'her an Aer ?

Ar sonerezh a-bezh eo 'r sensontlenn e-un,
Daou c'hant mouezh 'n ur gouzoug.
Strinkenoù, preneier, kouevrennoù ha kerdin...
Hag ar wardabarrankenn he liv hirvombard
hag ar fleütoù a-zaou, hag ar fleütoù a-dri
a durpialled, speged, ec'hwedezed, kabelleged,
ha stok-distok ar c'hleuzennoù,
ha 'r grogen-vor vras, ha yud-diyud ar gwent
e 'r gwez-stoub meur a c'hotoñs gurun... ?
...sonerezh ya,
hogen hud ebet...

7

Ha n' eus barzhoniezh ebet ?
Da se e tamantez, Hemolc'her an Aer ?

Hep komzoù e kan ar varzhoniezh kuzh.
Bleuñvenn ar gaktuzenn, mar he gwel ar biroù,
bleuñvenn an amatlenn, mar he gwel an dall
ha 'r vleuñvenn zifetis, mar he gwel ar mannoù

o zaoulagad kaouenn... Tri c'hant mil daoulagad
o mannoù kaouenn... Tri c'hant mil bleziad...
Mui a varzhoni a vennez, Hemolc'her an Aer ?
Er gwent e kan hini ar sonioù.
Tan gouez askellek krakperokeded...
Cholori, kriadeg, speñiadeg hag astalioù
braouac'h... disafarioù dassonus ivez.

Ha ragacherezh raned ha marmouzion...
Marmouzion o sotal silabennoù, kevarc'h !
evit an unsilabennoù ha 'r gerioù dambrizus
o roudoù gwevn... hadennoù
ar youc'h egorant, ar varzhoniezh...

...barzhoniezh ya,
hogen hud ebet...

Ha n' eus liverezh ebet ?
Da se e tamantez, Hemolc'her an Aer ?

Hag ar perokeded m' emgann enne
livioù o youc'hal an holl livioù,
gwer nevez wer, ganet a 'r gwerañ gwer,
gant ar melen, melenañ ar melen,
pe ar ruz ruz, ar rusañ ruz eus an holl ruz,
ar ganevedenn a-bezh o stourm garv, grizias, diarsav,
amatistennoù splann ha safirennoù don, luc'hedoù gwenn,
gell-mouk, glas-ruz, lirevek, ruz-gwenn...

8
Hag ar marelladurioù m' emgann enne
glas o youc'hal an holl c'hlas,
glas a bauned glas ha glasoc'h dalc'hmat,
glas a lennoù glas...

Ha 'r c'hefeleged bras m' emgann enne
tangwalloù o nijal, an holl dangwalloù,
holl livioù an tan en o stuc'h,
ar flammoù, ar regez, heolioù 'n taran.

Ha 'n evn du, ma vrezeleka ennañ
teñvalizion o youc'hal, kañvoz oc'h emgannañ,
holl duoni mel ar roz,
an duoni a-bezh mezvoni un hunvre
a frouezh dilufr.

Ha 'n evned-kelion safr gloazet
ha 'n houad korrig louet e stuc'h
a 'n oabl da 'n aour... Mui a liverezh a vennez,
Hemolc'her an Aer ? Ar brizhvelened
evned a velen vi loar,
ha 'r balafenned, nouveañs orc'hidoù,
marelladurioù o nijal... Mui a liverezh a vennez,
Hemolc'her an Aer ?
liverezh ya,
hogen hud ebet...

Ha n' eus kizellerezh ebet ?
Da se e tamantez, Hemolc'her an Aer ?

9
Ha 'r c'herregegi, gorreadoù ha dour,
a-vec'h levn, beuzet endeo avat,
a-dal ar mor o kizellat trolinenoù morlusenn

grigriou bezhin, euzhviled, kregin bras,
merc'h mor atav o fiñval...
Ha begoù uhel an aradennoù,
trodresoù, patromoù, moneiz stered...
Kizellerezh e maen, e tuniennoù, koc'hennoù...
...kizellerezh ya,
hogen hud ebet...

Ha'r goulourdrennerion o wiskañ 'n noz
gant brizhelladurioù aour a bep liv ?
Ha 'r gogusenn-blu ? Ouzhit e komz paotred o fluenn...
Ha brageriz ar gwent ? Ouzhit e komz an orfebourion...
Ouzhit e komz ar c'hogus, Hemolc'her an Aer
Ouzhit e komz ar bragerizoù, Hemolc'her an Aer !

(Tr. Goulven PENNAOD.)

NOTENN. - Amañ e reer anv a evned eus Gwatemala dianav en hor bro. N' em eus ket
klasket goveliañ gerioù " brezhonek " - gouez da Veven Mordiern - hag o
brezhonekaet 'm eus eus va gwellañ hervez reolennoù Gerioù etrevroadel Roparz
Hemon.

Sk. : Spagneg : sensontle, gwardabarranca, turpiales, hag all.
tan gouez = Kb. tân gwylt « artifiserezh ».

G. P.

Hor bara pemdeziek

Tremenvan ur Vroad

(Kendalc'h)

24/6/50. - Aet omp, Gwazwazour ha me, da welout ar Brotestanted. Tra ma komzen gant Ser, ur Protestant nevez-degouezhet eus Fraen, en deus komzet Gwazwazour gant Falc'hun. Deut eo hemañ da gomz eus Miliz Petiez... Laosket em eus e oan eus Miliz Breizh. Setu toullet ar gaoz etrezomp. A-raok em boa komzet gant Ser diwar-benn al lennegezh vrezhonek (hemañ a anavez Breizh ; ur boutineler e oa gwechall ha deut eo en hor bro da goulz ehan-labour ar besketaerien... ouzhpenn-se, aet e Strollad Doriot, en deus anavezet tud a bleustre war danvez Breizh pe Brezhoned Sant Denez). Setu darempredoù gwelloc'h eget a-raok etre an dud-se ha ni. Ezhomm a oa a se, a gav din. I o doa disfiziañs ouzhimp da gentañ abalamour ma oamp « disrannourien ». Gant aked em eus labouret. (Endeo em boa rannet kaoz gant an Du, un Norman, a zo penn ar Brotestanted, rak gout a ouien e oa an den-se a-enep ar brezhoneg... prestet am boa levr Guieyese dezhañ en ur verkañ ar pajennoù a-zivout an Disivoud e Breizh, ha setu an den dedennet ganeomp.) Ra vo Doue binniget eta !

- Tra dudius : Falc'hun en doa diskouezet da Wazwazour e « gelaouennig » ha merket ez eus warni frazennoù meulus war hon divout. Da skouer : « Klevout a ran ar Vrezhonek o kanañ ur ganaouenn gozh eus o rannvro... An dud-se n' eus nemeto a soñj hag a bleustr war o bro... En em vodañ a reont p' emañ ar re all o vont d' an ankounac'h... Ne c'hell ket ar voutinelerien mougañ spered ar Vrezhonek... Evit gwir, ez int ar c'hreñvlec'h diwezhañ e tu ar C'huzh-Heol ».

11

...Mar goufe ar Vrezhonek ! mar komprenfent hol labour ! Un darn vihan anezho a gompren avat, hag a striv evit hor bro, evit brud hor bro e-sell ar Bed-holl.

29/6 Hiziv e fell din lavarout pegen digalonekaet on gant laoskentez ar Vrezhonek. Kerhoz a zo oc'h ober memes tra hag Haskoad diagent. N' omp ket sur da aozañ gouel Santez Anna en abeg n' eus ket tud a-walc'h da ganañ. Gaoter - an hini bras-se ken c'hwezhet - ne fell ket dezhañ mont ganeomp. N' omp ket e-giz ar vourc'hizien. Rouj - hag a bleustr gant aked war al labour - a lavar din ne c'hellomp kanañ mar chomomp tri pe bevar hepken. Va meno eo, ivez ! Ret eo din pediñ hemañ, azpediñ hennezh. Ha pediñ hennezh da bediñ henhont.

Hevelep tra a c'hoarvez evit ar skol vrezhonek hag evit ar c'han pe traoù all. Ne chom nemet Gwazwazour - e benn kollet e gwirionez, gant ar skiantoù kuzh - Ar Gall - hag a vefe ur skoliad mat ma teskfe dre eñvor geriadur e gentelioù - ha Gwigourouz - hemañ a zo ur paotr mat, prest atav da farsal, hogen ne veiz ket a-walc'h, marteze, talvoudegezh ar brezhoneg unvan.

Koulskoude, em eus bet ur « joa » dec'h d' ar serr-noz, goude ar skol. Lakaet em eus Gwigourouz da gomz e brezhoneg ganin. Daoust m' en deus un tammig aon dirak an estrenien, en deus respontet a galon vat.

Ne chom nemet div gentel da gelenn, a drugarez Doue !

Pep hini en deus spi er 14 a C'houere ! Paour-keizh tud ! 'M eus aon o devo ur rann-galon c'hoazh... Diskaret ar gouarnamant... Ar brezel entanet e Korea. Petra ' c'hoarvezo ? Pa vimp erruet e dibenn an hañv, e welimp... Ha ni a

azkrogo da zeskiñ ar brezhoneg. Me, d' an nebeutañ, evit va flijadur ha servij va bro.

12

30/6 A-vec'h m' em boa skrivet al linennoù-se ma teue Gwazwazour da glemm abalamour m' em boa merket an deiz-se evit ar c'hor. « Re domm eo ! » emezañ. Tarzhet em eus ha lavaret dezhañ krenn ha krak e oa eñ en doa bountet ac'hanon da sevel kentelioù brezhonek h.a. ha peogwir em boa deraouet, e kendalc'hfen. Ra blijo dezhañ terriñ an dra-se, me n' her ran ket ! Aet eo kuit...

Koulskoude, d' an eur verket eo deut, koulz hag Ar Gall ha Rouj. Hogen, gortozet hon eus en aner ar « biniaouer » (Gwigourouz)... Festañ a rae gouel sant Paol ; gouezet em eus an dra-se d' an abardaez ha chomet e oa er gegin da evañ gwin.

Gwazwazour (ret eo din hel lavarout) a zo bet karadeg-tre, daoust ma oa dipitus an traoù. - Rouj en deus roet deomp ton " Kadourien Harlec'h " war an orglezig ha kanet em eus. Fromet e oa ar re all gant an ton kembreat, am eus merket. Goude-se, hon eus kanet kantikoù gouel Santez Anna. Hogen ne c'hellor ober netra mar ne domp ket niverusoc'h eget se. Nebeutoc'h a blijadur 'zo ivez, war un dro.

3/7 N' on ket evit derc'hel ouzh ar blijadur da eil-skrivañ gourc'hemennoù Doue da Voizez em eus lennet er Bibl santel (Enbroerezh, XX, 1-17) :

- Me eo an Aotrou, da Zoue, hag en deus da dennet eus a vro Ejipt, eus a di ar sklaverezh.

- N' az pezo ket a zoueoù all dirazon.

- Na ri skeudenn gizellet ebet, na skeudenn ebet eus an traoù a zo d' an nec'h aze en neñvoù, nag amañ en traoñ war an douar, nag en doureier dindan an douar ; n' en em stoui ket dirazo, ha na serviji ket anezho ; rak Me eo an Aotrou da Zoue, un Doue oazus, hag a gastiz fallentez an tadoù war ar vugale, betek an deirvet hag ar bedervet lignez eus ar re a gas Ac'hanon, hag a ra trugarez e mil lignez d' ar re a gar Ac'hanon hag a vir va gourc'hemennoù.

- Na gemeri ket anv an Aotrou da Zoue en aner, rak na zalc'ho ket evel didamall an hini en devezo kemeret e anv en aner.

13

- Az pezh soñj eus a zevezh ar Sabad evit e santelaat ; labourat a ri c'hwec'h devezh, hag e ri da holl labour ; hogen ar seizhvet devezh eo diskuizh an Aotrou da Zoue ; na ri labour ebet en deiz-se, na te, na da vab, na da verc'h, na da vatezh, na da chatal, nag an diavaeziad a zo e-barzh da zorojoù, rak an Aotrou en deus graet e c'hwec'h devezh an neñvoù hag an douar, ar mor ha kement a zo enno, hag eo En Em ziskuizhet ar seizhvet devezh ; dre se eo En deus an Aotrou binniget devezh ar Sabad hag En deus e santelaet.

- Enor da dad ha da vamm, abalamour d' az teizioù da vezañ hiraet war an douar a ro an Aotrou da Zoue dit.

- Na lazhi ket.

- Na ri ket a avoultriezh.

- Na laeri ket.

- Na liviri ket a desteni faos a-enep da nesañ.

- Na c'hoantai ket ti da nesañ, na c'hoantai ket gwreg da nesañ, nag e vevel, nag e vatezh, nag e ejen, nag e azen, na tra ebet hag a vefe d' az nesañ.

5/7/50. - Dec'h d' an noz, bodadeg ar Vrezhoned e-keñver gouel santez Anna. Pedet e oa bet an holl en ur lakaat dirak o daoulagad ur baperenn skrivet e liv ruz ha liv du evit diskouez anat dezho ar pezh da ober. D' an eur verket : pevar den. « An amprouenn a vo », a soñjis. Digalonekaat a raen ; hogen ne liviris netra. Da fin ar vodadeg e oamp trizek bodet ; c'hwec'h den o doa roet un digarez gwirion. Daou zen o doa ankounac'haet da zont, anat eo. (Daou hepken o doa dinac'het groñs da vont ganeomp : Haskoad ha Tepadod... unan all hep rannañ grik : Kerangarz. Ma ! skarzhed eo an dachenn gant ar re a gav dezho o-unan n' o deus ket o flas en ur vodadeg vreizhat... un treitour hepken en o zouez : Haskoad. Ar re all ne oant ket eus ar Strollad Broadel).

Setu va zud evurus da vezañ bodet, d' en em gavout kenetrezo. Un dra vat : donedigezh ur « Gall » nevez. Reun Ar Gall, genidik eus Montroulez, mab ur c'horonal, aet kuit eus a Vreizh gant e dad pa oa bugelig... un den bras, mentek ha korfek, melen e vlev, gwenn e groc'hen ; daoulagad sklaer dezhañ ; « frank » e seblant bezañ.

14

Goulennet em eus gant ar re all reiñ o anvioù evit ar c'hor ; dastumet em eus pemzek anv (gant ar re a oa en em zigarezet). Re vrav eo ! N' eo ket gwir ! Kavet o deus an dud bodet ne vefe ket re paeañ hanter-kant lur ouzhpenn evit kaout muioc'h a win da zeiz ar gouel... Ma ! An den nevez deuet en deus kinniget pemp kant lur war e gont. An tad Geuzieg, e gorn-butun e toull e c'henou evel boaz, en deus kinniget diouzh e du, e vefe lezet o arc'hant d' ar re a chomfe goude an « dieubidigezh » a c'hortozer gant ar re ayafe kuit. Asantet, gant ma vo an dud-se pinvidik a-walc'h.

Erfin, hon eus kanet evit diskouez d' an holl am boa pedet petra e oa ar c'hanaouennoù breizhat. Pedet em boa an Ao. Menger, ograour ar Brotestanted, da zont da c'hoari « muzik » evidomp. Setu, an holl bodet er sal vras ha ni, ar paourkeizh tud ma oamp chomet betek-hen, da ganañ... « *Gwin ar C'hallaoued, Kemeromp an hent treuz, Bro gozh va zadoù...* » Siwazh, ul lazh-gouloù en deus diaesaet div wech an orglezour... hegarat-tre hag a zilec'hie e venveg-seniñ evit ober plijadur deomp. Ha goude e teue an eur merket da serriñ an nor.

Koulskoude, eürus-tre e oa an holl. Ar « Vro gozh », dreist-holl o dedennas. Ur Gall hag a oa bezant (an Ao. Ser, protestant, gwechall boutineler) a zeuas da stardañ hon daouarn ha d' ober gourc'hemmennoù evitañ. Ha nebeut ha nebeut ez eas kuit an dud en ur douiñ dont diriaou d' ar c'han. Gwelet e vo !

- Setu ar Vrezhoned : laouen da vezañ bodet ha n' o deus youl ebet p' emaint o-unan.

O va fobl, dalc'h soñj, ez eo perc'hennet ar bed gant ar re greñv !

6/7/50. - Hiziv da greisteiz, ar c'han... Rouj d' an eur rik, evel boaz. Pa zegouezhan : Ar Gall ha Gwazwazour. (Aet e oan da bediñ hennezh pe hennezh.) Nebeut ha nebeut e teu an dud koulskoude... Deut on a-benn da lakaat da zont Ducrochet ha Lez ha ne oant ket er vodadeg, zoken... ha Gwivarc'h en doa nac'het mont hag a zo erruet e korn an ti pa loc'hen... Setu trizek den bodet. Ur marzh !

15

Displegañ a ran d' an dud ar pezh a zo kuzhet er c'homzoù brezhonek ha penaos distagañ e-giz al latin, emezon.

Setu an holl o tibunañ « Itron Santez Anna » (ur soñj mat am eus bet : deraouiñ gant ur poz gallek). Hag hon tud da ganañ brezhonek.

Ur c'hantik hepken a oa prest (Ar Gall en deus labouret mat en ur liesskrivañ anezho gant an toaz-moulañ). Kroget hon eus eta, da ganañ « *Gwin ar C'hallaoued* », a lak an holl da c'hoarzhin pe da vousc'hoarzhin. Goude-se, ar «

Chouanted ». Ola ! Setu hor gallegerien da vrezhonegañ ar muiañ ma c'hellont.

Pa 'z eo echu an abadenn, e seblant an holl bezañ eürus da vezañ deut a-benn da ganañ e brezhoneg, neketa... Lez (hag a zo bet bugel ar « Skoazellerezh boutin ») a grog em skoaz hag a lavar din : « Ma vije bet lavaret din e Romillé em bije kanet un deiz e brezhoneg.! »... Fentus eo, e gwirionez, pa 'c'h anavezer hor Breizh-Uhel c'hallekaet... Hag e tirollan da c'hoarzhin.

- Dibab ar c'hanaouennoù a zo bet graet ganin. Ret eo din ijinañ bep mare. Ken skuizh ez on ma tlean mont da c'hourvez goude (klañv e oan er mintin-mañ).

A-drugarez Doue ez eo Rouj ur paotr barrek hag aketus a harp mat ac'hanon.

11/7 Dec'h em eus savet gwerzennoù (komzoù) gallek war un ton kantik brezhon. Evit ma rafen an dra-se e oa ret-ret hen ober. Pa ne felle ket da g/Kazi (ar Gall yaouank giz sant Yann) labourat, en abeg d' e zroug-penn, na d' Ar Gall, en abeg d' e leziregezh pe d' e benn « skañv » (se a c'hoarvez gantañ). A-vec'h ma oa prest an traoù, e felle d' Ar Gall o difaziañ ha Kazi a zo deut da ginnig din ur c'hemmadur bennak. Fentus a gav din an dra-se : n' am boa ket savet gwerzennoù gallek nemet ur wech pe zaou pa oan pemzek pe driwec'h vloaz ; ha dalc'het e oant bet e-touez va holl baperoù, gant ar C'hallaoued e 32. Neuze, e teuan da vezañ yaouankoc'h-yaouank eta.

Ken « gwan » ez eo va gwerzennoùigoù, ma kavan anezho gwelloc'h eget re g/Kazi e-keñver deiz gouel sant Erwan. Rak pompadus eo Kazi evel holl varzhonegerien Vro-C'hall ha pell-tre eo a yezh diouzh ar brezhoneg, ken fetis, ken bev.

16

12/7 Salm 30. - Da veuliñ dreist a ran, a Aotrou, rak adsavet ac'h eus ac'hanon - N' ac'h eus ket mennet m'en em laouenay va enebourien em c'heñver.

3. Aotrou, va Doue ! Da c'halvet em eus, hag ac'h eus va fareet.

4. - Aotrou ! lakaet ac'h eus va ene da adpignat eus ti ar re varv - Lakaet ac'h eus ac'hanon da adveañ pell eus ar re a ziskenn er foz.

5. - Kanit d' an Aotrou, c'hwi hag a gar anezhañ, enorit E santelezh gant ho meuleudioù.

6. - Rak E vuanegezh a bad ur predig ; E c'hras avat, a-hed ar vuhez. D' an abardaez e teu an daeloù, ha d' ar beure al levnez.

Hag all...

Lennet em eus ur romant gant Jul Vallès. Hemañ e levraoueg St-Sulpiz ! Pebezh chañs evidon ! Ha koulskoude ne blij ket din e romant. Darn a zo mat, darn a zo fall. A-enep an noblañs hag an Iliz eo... re ! Livadur ar vuhez a zo mat avat. Neuze em eus mennet kement-mañ : abaoe ar bajenn 138, a-raok al linenn diwezhañ, em eus adskrivet ar romant... ez-verr : ur bajenn bennak. Dont a ra an dimezell de Laubains da gousket gant Maoriz de Vêrac, evel ma kred d' an holl... Kalz gwelloc'h eo eget gwelout an holl dud eus an tiegezh-se o vont d' en em lazhañ. Ha troet em eus ar pennad e brezhoneg. Un « hañvaladur » eus **levr** Vallès e brezhoneg lennegel - e yezh ar Chouanted, gouez da Gumun Bariz ! Ha petra e lavaro beleien Breizh-Izel ? heñvel ouzh Boccacio, pe dost, e kavint anezhañ. N' eus forzh !

17

19/7/50. - D' ar sadorn diwezhañ em eus bet ur pakad boued digant Marc'harid Gourlaouen : daouzek boestad pastez, dek boestad sardrin, daou fourmaj Gruyère hag ur yezhadur rannyezh Gwened, ouzhpenn. Hounnezh a zo ur plac'h vat ! - An deiz all, em boa bet ur chekenn a vil lur digant Gwazdoue, an

arc'hant a servijo evit paeañ ar banvez da hini pe hini eus ar beorien, ar boued da ober ur meuz a-ziagent (« hors-d'oeuvre » e galleg). Ra vo binniget ar Vrezhoned kalonek a harp ac'hanomp !

- Nag a blijadur am eus bet en ur lenn yezhadur Gwened ! Eñvorioù va yaouankiz, va bugaleaj zoken a zeu em fenn ; rannyezh Wened eo an hini am eus klevet da gentañ ; anzav a ran m' eo dreist dezhi brezhoneg K. L. T. - Yezh komzet gant muzelloù flour ar gwraez a seblant din bezañ ar gwenedeg bremañ. Blaz al laezh, ar gwinizh, ar vagerez he deus ! « Yaeth faim » eo e gwirionez, gouez da Vallée.

Brogarourien vreizhat bac'het e kamp St Sulpiz - Okitania
Tregeriad - Leonad - Malouad - Roazhonad
Bodadeg ar re harzhet e 1932
Theo Jousset - Youenn Drezen - Debeauvais

24/7/50. - Gwelet em eus ar rener, digwener 21. Goulennet em eus digantañ ober bodadeg ar Vrezhoned d' an 30, da geñver gouel santez Anna. Asantet en deus, dibreder. Goulennet em eus ivez dezhañ petra en doa gourc'hemennet evit ar gelaouenn vrezhonek (Liamm). Pedet en deus ac'hanon da lezel an teir niverenn am eus diskouezet dezhañ... Gwelout a ray petra 'zo da ober evit o resev. - En diwezh, en deus pedet ac'hanon da vezañ evezhiek em lizhiri. Perak ? Meizet em eus e oa al lizher a skriven da Reneaig er sizhun diwezhañ, da geñver gouel ar 14 a viz Gouere... Skrivet em boa e oa fentus gwelout ar banniel triliv war ur c'hamp prizonidi. Ha goude : « Er c'hantved-mañ ne gemer ket ar bobl ar Bastilhoù, mont a ra da besketa gant linennoù ». « Ober a rit goap ouzh ar Republik », en deus silet ar rener en ur vousc'hoarzhin.

25/7/50. - Nag a boan am eus c'hoazh da vodañ ar Vrezhoned ! Dec'h, ez eo bet ret din ha d' Ar Gall Loeiz azpediñ an dud da vont d'ar banvez, rak hiniennoù a zinac'he dont d' ar poent diwezhañ. Fellout a rae da Wazwazour dilezel pep tra. Nann ! Re laouen e vefe hon enebourien ha re souezhet e vefe an dud « na ki na kazh ». Peogwir em eus aotre ar rener, n' on ket evit leuskel... Erfin, ne vanko nemet daou zen : Gwivarc'h (nag iskis eo en den-se !... kalz a zigarezioù en deus, avat... hogen n' on ket evit kompren pa zilez ur Breizhad e genvroiz) ha Dukroje - hemañ a zo bet ganet e Bourdel, e dud a oa Breizhiz, pedet e oa bet da ganañ ganeomp hag her gra... hogen abaf eo ! - Kerhoz hag Ar Mevel o vezañ aet da Ez (troit e galleg), ne chomo nemet daou vrezhoneger : Gwigourouz ha me. Un druez !

18

Ur banvez divrezhonek ne blij ket din. Da betra e fellfe din bodañ tud eus an Il-ha-Gwilun, eus al Loer-Izelañ, eus ar Mor-Bihan, eus ar Finister hag eus Aodoù-an-Hanternoz, ma ne oufent ket brezhoneg pe ne garfent ket brezhoneg ? Breizh n' eo ket ur vro, d' am meno : ur vroadelezh eo ! Ha Breizh divrezhonek a zo un dra divlaz evidon.

26. - Deiz gouel santez Anna... Setu m' am eus klevet ne vefe ket lavaret an oferenn evidomp disul. Mont a ra kuit person St-Sulpiz (hag a zo aluzenour ar c'hamp) hag e vo kinniget dezhañ gourc'hemennoù-kimiadañ. Setu ni paket eta ! Peogwir ez eo kemennet holl bourvezioù ar banvez, ez eo ret « ober » hemañ. Ma ! « Ober a raimp ur gouel lik ha republikan », emezon da gfKorbier. Pa 'm eus strivet kement-ha-kement da zeskiñ kantikoù brezhonek d' an dud ! C'hoant am befe da zilezel an oferenn. Dont a ran da vezañ a-enep an Iliz, dreist-holl abaoe ma 'z eo bet kaset kuit va mab Arzel eus Kloerdi ar Frered. Ur soñj a-dreuz va fenn, nemetken. Ret eo kanañ d' an oferenn, bremañ pa 'z eo savet ur skeudenn evit-se (treset em eus ur Chouant ha delwenn santez Anna) ha roet em eus anezhi da livañ da v/Martel, ar paotr a « lip » an traoù-se evit ar « presbital »). Ouzhpenn-se ne garan ket dilezel al labour p' am eus kroget gantañ

- Laouen on eus distro va mab d' ar gêr. Ar pezh a zisplij din eo m' en

deus kollet e amzer e-pad pevar bloaz. Ne oan ket evit kas anezhañ da gloerdi ar Frered. Tamm ebet ! - Bremañ, am eus spi e chomo ganin, rak eñ a zo heñvel ouzhin e demz-spered.

- E-keñver lid santez Anna, e livirin e ran an dra-se dreist-holl en abeg ma'z eo patronez Vreizh. En ur skrivañ va frezegenn, e teu din eñvorennoù va bugaleaj. Hogen kalz a boan am eus o krediñ ez eo bet kavet e Ker-Anna un delwenn wirion eus santez Anna. Abaoe pell en em c'houlennan ha n' eo ket un delwenn c'hall-roman. Rak leverout a reer e voe diskaret chapel gozh Ker-Anna en IXvet kantved. En IXvet kantved ne veze ket savet delwennoù e Breizh, nag er c'hantvedoù a-raok, peogwir ne gare ket ar gristenien gozh sevel skeudennoù ha dreist-holl delwennoù kizellet. Ha ne vefe ket bet delwenn un doueez c'hall-roman ? Anv park ar Bosenno a seblant din bezañ latin e stumm. Gwashat tra ! ar Re-C'hlas villiget o deus devet an delwenn kavet gant Nikolazig. Ma vije bet ensellet pizh an delwenn-se gant arzourien hag istorourien hor maread, e vije bet kavet hec'h orin gwirion, hep mar. Ma ne vefe nemet un delwenn eus ar Grenn-Amzer ? Neuze, Nikolazig a vije bet touellet war he c'hozhni.

19

Lies gwech dija em eus milliget an dorrerien-skeudennoù a ziskar testoù an Amzer-Gozh !

- Evel-se, ar veleien a c'hell reiñ da grediñ d' an dud fidel ar pezh a blij dezho !

Ar pezh a zo sur eo ne ro ar skritur sakr nemet anv mamm Vari. Kazi sur on ez eo tennet hec'h « istor » eus an avieloù « mojennek ». N' on ket desket a-walc'h diwar-benn ar re-se.

- Evit gwir ez eo ar c'hredennoù katolik-roman (roman ha n' eo ket katolik : « ar pezh a zo bet kredet gant an holl, dre-holl ha bepred ! ») mojennoù peurvuiañ. Nag a druez am eus ouzh ar paour-kaezh pobl dalc'het pell eus ar ouiziegezh sakr gant ar veleien hag ar Pab ! Nag ez on eürus da anavezout ar Bibl santel ! Diazez va feiz eo ar Bibl, hag ar Bibl hepken ! An « hengoun », ma n' eo ket a-enep dezhi. Sur on ez on a-du gant an Hengatoliked a garan kement hag a anavezan re nebeut siwazh ! - An Hengoun, ouzhpenn-se, ne c'hell ket bezañ a-enep d'ar Bibl santel, peogwir ez eo ret bezañ ur gredenn degemeret gant an holl, dre-holl ha bepred. An darn vuiañ eus ar fals « hengounioù » roman a zo mojennoù, ijinadennoù da servijañ ar Pab, pe na reont netra ouzh e veli. Setu : Breizhad on - gwirion ! - ha kristen - gwirion !

Sent Vreizh anavezet gant an holl : Briog, Tutwall, Samzun, h.a., a zo Brezhoned, bras pe vihan, brudet pe nann. Tud santel evel Konwoion a zo pennoù hon Istor. Se n' eo ket mojennoù, daoust ma 'z eo treuzskrivet buhezioù darn anezho. Hag ar « buhezioù »-se, n' on ket evit o resev pa n' int ket skridoù gwirion.

Hevelep tra e-keñver ar Bibl santel ha tud meneget enni.

20

27/7 Setu amañ da heul ar pezh am eus aozet evit deiz hor gouel. Da lakaat anezhañ da vezañ saourusoc'h e livirin em eus klevet diouzhtu « ez afemp d'an toull-du bremaik »... Ar c'hozh kemener eo a lavar an dra-se, an teod-gwiber-se a zo oc'h ober e reuz gant ur mousc'hoarzh flour em c'heñver... Rumm milliget an dud a-raok ar brezel 14 hon eus kavet a-enep deomp kerkent ha derou an Emsav ! - Da sioulaat va ene e livirin ez eo kaer a-walc'h dremm santez Anna ar Bibl evit va frealziñ : hini ar vaouez a zouje kement an Aotrou ma kemeras E vab ur c'horf en he lignez. Netra ken ! A-walc'h a gaerder eo !

Prezegenn deiz gouel santez Anna 1950
(15 den + 5 a-ziavaez = 20).

Kenvroiz ker,

Pa oan yaouank, e kêr Roazon, ar santez am eus klevet hec'h anv da gentañ a zo santez Anna. Mamm ar Werc'hez a oa enoret gant va zud evel gant kement Breizhad gwirion. Ha ne oan nemet ur paotrig daouzek vloaz pa 'z is gant ploueziz Montfort, en Il-ha-Gwilun, da birc'hirinañ e Ker-Anna.

Biskoazh n' am eus ankounac'haet an deiz-se ha biken n' hen ankounac'hain, rak Breizh wirion eo am eus kavet e Ker-Anna.

Edon gant tud Iffendic, St-Gonlay, St-Maugan, Gaël hag e test an anvioù-se e oa komzet gwechall brezhoneg du-hont. E Ker-Anna em eus kejet gant Gwenediz, Kerneviz, Leoniz, Tregeriz, kaer o gwiskamantoù ha flour o brezhoneg.

Breizh, rannet e daou e-keñver ar yezhoù, a oa unanet eta, gant he feiz kristen.

En deiz-mañ, 30 a viz Gouere 1950, bezomp bodet, ni, prizonidi vrezhon eus kamp St-Sulpiz, evel ma oa bodet an holl Vrezhoned manet er vro, d' ar 26, e pardon bras Ker-Anna, da zeiz gouel patronez Vreizh.

Pedomp-hi da bediñ evit hor bro, evit hon tud, da wareziñ ac'hanomp en amzer da zont hag a hañval bezañ ken kriz...

Enoriñ a reomp ivez, hiziv, an dugez Anna... hon dugez Annaig vihan. Honnezh ne voe ket ur c'hast, daoust ma lavare ur Gall an dra-se din en deiz all; skouer ar vertuzioù breizhat en ur c'hantved a zirollerezh hag a skrap, ne lavaran ket !

21

Deut da vezañ dugez da zaouzek vloaz, Anna a Vreizh a zifennas hor bro kement ha ma c'hellas. Pa voe ret dezhi kemer da bried ar roue gall en doa aloubet hor bro, hi a chomas Breizhadez e-kreiz he c'halon hag ec'h adsavas frankizoù hor bro adal ma c'hellas hen ober. A drugarez dezhi, e viras hor bro-Vreizh hec'h emrenerezh e-barzh Bro-C'hall betek an Dispac'h bras.

Diwar he skouer, chomomp Breizhiz leal. Arabat deomp fallgaloniñ ! Un deiz sklaer a savo, hep mar... Heol ar frankiz a baro ! Ma vimp chomet Breizhiz wirion, o terc'hel koun eus hor bro, o studiañ hor yezh hag hon istor, n' hor bo ket kollet hon amzer en toull-bac'h hag e vimp enorus dirak an holl dud.

Dalc'homp soñj, va c'henvroiz ker, eus ar ger-stur a zo enskrivet war ardamezioù Breizh :

« Trubard biken !
Kentoc'h mervel ! »

31/7 - Komzet em eus, eta, dec'h ha muioc'h a vrud am eus bet. Rak aozet em boa un droidigezh a-zoare... Ha p' am eus laosket e galleg : « Plutôt mourir que trahir ! », an holl o deus stlaket o daouarn. Hogen, nag hegasus e oa komz e brezhoneg dirak un den (Gwigourouz, ar brezhoneger a-vihanik n' eus nemetañ mui) a dro hag a hej e benn en ur skoazellañ Ar Gall Loeiz (eñ, n' eus nemetañ evit kompren un tammig brezhoneg) hag a ya hag a zeu en ur servijañ ar c'hafe : ar peurrest eus an dud o tispourbellañ o daoulagad en ur selaou komzoù ar yezh dianav-se ! - Lavaret em boa, avat, ur ger bennak e galleg a-raok kregiñ da gomz e brezhoneg, o tisplegañ d' an dud e oa ret deomp reiñ ar plas a enor d' ar yezh vroadel, ha mat am eus graet ! Soñjit e oa erruet dija an estrenien am boa pedet da zont da evañ ur banne kafe !... An Ao. Gask, ar mestr-kanañ, un den mat hag hegarat am boa anavezet e Fontevraod : daou gonter : Munie ha Debrujar, ha daou geginer : Bleiz hag O'Sera. Diaes e oa din prezeg e brezhoneg ha displegañ krenn-ha-krak va menozioù.

22

- Dres pa skrivan, setu ur paotr am eus anavezet e Fontevraod hag e

Spinial - Loeizig e anv - hag a zeu da c'houlenñ va ali diwar-benn un displegadurezh eus an Aviel. Ha p' emañ o kimiadañ digantañ, eñ a anzav ouzhin n' en deus ket ankounac'haet penaos e tisplegen d' am c'heneiled, war skiñvier Fontevraod, kaerderioù an abati. Na petra 'ta !

(Da genderc'hel)

Breizh Bemdeiz Doue

Here 1967

Daoust hag anavezout a rit petra en deus lavaret, nevez 'zo an Doktor Tricot, mezeg en ospital Bichat, e Paris ?

« Les minorités exposées aux brimades, eme ar skiantour, soumises à des difficultés de toutes sortes du fait de leur appartenance à cette minorité, constituent un terrain propice à l'angine de poitrine, par exemple. »

Hag an doktor da zisplegañ e kaver un niver kalz brasoc'h a gleñvedoù seurt-se e-touez ar yuzevien askenazim, eget e-touez ar sephardim : ar re gentañ, o vevañ e reter Europa, o deus gouzañvet kalz ; ar re all, o chom e Bro-Spagn ha tro-war-dro d' ar Mor Kreizdouarel, n' int bet heskinet kement, pell ac'hano (1).

Ma teu neuze ho kalon da skuizhañ, na viot ket souezhet. Gouzout a reomp bremañ emañ holl en riskl da dapout un infarktus bennak, heskinet ha gwasket maz eo bet hor gouenn a rummad da rummad. Ha war a seblant, n' eo ket echu, siwazh !

*

(1) E-pad ar brezel diwezhañ, e voe ar sephardim difennet taer gant Franko, a reas e seizh gwellañ evit degas en-dro da Vro-Spagn ar re a oa bet kouezhet etre krabanou Hitler,

24 **Du 1967**

Oc'h enaouiñ ar skingomz, en deizioù-mañ, ez on bet souezhet a-grenn o klevout - e galleg - bommoù hir a-walc'h eus Mikael Morin. Me gred e oan kouezhet, dic'hortoz, gant un displegadenn eus levr bras Fernand Braudel, a zanevell penaos e veve an dud etre ar XVvet hag ar XVIIvet kantved. Fentus eo gwelout paotr Iannilis lakaet da sosiologour gant ar C'hallaoued. Pegoulz e vo advoulet an destenn-se, bet adembannet evit ar wech diwezhañ e 1921 gant Gaston Esnault (La Vie et les CEuvres comiques de Claude Marie le Lae [1745-1791], H. Champion, Paris). Diaes-kenañ eo e gavout bremañ, ha n' eus forzh penaos, n' eo ket troidigezh Esnault, na pizh a-walc'h, na plijus a gav din, ken stambouc'hus hag orbidus maz eo. Ouzhpenn-se ez eo e levr foutouilhek spontus.

Yezh Klaoda al Lae a dalvezfe ar boan, koulskoude, bezañ studiet aketus. Ur bern munudoù prizius a vefe ivez da bennaouiñ en e oberenn evit deskiñ dimp doareoù-bevañ Breizh ar XVIIvet kantved. Gwelout a reomp studierion vreizhat a youl vat, ha n' ouzont ket da belec'h skeiñ, ha rediet e vezont muioc'h pe nebeutoc'h gant o c'helennerion, da zibab e-ser o diplomoù hag o zezennoù, danveziou divlaz pe didalvez. E-pad keit-se e chom difraost kement a zachennoù dudius ha kentelius.

* * *

Brudet eo ivez Klaoda al Lae evit e varzhoneg : *Ar C'hi..* Techet e oa moarvat d' al loened rak en ur pennad eus Mikael Morin e komz ivez eus ur c'hi, en un arroud all eus buoc'hed, hag ur bern loened a bep seurt a zo meneget gantañ pa ne vefe nemet evit kunujenniñ ar barrezioniz !

Un amzer 'zo bet, e c'hellemp krediñ hor boa dizoloet ur Fanch al Lae nevez, peogwir e tregerne pep niverenn pe dost eus ar gelaouenn *Bleun Brug*, gant blejadennoù ha troioù diaoulek buoc'hed Mab an Dig, ken na vouboue hon divskouarn. Abaoe m' eo deuet Mab an Dig da vezañ an Ao. Elies, chaloni Kemper, ez eo echu gant ar saout. Trist eo evit al lennegezh hag evit ar saout, met petra 'fell deoc'h :

Da bep oad, e stad,
Da bep micher, he freder.

25

Kuit a fent, e plijfe din ober ur studiadenn diwar-benn al loened e lennegezh Vreizh : ur gudenn ha n' eo ket ken risklus hag hini..: ar merc'hed (1), n' em eus ket kredet betek vremañ, he diskoulmañ da vat. Gwelit da skouer al laboused ! O lec'h a zo ec'hon-kaer en hol lennegezh, a-dal Koulmig wenn *Kantig ar Baradoz* betek an div Big, an tri Houad hag ar Wennili o tarnijal tro-war-dro da *Tri Boulomig Kalon Aour* Roparz Hemon. Ur pennad hir a vefe da skrivañ nemet evit displegañ ster an evned e barzhoniezh Maodez Glanndour. Komzet ez eus bet kalz eus an Dour, ar Mor, an Avel, en oberenn ar barzh-mañ. Hag an Evned ? Emaint dre-holl evelato, o nijal, o tec'hout a-denn askell, o kanañ hiraezhus dre vouezhig *Milc'hwid ar Serr Noz*, o vervel, siwazh, gant ar yenijenn hag an naon. Soñjit er berlezenn-se a zo anezhi *Maro an Evned*.

Met al laboused lezet a-gostez ne gredan ket hor befe betek vremañ e brezhoneg traoù da geñveriañ ouzh danevelloù-loened eus lennegezhioù 'zo, nemet *Bizouzig Kazh an Tevenn* e vefe. Moarvat, Abeozen c'hoazh e *Marvailhoù al Loened*, hag un toullad skrivagnerion e *Levrioù ar Vugale*, o deus roet d' ar vrezhonegerion yaouank troidigezhioù a zo plijus-tre. Petra ' c'hell bezañ kizidikoc'h eget marvailh ar C'havr hag he menned, turgnet ken brav gant Divi Kenan Kongar ? Nemet e kavfen plijusoc'h c'hoazh evit hor gwim kontadennoù ijinet penn-da-benn gant hor skrivagnerion. Petra ' c'hortoz Per Denez evit hen ober, ken techet maz eo d' an evned ? Kaout amzer moarvat, evelomp-ni holl gwitibunan ! Nemet amzer vak am befe, petra ' c'hortozan-me ivez evit skrivañ *Eured ar goniklez vihan ne felle ket dezhi dimeziñ* am eus displeget kant gwech d' am nized, gant berzh mat a c'hellit krediñ. Gwir eo e vankfe d' al levr ar pep gwellañ : an ton hag ar jestraouerezh !

(1) " Al Liamm " N° 7, p. 44, Ar Merc'hed e lennegezh Vreizh.

26

Al loened e lennegezh Vreizh a zo peurvuañ evel skeudennoù war dec'h, o tremen hepken, hep chom a sav dirazomp. Gwelit ebeul *Geotenn ar Werc'hez*, div wech kollet gant e vestr peogwir ez eo aet priz e werzh gant kas an dour : kerseenn arouezius ken na zeuio da vezañ a-benn ar fin penn-kaoz emlazh ar paotr kaezh... Marc'h kalonek ar Pevar Mab Emon, Mogis divarvel, a oa en em gorfet endro hervez, e marc'h Anjela Duval : hogen n' eus mui anezhañ, siwazh, skeudenn war dec'h adarre, evel hini an Ebeulez, e barzhoneg Maodez Glanndour (1).

Ar Vretoned, hag a zo lorc'h enno gant o c'hezeg, hag a zo ken stag outo peurvuañ, n' o deus ket skrivet kalz diwar o fenn. N' em eus ket spi ken da adkavout an notennoù en devoa skrivet va zad, nebeut a-raok e varv trumm, e-ser da gontañ istor e varc'h-brezel. Met peogwir eo deut a-nevez ar c'hiz da varc'hegañ, e welimp marteze o tont er-maez levrioù brezhonek par da *Jump for Joy* gant Pat Smythe, pe da *Flicka* ha *Mab Flicka*.

Un druez eo n' en defe ket ar breizhad Herve Montfort gallet skrivañ e brezhoneg ar barzhoneg kaer, e lak ennañ ar marc'h, nerzh ha kened naturel gwerc'h, da drec'hiñ war ar vrizh sevenadurezh a-vremañ :

Va rouantelezh evit ur marc'h,
Va rouantelezh houarn
Simant
Ha dir,

.

He reiñ a ran deoc'h,
Evit ur marc'h.

.

Da werzhañ
Va rouantelezh
Eus an ugentved kantved
Evit ur marc'h
Eus ar seizh amzer.

Da werzhañ
Kêr ha kêrioù
Evit ul lenn ;
Da werzhañ
Va rouantelezh
Evit ur marc'h. (2)

(1) Skeudenn war dec'h : " Kaieroù Kristen " N° 2, 1946.

(2) Ballade pour un cheval, 1964.

27

Muioc'h a chañs o deus bet ar c'hizhier gant al lennegezh vrezhonek. Hep kontañ Bizouzig : notet dija, hep kontañ ar ganaouenn vrudet *Me am boa ur bichig bihan*, e c'heller menegiñ d'an nebeutañ, daou varzhoneg eus Maodez Glanndour : *Kazig gwenn*, hag an hini gouestlet d'hon targazh rouz, *Ailill*.

...Komzet em eus a vouezh uhel, hep gouzout din : o klevout e anv, setu *Ailill*, gourvezet en e hed war an daol, oc'h astenn davedon ur pav ledan-sponthus, met dinoaz ha karantezus. *Ailill* kozh, pried ar rouanez Meve, n' helle ket bezañ meurdezusoc'h war e dron iwerzhonat, eget e filhor skilfek o paterat sioul war va burev. Daoust hag e kontin deoc'h un deiz kurioù illur Roue an Targizhier ?

*

Genver 1968

Pobloù 'zo a zoug bri d' o zud veur : sevel a reont dezho mein-koun ha delwennoù ; mirout a reont gant aked an tiez o deus bevet enno, an traoù a zo bet o re. Iwerzhon, da skouer, ne bermeto ket e vefe graet n' eus forzh petra eus St Enda gant n' eus forzh piv (1).

« C'hoant hoc'h eus da damall un dra bennak d' ar Vretoned, a lavarot-hu ; hogen, dieub eo Iwerzhon hag e c'hell ober pezh a gar ; ar c'hontrol bev a zo ganimp. » Gouzout mat a ouzon. Gwelit koulskoude Bro-Vande : etre 1932 ha 1966 ez eus bet lakaet muioc'h eget tregont plakenn pe vaen-eñvor, savet pe adsavet tost da zaou-ugent kroaz, aoter, gwerenn-iliz, hag all. Kement-se gant ur gevredigezh hepken *Le Souvenir Vendéen*, a oar enoriñ he merzherion. Astennet he deus he zachenn-labour war zouar Breizh; a drugarez dezhi emañ bremañ ur blakenn e Chapel Itron Varia Druez Lejé, hag un all e Couffé, o div en enor da Charette ; ur blakenn ivez en Iliz Klison, da zerc'hel soñj eus ar verzherion kouezhet eno ; ur groaz maen-greun e Koad Princé da eñvoriñ an 2.000 a dud drouklazhet tro-war-dro.

(1) Gw. " Al Liamm " N° 122, p. 234.

28

E-pad keit-se, petra 'welomp e Breizh ? Betek vremañ n' omp ket bet gouest zoken da sevel ur groaz e-lec'h ma echuas an Ao. Lec'hvien kaezh e wir verzherenti. Ur bern eñvoriou prizius a ya da get, dre ziegi ha digasted. Ar chapelioù kaerañ a gouezh en o foull, da skouer hini Burtulet e St Servez, hor

boa kavet ken brav, soñj hoc'h eus, en ur vont da bediñ enni gant izili an Unvaniezh Speredel. Ha lennet hoc'h eus e niverenn 73 *Pax*, Genver 1968, penaos ne weler mui bremañ roud ebet eus kelloù Budok ha Gwenole en enez Lavreg, tost da Enez-Vriad ? Anat-tre e oant koulskoude n' eus ket pell c'hoazh ; ha ken prizius testeni e oant eus hor sent kozh, eus menec'h ar Vvet kantved ! Ur bulldozer a zo tremenet warno, ha poultrenn ar vein hag an douar santel-se, a zo bet gwentet d' ar seizh avel. Ur vezh ruz !

Tud a-ziavaez bro a chom mantret a-wechoù tra ma ne reomp ket van, ni Bretoned. Ur skrivagnerez eus Bro-C'hall, Maryse Dufaux, a skrive n' eus ket pell diwar-benn Kadoudal : « Evit dizoleiñ ar bez kelc'hiek, dirapar un tamm, savet war douaroù e diegezh, ez eo ret heuliañ skritelloùigoù dister-meurbet, a gas ac'hanomp betek tosenn Kerleano : rankout a reer goude-se mont a-hed hentoù strizh ha skosellek, hag e spurmanter, dre zegouezh, dindan skeud un alez, ur savadurig ankouaet, fromus ken digenvez maz eo ». Digant piv e tenn familh Kadoudal he lufr a-vremañ, nemet digant Jord meur ? *Proh pudor !*

« O vont da Geranna, e chomer a sav dirak Park da Verzherion, eme c'hoazh Maryse Dufaux. Dilezet eo a-grenn evel m' eo ivez savadur-koun Kadoudal. Muioc'h eget e lec'h all ebet, e rann ar galon dirak kement a harozegezh bet foranet en aner. »

Daoust ha ne vefe e Breizh nemet mibion dilignezet pe diseblant ?

* * *

29

Setu m' eo ket lakaet e gwerzh nevez 'zo un ti kozh, bet raparet ha kaeraet koulskoude n' eus ket pell. Kêr Mab ar Rouz, e parrouz Koadout, tost da Wengamp, a oa evelato leun a eñvoriou fromus. Eno e oa bet ganet ar skrivagnerion vreizhat Erwan ha Laouik ar Moal ; eno ez eo marvet Dir na Dor e 1957. Diaes e vefe lavarout pegen stag e oa kalon an den kozh ouzh e vereuri vihan ; pet gwech en deus kanet dirazon meuleudi ar gêriadenn blijus, savet uhel a-us d' an Trev, pell diouzh safar an hentoù bras. E lec'h all ebet, d' e veno, ne gane ken sart an evned, ne oa ken dudius ar gwelva. Dreist-holl e oa breizhek a-grenn an aergelc'h. Soñjit 'ta. E-pad an Dispac'h, ur beleg didouer, an Ao. Jegou, a oa bet kuzhet eno, dindan lezanv ar C'higer. Darempredet kalz e oa bet ivez Kêr Mab Rouz gant ar skrivagner Lan Inizan, a oa neuze kelenner e Skolaj Gwengamp, lec'h ma chomas etre 1874 ha 1879. Dont a rae da weladenniñ eno e genvreur, an Ao. beleg Auffret, breur da vamm Dir na Dor.

Soñj ar gêriadenn ouez ha dudius war un dro, a dremen alies, anat, eo, e pajennoù 'zo eus Emgann Kergidu, al levr talvoudus, a skrivas Inizan d' ar marese, e 1877.

Paour-raz e oa Erwan ar Moal, ha koulskoude n' en deus morse asantet gwerzhañ e vereuri vihan ; e wreg kennebeut all ; mab bihan hounnezh avat... N' ouzomp ket c'hoazh etre peseurt daouarn emañ hiviziken un ti ez eo bet labouret kement evit Breizh hag ar brezhoneg...

* * *

« Lakaet e vo en gwerzh, e ti an Ao. Morvan, noter e Landreger, d' ar 26 a viz Gouhere 1967 (santez Anna Wened !) e parrez Priel, er C'hraev gozh, un ti-maen, dindan mein glaz... un tiig-mein, dindan deolennoù, liorzhañ... 10 arad 50... »

Setu ar pezh hon eus lennet er c'helaouennoù, hag ur rann galon a zo bet evidomp, rak divinet hoc'h eus sur mat anv an domani paour : Krec'h Eliez, an hini eo...

« N' on ket bet savet er vourc'h, met er c'hraev gozh war un tamm tosenn, Krec'h Eliez, hervez ma vez graet diouti, e ti va zad-kozh ha va mamm-gozh, da lavarout eo en ti emañ bremañ o chom ennañ. (...) Bez ez eus amañ e moger va liorzhañ war ribl an hent, ur feunteun ma kaver enni hep mar na marteze gwellañ

dour tro-war-dro, ha dour e-leizh, forzh pegen kras e c'hellfe bezañ an amzer. »

30

Sed ar pezh a skrive Jarl Priel, « gant un tamm kreion, e liorzh Krec'h Eliez » evit levrenn gentañ e eñvorennoù, *Va zammig buhez*.

Ha mantrusoc'h c'hoazh eo dimp lenn bremañ linennoù all, tennet eus an trede levrenn *Amañ hag Ahont* :

« Roet em boa va ger d' am mamm-gozh ne werzhjen biken an ti savet gant he zad Sapeur, hag e rajen va seizh gwellañ evit ma chomje en e sav, en doare ma tegouezhfe em diwarlerc'h d' am merc'h Anna ha d' he bugale da zont. (...) Sachet omp bet e Priel hag eno e vanin moarvat keit ha ma vin bev, ken na vin douget el lec'h m'emañ va fried ouzh va gortoz, em bered parrez. »

Skrivet eo bet kement-se e 1957. Dek vloaz zo hepken. Ha Jarl gozh en deus laosket e huanad diwezhañ war an douar estren, ha chomet eo du-hont e gorf paour, pell bras diouzh hini e wreg muiañ-karet, pell bras diouzh ar Vro a gare muioc'h c'hoazh. Hag aet eo kuit Krec'h Eliez gant ar gouloù, e ti noter Landreger : emañ bremañ e dalc'h ur perc'henn na oar marteze ger brezhonek ebet ha n' intent grik en oberoù kaer Jarl Priel gaezh. *What a pity*.

* * *

C'hwevrer 1968

Lakaat a ran urzh em levraoueg ; an dra-se ne c'hoarvezh moarvat nemet pep tri pe bevar bloaz hepken, peogwir ec'h adkavan mesk-ha-mesk un niverenn gozh eus ar gelaouenn c'hallek (gallek penn-kil-ha-troad) *Signes du Temps*, Genver 1964, ha niverenn diwezhañ ar Vro. Dre zegouezh ez eus e pep hini ur pennad gant Xavier Grall. Pezh a zo souezhusoc'h avat, ez int kontrol a-grenn.

En hini kentañ e ro X. G. meuleudi da De Gaulle, en dije « diverket dismegañs an emglev skoulmet gant an nazied », « diverket fazi München ha Montoire », o rentañ d' hor bro (Bro-C'hall neuze, na petra 'ta) he frankiz, hec'h enor, he lorc'h... De Gaulle, hag en dije harzhet ouzh ar vourevion a genderc'hel gant o micher euzhus... Ya, moarvat. X. G. n' en deus morse klevet anv eus Youinou, Jasson, ha reoù all ?

31

An ton a zo cheñchet a-grenn en eil pennad, hini ar Vro. « Hor bro » (C'hall) a zo deut da vezañ *Peuple de crapauds (que) nous baillonnerons*, evit ober ur Vreizh nevez gant ur bern traoù n' o deus, a drugarez Doue, netra da welout ganti.

Evit ober Breizh nevez, n' hon eus ket ezhomm, da skouer, eus komzoù tommoc'h eget frouezhioù Vera Kruz ; eus broadelourion na droont ket d' ar seizh avel, ne lavaran ket.

ITRON SANT PER

Romantel hag iskis a-walc'h eo bet buhez an Itron Sant Per (Brug ar Menez Du), aet da Anaon d' ar 16 a viz Mezheven 1967, evit ma ne vefe ket dibunet sotoni ha falsentez diwar he fenn. C'hoarzhet he gwalc'h he divije o lenn pennad *Bretagne Magazine*, No 22, Gwengolo 1967, met hi, hag a voe ur chaseourez ken ampart, n' he divije ket, sur mat, lezet da redek gedon ken divergont. Arabat kargañ n' eus forzh piv da skrivañ n' eus forzh petra, ha mar felle d'ar gelaouenn-se rentañ enor dezhi, e ve bet neuze ret ober goulennoù ouzh tud o devoa anavezet mat an Itron: an Tad Godu, da skouer, en deus bevet e ti Vefa Sant Per e-pad ur pempzek bloavezh bennak, ar re ziwezhañ eus he buhez... Maodez Glanndour, hag a zo bet, e gwirionez, evel m' en lavare alies « an hini tostañ d' he c'halon gozh » hag en deus bevet ivez pemp bloavezh en he zi. Ha pa vije bet he mevelion feal, a ouele dourek deiz hec'h obidoù, pe gward kozh Menez Kamp, a chaseas ganti ken alies...

Mar kredan-me sevel va mouezh evit adlakaat ar wirionez en he flom, eo dre m' am eus anavezet an Itron e-pad ur pennad hir a-walc'h - 45 bloaz - dre m' am eus resevet diganti ur bern lizheroù, dre m' emañ etre va daouarn paperoù prizius, en o zouez he « curriculum vitae » hag eñvorennoù yaouankiz savet ganti hec'h-unan.

Ha bremañ dibluskomp ar pennad, ma kirit.

Da gentañ n' eo ket gwir lavarout ne chome Vera Sant Per nemet « e-pad nebeut amzer » e ti ledan ha kozh, lezet dezhi gant he c'hoar henañ, Matilda, Kontez Kelen. Abaoe pell ne guitae ket, pe dost, an ti hag al liorz-se, 5 straed ar Gapusined e Sant-Brieg, bepred digor ken frank da dud an Emsav ma oant bet lesanvet ganti ha ganto " Celtic Hotel "... Abaoe bloavezhioù ne dae ken da Venez Kamp, nemet ur sizhunvezh bennak e-pad an hañv, ha goude-se marteze un devezh. Re digonfort ha dirapar e oa deut ar maner kozh da vezañ, hag e chomas er stad mantrus-se betek ma voe feurmet ganti d' ar Gevredigezh Vreizhat a Sevenadurezh, renet gant Maodez Glanndour. Feurmet a lavaran mat, ha n' eo ket roet na d' ar Gevredigezh-se, na d' he merourion, nebeutoc'h c'hoazh d' ar Bagadoù pe d' ar Groupes folkloriques bretons, evel ma lavar Paola Mindren e pennad *Bretagne Magazine*.

33

Heritourion Menez Kamp a zo nized an Itron Sant Per, hag ur Gouel-Mikael a zo ret paeañ dezho, na petra 'ta...

*

« Née en 1877 dans le Léon... elle s'est éteinte doucement à quatre-Vingt-six ans passés en 1967. »

1967 - 1877 = 90 bloaz hepken, a gav din. Marv da 95 bloaz, an Itron a oa bet ganet d'ar 14 a viz Mae 1872, e Koad ar Sal, e Plegien, tost da Lanvolon, e Bro-Ouelo. Tiegezh he zad, Meherenc de St Pierre, ne oa ket breizhat a orin, met normandat, ur skourr yaouankoc'h eus tiegezh Flottemanville (Manche). He mamm, Matilda Espivent de la Villeboisnet, a oa a ouenn breizhuhelat kozh (St-Brieg ha Quessoy). Kemmesket he deus P. Mindren tiegezh kerent Vefa hag hini he fried evel ma welimp pelloc'h.

Ar pezh a zo souezhus : Vefa ne rae ket kalz a van eus lignez breizhat he mamm, pa veze stad enni bepred gant an tiegezh Sant Per. An abeg eo ne voe ket karet gant he mamm, a felle dezhi kaout ur mab da ziwezhañ bugel, hag a voe kerseet gant ur verc'hig ouzhpenn.

« Elle connut d'abord le Couvent des Oiseaux... » Nann. Skoliet eo bet da gentañ gant un Iwerzhonadez, a raio anezhi « ur sinn-fein bihan » ha goude-se gant ur Saozez, Ann Carter, ur plac'h yaouank-flamm ha dedennus, deuet nevez oa d' ar gatoligiezh. A-vec'h tapet ganti he bloaz warn-ugent, e teuas hounnezh da vezañ karmezadez, e St-Brieg da gentañ, e Bangkok goude-se. Gounit a reas kalon Vefa vihan a veze dilezet un tammig gant he mamm ; un eil vamm wirion e voe eviti. Chom a rejont stag an eil ouzh eben a-hed o buhez : luc'hskeudenn Ann Carter (Anna Jezuz) a veze bepred dirak daoulagad an Itron hag ivez hini ur gernevadez en he dilhad breizhat, a voe he flac'h a gambr, ha kalz muioc'h he c'heneilez : Mari-Loeiza, c'hoar gward Menez Kamp, marv pell ' zo siwazh. Den ebet ne gemeras morse e kalon Vefa ar plas lezet goull gant an div vaouez-se. Skrivet he deus diwar-benn Ann Carter pajennoù fresk ha dudius, a dalvezfe ar boan dezho bezañ troet e brezhoneg.

34

*

« Dix ans avant ce siècle, on la trouve nonne sur le point de prononcer ses vœux dans un couvent breton. Mais deux ans de méditation dans le cloître n'ont pas effacé, etc... »

Daoust d' an Itron chom hep rannañ grik diwar-benn ar pezh a oa bet eus he buhez relijiel, e c'hellan lavarout ez eo faos kement-se penn-da-benn. N' eo ket da driwec'h vloaz (trizek ma heuliomp doare-kontañ Bretagne-Magazine), e tistroas d' ar gêr, met kalz diwezhatoc'h. Chom a reas kalz muioc'h eget daou vloaz, n' eo ket en ur gouent vreizhat, na kennebeut all en un ti kloastret met en ur c'hoariezh digor-tre, nevez savet gant an Tad Brisson, e bro d-Troyes : Obladezed St Fransez Sales.

« On la marie d'autorité avec un comte Méhérec, dernier rameau d'une vieille lignée normande, authentique descendante des Vikings. Le mariage restera blanc, le Cte Méhérec ayant le bon esprit de mourir assez vite pour libérer les aspirations de cette amazone... »

Fentus marteze, met pep ger a zo ur gaou. Da gentañ, ne oa ket Vefa ur plac'h sentus a-walc'h evit dimeziñ dre heg : hec'h eured a voe lidet d' an 12 a viz Genver 1910, e chapel La Ville-Chevalier, maner he c'hoar Kelen : tost da eizh bloaz ha tregont he devoa neuze, ha gouzout a rae moarvat ar pezh a rae. Hi eo an hini a oa Meherenc hec'h anv (ha n' eo ket Méhérec), eus un tiegezh normandat a orin, ha n' eo ket he fried, Jozeb Potiron de Boisfleury, en devoa e gastel e Gemene-Penfao, hag a zeue e diegezh eus Nort war Erdre pe tro-war-dro. Unan eus e hendadoù, Mestr Per Potiron, a oa bet seneskal an Itron de Sévigné, na petra 'ta !

35

Diaes eo gouzout petra ' dremenas etre an daou zen nevez... Divergont-meurbet eo P. Mindren o reiñ da c'houzout evel asur pezh na oar tamm ebet, nag hi na den all ebet. Ar pezh a zo sur eo ne varvas an Ao. de Boisfleury nemet diwezhat-tre, un nebeudig bloavezhioù hepken a-raok e bried. Mar ne badas ket kalz evit gwir an evurusted etre ar priedoù en em zispartijont hep terriñ o dimezi. An Itron ne adkemerhas hec'h anv-plac'h nemet e 1928 (hec'h anavezet em eus e-pad pell dindan anv he den).

« Un fazi am eus graet o timeziñ », emezi. Sur mat : ur fazi brasoc'h c'hoazh marteze eget an hini he devoa graet o vont da leanez. Ne oa ket graet evit ar vuhez relijiel, na kennebeut all evit ar briedelezh. Ur seurt temz-spered gourel a oa enni ! Ha c'hoazh e oa bet kennerzh gant an doare ma oa bet desavet en he zi : gwisket e doare un paotrig e-pad pell o c'hoari bepred gant kezeg ha chas, ha tennañ yaouankik tre gant ur garabinenn. Ar chase a oa deut da vezañ eviti un tech ken kreñv ma ne soñje nemet e redek bro war-lerc'h al loened gouez. Met aze c'hoazh he deus P. Mindren kavet an tu da lavarout traoù diwir. Ne lazhas ket Vefa « he bleiz diwezhañ » e 1926. Den ebet ne lazhas evit gwir ar bleiz diwezhañ : eñ eo, al loen daonet-se, a lakaas da vervel gant an aon

diwezhañ letanant Lazh-bleiz ar c'horn-bro. " Brug ar Menez Du " he deus kontet hec'h-unan an istor fentus-se en ur pennad goapaüs, « troet diwar ar brezhoneg » hervezi, hag embannet gant *Revue de la Chasse*, No 3, 3/11/1947.

*

E 1899 e reas tro Amerika ar C'hreisteiz setu perak e skrivas goude-se ur romantig iskis-meurbet " Les Emeraudes de l'Inca ". E 1907, ez eas d' ar Stadoù-Unanet, evit klask roudoù he zad-kuñv, an Amiral Sant Per, en devoa resevet Medal Cincinnatus digant Washington. Degemeret e voe Vefa en Ti Gwenn gant ar Prezidant Teodor Roosevelt, a voe hegarat a-walc'h evit he c'has da chaseal war ribloù ar Rio Colorado : hogen, ne voe ket « un Colonel de Rangero » a voe lakaet da soursial outi, met « ur soudard kozh dedennus-kenañ, Kapten Montgomery, eus Old Soldiers Home Los Angeles », emezi.

*

36

Ne soursie ket kalz an Itron ouzh al loened na c'hellent ket bezañ chaseet pe debret... N' he devoa er gêr na ki na labous... Ur c'hazh rous brav am boa roet dezhi koulskoude. Plijout a rae dezhi Flammig, ha stad a oa enni gant e greñ hir skedus. Moumounet e voe ganti, met ne voe ket gwall evurus al loenig kaezh, a benn ar fin, aon am eus. Rak arabat ober gant ur c'hazh - loen hael ha kizidik maz eus unan - evel ma reer gant ar chas !

Gwir eo ivez ne veze ket prizet-kaer ar merc'hed gant an Itron, nemet Ann Carter a voe. Barn a rae anezho en un doare kriz peurvuiañ, me da gentañ, hen gouzout kaer a ran. Ha koulskoude, pa voen klañv, da ugent vloaz, e kasas ur c'hloer paour da Lourdes, evit ma parefen... Ne oa ket dre garantez evidon avat, met kavout a rae dezhi e c'hellfen un deiz talvezout da un dra bennak evit Breizh. Ha pa voe skuizh va c'halon, tri bloaz 'zo, e kinnigas din - en aner, siwazh din - chom ur pennad amzer ganti, dilabour ha disourisi...

« Na c'houlennit ket diganin mont da welout klañvourezed, a skrive Vefa din... Enoüs int, ne reont nemet klemmichat... Ar baotred avat... » Pet a glañvourion a zo bet gweladennet ganti en ospital ? Pet gwech he deus kemeret ganti evit mont da bourmen, beleion glañv, ha dreist-holl an Ao. Loeiz Klerg oberour ar Yezhadur tregeriat ha " Va Beaj Jeruzalem " ? Dall e oa hag an Itron a lenne dezhañ pennadoù brezhonek, ar pezh a oa un dudi evit ar paour-kaezh beleg.

Un amzer 'zo e veze bepred un toullad kloareged amerikan e Kloerdi bras St-Brieg, da vezañ stummet e sell o belegiezh. Meur a hini na ouie ket galleg a-walc'h evit toullañ kaoz gant o c'hamaladed. Pa groge enno hirnezh ar vro, e vezent kaset d' an Itron Sant Per da varvailhat ganti e saozneg. Ha peogwir e veze bepred sart ha bev-birvidik, ne chome ket pell ar baotred yaouank en o zristidigezh.

*

« Elle ne posait jamais de questions et retenait ses sentiments. » Santez Anna Wened ! Moarvat ne c'houlenne netra digant an dud n' hellent ket degas dezhi keleier pe istorioù fentus. Hogen, gant ar re all, edo bepred o c'houlennata... hag o tiskleriañ krik ha krak he doare gwelout ha santout. Betek ar fin e chomas evezhiek ouzh ar re a gare hag ouzh darvoudoù ar politikerezh.

37

Met Breizh a oa he freder pennañ, n' eo ket hepken « sa Bretagne des traditions », evel ma lavar P. Mindren, met Breizh a-vremañ, Breizh gwasket da zieubiñ, Breizh da zont da adsevel ha da frammañ.

« *La bienfaitrice du Folklore breton.* » Marteze, met kalz muioc'h c'hoazh eo bet madoberourez an Emsav gwirion. Ne vije ket bet a-du gant ur « *Charte Minimale* » bennak. Pell ac'hano. N' eo ket digant n' eus forzh peseurt « *groupes folkloriques bretons* » e c'hortoze « *une manière d'allelouia à sa mémoire* », d'

he laouenaat e Paradoz ar Gelted, met digant ar vrogarourion o labourat poellek, o stourm kalet ha dizaon da sevel ur Stad vrezhon, gwirion ha dieub e pep doare. Dimp-ni da gas he spi da benn-mat.

(*) Ret eo din lezel ar gerioù-se e galleg... O zreiñ a reer, hervez gant « lizher diazez ». « Lizher diazez an izelañ » a vefe da lavarout evit gwir... pezh na seblant ket dimp bezañ uhel a-walc'h evit respont d' hor mennadoù.

An troc'hañ-tali war aodoù Bro-Leon

Abaoc'h pell amzer moarvat e vez dastumet ar bezhin war aodoù Breizh evit temzañ an douar, hag ur bindivigezh eo evit ar gouerien o vevañ en arvor. Reolennoù strizh a spisa an amzeriadoù ma c'heller troc'hañ bezhin, ar bezhin-tonn hepken o c'hellout bezañ dastumet a-hed ar bloaz. An holl vezhin n' eo ket da demzañ douar : an tali da skouer a vez implijet da aozañ louzeier ha danvezioù all a bep seurt.

War-dro 1880 eo e krogas da vat gounidegezh an tali pa voe kavet an implij anezhañ en ijinerezh.

An tali a zo ur blantenn-vor a liv gell, deliennet hir ha staget gant ur c'harenn ouzh ar c'herreg. Peurvuiañ e chom goloet a zour zoken d' an dazreoù izelañ hag evit he zroc'hañ eo ret kaout filzier troadet hir evit he zizhout betek tri metrad donder. Ar vartoloded a c'hell labourat div eur a-raok ha div eur goude an dazre : ar gwellañ poent eo eveljust hini an dazre, d' ar mare ma vez ar mor en e izelañ.

Goude ar brezel bed kentañ ez eus bet ur prantad spletus evit an d-talierien. War aodoù Bro-Leon, eus Plougerne da Gonk-Leon, e oa war-dro tri c'hant bag oc'h ober ar vicher. Kalz bigi a yae eus Plougerne, Landeda ha Sant-Pabu da arc'henez Molenez d' ober o hañvezh adalek miz Meurzh betek miz Here.

Inizi Banneg, Balaneg, Ledenez, Trielen, Kamenez ha Beniget a wele skouadrennoù bigi o gouelioù liesliv o tont daveto ha karget a fardaj : karr, kanod, marc'h, boued d' an dud ha d' al loen hag ar binvioù ret evit al labour.

39

Ur vuhez c'harv ha poanius o doa ar « bigouilherien » (1) d' ar mare-se. Bevañ a raent e lochennoù savet ganto e maen, koad pe daouarc'h. En enez Trielen e oa zoken ul lochenn kleuzet en douar. An doenn izel graet a geuneud goloet a daouarc'h hag a zouar a zeuas buan da c'hlasveziñ ha da letoniñ. Un devezh ur marc'h o tremen dre eno, a chomas a sav da beuriñ ar c'heotenn flour-se. Evit gellout peuriñ war lein an doenn avat, e tibradas e zaou bav a-raok warni hag e kouezhas e-barzh an ti, ur pav war an daol hag egile war gof ar paotr a oa oc'h ober ur pennad kousked en e wele-skourr.

Ur vuhez galet a rene en enezennoù a dra sur. Abred diouzh ar mintin e save ar baotred. Ret e veze ledañ, fichañ ha dastum ar bezhin pa veze sec'hor, a-raok e lakaat a-verniadoù anvet tozelloù.

Mont a raent d' an aod ur wech pe ziv wech bemdez hervez ar mareoù. Divorañ a raed da c'houde an tali gant ar c'harr eus ar vag d' al leurenn-sec'hañ.

Ar bigi bezhinañ a oa bigi dibont ha bihan a-walc'h gouest da zougen war-dro pemp tonellad. Alies e vezent gwelet o tont en aod karget a rez an dour, daou pe dri droatad hepken a-us d' ar mor. Daou e vezent er bourzh : ur patrom hag ur martolod.

Ur vuhez boanius moarvat met ur vuhez yac'h ha seder a renet en inizi rak ne oa eno ostaliri ebet hag ar baotred n' o doa soursi nemet gant o labour.

Ar geusturenn a veze treut a-walc'h. Bep pemzek dervezh hepken e teue bitailh fresk.

A-benn eizh dervezh e veze troet (2) an amann ha louet ar bara. Soubenn pe

patatez ha kig sall a oa da ziazez d' ar predoù. A-wechoù e teue ur pesk bennak da wellaat roll ar meuzioù.

Div pe deir gwech e teued d' an douar-bras e-pad an hañvezh : da Bask ha da vare an eost evit sikour mediñ ha dornañ rak ar vartoloded o doa peurliesañ un tammig feurm a veze kaset en-dro gant ar wreg e-pad an hañv.

(1) pigouilher : anv damc'hoapaus roet gant ar besketaerien hag annezidi Molenez d' ar vezhinaerien.

(2) amann troet : amann blaz ar c'hozh gantañ

40

Bep pemzektez ha pep hini d' e dro e teuent da gerc'hat bevañs evit an holl d' an douar-bras.

War-dro hanter miz Gouere e veze devet an tali d' ober « soud » e fornioù hir kleuzet en douar pavezet ha bevennet gant mein plat.

Goude un dervezhiad deviñ e veze pifonet en ur veskañ-diveskañ al ludu er forn gant binvioù houarn heñvel ouzh paliou hag anvet « pifonioù ». En ur yenaat, e teue al ludu yodek-se da galediñ hag an deiz war-lerc'h e veze tennet an torzhioù er-maez a-raok adkregiñ gant ur forniad all.

Echu an deviñ, e teue kobiri Lambaol da gargañ ar soud ha d' e gas da labouradegoù Konk-Leon, Lambaol pe an Aber Ac'h. Priz ar varc'hadourezh ne veze anavezet nemet teir sizhun pe ur miz goude, pa vezedielfennet ur standilhon eus ar soud. Aes e veze enta d' an uzinoù ober o friz d' ar vezhinaerien.

Betek 1930 ez eas madik a-walc'h an traoù met gant an diskar ekonomiezh a zeuas da heuliañ, kalz bigi ne c'hounezjont ken trawalc'h evit paeañ o bevañs hag o dle. Ar vartoloded yaouank digalonekaet a yeas kalz anezho d'emouestlañ er verdeadurezh-vrezel hag ar re goshoc'h da labourat en arsanailh Brest pe e labouradegoù all.

Chom a ra un nebeut bigi oc'h ober ar vicher. Bigi dre dan ez int hiziv. Ne vez mui devet ar bezhin war an tevenn. Goude bezañ sec'het e teu ar c'hirri-samm d' e gerc'hat da gas d' an uzinoù. Priz an donellad vezhin sec'h a vez merket e penn kentañ ar bloaz hag ar martolod a oar pegement a c'hell gounit hervez al labour a ra.

Klasket ez eus bet gwellaat ampled an tali abaoe ar brezel diwezhañ en ur zegemer ardivinkoù nevez. Ar falz hir ne vez mui implijet. En he lec'h e vez graet gant ur benveg damheñvel anvet « skoubidou » gant ar voraerien, nemet e-lec'h troc'hañ, e vez rouestlet ar bezhin ha diframmet diouzh ar c'herreg, e strad ar mor. An doare-se a seblant bezañ gounidusoc'h.

41

Un taol-esa a zo bet graet c'hoazh gant ur vag arnodel oc'h implijout splujerien morwisket. Ar bezhin a droc'hent a veze sunet er vag dre ur gorzenn. Hogen daou vartolod ha daou splujer a oa ret ha dilezet eo bet buan a-walc'h an doare-se dre m' edo re vizus.

Imbourc'h a zo atav evit gwellaat an troc'herezh bezhin met amjestr eo ar gudenn rak an tachennadoù tali a zo gwall zigompez ha torosennek ha diaes e vo atav implijout ur benveg arnevez e stumm ur vederez vezhin.

Dre vras evelato eo gwellaet stad ar bezhinaerezh abaoe ar brezel diwezhañ hogen n' eo ket c'hoazh adsavet goude an taol garv bet skoet gantañ kent 1936.

Yezh ar bobl : pinvidigezhioù o vont da goll

A bep seurt labourioù a zo da ober evit ar brezhoneg. Unan anezho a denn da c'heriaoueg ar yezh. Hennezh a c'hell bezañ rannet e teir lodenn disheñvel.

Da gentañ, ez eo ret sevel roll an holl c'herioù a zo bet implijet er brezhoneg skrivet a-hed ar c'hantvedoù. Tri den dreist-holl a striv hiziv war an dachenn-se : an Ao. Fleuriot evit ar brezhoneg kozh, Roparz Hemon ha Gwennole ar Menn evit ar brezhoneg a-vremañ. Frouezh o labour a zo prizius.

D' an eil ez eo ret sevel, diwar pinvidigezhioù ar brezhoneg hag ar yezhoù keltiek all, a-wechoù diwar gwrizioù etrevroadel, ar gerioù a zo ezhomm evit displegañ e brezhoneg an traoù a-vremañ. Atav ez eus bet labourer war an dachenn-se, dreist-holl abaoe mare Vallée ha Mordiern. Hiziv e vez labourer kalz ivez, met ne c'hellan ket lavarout e kavan mat an darn vrasañ eus ar pezh a vez graet, pell ac'han.

An trede labour, ha na vez pledet gentañ koulz lavaret tamm ebet, a zo an hini mallusañ da ober : dastum pinvidigezhioù ar brezhoneg komzet. Bez ez eo al labour mallusañ peogwir ez a bemdeiz an danvez war goazhañ, ha lod eus hon hêrezh da get. Ha rouez eo al labourerien.

43

Preder a zo bet kemeret, a-hed an amzer, gant gouiziegezh ar bobl. N' omp ket berr gant an anvioù brudet : An Uhel, Milin, Kervarker, ar c'horonal Bourgeois, ha na pet all. Nemet, daou si a zo war labour an dud-se, forzh pegen talvoudus e c'hell bezañ. Ar si kentañ a zo dleet d' un dibab graet ganto : bevnet-strizh eo bet o furchadennoù, ha n' int ket aet - peurliesañ - en tu all d' ar c'hanaouennoù, d' ar c'hontadennoù, ha d' ar c'hrennlavarioù. Emichañs e veze renket o danvez ganto en urzh-se e-keñver talvoudegezh. Hini ebet n' en deus kemeret ar boan da eilskrivañ divizoù eeun ha pemdeziek an dud. Ha peogwir ez eo ken rouez en hol lennegezh-pobl ar romantoù o livañ buhez hor maezioù pe hor c'hêrioù bihan, pe hor martoloded, en em gaver berr-tre gant ar seurt testennoù. An eil si a zo dleet da zoareoù ar mare ha d' an diouer a vinvioù. Zoken evit ar c'hanaouennoù, kontadennoù ha krennlavarioù, n' eus bet roet morse rik-ha-rik ar pezh a oa klevet. Ar c'hontadennoù, dieub ma oa ar frazenn enno eus framm ar c'hlotennoù hag an mentadur, a zo, en o stumm moulet, ar re bellañ eus ar pezh a oa lavaret gant ar bobl e gwirionez : n' eus ken, evit ar re o deus e anavezet, keñveriañ skridoù Yeun ar Gow gant divizoù Yeun ar Gow evit kompren peseurt labour adstummañ - a-wechoù dic'houzvez-kaer - a zo bet graet. Ha zoken pa oa notet resis ar pezh a oa klevet - an dra-se a c'hoarveze evit ar rimadelloù ha pozioù zo eus ar c'hanaouennoù - ne oa ket c'hoazh peurvat al labour : dre ma vanke an doare-skrivañ mouezhoniell, n' eo bet ijinet nemet goude mare hor gwerinonourien veur. Dre ma vanke ivez ar binvioù-enskrivañ. Goude-se en em gaver hiziv dirak un dachenn difraost, zoken ma 'z eo un dachenn a ya bihanoc'h-bihanañ bemdeiz.

Evel just, ret eo merkañ sklaer un dra : labour skiantel n' eo ket labour lennegel pe labour ledañ deskadurezh. Kontadennoù Milin, Ivon Krog, hag all, a zo plijus da lenn, a zo yac'h o brezhoneg, hag a zo talvoudus zoken d' ar gwerinonour. Met n' int nemet hanter-dalvoudus d' ar yezhonour na c'hell ket adkavout enno ar yezh evel ma oa e gwirionez en he buhez.

Va fal a zo reiñ amañ un nebeut kuzulioù, diwar skiant-prenet, d' ar re a garfe en em ouestlañ da studi ar yezh komzet. Ur studi frealzus ha talvoudus ez eo, a zegas pinvidigezh d' hor brezhoneg skrivet hag un anaoudegezh reishoc'h eus o zalvoudegezh o-unan d' an dud a vez goulennataet ha studiet o doare-komz : ar gounid diwarnañ a zo koulz yezhoniell ha denel.

Da gentañ e lavar ar pezh a zo arabat ober :

44

1. - arabat eo kregiñ gant al labour hep kaout ar pezh a zo ezhommm, da lavarout eo a. ur sonenskriver (unan dre vinigasedoù a zo an aesañ da implijout) ha b. ar boaz da implijout an doare-skrivañ mouezhoniel ;

2. - arabat eo mont da hemolc'hiñ ar gerioù rouez : an doare fall eo d' o fakañ ;

3. - arabat eo mont-dont dre Vreizh Izel evit studiañ anv ur rummad-gwez, pe ur rummad-loened, pe ar raganvioù-personel, pe me oar. Ne lavar ar ket e vefe didalvoud ar seurt furchadennoù, tamm ebet. Met n' eo ket an doare gwellañ da embreger al labour ma karer tizhout ar pezh a zo anien ar brezhoneg ;

4. - arabat eo ivez kantren eus an eil penn eus ur barrez d' egile, o vont war e api e korn ar marc'hallac'h pe e korn ur c'hafedi : ne vo tapet evel-se nemet drailhennoù-prezeg.

Pal ar studi a zle bezañ dastum, ar c'hlokañ hag ar fealañ ma c'heller, ar pezh a zo benveg-darempredoù un under kevredigezhel brezhoneger.

Ar studi a rank bezañ klok. Bez e tleer dastum kement a zo en implij gant an dud. Zoken ar gerioù eeun hag anavezet-mat : marteze e vo kavet un dra bennak nevez diwar-benn an doare d' o implijout. Zoken ar gerioù gallek : talvoudus e vezo gouzout perak ez eus ar gerioù gallek-se, ha n' eo ket re all, ha dre o studiañ e vo gouezet gwelloc'h penaos e stourm ar yezhoù an eil a-enep d' eben, penaos en em intront a-benn en em zistrujañ, hag ar c'hammed kentañ war-du ar bareadenn a zo anavezout doareoù ar c'hleñved.

Ar studi a rank bezañ feal. N' eus tu da dizhout ar fealded nemet dre implij ar sonenskriver, a lavaro hag a adlavaro an hevelep frazenn keit ha ma vo ezhommm, hep an disterañ kemm, ken na vo bet tu da gompren mat pep tra ; ha, peogwir e rank danvez ar studi bezañ lakaet dre skrid, e tle an doare-skrivañ mouezhoniel bezañ implijet (an doare etrevroadel evel just, ha n' eo ket hini ar romanegourien).

Ar yezh studiet a zle bezañ hini un under kevredigezhel. Ne gredan ket en istor ar rannyezhoù. Tregerieg ha gwenedeg a zo traoù diwar faltazi. Kalz unvanoc'h eo ar brezhoneg komzet eget na garer soñjal. Ret eo lezel a-gostez da vat ar rannyezhadur-se ha studiañ doareoù-komz an underioù kevredigezhel e Breizh Izel. En ur ober evel-se hepken e vo komprenet gwelloc'h emframm ar brezhoneg ha sklaeraet kudennoù zo.

45

Evit lakaat ar reolennoù-se en implij - hag ouzh o skrivañ e soñjan en ur paotr yaouank a zo deut da c'houlenn kuzul ganin nevez zo - ez eo ret, da gentañ, diskoulmañ ur gudenn a zarempredoù denel : ret eo bezañ degemeret, ma ne vezer ket dija o vevañ en unan, e-barzh ur gevredigezh brezhonegerien a-vihanik. Ret eo bezañ degemeret evel ur c'heneil gant un den, pe ur c'houblad tud, deut un tammig war an oad, hag o mignoned pe amezeien - pevar pe bemp a zo trawalc'h evit ober ur studi a-zoare - ha lakaat anezho, dre ziskouez mat ar pezh a reer, da gompren talvoudegezh al labour. Ret eo dibab tud o deus amzer, tud a gomz sklaer hag hep namm ebet en o doare-distagañ, ha - seul welloc'h a se - tud troet un disterig war ar fistilh. Buan e vo kemeret ganto kement a breder hag a zudi el labour ha ganeoc'h c'hwi hoc'h-unan.

Ur wech skoulmet evel-se darempredoù a vignoniezh, eo ret d' an enklasker dibab un hent, un dachenn : pe e krogo gant studi ar yezh tro-an-ti, pe gant studi yezh ar vicher. Ret eo kregiñ dre ur penn bennak, ha bleniañ - alies, n'eo ket atav - an divizoù. Bep ar mare e vez trawalc'h lezel div vaouez da gontañ o c'hoñchenn. Met dav e vo a-wechoù o lakaat da spisaat ster ur ger, ster ur stumm-lavar implijet ganto : hen ober a raint gant plijadur, ha gant siriusted. Un doare aes da gaout danvez yezhoniel eo lakaat an dud da gontañ o yaouankiz,

pe doareoù an amzer-wechall, pe istor kozh ar familh, atav ken tomm da galon ar Vretoned. Diwar ar pezh a vezo dastumet e ouezo an enklasker penaos sturiañ an divizoù da zont evit klokaat e fichenoù. Hag ar gerioù dianav ? a lavarot. N' ho pet ket aon. Diflukañ a raint, fonnus, pa viot en nebeutañ soñj. Ar sonenskriver o fako da vat, ha reizh. Pa zifluk unan evel-se, hel lakait implijout ur wech all, dre ober ur goulenn souezhet, pe dre adlavarout ar frazenn war-lerc'h ar c'homzer - ho reizho ma lavarit fall - pe c'hoazh, m' oc'h deut d' ar poent-se, dre lakaat anezhañ da verzout en deus implijet ur ger dianav deoc'h, hag e karfec'h kaout diskleriadurioù. Ar pezh a vo lavaret deoc'h neuze a vo talvoudus-bras.

46

Un dra diaes eo ar seurt enklask - evel bewech ma 'z eus d' ober gant tud - kalz diaesoc'h eget sevel gerioù nevez, da skouer. Hag an enklask n' eo nemet ul lodenn eus al labour : lakaat an enklask da dalvezout a zo un afer all. Bez e tleer, war ur c'haier, merkañ deiziad ha lec'h an divizoù, piv en deus kemeret perzh enno, pegeit o deus padet. Pep diviz a vo aroueziet gant e zeiziad, ha kement-se a vo merket war voest ar vandenn vagnetek, hag a vo hi niverennet ivez. Gant ur sonenskriver bihan oc'h implijout minigasedoù, ne vo ket re ziaes an didoueziañ goude, met ma reer gant ur benveg o labourat war beder roudenn, e vo luzietoc'h evel just.

Goude enrollañ un diviz, e ranker skrivañ anezhañ, en e bezh, hag en doare-skrivañ mouezhoniell, war ur c'haier. Ne ouzer ket diouzhtu petra zo talvoudus ha petra n' eo ket ket. Gant-se e ranker eilskrivañ pep tra. Ul labour diaes eo. Ret merkañ mat ar vogalennoù hir, ar c'hensonennoù mouezhiet hag ar re zivouezh, an taol-mouezh. Pa ne c'heller ket fiziout war an « engoustiañs » eus ar yezh, eo ret digeriñ mat ar skouarn, hag en em embreger a-zoare.

Erfin, goude skrivañ war ar c'haier, e ranker sevel fichenoù. Ar wech-se eo ret ober un dibab. D' am soñj e ranker sevel ur fichenn evit pep ger klevet, ha skrivañ war ar fichenn-se frazennoù a zo bet implijet ar ger enno. Diaesoc'h eo al labour evit pezh a sell ouzh ar stummoù-yezhadur. Neuze e vezo graet ar fichenoù diouzh an danvez a zibaber studiañ dreist-holl. Evit ar re a grog, an aesañ tra d' ober eo studi ar geriadur, ha koulz eo sevel fichenoù evit se da gentañ.

Spi am eus bezañ lavaret a-walc'h evit reiñ c'hoant, ha reiñ tu, da unan bennak da gregiñ gant al labour-se. Evel just, evit studiañ klok un doare-komz, e vo ezhomm bloavezhioù. Met ur studier, oc'h implijout mat e vakañsoù, a c'hellou boulc'hañ an erv en ur barrezig a Vreizh Izel hag ober labour dedennus. Ma 'z eus daou pe dri oc'h ober heñvel, e vo gwelloc'h c'hoazh. Ha ma vefe muioc'h, neuze e vefe tu da saveteiñ un darn vat eus ar gerioù a ya bemdeiz da goll. Ne c'hellomp ket ober evel Kembreiz, a zastum e San Ffagan dekmiliadoù a enskrivadurioù eus o rannyezhoù o vont da goll. Paour omp, hep skoazell, hep ensavadur, met ret eo labourat memes tra.

Ha labour a c'hellomp ober. Salv ma plijo da veur a hini mont gant an hent-se. Rak ar pezh a varv, hiziv, ne vo morse, biken, BIKEN, krouet en-dro.

Kendalc'h Keltiek 1968

(20-24 a viz Eost)

Bep bloaz e vez graet ar C'hendalc'h Keltiek en ur vro disheñvel. Bep c'hwec'h vloaz eta e vez graet en hevelep bro. E 1962 eo bet graet e Landreger. Hevlene eo deut he zro evit Breizh adarre. E Foujera, e fin miz Eost, e vo graet ar C'hendalc'h.

Un degouezh bras eo ar C'hendalc'h en hor buhez keltiek. Reiñ a ra tu da zastum anaoudegezh diwar-benn ar broioù all. Reiñ a ra tu d' en em gavout gant Kelted all ha da gomz ganto. Ha c'hoazh, e ro tu da ziskouez, en un doare na vez ket kavet alies, ar pezh a ra esparded hor sevenadur. Ur seurt Kendalc'h a ro kalz labour d' ar re a ra war e dro : goulenn a ra intrudu, emrousted, fiziañs ha nerzh-kalon. Met ar frouezh anezhañ a zo talvoudus-bras.

Bodadegoù ar C'hendalc'h a grogo d' ar Meurzh 20 a viz Eost diouzh an noz. Echuiñ a raint d' ar Sadorn da noz. Ha da Sul, evit klozañ brav an devezhiadoù-labour, e vezo ur GOUEL AR C'HAN KELTIEK, kozh hag a-vremañ, a zeuio dezhañ kanerien vrudet eus a bep bro. Kement-se a vezo graet e kastell Foujera, hag a zo unan eus re vrayañ Breizh. Hag a-raok ar C'hendalc'h, e vezo graet ivez ur C'hamp pevar devezh evit ar re yaouank. Rak, evel hini Landreger, ha muioc'h c'hoazh, e vo lakaet Kendalc'h Foujera dindan arouez ar yaouankiz.

Labourioù ar C'hendalc'h a vezo graet e brezhoneg hag e saozneg, pep tra o vezañ troet eus an eil yezh d' eben. Prezegenoù a vo, ha war o lerc'h, divizoù : pep hini o lakaat goulennoù d' ar prezegenner evit sklaeraat poentoù zo. Div destenn a vo d'ar prezegennoù : « Petra zo c'hoarvezet nevez 'zo en ho pro », tachenn ar studi o vezañ kement a ra buhez ar vro, e forzh peseurt kevrenn eus ar vuhez kevredigezhel. Ne oar ket mui ar Vretoned kalz tra diwar-benn ar broioù keltiek : er C'hendalc'h e c'hellint kaout diskleriadurioù eus ar re dalvoudusañ. An eil destenn a vo : « An Istor hag ar Vroad » ; gant tud akuit e vo prezegennet bep taol ha ne vo ket disoñjet emamp, e Foujera, e-kreiz unan eus an tachennoù pouezusañ en istor Breizh - istor Breizh ivez an hini eo a raio danvez-studi ar baleadennoù ha pourmenadennoù.

48

Un dra zo bet merzet e Landreger avat : bez e oa kalz tud, deut d' ar C'hendalc'h, pe tud eus kêr, pe tud o tremen o vakañsoù er c'horn-bro, ha na oant ket gouest da heuliañ divizoù ar C'hendalc'h dre ma oant e saozneg hag e brezhoneg. N' eus, evel just, c'hoant ebet da gemm ar reolenne-se, evit ar gevredigezh nemeti hag a ra he labour foran e yezh ar vro hepken. Met diouzh an tu all, n' eo ket mat koll ur seurt degouezh da reiñ un tammig deskadurezh vreizhat da dud na c'houlennont ket gwelloc'h eget kaout : setu perak e vo graet, hevlene, e-kichen bodadegoù-labour ar c'hendalc'h, peder frezegenn e galleg war an danvezioù-mañ : 1. Ar Brezhoneg ; 2. Istor Breizh ; 3. Kelenn ur yezh : skouer Kembre ; 4. Breizh hag ar Broioù keltiek. Ha, da heul pep prezegen, e vo ur gentel vrezhonek. An dud o devo heuliet ar seurt « skol-se » o devo bet ar pep retañ a zo da c'houzout diwar-benn o bro hag a vo bet bountet mat a-walc'h war studi ar brezhoneg evit ma chomfe enno, ur wech enskrivet en ur skol bennak, ar c'hoant da genderc'hel.

Ouzhpenn an daouzek prezegen brezhonek-saozneg, e vo, evel just, traoù all er C'hendalc'h. Bez e vo, da skouer, pourmenadennoù : unan e kêr Foujera, unan e Sant-Malo ha Menez Sant-Mikael, hag unan e Roazhon. N' eus ket ezhomm lavarout ez aio ar gendalc'hidi da Sant-Albin hag ivez da Sant-Kolumb, e-lec'h m' eo bet marvet Ar Rouerie. Diskouezadegoù a vezo ivez, a-hed ar sizhun, e kêr Foujera : da nebeutañ diskouezadegoù levrioù brezhonek ha taolennoù, met traoù

all emeur o prientiñ c'hoazh. Diouzh an noz e vo sonadegoù. Disheñvel a-walc'h e vezint eus ar pezh a vezer kustum da welout er « gouelioù folklorel » ha dleout a rafent dedennañ an dud. Dalc'het e stern meurdezus ar C'hastell, e tlefent bezañ kaer. Marteze e vo trawalc'h menegiñ testenn ar sonadegoù-se : d' ar Merc'her da noz (21) (*), Sevenadur-Pobl ar Vretoned ; d'ar Yaou da noz (22), Buhez ar Pbloù Kelt er C'han hag er Varzhoniezh ; evit al lodenn vreizhat, war Varzhaz Breiz e vo diazezet dreist-holl ; d' ar Gwener da noz (23), Sonerezh ha Kanoù Sakr ar Gelted ; d' ar Sadorn da noz (24), Sevenadur-Pobl Keltia Tramor. Ha neuze, d' ar Sul, e vo, evel just, diouzh ar mintin, servijoù relijiel ha diouzh an endervezh un dra a zlefe dedennañ ar re yaouank, ha kement hini en em sant yaouank : Gouel Ar C'han Keltiek, hengounel ha modern. Diouzh an noz, atav evit reiñ tro d' ar yaouankiz da zont, ur Fest-Noz.

(*) Ar meurzh da noz e vo un degemer, gant kan ha sonerezh, evit ar re a gemer perzh er C'hendalc'h. Met ne vo ket digor d' an dud dre vras evel ar re all.

49

Abaoe mizioù emeur bremañ o labourat da brientiñ ar C'hendalc'h-se. Bodadegoù-studi a zo bet graet dija. Meur a hini a vo graet c'hoazh. Tud vat, tud yaouank, tud kalonek, a ro o amzer, o foan, hag o arc'hant evit ma raio berzh ar C'hendalc'h-se hag evit ma tegaso gounid d' an emsav en e bezh.

Hiziv, er gelaouenn hag a zo kelaouenn ar re a zo ar muiañ stag ouzh hor sevenadur, e ran ar c'halvadenn-mañ :

1. - Kasit deomp hoc'h alioù, ho menozioù, ho kuzulioù. Bez ez eus traoù talvoudus a c'hellfemp ober marteze ha n' hon eus ket soñjet enno.

2. - Kasit deomp ho kinnig ma c'hellit kenlabourat : pe dre ganañ, seniñ, displegañ, komz en ur sonadeg ; pe dre evezhiañ ouzh un diskouezadeg ; pe dre werzhañ tikedoù hepken, bezañ e toull un nor da vare un abadenn-noz, bezañ e penn ur c'hambrad-kousket.

3. - Erfin, kasit deomp ur skoazell-arc'hant. Gouzout a ran e vez atav goulennet arc'hant digant an dud, met krediñ a reomp ez eus aze un dra talvoudus, un degouezh meur - bep c'hwec'h vloaz ! - hag a dalvez bezañ skoazellet. Gortoz a reomp skoazell ha sikour arc'hant digant an holl re a gred e sevenadur hor bro hag en he galloud da zedennañ an dud dre vras, en he barregezh d' en em ziskouez, dirak an holl, war an hevelep live hag ur sevenadur all.

N' ho pet ket aon da skrivañ. An disterañ lizher, evel an disterañ skodenn, a raio plijadur deomp. Ha, dreist-holl, kasit ur ger evit lavarout emac'h e soñj dont d' ar C'hendalc'h : n' ho po ket tu d' hen ober en-dro a-raok c'hwec'h vloaz ac'han.

50

Setu ar chomlec'hioù hoc'h eus ezhomm :

- Sekretour Skourr Breizh : Jord Kler, 3, place Saint-Pierre, 44 - Nantes.
- Rener Skourr Breizh : Per Denez, ar Ri, Ploaré, 29 S - Douarnenez.
- Teñzorier Skourr Breizh : Anna Le Bec, rue Astor, 29 5-Quimper (C.C.P. 1420-35 Rennes).

Bennozh Doue !

EIL TEZENN VREZHONEK AR C'HANTVED :

"Eus GWARIZI VRAS EMER da vMARI VORGAN" (1)

gant P. KERMOAL

Studienn kinniget e sell da zegemerout graz an Drevouriezh (2)

E 1913, e touge F. Jaffrennou Taldir dirak Skol-Veur c'hall Roazhon, a-benn gounit graz an Doktorelezh, un dezenn a lennegezh diwar-benn ur barzh eus an naontekvet kantved, Prosper Proux (3). N' hon eus ket da fougeal gant ar « studiadenn »-se, dister e pep keñver, skort he yezh ha teusk he danvez, ha dreist-holl enni un namm dibardon : bezañ bet graet evit ar Skol-Veur c'hall. Koulskoude ez eo dav lakaat outi an niverenn unan, ha mirout an niverenn daou evit studienn P. Kermaol. En doare-se da nebeutañ e vimp e-tro da vuzuliañ an hent lezet e-biou gant ar spered brezhon en ur ober un hanter gantved.

Perak da gentañ n'eus bet kavet etre 1913 ha 1968 studier ebet, skrivagner ebet evit difenn un dezenn vrezhonek ? Gwellañ pluenn e Breizh ne oa ket Taldir, pell diouzh eno, na lemman skiant, na gouiziekañ labourer... E grez Gwalarn n' eo ket moarvat an dud desket a reas diouer, nag al lennegourion a stummadur skolveurel, aze e welan meur a levr dellezek eus un doktorelezh. An abeg n' emañ ket gant an danvez doktored met gant ar benveg d'ober an doktored.

E 1913 ez eo hep kudenn a goustiañs e c'halle ar vrogarourion diazezañ o brogarouriezh war ar sol gall, bezañ rannvroelour hag ober labour brezhon gwirion. Dek vloaz goude avat e teue Breiz Atao ha Gwalarn da stankañ an hent-se da viken. Echu oa gant prantad istorek ar ragemsav, ar rannvroelouriezh yac'h ha divorc'hed. Ar rannvroelourion neuze a ranke dibab : dont da vroadelour, pe derc'hel gant ar roud kozh kondaonet ha kouezhañ el ledemsav, pep galloud-krouiñ skoulmet enno. Vallée kozh ne fazias ket. Evit Taldir avat...

52

Hogen donedigezh Gwalarn ha Breiz Atao a oa ivez derou ar forc'hellegezh. Disteurel a raed ar stad kozh a draoù, ar Stad C'hall, nemet ne lakaed netra en he lec'h. Netra ? Eo ! an huñvre, an huñvreoù kaer a vo trec'h d' ar bed... Distaolet oa ar sol kozh, hag ar sol nevez ne oa ket anezhañ c'hoazh. Heñvel oa an Emsav ouzh ur goumoulenn splann a-zioc'h an emsaverion, hep diazez war an douar ma poueze o buhezioù. Enni edo avat holl eginou ar vro da zont.

Peoc'hiek e oa bet derou an Emsav emrenelour, evel un nedeleg. Eus broadoù bihan all Europa e teuas meur a roue-maj da gevarc'hañ ar bugel. Gwadek ivez e voe e ziwezh. Digoret e voe ar goumoulenn hag ar buhezioù a roe dezhi he danvez.

An Emsav a gendalc'he. Steuziet ar c'hastell-neñv, kened an daoulagad, - met tamm douar dindanañ da harpañ an troad, - e troas an emsaverion nevez o selloù etrezek an douar. (Re bell eo bet barnet maread Al Liamm dre e geñveriañ ouzh maread Gwalarn. Poent e ve e veizañ ennañ e-unan a-geñver gant emroadur an Emsav.) En douar emañ an eginou o tiwanañ : war an douar emeur o tresañ diazezoù ar geoded, ma vo unan plantet, fontet, soliet, en ur ger : stadel.

Echu eo d' e dro prantad ar forc'hellegezh ; ar goumoulegezh emrenelour a lez al lec'h gant ar frammoù skoueriekaet, an huñvreoù kaer gant ar plomennou-skouer. Evel e derou ar prantad a-raok ez eus un dibab d'ober : pe kemer pigell ar sevel-Stad, - a vo ivez pigell ar freuzañ-Stad, - pe derc'hel gant ar roud kozh, huñvreal en huñvreoù tremenet.

Ha setu, paotred ha merc'hed o figelloù o deus divizet ez eus a-walc'h a stadelezh vrezhon evit ma c'hallfent fiziout enni pouez o buhezioù. Aze emañ

ster gwirion tezenn P. Kermoal. Evel kalz ac'hanomp ez eo bet studierez er Skol-Veur c'hall, - evit he micher-vara, - met dirak ar stadelezh vrezhon e teu da zifenn he zezenn.

53

Bourrus eo muzuliañ an islonk a zo etre Taldir, studier eeun diwezhañ ar ragemsav, chomet e fri ar gloued c'hall, ha P. Kermoal, studierez kentañ o kemer renk an drevourion er stadelezh vrezhon.

Hag e-keñver furm, pebezh kammed ivez ! Amañ pelloc'h o deus al lennerion an tu da briziañ un nebeut pajennoù eus an div oberenn. Truez ar ragemsav rannvroel, zoken a feiz vat, - ha neuz vagol, hollvedel an Emsav war sol ar Stad. Tavantegezh ar Vreizh kozh ; puilhentez ar Vreizh nevez, dastumet enni brogarantez leal ar varzhed « poblus », splannder Gwalarn, diogelded an Emsav diazeour.

*

IJIN PROUX. E HENVELERIEN.

(Tezenn TALDIR war Prosper Proux, pp. 122-3)

War ar brezhoneg, n' eus ket e bar ! Setu eno barn kement hini a oar brezhoneg a-vihanik, a zo gouest da gompren ar finesaoù, an troioù-pleg, ar pozioù helavar eus yezh ar bobl evel ma vez komzet war ar maez. Evit kompren Proux, hep un droidigezh c'hallek da sikour, eo ret absolut, en ur ger, bezañ Breizhad penn kil ha troad, ha muioc'h a lavarinn : bezañ bevet war ar maez. Bezañ zo en oberoù Proux gerioù teskaouet gantañ er vrizhyezh, ha n' emaint ket er Geriadurioù, diaes int da gompren evit ar re n' int ket boazet ouzh kaoz ar bobl. Lapach (evach) ; rampenned (gwrac'hed) ; pabour (den lorc'hus) ; lipat ma loa (evel ar galleg « casser ma pipe ») ; markenn (loudourenn) ; fourgaset (kassidigaset) h.a. E werzennoù, e glottennoù, a zo frank, aes, hep skolihoù. Ar ger a sko, ar flemm a bik hep ober droug, a zeu dre natur dindan e bluenn. E yezh a red diouzh ar vammenn, e vennozioù a ya da heul, ha bepred int heson an eil gant egile. Klotañ a reont ivez gant spered ar bobl ; ar breuvenn eo daou-ugent vloaz goude e varv, pemzek vloaz ha tri-ugent goude embannidigezh kentañ e Ganaouennoù, ar soñj anezhañ a zo ken bev c'hoazh er vro a vevas evel pa vije dec'h. Hep mankout da vemor Luzel na Kermarker, brudetoc'h koulskoude evit Proux, e c'hallomp lavarout na 'n eus ket kement a gaoz anezho war ar maez hiziv an deiz, evel ma 'z eus eus Prosper Proux. Kistionet ur c'houer, ur goueriadez eus kostez Montroulez, Gwerliskin, Plouigno, Skrignag, Lannuon, n' eus ket unan ha na oar d' an nebeutañ anv Prosper Proux. Kalz a oar e sonioù dre 'n eñvor, zoken pa n' ouzont ket piv en deus o graet.

54

N' anavezan e-touez ar varzhed lennek, nemet Person Lokevred en deus savet **Ar Roue Gralon ha Kêr-Iz** ha Yann Ar Skour aozer **Kloareg Koad ar Rannoù**, a gement a hantera gant Proux an enor da vezañ deut a-benn da lakat ar bobl diwar ar maez da zeskiñ ha da ganañ ur son bennak outo. Nag a bet gwech em eus klevet kanañ **Kimiad ar Soudard** hag **An Amzer gwechall** !

Prosper Proux a zo bet heñvelaet gant barzhed poblus evel An Hir, pehini a embanne e ti Haslé, e 1866, war ur feilhenn distag, ur **Ganaouenn nevez war an hent-houarn**.

Guillermitt, ha J.-M. Coutellec o deus kemeret ivez danvez **Kimiad Proux** evit sevel, ar c'hentañ **Kimiad ur Soudard o vont da Vadagaskar** ; an eil **Kimiad ur martolod a Vreizh**.

*

EUS " GWARIZI VRAS EMER " DA " v-MARI VORGAN "

Merket hon eus endeo e oa an div oberenn war ul live disheñvel : ar

varzhoneg a chom pell diouzh hor bed-ni, argaset diouti pep redi denel pe dost, pe sank er c'hontrol Mari-Vorgan er gevredigezh. An hevelep dibab o deus koulskoude an div dudenn da ober. An diforc'h a zo etre an div n' eo ket neuze un diforc'h a natur, hogen un diforc'h a vare.

Gant *Gwarizi Vras Emer* e vezer degaset da Vro ar Yaouankiz Peurbadus, d' ur bed barzhoniell, pell diouzh an hini a anavezomp. An darn vrasañ eus ar varzhoneg a dremen du-se, ha ne chom ket kalz Kouc'houlin gant Emer en e veuriad. Galvet davet al lenn e tizolo ar burzhud, hag evit tud ar bed e chom klañv ur bloavezh-pad. Aroueziañ a ra aze an den a gompren en deus renet ur vuhez faos betek neuze ; ar vuhez-se a lak en arvar, o vuzuliañ anezhi e-keñver daveennoù nevez, ha war un dro e pouez an daveennoù-se a-raok ober e zibab. E-pad e gleñved eo Kouc'houlin marv evit ar bed. En em dennet en deus ennañ e-unan, pe aet eo da vro Fand, pezh a zo heñvel. Rak bro Fand, en tu-hont d' an tiriou anavezet, er-maez eus an amzer, n' eo ket ur vro eus an douar, bro ar spered ne lavaran ket. Evit tizhout an aodoù-se e tle an den disoñjal pep damant danvezel : Kouc'houlin a aberzh « e vadoù, e vrud, e c'hlad, e goskor hag e vreudeur, hag e garantezioù ». Ne chom gantañ nemet e youl hag e nerzh. Evel-se e tle ober pep den o vont da zibab ur feiz, o vont da respont d' ur c'halvidigezh. Aze eo ret lec'hiañ ar c'halvidigezh a skrivagner : personelezh Roparz Hemon hor redi da gounañ kement-se : barzh pe emsaver, ne oa nemet unan evitañ hag evit holl strollad Gwalarn.

55

Er bed speredel e ren an den ur stourm speredel. Adkavout a reomp amañ emgann Kouc'houlin ouzh ar spesoù e-kreiz ar varzhoneg. Splann eo ster ar gwerzennoù-mañ :

« Bugale hakr ar spered : kealioù treuz ;
Gevier o anv lorbus, da vailhuriñ
An ene noazh ; lavarou hadet-soutil,
Kontammet-kuzh, o c'horiñ don er galon ;
Glabous alaouret, gwerzhet er marc'hallac'h
Da argas poell ha preder : kelennerezh
Gwaret e stur aketus ; furnezh voutin
O flaeriañ. »

Livañ a reont stourm an den outañ e-unan evit perc'hennañ Fand, ar wirionez. Poanius eo hep arvar, met un dibab a endalc'h ar vuhez a-bezh a rank bezañ diaes evit bezañ gwirion. Keñveriañ a c'haller gant ar pennad Ar Beajour skuizh (*) ma 'z eo taolennet an enebiezh etre ar spered hag ar galon, hogen a echu gant ar frazenn-mañ : « En abeg dit, spered, ne sankin biken en dic'hoanag... » Ur veulgan eo en diwezh da nerzh ar spered a zo trec'h dre forzh poellata war seurt kudennoù.

Dibab Kouc'houlin a ziskouez ur mare en emdroadur an danvez emsaver, pe an danvez skrivagner, mare an dibab speredel a emleg hepken reizhder hag onestiz. Prantad splann an dibab eo, e sklerijenn c'hlan bed ar spered, dibab hiniennel ha war un dro hollek. Gwellwelus e hañval bezañ Roparz Hemon er varzhoneg, a van ur welidigezh a Gened hag a Vad, daoust d' an tasmantoù euzhus - met trec'het int. Evitañ da c'houlenn poan eo entanus ha frealzus ar prantad-se : gwelout splann reizhder ar mennozioù nevez dibabet, anavezout ennañ perzhioù ur barzh, a lak levezon don da darzhañ e kalon an den. En *Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh*, e skrive Roparz Hemon : « Dieubomp ar Spered, ha dieubet e vo pep tra ». Fand a arouez en diwezh ganidigezh ar spered dispac'hel. Kemmet eo drezi an den hag e sell war ar bed.

(*) Gwalarn, 11, diskar-amzer 1927.

56

Deuet emsaver da vat e tle bremañ distreiñ d' hor bed-ni, ha Kouc'houlin a zistro da Emer. Un disoc'h kriz eo pa geñverier gant ar pezh a zo bet anavezet er bed reizh ha poellek ma ren ar spered, kriz eo pa geñverier Emer ouzh Fand. Hogen an disoc'h yac'h nemetañ eo. An dibab glan ne zle ket padout pell, an hini

a chom da rambreal war e zibab n' eo morse nag emsaver, na skrivagner. E-kichen ar « vaouez douarel » emañ lec'h Kouc'houlin ; ar bed a anavezomp a zo ar metoù nemetañ a zere ouzh an den. Ar skrivagner a gejj gant al lennerion ; an emsaver en em gav dirak ar gevredigezh en deus da gemm a-benn seveniñ e uhelvennad. Kouc'houlin a gemer en-dro e lec'h : gwaz Emer, pennbrezel e veuriad. Hogen penaos e reno e vuhez hiviziken ? Fand a steuz evel plac'h ; gallout a reomp soñjal e vevo c'hoazh e spered an haroz evel arouez un uhelvennad da seveniñ, met n' eo ket diogel. Kevrinus e chom er c'heñver-se gwerzennoù diwezhañ ar varzhoneg :

« E kalon den ar c'hloaz peurbad
Ne vo gwalc'het gant tarzha na tonn. »

Ar barzh a nac'h spisaat muioc'h e vennoz. Diaes eo reiñ ur ster resis d' ar gerioù-se « gloaz peurbad ».

Ur goulenn a chom aze hep respont. Kouc'houlin n' en deus graet nemet an hanter eus an hent, pe un drederenn. Diglok e van istor an emsaver kaset betek ar poent-se - pezh na vir ket evel just ouzh an oberenn a leuniañ gortoz al lenner e-keñver barzhoniezh. Dic'hallus e oa marteze lavarout hiroc'h e mare *Gwalarn* a zo bet tarzha-an-deiz hol lennegezh, evel m' eo ar varzhoneg tarzha-an-deiz en ergerzh an emsaver.

* * *

57

Goude bezañ lennet *Mari-Vorgan* e c'haller soñjal emañ aze ar respont. D' ar mezeg e vefe da seveniñ an uhelvennad en e gevredigezh dezhañ, en hor c'hevredigezh. Ne vez ket pouezet er romant war vare an dibab glan : ur gudenn diskoulmet e hañval bezañ. Ar mezeg a zo muioc'h dirak ar gevredigezh eget dirazañ e-unan. Disheñvel a-grenn eo bed *Mari-Vorgan* diouzh hini *Gwarizi Vras Emer*. Anat eo pa geñverier personelezh an div blac'h. Fand, dezhi un ene treuzwelus, ur gened splann, a ginnig ur garantez eeun, hogen ne bleg da dreuzvarc'had ebet:

« Ur galon habask
Da c'houzañv ha da c'houzañv n' em eus ket. »

emezi, hag e steuz kentoc'h eget dispartiañ digant Emer. N' eus ket eviti diskoulmoù kamm. Levenez er c'hontrol a zo livet evel ur plac'h strafuilhet, diaes da gompren ; n' eo nag eeun na mat da frealziñ. Ne da ket war-eeun d' an hini a gar evel Fand : evit dedennañ anezhañ e c'houlenn skoazell unan all. Un dra bennak a hañval bezañ kamm, n' omp ket ken e bed reizh ar spered. Forc'hellek eo emzalc'h Levenez, evel m' eo forc'hellek he fersonelezh, a blac'h hag a vorverc'h war un dro. Forc'hellek eo ivez emzalc'h ar mezeg pa gendalc'h a skrivañ da Adela lizhiri a garantez n' o deus mui ster ebet. Redioù kevredigezhel a c'houlenn kement-se. Ne dalvez da netra d' ar mezeg karout Levenez ma n'eo ket evit seveniñ e garantez, evel ne dalvez an uhelvennad nemet dre an ober a enkorf ar mennozioù. An eil prantad a zo livet er romant. Aroueziañ a ra an tremen eus ar reizh d' an ober. Emgav ar mezeg a zo hini an emsaver dirak an ober dispac'hel.

* * *

Bevañ en ur gevredigezh a sell bremañ evel direizh, o vegañ un uhelvennad a emleg distruj ar gevredigezh-se, he nac'hañ neuze dre bep soñj ha pep jestr, hogen kenderc'hel da vevañ enni keit ha na vo ket savet an hini nevez, sed ar pezh a vije bet, a zo bet e-pad an amzer a dremenas war vourzh al lestr, buhez ar mezeg, ha sed ivez buhez an emsaver. Mar gwelomp Kouc'houlin tro-ha-tro gant Emer ha gant Fand, e welomp ar mezeg bepred etre an div vaouez. Espar eo arouezelezh ar romant evit taolennañ emgav an emsaver, den div gevredigezh, pe hep kevredigezh, rediet en un doare da vevañ en dazont, rediet da ober berzh, pe da vervel. Ar mezeg henn goar, a chom spiswel betek ar fin. E huñvre dezhañ en deus gwelet evel ur baradoz, ha kollet dre e fazi. N' eo ket deuet a-benn zoken da zedennañ karantez Levenez. Laosk en em ziskouez o livañ gevier dezhi diwar-

benn kleñved Arzhur, da skouer. Ken dizenorus all eo e lizhiri karantezus evit Adela. Nac'hañ a ra ar blanedenn donket dezhañ, daoust ma anzav e c'hwitadenn. Goude an alberzh hoalus eus ar baradoz e kav divlaz ha disliv ar bed ma vev ennañ. Eñ ivez a c'hallfe lavarout d' e wreg en ur zistreiñ : « Da zaoulagad, Adela, 'zo skuizh ».

58

Hogen an dra-se zoken a zo nac'het outañ. Gouzout a reomp eo distroet Kouc'houlin da Emer, met ne c'hellomp ket resisaat penaos e gwirionez, na pe vuhez en deus renet goude. Disheñvel eo er romant : ret mat eo d' ar skrivagner diskouez e dudenn en enkadenn-se. Ar pep krisañ eo ne c'hall biken ar mezeg adkemer e lec'h e kevredigezh Adela evel pa ne vije c'hoarvezet netra. Divarrek eo hiviziken d' en em glenkañ enni. Setu amañ marteze « ar c'hloaz peurbad ». Un emsaver pe un dispac'her a rank mervel ma c'hwit ; ha ma tichañs dezhañ dreist-bevañ ne gav e nep lec'h goudor pe frealz; tec'hout a ra da viken, un harluad eo en ur bed n' eo ket ken e hini.

Ar mezeg a arouez an emsaver a gil dirak an ober dispac'hel. An eil mare eo, m' emañ an emsaver en arvar da veuziñ daoust d' ar wirionez dizoloet gantañ. Eus ar gudenn vredoniel e tremener er romant d' ar gudenn bleustrek. An diaesañ en diwezh n' eo ket dont d' ur gredenn nevez, hogen derc'hel dezhi. Rak ur c'halvidigezh a c'hell uhelaat an den a asant dezhi, met e zistrujañ ma n' en em ouestl ket penn-da-benn, ma n' eo ket gouest da stourm evit seveniñ ar gefridi fiziet ennañ.

* * *

Lenñ a reomp e *Gwalarn* (*) ar frazenn-mañ eus Roparz Hemon, a-zivout mojenn ar Gleuzeur santel, meneget gant Gawain hag a dermen mat a-walc'h an div oberenn a studiomp : « Ne deu tra da vat nemet gant ar re o deus an nerzh-youl da grediñ ez eo gwir o huñvre ».

(*) *Gwalarn*, niv. 135.

59

Gant ton an diougan eo lavaret kement-se, en un doare barzhonius, hag e chom kevrinus evit an neb n' en deus ket lennet Roparz Hemon a dost. Pep ger er frazenn-se a zo leun a ster, hag a sklerijenno emzalc'h hon div dudenn, Kouc'houlin hag ar mezeg. Ret eo da gentañ resisaat ar ger « huñvre ». Ger ur mare e oa diouzh un tu : kavout a reer anv eus « huñvreoù kaer » en hol lennegezh, ha ma ne c'hellomp ket ken degemerout ar ger-se bremañ - « Kaer pe get, ne blij ket deomp an huñvreoù », eme Youenn Olier - eo ret spisaat ar ster en doa e mare *Gwalarn*. Huñvre tud *wGwalarn*, huñvre Roparz Hemon, a oa Breizh dieub, henn lavarout a ra splann e kentskrid Prometheus ereet. An huñvre a zo neuze an uhelvennad da seveniñ, ar pal da dizhout, ar pezh a ro e ster d' an ober, hag a zo anvet gwirvoud gant an trede Emsav. Ger pouezusañ ar frazenn eo, a ro dezhi he ster don.

An huñvre-se a zo ret krediñ enni a-benn seveniñ un ober bennak. Goulenn a ra ar feiz, hogen ur feiz don, diazezet mat ha degemeret gant ar spered, ha n' eo ket feiz diresis ar romantelourion, na kennebeut feiz arvestel ur c'hevrinelour, hini un den poellek ne lavaran ket. Ar feiz komprenet evel-se a zisoc'h war un ober dre ret rak ne c'hell kenderc'hel da vevañ nemet dre an ober diwanet warni. Aze e weler roll an nerzh-youl meneget gant Roparz Hemon : an nerzh-youl da grediñ ha war un dro da seveniñ. An huñvre en diwezh a dro da ober. Kement-se a laka da gompren gwelloc'h perak en deus c'hwit ar mezeg. E huñvre dezhañ ne wele ket evel ur gwirvoud. An hurlink a zeu bemnoz da heskinañ anezhañ a zo a-walc'h evit doareañ ar weledigezh a zo e hini : ur gêr deñval a wel, ur gêr didud a-grenn, ma ren warni ar marv. E « eil buhez » neuze n' eo nemet ur bed dizenel ma chom-eñ da arvestiñ outañ. Arouezius eo eus e emzalc'h : gantañ n' emañ ket feiz ar c'hevrinelour ha padal eo divarrek da vevañ er bed dizoloet gantañ. Pep Emsav, pep kredenn a rank bezañ un ober, hogen atav e chom

dañjer ar bed arvestel, m' eo kouezhet ar mezeg. Mari-Vorgan a zo c'hwitadenn an ober dispac'hel. Degemerout un uhelvennad a zo asantiñ war un dro d' e heuliadoù ; ar mezeg a dec'h dirazo. Nac'hañ a ra sammañ atebegzh ebet.

* * *

60

Kriz, taer, leun a zic'hoanag eo diwezh ar romant : « Ne deu tra ebet da vat » gant ar mezeg. Kouc'houlin er c'hontrol a ra berzh. Ur goulenn a c'haller ober neuze goude bezañ sellet ouzh deiziadoù an div oberenn : lenn a reomp 1943 evit ar varzhoneg, 1948 e fin ar romant. Gwirheñvel eo moarvat eo bet savet ar varzhoneg un tammig abretoc'h, darn anezhi da nebeutañ, ma n' eo ket dindan stumm peurglok ar pezh a varzhoniezh uhel a anavezomp. Klasket hon eus displegañ an diforc'h, pe an heuliad a oa etrezo. N' eo ket a-walc'h evelato evit kompren c'hwervoni an eil oberenn. Trec'h ar spered a zo livet en hini gentañ ; an eil he dije gallet bezañ trec'h an ober ; diaesoc'h eo an eil stourm hag hirbad ; hogen eus kreiz al labour kalet e c'hell diwanañ levez don an emsaver - kemeromp ar ger er ster ledanañ hag enklozomp en hevelep termenadur ar c'hristen, ar beleg, ar skrivagner... - n' eo ket bepred faezhet ha trec'het. Perak neuze an daolenn deñval-se a gavomp e Mari-Vorgan ? Abegoù personel ar skrivagner a c'hell bezañ, n' omp na mennet nag aotreet d' henn lavarout. Hogen ar mare m' eo bet savet an div oberenn a zo sklerijennus. Amzer wGwalarn a zo bet daoust d' an diaesterioù ha d' ar poanioù tarzh-an-deiz al lennegezh vrezhonek, ha dre-se andon an Emsav breizhat, en diwezh. Ul labour ramzel a oa bet boulc'het gant Gwalarn war an dachenn lennegel, ha kaset da benn-vat. A-boan ganet e pigne hol lennegezh betek an uhelañ. Un huñvre skedus, aze ivez, a oa deuet da wir. Ijinañ a c'haller pegen entanus eo bet ar prantad-se evit tud wGwalarn. Padal goude ar brezel e hañvalas an Emsav bezañ aet da get. Harluet pe doullbac'het e oa ar renerion, distrujet e oa ar strolladoù, berzet ar c'helaouennoù. En ur ger, mouget e oa bet pep buhez emsavel, stanket e oa dazont Breizh. Dic'hallus e hañvale bezañ kenderc'hel war lañs Gwalarn ; sed aze an disoc'h eus kemend-all a labour, an dazont ken lugernus a oa bet faltaziet ugent vloaz a-raok ? En aner e oa bet savet pennoberennoù na vije den evit o lenn hiviziken. Da betra e talvez Gwalarn, d' ar mare-se ? Roparz Hemon a respont e Mari-Vorgan : da netra. An dispac'h speredel a zo bet trec'h Gwalarn a oa didalvoud, noazus zoken dre ma vire ouzh ur remziad a vont tre en-dro en ur gevredigezh o doa kuitaet, difennet ma oa outo seveniñ o « huñvre » a-hend-all. Gallout a reer kounañ amañ ar « c'hloaz peurbad », a gemer neuze he ster leun.

* * *

61

Hogen gallout a reer diogeliñ ez eo dre ret ur c'hwitadenn par d' ur giladenn ? Displeget hon eus e oa ar varzhoneg hag ar romant daou brantad en emdroadur an emsaver. Gant Mari-Vorgan ez omp degaset d' hor bed deomp, gant e wanderioù hag e gudenoù ; n' eo ket ken bed skedus Fand, hogen an hini nemetañ eo a zere ouzh mab-den. Hollek eo ster an arouzelezh krouet gant Roparz Hemon, talvezout a ra ivez evit ar relijion. Ar c'hristen gwirion en deus da vevañ er bed m' eo bet lakaet gant e Grouer, ha n' eo ket dre ar spered en ur bed da zont ; ober eus ar bed a anavez ur bed kristen, sed amañ e gefridi. Heñvel eo evit an emsaver ; emdouell n' eo ken bevañ e bed ar spered. Gwirionoc'h eo aergelc'h ar romant, evitañ da vezañ brouac'hus a-wechoù. Ar pep diaesañ, an holl emsaverion henn goar ervat, a zo buhezañ e vennozioù. Rediet e vezer da asantiñ da dreuz-varc'hadoù, an diskoulm a hañval alies bezañ kamm : pell emamp aze eus an hent eeun treset gant ar spered. Etre an ober hag an uhelvennad e tiwan un enebiezh a zo ret treuzfurmiñ e daelerezh. Aze e c'hoari an « nerzh-youl ». E Mari-Vorgan dres, ar mezeg n' en deus ket gouezet diorren an daelerezh-se. Ma tiskouez ar romant ur c'hwitadenn skrijus e c'haller diogeliñ evelato en deus un dalvoudegezh denel don. Pell da vezañ ur giladenn ez eo er c'hontrol ur gammed vras en a-raok, rak nebutoc'h a ziaesterioù a zo evit dont d' un Emsav eget evit chom ennañ. Gant Mari-Vorgan eo aet ar skrivagner pelloc'h e studi ar gudenn. Techet e vefed da soñjal en un trede oberenn a vefe enebet ouzh ar romant hon eus studiet, a livfe ar wech-mañ an emsaver trec'h war an urzh kozh, a stourmfe outañ gant binvioù azas. Ne vefe ket aze ur c'hendalc'h d' an heuliad, nag ur gammed diwezhañ en a-raok ; war live Mari-Vorgan e c'haller faltaziañ an oberenn-se, an eil prantad evel hor romant, hogen ar wech-mañ war

hent an trec'h, ha ket war hini an drouziwezh, rak an Emsav en hor mare a zo aet dreist d'an troc'h ma veuz ennañ mezeg an « Agenor ».

* * *

Mari-Vorgan ha Gwarizi vras Emer a anavezomp evel oberennoù lennegel klok, a walc'h hor gortoz dre o stumm dispar ha gwirionder o danvez.

Emdroadur ur gudenn a zo studiet enno, Santout a reer ouzh o lenn ez int bet buhez et gant ar skrivagner e doare pe zoare, ha pep emsaver en em anavez e Kouc'houlin, mar n' eo ket er mezeg.

62

An div oberenn-se a zo da gompren e-keñver ar preder, an ober emsavel, da lec'hiañ e buhez wGwalarn hag heulidi wGwalarn. Hogen m' hon eus kemeret skouer an emsaver evit klask displegañ o ster diles n' eo nemet dre ma chom ar skouer-se an hini dostañ ouzhimp. Mari-Vorgan ha Gwarizi vras Emer a zanevell ergerzh an den en em gav dirak ur gudenn speredel, ha dre-se dirak an ober empleget en e zibab. An dibab-se a c'hell bezañ pe relijiel, pe emsavel, an hevelep perzhioù a verzher enno. An dispac'h speredel n' eo ket bevennet en Emsav ; henn krediñ a vefe strishaat en un doare direizh oberennoù Roparz Hemon, ha preder ar skrivagner.

Perak neuze dibab istorioù a garantez evit aroueziañ seurt emdroadur speredel ? Pa anavez ar skrivagner ne c'haller ket soñjal ez eo dre zegouezh. War ul live disheñvel, disteroc'h marteze, e vez renet gant ar garantez an hevelep reverzhi er spered tizhet ganti. Un tu e oa da ziraez ar gudenn, an tu skeudennusañ moarvat.

Un estren a c'hallfe chom war al live-se, pe un den n' en defe biskoazh kejet gant ar gudenn speredel - n' eo ket rouez an degouezh - hag e kavfent o gwalc'h o lenn *Mari-Vorgan* ha *Gwarizi vras Emer*. Evidomp avat ez enkorfomp anezho en hor buhez emsavel, ha mat eo e vefe evel-se.

(1) P. KERMOAL, Eus Gwarizi Vras Emer da vMari-Vorgan, Preder 91, 60 p., 1967. Testenn Gwarizi Vras Emer a gaver e Barzhonegoù Roparz Hemon, Embannadurioù Al Liamm, 1967.

Mari Vorgan romant gant Roparz Hemon, Embannadurioù Al Liamm, 1962.

(2) Diwar ar bloavezh-skol-mañ e c'hallho skolidi an Deskadurezh Vroadel gounit testenioù war an danvezioù kelennet gant S.A.D.E.D., ha piaouañ e diwezh o amzer studi div c'hraz: graz ar sevouriezh, roet d' ar studier gounezet gantañ c'hwec'h testeni ; graz an drevouriezh, perc'hennet gant ar studier a vez degemeret div studienn kinniget gantañ

(3) Prosper PROUX (1811-1873), kanaouenner ganet e Poulaouen. E oberoù, eme ABEOZEN en « Istor Lennegezh, Vrezhonek..., zo « fentus peurvuiañ hag alies en un doare reut a-walc'h. (...) Ret eo anzav, avat, mar'd eo farsus-kenañ rimadelloù Prosper Proux, ne gaver ket enno nemeur a dra da wintañ spered al lenner a-us d' ar vuhez pemdeziek ». Embannet e voe tezenn TALDIR e Karaez e 1913.

AL LEVRIOU

" PREDER ", kaier 88-90.

Ur menoz mat eo embann ar c'hentelioù - darn anezho da vihanañ - displeget e Kampoù Etrekeltiek ar Vrezhonegerien. Div niverenn Preder a zo bet gouestlet dija d' ar prezegennoù ha d' ar c'hentelioù displeget e Kamp Rostren (1965). Kerse a gavomp koulskoude n' int ket bet embannet holl.

Kaier 88-90 a gaver ennañ 8 kentel, diwar ar 14 a zo bet displeget e Kamp Logivi-Plougras e 1966. Liesseurt eo danvez ar pennadoù, met tennañ a ra dreist-holl d' al lennegezh ha d' an istor politikel ; n' eus ket kalz kentelioù gouestlet d' ar skiantoù fizikel ha nebeutoc'h c'hoazh d' an armerzh ha d' ar skiantoù kevredadel.

Met un dra a zo heverk-kenañ : tud yaouank eo an darn-vrasañ eus an aozourien hag anaout a reont madik ar yezh, ur seblant mat evit an dazont.

Peder c'hentel a bled gant an istor politikel :

Mari-Elen Maze a ro deomp un daolenn eus endroadur an Emsav sevenadurel abaoe an eil brezel-bed. Ronan Jolais a ra un danevell eus brezel-diabarzh Iwerzhon ; merkañ a ra mat penaos o deus ar Saozon lakaet da dalvezout an dizunvaniezhoù a save etre an dileuridi iwerzhonat evit lakaat anezho da asantiñ ouzh ar Feur-Emglev ; R. Jolais a soñj o deus graet ur fazi o « plegañ da zivizoù an enebour ». Setu perak « en enep d' ar pezh a greder alies, n' eo ket Iwerzhoniz a zo bet trec'h er brezel, met ar Saozon ».

Pennad Gwernegan a bled gant ur gudenn nebeut anavezet : « An darempredoù etre an Eskibien hag an Emsav abaoe 1920 » ; n' eo ket ul labour klok met un nebeut evezhiadennoù, a lavar deomp an aozer ; choazet en deus arroudoù tennet eus prezegennoù ha pennadoù graet gant Eskibien Vreizh evit taolenniñ o emzalc'h e-keñver an Emsav hag o menozioù diwar-benn kudenn Vreizh ; war a seblant o deus an eskibien harzet ouzh krouidigezh ur strollad katolik emrener, heñvel a-walc'h ouzh an hini a rae berzh d' ar mare e Bro-Elzas, dre spered faezhour met ivez dre m' o doa aon e vefe un digarez d' ar gouarnamant gall evit tagañ an Iliz ; setu pezh a skrive an Aotrou 'n Eskob Duparc da Yann-Vari Perrot e 1926 : « Gant ar bruderezh a rit bremañ, e vez luziet, hep gounit ebet, stad ar relijion e Breizh, ha lakaet en arvar ar pezh a c'houlennomp ni kristenien, o reiñ abegoù d'hon enebourien da heskinañ ac'hanomp ». Ret e vefe studiañ istor ar Bleun-Brug ; darn eus al labour a zo bet graet gant an Ao. beleg Poisson en e levrioù gouestlet da Y.-V. Perrot ha da E. ar Moal ha bras-taolenoù a gaver en Istorioù Y. Poupinot hag an Tad Chardonnet.

64

Yeun Gourvez a ziefenn hag a vurutell an Diskleriadur embannet gant Kuzul Broadel Breizh e Pondivi d' an 3 a viz Gouhere 1940. Lakaat a ra a-wel palioù ar C'huzul ha diskouez a ra al levezonoù a denn d' ar mare, o verkañ « ne c'haller burutellañ seurt diskleriadur nemet e-keñver an istor... ne dalvez ket evidomp-ni nag evit hor mare ».

Holl aozerien ar c'hentelioù war an Istor ne studiont ket an darvoudoù evito o-unan, met, o keñveriañ anezho gant stad an traoù e Breizh, e klaskont ar gentel a c'heller tennañ evit an Emsav.

Ar c'hentelioù lennegezh n' o deus ket an hevelep pal, ha disheñvel a-walc'h int dre an destenn dilennet hag ivez dre temz-spered an aozer. Peder c'hentel lennegezh a zo embannet er c'haier.

Ur studiadenn hollek eus oberenn Meavenn a zo bet savet gant Tangi Louarn, ur paotr yaouank flamm ; mat en deus graet o pouezañ war perzhioù dibar

barzhonegoù Meavenn, met bez' e c'heller rebech outañ bezañ diverret kontadennoù ha pezhioù-c'hoari e-lec'h studiañ anezho a-zevri ; talvoudus e oa ober un diverrañ evit ar re yaouank n' o deus ket bet tro da lenn an oberoù e " Gwalarn " met ret e vije bet neuze gouestlañ ur gentel all d' ar skridvarnerezh end-eeun.

Gouestlet eo pennad Gab Cherele da varzhoniezh Maodez Glanndour ; ur studiadennoù poellek hag aketus a lak da dalvezout ar reolennoù hag al lezennoù dizoloet ha displeget gant Maodez Glanndour e-unan ha dreist-holl gant Kervella (« Diazezoù ar sevel gwerzhioù », " Al Liamm ", niv. 108-112, 1965).

Kentelioù abEnnez a bled gant daou skrivagner gwenedek, R. ar Mason hag Y.-V. Heneu ; studiet e vez dreist-holl gant abEnnez ar gerioù rouez, diaes hag ar gerioù wenedek-rik, ha ne ro ket kalz a lec'h d' ar skridvarnerezh.

P' emañ o studiañ « Tangwall » (ur barzhoneg savet gant R. ar Mason), en em c'houlenn a ra abEnnez piv eo ar « Fur » meneget en destenn ; n' eo ket ar c'heltiegour, met ar prederour Ernest Hello, meneget dindan e anv er 6-vet poz :

Mouezh Helaoù evel ar gurun...

Gouestlet eo e gwirionez ar barzhoneg da Gastiz Doue ha da Hello e diouganer ; ar barzhoneg a c'hell bezañ rannet e div lodenn : an diougan hag ar c'hastiz.

65

1) - An Diougan (12 poz)

Ar barzh a wel Hello dre e huñvre o tiougan ar c'hastiz, met ne vez ket selaouet :

Hag ar prederour a zo aet
Sammet e gein.

2) Kastiz Doue (11 poz)

Distrujet eo An Oriant gant ar bombezadegoù.

N' he deus ankouaet met ar Fur
Ha setu deuet ar freuzadur.

Hello eo ar Fur, anvet pelloc'h ivez « Fur Keroman » ha « prederour meur ar Vretoned ». Planedenn An Oriant a zo keñveriet ouzh hini meur a gêr distrujet : Sant-Per ar Martinik (hep mar), Angkor, Sodom ha Gomor.

Echuiñ a ra ar barzhoneg gant ur ger a spi - er poz diwezhañ :

Ni hec'h adsavo
Nevez ha glan
En dro da Geroman

(da lavarout en en-dro da gelennadurezh Hello).

Awenet eo ar barzhoneg gant ur framm biblek : Ar profed o tiougan kastiz Doue ma ne vez ket selaouet (Sodom ha Gomorr, Nineveh, al Liñvadenn Veur). Deuet eo ar framm-se da vezañ lod eus an hengoun kristen, ha adkavout a reer anezhañ e Mojenn Kêr-Is.

Hello a c'hoari roll ar profed hag An Oriant a zo skeudenn ar bed distroet diouzh Doue

o klask hepken madoù an douar.

Adsavet e vo koulskoude ma sevenomp Youl Doue (« en-dro da Geroman »).

Gwerzennoù 'zo a c'hell bezañ kaer, met re gentelius eo ar barzhoneg ha n' eo ket e-touez oberoù gwellañ R. ar Mason.

Fromet don e oa bet ar skrivagner gant bombezadegoù An Oriant ; anat eo an dra e-barzh « Evit Ket ha Netra » (Marv Gaid a c'hell bezañ sellet evel ur c'hastiz) hag ivez en ur pezhig-c'hoari « Kêr an Douar-Bras » (pezh-c'hoari e daou arvest, embannet gant " Al Liamm ", niv. 31, Meurzh-Ebrel 1952).

Kavout a reer ennañ an hevelep menoz :

Pa zilezer lezennoù Doue
E teu kastizoù didruez.

66

Fellout a rae neuze d'ar skrivagner kavout ur ster speredel en darvoudoù. Ur pennad embannet gant " Gwalarn " e 1927 - *Hello hag an Henamzer*, gant Gweltaz Tremor, Niv. 10, pp. 79-84 - a sache an evezh war « ur Breizhad peuzdianav e Breizh, kerkoulz hag e Bro-C'hall », hag a zo lakaet gant darn e-touez prederourien vras an XIXvet kantved ; G. Tremor a ro un nebeut arroudoù a ziskouez penaos e varne Hello gant ur spered dieub lennegezhioù an Henamzer hag e lavare : « Ret eo dimp... mont amañ hag ahont war hentoù Bro-C'hall da glask hor barzhed hag hor prederourien, da welout hag e trid ur galon breizhad en ur chupenn gall» .

P. P.

EMBANNET GANT AL LIAMM

MARI VORGAN

gant Roparz HEMON

Priz : 10,00 lur

BARZHONEGOU

gant Roparz HEMON

war baper kaer " Johannot " niverennet 22,00 lur war baper all 16,00 lur

Gwerzhourez : Mlle J. Queillé

47, rue Notre-Dame, 22 - Guingamp

C.C.P. 1136-82 Rennes

NOTENNOU

gant Vefa de Bellaing, Per Penneg ha Ronan Huon

Hor Mignoned

Loeiz BIHANNIC, e wreg, Ronan ha Gwenole a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh Maryvonne, e Dieppe d' ar 16 a viz Kerzu 1967.

Andrev hag Ingeborg LESTARQUIT a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o merc'hig Arzela, e Roazhon d' an 10 a viz Genver 1968.

Bernard LACROIX hag e wreg a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Mari-Haud, e Brest d' ar 6 a viz C'hwevrer.

Hor gwellañ gourc'hemennou.

Kañv

Nevez zo ez eo aet da anaon tad hor mignon Jakez DUCAMP eus Brest, mamm Fant-Rozeg MEAVENN eus Pariz hag an Aotrou JULIO, tad hon teñzorier eus S. Cherel.

Pediñ a reomp hor mignoned da zegemer hor gourc'hemennou a gengañv.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ KERZU 1967 :

Andrev Cornic, 5 lur ; Yann Thomas, 45 ; Per Coz, 15 ; Dll M. J. Marot, 10 ; H. Ar Floc'h, 5 ; D. Dorval, 10 ; Yann-Gamilh Hanus, 15 ; P. Le Meur, 10 ; Dizanv, 100 ; Yann Goas, 10 ; Dizanv, 200 ; Yann Abarnou, 50 ; Dll Miniou, 4 ; An Ao. Auffret, 30.

- War un dro : 509 lur.

5.131,63 lur a zo bet profet d' " Al Liamm " evit 1967.

MIZ GENVER 1968 :

It. Le Goff, 5 lur ; R. Moride, 7 ; Dr Fons Vossen, 7,31 ; B. Assicot, 5 ; E. Le Carret, 5 ; J. Pennec, 14 ; P.Lemoine, 20 ; F. Tourmen, 10 ; Dr Leon, 5 ; K. Barbotin, 24,50 ; B. Audic, 20 ; H. Pungier, 5 ; J. Rohou, 5 ; It. Kemere, 5 ; A. Herry, 25 ; F. Le Calonnec, 5 ; Dll M. Gourlaouen, 10 ; Y. Souffes-Despré, 29 ; Y. Miniou, 10 ; A. Cloitre, 10 ; J. Konan, 10 ; C. Delalande, 25 ; E. Ropers, 10 ; J. Le Bec, 200. -

War un dro : 471,81 lur.

Bennozh Doue d'an hollzonezonerion !

68

Hor c'hef evit 1967

DISPIGNOU

Moulañ :

niv. 120	3.281,37
niv. 121	2.331,00
niv. 122	1.947,30
niv. 123	2.358,60
niv. 124	2.162,98
niv. 125	2.205,47
bandennoù	106,10

	14.392,82
Mizoù-post	191,15
Enskriver chomlec'hioù	312,55
War un dro	14.896,52

ENKEFIADURIOU	
Koumanantoù	9.443,34
Niverennoù gwerzhet	259,00
Chomlec'hioù kemmet	8,00
Profoù	3.131,63
War un dro	12.841,97

STAD AR C'HEF	
Koll ar bloavezhioù all	1.168,26
Koll 1967	2.054,55
En toull er c'hef	3.222,81

69

N' eo ket hep abeg eta hon eus kresket priz ar c'houmanant. Anaoudek e vimp d' ar re a baeo o c'houmanant hep daleañ. Ar profoù evel m' hen diskouez an daolenn a-us a zo bet disteroc'h e 1967 : 3.131,63 lur pa oa 3.705,30 e 1966.

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

Prenañ a c'heller an niverennoù-mañ :
TIR NA N-OG, niv. 5 : 2 lur ar pezh.

AL LIAMM :

- niv. 1, 2, 4, 5 : 2 lur ar pezh.
- niv. 6, 7, 15, 16, 18, 19, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 46, 49, 53 : 3 lur ar pezh.
- niv. 32-33 : 5 lur ar pezh.
- bloavezhioù 1957 (60-65), 1958 (66-71), 1959 (72-77), 1960 (78-83), 1961 (84-89), 1962 (90-95), 1963 (96-101) ; 1964 (102-107), 1965 (108-113), 1966 (114-119), 1967 (120-125) : 25 lur 6 niverenn pep bloaz. Niverennoù ar bloavezhioù-se a c'hell bezañ gwerzhet a-unanoù, 4,5 lur ar pezh (6 lur evit an niverennoù 60 ha 61, kalz tevoc'h eget ar re all).

Klokaat a c'hellit ho tastumadenn en ur skoazellañ war un dro kef " Al Liamm ". An niverennoù a vez kaset d' ar brenerien kuit a vizoù-post. O goulenn digant Per ar Bihan, Résidence la Balue, Impasse du Lycée, Saint-Servan - C.C.P. 5349-06 Paris.

" De Tsjerne "

Chomlec'h ar gelaouenn frizek De Tsjerne a zo bet kemmet.
Chomlec'h kozh : D. A. Tamminga. " De Flecht " Ysbrechtum (post Snits/Sneek) Friesland. Netherlands.
Chomlec'h nevez : Leo Popma, editor " De Tsjerne " Wyna 8 (post Ljouwert/Leeuwarden) Friesland. Wetherlands.

Skol vrezhonek e Naoned

Abaoe an 22 a viz Du ez eo adkroget ar c'hentelioù brezhoneg e Kêr Naoned. An enskrivadurioù a c'hell bezañ resevet e Librairie de la Bonne Presse, 3, Place Saint-Pierre, pe en ur skrivañ da Cercle Breton de Nantes, foyer militaire, 40, rue Gaston-Turpin. Ar gelennerien a zo : J. Abasq, Jord Cler ha Jakez Derouet. Aldrig Russon a zo kiriek eus aozadur ar c'hentelioù.

70

Lizhiri

Sed amañ lizhiri kaset da rener an Embannadurioù diwar-benn " Barzhonegoù " R.

Hemon :

« Ur blijadur eo bet din adlenn barzhonegoù Roparz Hemon, ha lenn reoù zo n' am boa ket bet tro da lenn evel Lazhadenn Unvab Aife ha Gwarizi vras Emer. Ur rebech a rin ma c'hellan : merket em eus abaoe pell an aked a gemerez evit kavout goloioù kaer d' al levrioù embannet gant Al Liamm, goloioù o tennañ evezh ar prener hag al lenner, hag alies o klotañ gant danvez al levr (An Tri Boulomig, Ar Fest noz, Istor al Lennegezh, ha dreist-holl An Irin Glas). Souezhet on bet ar wech-mañ gant ar golo gwenn, n' eo na divalav ni kaer. » - P. P.

Ul lizher heñvel hon eus bet digant ur c'houmananter all :

« Emañ o paouez degouezhout ganin levr barzhonegoù Roparz Hemon. Kaer em eus kavet an diabarzh. Kaer dreist-holl dre ar varzhoniezh don hag ar yezh yac'h, ar paper « Johannot » a zo kaer tre ivez ha zoken hini ar skouerennoù boutin. An diavaez avat am eus kavet divalav a-walc'h. N' eus nemet sellout ouzh ar golo : lizherennoù treut ha trist, du war wenn, hep an disterañ klinkadenn, war baper gwak. Moarvat ne vije ket diaesoc'h aozañ ur golo a dennfe daoulagad al lenner. Ret eo ivez soñjal e c'heller reiñ muioc'h a don d' al levrioù, kement ha d' ar merc'hed, hervez an dilhad a zougont. Pa vez graet ur prof e klasker ober ur bakadenn gaer gant ur seizenn livet... »

RESPONT AN EMBANNER : Klask a raio ober gwelloc'h. Ar gwellañ zo d' ober, peogwir eo kaer-tre an diabarzh, eo keinañ al levr.

Ur blijadur vras eo deomp kaout lizhiri en hor yezh digant estrenien. Bet hon eus meur a wech digant Amerikaned, Norvegiz, Svediz, Alamaned, Fritiz; Euskadiz, Kembreiz, Iwerzhoniz ha re all c'hoazh. Hemañ a zo bet skrivet gant ur Rusian eus Leningrad. E adskrivañ a reomp amañ evel m' emañ :

« D' an 12 a viz C'hwevrer 1968.

Aotrou ker,

Me a zo kelenner Saozneg, Alamaneg hag Galleg ivez. Ouzhpenn em eus desket Kembraeg hag Iwerzhoneg a-walc'h da vezañ ampart lavarout (-komz) e doare pe zoare en eil hag egile. Er gêr em em eus :

1. Gramm. Br. de R. Hemon,
3. La Langue bretonne et ses combats,
4. Dict. Br.-fr ha
5. - Fr-Br.

Un tammig diaes e oa studiañ Brezhoneg da gentañ, met bremañ, kentelioù brezhoneg eeun echu ganin, aesoc'h e ya da heul studiañ. Met gwazh a se n' eus ket a levrioù da lenn. Ne c'hellan ket lavarout em eus desket brezhoneg atav eus ar mintin betek an noz. Kalz traoù a zeue etrezomp a-raok, met bremañ me a fell din deskiñ brezhoneg reizh dre labourat aketus...

Bez ez eus ul levr e Breizh a garfen lenn. Notennoù diwar-benn ar Gelted eo. Va fal a zo skrivañ un dra bennak diwar-benn ar Brezhoneg. Me a gav din me a c'hall (e c'hellan) reiñ harp deoc'h pe an den a zo o teskiñ Rusianeg.

Va gourc'hemennoù

Sergei H...

Leningrad. URSS. »

Ar reizhskrtivadur e zo hini hor c'henskriver penn-da-benn.

Levrioù gwerzhet

Setu amañ dre vras roll al levrioù a zo bet gwerzhet gant an Itron KEMERE en he stal e straed ar Roue Gradlon, e 1967 :

Geriadur brezhonek-gallek (80) - Geriadur galleg-brezhonek (72) - Yezhadur Roparz Hemon (139) - Cours Élémentaire R. Hemon (87).

War un dro 378 levr kelenn.

Barzhaz (3) - Barzhaz Breiz (24) - La Langue bretonne gant R. Hemon (4) - An

Irin glas gant R. Huon (7) - Peseurt ano (6) - Ar an Deulin gant Kalloc'h (5) - Gwir Vretoned (5) - Pipi Gonto gant Dir-na-dor (3).- An Ti a 13 siminal gant R. Hemon (6) - Mari Vorgan gant R. Hemon (2) - Va zammig buhez gant J. Priel (2) - Amañ hag ahont gant J. Priel (3) - Komzoù bev gant M. Glanndour (3) - Geotenn ar Werc'hez gant J. Riou (3) - Marvailhoù ar Vretoned (2) - An Ti Satanazet gant J. Riou (2) - Displegadur war an hentenn (4) - Ar c'hoariva brezhoneg (2) - Kleier Eured gant R. Hemon (2) - Buhez Lommig (3) - Hor Yezh (4) - Yezhadur bras Kervella (2) - Tonkad (5) - An Aotrou Bimbochet gant R. Hemon (2) - Kistinenn (2).

Ur skouerenn zo bet gwerzhet eus an oberennoù da heul :

Ar Fest noz - Notennoù diwar-benn ar Gelted kozh - Toull al lakez - Gwechall gozh e oa - Ma c'horn bro - Va buhez e Rusia - Labous ar wirionez - Marvailhoù loened - Gwinizh hepken - Sant Fransez a Asiz - Merc'hig ar Rozenn - Per ar C'honikl - Evidon va Unan - Istor Breiz - Enez ar Vertuz - An tri boulomig - Ali Baba - Ar pevar mab Emon - Diazezoù ar sevel gwerzhioù - **Levr** Oferenn Uguen - Dremm an Ankou - Prizoniad ar C'haokaz - Penaos niveriñ - En ur Rambreal - Ar Spontailh - Alanig an Tri Roue - Youenn Vras hag e leue - An Teirgwern Pembroke - Dasson ur galon - Tristan hag Izold - Kan ha diskan - Geriadur a gorfadurezh. En holl ez eus bet gwerzhet 515 levr brezhonek.

72

Gwerzh levrioù gant Kêr-Vreiz

Strivoù a-ziforc'h a ra izili Kêr-Vreiz abaoe daou vloaz evit gwerzhañ levrioù brezhonek e-touez Bretoned Pariz. Diskouezet e vez ur bern levrioù bep sadorn war un daol vras e sal Kêr-Vreiz. Izili zo a ya da werzhañ levrioù er festoù-noz hag er gouelioù dindan an amzer. Tu a vefe d'ober kalz gwelloc'h e sell niver hor c'henvroiz o chom e korn-bro Pariz. Emañ niver al levrioù gwerzhet o kreskiñ tamm-ha-tamm ha n' eo ket nemet dornlevrioù evit deskiñ hogen levrioù a lennegezh gwirion ivez.

E 1967 e voe gwerzhet 317 levr brezhonek (220 e 1966), en o zouez 67 Cours Élémentaires (1966 : 49), 53 Grammaires (36), 60 Geriadur (29), 32 Levr ar vugale (16), 13 An Ti Satanazet, 5 Yezhadur Bras Kervella, 5 Istor al lennegezh, 4 An Irin Glas, 4 Barzhaz, 4 An Antekrist, 4 Alanig an Tri Roue, h.a.

Gwerzhet eo bet ivez un nebeut levrioù saoznek (1967 : 69 ; 1966 : 24), eleze : The Dragon's Tongue, Breton Nationalism, Beginners' Welsh.

Gwerzhet e vez ivez e Pariz levrioù brezhonek gant al « Librairie Celtique », gant « Le Pays Breton », gant levr di Joseph Gibert ha gant tiez all...

KER-VREIZ, 43, rue Saint-Placide, Paris (8e).

Pevarvet Kendalc'h ar Celtic Youth Congress

Dalc'het e vo pevarvet kendalc'h-bloaz ar Celtic Youth Congress (Kendalc'h Keltiek ar Yaouankiz) e Bangor (Norz-Kembre) eus an 29 a viz Meurzh betek ar 1 a viz Ebrel 1968.

Ar Celtic Youth Congress a zo unvaniezh broadelourion yaouank ar c'hwec'h bro keltiek o fal hag ar c'hendalc'h-bloaz a zo an tu evito d' en em gavout, d' en em anavezout ha da genlabourat en o stourm broadel.

Ar gendalc'hidi a vo degemeret e Bangor d' ar yaou 28 a viz Meurzh d' an abardaez ha lojet en University Hall.

Roll labour

Digwener 29 a viz Meurzh :

10 eur 30 Degemer an dileuridi gant ar prezidant William Neill.

10 eur 45 Danevelloù gant ar c'hadoriad hag ar sekretour-meur.

11 eur 45 Danevell : ar bloaz en Iwerzhon.
12 eur 30 Merenn.
14 eur Danevell : ar bloaz en Alba.
14 eur 45 Danevell : ar bloaz e Breizh.
15 eur 30 Te.
16 eur Danevell : ar bloaz e Kembre.
19 eur 30 Fest-Noz e Gwynedd Hotel.

Disadorn 30 a viz Meurzh :

10 eur Mennadoù foran.
12 eur 30 Merenn.
14 eur Tro e karr-boutin dre Norz-Kembre.
19 eur 30 Kendael foran : " Hor broioù er c'henvarc'had ".

Disul 31 a viz Meurzh :

Beurevezh dieub.

14 eur Prezegenn gant Meredith Edwards, brudet-tre er fiñvskeudoù hag e skinwel Kembre.
16 eur Te.
20 eur Kendael foran : " Ar yezhoù keltiek - mervel pe dreuzvevañ ? ".

Dilun 1 a viz Ebrel :

10 eur Prezegenn gant un Iwerzhonad.
10 eur 30 Prezegenn gant ar Major F. A. C. Boothby (Alba) : " en ur brientiñ an dieubidigezh ".
12 eur Dibenn ar c'hendalc'h.
13 eur Merenn.
14 eur Emvod ar renerion : kudennoù a-ziabarzh.
16 eur Te.
20 eur Fest-Noz.

Bep diskleriadur a c'hell bezañ goulennet digant Sekretour-meur ar Celtic Youth Congress : Miss Menna Wynne, Garthewin, Llanfair Talhaiarn, Abergele, Norzh-Kembre.

Vakañsoù e Breizh

Ar Gevredigezh Vreizhat a Sevenadurezh a gemenn e vo digor e 1968, evit tiegezhioù ha strolladoù eus Breizh pe Geltia :

1°) Maner MENEZ KAMP, etre Spezet (Penn ar Bed) ha Gourin (Mor Bihan), en ur vro dudius, er c'hoadoù, e-kreiz Breizh. Ti ledan, liorz, dour red ha tredan, gweleoù niverus, tu d' ober kegin ha da gavout bevañs aes-tre.

Digor eus ar c'hentañ a viz Gouhere betek an 10 a viz Gwengolo pe war-dro. En diavaez eus ar mareoù-se e c'hell tud goulenn bezañ resevet. Gwelet e vo hag eñ ez eus tu d' en ober.

2°) E bourc'h LOUANEG (22), tost da Lanuon ha da Berros-Gireg, un ti a-vremañ, ledan tre, aes ha plijus-kenañ. Gweleoù e-leizh, kegin hag all. Ar mor a zo tost-tre : ar vro a zo kaer.

Digor eus ar c'hentañ a viz Ebrel, betek fin miz Gouhere.

Evit an eil ti bag egile : prizioù Izel.
Skrivit da Itron Varia Keresperz, 22 - Louaneg

Ar C'hwec'hvet Priz Etrevroadel a Lennegezh

Dalc'het eo bet ar bloaz tremenet bodadeg ar jury e Tuniz, tra ma veze dalc'het betek-hen e Formentor, en Enez Mallorca, ha setu perak ez eo anavezet ar priz dindan an anv " Formentor " ; roet eo bet e 1967 d' ar skrivagner polonek Witold

Gombrowicz, a chom e Buenos-Aires abaoe 30 vloaz. Lenn a reomp war " Le Figaro Littéraire " eus an 8 a viz Mae 1967 : « ...dalc'het e vez ur vodadeg diwezhañ evit envel ar skrivagnerien a dalv ar boan bezañ troet : Jakez Riou (ur Breizhad), Lezama Lima (ur C'hubad), Landolfi (un Italiad a grou, war a lavarer " un us-lennegezh diwar an is-lennegezh "), hag un Danad, Lars Gyllenstein... » Piv a zo bet o reiñ brud da Jakez Riou ? Spi hon eus e vo lakaet ar menoz da dalvezout ha troet e oberoù e meur a yezh.

74

Kemenn

Ho teurvezet embann ar pennadig-mañ e « Notennoù » ho kelaouenn :

« Da 'n 28 a viz Genver 1968, en deus an Arc'heskob Gall Erwan Laigle, eus an Iliz Hollvedel Reizhkelenn Keltiek (Uheldadiezh Glastonbury), kerniet ha roet gwisk urzh sant Koulman d' hor c'heneil HERRI HILLION, annezet en Arzhon, a zo deuet da vezañ bremañ breur Koulmer.

« E Roazhon eo bet graet al lid e-kerz un oferenn-bred e brezhoneg penn-da-benn ma voe kanet evit ar wech kentañ ar pennadoù-kan war don " Koulmer ", ha ma voe pedet evit Breizh hon bro. »

Ouzh ho trugarekaat e kasomp deoc'h hon gwellañ gourc'hemennoù e karantez Doue ha Breizh.

Evit ar Saoznegerien

Sed amañ ur pennad e saozneg bet kaset deomp gant ul lenner :

HINTS ON PRONONCIATION FOR FOREIGNERS

I take it you already know

Of tough and bough (bau) and cough and dough (dou)

Others may stumble but not you.

On hiccough ('hikeup), thorough, lough and through

Well done. And now you wish, perhaps ?

To learn of less familiar traps ?

Beware of heard, a dreadful word
That looks like beard and sounds like bird,
And dead it's said like bed, not bead.
For goodness sake don't call it « deed »
Watch out for meat and great and threat
(They rhyme with suite an straight and debt).

A moth is not a moth in mother
Nor both in bother ; broth in brother,
And there is not a match for there,
Nor dear and fear for bear an pear.
And then there's dose and rose an lose -
Just look them up - and goose and choose.
And cork and work an card and ward,
And font and front and word and sword,
And do and go and thwart and cart -
Come, come, I have hardly made a start
A dreadful language. Man alive,
I'd mastered it when I was five.

by T. S. W.

75

Keleier Bro-Friz

AL LEVRIOU EMBANNET E FRIZEG OC'H OBER BERZH.

Hanter-kant vloaz 'zo Friziz ne ouient ket lenn ar frizeg, rak ne veze ket kenteliet er skolioù ha ne veze embannet pep bloaz nemet un nebeut levrioù, etre 5 ha 10 levr. Kroget en deus en en niver da greskiñ e 1915 p' eo bet krouet Emsav Yaouank Frizia, hag abaoe n' en deus ket ehanet niver al levrioù frizek da greskiñ ingal, dreist-holl abaoe an eil brezel-bed :

1900 : 5 levr

1945 : 59

1952 : 80

1967 : ouzhpenn 100

Hanter-kant vloaz 'zo ne veze lennet al levrioù frizek nemet gant un nebeut brogarourien, bremañ e vezont lennet gant milieroù a dud, ha koulskoude n' eus nemet 300.000 Frizeger. An abegoù pennañ a zo a dra sur deskadurezh ar yezh er skolioù, azginivelezh an emskiant frizat hag ar strivoù graet evit brudañ ha gwerzhañ al levrioù ; setu un nebeut anezho : Dalc'het e vez pep bloaz ur " Sizhun al Levr Frizek ", a ra kalz berzh abaoe un nebeut bloavezhioù ; krouet eo bet ivez un urzhiadur evit reiñ lañs da werzh al levrioù " Al Levr Frizek " hag ur c'hleub anvet " Lenndi-pobl Kristen ha frizek " ; ar c'hleub-mañ en deus embannet e 1965 14 levr, reoù 'zo betek 14.000 skouerenn. Pemp embanner o deus krouet a-gevret ur c'hevelouri evit gwerzhañ levrioù frizek ha krouet o deus e 1966 ur rummad levrioù-godell marc'had-mat a zo bet gwerzhet mat-tre. Kavout a ra al levrierien e vez gounezet arc'hant o werzhañ levrioù frizek.

Abaoe daou vloaz e vez profet arc'hant gant ar Parlamant rannvroel (Stadoù Frizia) evit embann levrioù hag ober bruderezh war o zro ; profet eo bet gant ar Stadoù 30.000 guilder e 1966, 40.000 e 1967 ha 60.000 e 1968 ; talvezet en deus an arc'hant-se da skouer da embann ul levrig moulet-kaer a gaver ennañ listenn klok al levrioù frizek ; strewet eo bet al levrig dre ar vro ha roet da bep tiegezh koulz lavarout ; prenet ez eus bet kirri-levraoueg a dremen dre ar c'hêriadennoù evit prestañ levrioù.

Mat eo ar bed gant al lennegezh frizek.

THEODOR STORM ENVORET E NORZ-FRIZIA.

Kant-hanterkantvet deiz-ha-bloaz ganedigezh Theodor Storm a zo bet lidet d' ar 14 a viz Gwengolo 1967 e Husum, « ar gêr louet dirak ar mor », e-lec'h m' eo ganet e 1817. Ar Gevredigezh gouestlet da Storm en doa aozet un diskouezadeg hag ur c'hendalc'h.

76

Stag e oa kalon Storm ouzh e vro c'henidik, taolennet en deus anezhi en e oberoù, met skrivet en deus en alamaneg hag ur brogarour alaman e oa anezhañ ; a-du e oa gant Bro-Alamagn d' ar mare ma oa Dukelezh Slesvig (a zo Norz-Frizia ul lodenn anezhi) a-bezh e dalc'h Danmark hag harluet e oa bet Storm gant Daniz (1).

Lakaet eo Storm e-touez ar skrivagnerien alamanek gwellañ eus an XIXvet kantved ; sellet eo evel mestr an istor berr ha studiet e vez e oberoù er skolioù ; darn anezho a zo bet troet e kornog-frizeg hag e norz-frizeg, hag e brezhoneg ivez.

" Aquis Submersus ", troet gant Per Denez, a zo bet embannet gant " Al Liamm " e stumm ul levr moulet e 1950 ; " Immensee ", troet gant Kongar, a zo bet embannet war niverenn 101 " Al Liamm " (Du-Kerzu 1963).

Aliañ a reomp hol lennerien da lenn (pe da adlenn...) an div oberenn-mañ, ken evit an dalvoudegezh anezho, ken evit kaerded hag ampartiz an troidigezhioù. Hetiñ a reomp e vo troet ivez div gontadenn all : " Renate " hag " Der Schimmelreiter ".

PRIZ AL LENNEGEZH FRIZEK.

Ar priz Gysbert Japicx a zo bet roet warlene d' ar skrivagner yaouank Trinus

Riemersma evit e romant " Fabryk " (labouradeg, greanti) embannet e 1964 ; ar priz a sav da 1.500 guilder ha roet e vez pep daou vloaz, ur wech evit un oberenn-varzhoniezh, ur wech evit un oberenn e komz-plaen ; kinniget e vez ar priz e-doug Szhun al Levr Frizek.

Trinus Riemersma, oadet a 29 vloaz, a zo kelenner en ur skol brotestant e Gou ; kroget en deus da skrivañ istorioù berr e-barzh " De Tsjerne ", kelc'hgelaouenn lennegel en deus bet ur roll ken pouezus, ha " Gwalarn " pe " Al Liamm ".

" Fabrik " a zo romant kentañ Riemersma ; bez' e kaver ennañ istor buhez ur micherour en em gav dizarempredet, dilezet, estrenekaet e-touez nerzhioù teknikel ha sevenadurel a-vremañ. Kizidik betek re, diasur, nec'het, en em gav ivez spontik en e vuhez reizhel. Digalonekaet eo gant an doareoù-labourat ha pa c'hoarvez d' ur mignon bezañ gloazet e teu da sellout ouzh al labouradeg evel un enebour personel dezhañ. Tec'hout a ra dioutañ ankeniet met e-pad an nozioù al labouradeg en em ziskouez dre e wallhuñvreoù evel un euzhvil bev dare d' e zistrujañ. Goude ur maread leun a varradoù-enkrez hon den a gav labour en ul labouradeg a zistruj an atredoù ; gwelout a ra gant levezeg leiz e galon holl oberoù ha strivoù an denevez degaset da vezañ teil ha ludu.

Saludet eo bet al levr evel unan eus ar romantoù gwellañ bet skrivet e frizeg ; pevar embannadur a zo bet graet dija hag unan all a zo o tont er-maez troet eo bet al levr e nederlandeg. Ur skrivagner oberiant eo Riemersma, rak abaoe 1964 en deus embannet ur romant pep bloaz.

(1) Degas a reomp da goun eo bet studiet kudenn ar yezhoù **ha** skolioù e Frizia hag er Slesvig e div niverenn " Skol " gant A. ar C'halvez : Skol, niv. 2 (Frizia) ha niv. 6 (Slesvig)

77

AN DEKVET KENDALC'H ETREFRIZAT E LJOUWERT, 15-17 A VIZ MEZHEVEN 1967.

Dalc'het eo bet ar c'hendalc'h e kêrbenn Kornog-Friza gant ar roll-labour : « Dazont ar Broioù Frizat ». 160 kannad o deus kemeret perzh e labourioù ar C'hendalc'h, 30 anezho a oa Reter-Friziz ha 65 Norz-Friziz (an div vro-mañ en em gav e-barzh harzoù Bro-Alamagn) hep kontañ izili ar c'helc'hioù o deus kemeret perzh er gouelioù.

Gouestlet eo bet ar prezegennoù hag ar bodadegoù-studi d' ar c'hudennoù a sav evit Friziz, dazont o yezh hag o sevenadurezh, diouzh ar c'hemmoù armerzhel ha kevredadel o c'hoarvezout bremañ. Diazezet e vez labouradegoù nevez e Bro-Friz, poblañs ar c'hêrioù a gresk dizehan ha niver ar gouerien a zigresk ; an endroadur-mañ en deus hag en devo ul levezon pouezus war planedenn ar yezh hag ar sevenadur. Ret eo teurel evezh ivez ouzh ar steuñvoù graet gant ar gouarnamantoù ; hini an Izelvroioù da skouer a fell dezhañ degas, e-doug an 30 vloaz da zont, 200.000 Hollandad diouzh kêrioù re-boblet ar C'hreisteiz betek Bro-Friz, ar pezh a vefe drastus evit ar yezh frizek.

Heñvel a-walc'h eo ar c'hudennoù evit an teir vro frizat, rak bez' ez int :

1°) Broioù arvorel e-lec'h m' eo ret stourm ouzh ar mor ;

2°) Broioù isdiorreet e-lec'h m' eo pouezus-tre al labour-douar

3°) Broioù diemren o stourm ouzh ar c'hreizennañ hag an hevelebekaet kaset da benn gant ar gouarnamantoù alaman hag izelvroat.

SHAKESPEARE TROET E FRIZEG.

Marvet eo bet e 1953, dre ur wallzarvoud-karr, ar skrivagner frizek Douwe Kalma, unan eus aozerien an azginivelezh lennegel. Lezel a rae un droidigezh klok eus oberoù Shakespeare. Ur gevredigezh frizek ar " Fryske Shakespeare Stifting " a embann tamm-ha-tamm an droidigezh ; 6 levrenn a zo bet moulet eus 1956 da 1967 ; 2 a chom c'hoazh da embann.

AR FRIZEG ER SKOL.

Ar gouarnamant izelvroat n' en deus kemeret pled ouzh kudenn ar frizeg nemet goude manifestadegoù bras c'hoarvezet e Ljouwert d' ar 16vet a viz Du 1951 (un diverrañ a zo bet graet e-barzh " Al Liamm ", Niv. 29, Du-Kerzu 1951, pp. 57-58 : Emgann e Ljouwert).

Krouet e oa bet ur C'homite gant Ministr an Deskadurezh evit studiañ kudenn ar yezh ha votet eo bet e 1955 ul lezenn, anvet Lezenn Cals, diouzh anv ar Ministr, a roe aotre d' ober gant ar frizeg er skolioù kalz muioc'h eget a-raok.

Ar frizeg a c'hell bezañ yezh an deskadurezh e-doug an 2 vloavezh kentañ er skolioù kentañ derez hag e c'hell bezañ un danvez kelennet adalek an trede bloavezh hag er skolioù-mistri ivez. Talvezet be deus al lezenn-mañ da ledañ deskadurezh ar frizeg. E miz Here 1967 diwar 493 skol kentañ derez, 87 a zo div-yezhek ha 135 a zesk ar frizeg evel danvez ; kreskiñ a ra pep bloaz niver ar skolioù divyezhek met n' eo ket a-walc'h evit saveteiñ ar yezh. Abegoù a vez kavet muioc'h-mui el lezenn Cals, rak al lezenn ne ra nemet reiñ aotre da gelenn ar frizeg a chom evel-se un danvez diret. Goulennet e vez bremañ ma vefe desket ar frizeg dre ret, ha goulennet e vez gant ar rannvroeleourien o-unan ha zoken gant ar c'hannad anvet gant Stadoù Bro-Friz evit studiañ savidigezh ar yezh.

78

AR FRIZEG ER STADOU.

Klevet ez eus bet frizeg evit ar wech kentañ er Stadoù (Parlamant rannvroel) d' an 22 a viz Gouhere 1946. Lavaret en doa neuze komiser ar rouanez : « Ne ginnigan ket e vefe difennet ober gant ar frizeg er Stadoù ; ne sell ket ouzhin peogwir n' on ket Frizad ; goulenn a ran koulskoude ouzh ar gannaded implij an nederlandeg ar muiañ ar gwellañ ». Ur c'hemm pouezus e oa peogwir e oa difennet betek-hen ober gant ar frizeg er Stadoù.

Ar c'hannad a zo bet an hini kentañ o komz frizeg a zo bet ivez e-pad pell amzer an hini n' eus nemetañ, met tamm-ha-tamm kannaded all o deus graet eveltañ, ha bremañ - e 1967-1968 - a gomz frizeg er Stadoù. Warlene 21 kannad diwar 55 o deus graet o le e frizeg ; ha n' eus nemet ur broadelour en o zouez.

Yezhadurig Korsikat

" Yezhadurig Korsikat " savet gant J. Albertini. Priz ar rakpren zo 10 lur. Edition du Cerc. Banque Lair, 37, boulevard Dubouchage, 06 - Nice.79

Bruderezh

Strollad " Studierien Yaouank Brest " en deus skignet e-touez holl studierien Vrest pennadoù-skrid d' ober bruderezh a-du gant kelenn ar yezh er skolioù ha d' o lakaat da anaout stad ar yezhoù bihan e Bro-C'hall hag er broioù all.

Embannadurioù diwezhañ

E lodenn vrezhonek niverenn ziwedhañ Ogam e kaver Notennoù gant C. J. Guyonvarc'h diwar-benn enklaskoù diwezhañ A. Fleuriot, anvadur an « amzer » e displegadur ar verb e brezhoneg.

Degouezhet eo ganeomp ivez un niverenn blijus eus **Treflamm** kelaouenn ar re yaouank enni ur varzhoneg gant Rozenn Olier, " Muntr en Alamagn " gant Gwihen Steven (romant polis, mar plij !), ur gontadenn Riwanon Kervella ha farsadennoù (fentus).

Emsav a zeu er-maez ingal. Tri fennad a c'heller lenn en niverenn 14 : Petra eo ar framm, Ar c'hêriekaat ha Notennoù armerzhel.

Kaier 91 Preder a ginnig deomp ur studiaden hir a-walc'h ha dedennus war 2 oberenn gant Roparz Hemon : " Eus gwarizi vras Emer da v-Mari Vorgan " gant P. Kermoal. Ar brezhoneg amañ zo aesoc'h eget hini Emsav. Lod en em c'houlennno piv eo an danvez skrivagner-mañ, mat eo dezho gouzout ez eo ur skrivagnerez. Spi hon eus e kaso deomp un deiz oberennoù lennegel.

79

" **An Nerzh** " zo ur gelaouenn nevez embannet goude **Tir Nevez** gant " La Bretagne Réelle ". Spi hon eus e vo hiroc'h he buhez. Ar rener zo Rigakos.

Breuriezh Sant Erwan - Kamp-labour Pask 1968

Kamp Pask 1968 a vo dalc'het er VOUSTER (Le Moustoir) etre an 3 hag ar 7 a viz Ebrel. Kregiñ a ray ar merc'her da noz gant koan, war-dro 19 eur 30 hag echuiñ ar sul (Sul ar Beuz pe ar Bleunioù) gant pred kreisteiz.

Al labourerien n' o devo netra da baeañ. Lojet ha bevet e vint gant an Ao. Person, an Ao. Chaloni Erwan Al Lammer. Un degemer eus ar c'hwekañ a vo graet dimp ; lod eus an izili o doa bet un tañva pa oant bet oc'h ober dezhañ o gweladenn gentañ, ar sul 27 a viz Eost 1967.

Ar Vouster a zo ur barrez vihan (508 a dud) a Vro-Gernev, e kanton Mael Karaez, war an hent bras etre Karaez ha Rostren. Labouret e vo e-barzh chapelig Santez Barba, savet er XVI-vet kantved hag adkempennet da vat en XVIII-vet.

Petra kas ganeoc'h ? Peadra da gousket (pallennoù pe sac'hkousket), peadra d' en em walc'hiñ ha dilhad-labour.

E ti Moulerezh AR MOL - Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny
Diskleriet hervez lezenn : lañ trimiziad 1968 Niverenn er voulerez : 27588
Ar merour : P. AR BIHAN

AL LIAMM 127

TAOLENN

Al Liamm, kelaouenn lennegel	83
E Pennamenn gant PER DIOLIER	85
Ar Pezh Aour gant ROPARZ HEMON	86
Hor bara pemdeziek (kendalc'h) gant T. JEUSSED	101
Ur vroig eus Iwerzhon gant L. ANDOUARD	109
Ar yec'hed dre al louzoù gant LOEIZ AR FLOC'H	125
An desavadurezh gant GWILHERM DUBOURG	132
Kendalc'h Keltiek	142
Notennoù	145

AL LIAMM, KELAOUENN LENNEGEL

Goude bezañ lennet niverenn diwezhañ " Al Liamm " e c'heller en em c'houlenn hag-eñ ez eo reizh lavarout ez eo ur gelaouenn lennegel.

E gwirionez e vez roet an anv-se da gelaouennoù hag a embann a-wechoù nebeut a lennegezh, setu perak hon eus soñjet a-viskoazh e oa " Al Liamm " ur gelaouenn sevenadurel kentoc'h eget ur gelaouenn lennegel-rik.

Meur a gelaouenn e Bro-C'hall, da skouer, o deus kroget evel kelaouennoù lennegel ha tamm-ha-tamm ez eo koazhet enno lodenn al lennegezh. Peadra zo d' en em c'houlenn hag-eñ ne zegouezho ket kemend-all gant " Al Liamm " deiz-pe-zeiz. Klask a ra chom kempouezet ar muiañ posubl er c'heñver-se, en ur c'helaouiñ an dud, o diduiñ hag o c'helenn war un dro. Hogen kement-se a vez diaes a-wechoù, pa ne zegouezh ket gant ar rener trawalc'h a skridoù, e koulz, evitañ d' ober an dibab ha da bastañ d' al lennerien un tamm lennegezh, un tamm burutellerezh, un tamm istor pe un tamm politikerezh war un dro. Er c'heñver-se n' eo ket kempouezet an niverenn 126.

D' hor meno n' eo ket fall avat, e vefe liesdoare ar skridoù rak kalz a dud n' int ket dedennet gant al lennegezh c'hlan.

Pal " Al Liamm " zo ivez reiñ keloù (pa vez) ha burutellat al levrioù a zeu er-maez, nebeut avat er mare-mañ. Met un dra ziaes eo en ur c'helc'h ken bihan hag ar gevredigezh vreizhat ha diaesoc'h c'hoazh pa vez embannet an darn vuiañ eus al levrioù gant ar gelaouenn hec'h unan. Ne c'hell ket lavarout droug diwar-benn ar pezh he deus embannet pa rank ober bruderezh evit gwerzhañ al levrioù-se.

84

Ar gelaouenn lennegel a chom un dra bouezus, avat, ha ret, en hon amzer, evit ar skrivagnerien yaouank dre ma kavont lec'h amañ da embann o oberennoù kentañ, barzhoneg, pennad pe danevell hag a vefe re verr evit mont d' ober ul levr ma kavfe embanner.

Hor seizh gwellañ a reomp ivez evit mirout kempouez ar yezh ha bezañ komprenet aes a-walc'h gant hol lennerien. Ma vez ur pennad bennak diaes e-keñver yezh ha menoz - ar pezh a ya war un dro alies - e klaskomp kaout er memes niverenn, pennadoù aesoc'h ha ma ne vez ket dedennet al lenner gant an holl bennadoù, e fell deomp e kavfe atav meur a hini diouzh e c'hrad. En abeg da se n' omp ket re a-du evit embann un oberenn hepken en un niverenn, dre ma ne c'hell ket al lenner ober e zibab.

Emañ " Al Liamm " o vourc'hañ he fevare bloavezh warn-ugent. Niverennoù mat pe welloc'h zo bet. Spi hon eus e talc'ho hor c'henlabourerien da gas deomp skridoù a bep seurt, re lennegel ha re all en doare ma chomo ar gelaouenn buhezek, kentelius ha dedennus a fell dezhi bezañ.

RONAN HUON.

E Pennamenn

E Pennamenn ' zo ur park glas.
Bleunioù melchen al letonenn
n' ankounac'haer biken o blaz.

E Pennamenn ' zo ur stank c'hell,
skudelloù-dour a-zistrobell
a lavarar int ul liñsel.

E Pennamenn en hent grouan
ne sav ket ar geot melen
ha n' eus den eno o tremen.

E Pennamenn ' zo ur puñs mein ;
d'an noz e wigour ar chadenn
ha pa n' eus ket ur mouch avel.

E Pennamenn ' vez gouloù gwer
ur wech ar bloaz war a gonter
e teu ar mestr en-dro d' ar gêr.

E Pennamenn ' zo ur c'hev don,
Gour n' eo aet betek an traoñ,
eno nep heklev na zasson.

E Pennamenn tud o vale
a zeu d' ar sul gwech ar mare ;
morse ' vezont gwelet goude.

AR PEZH AOUR

Gwelout ur pezh aour ne oa ket tra divoutin em bugaleaj. Soñj mat am eus eus ar pezhioù ugent lur, ken brav, ken flamm, a welemp ur wech an amzer o tont eus yilc'hier an dud vras, hag eus ar pezhioù dek lur, ar re-se ken munut ha ken moan m'o c'haven dister e-kichen ar pikoloù pezhioù arc'hant ugent real. N' em bije ket met sur daou bezh bras pounner evit unan bihan evel-se, o lakaat em bije bet daou da reiñ war un dro.

Hogen ar pezh aour a reer anv anezhañ en danevell da heul a oa disheñvel. Morse n' em eus gwelet e bar, nemet, kalz diwezhatoc'h, er mirdioù. Ha morse n' em eus dalc'het e bar em buhez etre va bizied. Brasoc'h, tevoc'h, pounneroc'h e oa eget ur pezh ugent lur. Hon amezeg kozh, an Aotrou Ledan, a oa e berc'henn. E virout a rae en ur voest houarn, en unan eus kombodoù e daol-lizheroù, ur pezh-arrebeuri a wechall, en akajou, gant tiretennoù e-leizh, hag ur golo a serre war alc'houez. Pa zibrenned ar golo, e teue ur planken d'an traoñ, hag ar planken-se, peget un tamm merzher warnañ, a rae an daol. En don e weled neuze ar c'hombodoù, teir renkad anezho. Edo ar voest houarn er renkad kreiz, en eil kombod o kontañ eus an tu dehou.

Ar pezh aour-se, ente Aotrou Ledan, a oa bet skoet e Bro-Spagn, « en amzer an Inkizision ». It da glask petra oa amzer an Inkizision ! An aotrou kozh, bet kargad ar gouarnamant e ne ouzon mui pe skourr eus ar melestrerezh, a oa eus rummad an damvourc'hizien a-du gant « ar re ruz », ha dreist-holl enebour touet d'an Iliz ha d' ar veleien. Eus istor Bro-Spagn moarvat ne ouie tra, nemet e oa bet « bro an Inkizision ».

Me ne raen forzh, ha ne c'houlennen ket e pe vloaz, na zoken e pe gantved e oa bet stummet ar pezh aour-se, ramzel da 'm daoulagad, penn ur roue diouzh un tu, ardamezioù diouzh an tu all, hag un enskrivadur, na c'halled ket lenn avat, rak tost diverket e oa.

87

An Aotrou Ledan en deus kontet din meur a wech istor souezhus e bezh aour. Roet e oa bet d' e dad-you, a lavare, ha chomet en tiegezh abaoe.

- Hag an istor-se, - emezañ atav evit echuiñ, - a zo gwir penn-da-benn. Skrivet eo er c'haier a zo er voest houarn ivez. Pa vi brasoc'h, e prestin anezhañ dit da lenn. Evit bremañ, ne vefes ket evit kompren ar skritur iskis-se.

Diskouez a rae din ar c'haier, ur strobad follennoù paper rust, uzet ha korlezet o bevennoù, gant ur golo parch melenet, roufennet ha skarret evel kroc'hen kildorn ul labourer-douar kozh.

An Aotrou Ledan a varvas e 1910, soñj am eus. N' em boe mui plijadur o vont en ti, ma veve e intañvez hec'h-unan-penn, rak divugel oant. Ne oa ket ur vaouez hegarat. E miz Genver, ez aen gant va mamm da hetiñ dezhi ar bloavezh mat, ha setu holl.

Nann, faziañ a ran. Ur wech, er bloaz 1916, a gredan, e voen kaset d' ober ur gefridi e ti an Itron Ledan. En deiz-se e oa loariet-mat, rak o kinnig din ur banneig likor dous, em dalc'has da gaozeal en he sal-degemer, a seblante bezañ aet brasoc'h ha ynoc'h ha teñvaloc'h abaoe marv he fried.

Ne ouzon ket penaos e troas ar gaoz war ar pezh aour. Ha me goulenn outi ha bezañ e oa en ti atav.

- Nann, evel just, - emezi o kabridañ. - Evit piv e kemerit ac'hanon ?
Graet en eus va dever evel ma rank ober pep unan. Kaset em eus anezhañ d' an ti-bank.

D' ar mare-se e veze pedet an dud, evel ouzoc'h, da eskemmañ o aour evit moneiz_paper « evit skoazellañ ar Vro da c'hounit ar brezel ».

- Hag ar c'haier ? - emezon.

- Peseurt kaier ?

- Ar c'haier a oa er vouest-houarn.

- O ! - emezi en ur hejañ he skoaz. - Emañ c'hoazh aze, pe da vihanañ e tle bezañ chomet...

Sevel a eure ha mont da zigeriñ an daol-lizheroù. Adarre e welis ar c'hombodoù, evel en amzer gwechall, hep netra direnket, diouzh ar gwel.

88

- Dalit, - emezi o tennañ ar c'haier eus ar voest. - Prestañ a ran anezhañ deoc'h da lenn.

Ha war un ton hogos tener, an ton-se a laka an intañvezed a-wechoù en o mouezh pa gomzont eus o fried, dre zereadegezh ma n' eo ket dre garantez :

- Mes rentit anezhañ din. Un eñvor eo eus va gwaz.

Kemer a ris ar c'haier. An Itron Ledan a reas un huanadig, hag e komzjomp eus traoù all.

*

En abardaez an deiz-se e chomis diwezhat o lenn istor ar pezh aour, un istor a oa bet kontet din alies, evel am eus lavaret, gant va mignon kozh, hogen fromusoc'h, buhezekoc'h kalz, bremañ ma santen etre va daouarn ar paper ma oa bet skrivet warnañ gant an den end-eeun en doa kemeret perzh en darvoudoù, ha ma pare va daoulagad war ar skritur, ar skritur « iskis » na vijen ket bet gouest da gompren pa oan bihan, hervez an Aotrou Ledan.

E gwirionez, ne oa ket ken iskis-se, nemet al liv, a oa aet rous gant an amzer. Sklaer e oa, al lizherennoù stummet-kaer gant dorn un den desket, boas da skrivañ. Ne gaved deziad na bloaziad, nag en derou nag en dibenn, nag e korf ar skrid. Klasket em eus gouzout diwezhatoc'h eus pegoulz e oa ar skritur-se, am eus dalc'het koun mat anezhi, gant an tammig skiant am eus pignet o studiañ paperoù kozh. Eus an triwec'hvet kantved, pe eus penn kentañ an naontekvet, a gredfen. Amzer ar skrid a oa kozh pa zanevellas an dro c'hoarvezet gantañ en e yaouankiz, hag e furme sur-mat e lizherennoù evel en doa desket ober en e vugaleaj.

Hogent piv oa an aozer-se ?

Amañ c'hoazh, ne c'hallan reiñ diskleriadenn resis ebet. Disin e oa ar skrid. Neblec'h ne rae an daneveller meneg eus e anv.

Adskrivañ a ris ar c'haier a-raok e rentañ d' e berc'henn. Ha setu amañ an istor.

*

89

Va filhor,

Evidout-te e skrivan an dra-mañ, a fizian em noter, dezhañ d' e reiñ dit, siellet, pa vo digoret va zestamant. Peogwir ez out hêr da 'm holl vadoù, - a-

youl Doue e vent brasoc'h ! - e vo dit ar pezh aour ac'h eus gwelet meur a wech em armelig-wer, e-mesk ar bitrakoù ma selles outo gant souezh, hag avi ivez, a gav din, pa oas bugel : ar goustilh a Vro-Indez, an aveler olifant a Vro-Spagn, ar vesaerez porselen a Vro-Alamagn, ar vaot maen-jad a Vro-Sina, ar c'hanolig arem, ar pistolennou, hag all, hag all.

Va goulennata a raes evit gouzout penaos em boa bet an traoù-se, ha va gwellañ a raen-me evit respont. Morse, avat, n' ec'h eus graet goulenn a-zivout ar pezh aour. Ma 'z piye graet, n' em bije ket respontet, pe gentoc'h, em bije lavaret em boa e gavet, ha klasket un digarez bennak da chom hep lavarout muioc'h.

Kompren a ri perak pa 'z pezo lennet an istor-mañ. Kompren a ri perak em eus e zalc'het kuzh. Meur a vloaz a zo tremenet abaoe an darvoud. Te a vo an hini kentañ da c'houzout, ha da varn ha graet em eus ul laeroñsi, pe zoken un torfed.

Triwec'h vloaz am boa neuze, war va studi er skolaj. Da vare Pask e oan aet da welout va c'herent-kozh en o maner e-kichen Plougonvelen.

A-hed ar sizhun santel e oa bet ur gorventenn, unan eus ar re spontusañ a zo bet sur biskoazh. Da Sul Fask, en oferenn-bred, ne oa nemet hanter leun an iliz. An dud a oa o ziez pell diouzh ar vourc'h o doa ranket menel er gêr, pezh a ray dit soñjal peseurt amzer a rae. Er maner, sparlet warnomp an dorioù hag ar prenester, e selaouemp, dre drouz an avel hag ar glav, ouzh un aroun o sevel diouzh ar c'hreisteiz, evel pa vije ar mor prest daveuziñ an douar.

Da Lun Fask e teuas ur spanaenn, ha brudoù, gwir pe faos, a redas a di da di eus drougeurioù a bep seurt : dismantr dre-holl, tud ha loened lazhet ha gloazet, freuzh ha rivin er parkeier, hentoù ha chaoserioù foeltret. Ar fromusañ-holl, listri ha bagoù peñseet. Ur vag, a lavared, a oa bet stlapet ouzh an tornaod e-kichen Kastell Perzhell, ha chomet gennet er skalf etre div garrig. Ul lestr bras a oa aet a-stok ouzh an traezh e Treganna, friket gant ar tarzhoù, ha tammoù skignet a-hed un hanter lev. E Konk e c'hortozed en aner kalz eus ar bigi.

90

En endervezh ez is betek ar vourc'h, war zigarez dastum keleier all. Da lavarout ar wironez, c'hoant am boa ivez da gejañ gant mignoned, tud yaouank evel don, n' am boa ket gwelet abaoe pell. Enoeiñ a raen er maner, gant va c'herent-kozh hag o servijerien, hep tu da c'hoari na da c'hoarzhin.

En davarn dirak an iliz, a soñje din, e kavjen pezh a glasken. Faziet e oan. Pa zigoris an nor e oa goullou ar sal. Un tantadig a flammine er siminal, ha keuneud a oa bet berniet e-kichen. An davarnourez evel don a grede e teuje tud, daoust d' an avel yen, dedennet gant an heol a lugerne a bep eil dre ar c'houmoul. Azezañ a ris ouzh an daol tostañ d' ar prenestrig, ha gortoz, o sellout ouzh skleur ar flammoù o tremen-distremen war dreustoù al lein. An tavarnour a oa klañv, anouedet, en e wele, a lavaras din e wreg. Ar vatezh a oa aet da sikour naetaat ti he c'hoar, bet aloubet gant an dour. Hi, ur vaouez tavedek, atav prederiet, atav chalet, a oa tristoc'h c'hoazh eget kustum. Goude lakaat ur volennad kafe astommet, put, dirazon, hep a-boan goulenn keloù eus va zud, hep reiñ din keloù nevez, ez eas kuit, ouzh va lezel va-unan-penn gant va soñjezonou.

E-tro peder eur e c'halle bezañ, ha divizet em boa distreiñ d' ar maner, diegus avat da fiñval, pa glevis ar c'hloc'hig a dinte pa zigored an nor vras. Daou zen yaogank a zeuas e-barzh ar sal. Sellout a rejont a-dro-war-dro, hag azezañ ouzh an daol tostañ d' an oaled. N' o anavezen ket. Ur pennad e chomjont hep lavarout ger.

- Ne servijer ket an dud amañ ? - eme unan a-greiz-holl, o treiñ e benn war-du ennon.

- Emañ an davarnourez e krec'h, - a respontis. - Me a glev anezhi o vale. Moarvat ne zaleo ket.

- Fall an amzer, - eme an den.

- Gwelloc'h hiziv, - emezon, - eget er sizhun dremenet.

Plijus e kaven ton-mouezh ar paotr-se. Hep mar en doa c'hoant da gaozeal. Lamet en doa e dog, hag e welen en doa blev melen. Ne oa ket kalz koshoc'h egedon. E genseurt a oa un duard, a dregont vloaz marteze. N' en doa rannet grik. Daoust n' hen gwelen ket mat, damguzhet ma edo gant skeud ur piler a skore tumenn ar siminal, e santen e selloù paret warnon.

91

- N' oc'h ket eus ar vro-mañ ? - emezon.

Ar paotr, pell diouzh bezañ feuket gant va goulenn, a respontas din e oant, eñ hag e geneil, eus Montroulez.

- Anaout a rit Montroulez ? - emezañ.

- Tamm ebet. Morse n' on bet eno.

O klevout trouz hor c'haozeadenn, e oa diskennet an davarnourez. Ar paotr a c'houlennas ur voutailhad gwin gwenn, an hini gwellañ a oa en ti. Pa voe degaset, e lavaras d' ar vaouez lakaat teir gwerenn war an daol, hag e pedas ac'hanon da zont en o c'hichen. Raktal ez asantis.

Beajourien e oant, emezañ, o kinnig mezher, seiz ha voulouz er stalioù dre Leon, Kernev ha Treger evit un eontr dezhañ marc'hadour bras e Montroulez. Degouezhet oant e Konk, o tont eus Lokournan, d' an deiz ma oa kroget ar gorventenn, ret dezho chom eno, e-lec'h mont diouzhtu da Vrest, evel ma oa bet soñj ober. Er mintin-se, gant an amzer o sioulaat, o doa graet evel don : mont da bourmen war o zroad. Kerzhet o doa a-hed an aod betek Lokmaze. Evit distreiñ da Gonk, o doa bet ar faltazi da dremen a-dreuz parkeier ha lanneier. Faziet o doa avat diwar o hent, kemeret gwenodennoù o troidellañ a bep tu, hag erfin e oant en em gavet e Plougonvelen.

- Ha petra a reot-hu bremañ ? - emezon.

- Ma ! Mall a zo warnomp bezañ e Konk adarre. Hor c'hezeg hag hor pakadoù a zo chomet eno en ostaleri. Ma c'hallfemp loc'hañ warc'hoazh vintin e vemp e Brest a-raok kreisteiz.

- Nann ! - a droc'has an duard, o sevel e vouezh evit ar wech kentañ. - Mil gwech nann ! Te, Beltram, en deus fellet dit mont da bourmen e-lec'h klask mont da Vrest diouzhtu evel ma lavaren. Me a zo skuizh-marv o vale. Kae da Gonk-Leon da-unan mar kerez. Me a vano amañ fenoz. Tu a zo moarvat da gaout lojeiz er vourc'h.

- Lojeiz, - emezon, - a vez roet en ti-mañ.

Ken laouen e oan da vezañ kavet kompagnunezh ma ne oan tamm ebet preset da zispartiañ diouto.

- Furoc'h eo sur chom amañ, - a liviris. - Ac'han da Gonk, zoken an hent berrañ a zo hir, ha tapet e vec'h marteze gant ar glav.

An davarnourez a brometas reiñ dezho ur gambr, hag a yeas raktal d' he c'hempenn. Goullonderet hor boa ar voutailh, hag e c'houlennis unan all, din da baeañ evel reizh.

92

Ar gwin a lakaas hon teodoù da vont en-dro buanoc'h. An duard zoken, a oa Juluan e anv, a c'hoarzh gant kement hourd a zistage e geneil, hag a farse ivez. Ne oa ket peadra da c'hoarzhin na da farsal koulskoude. Reuz ha spont o doa gwelet war o hent. Hogen Beltram a oa paotr sart ha disourssi, diouzh seblant, hag a ouie tennañ fent eus an traoù mantrusañ. Me, diouzh va zu, a rae eus va gwellañ da c'hodisat evelto, en ur zibunañ va c'heleier-me. N' em boa ket gwelet kement hag i, hogen klevet em boa muioc'h. Tud seven ma oant, va lezel a raent da gomz, ha zoken ober atersoù, pezh a blij atav, e seurt plegoù, d' an hini aterset.

Pegeit e padas an abadenn, ne ouzon ket. Pezh a zo sur, hor boa lonket meur a vanne ha butunet kalz. Ken na verzis e oa aet va yalc'h tost goullo. Sevel a ris da gimiadiñ diouzh va c'hamaladed nevez. I a savas ivez avat, o lavarout e raje vad dezho aveliñ o fenn en ur ober ur pennadig hent ganin.

- Te, Juluan, a zo gwell dit chom amañ mar dout skuizh, - eme Veltram.

- Diskuizh en em gavan bremañ, - eme Juluan. - Ne raimp ket ken hir dro emichañs hag an hini hon eus graet o tont eus Konk-Leon.

Amañ e rankan anzav ouzit, va filhor, n' em eus ket dalc'het koun spis eus ar pezh a c'hoarvezas e-pad an droiad a rejomp o kuitaat an davarn. An abeg a zivinez aes : badinell et e oa va fenn. Ne oan ket kustum da evañ evel am boa graet, hag ar butun o doa kinniget din brokus a oa kreñv, butun ne ouzon ket eus pe vro. An daou baotr, boazetoc'h moarvat da lipat gwin ha da fumiñ ar butun diaoulek-se, a zalc'he gwelloc'h war o zreid. War agredan o doa peget krog em brec'h, unan a bep tu. E-giz-se ez ejomp dre straedoù Plougonvelen. Dre eurvad e serrnoze, ha ne oa den er-maez nemedomp hon-tri.

En ur zispakañ va sac'had keleier, em boa graet anv eus al listri taolet ouzh an aod, ha meneget ar vag-se manet a-istribilh etre div garreg e-kichen Kastell Perzhell. Ret eo e vije deuet ar gaoz etrezomp war ar vag-se adarre. Unan eus an daou baotr, ne ouzon pehini, a c'houlennas ouzhin hep mar ha pell e oa ar c'hastell-se diouzh Plougonvelen, rak soñj am eus e respontis en ur c'hoarzhin ne oa nag ur c'hastell nag ur c'henkiz, hogen ur c'hreñvlec'h savet war ur garreg, gronnet gant an dour. Ne oa ket gwall bell diouzh ar vourc'h, a liviris : ne oa nemet diskenn betek Traezh Hir, ha neuze treiñ a-zehou.

93

Gouzout a garfen e penn pehini ac'hanomp e tarzhas ar menoz mont da welout ar vag-se. Touiñ a rafen ne voe ket em hini, ha pa 'z pezo lennet pelloc'h, e kompreni perak. Seblantout a ra din zoken ne felle ket din mont da gentañ. Rak em eñvor, - souezhus penaos e splann en damankounac'h darvoudoùigoù, evel pikernoù skedus dre al latar a c'holo ur menez, - e spurmantan al loar, bras-bras o sevel war an dremmwel er reter, hag e klevan unan eus an daou ganfard o lavarout din :

- Sell 'ta ! Al loar o sevel ! N' eus ken a goabr, ha sklaer e vo evel en deiz !

Forzh penaos, mont betek Kastell Perzhell a rejomp. Gant an aer fresk e tivadaouen tamm-ha-tamm hag e c'hallen bale distrebot. Me eo a ziskoueze an hent, an daou all o kerzhout war va lerc'h. Ne oa ket ur park, ur wenodenn, ur voger vein sec'h, un toull-ode n' anavezen ket, ken alies em boa redet er c'horn-douar-se pa oan bugel. Hep dale e verzjomp ar vag. Sebezet-mik e chomis : uheloc'h e oa bet stlapet gant an tarzhiou eget na dizh ar gourlanv.

- Ma ! Gwelet hoc'h eus, - emezon. - Me a gav din eo poent bremañ distreiñ d' ar gêr da gousket.

Hogen an daou baotr ne soñjent ket en dra-se. Sellout ha sellout a raent, eus krec'h an tornaod. Beltram erfin a lavaras :

- Ha ma tiskennfemp betek enni ?

Ha me respont e vije follentez. Goap a rejont din neuze :

Aon ac'h eus ?

N' em eus ket aon. Met selaouit...

- Eo ! Aon ac'h eus ! Kae d' ar gêr mar kerez. Ni a ziskenno.

Peseurt paotr yaouank-flamm, daeet e-giz-se, ne rafe ket pezh a ris ?

- Me a ziskenno, - emezon. - Deuit ganin mar kredit.

94

Ha kerkent e lammis d' an traoñ, a roc'h da roc'h, gwech o tifaragoellañ trumm, gwech o risklañ war al leton, gwech o chom a-ispilh, peg va daouarn en ur balir, hep gouzout pegoulz e tizhjen douar, na pelec'h. E berr amzer edon er vag. Klevout a ris an daou all a-us din, o tiskenn, gorrek, war o fouez, hep rannañ ger, hogen o sachañ kreñv war o anal. O gwelout a raen a-wechoù o tont er-maez e skleur al loar a varelle ar bantenn, ha goude e sankent adarre en deñvalijenn.

O amzer a gemerent. Hogen en diwezh e tegouezhjont o-daou er vag em c'hichen.

Ar vag a oa manet a-blad etre an div garreg. Tu ar babourzh a oa friket. N' he doa bet droug all ebet, hervez gwelout. Ur vag hir e oa, eus ar seurt a vez staget war bont al listri bras. Diouzh ul lestr en argoll e oa bet gouzizet hep mar. Tud marteze a oa bet enni. Anezho ne welemp roud.

- Petra a raimp-ni bremañ ? - emezon.

N' em boe ket a respont da goulenn. An daou gamalad, atav dilavar, n' o doa ket klevet. Edont o-daou o vont-dont dre ar vag, o stouiñ amañ, o taoulinañ ahont, o tremen o bizied dindan an tostoù hag ar plenk, en ur ger, o fuketal, en un doare ken iskis ma chomis mantret. Kentañ soñj a zeuas em penn eo e klaskent ha bezañ oa unan bennak e bourzh, ur c'horf marv pe un den gloazet. Hogen un den a vije bet gwelet diouzhtu.

Ur gambrig a oa e-kreiz ar vag, kentoc'h ur c'hombod goloet gant un doennig, a-boan brasoc'h eget ul log-ki. Juluan a lakaas e benn e-barzh, ha neuze e vrec'h.

Un trouz boud, damvouget, a zeuas eus don e vruched. Beltram a oa aet en e gichen. E vrec'h a silas el logig ivez, dreist skoaz e genseurt. Kilañ a rejont neuze, en ur sachañ un dra bounner war o lerc'h.

- Petra hoc'h eus kavet aze ? - emezon o tostaat.

- Te 'welo ! - eme Veltram. - Kerzh ez raok, ha diskouez dimp an hent da bignat betek lein an tevenn.

Sentiñ a ris.

Va filhor, klevet ec'h eus alies tud o venegiñ Ragevezh Doue. Me ivez am boa klevet, hogen hep teurel kalz pled. Diwar an deiz-se avat em eus desket petra eo an dra-se, ha penaos e teu trumm war sikour un den.

Lakaet em boa un troad war ar garreg e stribourzh. Edo va zroad all war listenn ar vag. Soublet oa va c'horf, harpet va daou zorn ouzh ar roc'h. Ha ne ouzon ket perak, nemet dre c'hras ar Ragevezh-se am eus anvet, e trois va fenn.

95

Skrijañ a ris, stardet va c'halon gant an euzh evel gant ur viñs-taol. A-

dreñv va c'hein, trolinennet e du war an oabl loargannek, bras da welout evel ur ramz, edo un den o sevel. Beltram an hini e oa, rak evel ul luc'hedenn e skedas e vlev melen. En e zorn e talc'he un dra evel ur vouc'hal pe ur vataraz, a welis o tont war va fenn. Va skoaz eo a voe tizhet, rak amzer am boa bet d' en em deurel un tammig a-gostez.

Kouezhañ a ris etre ar garreg hag ar vag.

E-pad ur pennad e chomis evel dall ha bouzar. Ne oan ket kouezhet gwall izel, ha n' em boa ket kollet anaoudegezh. Anez ne gounafen ket ken resis ar pezh a oa c'hoarvezet er munutennoù pe en eilennoù raktal a-raok an darvoud.

Kerkent ha ma voen gouest da welout ha da glevout adarre, ne ouzon ket goude pegeit amzer, e tigoris va divskouarn ha va daoulagad kement ha ma c'hellis, hep fiñval nag ober an disterañ trouz. Meizet em boa e oa bet klasket va lazhañ, ha ne felle ket din reiñ an disterañ arouez a vuhez. Ober ar marv bihan a ranken, e ken kaz e teuje Beltram, pe e vignon, pe an daou, betek ennon. Buan e komprenis ne c'hallent ket. Edon en un toull teñval. Eus ar vag ne oant ket evit va gweiout. Ha ne oant ket evit gouzout pegen don e oan kouezhet. Strinkañ a c'hallent mein avat, pe dammoù koad warnon, ur soñj a lakaas ur gridienn a spont da redek dre va izili. Daoust hag edont c'hoazh er vag, avat ? Ne gleven nemet hiboud an avel ha sarac'h ar c'hoummoù.

An amzer a dremene. Dont a raen da grediñ o doa dilezet ar vag hag e oant krapet gant an tornaod, pezh a oa diaes, hep bezañ dreist galloud paotred wevn ha mibin evelto. Va skoaz kleiz, bet tizhet gant an taol, a oa evel morzet. War va c'hein edon astennet. Flachañ a ris va brec'h dehou ; neuze plegañ va divesker ; neuze, gant evezh bras, goustadik, e fiñvis va brec'h kleiz. Ne oa ket torret, a gave din. Neuze e koazezis.

O tremen bizied va dorn dehou em blev, e verzis e oant gleb. Hag e verzis e oa gleb ivez va dilhad. Glav a rae, ha n' em boa ket taolet pled. Ne oa ket glav bras, ul litenn a ziskenne sioulik dre an aer. N' em boa ket riv koulskoude. Va empenn a yae pounner. Ledañ va c'horf a ris adarre, troet un tammig war an tu dehou, harpet va fenn war va brec'h. Hag e kouezhis morvitellet.

96

Pa zihunis, avat, e krenen gant ar yenijenn. Ur c'hornig eus an oabl a drawelis, warnañ an arliv louet-teñval a ziougan ar beure. Ha me o sevel, e teuas ur boan em skoaz kleiz, ken lemm ma voe darev din semplañ. Dre nerzh-youl e chomis em sav, hag e krogis a-dastorn da bignat, kammed-ha-kammed. Poent e oa. Edo ar mor oc'h aloubiñ al lec'h ma oan bet gourvezet. Ouzh skleurig gwan tarzhig-an-deiz e welen spoum ar gwagennoù o punañ en-dro d'ar bili, hag e kleven rolladennoù bras o c'hourdrouz. Pignat a raen, gorrek, war ar vein lampr hag ar bezhin treitour, ken na dizhis ar vag, a oa bet he c'houc'h a-istribilh a-us da 'm penn.

Goullou e oa, dres evel ma oa bet en abardaez kent. Kenderc'hel a ris gant va hent, pe gentoc'h, gant va c'hrapadenn.

Splann-ouzh-splann e teue an tevenn, daoust d' ar c'houmoul izel a c'holoe an oabl, hag e teue anat din an ardamez. Da vont betek al lein e ranked kammigellañ war ar vri, a valege a lec'h da lec'h a-zioc'h an dour. Risklus e oa, hogen n' em boa aon ebet.

Diraezet em boa un dachenn ledan a-walc'h, damgompez, strewet a vrug hag a lann, a anavezen mat. Edon o vont da dreuziñ buan. Hogen menel a-sav a rankis gant ar saouzan. Va gwad, evel a lavarar, ne reas nemet un dro dre va c'horf, ha va blev, - ya, gwir eo, gwir-pater, - a savas a-bik war va zal. Un den a oa astennet war al leton, a-c'hwen e gein, dres war ar vevenn tost d' ar mor. Kouezhet oa a-stroñs, hag e benn, aet a-stok ouzh ur maen lemm, a zivilhe, evel pa vije torret-naet e vell-gouzoug. Un orbid, ur mousc'hoarzh euzhus kentoc'h, a oa war e vuzelloù gweet, holl a-dreuz. Juluan e oa.

Un tammig uheloc'h, atav a-rez ar vevenn, edo astennet, a-c'hwen e gein ivez, un den all. Daoust na welis da gentañ nemet e zivhar, e verzis diouzhtu e oa Beltram. Tostaat a ris da sellout ouzh e gorf, a-blad war ur roc'h war zirabañs etrezek an islonk dindan. E-kreiz e vruched e oa plantet ur gontell.

Ur c'hoant direizh da dec'hout prim diouzh an arvest spouronus-se a savas ennon, hag ur c'hoant ken direizh all war un dro da welout spisoc'h, an eil c'hoant o stourm ouzh egile. Ma vanis evel peget va zreid ouzh an douar, va sell o vont gwech davet Juluan, ha gwech davet Beltram.

97

An trefu eo moarvat a viras ouzhin da verzout raktal un dra, bras ha sklaer koulskoude. Dirazon, a-vec'h un troatad diouzhin, e oa ur sac'h lien. Stouiñ a ris, e balvata gant va dorn dehou, kregiñ ennañ, klask e zibradañ. Pounner e oa evel plom. Daoulinañ a ris neuze, hag o tennañ va c'hanived diouzh va godell, e troc'his al liamm skoulmet war ar genou. E zamzigeriñ a ris hepken. Pezhioù moneiz a oa e-barzh, pezhioù aour.

En un taol e komprenis : ar sac'h-se oa an dra bounner am boa gwelet an daou baotr o sachañ war ar vag. Abalamour d' an teñzor-se e oa bet klasket va lazhañ. Abalamour dezhañ e oant en em gannet, hag e oant marv o-daou.

Marv ? Ya, va filhor, n' on ket evit krediñ e vane enno c'hoazh un elfennig a vuhez. Ha padal, a-wechoù, pa 'm eus soñjet, ha soñjet em eus alies en darvoud-se a-hed bloavezhioù hir, ez eus bet amzivin em spered. Mar doant bev c'hoazh, em eus graet un torfed ken gwazh hag o hini.

Rak sede pezh a ris :

Trumm, ur barr kounnar a darzhas ennon, reishoc'h lavarout marteze, ur barr follentez. Hañval e voe din e oan o vont da vougañ gant an heug, hag e ranken, d' en em zisammañ, distrujañ an abeg, pellaat diouzhin ar weledigezh doñjerus, skarzhañ an tevenn, glanaat ar bed diouzh seurt vilder.

Un taol troad a zistagis gant korf Beltram. Ruzañ a reas kerkent d' an traoñ ha steuziañ dreist ar vevenn. Neuze e tistagis un taol all gant korf Juluan. Ne fiñvas ket avat, ha ret e voe din e boulzañ gant va brec'h. Erfin e vountis ar sac'h er mor war o lerc'h. Dre deir gwech em boa klevet trouz ar spluj.

Abafet e chomis, pennisodet, o trealañ, sebezet oc'h en em gavout va-unan. Azezañ a ris war ar geot, o terc'hel va fenn stardet etre va daouarn.

Neuze eo e welis o skediñ e-tal va zroad ur pezh aour, kouezhet diouzh ar sac'h. Hep gouzout mat petra a raen hen dastumis hag hen lakais e godell dehou va forpant. War se e savis hag e kerzhis etrezek ti va c'herent-kozh.

98

Oc'h erruout e penn ar vali a gase d' ar maner, e vijen bet nec'het o lavarout dre belec'h e oan tremenet. Kavet em boa an hent, bleniet gant an anien, evel ur marc'h a gav hent e varchosi. Eno e kejis gant al liorzher. Ouzh va gwelout, morlivet hag o trabidellañ, e krogas em brec'h hag em ambrougas betek an nor.

Ne lavaras netra, ne reas goulenn ebet. Hogen war e zremm e lennis ar pezh a soñje : an aotrou yaouank, bet tu bennak o tremen un nozvezh laouen, a zistro d' ar gêr e gwall stad. Divinout a ris e treuzas hevelep soñj penn va c'herent-kozh. Savet oant dija, abred hervez o boaz, hag edont o tijuniñ pa zeuis er sal. Ne oant ket bet chalet o klevout n' em boa ket kousket em c'hambr. Kement a vignoned hor boa er barrez ma oant sur em boa kavet bod e ti pe di.

Pa azezis avat, e-lec'h mont ouzh taol, war ur gador izel e-tal ar siminal, va mamm-gozh a daolas pled ouzh va dilhad saotret ha roget, hag a

verzas e oan klañv. E berr gomzoù e kontis e oan kouezhet, e oa bet gloazet va skoaz, hag e oan chomet a-hed an noz em gourvez war an douar, divarrek da sevel. Raktal e voen kaset da 'm gwele hag e voe kerc'het ar medisin.

Klañv e oan e gwirionez, ur c'hleñved am dalc'has en ti e-pad pemzek devezh. Ne zisplegan ket dit ar faltaziadennoù a steuas va spered pa oa krog ennon an derzhienn, an taolennoù iskis, ar boemarvestoù sebezus a dremenas dirazon dre later an ambren. Seurt valgori a zo tra voutin ha kustum d' ar glañvourien. Hogen pa vezen siouloc'h ha mestr war va skiant, e prederien diastal war ar pezh a oa c'hoarvezet, o klask eus va gwellañ difuilhañ ar gudenn. Diwar an derou e ouien ne zizolojen morse ar wirionez. Hogen strivañ a raen da ijinañ un diskleriadur poellek da heuliad an darvoudoù.

Evit mont berr, goude treiñ ha distreiñ pep degouezhadenn, pep merzadenn, pep evezhiadenn a c'hallen kounaat, o dastum hag o lakaat en urzh, sede petra a gavis :

99

Daou zen, - sur-mat ne oa ket Beltram ha Juluan o gwir anvioù, - a zeu da Oueled-Leon eus tu bennak, - sur-mat ne oa ket Montroulez, - o c'hefridi resev aour, a vo kaset d' an aod eus ul lestr gant ur vag d' ul lec'h merket-resis, ha d' un deiz, kentoc'h un noz, d' un eur merket-resis ivez. Piv int ? Laeron, floderien, spierien, pe izili ur strollad kuzh ? Diaes gouzout. Ne vern penaos, tud oc'h oberiañ a-enep al lezenn. Emaint war c'hed e lec'h pe lec'h, e Brest marteze, ma c'hellont mont ha dont hep tennañ warno evezh nikun, pe war ar maez, e ti tud evelto, pe en un davarn pe un ostaleri, - sur-mat ne oa ket e Konk, - pe en ul lochenn c'houllo. D' an deiz merket, e sav, siwazh dezho, ur gorventenn spontus. Da gentañ, e soñjont ne vo ket kaset ar vag a c'hortozont. Pe gabiten a ve difur a-walc'h da leuskel ur vag war ar mor e seurt reklom ? Koulskoude ez eont marteze d' al lec'h merket, - tra hogos dic'hallus gant an amzer a rae, nemet tost-tost d' al lec'h-se e vijent, - ha ne gavont bag ebet, pezh n' eo ket souezh. Tro wenn o deus graet, a gredont. Sed avat ma klevont eo bet taolet ur vag war ar c'herreg e-kichen Kastell Perzhell e parrez Plougonvelen. Daoust hag ar vag-se o hini ? Mar deo o hini, e talvez ar boan mont da welout. Penaos ober ? Estrenien int en ur vro dianav. Ret dezho kavout ur blenier, hep diskuliañ pezh a glaskont. Ha sed a ijinont : mont, kerkent ha ma teu kalmijenn, da vourc'h Plougonvelen, hag eno toullañ kaoz gant un inosant bennak, ha dont a-benn, o livañ gevier brav, oc'h ober evel pa na oufent seurt, na zoken anv Kastell Perzhell, da lakaat an inosant-se d' o ambroug betek ar vag. Ma n' eo ket ar vag a glaskont, mat pell 'zo : ne vo nemet ur bourmenadenn graet gant yaouankizoù brell. Mar deo ar vag, avat, mar dizoloont an teñzor, lazhañ an inosant, an test a c'hallfe komz en e enep.

Me eo, evel just, va filhor kaezh, a oa bet an inosant-se. Darc'haouiñ a ra ar paotr lesanvet Beltram un taol ganin, va stlepel dreist listenn ar vag, da derriñ va c'hlopenn war ar c'herreg pe da veuziñ er mor. Neuze, gant bec'h, e pignont gant an tornaod, o stlejañ war o lerc'h ar sac'had aour o deus tennet eus ar vag. Hogen, unan anezho a zo treitour, pep unan anezho marteze treitour d' egile. Degouezhet tost el lein, ma 'z eo frankoc'h ar bale, ma c'hell un den hepken sammañ ar sac'h war e skoaz, unan a dag e genseurt, hag en emgann e kavont ar marv o-daou.

Ne gomzis ouzh den eus kement-se. Hogen an holl amzer em boa aon bras na vije deuet d' ar goulou tra pe dra o sellout ouzh an afer. Gwelet oan bet e tavarn Blougonvelen gant an daou dorfedour. Marteze e teuje archerien pe ofiserien ar justis da 'm goulennata. Lezet e vije marteze an daou gorf war an traezh gant al lanv. Marteze o doa bet Beltram ha Juluan (ne vern petra o gwir anv) kenwallerien, mignoned a zeuje d' o c'hilask. Padal ne c'hoarvezas mann.

100

Yaouank e oan, ha kreñv, hag e pareis buan. A-raok kuitaat ar c'hornad da zistreiñ d' ar skolaj, e ris tri enklask va-unan.

Mont a ris da Gastell Perzhell da anavezadenniñ al lec'h. Eus ar vag ne chome netra. Freuzet e oa bet emichañs gant ar c'hoummoù, rak gwallamzer a reas adarre e-pad ar pemzek devezh ma oan klañv. Kentoc'h e kredfen e oa bet dispennet gant tud ar vro, hag an tammoù kuzhet-mat en ur vereuri bennak.

Da Blougonvelen ez is ivez. A-boan ma kreden goulenn tra ouzh an davarnourez. Hi eo a gomzas :

- An daou zenjentil, - emezi, - a oa ganeoc'h en deiz all, n' int ket deuet da gousket. N' eus forzh, paeet o doa o skod ha priz o c'hambri a-raok mont da vale.

Diouzh ton he mouezh e veizis n' he doa klevet netra, ha n' he doa ket an disterañ diskred. Paeet o doa ! Tud evezhiek e oant, ha ne felle ket dezho ez aje ar vaouez-se d' ober klemm ha da lakaat an archerien war o lerc'h !

Da echuiñ ez is da Gonk. Eno ne oa nemet un ostaleri a loje war droad ha war varc'h. Anavezet oan gant an ostiz.

- Nann, - emezañ, - amañ n' eus bet den o lojañ e-pad deizioù ar gorventenn, ha n' eus ket bet lezet pakadoù marc'hadourezh, na kezeg er marchosi.

Alies-alies, va filhor, em eus klasket em buhez gwelloc'h diskleriadur eget an hini a roan dit. En aner. Gouzout a ouzon n' eo ket disi, hag ez eus toulloù ennañ

Aet on zoken betek soñjal ez eo em faltazi em eus aozet an istor penn-da-benn, pe c'hoazh diwar drailhoù un hurlink. Hogen ar pezh aour a zo aze. O sellout outañ ez advev ennon ar c'houn eus an nozvezh-hont. Gra gant va danevell pezh a giri. Me, hag an daou zen all, a vo barnet gant ar Galloud Meur, hag a vo dreist da varnedigezh nikun war an douar.

Hor Bara pemdeziek

Tremenvan ur Vroad

(Kendalc'h)

1/8. - Edon prest da gregiñ adarre pa erru dre doull an nor tri gward. Abaoe dec'h, emaint o klask dilhad-kêr... Unan anezho a oa o komz din eus ar rannyezh, eus « va zrefoedaj », gouez dezhañ, rak sellet en doa ouzh va c'haier. Edo o c'hortoz e geneiled nemetken. Ma ! Daoust hag am bo amzer ha sioulder da echuiñ ? Poan-benn am eus gant an naon, avat. Gwelloc'h e vo din gortoz lein !

2 a viz Est, - Hag ec'h echuin ar pennad-se ?

.

D' an eur verket, eta, da nav eur nemet kard, e oa dirak dor ar c'hamp ar re a zlee mont da ganañ kantikoù d' an oferenn. Dek, hag en o zouez e oa tud amgredik evel Bébert Babo... Hemañ a zo bet ur paotr a-zoare. Prometet, graet ! Kalz gwelloc'h eget re all e-giz Jezusted. P'tit Louis Letertre, zoken, a oa deut d' an oferenn. Ur marzh ! Kalonek eo ar paotr ha prest d' en em zerc'hel ouzh ar re a gar, avat.

Setu ni e nec'h an nav, ha ne oamp ket holl assemblez. Hag an engroez a zeue e-barzh an iliz. Un toulladig e oamp e-touez ar re all... Sellet e oa ouzhimp e-giz estrañjourien, ma n' eo ket enebourien... Hogen setu ma teu erfin ar re a oa chomet er-maez. - Dukroche, deut gant ar ganerien c'hall a ra deomp ur mousc'hoarzh hegarat hag a zeu en hor c'hornig. Ma ! strollet-holl en em santomp kalonekoc'h... Ar beleg a grog da lavarout ar « Govezadeg ». Hag an Ao. Gask da sevel e vrec'h : " Itron santez Anna... " Ankounac'haet ar C'hallaoued ! Mouezhioù an holl Vrezhoned a sav, a fraoñv hag a red e lestr an iliz. Pa grogomp e galleg, an Ao. Gask a gan ivez gant e vouezh dispar. Skoazell an dense a zo pouezus. Rak eeun ha gouest eo, ha prizet gant ar re all...

102

Truezus eo sarmon ar beleg. Hemañ ne felle ket dezhañ prezeg diwar-benn santez Anna hag anzav a ra n' eo meneget nemet hec'h anv er Bibl santel. Hag ar Werc'hez neuze ? Hag ez eo lavaret er Bibl kement hag a gan an Iliz roman diwar he fenn ? Mousc'hoarzhin a ran e-barzh va c'halon, daoust din bezañ keuziet un tammig gant imor fall ar beleg. Hogen, hemañ a gav an tu da liammañ an « Tarn » ha Breizh, war zigarez eo ganet en departamant-mañ arc'heskob Roazon (krediñ a raen e oa hennezh eus ar Provañs) ha neuze e lenn d' an holl bamet lizher ar Pab da gatoliked Roazon e-keñver ar Vodadeg « Mariat ». Ur gavadenn espar !

Komunion. - Prest on da vont da resev ar bara sakr pa ra an Ao. Gask ur sin din... Prest eo da lakaat an dud da ganañ... Gortoz a ran, daoust ma n' on ket penn ar ganerien, eñ her c'hred marteze.

« Breizhiz kouezhomp d' an daoulin »... Ne glever ket ken ur gelienenn o fraoñval, zoken. (Anzav a ray P'tit Louis Letertre e oa prest da zifronkañ pa glevas an ton ken truezus ha trugarezus-se.) Hogen, p' emañ prest da vont da gomuniañ, ostiv ebet... Korbier en deus ankounac'haet ac'hanon. Ma n' eo ket un druez ! Me hag a « gomuni » bep sul !

Diwezh an oferenn... Ar beleg daonet-se a droc'h ar c'hantik diwezhañ evit lavarout « ur Bater hag un Ave evit hor familhoù » hag ez a kuit an dud tra ma

azkrogomp da ganañ « Santez Anna, patronez vat », ker koant koulskoude !

Ha me am eus paeet e blas dezhañ er banvez ar wech-mañ ! Evit gwir, servijet en deus ac'hanomp en ur brestañ deomp e doaz hag en ur bourvezañ paper da voulañ ar c'hantikou. Penn tro ha penn koad avat.

Mont a reomp da ziwedhañ war al leur-gamp. Santout a reomp hon eus gounezet ar maout (da zeiz gouel sant Erwan, e rae an dud un tammig goap ouzhimp... e-barzh o daoulagad hag etre o dent, evel just). Hiziv, n' eus netra evel-se !

103

Ar re hag o deus dalc'het start o deus trec'het, daoust d' an dreitourien, d' al laoskerien hag d' an enebourien douet. Enor da Vreizh ! Gounezet hon eus diouzh ar beure en oferenn hag e c'hellomp debriñ da evañ hon eurvad. Santez Anna he deus beilhet warnomp evel sant Erwan. E-giz ur vamm gozh, he mousc'hoarzh a baro a-us d' hor pennoù e-pad an devezh a-bezh... « Ar feiz eo a ra burzhudou evel-se », e gwirionez.

Pa 'z a paotred kalonek evel Dabo, Letertre, Less davet ar sal banvez (an hevelep lochenn hag e deiz gouel sant Erwan), e soñjan eo ret din sellout ouzh va frezegenn. Kregiñ a ran er c'haier-me ha dav da lenn en ur c'horn sioul. Unan hepken a oar pelec'h emañ... Mar deo ret va c'havout...

Meizout a ran diouzhtu ec'h ouzon gwelloc'h va frezegenn eget d' an 19 a viz Mae. Klask a ran komz a is-vouezh « evit ar re all », dirak ar plankennoù tro ar c'hamp. Ma ! a-walc'h eo (ne sellan tamm ebet ouzh ar skrid gallek hag a zo bet skrivet gant Chastr, war va c'homz... a-walc'h a c'halleg ec'h ouzon evel-se !).

Mont a ran d' am zro davet ar sal. Tud a zo oc'h ober war-dro ar meuzioù : digeriñ boestoù-houarn, h.a... Kempennet eo an daol : deil glas a zo warni hag un torkad bleunioù en he c'hreiz. Kaer eo evel-se !

Nebeut ha nebeut e teu ar geneiled ha goude « Ar Galv » an holl a zo eno. Leun a win gwenn eo ar gwerennoù... Goulenn a ran ma kanimp holl asamblez « Gwin ar C'hallaoued ». Levenez a ro an ton-se ! Hogen, tud 'zo hag a azez ken abred... hag etrezo Brezhoned...

Ne livirin netra war ar boued, a zo fonnus, rak an traoù-se ne hañvalont ket bezañ ken pouezus dirak va daoulagad hag an traoù speredel. Kig, ilienn, patatez fritet, gwin ruz ha gwin gwenn, a zo lonket en ur gomz hag en ur c'hoarzhin... Laouen e seblant bezañ an holl. Ha seul vuioc'h ma n' eus den ebet ken oc'h ober e reuz : Kerangarz, Tapaod n' int ket deut. Gwivarc'h, kennebeut ha se a enkreiz ac'hanon... Eñ, Tapaod hag Hazkoad a zo oc'h evañ gwin ouzh taol Tapaod, e-kichen va gwele, gant an tad Ar Stêr - ar c'hemener kozh a hañval din ha d' ar re all lakaat ar reuz etre ar Vrezhoned, gant e deod lemm... Un den e-giz ur breur Jezuist eo an tad Ar Stêr, dremm dous ha hir, o komz flourig, kalon ur wiber dezhañ, avat, pe hini ur « peizant » kentoc'h, eus ar rumm a gar an arc'hant, ar gwin hag ar babouzerzh. Seurt tud a zirenkomp, ni ar bolitikerien yaouank ! Hor gwashañ enebour a zo eta ur Breizhad !... Setu ar pezh a-dreuz va c'halon.

104

...Deut eo an estrañjourien hon eus pedet a-raok fin ar banvez. Lakaet em eus un daol evito er penn all eus an daol vras... Hogen, Gwigourouz a lak « e vignoned » Wolf hag Ocera da azezañ en hor penn, endra m' emañ en tu all d' ar sal. Setu ar pezh a esaeo din da gomz e brezhoneg ! Evel-se emañ va c'henvroiz : pep hini a ra diouzh e benn hag an dizurzh a zeu.

Pedet am boa Gwazwazour da gomz. Eñ a zispleg gant e vouezh re-izel ar pezh hon eus graet abaoe hon donedigezh er c'hamp-mañ (treset am boa an displegadurezh, rak n' en doa ket c'hoant da gomz). Ha pedet am boa Rouj da respont, peogwir e oa meulet gant Gwazwazour diwar va ali... Hemañ a sav neuze

hag a c'hourdrouz ar Gall Loeiz hag en doa troc'het deomp ar c'hantik « Santez Anna, patronez vat » (ar poz gallek), hep lavarout grik da zen a-raok (Breizhad eo eñ ivez !)... Ar Gall a zispourbell e zaoulagad... Me eo am boa c'hoariet an dro-se dezhañ ha Rouj da vountañ diouzh e du, rak ezhomm en doa ar paotr da gaout ur gentel. An holl a c'hoarzh ouzh taol, hag eñ ivez, rak un den a imor vat eo, a drugarez Doue !

Hogen, berr eo bet ar prezegennoù-se... Arabat lezel an estrañjourien d' en em gemmeskañ gant hon tud a-raok ma vint kenteliet ! Ur gouel breizhek eo ha neket un banvez tud bennak. Me a sav neuze hag e krogan da gaozeal... Tevel a ra an holl... Poent e oa koulskoude, rak va mignoned o deus un tammig poan da lakaat hiniennoù eus an diavaezidi ha pennoù skañv eus hon touez da serriñ o genou.

Lavarout a ran krenn-ha-krak, gant ur vouezh eeun, avat, emamp oc'h enoriñ santez Anna, patronez Vreizh. Daoust ma n' eus ken nemet un toulladig brezhonegerien abaoe an disparti ez eo ret komz e brezhoneg da gentañ, rak hor yezh vroadel eo, evel ma 'z eo ar galleg yezh an Impalaerezh hag ar Rouantelezh emamp en o dalc'h abaoe pevar c'hantved... Meizet o deus an estrañjourien ez omp mistri en hon ti. Ha kavet mat eo ar frazenn gant an holl Vrezhoned.

Ma ! An holl, estrañjourien ha kenvroiz, a gompreno a-benn bremañ, ma n' eo ket ar gerioù, ster ar brezegenn avat.

105

Hogen, na kriz eo komz dirak ur vodadeg en ur yezh estren, dianav d' an darn vuiañ. Kalonek eo ret bezañ, m' hen tou ! Seul vuioc'h ne harp ket ac'hanon va c'henvroiz hag a gompren kalz pe nebeut ar brezhoneg.

Sellout ouzh ar pennad skrivet d'an 31 a viz Gouere

Ne oan ket diaes peogwir am boa aozet a-zoare an droidigezh c'hallek eus va frezegenn. N' em eus ket sellet outi, koulskoude. Dedennet e oant, holl, Brezhoned hag estrenien (kalz eus ar re-se 'oa tud desket war an Istor).

Hag e krogomp da ganañ adarre « Gwin ar C'hallaoued », a blij d' an holl... pa dremen hor mignon Dabo - un Naonedad - gant e vidoniad gwin gwenn.

Neuze, e santan ez eo gwelloc'h lakaat an holl dud da ganañ e galleg hag e tribunomp « C'était Anne de Bretagne » - ar ganaouenn n' eus nemeti hor boa desket e galleg. An holl bozioù a zo kanet ez-laouen ha fromus war un dro. An Ao. Gask a zo ur rener espar.

9/8/50 N' em eus ket gellet kenderc'hel da skrivañ an danevell abalamour m' am boa meur a lizher da skrivañ d' an hevelep koulz : da Varc'harid Gourlaouen, da Wazdoue, da hiniennoù all, ha d' am ziegezh. Ouzhpenn-se, tresadennoù da ober : ar Chouant eus al liketenn en deus graet marzh ! Ez-verr, ez on bet ken skuizh gant va daoulagad m' am eus tapet un droug-penn euzhus. Aon am eus bet, rak evel-se eo e oan bet tapet e Spinal warlene. Setu em eus laosket ar skrivadur, an tresañ hag al lennadenn zoken...

- Dec'h em eus gwelet ar rener (fellout a rae din skrivañ da Jef, an hini bras, a zo, e Fraen bremañ, ha trugarekaet em eus anezhañ evit ar gouel). Mousc'hoarzh et en deus : « Klevet em eus ac'hanoc'h o kanañ ».

- Ur c'heneil en deus fellet dezhañ kaout va foltred « evit soaniañ » ac'hanon dre ar skinsantidigezh. Sur eo ez eo eñ en deus va fareet. Ha me a oar bremañ em eus ezhomm lunedoù !

106

- Derc'hent dec'h, en ur skrivañ d' am breur e karantez Vreizh, Pêr ar

Rouz, am eus soñjet a-daol-trumm e oa deiz-ha-bloaz tarzh savadur Ti-Kêr Roazhon. Triwec'h vloaz endeo ez on bet harzet gant ar C'hallaoued ! - evit ar wech kentañ...

- Fromet e oa va c'halon dec'h pa skriven d' am Maraelig e-keñver he deiz gouel (15 Eost), pa soñjen e c'helljemp bezañ ken evurus va gwregig ha me pa ne vije ar c'hozh darvoud-se ! Piv a damallan ? Nikun ! nemet ar blanedenn, va fals-planedenn. Keuz em eus, evelkent, ouzh an eurvad aet e-biou. Ma ne vijen ket dimezet, ne raje « foutre-kaer » din ! Ken tener e oa va danvez-pried, avat ! - Ur stourmer evel don a c'hell bezañ fromet pa soñj er re all, ar re n' o doa ket dellezet bezañ doaniet gant an enebourien. Kastizet e vo ar re-se, am eus fiziañs ! Ma n' eo ket o fersonoùigoù, e vo o ijin, o falsdoueez hag a vo diskaret. Neuze e c'hoarzhin leizh va genou.

11/8 Erfin, em eus gallet kaout ur gelaouenn gant luc'hskeudennoù a-zivout darvoudoù Belgia. Evel e soñjen, o deus bet aon tud ar gouarnamant dirak an dispac'h. An dispac'herien ? Ar re a grie kreñvoc'h eget ar re all, peogwir en doa ar roue an darn vuiañ eus an dud diouzh e du.

Ar pezh a zo un dic'haou eo gwelout mibien ar roue ha merc'h ar roue, zoken, a galon gant o zad ha gant o lezvamm, ouzhpenn-se.

... Kement a draoù faos a oa bet lavaret diwar o fenn !

Ar vugaligoù-se a zo anaoudek evit an hini he deus degaset al levenez e ti ar roue ha skoazellet anezhañ evit o desevel !

Paour-kaezh priñsez a Rethy, re gaer eo ! Nag un druez gwelout an hipokrited eus ar sosialisted, ar gomunisted hag al liberaled o klemm abalamour ma eo dimezet ar roue d' ur plac'h eus ar bobl !

...Santout a ran ennon ur galon Suizad d' an 10 a viz Eost 1792 !

Hogen, gwa d' ar vro a zo en em lezet d' an dizurzh. Ne bado ket pell Belgia hep bezañ diskaret !

107

17/8 Bet em eus ul lizher digant va gwreg ha kas a ra din ul lizherig skrivet dezhi gant va merc'h. Emañ hounnezh e Plougonver, e-kichen Gwengamp. Melkonius eo ar plac'hig ! Bezañ hec'h unan evel-se... pell eus he mamm, eus he mamm-gozh, eus he c'heniterv deut da vezañ he gwellañ mignonez, a gav din. Siwazh ! Ma vijen eno ne vijen ket enoeet me, tamm ebet ! Kaset am boa ar plac'h eno evit deskiñ un tammig brezhoneg en ur c'hoari gant bugale ar vourc'h. Daou vloaz 'zo e oa aet hi da dremen ar vakañsoù da Vulad-Pestivien. Warlene, da Dreglañvig hag e seblante an traoù bezañ a zoare. Kemmañ a ra ar bugel en un « dimezell ». Mankout a ran evit displegañ dezhi kaerder ar vro ha kaerded ar brezhoneg. Ha n' hellan ket skrivañ dezhi zoken, peogwir ez on e diouer a arc'hant.

- Skrivet em eus d' am mignon Gonter Loeiz e Gwiseo. Ar wech kentañ eo e skrivan d' un den bennak em farrez c'henidik... Ur souezh e vo evitañ, ur spont hag ur blijadur war un dro. Komzet em eus evit an holl, mignoned hag enebourien en un doare sioul, o c'houlenn d' am mignon lakaat bleunioù war beziou va zud marv. Gwelet e vo hag em bo ur respont... N' her goulennan ket zoken.

- Meur a wech e soñjan em bro... Daoust ma karan Breizh-Izel hag em eus c'hoant da vont du-hont, biskoazh ne ankounac'hain va farrez c'henidik. Gwelout a ran ar c'hloc'hdi, ar vered, ar vourc'h, ar « Menez », krec'hienn Kerc'hrun pa sellan ouzh bro ar C'hreisteiz a-dreuz orjalennoù ar c'hamp.

Eno e oa va c'halon. Bevañ e-kichen va zud varv en ur studiañ ar brezhoneg hag en ur skignañ karantez Vreizh e-touez va c'henvroiz eus an harzoù, setu pal va buhez. Ha bezañ gourvezet e-kichen va hendadoù goude ar marv, evel Brezhoned

gwechall hag o deus gounezet ar vro-se da Vreizh e mare Nevenoe.

- An tu am eus bet da gavout ur baperenn skrivet ganin e brezhoneg p' edon e Fontevraod (hañv 1948). Ur c'hentskrid evit eñvorennoù Gudren (da lavarout eo : ar Jef bras) e oa. Nag iskis e kavan ar brezhoneg-se bremañ ! N' on ket ken souezhet e chom Jafrez un tammig « drol » dirazañ... Hogen, mat am eus graet skrivañ e brezhoneg, oc'h esaeañ skrivañ gwelloc'h-gwellañ, reishoc'h-reishañ... Deut on a-benn da skrivañ ha da gomz gant ar re all... Ma vijen bet skoazellet muioc'h gant an hini bras, e vijen aet kalz pelloc'h a-raok... E-giz ur c'hi o kouezhañ e-barzh an dour hag o neuial on bet, evit gwir. N' on ket evit tamall an hini bras : n' eo ket donezonet evit kenteliañ, gouez dezhañ. Gwazh a se, evelkent !

108

18/8 D' am meno, eo gwelloc'h ar pezh a ra de Langlais : skrivañ e brezhoneg unvan gant gerioù ha furmoù gwenedek. Gwellañ tu da unvaniñ ar gwenedeg hag ar c'h/K.L.T eo ! N' on ket a-du evit herzel ouzh Gwenediz da ober kement-se ! Peogwir eo aotreet hen ober, ra skrivo neb a garo e rannyezh gant an doare-skrivañ « peurunvan ». Hogen, n' eo ket se ar beurunvanidigezh wirion. Pezh a ra Langleiz, ne lavarant ket ! Da betra e servijfe evit dazont ar brezhoneg mirout ar gwenedeg ? Ha perak ne vennfe ket ar re all (Tregeriz ha Kerneviz, ha zoken Leoniz) ober memes tra ? Un dra vat evit an ampoent eo skrivañ gant ar ZH ; ne c'hello ket padout avat, betek deiz ar Varn. Div yezh a rafe evit gwir gant ur skrivadur hepken.

Ur follentez !

- Tud kizidik eo Gwenediz peurvuiañ : krediñ a reont bepred e fell d' an unvanerien mougañ o rannyezh, rediañ anezho da ober gant ar rannyezhoù all... Rak ar c'h/K.L.T. n' eo nemet unanidigezh ar rannyezhoù all !

Petra o deus da ober : kemer er rannyezhoù all ar pezh a vank d' o hini ; reiñ d' ar re all ar pezh a vank dezho.

Evelse e vo graet ar brezhoneg peurunvan. Evel se eo bet savet ar saozneg unvan, ar galleg unvan, an alamaneg unvan, an holl yezhoù broadel ha lennegel, koulz lavarout.

19/8/50 - Bet em eus un douger-kell Nn 5 digant ar Renerezh. Abaoe miz Genver e c'hortozen anezhañ. Gwall-glañv on bet, prest da semplañ meur a wech gant ar boan - Erfin ! deut eo... Hag ar gwardour e-unan en deus lakaet anezhañ d' am gourizañ, skoulmet an troioù-morzhed. Binniget ra vezo an Administrasilion ! (gouez da Jef).

UR VROIG EUS IWERZHON : "KORKA-GIVNE"

D' am mignoned Oscar Mac Uileas ha O Laoraigh, s. j., o deus diskouezet din an hent war-du " inizi ar C'hornog ".

prezegenn graet e Kêr-Vreiz gant L. ANDOUARD d' ar 14 a viz Here 1967

Emañ ar vroig emañ o vont da gomz deoc'h e kreisteiz Iwerzhon hag, evit bezañ resisoc'h, e kontelez Kirri. M' hoc'h eus sellet biskoazh ouzh ur gartenn eus ar vro hoc'h eus merzet sur a-walc'h ar peder ledenez vras, hag int o vont pell er mor, a zo er mervent anezhi. Ma ! an hini a zo ar muiañ en hanternoz a zo anezhi " Korka Givne ", un anv hennezh am eus brezhonekaet hag a vez skrivet e gouezeleg " Corca Dhuibhne ".

Hep bezañ re asur, me 'gav din e c'hell talvezout an anv kozh-se kement ha « gouenn Divnac'h ». Bez' e kaver e geriadur Dinneen (1) ar ger « Corca » gant ar ster « Race, offspring ». Skrivet eo c'hoazh en hevelep levr e vez kavet ar ger-se e kalz anvioù-lec'h. E gwir, o sellout ouzh ar gartenn bet savet gant Seân Toibin (2) n' am eus kavet nemet teir rannvro all, dezho an anv-se : « Corca Bhaiscinn » ha « Corca M'rua », o-div en hanternoz Moua ha « Corca Mogha », anezhi ur rannig-vro e Konnac'ht. A-hend-all, Korka Givne a vez ivez rannet e daou en he hed : « Leitriûch », en hanternoz, ha « Duibhneach », er c'hreisteiz. Rak-se e hañval Dhuibhne bezañ tro-c'henel Dhuibhneach ha Corca Dhuilbhne a vije kement ha « gouenn Divnac'h » (3).

110

* * *

Arabat deoc'h, avat, gortoz diouzhin komz eus ar vro-se en he fezh. Daoust dezhi bezañ bihan ez eo c'hoazh re vras, din d' he anaout mat a-walc'h da lavarout deoc'h penaos emañ. Komz a rin deoc'h dreist-holl eus al lodenn bellañ anezhi, an hini ar muiañ er c'huzh-heol, a vez graet anezhi « Gaeltacht Chiarraighe » pe en hor yezh-ni « Gouezelva Kirri » da lavaret eo an darn eus Korka Givne ma vez komzet hiziv c'hoazh ar gouezeleg. Rak, eno emañ an dalc'h, ur vro gaer-meurbet evel Korka Givne a zo kaeroc'h c'hoazh da zaoulagad ur C'helt a ouenn vat ha dedennusoc'h a galz evitañ p' o deus an dud a vev enni miret yezh ha boazioù o gouenn da lavarout eo pa n' int ket aet da estrenien en o bro o-unan.

Evel ma welit war ar gartenn ur vro veneziek eo ivez Korka Givne hag ar pezh a ra he c'haerder dreist eo ar c'hemmesk a vez enni etre an dour hag an douar, ar mor hag ar menezioù.

Sellit, da skouer, ouzh mervent al ledenez. Gwelout a rit ur c'hab a vez graet Penn-ar-Menez (Ceann Shleibhe) anezhañ hag a zo e gwirionez harp ouzh Menez an Ener (Sliabh an blair) a zo 500 metr sav dezhañ. Gwelloc'h, avat, e vije lavarout n' eo ar c'hab nemet un tamm eus traoñ ar menez rak n' eus disparti ebet etrezo.

En hanternoz e welit tolzenn vras Krec'hienn Vrendan (Cnoc Bhreannain pe Bhréanthain) a sav he fenn da ouzhpenn mil metr a-us d' ar mor. N' eus nemet ur menez all en Iwerzhon a zo uheloc'h egeti (4). Damstankañ a ra Krec'h Brendan al ledenez en he led hag, evel m' eo serzh a-walc'h e bantenoù diouzh tu ar reter, n' eus nemet un hent da vont e gouezelva Kirri, an hini a dremen er c'hreisteiz dre ar gêrig a vez graet an Dagnan anezhi (5). Eno eo en em gemmesk an tri hent a-dreuz al ledenez en he hed. Daou anezho a zeu eus Trâli (Tralaigh pe Traigh Lí), unan dre Aven-an-Skâl (Abhainn an Scail) - an aesañ eo - hag egile a dremen dre un toull-ode er menez a vez graet ar C'honer (An Conair) anezhañ ha « Conor's Pass » e saozneg. Un hent all a zo hag eñ o tont eus Killarne (Cill

Airne) dre Gastell-ar-Manieu (Caislean na Maine). Heuliañ a ra hemañ an aod kreisteiz.

111

Un dudi eo mont gant an hentoù-se ken brav ha ken ledan e vez gweledvaoù al ledenez hag int ken disheñvel an eil re diouzh ar re all. An hentoù o-unan, en Iwerzhon, a vez alies ur blijadur mont drezo rak chomet int evel ma vezent e Breizh a-raok ar brezel diwezhañ. Ma vezont mat ha dalc'het e ratre ne vezont ket ledan, plas enno evit div wetur nemetken ha c'hoazh gwelloc'h eo deoc'h teurel evezh mat ma ne fell ket deoc'h en em gavout a-daol-trumm en douflez. Kildroenniñ a reont lezirek etre ar parkeier, war bantenoù ar c'hrec'hiennoù pe a-hed ribl ur ster. A-wechoù en em silont etre div riblennad gwez hag e vezit eno evel en un toull glasvez. Diwarno e c'hellit gwelout tro-ha-tro pe ar mor o lufrañ dindan an heol pe ur froud o tiskenn eus ar menez pe c'hoazh un draonienn beoc'hus enni div pe deir mereuri gant o siminalioù o tivogediñ.

Gweledvaoù 'zo e Korca Givne hag a zo brudet dre ar bed tro-dro. Ma kuitait Trâli diouzh ar beure pa vez brav ha sklaer an amzer ha c'hwi o skeiñ etrezek ar c'hornog - nag un dudi eo ! - neuze e kemerot, hep termal, ur wech erru er c'hom (6) an hent a-istribilh ouzh ar menez a dremen dre ar c'honer hag a sav da 500 metr bennak a-us d' ar mor. Eno e chomot ur pennad a-sav evit arvestiñ ouzh al lennoù glas-du en traoñ hag ouzh pleg-mor Brendan o skediñ en diabell a-raok diskenn goustadik etrezek kêr an Dagnan. Ur wech treuzet ar gêrig-mañ, na vez bourrus nemet ur wech ar miz da zeiz ar foar, ha bet, marteze, betek penn ar c'hae da welout ar bigi hag ar besketaerien, e kemerot penn ho hent da vat evit gweladenniñ Gouzelva Kirri. Goude Penn-Traezh (Ceann Tra) e heuilh hent an tornaod ha ma vez stanket ho sell diouzh an tu dehou gant ar menez, n' eo ket, avat, diouzh an tu kleiz rak emañ eno oc'h en em zispakañ dirazoc'h pleg-mor bras an Dagnan ha ne c'hellit ober tra ebet ken nemet chom a-sav e Penn-ar-Menez (eann Shleibhe) da gentañ abalamour ma soñjot emao c'h erru e penn al ledenez pe e penn ar bed hag ivez dre m' en em zispleg dirazoc'h un arvest-mor eus ar c'haerañ. Er c'hreisteiz, en tu all da bleg-mor an Dagnan e welit menezioù aod enez « Dairvre » brudet (7) hag Ui Rathaine, anezhañ un tamm eus « Gwalenn Girri » (8) ken brudet all. Er c'hornog emañ an Inizi Blasked ken hoalus evit an holl dud o deus studiet un tammig ar gouezeleg hag al lennegezh gouezelek. Amañ emaint dirazoc'h hag int astennet en o hed war ar mor evel anevaled divent o tiskuizhañ. Ken tost emañ ar Blasked Meur ma welit ervat ar gêriadennig ma vevas enni Tomas O Criomhthain, Muiris O Sùileabhéin, Peig Sayers ha kement a dud vat all ne vevont mui hiziv nemet dre oberoù o c'henvroiz brudet. Diouzh tu an hanternoz emañ arvor Dounc'hin (9) gant e dornaodoù serzh ha stummet ken flour e ledenezig an Doun (10). An hent etre Penn-ar-Menez ha Penn Sraha a zo brav-dispar kleuzet ma 'z eo e tor ar run. A-ziwarnañ e c'hellit gwelet diouzh un tu pantenoù Menez-an-Erer marellet gant ar parkeier enklozet en o mogerioù mein sec'h ha, diouzh an tu all, traezhenn ar C'homa (11), ragenez an Doun hag ar Blasked Meur o stankañ an dremmwel. N' hellan ket, avat, kenderc'hel da zisplegañ deoc'h holl gaerderioù hentoù Korca Givne. Re a zo anezho ha n' eo ket, ouzhpenn, ur skrid-bleniañ emao o sevel evidoc'h. Echuiñ a rin, eta, o reiñ deoc'h meno un Amerikaner em boa graet anaoudegezh ganti p' edon o vont da inizi Aran. Skrivet he deus din goude bezañ graet div wech, da nebeutañ, tro Iwerzhon penn-da-benn : « Dingle (peninsula) cannot be surpassed ».

112

* * *

Ne viot ket souezhet pa lavarint deoc'h e kouezh ar glav aliesik en ur seurt bro, intret ma 'z eo gant ar mor hogos a bep tu. Tuet e vefen da grediñ e kouezh muioc'h eget e Brest, da skouer, rak gleborek-spontus e vez ar vro-se. E pep lec'h e tiver an dour ha betek war varr ar c'hrec'hiennoù e patouilhiet er fankigelloù. M' em bije da geñveriañ ar vroig-se ouzh un dra bennak e lavarfen a-walc'h eo ur spoueenn anezhi. Koulskoude, evel e Breizh-Izel, e vez distabil an amzer. Cheñch a c'hell ober trumm ha krenn div pe deir gwech en hevelep devezh. A-wechoù e savit diouzh ar beure nec'het gant an oabl louet-du hag ar glav-bil o skourjezañ ar prenester hag, en un taol, setu skubet darn eus ar

c'houmoul hag an heol o parañ. Er bloaz-mañ, e miz Gwengolo, e veze niverus ar barradoù-glav nemet ne badent ket pell. Neuze pa vezen paket ganto, e-kerz va baleadennoù, e raen evel tud ar vro : da gaout disglav e sanken va c'hein er bodoù fuschia, pa oa anezho, hag harp ouzh ar c'hleuz e c'hortozen ar glav da devel.

113

Aliesik ivez e vez goloet ar vro pe barroù ar c'hrec'hiennoù gant al latar. M' emaoe'h o kantren dre al lanneier, war an uhel, vat a rafec'h o tisfiziout dioutañ rak e c'hellfec'h koll hoc'h hent pe gouezhañ en ur poull. Warlene, keit ha ma oan o chom e Kêr-ar-Ferriter (12), e chomas un Alaman yaouank e-pad 6 devezh en un toull war grec'h Brendan, gant unan eus e zivhar torret, a-raok bezañ kavet eno gant ur c'houer o klask e zeñved.

Ur wech edon o vale va-unan a-hed ar mor etre Dounc'hin ha Penn-ar-Menez pa zeuas c'hoant din da grapañ betek barr Menez-an-Erer. Me a blij din kerzhout ha krapañ e-giz-se. Kaer ha tomm e oa an amzer anezhi. Goude lein e oa. Bet e oan bet dija betek ar gribenn hag e ouien e oa un hent, war an tu all, am c'hasfe betek ar gêr. Kerkoulz din treuziñ ar menez, a soñjis, kentoc'h eget ober an dro anezhañ. Ha me en hent da bignat a-dreuz d' ar parkeier ha d' al lanneier. Rak ne oa gwenodenn ebet. Kerzhout a raen gant poan a-wechoù war ar geot, a-wechoù all war ar brug pe e-touez al lann en ur strebotiñ alies ouzh ar mein. Diverrañ a rae ar c'hwezh diouzh va zal hag em boa poan o tennañ va alan. Pa saven va fenn, din da welout e pelec'h e oan en em gavet, e welen ar barr o kilañ bepred dirazon evel ma c'hoarvez alies er menezioù. Pell e oan dioutañ c'hoazh pa voen paket e-barzh ar vrumenn.

Ranket em bije treiñ kein ha diskenn raktal. Derc'hel a ris, avat, da bignat hag a feur ma saven e tevae al lusenn. Tizhout a ris ur c'hein eus ar menez merket ma oa gant ur vogerig vein sec'h, evel ma 'z eus kement anezho er vro, hag e ris va menoz da heuliañ anezhi betek ar barr. Derc'hel a ris da vale eta ken na gavis poullou-taouarc'h leun a zour brein hag int o stankañ din an hent. Skuizh a-walc'h edon ha damgollet en ul lec'h digenvez. Pep tra a oa didrouz ha sioul, ur bam ! Ken tev e oa ar vrumenn ma tivere an dour war va forfant-nylon a voe gleb-holl a-benn nemeur. Chom a ris ur pennad eno oc'h en em c'houlenn petra am boa da ober ken na ris va menoz distreiñ war va c'hiz. Heuliañ a ris en-dro ar vogerig a ziskenne dousik gant tor ar menez ha, pa voen erru d' al lec'h m' em boa he c'havet e stagis da vermaat va hent, da ziskenn a-dreuz d' ar parkeier ha d' ar meinegi rageeun etrezek ar mor hag an hent bras. N' em boa ket, avat, graet 200 kammed evel-se ma chomis a-sav en un taol, sabadac'het krenn an tamm ac'hanon. Edont aze dirazon, tostoc'h eget kustum, hag int heñvel ouzh ramzed divent. Piv nemet an inizi, an holl anezho, hag int evel a-istribilh ouzh an oabl kemmesket ma oa gant ar mor ? Deuet e oan er-maez eus ar vrumenn dev ha setu m' en em zispake en un taol, evel en un huñvre, ur vro-hud dirak va sell. Ur gwel ken kaer, ken marzhus e oa ma chomis a sav, eno, sounnet va divhar dindanon. Dre un toull en oabl koumoulek-holl e kouezhe ur bann-heol a lakae un dachennadig-vor da lufrañ evel ur melezour e kostez Begenez. E-pad ur predig-amzer e kredis bezañ e-barzh an oabl ha, zoken, e-barzh an Neñv.

114

Pa erruis en-dro d' ar gêr e oa noz anezhi pell a oa. Kregiñ a rae an dud d' en em c'houlenn e pelec'h e oan chomet. Kerzhet em boa va-unan penn dre ar c'hrec'hiennoù e-pad c'hwec'h eurvezh da nebeutañ hep ehanañ, koulz lavaret. Me 'lavar deoc'h e kavis saourus, en noz-se, ar pladad kig-moc'h ha vioù a voe servijet din. Ha pa gontis d' an ozhac'h penaos e oan bet kollet war ar menez e tirollas da c'hoarzhin a greiz e galon.

* * *

Evel ma welit, n' eo ket gaou eo pa lavaran e krogan da anavezout ar vroig-se. Bet on bet teir gwech enni. En holl em eus bevet ur mizvezh hanter e Korka Givne. Nebeut eo, e gwir, nemet en tu all d' ar baleadennoù am eus graet gant hemañ pe henhont, e karr-tan, evel an holl, e c'hellan lavaret em eus

ergerzhet ar vro-se penn-da-benn war va zreid eus Kev Brendan, en hanternoz, betek Penn-ar-Menez (Ceann Shleibhe), er mervent, hag eus an Dagnan, ha zoken eus ar C'honer, betek Penn Sraha. Ma n' am eus ket bet c'hoazh an eurvad da grapañ betek kribenn Grec'h Brendan, bet on bet meur a wech betek barr Menez an Erer hag hini Krouac'h Varc'hin hag em eus gellet arvestiñ diouto ar vro en he fezh. N' eo ket krapañ ar c'hrec'hiennoù eo am eus graet nemetken, heuliet em eus ivez plegennoù an arvor, treizhet diarc'hen an traezhennoù flour, kouronket ha neuñviet er c'hroioù digenvez - diwallit ! yen e vez peurliesañ ar mor - patouilhet er geunioù, er poulloù fank hag en taouarc'hegi. Darempredet em eus ivez an tavarnioù - pas re - komzet gant tud ar vro en o yezh - diaes eo, avat -, gweladennet tud anavezet ganin, bet d' ar skol izel zoken, evet nouspet tasadennoù te hag, ar bloaz-mañ, em eus bet al levenez dibar, an amzer o vezañ a-du, da vont betek Enezenn ar C'horneg, ar Blasked Meur.

115

* * *

Pa 'z on aet evit ar wech kentañ da Gorka Givne ez on en em gavet eno gant breur ha c'hoar Kevin Danacher, anezhañ un den anavezet en Iwerzhon evit e studiadennoù diwar-benn ar Werinoniezh, hag e c'houlennjont ouzhin perak e oan deuet er vro bell-se, kollet ma 'z eo e penn kornokañ an Enez C'hlas ha setu pezh a respontis outo, e gouezeleg na petra 'ta : « Evit tri abeg : da gentañ, evit gwellaat va anaoudegezh eus an iwerzhoneg, d' an eil, evit gwelout, ha pa ne ve ken, met gant va daoulagad va-unan, an inizi Blasked hag, erfin, evit kerzhout ».

Div wech ez on deuet en-dro er vro-se abaoe ha bepred evit an hevelep abegoù hag hemañ ouzhpenn : ar c'hoant da adwelet ar vro en he fezh hag an dud a vev enni. Setu, emañ o vont da zigeriñ va c'halon deoc'h ! Karout a ran va bro : arvor Bro-Benteur etre Erge hag ar C'hab Frec'hel, e Breizh-Uhel, kavet em eus, avat, un eil bro m' en em santan em bleud, em aez, Gouezelva Kirri an hini eo.

* * *

Sellomp bremañ ouzh an traoù a dostoc'h. Korca-Givne a c'hell, d' am meno, bezañ rannet e peder lodenn :

a - ar Saozva (Galltacht). Ne gomzin ket anezhañ pelloc'h.

b - ar Brizhouzelva (Breac Ghaeltacht).

k - ar Gwirouzelva (Fior Ghaeltacht).

d - an inizi Blasked.

116

Ar Brizhouzelva a grog en un tu bennak er c'huzh-heol da Aven-an-Skâl (Abhainn-an-Scaill) hag a ya betek Kêr-ar-Vilin (Baile an Mhuilinn). Emañ an Dagnan, anezhi ur gêrig sioul evel Lambal pe Laniliz, er Brizhouzelva, evel ma welit. N' ouzon ket drezon va-unan penaos emañ stad ar gouezeleg er reter d' ar gêr-se rak n'am eus ket baleet kalz er c'horn-se eus ar vro. Anaout a ran un tammig, avat, penaos emañ en Dagnan. Klevet em boa lavaret e ouie Kêriz an iwerzhoneg hogen ne gomzent ket anezhañ. Diskredik e oan a-walc'h war se betek an deiz, warlene e oa, ma kredis mont e gouezeleg d'un den a oa en e stal, war zigarez prenañ un dra bennak. Respont a reas ouzhin er memes yezh. Mont a ris e meur a stal hag e kavis atav gouezelegerien enno. Tud kêr an Dagnan a oar, eta, ar gouezeleg. Perak, avat, n' her c'homzont ket etrezo ? Se 'zo ur gudenn all. Misterius e vez ene an den, c'hwi 'oar. Koulskoude, e kav din, ne c'hell bezañ eno nemet diseblanted ouzh tonkadur ar yezh pe, neuze, eneberezh ouzh politik, ne lavaran ket youl, ar gouarnamant.

Padraic Ua Maoileoin, oberour al levr " Na haird o thuaidh " hag anezhañ un den eus Dounc'hin, a skriv « n'eo an Dagnan na saoznek na gouezelek » ha

diwar-benn ar varc'hadourien : « Paotred ar stalioù, evit o mad o-unan, ne gomzint deoc'h nemet gouezeleg ma ouzont ez eus ur gouezeleger ac'hanoc'h. Da lavaret ar wirionez, n' eus kêr ebet a gement en Iwerzhon, ha baleet em eus en ul lod mat anezho, ma vez graet kement a genwerzh dre ar gouezeleg ». Gwir a-walc'h e c'hell bezañ rak n' am eus morse gwelet eno pezh am eus gwelet e kêr C'halliv : ul levraoueger o vont e kounnar dre m' em boa lavaret dezhañ, dre fazi, e oa gantañ en e stal a-dreñv d' ar werenn, levrioù gouezelek pa ne oa nemet troidigezhioù saoznek eus " An t-Oileanach " hag eus " Fiche blian ag fas ".

Diwar-benn stad ar yezh etre ar gêr-mañ hag Aven-an-Sk[^]zl e c'hellan degas amañ ivez testeni Sean Sheain I Chearnaigh a skrive nevez 'zo : « Lies Dargain, etre an Dagnan ha Lios Poil, a zo anezhi ur gêriadenn c'houezelek c'hoazh... Daoust ma ne veze ket komzet saozneg enni n' eus ket pell, bremañ e vez komzet an div yezh ». Skrivañ a ra tost da vat ar memes tra diwar-benn Lios Poil a zo ur pennadig pelloc'h er sav-heol. Diouzh a lavar e vez gouezet mat-mat ar yezh gant an dud kozh ha nebeutoc'h gant ar re yaouank ne reont ket implij anezhi o vezañ ne vezont ket peurliesañ barrek dre ma ne reont ket gant ar yezh. Kavet e vez, eta, en Iwerzhon, ur rummad-tud, dezho un anaoudegezh vat eus ar yezh, na reont ket ganti. Souezhus eo pa soñjer eo mennad ar gouarnamant reiñ buhez endro d'ar yezh vroadel hag eo bet dreist-holl ar mennad-se pal an holl vrogarourien. E Trâli ez on en em gavet gant un den a fougee abalamour ma oa, gouez dezhañ, 2.000 gouezeleger e kêr war un 10.000 bennak a dud. Bez' e c'hellit, avat, bale e kêr kement ha ma karot hep klevet ger gouezelek ebet. Neuze, da betra e talv dispign kement a arc'hant hag a strivoù da adveañ ur yezh ma ne rankit ket ober ganti ?

117

* * *

Er Gwirouezelva, avat, e cheñch penn d' ar vazh. Klevet e vez gouezeleg e pep lec'h ha gant an holl, kozh ha yaouank, bras ha bihan. Bez' ez eo e gwir ar gouezeleg yezh ar vro, n' eus arvar ebet war an dra-se. Komz a ra ar vugale an iwerzhoneg etrezo hag er gêr hag ez eo er yezh-se e vez graet skol dezho. Hag ur yezh glan ha sason eo e komzont n' eo ket bet mastaret gant ar saozneg. Pe levezon he deus bet ar skol war yezh an dud ? Diaes eo din hel lavarout. Ne gav ket din e lenn kalz an dud nemet ar " C'hork Examiner " e ve. Lennet o deus levrioù ar vro (13) pe glevet komz anezho ha soñj am eus eus ar merour-se o venegiñ din an Seabhac diwar-benn implij ar ger « cnuasach » hogen e oa an Seabhac un den eus ar vro.

* * *

Bev e vez c'hoazh ha bev-mat gizioù kozh ar vro ha, diouzh an noz, en em vod an dud en un davarn pe en ur vereuri bennak, evit kanañ ha dañsal. N' eus ganto nemet kanaouennoù ha korolloù ar vro. Bet on bet meur a wech d' ar festoù-noz-se ne vezont alies nemet gouelioùigoù diardoù graet, gant tud ar vro evit o c'henseurted hag enno un toulladig tud nemetken. Pedet on bet d' ur fest e-giz-se hevlene, bet roet en enor d' ur « Poncan » (14) a-raok dezhañ distreiñ d' ar gêr. Klevet em eus eno ur gwaz e-kreiz e vrud o kanañ e gouezeleg. Chom a reas en e goazez war e gador gant e gasketenn vihan war e benn ha ne fiñvas ket e zremm an disterañ. N' hellan lavaret deoc'h nemet un dra : karet em bije tresañ e visaj hag enskrivañ e ganaouenn dres evel m' he c'hane. Talvezout a rae ar boan. Ha ne oan ket va-unan o soñjal e-giz-se, moarvat, ma c'hellan barn diouzh doare an dud a oa eno ouzh e selaou, o daoulagad damserret ganto, gant an evezh ar brasañ. Kement den a oa eno a sante, moarvat, ene « ar Wrac'h Kozh » (15) o c'hournijal er sal hag eñ bepred bev.

118

Nemet e oar an holl ouezelegerien vat-se ar saozneg ivez. Ur bobl divyezhek eo eta poblañs gouezelva Kirri. Hag eo evel-se abaoe da nebutañ daou rummad-tud. A-enep d' an divyezhegezh eo bet lavaret alies ne c'helle ket bezañ anezhi dre ma ne oa anavezet pobl ebet oc'h ober gant div yezh. Sellit, da

skouer, ouzh pennad R. Hemon : « A-enep an deskadurez diouyezek ». Amañ e Korka Givne ez eus ur skouer eus ar c'hontrol. « Ya », emezoc'h, « nemet ne bado ket ». Krediñ a ran-me e c'hellfe padout pell a-walc'h panevet daou dra : an douristelezh hag an divroañ.

An divroañ a zo un dra gozh ha setu perak em eus e veneget war-lerc'h an douristelezh. Gwalenn washañ Iwerzhon eo, avat, ha kudenn ebet, d' am meno, ne c'hello bezañ diskoulmet eno keit ha ma ray e reuz. Penaos e c'hellfe pa ne vez sur den ebet da chom er vro ?

An douristelezh, avat, a zo un dra nevez a-walc'h. Bez' e c'heller lavaret zoken, en ur vro evel Korka Givne, ne ra nemet kregiñ. Abalamour d' ar vro bezañ kaer e vo darempredet muioc'h-mui gant an douristed, al lod muiañ saoznegerien anezho.

Betek-hen, n' o deus graet nemet tremen. Bremañ e vo cheñchet penn d' ar vazh hag e chomint, lod anezho da nebeutañ. Ur vro c'houllo ha damouez eo c'hoazh Iwerzhon. Nag ur chañs evit broioù, re stank ar boblañs enno, evel Bro-Saoz hag an Alamagn ! N' eus ket c'hoazh a wir ostalerioù er vro er-maez eus an Dagnan - nemet « Ostan Granville » e Kêr-ar-Ferriter marteze - met prenet eo bet a-benn bremañ un dachennad-douar gant Belgiz e Penntraezh (Ceann Tré), er gwirouezelva, da sevel eno un ostaleri a vo, war e voe lavaret din, 100 kambr ennañ. Evel-se e c'hello an dud chom en o bro, emezoc'h, peogwir o devo labour. Gwir a-walc'h evit lod. Daoust hag e kav deoc'h, avat, e vo an ostaleri-se un oaled gouezelek anezhañ ?

A-eneb ar riskl-se eo en em savas tud 'zo, ur bloavezh bennak a zo, pa voe meneg da aozañ un dachennad-douar e Kêr-ar-Ferriter evit degemer karavanennoù e-pad an hañv. Neuze e voe cholori hag ar skrivagner brudet Mairtin O Cadhain a yeas e-barzh ar stourm (16). Bez' e wele an dud-se, en ur seurt embregerezh, ur benveg da saoznekaat ar vro. Hag e oa gwir ken na oa nemet ne c'hellit ket barn ur bobl da vevañ er baourentez da viken war zigarez he deus miret yezh ha sevenadurezh ar vro hag int bet distalet, gant an darn vuiañ eus Iwerzhoniz.

119

Emañ ar wirionez gant Mairtin O Cadhain pa lavar ne c'heller mirout ar gouezelva nemet dre astenn tachenn ar gouezeleg (17). Ne lavar ket, avat, penaos tizhout an eil pal-se.

Ar gouezelvaoù, evel m' emaint, da lavarout eo tachennadoù pell ha digenvez, diblaen ha meinek, annezet gant pobladoù paour a-walc'h, o vevañ-bevaik a-ziwar ar magañ-loened, hag int distur ha dibenn, n' hellont ket, d' am meno, derc'hel da vevañ pell daoust d' ar blijadur o devez lod, eveldon-me, o chom enno. Ret eo gwelout ne glotont ket gant ar vuhez a-vremañ. Deoc'h da varn pegen diamzeret e vez an darn vrasañ eus an dud a vev enno e lavarinn e tremen Yann Gouer un darn vras eus e veurevezh o kas laezh e vuoc'h pe e saout d' al laezhdi ! En e goazez, avat, war gostezenn e garrigell plat, stlejet gant ur marc'h pe un azen, e gorn-butun gantañ en e c'henou, e seblant bezañ seder. Ha ma eo e vez evurusoc'h eget an darn vrasañ eus hor c'houerien deomp-ni a glask bepred produiñ muioc'h-mui hag a zo, daoust d' o strivoù, barnet pe d'an harlu pe d' ober manifestadegoù evit diframmañ un digoll pe ur skoazellig treut bennak digant ar gouarnamant.

Sed amañ ur c'hlozadur garv a-walc'h ha diblijus, din da nebeutañ. Ret eo, avat, gwelout an traoù evel m' emaint ken diblijus bennak ma 'z int. Emaon o vont da gontañ deoc'h, bremañ, istor ur gouezelva hag a zo marv 14 vloaz bennak 'zo.

* * *

Ur gouezelva all a oa e Korka-Givne estreget an hini emañ o paouez komz deoc'h hag a zo c'hoazh bev-buhezek, a-drugarez Doue ! Heñvel e oa outañ e pep doare nemet e oa kalz bihanoc'h c'hoazh ; gwarezet gwelloc'h e oa, avat, diouzh levezonoù an diavaez peogwir e oa ar mor a bep tu dezhañ hag alies e veze re

c'harv da vigi vihan Korka-Givne - an nevogoù - da vont warnañ. Ur gouzelvaig a oa anezhañ eta, ur gouzelvaig koant, ur gouzelvaig gwir ma'z eus bet unan biskoazh. Ur gwirouzelvaig a oa eta... Ma, klevit pezh a zo c'hoarvezet dezhañ.

120

An hini vrasañ eus an inizi Blasked a zo c'hwec'h anezho, e oa : ar Blasked Meur, Enez an Hanternoz (Inis Tuaiscirt), Enez an Tiarac'ht, Begenez, Enez na Bro hag Enez Vikilan. N' am eus meneget, evel just, nemet ar re bennañ.

Ne ouzer ket mat-mat eus pelec'h e teu an anv-se a Inizi Blasked a zougont abaoe 3 pe 4 c'hantved. Ne gave ket d' an Seab hac, anezhañ ur skrivagner gouzelek anavezet-mat, ginidik eus ar vro, hag a zo marv ur bloavezh bennak a zo, e oa un anv gouzelek anezhañ. A-raok e veze graet anezho, diouzh anv o ferc'henn, inizi Ferriter. An anv, avat, a veze roet dezho gant tud ar vro a oa an Oileùn Tiar pe inizi ar C'hornog.

Setu penaos e liv Muiris O Sùileabhâin, e berr gomzoù, an enezenn vrasañ eus ar strollad e penn kentañ e levr brudet (18) :

« Me a zo ur paotr a voe ganet ha savet er c'hornog, er Blasked Meur, an enezennig gwirc'houezelek a zo e gwalarn aod Kirri, ma vez korventennoù an oabl ha tonnoù ar mor o skeiñ dibaouez, eus penn ar bloaz d' egile hag a rumm da rumm, ouzh ar c'herreg a zo en o sav a-us d' ar mor hag ac'hano a-dreuz d'ar c'hevioù m'emañ ar reuniget o neizhañ, »

Tud a zo bet o vevañ warno abaoe pell ha moarvat abred er marevezh kristen peogwir eo bet kavet warno kroazioù ha dismantrou ilizoù. Hervez an enskrivadur a gaver war ribl an hent e Dounc'hin, dres dirak an inizi, e oa 13 tiegezh o vevañ warno er bloaz 1839 : daou anezho war Enez Vikilan, unan nemetken war Enez an Hanternoz ha dek war ar Blasked Meur. An Seab hac - Doue d' e bardono - er studiadenne dalvoudus-meurbet gouestlet gantañ da anvioù lec'hioù ha tud eus Korka-Givne (19) a ro anvioù ar pennoù-tiegezh o vevañ war ar Blasked Meur er bloaz 1850. Bez' e oa, gouez dezhañ, 9 fenn-tiegezh, dezho ti ha douar, hag 8 penn-tiegezh, dezho un ti nemetken, da lavaret eo 17 tiegezh. Evel ma vez niverus an tiegezhioù en Iwerzhon e c'heller krediñ, a-ziwar se, e oa ur c'hant bennak a dud o vevañ war an enezenn d' ar mare-se. Niver an enezidi a oa, moarvat, savet da zaou c'hant pe vuioù e-tro penn-kentañ ar c'hantved-mañ peogwir e skriv Seân Sheân I Chearnaigh, anezhañ un eneziad kozh e-unan, e oa 100 a vugale o vont d' ar skol hag 20 nevog (« naomhóg » en iwerz.) en enezenn (20).

121

Eveljust - met perak eveljust ? - ne veze ganto nemet gouzeleg. Brudet e veze an enezidi abalamour d' o yezh glan ha flour met ivez dre ma veze lemm o spered hag e veze degemeret-mat an estrenien ganto. Tud, c'hoant dezho deskiñ gouzeleg c'houek, a gemeras ar boaz da vont d' an enezenn hag a-ziwar derou ar c'hantved-mañ e veze bepred, e-pad an hañv, un estrañjour bennak o chom enni. An dud-se a oa gouizieien anezho evel Kenneth Jackson pe skrivagnerien evel John Millington Synge (21) pe tud nebeutoc'h anavezet evel muiañ-karet Pádraig Mac Piarais, a gavas he marv eno, beuzet ma voe war an Draezhenn Wenn, pe c'hoazh Brian O Ceallaigh a c'helljed sellout outañ evel « ijiner » galvedigezh lennegel ar Blasked Meur ma ne vije ket bet a-raok ur barzh o chom en enezenn. N' eus forzh penaos Brian O Ceallaigh an hini eo a zeskas da Domas O Criomhthain lenn gouzeleg hag a atizas ennañ ar c'hoant da skrivañ. Ha gant al lizheroù niverus a skrivas Tomaz d' e vignon Brian eo e voe savet an oberenn veur-se " An t-Oileénach " (an Enezid) a zo deuet da vezañ klasel en Iwerzhon en deiz a hiziv evel levrioù all bet savet gant an enezidi. Rak, reoù all a gerzhas war e roudoù abaoe evel Muiris O Sùileabhâin a skrivas " Fiche Bliain ag Fas " (Ugent vloaz o kreskiñ) a zo bet troet e saozneg - evel " An t-Oileanach " - e galleg ha zoken e brezhoneg (22) ha Peig Sayers, anezhi ur vaouez vat ha speredek, a savas al levr brudet, en Iwerzhon da nebeutañ, a zo e anv " Peig " nemetken.

Ret eo eta e vije bet souezhus an inizi-se eus ar c'hornog hag ar boblad-tud a vevas warno evit ma tennfent diouto o-unan un toulladig ken brav a levrioù

a voe embannet d' ar mare end-eeun ma klaske Iwerzhon - hag hi dieubet n' eus ket pell - da vale war roudoù ar Ouezeled kozh, ar re a rae gant ar gouezeleg nemetken. Dre-se, ur servij eus ar c'hentañ, eus an talvoudusañ, a rentas d' o bro ar guchennadig tud-se kollet e-kreiz ar mor dres d' ar mare m' edo o vont da steuziañ en Istor.

122

Me a zo bet er Blasked Meur hevlene hag e c'hellan kompren ar garantez a vage an dud-se evit o enezenn. Garv meurbet e veze o buhez alies a dra sur nemet e ouient ivez e vevent en ur bed eus ar c'haerañ : « Ma rafec'h tro Iwerzhon a-bezh », a lavare Tomas O Criomthain da Robin Flower, anezhañ ur Saoz en deus graet kalz evit lakaat anavezout an inizi, « diaes e vefe deoch kavout ul lec'h all ken kenedus hag hemañ », hag, entanet e galon, e lavare ouzhpenn : « N' eus ket ul lec'h kaeroc'h er bed, er reter hag er chornog » (23).

* * *

Ma ! ar bedig kaer-se a zo digenvez en deiz a hiziv hag emañ kêriadenn ar Blasked Meur o kouezhañ tamm-ha-tamm en he foull. Ne vez mui klevet bemdez enni gouezeleg « blazet mat » (24) Moua, na kennebeut all war an Draezhenn Wenn pe war an hentoùigoù goloet a leton a gas d' ar grec'hienn a sav he barr da 300 metr a-us da c'horre ar mor. Strewet eo an enezidi bremañ dre Iwerzhon pe belloc'h c'hoazh dre Amerika.

Lavaret em eus e veve an enezidi a-ziwar ar pesketaerezh. Ma ! e-tro ar bloaz 1950 ha war-lerc'h e voe fall-kenañ « eost ar mor » hag e teuas ar vuhez da vezañ diaesoc'h-diaesañ ha garvoc'h-garvañ evito.

Ar baotred hag ar merc'hed yaouank a guitaas da vat an enezenn. Gouel Nedeleg 1952 a voe an hini diwezhañ a lidas an enezidi war ar Blasked Meur. Ne chome mui en enezenn d' an ampoent nemet ekipaj un nevog da lavaret eo 3 gwaz, 4 maouez kozh ha 2 waz kozh (25). Ken treut e oa o c'heusteuenn ma kasjont ur bellskridenn da De Valera e-unan da gaout digantañ boued ha butun. Er bloaz war-lerc'h (1953) ne oa mui war an dachenn nemet teir maouez kozh hag « a oa treantet o c'halon o soñjal e vefe ret dezho dilezel al lec'h ma oant bet ganet ha savet » (26). Sed a skriv tost da vat Sean Sheain I Chearnaigh a oa e vamm unan eus an teir maouez kozh-se. D' ar mare ma skrive ne oa anezho nemet e vamm a oa bepred bev.

Evel-se eo e steuzias, war-lerc'h kement a re all, Gaeltacht pe ouzelva Inizi ar C'hornog.

* * *

123

Dirak ur blanedenn ken ranngalonus ne c'heller ket mirout a soñjal er pezhig barzhoneg kaer a skrivas Yann Sohier, Doue d' e bardono ! Dalc'hit soñj :

« Seizh maouez kozh, kabac'h ha dizant,
Er goañv-mañ a zo maro,
Ha torret eo bremañ ganto,
E seizh ti-plouz ar Gernevez,
Ar walenn aour, gwalenn ar yezh,
Ar walenn aour a unane
Kalonoù nevez
Ar vugale
Ouzh kalonù ar re gozh.

.

Seizh maouez kozh a zo maro,
Seizh maouez kozh a vire ganto,
Soublet war flammoù uhel an oaled,
Spered,

Kened
Ha yezh an tadoù. » (27)

Daoust hag en doa soñjet Tomas O Criomhthain er pezh a ranke c'hoarvezout ? Moarvat, rak e beredig kozh Dounc'hin, ken geotek ha diblaen, dilezet krenn ma 'z eo gant an dud evel kalz a veredoù all en Iwerzhon, war ar bez m' emañ o renoz ennañ e c'hell bezañ lennet ar bomm-mañ tennet eus e levr : " Mar né beidh ár leithéidi aris ann " (= Rak ne vezo mui eno tud heñvel ouzhomp).

Siwazh !

N' eus ken.

124

NOTENNOU

- (1) " *Focloir Gaedhilge agus Béarla* ", p. 248.
- (2) " *Cuig Cuigi Eireann, Tireolas duchais na Gaeilge* " gant Seán Toibin, M. A.
- (3) pe Duibhne pe Suibhne ?
- (4) *Corran Tuathail* an hini eo hag emañ nepell diouzh Killarne, e Kirri.
- (5) *Daingean Ui Chuise*, hennezh eo anv gouezelek klok ar gêr a vez graet " Dingle " anezhi e saozneg.
- (6) " Com " en iwerz., *Camp* e saozneg.
- (7) Dre m'emañ eno ur penn eus an orjalenn dindan vor a dalv da gas pellskridennoù etre an Amerika hag an Europa *Oilean Dairbhre* eo an anv anezhi en iwerzhoneg ha " Valentia " e saozneg.
- (8) " The Ring of Kerry " e saozneg.
- (9) *Dun Chaoin* en iwerzhoneg ; *Dunquin* e saozneg.
- (10) *An Dun* pe *an Dun Mor* en iwerzhoneg.
- (11) *Traigh an Choma*, en iwerzhoneg.
- (12) *Baile an Fhirtearaigh*, en iwerzhoneg, bourc'h vrasañ Gouezelva Kirri an hini eo.
- (13) M. O Súilleabhain, war a lavar, a skrivas e levr evit gwrac'hed kozh ar Blasket.
- (14) Komprenit un Iwerzhonad eus Amerika.
- (15) " *An sean bhean bhocht* " da lavaret eo Iwerzhon.
- (16) Sellit ouzh ar pamfled a skrivas : " Mr Hill - Mr Tara " gant Mairtin O Cadhain. Aisti Eireannacha I, Ebrel 1964 - 24 P.
- (17) " The preservation of the gaeltacht means to me the propagation of Irish. ", p. 10.
- (18) " Fiche bliain ag fas ". (20 vloaz yaouankiz), p. 9.
- (19) " Triocho-Céad Chorca Dhuibhne " gant an Seabhac, embannet gant « the Journal of the Folklore of Ireland Society », 1937 ha 1938.
- (20) Sellout ouzh " Scuabtha chun farraige " gant 5. Sh. I Chearnaigh, Inniu, 10-IV-1964.
- (21) Lenn diiwar-benn-se ar pennad " Cuimhne mhuintir an Bhlascaoid Mhoir ar Synge " gant R. O. Glaisne, « Inniu », 13-I-1967.
- (22) An droidigezh savet e-pad ar brezel gant Mens a-ziwar ar skrid gallek n' eo bet morse embannet.
- (23) " The Western Island or the Great Blasket " gant Robin Flower, Oxford, 1944, pp. 23, 24.
- (24) evel-se e vez lavaret " gaeilge blasta ".
- (25) Inniu, Nollaigh 1965.
- (26) " An tseanbhean deiridh on Oilean " en Inniu.
- (27) Al Liamm, Du-Kerzu 1953.

Ar yec'hed dre al louzoù

Tennet diwar ur pennad savet gant Loeiz ar FLOC'H kinniget hag aozet gant Jord KLER

Setu ar pezh a skriv Abeozen diwar-benn ar skrivagner-se :

« Un orin a zen eo bet Loeiz ar Floc'h. Ganet e Bodiliz d' an eil a viz Du 1867, deut eo da vezañ marc'hadour plakoù. Bet e oa war e studi da vont da veleg ha p' en doe dilezet an hent-se e renas buhez un diwriziennet, o vont eus ur vicher d' un all. Enoret ha difennet en deus e yezh hervez e c'halloud. E vestr-oberenn a chomo, moarvat, e eñvorennoù : " Va zamm buhez ", ken eeun, ken bev ha ken didroidell, embannet war An Oaled e 1937-1938 (1). Marvet eo Loeiz ar Floc'h e Lesneven d' ar 26 a viz Kerzu 1936. »

Evelato en deus embannet ar Floc'h meur a skrid talvoudus war *Feiz ha Breiz, Mouez ar Vro, An Oaled, Ar Bobl* hag all. Met evel en deus lavaret Abeozen, e vestr-oberenn a chomo " Va zamm buhez ". Pegen plijus eo lenn an oberenn-se ! Un den didroidell e oa Ar Floc'h, o skrivañ ar pezh a soñje en un doare c'hwek hag eeun. Ur prederour e oa, met ur prederour diwar ar maez, evürus gant e dammig bara pemdeziek, plijet gant an natur... ur spered yac'h :

(1) E gwirionez lodenn gentañ e eñvorennoù a zo bet embannet meur a vloaz a-raok, e 1931.

126

« Ne huñvreañ ket bezañ pinvidik, emezañ, rak gouzout a ran ma ne c'heller ket nijal hep diwaskell, hep arc'hant bras ne c'heller ket ober koñvers bras. Ha goude ! Daoust ha n' eo ket ar gwez uhelañ eo e ve da gentañ diskaret ? N' eus forzh pe da vare e varvin eta, e varvin paour. Ne rin nemet evel va zud-kozh, n' eus bet hini pinvidik ebet anezho, hag holl o deus bet bara da zebriñ, goude bezañ maget toradoù bugale. Pa vezin deut da vezañ re gabac'h, pa vezo torret va c'horf ganin o pignat dreist ar c'haeoù, em eus soñj sevel un ti mouded en un tu bennak war-dro Bodiliz, hag eno e c'hortozin ma teuio Doue d' am gervel. Met hop ! n' em eus c'hoazh nemet c'hwec'h vloaz ha daou-ugent. Bevañ a c'hellan c'hoazh keit all ha ma 'z an da oad va mamm, he deus tregont vloaz warnon, em eus amzer da skrivañ ur vuhez all keit hag houmañ ha da gontañ meur a istor da lennerien Ar Bobl... »

Pebezh kentel a furnezh ! Ha pebezh buhez ! Skoliatet gant ar veleien en e barrez c'henidik, e voe kloareg e kloerdi bras Kemper, soudard, Frer (dindan un anv a zeree outañ ken mat... Breur Florus !), boutaouer-koad, implijad war an hent-houarn, gwenaner, mevel-apotiker, gwerzher louzeier, barzh, skrivagner ha da echuiñ e zammig buhez : reder-bro ha marc'hadour plakoù kirri, plakoù chas ! ! Ur vuhez dibreder ma 'z eus unan !

A-viskoazh e oa bet dedennet Loeiz ar Floc'h gant al louzeier. Dija e 1885, pa oa war e studi, unan eus e gelennerien a lavaras dezhañ lezel un tamm a gostez al louzawouriezh evit soursial muioc'h ouzh e studioù. Pell ' zo, hag eñ yaouank-flamm, en doa prenet ul lunedenn-greskiñ (a bemp lur warn-ugent, emezañ), evit studiañ pizh al loened munut hag al louzeier. Un dra all a blije dezhañ : redek bro, heuliañ e zammig follentez, mont a-dreuz parkoù, imbourc'hañ an holl bradoù, o werzhañ goude-se e eost d' ar gouerien. Pa lenner levrioù Madalen Lesroseaux e kaver ur pennad gouestlet da Chim, paotr al louzoù ! Kredapl he deus ar skrivagnerez anavezet Loeiz ar Floc'h, ken tost eo he Chim ouzh paotr-ni.

En ur lenn e oberennoù em eus kavet meur a wech tro-bluenn gwevn Jarl Priel. Ken plijet on bet ivez gant e bennad war al louzoù m' em eus soñjet reiñ deoc'h un tañva eus e labour. Berraet em eus ar pennad ha reizhet an doare-skrivañ, o virout koulskoude an troioù-lavar saourus.

Ha bremañ - ma n' eo ket re ziwec'h, dilezomp ar bed diboell emamp o vevañ ennañ ha kerzhomp war roudoù Paotr al Louzoù, barzh " Ar Stourmer ". Traoù 'zo n' omp ket mui na boas na zoken barrek da welout ken. Dibikouzit 'ta ho taoulagad, deuit da varadoz al louzoù, ha yec'hed mat d' an holl

Jord KLER.

* * *

127

Agrozenn - Bed-roz

N' eo mui stank an tiez n' eus ket enno eus ar roz ruz-mañ, leun a zrein, dispar da gaea (da gazeañ) ha d' ober disheoliennoù e-kerz an hañv. Evit ar boan-c'houzoug, ar boan e kig an dent, gwalc'hit alies ho kenou gant dour bervet war delioù sec'het ar roz ruz.

Evit ober ul louzoù mat da bareañ ar goulioù, an trouc'hoù (troc'hadurioù), lakait en un hanter litrad gwin-ardant mat pouez daouzek gweneg a zelioù roz ruz sec'h e-pad pemzek devezh. Soubit un tamm lien el louzoù-se ha lakait war ar goulioù. Cheñch peder gwech bemdez pe aliesoc'h. Mirit al louzoù-se evit an ezhomm.

Pa vezer gant ar red-kof, klaskit frouezhenn ar rozenn ruz, flastrit anezhi, gwaskit, tennit un dourenn, ar sun anezhi, kemmeskit an dourenn-se gant he fouez a sukr malet, poazhit war tan bihan ha lakait e boutailhoù. Kemerit nav loaiad vras bemdez etre teir gwech hag e kavot buan ar pare.

An dud a zo douget da gaout poan gant o boued, ar re o deus stomokoù ha bouzelloù diegus da labourat, ar re a zo techet da gaout c'hoant kousket goude o fredoù, a rafe vad dezho debriñ koñfitur graet gant frouezhenn roz ruz. Ar vugale a chaoko alies ar frouezhenn-se n' o devo preñv ebet morse.

Ret mat eo dastum an delioù hag ar bleuñv e miz Ebrel, pa vezont en o c'haerañ hag o lakaat e boestoù houarn gwenn.

Aich (Apium graveolens)

Talbod

En douaroù atav gleb eo e kaver al louzaouenn-mañ. Eus gouenn ar panez eo hi. Troc'hit he gwrizioù a dammoù bihan, bervit ul litrad dour war ur vozad vat a zelioù e-pad un hanter eur hag ho po graet ul louzoù mat da enebañ ouzh ar c'hoañv a zeu en avu pe er felc'h pe er skevent. An dud stanket, atav o teuc'haat, berr-alan dezho, a dleo berveñ delioù aich el laezh, evañ alies, hag atav tomm al laezh, mont d' o gwele da c'hweziñ a-zoare. Ar merc'hed a zo koeñvet o stomokoù, a verro ur vozad delioù aich bruzunet en ul lur bloneg (lard teuz), a raio ur palastr da lakaat war o stomok koeñvet.

128

Ar merc'hed a ve o tont en un oad fall, 14 pe 15 vloaz dezho, a rafe vad evañ bemdez war yun ur werennad dour bervet war delioù aich. Anavezet em eus un den kozh hag a lakae e chatal da droazhañ buan gant ur vozad delioù aich, bervet en ur skudellad laezh. Reiñ da evañ tomm atav.

Analouedenn

Ma n' eo ket ur boued kreñv, da vihanañ, an analouedenn gwalc'het mat, ha debret gant un tamm bara hag amann a gennerzh kalon an den, a laka en e wad e-leizh a raz da ober eskern kalet ha dent mat. Debriñ a dlefemp holl delioù analouedenn gant ur meudad holen hag ul loaiad eol-debriñ, evit mirout ouzh hon dent da vreinañ.

Anigez - Izar (Glechoma hederaceum) - Nizar

Setu amañ ul louzaouennig hag a rafe burzhudoù, ma vefe implijet mat. E Lanarvili, er bloavezh 1904, edon o tastum nizar, hag ur baotrez a lavaras din : « Hounnezh eo al louzaouenn a bareas va zad, klañv gant ar " Brochite comique " (!) ha kondaonet gant medisined Lesneven ». Ya, emeve, n' on ket souezhet, rak n' eus ket par dezhi da zistagañ ar paz, ar glaour tev a zo o poaniañ ar c'hlañvour. Evomp eta alies dour bet bervet war al louzaouenn-mañ dousaet gant mel gwelloc'h eget gant sukr. Bervet el laezh hag evet diouzh an noz a-raok mont d' ar gwele, e viro ouzhomp da dapout meur a gleñved, evel ar berr-alan, ar paz, ar pistigoù hag all.

Aouredal

Delioù kaol-malv, delioù aouredal, ur vozad eus pep hini bervet en amann hag el lard-moc'h (bloneg), gwasket mat goude bezañ bet un hanter eur o poazhañ war dan bihan, a ra burzhudoù war stomokoù koeñvet ar mammoù. Ar palastr a vo cheñchet div wech bemdez. An dud o deus poan o troazhañ, a lakay e-touez un tamm lien, ur palastr graet gant ur vozad delioù aouredal hag ur vozad eus louzaouenn-ar-mogeriou.

129

Aozilh

A-raok ma oa anavezet ar c'hinkina, e veze alies roet d' an dud taget gant an terzhiennou, dour bervet war aozilh melen ha gwelloc'h war haleg gwenn. Ar bluskenn a veze bervet dour warni, ha peurliesañ e paree an dud keizh.

Da ober boutegoù eo e vez bremañ ar muiañ implijet an aozilh melen. Ludu aozilh a zo mat-kenañ evit lakaat ar boued da ziskenn, ul loaiad en ur banne dour bet bervet. Tamaouezat fin al ludu-se, hag evañ goustad goude ar pred.

Arwaz (tanacetum)

C'hwezh c'hwerv a zo gant ar blantenn gaer-mañ melen he bleuñv, evel nozelennoù pe voutounoù aour.

Da gozh ha da yaouank, n' eus ket kalz a louzeier gwelloc'h egeti evit ar preñved. Lakait tregont bleuñvenn en ul litrad gwin da verviñ, ne vern peseurt gwin ; evañ a c'heller ur werennadig war yun. Ur palastr, delioù arwaz frigaset ha lakaet war ar c'hof pe tost d' ar genou, gant ur penn kignen bruzunet a gas ar preñved d' an traoñ, ha ne vez ket pell. Div breñvedenn ha tregont a daolas ur paotr pevar bloaz gant ur palastr arwaz, rak ne c'helled ket reiñ dezhañ da evañ, ken toc'hor e oa, ha pare klok oa ar bugel en eur goude.

Ne chom morse ar c'hwenn e-lec'h ma 'z eus c'hwezh al louzaouenn-mañ. Ali d' ar re o deus chas buget a c'hwenn ha d' an dud ne gouskont ket ganto.

Askol

Anavezet mat eo an askolenn, ha kalz a dud he deus pareet diouzh koeñv ar skevent, koeñv ha tanidigezh ar groc'hen a c'holo ar skevent (pleurezi). Pa ho po tapet ur c'horfad riv, bervit dour war askol, evit, it d' ho kwele da

c'hweziñ, rak c'hweziñ mat a reot diwar an dour-se, ha troazhañ a reot ivez, ha setu n' ho po drouk-skevent ebet, na terzhienn. An dud o deus heug ouzh ar boued, n' o deus tamm naon ebet, a evo dour diwar al louzaouenn-mañ hag e teuio naon dezho. An dud a vreugeud, techet da gaout avel, boued o tiskenn d' an traoñ, a wellaio diwar an dour-se, sukret gant mel.

130

Avalenn

Debret pa ne vezont ket darev mat an avaloù a c'hell reiñ kalz kleñvedoù. Met debriñ un aval dous a-raok mont da gousket a laka blaz vat er genou hag a zegas ar c'housked. Ar re o deus droug-avu, ar re o deus berr-alan, paz-yud, drev, a dlefe debriñ avaloù poazhet er glaou ruz, e-touez paper gleb pe delioù kaol.

An dud o deus poan en o divskouarn, a ve buan lazhet dezho ar boan ma lakafent un aval poazhet er glaou war o divskouarn. Da bareañ an tign (tagn), ar gal, ar c'hrign-bev, troc'hit un aval bras dre an hanter, tennit an had ha lakait soufr malet en o lec'h, neudennit an aval, lakait anezhañ en ur forn c'horet da boazhañ.

Pa ho po frigaset hoc'h aval evel liboud, frotit start ar c'hlañvour, ha kendalc'hit.

Babuenn

Dleet e ve d' an dud a zo atav kalet o c'horf, teurel ul litrad dour berv (pe ul litrad laezh) war ur vozad delioù, hag evañ en ur vont d' o gwele ur werennad vras eus al louzoù-se dousaet gant mel. Al lostoù babu a zo mat-kenañ evit lakaat da droazhañ an dud a zo poaniet pe en o avu, en o felc'h pe en o lounezhi.

Balan

An dud techet d' an derzhienn velen, ar re o deus grouan, mein bihan pe en o soroc'hell pe en o avu, ar re o deus remm, poan-izili a-bell 'zo, a raio vad dezho evañ dour diwar bleuñvenn balan. Ar re o deus koeñv en o diabarzh, en o ufernioù, dour dre o gwazied (1) a dlefe devañ balan glas, lakaat daou zornad ludu en ul litrad gwin-gwenn, tremen dre lien. Evañ neuze ul loaïad bep div eur. Pa n' ez a ket a-walc'h ar galon en-dro, an dour diwar valan a raio nerzh dezhi da skeiñ a-zoare.

(1) Ha Loeiz ar Floc'h da lakaat e klochedoù : albumine e galleg!!!

131

Bara-an-evn

Ur blantenn druz-kenañ eo houmañ, saladenn eo a vez graet peurliesañ ganti ; er soubenn eo mat ivez, dreist-holl e-kerz tommder an hañv.

Ar ruzderioù a bare trumm pa vezont frotet gant an dourenn, ar sun a zeu eus ar blantenn kemmesket gant mel bervet war un dornad roz-ruz.

Bara-koukou, Trinchin-koadig

Pa vezer taget gant ar sec'hed, e ra vad chaokat trinchin koadig : naetaat a ra an dent. An dour bervet warni a zo yac'hus ha mat da derriñ ar sec'hed. Da lakaat ar goradennoù da doullañ, ober ur palastr gant soavon, dienn pe goaven bervet gant un dornadig eus ar blantenn-mañ. Ne vo ket pell ar gor da doullañ.

Arabat debriñ re diouti, rak un ampoezon a zo enni.

Barlen

En amzer an Drouized, a-benn kutuilh al louzaouenn-mañ, e ranked ober lidoù bras, evel ma ranked ober evit an uhelvarr hag an troad-bleiz, mat evit ar boan-daoulagad.

Ar varlen, an dour a zeu diouti, a zo mat-tre evit ar boan en daoulagad. Bervit he delioù er gwinegr, daou zornad evit ul litrad, lakait ul lien el louzoù-se ha gwaskit war ar pistigoù, war ar remm, war an tal (evit ar boan-benn).

Evit pareañ ar fic'hioù, toulloù er c'hig hag a 'z a betek an askorn, frigasit munut delioù barlen, kemmeskit gant ul loaiad bleud heiz ha daou wenn-vi, lakait war ar gouli hag e pareot.

Belc'h

Evit ober palastroù da dennañ an danidigezh diouzh an izili eo brudet ar bleud lin. Pa vez distreset un ezel bennak, buan ur palastr lin ! Pa vez ruziet, koeñvet ar skevent, pa vez poan e sac'h ar boued, evit didanañ, evit souplaat, ec'h ever dour had-lin, met dour bervet e-doug un eur war un dornad bleud lin. Evit mont bemdez war vaez, lakait had lin bruzunet e bleud, ul loaiad vras en ur werennad dour ha mel. Diouzh an noz, evit en ur sevel eus ho kwele.

Grit an dra-se bep mintin, hag a-nebeudoù ho korf a deuo da vezañ evel ma tle bezañ.

Skourr an Deskadurezh Vroadel

DANEVELLOU 1967 displeget e Roazhon d' an 10 Meurzh 1968 da geñver AR C'HENTAÑ BODADEG VLOAZ

Bodadeg Vloaz an Deskadurezh Vroadel a gemer hiviziken lec'h Bodadeg Vloaz S.A.D.E.D. Rak kenframmet eo bet, un nebeut mizioù 'zo, Strollad an Deskadurezh Eil Derezh, Kelc'h Debauvais ha Framm Yaouankiz Vreizh e diabarzh SKOURR AN DESKADUREZH VROADEL. Warlene e oa deuet Maodez GLANNDOUR da gomz dirak skolidi ha kelennerion S.A.D.E.D. diwar-benn Barzhoniezh Maread Gwalarn (1). Hevlene, dirak ur c'helc'hiad ledanaet a selaouerion, en deus Gwilherm DUBOURG termenet meizad an desavadurezh hag e emdroadur abaoe an Henamzer.

(1) Sellout AL LIAMM 124/423. Prezegenn Youenn OLIER : Lennegezh ha Deskadurezh, displeget da geñver Bodadeg Vloaz 1966 a gaver ives en AL LIAMM 116/204.

AN DESAVADUREZH

gant Gwilherm DUBOURG

Krog eo an Emsav da bleidiñ gant kudennoù an Deskadurezh Vroadel. Abaoe pell eo bet diskleriet gant Roparz Hemon e oa pep tra da grouiñ e Breizh er c'heñver-se. Gwelout a reomp sklaeroc'h hiziv en abeg da c'hounidoù-diazez an Emsav evel ar yezh unvan, evel al lennegezh vroadel a zo o vleuniañ, en abeg ivez d' ar mennozioù a zo o tiorren a-zivout ar Stad hon eus da adsevel. Ne reomp koulskoude e Breizh nemet kregiñ gant al labour adsevel ar vro, ha da gentañ adsevel speredoù diheñchet ar Vrezhoned. Ne vo diogelet netra el ledenez-mañ kent m' hor bo skignet ar yezh lennegel en holl renkadoù ar gevredigezh ha lakaet an holl re yaouank da gemer perzh er vuhez vroadel enklozet evit ar mare e kelc'hiadoù strizh an Emsav. An nebeud a dud stummet a zo e Breizh a rank neuze derc'hel d' en em stummañ ; ret eo dezho ivez gouestlañ ul lodenn eus o strivoù da stummañ stourmerion all. Setu perak e ve mat klask spisaat petra eo a-benn ar fin an desavadurezh, ar c'hudennoù a sav en amzer a-vremañ, pere eo diazezoù an desavadurezh ha peseurt diskoulmoù a c'hellomp kinnig.

Er sevenadurioù kentidik ne c'halle ar grennarded dont d' an oad gour ha kemer o renk er meuriad nemet goude bezañ bet deskoniet. An deskoniadurioù a emplege rummadoù arnodennoù a bep seurt, strivoù diaes alies, a-benn dont da berc'hennañ an arzoù hag an emzalc'hioù ret evit difenn ar vuhez ha reiñ ur ster dezhi. Darn eus al lidoù a oa rust kenan, moarvat evit reiñ da gompren d' ar re yaouank n' eo ket ar vuhez ur farsadenn ; evit o lakaat da veizañ ivez e vezont dalc'het, plijet pe get, gant talvoudoù na c'hell nag an den nag ar gevredigezh en em zizober diouto digastiz-kaer. Ar gelennadurezh diskleriet neuze d' an deskarded a veze miret kuzh peurliesañ, ouzhpenn ma veze frammet en ur rummad mojennoù a-zivout orin an doueed pe ar meuriadoù. Padout a rae alies meur a vloavezh. Ret e oa perc'hennañ da vat ar gelennadurezh-se a-benn en em zibab e krevredigezh an dud vras. Ur ster relijiel ha politikel o deus bet atav an deskoniadurioù-se peogwir e tennent da ziazezoù ar meiz ha da frammidigezh ar gevredigezh kentidik. Drezo e ranke ar re yaouank talañ ouzh an aon, ar boan, ar boureviadur hag ar spouron, met dreist-holl asantiñ d' un doare-bezañ nevez a zo hini an den en e oad en deus da sammañ a-dro-vat an tonkadur, da c'houzout petra eo ar sakrelezh, ar vuhez, ar marv. Douaret e veze aze ur vugaleaj, met adsevel a rae an deskoniad d'ur vuhez nevez, hini ar gouzout, an emskiant, ar furnez, an oad gour. N' eo ket ret astenn an evezhiadennoù-mañ evit diskouez e kejjomp war-

eeun, dre studiañ ar sevenadurioù kentidik, gant framm pep kevredigezh ha diazezoù an desavadurezh.

134

Abaoe avat eo emdroet kalz an doareoù-bevañ, ha gwelloc'h eo kregiñ raktal gant ur skouer tostoc'h dimp e meur a geñver. Soñjal a ran en doare ma veze stummet ar gefredourion uhel gant Kaldeiz diazezet e Babilon. Gouzout a reer e komze ar re-mañ ur yezh semitek, anvet bremañ an akkadek, met e oa ret dezho studiañ c'hoazh henyezh ar mare, ar sumereg. Brudet eo chomet Kaldeiz a-hed an henamzer ha betek dibenn ar grennamzer zoken, en abeg d' o strivoù-spered, d' an hengounioù a bep seurt o devoa dastumet eus an amzerioù koshañ, en abeg ivez d' o enklaskoù evit dizoleiñ sekredoù an doueed ha dirouestlañ kudennoù ar jedoniezh. Er Bibl hon eus meur a heklev eus brud Kaldeiz, Strabon ha Diodoros d' o zro a oa bamet gant gouiziegezh Kaldeiz, hag ar skrivagner Eusebios a gKesareia en deus miret en e « gKronikoù » arroudoù prizius eus « Babiloniaca » Beroz. Muioc'h bamet eo bet c'hoazh hendraourion hon amzer p' o deus addizoloet perzhioù an hensevenadurioù-se. Bamet, met ivez souezhet, betek en em c'houlenn penaos o deus gellet Kaldeiz diorren ur sevenadur ken uhel. Degaset int bet neuze da studiañ adarre an doareoù implijet e Babilon evit desevel ha stummañ ar skribed, da lavarout eo ar gefredourion karget eus ar pezh a anvomp bremañ an deskadurezh vroadel en ur ster ledañ.

Roll ar skribed a oa ren an darempredoù kefridiel dre lizhiri, plediñ gant ar c'hendivizoù diplomatel, sevel kemennadurioù ha reizhennoù ar Stad evit ar geodedourion hag an tiegezhioù, plediñ gant ar relijion, ar steredouriezh, bezañ al liamm etre Doue hag an den, etre ar roueed hag osujidi. Karget e oant da zastum hengounioù an amzerioù tremenet ha war un dro da binvidikaat an amzer da zont en ur ziorren o anaoudegezhioù e pep stumm.

135

Kregiñ a rae studioù an danvez-skribed adal ar yaouankiz. Un destenn gozh a lavar deomp e save ar skoliad ken abred hag an heol. Ur wech en em walc'het e tijune buan hag e rede d' ar skol, o kas gantañ un dorzh-vara heiz evit e lein. A-hed an deiz e teske skrivañ war vrikennoù pri. Da gantañ e save frazennoù eeun a-walc'h, atav en ur yezh lennegel rik avat, evit bezañ gouest da jubenniñ ha da adskrivañ urzhioù uhelidi ar vroad. Ar stummadur-se a bade ivez bloavezhioù hir, betek c'hwezek vloaz alies, netra nemet evit studiañ ar jedoniezh. Kalet e oa al labour a-wechoù, met evel gopr o devoa ar skribed hag o ziegezhioù ur renk uhel er gevredigezh ha doujañs ur boblañs a ouie dija prizout talvoudegezh an uhelzeskadurezh. Sevel dielloù, klask orin ar gerioù hag o deveradurioù, studiañ ar sumereg, sevel lizhiri, gouzout reiñ urzhioù ha hetoù liesdoare, plediñ gant kudennoù meur an tonkadur, gant orin ar bed, an dreistbueh, an usved, an ifernioù, an emreizhelezh, diouganañ pe ijinañ an dazoned dre an huñvreoù hag an arouezioù en oabl, lenn er planedennoù ha studiañ korf an den, anavezout ar c'hleñvedoù hag al louzeier evit pareañ, setu un diverrañ eus ar rummadoù-studioù ma veze goulennet digant ar skribed poanial warno gant aked.

Holl vroioù ar Reter-Nesañ o deus bet darempredoù strizh gant gouiziegezh Kaldeiz : un testeni resis ha hir a gavomp c'hoazh e « Levr Daniel », savet en eil kantved a-raok ar C'hrist, met lec'hiet gant an oberour e kêr Babilon. Moarvat ez eo unan eus al levrioù uhelañ e-keñver politikerezh hag istor ar broadoù, hogen un dalvoudegezh vras en deus ivez e-keñver mennozhioù an henamzer a-zivout an desavadurezh peogwir eo danevellet ennañ stummadur un den yaouank, Daniel, anvet amañ Baltazar, adalek e vloavezhioù kentañ betek ma samm ar c'hargoù uhelañ e lez Nabukodonosor.

Un dra a c'hellomp merzout raktal e desavadurezh an henamzer : pledet e vez gant ar sevenadur pe ar ouiziegezh a zo da sankañ er skoliad. Morse ne bleder war-eeun gant kudennoù ar skoliad e-unan. Ret e vo gortoz an azginivelezh evit gwelout ar mennozhioù o kemmañ da vat a-zivout an desavadurezh. An hini a zo bet e derou an desavadurezh er bed a-vremañ a zo hep mar an Tchekad Yann Amos Komensky (1592-1670). Moarvat ez eus bet tud evel Montaigne pe Leibniz oc'h ober en ur dremen evezhiadennoù war an doareoù-skoliata. Hini ebet anezho avat n' en deus pledet a-dro-vat gant an hentennoù a zo da implijout evit stummañ ar

skolidi ha diorren enno gwellañ perzhioù ar spered. N' ouzon ket penaos eo deuet ur metafizikour uhel da ouestlañ e vuhez d' ar gelennadurezh hepken. Moarvat peogwir e oa ivez broadelour. Pezh a zo sur en deus pledet a-dost gant an holl gudennoù-se en e « Opera Didactica Omnia » embannet e latin en Amsterdam. Da gentañ e oa bet embannet an oberenn e tchekeg. Unan eus ar re gentañ eo bet ivez Komensky o kinnig hentennoù nevez evit studi ar yezhoù : gwelout e « Novissima Linguarum Methodus ». Pere eo bet e vennozioù diazez ? Gallout a reer o dastum dindan deir reolenn :

136

1° - Ra vezo kaset ar vugale d' ar c'hentelioù kalz nebeutoc'h amzer, da lavarout eo peder eurvezh bemdez hepken, o lezel keid-all a amzer evit ar studioù personel ;

2° - Sammit ar memor an nebeutañ ma c'hellit, da lavarout eo, ra vo desket dre eñvor hepken ar pep retinañ, o lezel frankiz evit embregoù dieub keit ha ma vo tu ;

3° - A-hend-all, kempennit ar gelennadurezh a-bezh diouzh ampartiz ha perzhioù ar skolidi : ar perzhioù-mañ en em ziorre anezho o-unan gant an oad hag an araokadennoù er studioù.

Evit studiañ ar yezhoù e lavar Komensky e tleer reiñ da gentañ skouerioù, lakaat da gomz, kent displegañ ar reolennoù yezhadur. Pouezañ a ra kalz war al labourioù-dorn, war an arnodennoù a bep seurt. Er skolioù eo ret deskiñ skrivañ en ur skrivañ, deskiñ komz en ur gomz a vouezh uhel, deskiñ kanañ en ur ganañ, poellata en ur boellata, ha n' eo ket en ur selaou ur mestr bennak o prezeg eus lein e gador. Gwir labouradegoù e teue ar skolioù-se da vezañ, gant ar c'hrennlavar da ardamez : *Fabricando fabricamur*.

Goulennet en deus c'hoazh Komensky ma vefe ledet an deskadurezh da holl renkadoù ar gevredigezh ha n' eo ket miret hepken d' un nebeut arbennigourion. A-du e oa ouzhpenn evit reiñ an hevelep deskamant d' ar merc'hed, ar pezh a oa ivez un dra nevez d' ar mare-se. Ne grede e nep doare e talvoudegezh ar vazh evit sankañ an deskadurezh e penn ar skolidi. Tud evel Zopper hag Alsted a hete d' ar c'houlz-se ma vefe kaset d' ar skolioù broadel ar baotred hag ar merc'hed a labourfe gant o daouarn diwezhatoc'h : ar re galvet da studioù uheloc'h a yafe d' ar skolioù latin pe d' ar gimnaziom. Komensky a enebas a-grenn ouzh an doare-ober-se a denne da rannañ ar gevredigezh en e vro. An holl yaouankizoù, emezañ, a rank tremen dre ar skolioù broadel ha studiañ ar yezh vroadel da gentañ. Se, emezañ, a zo gwir evit an holl vroioù, atav hervez hentennoù an desavadurezh komprenet reizh.

137

Savet en deus Komensky ur bern oberennoù evit displegañ e vennozioù. En ugentved kantved e vezer krog da reiñ da gKomensky al lec'h a zo dleet dezhañ en istor an desavadurezh, dreist-holl dindan levezon Jean Piaget, rener Burev Etrevroadel an Desavadurezh, ha gant skoazell an U.N.E.S.C.O. Pell emamp eta diouzh rambreadennoù ar gall Jean-Jacques Rousseau n' en deus graet nemet kantreal e-kichen ar c'hudennoù gwirion. Levezon gKomensky a zo bet bras war ziorreidigezh an doareoù-kelenn. Heuliet eo bet gant ur bern gouizieion all evel Fröbel, Pestalozzi, Maria Montessori, Jean Piaget, betek John Dewey er Stadoù-Unanet. An holl dud-mañ o deus lakaet ober araokadennoù en anaoudegezh bredoniezh ar vugale hag ar re yaouank, en doare da ginnig dezho gouiziegezh ha sevenadur ar rummadoù tremenet. Ganto eo bet kempennet dre vras ar pezh a anvomp an desavadurezh er broioù a-vremañ.

Ha ni Breizhiz, digant piv ez aimp da c'houlenn kentel ? Digant Kaldeiz pe digant Komensky hag e heulierion. Moarvat digant an daou rummad. Pezh a fell din spisaat bremañ eo an darempredoù a zo etre ar sevenadur evel ur road n' omp ket dieub en e gaver diouzh un tu, hag an deskard hon eus da zerc'hel kont anezhañ evelato diouzh an tu all anez ober fazioù bras ha marteze c'hwitañ mui pe vui war al labour-kelenn hon eus da gas da benn e Breizh.

Diouzh un tu eo ret derc'hel soñj eus gounidoù diazez an Emsav evel ar yezh lennegel da skouer, ha stourm ouzh froudennoù ar skoliad, anez kouezhañ er frankizouriezh. Diouzh an tu all ne c'haller ket ober kefredourion uhel eus tud embreget evel sklaved, da lavarout eo, hep bezañ kemeret perzh gwirion ebet en ur stummadur na c'hell bezañ nemet ur respont d' o c'hudennoù donañ.

138

Kemeromp da gentañ skouer diorreidigezh ar c'horf. Ur bugel a gresko e pep keñver perzhioù e gorf, hervez ar vuhez a zo ennañ, hervez e yec'hed, hogen ivez hervez ar vro pe an aergelc'h ma vevo enno. Ur Breizhad boas da redek ar maezioù, da gouronkañ er mor, da weladenniñ ar vro war varc'h-houarn hag all, a vo nerzhusoc'h eget ur parizian kaset ha degaset a-hed an deiz gant ar metro. An eil hag egile a ray embregerezh-korf er skol, hogen an embregerezh-se a vo peurliesañ arabadus o vezañ ma ne bled war un dro nemet gant ar c'horf, o lezel a-gostez ar blijadur, an dañjerioù, ar from a zo o krapat war ar menezioù pe o neuial etre ar rec'hell. Diouzh un tu emañ ar bugel, diouzh an tu all ar c'hoadoù, ar menezioù evit krapat warno, an dour, kement tra a zo ret evit kaletaat ar c'horf ha deskiñ en em zibab.

Mar pledomp bremañ gant ar spered pe ar reizh ez eo heñvel. Kavout a reomp adarre diouzh un tu ar skoliad, speredek pe get, hogen ar spered-se a zo ivez da galetaat, da ziorren eta, n' eo ket gant poelladennoù treut savet en un doare skolek, met dre gejañ ar muiañ ar gwellañ gant strouezheg an danevelloù berr, ken niverus e brezhoneg, evel ar re strollet gant Youenn Olier dindan an titl " An irin glas ", dre grapat gant menezioù serzh evel ar " Sketla Segobrani " pe " Enez ar Vertuz ", dre zeskiñ merdeñ a-dreuz da vorioù speredek evel "Pirc'hirin ar Mor " gant Roparz Hemon pe " Imram " gant Maodez Glanndour, dre splujañ war-eeun e tarzhoù an darvoudoù istorel ha me oar-me. Da ziwall hon eus keit ha ma c'hellimp diouzh an dornlevrioù sañset lennegel prientet evit lakaat ar skolidi da anavezout lennegezh o bro hep deskiñ dezho da gentañ neuial en testennoù liesdoare a zo ar pep priziusañ eus sevenadur ar Vrezhoneg en ugentved kantved. E broioù evel Bro-C'hall emañ ar skolidi enno o vougañ dindan krugelloù dornlevrioù o herzel outo da blantañ o fri er skridoù a dalvoudegezh.

An istor ivez en deus c'hoazh un dalvoudegezh par d' al lennegezh evit en em stummañ, rak ur vammenn dihesk eo evit nep a fell dezhañ deskiñ prederiañ. Ar pezh a gont amañ adarre eo kejañ war-eeun gant an testennoù istorel, n' eo ket gant ur reizhiad sklaer a-zivout emdro an istor, met gant rouestladoù an hengounioù a bep seurt, gant al lec'hioù, ar savadurioù, an dismantrou, an dielloù diniver, talvoudus pe get, met dreist-holl gant testoù bev hon istor : fellout a ra din lavarout gant an holl dud a stourm e doare pe zoare evit ar vro. Pep hini anezho en deus un dra bennak da zeskiñ deomp, pa na vefe nemet ar fazioù a dleer en em ziwall diouto.

139

Petra zo talvoudus e studi an istor. Kement tra a ro tu d' ar skoliad da sankañ e dreid en e vro. Amañ e soñjan evel just en istor an Emsav da gentañ, en istor ar Stad Vrezhon gwechall, er strivoù graet en ugentved kantved evit hec'h adsevel, met c'hoazh en un doare ledanoc'h e kement tra a zo c'hoarvezet e Breizh pe gant ar Vrezhoneg. Ret eo anzav ne c'houzomp ket petra a c'hell bezañ talvoudus en amzet da zont e degouezhioù resis. Reiñ a rin eta ur skouer, istor ur chapel vihan a Vro-Dreger, o tiskouez peseurt implij a c'haller tennañ eus un dra dister hervez ma kemm an emgavioù etrevroadel.

E parrez ar C'hozhvarc'had e kaver ur chapel vihan kollet e-touez al lanneier, en ul lec'h anvet ar « Stiffel ». Ur pardon a c'hiz kozh a vez graet bep bloaz ar Sul goude an 22 a viz Gouere, da lavarout eo ar Sul goude gouel santez Madalen. Dindan ar chapel e kaver un daolvaen e stumm ur c'hev. Er c'hev-se e vez enoret abaoe an amzerioù koshañ n' eo ket seizh sant Breizh, met Seizh Huner Efezous, gant o delwennoù bet adkavet e derou an triwec'hetvet kantved. Ar c'hantik kozh kanet da geñver ar pardon a gont ivez istor ar Seizh Huner, evel m'e gaver c'hoazh e dornskridoù krenn-iwerzhonek al Leabhar Breac. Traoù kozh kenan moarvat, hag un testeni ouzhpenn eus kristenidigezh ar broioù keltiek gant

menec'h deuet gwechall eus Azia-Vihanañ dre stêr Danav. Mat eo bremañ gouzout eo diazezet feiz Muzulmiz e dasorc'hidigezh ar c'horfoù war vurzhud Seizh Sant Efezos evit kompren perak o deus asantet kargidi uhel eus Istanboul, eus Kairo, Tunis, Aljer pe Rabat dont da Vreizh da bediñ evit ar peoc'h e-kreiz darvoudoù krisañ brezel Aljeria. Gallout a ran zoken lavarout he deus kredet ur gefridiadez uhel eus Maodiernezh an Diabarzh en Egipt lakaat he buhez en arvar evit difenn kristenion gwallgaset gant ur boblañs kounnaret en he bro da vare brezel Suez e 1956. Hi a zo muzulmadez, met bet e oa e Breizh o pediñ a-gevret gant tud hor bro.

140

Setu ur skouer resis eus al liammoù don a zo etre Breizh hag ar broioù all, met n' hon eus ket echu gant istor chapel ar Seizh Sant. An douaroù tro-dro a oa perc'hennet e 1740 gant Thibaud de La Rivière. Ur verc'h dezhañ, dimezet da vMottier de La Fayette, a zo bet mamm ar Jeneral de La Fayette, brudet o vezañ stourmet ken kalet evit dieubidigezh ar Stadoù-Unanet. Diskenn a rae hemañ eus tiegezh Eder de La Fontenelle, met pezh a zo heverk eo e tremenas ar Jeneral de La Fayette dre Vreizh, dre Ar C'hozhvarc'had, p' edo o tistreiñ diouzh ar Stadoù-Unanet. E 1786 e voe degemeret e Breudoù Breizh bodet e Roazhon, kent mont da Versailles, ar pezh a roas digarez da vMarie-Antoinette da rebech dezhañ ne oa ket gall. Ar Jeneral de La Fayette en defe respontet dezhi ken buan all e oa-hi un aostriadez. Darvoudoù a netra a soñjot emichañs, met sellomp bremañ ouzh emdro ar politikerezh etrevroadel hag an darempredoù etre Bro-C'hall hag ar Stadoù-Unanet o yenaat muioc'h-mui. Evel ma tro an traoù eo aes kompren n' eus ket lorc'h e tud ar Stadoù-Unanet o vezañ bet dieubet gant ar C'hallaoued. Kalz laouenoc'h e vint bremañ o c'houzout e oa Breizhiz evit gwir ul lodenn vat eus ar re o deus kemeret perzh e derou istor Norzamerika, tud evel Jakez Karter pe ar Jeneral de La Fayette en o zouez. Ne fell din tennañ amañ kentel ebet a-zivout an darempredoù a c'hellomp kaout gant ar Stadoù-Unanet, pezh a zo ur gudenn all, met diskouez e c'hell devoudoù bihan eus hon amzer dremenet bezañ a bouez bras e degouezhioù zo evit kendivizout gant ar broioù all, hag ivez evit diazezañ darempredoù diplomatel en deiz m' hor bo ur Stad Vrezhon evit implijout ur bern darvoudoù a zo klenket evit ar mare er vougev c'hall. An istor a zo graet gant elfennoù resis evel-se, ha dre gejañ ganto war-eeun en em gaver buan adarre e darempred gant ar bed a-bezh.

Goude skouer chapel ar Seizh Sant e klozan en ur zistreiñ d'an desavadurezh : gwelet hon eus bremañ peseurt doareoù nerzhus a veze implijet er sevenadurioù kentidik evit degas ar re yaouank d' an oad gour. Gant Kaldeiz eo anat ne c'hell an den en em ziorren da vat anez kemer perzh e talvoudoù diazez ur gevredigezh frammet strizh e-keñver yezh, hengounioù, mennozioù hag uhelvennadoù. A-hed an Henamzer he deus pouezet kalz ar gevredigezh war an dud betek mogañ alies o fersonelezhioù dindan un unstummadur re bounner. Padout a ray doareoù-kelenn heñvel ken e teuo mennozioù nevez, evel ar re displeget gant Yann Amos Komensky, da reiñ ar plas kentañ da ziorreidigezh perzhioù don ar skoliad. Gant ar mennozioù-se e krog ar bed a-vremañ, an hini a stourmomp ennañ, rak ar stourm brezhon a zo ivez ul lod eus ar strivoù renet hiziv evit rezid an den dre Europa ha dre ar bed a-bezh. Adalek m' o deus gallet emsavioù lennegel ar broadelezhioù en Europa gounit an tachennoù politikel, o deus roet o renerion ar plas kentañ enno da stummidigezh speredoù ar re yaouank. Kement-mañ a zo bet atav un adwiziennadur, rak un desavadurezh wirion a rank lakaat ar skolidi da gejañ gant kement tra a chom eus an amzer dremenet. Hogen, an testennoù gwellañ eo c'hoazh oberennoù an Emsav, ha dreist-holl ar stourmerion a ra an istor hiziv. Setu perak ne c'hell a-benn ar fin ur skoliad bezañ desavet-mat nemet o kemer perzh d' e dro el labour adsevel ar vro.

141

An desavadurezh a zo neuze ur rann pe ur gefridi resis eus ar vuhez vroadel, an hini a ro tu d' ar re yaouank da seveniñ war un dro o zonkad hag hini o bro.

Levrlennadur :

(1) Gwelout ar studiadenn diwar-benn FROBEL e Skol, niv. 6, pp. 28-31.

(2) Louis MASSIGNON " Les Sept Dormants d'Ephése (Ahl-Al Kahf) en Islam et en Chrétienté, recueil documentaire et iconographique " embannet er Revue des Etudes Islamiques, Paris 1954-1960.

(3) Gwelout Ar Bed Keltiek niv. 111, Meurzh 1968, p. 84 : Alan HEUSSAFF "Kanada hag ar Gelted ", hag ivez al levr meneget gantañ : Henri d'YVIGNAC " Les Bretons dans la guerre d'indépendance américaine ".

KENDALC'H KELTIEK

20 - 25 a viz Eost
FOUJERA

Ur wech bep c'hwec'h bloaz e vez graet ar C'hendalc'h Keltiek e Breizh : ur wech bep c'hwec'h bloaz e teu da Vreizh hor mignoned tramor, ar re o deus skoazellet ac'hanomp en diaesterioù brasañ hag hor skoazello c'hoazh pa vo ezhomm. Ur wech bep c'hwec'h bloaz : n' eo ket alies. Gant-se e tlefe kement hini a sell ouzh Breizh evel ur vro geltiek, kement hini en deus un tammig karantez ouzh Keltia, kement hini a wel un tammig en tu all da harzoù Breizh hag a laka hor bro en he framm orin, dont d' ar C'hendalc'h da gomz gant Kelted kar-o-bro ha kar-hor-bro, da selaou anezho, d' en em gavout ganto. Un andon a binvidigezh hag a frealzh e vezo.

Brav - diouzh ar pezh a lavar an holl - ez eo bet Kendalc'h Landreger. Ken brav all, ha brasoc'h c'hoazh e kemer stumm Kendalc'h Foujera da vezañ. Embannet eo bet roll an traoù dija, en un niverenn eus al Liamm : ur roll dre ar munut a vezo embannet diwezhatoc'h, hag e koulz. Trawalc'h ez eo degas da soñj e vezo bodadegoù-labour, sonadegoù, pourmenadennoù ha festoù-noz. Diskouezadegoù a vezo ivez, peadra da zedennañ ar re figusañ eus hor mignoned.

Ar bodadegoù labour a vo div zestenn dezho : « An darvoudoù a-bouez e Keltia » ha « Lech an Istor e Buhez ar Vro ». E saozneg hag e brezhoneg e vezo graet ar prezegennoù hag an divizoù, gant un droidigezh eus an eil yezh d'eben. Evit ar re na ouzont na brezhoneg na saozneg, hag o deus c'hoant koulskoude da zeskiñ traoù diwar-benn o bro, e vo ur rummad peder frezegenn diwar-benn Breizh ha Keltia, hag ivez peder gentel vrezhonek, da lakaat an dud war hent an deskiñ. E salioù ar Gambr a Goñvers hag en ti-Kêr e vezo graet ar prezegennoù-se hag e vo dalc'het ar bodadegoù-labour.

143

Ar sonadegoù a vezo un drugar d' an holl. Bez e vo kanerien ha kanerezed, sonerien, dañserien, lod anezho brudet-bras hag an holl anezho mat-tre, o tont eus holl gornioù at bed kelt. Bez e vo tud o kanañ en doare kozh, ha lod all o kanañ en doare a-vremañ, eilet gant ar gitar ha n' eo ket gant an delenn. Bez e vo un dibab kanerien ha sonerien eus Breizh, eus pep korn hag eus pep giz. Hag e framm dispar kastell meur Foujera, e tlefe ar sonadegoù-se bezañ un arvest a gened seurt n' eus ket bet gwelet alies. Unan eus ar sonadegoù, o tennañ d'ar sonerezh ha d' ar c'hanaouennoù sakr, a vezo graet en iliz St Sulpis, sko ouzh ar c'hastell, unan eus kaerañ ilizoù Breizh.

Arabat disoñjal ivez e vezo, bemnoz, ur Celtic Cabaret, en un doare nevez a lakaio kanour ha selaouerien tostoc'h an eil ouzh egile, ha - gant-se - an arvesterien da gemer perzh gwelloc'h e kened ar c'han hag ar sonerezh. D' ar Sul, 25 a viz Eost, e vezo Gouel ar C'han Keltiek : kanourien, sonerien, dañserien, eus Breizh hag eus ar broioù keltiek all, a roio da glevout, da welout, ar pep bravañ eus e sevenadur pobl : gortoz a reer tud e-leizh da zont ar sulvezh-se da Foujera. Diouzh an noz, er c'hastell, Fest-Noz bras, gant kanerien Kan ha Diskan : devezh ar Yaouankiz e vezo an devezh-se er C'hendalc'h.

Ar pourmenadennoù a gaso an dud da Roazhon, da SantMalo, a-hed ruioù kêr gozh Foujera, hag evel just da Sant-Albin an Hiliber, ul lec'h sakr hag istorel ma 'z eus bet unan en hor bro.

Diskouezadegoù a vo : unan diwar-benn ar botoù : ur greizenn vras a votaouerezh ez eo Foujera -, unan diwar-benn livadurioù, ha dreist-holl e vezo diskouezadegoù levrioù, kazetennoù, kelaouennoù, embannadurioù brezhonek ha keltiek a bep seurt. Klasket e vezo diskouez, en doare-se, petra vez graet e Breizh e brezhoneg hag evit ar brezhoneg, ha pegen bev ez eo implij ar yezhoù

broadel er broioù keltiek. Dleout a rafe ar C'hendalc'h dihuniñ e spered an dud ur bern menozioù mat diwar-benn talvoudegezh ar yezh ha barregezh ar yezh da gaout ul lec'h melestradurel er bed a-vremañ.

144

Daoust d' ar pezh a c'hell soñjal tud zo eus ar C'hendalc'h Keltiek, e c'heller krediñ e raio berzh ar C'hendalc'h, hag en devo talvoudegezh er stourm evit ar yezh hag ar vro. Ar respont d' ar galvadennoù graet betek-hen a zo frealzus-bras. An den kentañ enskrivet a zo bet un den eus Bro-Amerika, o tont da heuliañ ar C'hendalc'h penn-da-benn. Abaoe e teu enskrivadurioù all dibaouez. Ur strivadenn a zo bet graet evit ma vezo ar c'hendalc'h marc'hadmat a-walc'h, e doare ma vo aes d' an dud yaouank dont : 11,00 lur an devezh, boued ha lojeiz, setu unan eus ar prizioù a vez kinniget. Ma karer kaout un tammig muioc'h a esamant, e c'heller bezañ bouetet ha lojet evit 18,50 lur an devezh. Hag evel just, ma karer e c'heller ivez mont d' an ostaliri. Met evit gouzout hiroc'h war-se, ha kaout follennoù da enrollañ, e ranker skrivañ da sekretour ar Skourr : Jord Kler, 3, place Saint-Pierre, 44 Nantes. Pa vo leuniet al lec'h hon eus dalc'het, e vo diaesoc'h evel just kaout plas, gant-se e vefe gwelloc'h skrivañ abred ha kas an anv kerkent ha ma vo tu.

Digor eo ar C'hendalc'h Keltiek d' an holl, ha sur omp e plijo d' an holl. Ar re a garfe kinnig o skoazell dre ganañ, seniñ, dre ober ul labour bennak, a zlefe skrivañ d'ar sekretour. Ha digant ar re a c'hell hen ober e c'houlennomp un tammig skoazell-arc'hant evit harpañ hol labour : d' an deñzorierzh e tlefe ar profoù bezañ kaset. Trugarez a lavaromp a wir galon d' ar re o deus hor skoazellet dija : ret e vefe deomp avat kaout profoù all c'hoazh rak an oberenn-se, a ouestlomp dezhi hon holl boan hag hon holl amzer, a c'houlenn ur sikour arc'hant n'hon eus ket bet c'hoazh.

Da c'hortoz ar blijadur da reiñ deoc'h keloù hiroc'h ha da welout an holl e Foujera.

PER DENEZ.

Sekretour : Jord Kler, 3, place Saint-Pierre, 44 Nantes.

Teñzorierzh : Anna Le Bec, rue Astor, 29/S Quimper. CCP 1420-35 Rennes.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Erwan-Weltaz VALLERIE ha Klara CASTELLAN e wreg zo laouen da gemenn deoc'h eo kresket an dud en ti, d'an 29 a viz Kerzu. Even a reer eus ar c'hrouadur.

Solen PIRIOU zo stad enni da gemenn deoc'h ganedigezh he breur Iwan, e Lanuon d' an 20 a viz Ebrel 1968.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d'hor mignoned.

Kañv

Gant glac'har e kemennomp d'hol lennerien marv marv Fanch Souffez-Despré, mab hor mignon Youenn Souffrez-Despré degouezhet e Brest d'an 29 a viz Meurzh.

Hor gourc'hemennoù gwirion a gengañv a ginnigomp d' hor c'heneil ha d' e diegezh.

Profoù

Sed amañ roll ar profoù degouezhet ganeomp e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ C'HWEVRER :

Yann Guiomard, 25 lur ; Herri Kalvez, 5 lur ; Y. Gelezeau, 5 lur ; B. Bonraisin, 5 lur ; P. Bernard, 4 lur ; Merwenn Runpaot, 5 lur ; An ao. Badoudal, 25 lur ; Loeiz Bothorel, 5 lur ; Ewan Konan, 9 lur ; deiziadurioù, 100 lur.

- War un dro : 188 lur.

MIZ MEURZH :

Y. L'Heveder, 5 lur ; F. Kemeneur, 5 lur ; H. Pungier, 10 lur ; Y. Guguen, 25 lur ; J. Le Coz, 5 lur ; An Dll Chevillote, 10 lur ; Yann Renault, 20 lur.

- War un dro : 80 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 739,81 lur profoù. Bennozh Doue d'ar brofourien. D'ar memes mare warlene hor boa bet 1021, 37 lur a brofoù.

Bodadegoù

Bodadeg vloaz Skourr an Deskadurezh Vroadel zo bet dalc'het e Roazhon d'an 10 a viz Meurzh 1968.

Bodadeg Nevez-amzer Kuzul ar Brezhoneg zo bet dalc'het d'an 28 a viz Ebrel e Karaez.

Hor Yezh

Gant plijadur hon eus gwelet Hor Yezh o tont er-maez adarre. Setu mizioù ha mizioù e oa sac'het ar gelaouenn-mañ. An niverenn 50-51 avat a zo fonnus ha liesseurt. Kavout a reer ur pennad gant Per Denez diwar-benn anvioù-lec'h Poullann ha dreist-holl distagadur ar c'hornad. En Notennoù Predenek Goulc'hen Pennad a studi ar ger **na**, ar raganv-gour **-s** hag an anv-den **Gwegen**. F. Kervella a ro deomp Notennoù diwar-benn ar raganvioù-gour, ar ger « **hen** », ar stummoù « **ac'hanon, ac'hanout** » hag all ha reizhskrivadur an anvioù-lec'h e LANN. A. Heussaff a gendalc'h gant e c'heriaoueg eus brezhoneg Sant-Ivi. Arzel Even a studi ar ger «hobregon », reiñ a ra ives ur rentañ-kont eus levr Gerald Morgan, «The Dragon's Tongue » ha « Le Trésor parlé » gant Jules Gros.

Hor Yezh, kelaouenn a yezhoniezh. Koumanant-bloaz : 12 lur. Mlle J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, Guingamp, C.C.P. 1240-22 Rennes.

Ar Vro - Bretagne Magazine

Setu div gelaouenn a zo o paouez mont da get er mizioù tremenet. **Ar Vro** he deus ehanet evit abegoù arc'hant goude c'hwec'h niverenn embannet dindan renerezh Fant Rozec Meavenn. Ar 36 niverenn gentañ a oa bet embannet gant Per Denez. An aotronez a oa e penn **Bretagne-Magazine** o deus divizet lezel da gouezhañ ar gelaouenn warlerc'h ur pennad gant ar penn-skrivagner ha n'en doa ket plijet dezho (L'Avenir). War an niverenn 29, an hini diwezhañ, e oa bet lammet e anv.

Adc'hanidigezh Vreizh

Pedet omp da embann kement-mañ :

« Implijet ez eus bet a-werso gant ar brotestanted un doare da vrudañ o mennozioù dre skrignañ rag-eeun en oaledoù traktoù a bep seurt ha gwerzhañ levrioù ar Bibl **pe** levrennoù all. Perak ne rafemp ket gant an hentenn-se, a zo en em ziskouezet spletus-kenañ, evit brudañ mennozioù an Emsav ?

Emeur o sevel ur gevredigezh hol lakay da dennañ hor mad eus an hentenn-se. Goulennit al levrennig diskleriañ digant : Ch. M. Le Lourec, 75, avenue Hoche, 95-Goussainville ».

Lizher da Brezidant ar Republik

Evel m'eo bet gwelet war « Le Monde » (27 a viz Meurzh) war « L'Avenir » (11 a viz Ebrel) ha meur a gelaouenn all en deus Kuzul Broadel Breizh Dishual kaset ul lizher da Brezidant ar Republik Gall o kemenn e samme warnañ an tarzhadennoù niverus a zo bet e meur a lec'h e Breizh nevez zo. War-lerc'h ar gwalldaolioù-se ez eo bet goulennataet renerien kelaouennoù brezhonek ha furchet zoken e ti lod anezho gant ar polis gall.

Distagadur

Hor c'houmananter Hollandat Fons Vossen a skriv kement-mañ : « Gant plijadur vras am eus lennet " Hints on Pronunciation for foreigners " en Al Liamm,

niverenn 126. El levrig *Drop your Foreign accent* (embannet gant H. D. Tjeenk Willink, Haarlem 1961) ez eus *The Chaos*, un dastumad souezhus gant oberour al levrig, G. Nobst Trenité (marvet war-dro 1950) ».

Hor mignon a adskriv evidomp ar varzhoneg penn-da-benn, siwazh re hir eo evit he lakaat amañ war he hed, setu da vihanañ an derou :

THE CHAOS

Dearest creature in creation,
Studying English pronunciation,
 I will teach you in my verse
 Sounds like corpse, corps, horse and worse
It will keep you, Suzy, busy,
Make your head with heat grow dizzy,
 Tear in eye your dress you'll tear.
Queer, fair seer, hear my prayer,
Pray, console your loving poet,
Make my coat look new, dear, sew it !
Just compare heart, beard an heard,
Dies and diet, lord and word,
Sword and sward, retain and Britain,
(Mind the latter how it is written)
 Made has not the sound of bade ;
 Say, said, pay, paid, laid but plaid.
Now I surely will not plague you
with such words as vague and ague,
 But be careful how you speak,
Say gush, bush, steak, streak, break, bleak,
Previous, precious, fuchsia, via,
Recipe, pipe, studding-sail, choir ;
 Woven, oven, how and low,
 Script, receipt, shoe, poem, toe.

Pediñ a reomp hor c'houmananter hegarat d'hon digareziñ da chom hep embann hiroc'h hag e drugarekaat a reomp a greiz-kalon.

Bretoned Algeria

Kemenn a reer deomp o deus Bretoned Algeria, evit ar wech kentañ abaoe an dieubidigezh, ul lec'h d'en em vodañ er gêrbenn : « Le Palais du thé », 95, rue Didouche Mourad (sal ar foñs) Alger.

Bep sadorn e vez unan bennak evit degemer an dud azalek c'hwec'h eur hanter. Bep sadorn eus ar miz e vez ur vodadeg divyezhek ha bep trede sadorn unan e brezhoneg.

Emsav

Pedet omp da embann kement-mañ :

Ar blijadur hon eus da reiñ deoc'h da c'houzout e kendalc'h as gelaouenn Emsav da zont er-maez ingal bep miz.

Setu roll ar pennadoù embannet en he nivereñnoù 13 ha 14 :

Genver 1968 Saunders LEWIS ha derou Emsav broadel Kembre.

Saviad kouerion Vreizh gwelet gant skolidi an Devezhioù Studi Politikel.

Notennoù armerzhel (11), an armerzhioù kengladel,

I. Diazezoù. Doareoù permet.

C'hwevrer 1968 Petra eo ar **f**ramm ?

Ar C'hêriekaat.

Notennoù armerzhel (12), an armerzhioù kengladel

II. Kudennoù pleustrek. Adreizhadurioù.

(Gant an Notennoù armerzhel 11 ha 12 ez a 35 pajenn da studiañ doareoù pennañ ha kudennoù a-vremañ armerzh an Unaniezh Soviedel, an adreizhadurioù kinniget gant an armerzhourion soviedat o-unan. Evit klozañ ez eo brastreset an diskoulm yougoslaviat).

War an niverennoù da zont e vo kavet kendalc'h an Notennoù Armerzhel : ar moneiz, kudennoù ar prizioù hag an nevid er broioù frankizour, ar pezh a roy digor d'ur studi war armerzh ar Stadoù-Unanet.

War ar stern emañ ivez an Notennoù Politikel a gemero lec'h er gelaouenn pa echuo an Notennoù Armerzhel. En hevelep doare resis ma 'z eo studiet an armerzh, e vo neuze pleustret war zanvez hollek ar politikerezh broadel hag etrevroadel, al levierzh Stad, an amaezhierzh, ar vuhez keodedel, h.a.

E-se e vo tu da dremen tamm-ha-tamm war an dachenn ha da blediñ dre hent ur yezh resis gant kudennoù politikel, kevredigezhel hag armerzhel hor bro.

Kendalc'het e vo, evel just, gant ar pennadoù a-zivout Istor Breizh hag an Emsav hag Istor an Emsavioù broadel keltiek da gentañ-penn.

Ha dreist-holl e kendalc'himp da verat pervezh kudennoù fetis, hollek ha dibarek, pemdeziek ha padek, an Emsav.

Marteze ez oc'h koumanantet endeo da Emsav. Hon digarezit neuze, met gant ar follenn-mañ e kavot evelkent un alberz eus danvez da zont ar gelaouenn.

Marteze avat n'eus bet c'hoazh niverenn ebet eus Emsav etre ho taouarn. Mar divizit koumanantiñ, e kavot e-traoñ ar bajenn-mañ an diskleriadurioù hoc'h eus ezhomm.

Marteze ivez e oac'h koumanantet e 1967 hag ankouaet hoc'h eus neveziñ ho koumanant...

Gant hor gourc'hemenoù kalonek. Evit ar Poellgor-Leviañ :

M.-F. BOUCHER, Penn ar C'helaouiñ.

Evit koumanantiñ pe adkoumanantiñ :

Kas 20,00 F da EMSAV - C.C.P. Rennes 2.460-10

(Deraouiñ a ra ar c'houmanant e miz Genver)

Unvaniezh Speredel Vreizh

Bodadeg Unvaniezh Speredel Vreizh zo bet dalc'het, evel boaz, d' an deiz kentañ a viz Mae.

En em vodet o deus an dalc'hidi e Tonkedeg.

Niverennoù " Al Liamm " da werzhañ

Prenañ a c'heller an niverennoù-mañ :

TIR NA NoG, niv. 5 : 2 lur ar pezh.

AL LIAMM :

- niv. 1, 2, 3, 4 : 2 lur ar pezh.

- niv. 6, 7, 15, 16, 18, 19, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 46, 49, 53 : 3 lur ar pezh.

- niv. 32-33 : 5 lur ar pezh.

- bloavezhioù 1957 (60-65), 1958 (66-71), 1959 (72-77), 1960 (78-83), 1961 (84-89), 1962 (90-95), 1963 (96-101), 1964 (102-107), 1965 (108-113), 1966 (114-119), 1967 (120-125) : 25 lur 6 niverenn bep bloaz. Niverennoù ar bloavezhioù-se a c'hell bezañ gwerzhet a-unanoù, 4,5 lur ar pezh (6 lur evit an niv. 60 ha 61 kalz tevoc'h eget ar re all).

Un toullad pezhioù-c'hoari a zo bet embannet e niverennoù " Al Liamm " .

Pezhioù Jarl Priel :

niv. 16 : TRI DEVEZHOUR EVIT AN EOST.

19 : PAOTR E VARV RUZ.

30 : KLENVED AN TOGN.

69 : EIRE GO BRAGH.

112 : NAG A WAD.

Pezhioù Roparz Hemon :

niv. 37 : AR BANK-OALED.

67 : AN DORNAD PLOUZ.

Pezhioù Yeun ar Go :

niv. 102 : AN DISTRO.

115 : C'HOAR SOUDARD KIBEREN.

Pezhioù all :

niv. 106 : ROUE AN INIZI (C'hoarigan) ; Goetgouredhen.

110-11 : AR BLEIZ ; Rojer Gargadeneg.

116 : MIKAEL HAG AN AEL ; Alan Guel.

118 : KEVRIN KERBRUG ; B. de Rohan-Chabot.

- An niverennoù-mañ a zo bet gouestlet d'hon tud vrudet :

niv. 16 : FRANSEZ VALLEE.

26 : G. B. KERVERZIOU.

31 : ROPERZH AR MASON.

38 : TANGI MALMANCH.

100 : ABEOZEN.

112 : JARL PRIEL.

115 : YEUN AR GOW.

- An Niverennoù-mañ gouestlet da vroadelezhioù bihan, a chom ivez da werzhañ :

niv. 61 : BRO-HUNGARIA.

68 : BRO-FLANDREZ.

120 : BRO EIRE.

PER AR BIHAN, Résidence la Balue, impasse du Lycée
Saint-Serran - C.C.P. 5349.06 Paris

150

Ar Brezhoneg hag ar skolioù

Emgleo Breiz a gemenn en deus Ministr Gall an Deskadurezh nac'het, ur wech ouzhpenn, e vefe kelennet ar brezhoneg er skolioù.

Daoust da se o deus an Aotrounez Le Foll, Mendes-France ha Prat kinniget ul lezenn adarre o c'houlenn ma vefe kelennet ar yezh rannvroel evel yezh da zibab o talvezout evel ar yezhoù all en arnodennoù (18 a viz Ebrel).

Skol-Hañv Kamp ar Vrezhonegerien

MUR - 29 Gouere - 15 Eost.

Degemeret e vimp - evit an darn vrasañ eus an oberiantizoù - e skol Sant-Jozef (Skol ar Seurezed), lec'hiet brav, dezhi savadurioù nevez, ha keusteurenn dispar hervez klevet !

Priz an devezh : 13,00 F (8,00 F evit ar re yaouank dindan 14 bloaz).

Ma n' hoc'h eus karr ebet, penaos tizhout Mur ? Emañ Mur war linenn hent-houarn Sant Brieg - Pondi.

Kaer-kenañ eo trowardroioù Mur, eus Laniskad da Glegereg, en ur dremen dre Lenn Gwerledan. Peadra da ober baleadennoù plijus etre an eurvezhioù-labour !

E-pad ar seitek devezh-se e vo pleustret war ar yezh, en ur implijout nemeti.

Se a adlavaromp evit ar re a zeuio evit ar wech kentañ d' hor skol-hañv. Da lavarout eo ne vo ket degemeret e Kamp Mur an dud n' o defe ket studiet an 20 kentel kentañ eus Cours Élémentaire R. Hemon.

TRECH KENTAÑ. - E miz Genver hon eus roet ar roll eus al levrioù a vo ret d' an danvez-arnodennidi bezañ lennet unan anezho d'an nebeutañ. Diouzh ret, adgoulennit ouzhomp.

Ar re a zo e soñj tremen an Trec'h Kentañ a zle kas deomp o anv en a-raok, en ur

resisaat pehini eus al levrioù-se o deus studiet.

151

Ar re a garfe tremen an Trec'h Meur a zle kas o anv deomp a-raok ar lañ a viz Gouere, en ur resisaat peseurt yezh a fell dezho implijout evit an troidigezhioù. Degas a reomp da soñj e c'heller tremen an arnodenn-se dre ar saozneg, an alamaneg pe ar galleg.

International Folk High School Movement

Eus ar 25 a viz Gouhere d' ar 4 a viz Eost, e vezo graet e Gwengamp, e Lise Labour-Douar Kernilien, ur skol etrevroadel e saozneg - hepken - diwar-benn Breizh. Ar skol-se a zo aozet gant an Emsav Etrevroadel evit ar Skolioù-Pobl, un emsav krouet gant an Dr. Noelle Davies, eus Iwerzhon. D' ar Skol-se e teuo dreist-holl Iwerzhoniz, Kembreiz, Daniz, Alamaned ha Bretoned ivez. Priz ar skol, gant ar pourmenadennoù, a zo 220,00 lur. Bez e vo prezegennoù gant tud evel P. Bourdelles, Danno, Philipponneau, Y. B. Piriou, Per Denez, Dr. Noelle Davies ha re all c'hoazh. Evit kaout diskleriadurioù hiroc'h e ranker skrivañ d' an hini a zo aozer ha sekretour ar C'hamp-se e Breizh : Y. Libouban, 3 bis, rue Yves Riou, 22 Guingamp.

Talvoudus ha dedennus e vezo ar skol-se, hag a vez dalc'het bep bloaz en ur vro disheñvel (e Danmark, Kembre, Alamagn, Iwerzhon eo bet dija) ha graet hervez an doareoù krouet gant Grundtvig e Bro-Danmark, en ur mare ankenius-bras en istor e vro.

Keloù a hiroc'h a vo en hon niverenn a zeu. Da c'hortoz, skrivañ d' an Ao. Libouban.

Celtic Youth Forum

Ur c'hamp bihan etrekeltiek, da yezhoù ennañ ar brezhoneg hag ar saozneg - ha yezhoù keltiek estreget ar brezhoneg diouzh tro, a vezo graet e Buhulien, eus ar 16 d' an 20 (mintin) a viz Eost. Dindan aked Yann Talbot emañ ar C'hamp-se, hag evit kemer perzh ennañ ez eo ret skrivañ da Yann Talbot, 12, rue Colonel Roger-Barbé, Lannion. Priz en devezh a vo 11,00 lur. - Pal kentañ ar c'hamp-se, savet war goulenn Iwerzhoniz, a zo reiñ bod d'ar Gelted yaouank a zeuio da Gamp ar Vrezhonegerien hag a chomo e Breizh betek fin ar C'hendalc'h Keltiek : di e c'hellint mont e pep frankiz, hag en un aergelc'h a spered breizhat hag a vrezhoneg.

Notenn digant Kuzul Ar Brezhoneg

Aotrou 'n Eskob,

Kerseet eo ar vrezhonegerion o welout pegeit e c'hortozet da zont er-maez testennoù an oferenn pa 'z eus kement ezhomm anezho.

E kalz a ilizoù ne glever ken na kanañ, na prezeg, na pediñ e brezhoneg. Ar Vretoned a gar o bro hag a fell dezho hec'h adsevel a c'houlenn doujus diganeoc'h, Aotrou 'n Eskob, pouezañ ma vo implijet ar yezh en ilizoù.

152

Degemerit Aotrou 'n Eskob hor gourc'hemenoù hag hon doujañs.

Kadoriad Kuzul Ar Brezhoneg

YANN TALBOT.

Kevredigezhioù bodet e Kuzul Ar Brezhoneg :

Al Liamm - Embannadurioù Al Liamm - Kevredigezh ar Skrivagnerien - Levrioù ar
Vugale - Skol Ober - Skourr Breizh Ar C'hendalc'h Keltiek - Emgleo an Tiegezhioù
- Breuriezh Sant Erwan - Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerion - Embannadurioù ar
Bibl - Ar Bedenn evit ar Vro. Unvaniezh Speredel Vreizh - Hor Yezh - Preder - Ar
Bed Keltiek - Barr-Heol - Skol - Wanig ha Wenig - Kevredigezh selaouerien ar
radio.

Lizher kaset da Aotrounez Eskibien Sant-Brieg, Kemper, Gwened, Roazhon, Naoned,
da Ao.'n Eskob skoazeller Kemper, ha da Gannad ar Pab e Paris.

AL LIAMM 128

TAOLENN

Dieub da lazhañ gant Y. YEVTUSHENKO (tr. Y. Gwernig)	155
Ar C'hannad gant PER DIOLIER	158
An Eured er bed all gant W. IRVING (tr. R. Hemon)	159
An Teir Rozenn Ruz gant Gw. DUBOURG	174
Hor bara pemdeziek gant Teofil JEUSED	182
Langleiz gant skolidi S. A. D. E. D.	189
Notennoù Yezh gant F. KERVELLA	198
Kendalc'h Keltiek Foujera	205
A-dreuz lenn	207
Notennoù	217

Dieub da lazhañ

hervez barzhoneg Yevgeny Yevtushenko

savet e koun Robert F. Kennedy ha bet embannet war "Pravda " d'ar gwener 7 a
Vezheven 1968

Delwenn ar Frankiz a goll he liv
tamm-ha-tamm e kemer liv ar marv
rak gant boledoù e karez Frankiz,
tennañ a rez warnout da-unan, Amerika.

Oc'h en em zistruj ez out, neketa ?
n' eo ket mat kerzhout
er bed ifernel-mañ,
met gwashoc'h c'hoazh
eo en em guzhat er strouezh.

C'hwezh fall a zo er bed abaoe deizioù Dallas,
aon hon eus da vezañ bev
hag un druez eo.

Piv a gredo c'hoazh e koñchennoù mamm-gozh
paz eo, a-dreñv menozioù uhel-zo,
priz ar pistolenoù war-gresk
ha priz ar vuhez-den war-zistaol ?

Lazherien gwisket e kañv o heuliañ
an obidoù
ha goude, buan, o lammat
d' o c'henlodennoù,
ha gwelet 'vo ur wechad c'hoazh
e parkoù ec'hon an Texas
pennoù-ed o wagenniñ gant
mil boled en o c'hreiz.

156

Daoulagad lazherien dihun dindan
tokoù koulz ha kasketennoù
ul lazher o kerzhout e pep toull-dor
hag ur C'hennedy a gouezh
ur wechad c'hoazh...
Amerika, poent dit saveteiñ da vibien !
Mibien ar broioù-all e sav liv fall dezho
hag o lochennoù
bombezet en noz
a rost en da dan,
dres evel da
" v-Bill of Rights ".

Grataet az poa d'ar bed bezañ e goustiañs
hogen, war vevenn un islonk a vezh,
n' out ken o tennañ war g-King
met war da goustiañs end-eeun.

O flastrañ ez out a-gevret
Vietnam ha da enor.

N' hell ket ur vroad aet diroll
bezañ pareet dre lavar' dezhi
eo ret chom
sioul.

Marteze e vi saveteet gant da vezh.
Istor ar bed n' hell bout kannet
evel ur bec'hiad lien lous
n' heller kaout an ardivinkoù-se
n' eus tu ebet da walc'hiñ gwad !

Met e pelec'h e kuzhez da vezh
evel ur Morian war e dec'h ?
Emañ ar sklaved gant ar sklaved.

157

Kalz a lazherien diere a zo
o kemer perzh ar varnerien,
Pogroms,
ha setu Raskolnikov o kantren Amerika,
diskiant,
ur vouc'hal wadek en e zorn.

Arsa, Abe kozh,
petra ' c'hoarvez gant an dud
pa ne veizont ken nemet ur wirionez :
m' eo ret mat diskar ur wezenn
kent prizañ he meurded.

En e gador marmor Lincoln o termal,
gloazet.

Emañ o tennañ warnañ adarre,
ar saout !

Stered
da vanniel,
Amerika,
a zo 'vel toulloù boled.

Delwenn ar Frankiz sammet gant boledoù,
bet drouklazhet meur a wech,
sav diouzh ar bez !
ha komz evel ur vaouez hag ur vamm
evit milligañ ar frankiz da lazhañ !

Hogen, hep un torch d' az tal gwadek,
savet out, Delwenn ar Frankiz,
da zremm c'hlas, dremm ur vaouez beuzet,
savet d' an neñv, o c'houlenn perak
e rankez bout mac'het dindan kement troad zo...

158

Per DIOLIER

Ar c'hannad

Tud n' ouzont ket, ar straed berrañ
eus Kereskerzh da Vaez Menez

ne dremen ket dre Penn ar Park.
Serzh an Taros, blin ar beure
gloazh al lerenn , santan ket re.
Paotred Pennfav, tan en o gwad,
'zo mestr warnon 'vit ar berchenn.
Ne chomin ket, o c'homz a flemm.
E Lestrezeg ' hetont gant mall
lizher ar mab e lu ar gall.
Goude, Leinlouet, Pratkouanneg,
an hent roman e vein postek
'zo kriz d' am lagad 'vel houarn gwenn.
Va samm n' eo ket ken ponner ken.
E Prat-Kwenn 'z eus un eienenn,
eno ' chom Fant ha Madalen.
Da vonet da Bennaneac'h
e ranker treuziñ koad Toullsac'h,
bod al laeron vras a wechall ;
ar brankoù ' dro dirak va zal.
Merc'hed Koad Pin o deus brud fall.
Dre ar c'hinvi, ur millendall
a ya d'o mener 'giz gwechall..
Lijeroc'h diouzhtu va c'herzhed ;
eus Kerinku sed ar gloued.
Eno ' vo sistr, bara goell bier
da gargañ kof paotr e sac'h ler.
Tud ' laro deoc'h on dibreder,
e kanin 'vel un alc'houeder
eus ar Rest da Goatilezeg
dre Groaz Sav-Heol ha milin Greiz,
dre Germad ha Kerantenvenn
gant an hent trema va zi gwenn.

(troet gant Roparz HEMON)

An eured er bed all

Washington Irving (1783-1859), ganet e New York, a voe ar c'hentañ skrivagner amerikan da c'hounit brud dre ar bed. Pell amzer e chomas e gwirionez en Europa, dreist-holl e Bro-Saoz hag e Bro-Spagn. E oberenn anavezetañ, *The Sketch Book* (Levr an Damskeudennoù), a zo un dastumad marvailhoù, embannet e 1819. Eus al levr-se eo tennet ar marvailh-mañ, e saozneg *The Specter Bridegroom*. Ur marvailh all, tennet eus al levr-se ivez, *Rip Van Winkle*, a zo bet lakaet e brezhoneg gant Erel Keralban, dindan an titl *Un Hir a Gousk*, hag embannet e Gwalarn, niverenn 52, e 1933.

Skridoù Irving, daoust na vezont ket renket e-touez uhelañ oberoù al lennegezh, a zo plijus. Perzhioù mat a zo enno, na brizer ket kalz hiziv an deiz marteze, ar perzh gwellañ, da 'm soñj, - a verzer er gontadenn-mañ, - bezañ frammet aketus ha start. Ne da ket don e studi an dud, n' eo ket chalet gant prederennoù, ne ra ket a evezhiadennoù dibar. Hogen en arvestadenn diwar c'horre, damc'hoapaus, a ra ouzh ar bed, e kavan ur peoc'h dedennus en hon amzer a strafuilh.

* * *

War lein unan eus krec'hiennoù an Odenwald, ur c'harter gouez ha romantel eus Alamagn-Uhel, nepell diouzh kember ar Main hag ar Roen, e weled, pell 'zo amzer, kastell ar Baron von Landshort. N' eus mui anezhañ bremañ nemet dismantrou, hanter guzhet e-touez gwez-bezv ha gwez-pin teñval. An tour-ged hepken a glask c'hoazh sevel e benn, evel ma rae gwerso ar perc'henn am eus anvet, ken uhel ha ma c'hell a-ziouto, o sellout balc'h ouzh ar vro a-dro-war-dro.

160

Ar baron a oa an diwezhañ diskennad eus lignez vras Katzenellenbogen, hêr da holl vadoù ha da holl lorc'hentez e c'hourdadoù. Ar madoù-se a oa aet war goazhañ, ken douget e oant bet d' ober brezel. Padal, ar baron a rae c'hoazh e wellañ da ziskouez un tamm eus ar splannder a wechall. Peoc'h a oa er bed. An dudjentil alaman o doa dilezet, an darn vuiañ anezho, o c'hestell kozh digevannezus, pintet evel neizhioù erered er menezioù, ha savet o doa tiez, aesoc'h lojañ enno, en traoniennoù. Ar baron avat a chome, serret lorc'hus en e greñvlec'hig, o vagañ kasonioù bet miret a rumm da rumm en e diegezh. Dre se e oa broc'het gant lod eus e amezeien nesañ, war zigarez tabutoù a oa tarzhet etre o zadoù-you.

Ar baron n' en doa nemet ur bugel, ur verc'h. An natur, pa ne ro nemet ur bugel hepken, a zigoll ar gerent o reiñ dezho unan burzhudus. Hag ur burzhud e oa merc'h ar baron. An holl vagerezed, an holl gomerezed, an holl genitervezed diwar ar maez, a doue d' he zad ne oa plac'h ebet kenedusoc'h en Alamagn a-bezh. Ha piv a ouije gwelloc'h egeto ? Desavet e oa bet evezhiek, dre aked div voereb dizimez, o doa tremenet un nebeut bloavezhioù en o yaouankiz en unan eus al lezioù alaman bihan, hag a oa barrek war gement skourr eus ar ouiziegezh a zo ret evit kelenn un dimezell gaer. Desket evel-se, e teuas da vezañ ur marzh a ampartiz. D' he zriec'h vloaz e oa ur vroderez dispar, ha graet he doa tabezerezhioù o skeudennañ buhez ar sent, treset ken efedus ma seblantent bezañ eneoù er purgator. Gouest oa da lenn hep re a boan, ha deuet oa a-benn da zigej ur rummad istorioù devot, hag an holl varvailhoù marc'hegiezh, pe dost, a gaver e Levr an Harozed. E skiant ar skritur e oa aet kalz war-raok, betek gallout

sinañ hec'h anv hep c'hwitañ war ul lizherenn, ha ken sklaer ma c'halle he div voereb lenn anezhañ hep o lunedoù. Akuit e oa da ober a bep seurt bravigelloù na servijont da netra, evel ma vez graet gant an dimezelled. Gouiziek e oa war gevrinusañ korolladennoù an amzer. Un niver bras a donioù a c'hoarie war an delenn hag ar gitar. Hag e ouie holl sonioù teneraus ar Minnelieder dre'n eñvor.

161

He moerebed a oa bet kanfardezed ha pompinned bras en o oad flour. Nikun eta ne c'halle beilhañ gant muioc'h a breder hag a strizhder war emzalc'h o nizez. Rak n' eus ket un « dueña » ken evezhiek, ken didruez e-keñver an dereadegezh hag ur plac'h skañbenn aet war an oad. Dibaot a wech e veze lezet o nizez da vont d' ul lec'h ma ne vije ket bet gwelet ganto. Morse ne veze aotreet da gantren er-maez eus douaroù ar c'hastell, nemet ambrouget, pe gentoc'h diwallet-mat. Sarmonet e veze dibaouez war an elevez hag ar sentidigezh dleet e pep pleg hag e pep amzer. Hag evit ar wazed - foei ! desket e oa bet dezhi disfiziout ha pellaat kement diouto (nemet gant asant he c'herent e vije) ma n' he dije ket teurvezet teurel ur sell ouzh koantañ marc'heg ar bed, ha pa vije bet hemañ o vervel e-harz he zreid.

Anat-splann e oa splet seurt kelennadurezh. An dimezell yaouank a oa ur patrom a sentidigezh hag a zereadegezh. Plac'hed all a yae o flourded tener war weñviñ en heol bras ar bed, hag a c'halle bezañ kutuilhet ha distaolet gant dorn ne vern piv. Hi avat a greske dilorc'h, o vleuniañ fresk ha boemus dindan wardoniezh div blac'h yaouank kozh vertuzius-direbech, e-giz ur vroñsenn-roz e-kreiz ar spern gwaskedus. He moerebed a selle outi gant fouge ha levenez vras. Dimezelled all ar bed a c'halle holl mont a-dreuz, emezo o vrabañsal, hogen netra evel-se ne c'hoarvezje birviken, Doue da vezañ meulet, gant pennhêrez Katzenellenbogen.

Ar Baron von Landshort ne oa ket pourvezet-mat gant bugale. Padal, ne oa ket bihan e diegezh. Kerent paour forzh pegement a oa bet roet dezhañ dre Ragevezh an Neñv, karantezus en e geñver, holl gwitibunan, evel ma vez seurt tud-nes ezhommek, prest da aloubiñ ar c'hastell a-vagadoù ha da lakaat buhez ennañ war an disterañ digarez. Holl ouelioù an tiegezh a veze lidet gant an dud vat-se diwar-goust ar baron. Ha p' o deveze bet o gwalc'h a lip-e-bav, e tisklerient n' eus netra war an douar ken plijus hag ar bodadegoù-familh, netra par dezho da dommañ ar galon.

Ar baron, un den bihan anezhañ, a oa bras e ene. Ha brasaat a rae c'hoazh en e vruched o soñjal e oa dreist d' an holl en e gornig eus ar bed. Bourrañ a rae o kontañ istorioù hir diwar-benn ar vrezelourien daer a wechall-gozh, a oa o foltredoù o sellout rust eus ar mogerioù tro-war-dro, ha nikun ne selaoue gwelloc'h eget ar re a veze maget gantañ hep paeañ. An traoù burzhudus a blije dezhañ, ha krediñ a rae start d' an holl vojennoù dreistnatur stag ouzh kement krec'hienn ha kement traonienn a zo en Alamagn. E gouvidi a oa c'hoazh hegreidikoc'h egetañ. Selaou a raent pep sorbienn varzhus, digor o genou hag o daoulagad, ha sebezet e vezent bep tro, zoken pa oa bet displeget an istor dezho kant gwech.

162

E-giz-se e veve ar Baron von Landshort, ur orakl ouzh e daol, rener diharz e dammig rouantelezh, eürus dreist-holl o c'houzout e oa furañ den e amzer.

D' ar poent ma teraou va istor, e oa bodet an holl diegezh er c'hastell da geñver un darvoud bras. Edod o vont da zegemer ar gwaz a dlee bezañ pried merc'h ar baron. Emzivizoù a oa bet etre hemañ hag un denjentil kozh a Vavaria evit unaniñ an div lignez veut dre zimeziñ o bugale. Prientet e oa bet an traoù evel ma tiae. Fiziañset e oa bet an daou zen yaouank hep bezañ en em welet, ha merket deziad an eured. Ar C'hont yaouank von Altenburg a oa bet galvet eus an arme a-benn-kefridi hag a oa en em lakaet en hent etrezek kastell ar baron evit kejañ gant e wreg da zont. Lizher a oa bet kaset gantañ eus Wurtzburg, ma oa bet daleet dre zegouezh, o spisaat an deiz hag an eur ma tlee erruout.

Morloc'h a oa er c'hastell. Ret e oa ober dezhañ un degemer a zoare. Ar goantenn a oa bet fichet gant aked dreistordinal, dindan evezh an div voereb, a oa bet tabut etrezo a-zivout pep tammig dilhad ha stiperezh. An dimezell he doa graet he gounid eus o rendaeloù evit heuliañ he blaz, hag a oa mat, a drugarez Doue. Ken hetus e oa da welout ha ma c'hell ur gwaz nevez yaouank c'hoantaat. Hag ar from lakaet enni gant an darvoud da zont ne rae nemet skedusaat c'hoazh he c'hoantiri.

Ar ruz o sevel d' he divoc'h ha d' he gouzoug, hec'h askre o c'hwezhañ hag o tic'hwezhañ goustadik, he daoulagad beuzet gwech ha gwech en un huñvre, kement-se a ziskoueze ar birvilh a oa en he c'halonig. Edo atav he div voereb evel o nijal war he zro. Rak moerebed dizimez a vourr e seurt afer. Ne baouezent ket o reiñ dezhi alioù fur : penaos en em zerc'hel, petra lavarout, e pe zoare degemer an hini a vije he fried.

163

Ar baron a oa prederiet-bras ivez gant an darbaroù. E gwirionez n' en doa netra d' ober. Hogen ar firboucher bihan a oa anezhañ ne c'halle ket chom sioul gant kement a zifreterezh en-dro dezhañ. Lavigañ a rae dre ar c'hastell krec'h-traoñ, strafuilhet-holl, o c'hervel ar servijerien e-kreiz e labour da lavarout dezho labourat, o voudal e pep sal hag e pep kambr, ken vak, ken fifilus, ken hegas hag ur sardonenn d' un devezh hañv.

Etretant e oa bet lazhet al leue lart. Hemolc'herien a oa bet o trouzal dre ar c'hoadoù. Ar c'heginou a oa leun-barr a voued lipous. Eus ar c'havioù e oa bet degaset d' an nec'h ur morad gwinoù eus ar Roen ha gwinoù estren ivez. Aet e oad zoken da dennañ gwin eus mell Tonell Heidelberg. Prest e oa pep tra da zegemer an ostiziad enorus evel ma ouzer degemer tud en Alamagn.

...Hogen an ostiziad ne zeue ket.

Eurvezh goude eurvezh a dremene. An heol, en doa fennet e vannaù war goadeier stank an Odenwald, a zamlugerne c'hoazh a-rez lein ar menezioù. Ar baron a bignas betek krec'h an tour uhelañ, hag a zispourbellas e zaoulagad, spi gantañ da spurmantañ ar c'hont hag e heulierien. Ur wech e kredas o merzout. Son ar c'hornboud a savas eus an draonienn, heklevet gant ar menezioù. Ur bagad marc'hegerien a voe gwelet o tont war-raok goustadik gant an hent. Erru ouzh troad an dorgenn avat, ez ejont trumm d' un tu all. Terenn diwezhañ an heol a steuzias. An eskell-kroc'hen a nijellas en amc'houlou. Tamm-ha-tamm e teñvalaas an hent, hag ez eas diouzh gwel. Ha netra ne seblantas mui fiñval dre eno, nemet ur c'houer bennak o kerzhout war e bouez, echu gantañ e labour.

D' ar poent m' edo an dud e chal evel-se e kastell Landshort, e c'hoarveze traoù sebezus en un darn all eus an Odenwald.

Ar C'hont yaouank von Altenberg a oa o trotañ divall a-hed e hent, ken dinec'h ha ma c'hell un den bezañ p' o deus e vignoned lamet diwar e spered ar boan d' ober al lez, sur da gavout ur bried ha da gavout koan e penn e veaj. E Wurtzburg en doa kejet gant ur c'heneil yaouank, bet gantañ o vrezelekaat e-kichen an harzoù : Hermann von Starckenfaust, unan eus startañ, dellezekañ, kalonekañ marc'heien Alamagn, a oa neuze war e zistro eus an arme. Kastell e dad ne oa ket pell diouzh kreñvlec'h kozh Landshort, hogen etre an daou diegezh e oa bet disrann hag enebiezh a rumm da rumm.

164

Oc'h en em gavout evel-se, an daou vignon, tommet o c'halonoù, a gontas an eil d' egile kement tro a oa c'hoarvezet ganto, hag ar c'hont a zibunus penn-da-benn penaos e oa bet gouestlet e dimeziñ d' un dimezell yaouank n' en doa gwelet biskoazh, hogen a oa bet meulet ha kanmeulet dezhañ he c'hoantiz.

Edont o vont gant an hevelep hent. En em glevout a rejont eta da echuiñ o beaj kevret. Evit gallout kemer o amzer e loc'hjont diouzh Wurtzburg abred, hag ar c'hont a roas urzh d' e ambrougerien d'e heuliañ diwezhatoc'h.

En em ziduiñ a rejont a-hed an hent o komz eus an deizioù o doa tremenet en arme. Un tammig borodus e teuas ar c'hont, gwech ha gwech, da vezañ, o randoniñ diwar-benn hoalusted e bried da zont hag an eurvad en dije ganti.

E-giz-se e oant aet e menezioù an Odenwald. Edont o treuziñ unan eus an odeoù digevannesañ, koadet-stank. Gouzout a ouzer ez eo bet atav ken paot al laeron e koadeier Alamagn hag an tasmantoù en he c'hastell. Ha d' ar mare-se e oa niverusoc'h c'hoazh al laeron, gant bagadoù disoudarded o kantren dre ar vro. Souezh ebet eta mar boe taget an daou zenjentil gant seurt forbanned e-kreiz ar c'hoad. En em zifenn a rejont kalonek, hogen tost trec'het e oant pa erruas ambrougerien ar c'hont evit o sikour. Al laeron a dec'has kerkent. Ar c'hont, siwazh, a oa bet gloazet d' ar marv. Kaset e voe goustadik gant evezh bras betek kêr Wurtzburg. Eno e c'halvjod ur manac'h eus ur gouent e-kichen, brudet evit e ampartiz da wellaat d' ar c'horf ha d' an ene. Ne zeuas da vat nemet an hanter eus e ampartiz. N' en doa mui an den kaezh pell da vevañ.

Kent leuskel e huanad diwezhañ, e pedas e vignon da vont raktal da gastell Landshort ha da ziskleriañ perak ne c'halle ket en em gavout gant e bried da zont. Ne oa ket birvidikañ karedig ar bed, hogen unan eus priminikañ tud ar bed e oa, ha c'hoant bras en doa ma vije sevenet ar gefridi en un doare prim ha dereat.

165

- Anez, - emezañ, - ne gouskin ket sioul em bez.

An dra-se a adlavaras o pouezañ war e gomzoù gant ur barfeted iskis. Ne oa ket da nac'h ur goulenn graet d' ur pred ken fromus. Starckenfaust, o klask sioulaat e vignon, a brometas ober dres hervez e c'hoant, hag a roas dezhañ e zorn evel merk eus e lealded. An den toc'hor a waskas an dorn evit diskouez e komprene. Buan avat ez alfoas, o rambren diwar-benn ar wreg prometet dezhañ hag ar ger en doa roet da zimeziñ ganti. Urzh a roas da gempenn e varc'h, dezhañ da vont betek kastell Landshort. Mervel a eure o faltaziañ edo o lammat war an dibr.

Starckenfaust a hirvoudas hag a skuilhas un daeraouenn e-giz ur soudard a goll ur c'hamalad re abred. Neuze en em lakaas da brederiañ er gefridi amjestr en doa grataet leuniañ. Pounner e oa e galon, strafuilhet e benn. En em ziskouez a ranke, hep bezañ pedet, e-touez enebourien, mougañ o levenez gant keloù dic'hoanagus. Turmudet e oa e askre, evelato, gant ar c'hoant gwelout ar plac'h-hont, ken brudet he c'hened, ha kuzhet ken strizh ouzh ar bed. Douget-bras e oa d' ar merc'hed, hag un tamm oristal ivez a oa anezhañ, techet da glask an darvoudoù dreistordinal.

A-raok mont en doa graet emglev gant menec'h ar gouent evit ma vije lidet obidoù e vignon : beziet e vije en iliz-veur Wurtzburg e-kichen darn eus e gerent illur. E ambrougerien e kañv a reas war-dro ar c'horf.

Poent bras eo dimp bremañ distreiñ davet an dud e kastell kozh Katzenellenbogen, a oa mall warno gwelout o ostiziad o tont, ha muioc'h c'hoazh a vall koaniañ ; distreiñ ivez davet ar baronig mat, hon eus lezet oc'h aveliñ e benn e lein an tour-ged.

Noziñ a rae, ha n' errue den ebet. Ar baron a ziskennas diouzh an tour, digalonet. Ar banvez, daleet a eur da eur, ne c'halle mui gortoz. Re boazh e oa endeo ar meuzioù, mantret-mik ar c'heginer, an holl diad evel ur gwarnizon tost d' en em zaskoriñ gant an naon. Ret e voe d' ar baron reiñ urzh, en ur c'hinañ, d' ober ar fest hep an hini a oa bet aozet en e enor.

Edont holl azezet ouzh taol, o vont da stagañ gant ar pred, pa zassonas ur c'hornboud en diavaez da gemenn edo unan bennak o tostaat. Un eil gwech e tassonas, hiroc'h, o leuniañ porzhioù kozh ar c'hastell gant an heklev. Ar baron, hast warnañ, a yeas da zegemer e vab-kaer da zont.

166

Gouzizet oa bet ar pont-gwint. Edo an estren dirak an nor : ur marc'heg mentek a neuz vat, pignet war gein ur marc'h-brezel du. Morlivet oa e zremm, hogen skedus e zaoulagad, romantel, meurdeuzus ha melkonius war un dro.

Kerseet e voe un tamm ar baron ouzh e welout o tont evel-se e-unan-penn, ken dilorc'h. Da gentañ, fougues evel ma oa, e voe feuket, o tamgrediñ ne ziskoueze ket an den yaouank a-walc'h a zoujañs, da geñver un darvoud ken pouezus, ouzh an tiegezh bras a vije unanet gentañ. Habaskaat a reas, evelato, o soñjal e oa gant tan ar yaouankiz e oa bet broudet da reiñ kentr d' e jav ha da varc'hegezh buanoc'h eget e ambrougerien.

- Keuz a ra din, - eme an estren, - dont warnoc'h e-giz-se.

Troc'het e voe e gomz gant lidoù ha gourc'hemennoù ar baron, a blije dezhañ tremen da zen kourtes hag helavar. An estren a glaskas, ur wech pe ziv, herzel ouzh ar froud, hogen en aner. O stouiñ e benn eta, e lezas anezhi da redek. Pa zeuas un ehan e prezeg ar baron, edont e porzh-diabarzh ar c'hastell. An estren a zigoras e c'henou ur wech c'hoazh. Tevel a rankas avat, rak itronezed an tiegezh a zegouezhas, o stlejañ war o lerc'h an dimezell yaouank, ruz he divjod, argilus. Ar paotr a sellas outi ur pennadig. Lavaret e vije e oa holl sked e ene o vont er sell-se, o parañ war he c'hened. An div voereb a hiboudas un dra bennak e pleg skouarn ar plac'h. Hi a strivas da gomz, hogen ne reas nemet sevel lent he daoulagad glas, mouest, eferus, davet an estren, hag o gouzizañ trema an douar adarre. Mut e vanas, nemet ur mousc'hoarzh a voe spurmantet war he gweuz, ur poullig en he boc'hig flour, o tiskuliañ ne oa ket bet displijet gant ar pezh he doa gwelet. Penaos ne vije ket fromet ur plac'h triwec'h vloaz, douget dre natur d' ar garantez ha d' ar briedelezh, gant ar gwel eus ar marc'heg frammet ken kaer ?

Ken diwezhat e oa neuze ma ne oa ket amzer da goll gant koñchoù. Sed a zisklerias ar baron krenn ha krak. Diouzh ar mintin, emezañ, e vije poent kaozeal. Hag e tiskouezas an hent d' ar fest a oa bet o c'hortoz.

167

Servijet e voe e sal vras ar c'hastell. War ar mogerioù tro-war-dro e oa ispilhet poltredoù rust harozed ti Katzenellenbogen, hag an arouezioù-trec'h gounezet ganto er brezel hag en hemolc'h. Houarnwiskoù skejet, spegoù c'hoari-emgann askloedet ha bannieloù e pilhoù a oa mesket gant preizhadennoù ar chase ; karvanoù bleizi ha skilfoù hoc'hed-gouez a rae orbidoù spouronus e-touez ar c'hroazwaregoù hag ar bouc'hili-brezel, ha pikoloù kerniel karv en em astenne evel skourroù dres a-zioc'h penn an den yaouank o vont da zimeziñ.

Ar marc'heg ne rae koulz lavaret van ebet eus ar fest nag eus ar gouvidi. A-boan ma tañvae ar boued. Ne rae nemet estlammiñ dirak ar plac'h. Komz a rae ganti a vouezh izel, hep bezañ klevet gant ar re all, rak morse ne gomz uhel ar garantez. Skouarn ur plac'h avat a glev atav flouañ hiboud ur c'haredig. Tener ha dic'hoarzh war un dro oa e zoare, hag ez ae don en ene an dimezell. Dislivañ hag adlivañ a rae, hag hi o selaou gant ar brasañ evezh. Gwech ha gwech e responte en ur ruziañ. Pa zistroe e zaoulagad diouti, e taole-hi ur sell a-gostez ouzh e zremm romantel hag e laoske un huanadig flour a eürusted tener. Ez anat, e oa unanet-start kalonoù an daou zen yaouank. An div voereb, gouiziek-bras war seurt kevrinoù, a zisklerias e oant kouezhet e karantez an eil gant egile en un taol.

Ar fest a gendalc'he, laouen, pe drouzus da vihanañ, rak ar gouvidi a oa lemm o dent, evel ma vez an dud a zo skañv o yalc'h hag a vev en aer fresk ar menezioù. Ar baron a gontas e istorioù bravañ hag hirañ, gwelloc'h, ha gant muioc'h a verzh eget biskoazh, bamet e selaouerien gant pep darvoud marzhus, hag o c'hoarzhin d' ar poent rekis pa zic'hañse dezhañ farsal. Evel an dud veur peurliesañ, ne brize ober nemet fentigelloù goular ; blaz a roe dezho avat o servijañ war un dro ur werennad Hoch-heimer eus ar gwellañ ; ha piv ne gav sasun ur bourd mesket gant gwin kozh ? Bommoù fentus a zeuas gant tud speredekoc'h pe disperedekoc'h egetañ, ha na dleont ket bezañ adlavaret, nemet e seurt emvodoù. Prepozioù fin a voe silet e pleg skouarn itronezed, o lakaas tost da dagañ o

c'hoarzhin. Ha gant ur c'henderv paour, sart ha talfasek eus ar baron e voe blejet ur ganaouenn pe ziv, a reas d' an div blac'h yaouank kozh kuzhat o dremm a-dreñv o aveler.

168

E-kreiz ar cholori, an estren a chome dic'hoarzh, en un doare iskis na glote tamm gant an endro, liv e benn o teñvalaat dre ma tremene an amzer. Tra souezhus, fentigelloù ar baron a seblante kreskiñ c'hoazh e velkoni. Gwech e oa beuzet en e soñjoù, gwech e selle a bep tu evel un den gwall nec'het. En e gendiviz gant ar plac'h e oa bremañ aspedus, ha kevrinusoc'h eget kent. Un hurenn a ziskennas war he zal, a oa bet o hinoniñ, ha kridiennoùigoù a yeas dre he c'horf tener.

Merzet oa bet kement-se gant an holl. Sklaset e voe o levenez gant tristidigezh iskis an den yaouank, freuzet o ebat. Eskemm selloù ha kuzulikat a rejont etrezo. Bez' e voe hejadennoù penn hag hejadennoù skoaz. Tamm-ha-tamm e tavas ar c'hoarzhadeg hag ar c'han. Bez' e voe pennadoù spontus hep ger lavaret. Ha neuze e stagjod da zibunañ marvailhoù espar ha danevelloù dreistnatur. Da heul un istor braouac'hus e teue unan braouac'husoc'h c'hoazh. Itronezed a voe tost da drevariañ gant ur vojenn a gontas ar baron a-zivout ar marc'heg-tasmant a nijas kuit gant Leonora goant, - ur sorbienn euzhus a zo bet lakaet abaoe e gwerzennoù eus ar gwellañ, hag a vez lennet ha kredet dre ar bed-holl.

An den yaouank a selaouas ar sorbienn-se gant evezh bras, buket e zaoulagad war ar baron. D' ar poent ma echue, e savas en e sav, gorrek, hag e seblantas kreskiñ, betek mont a vent gant ur ramz dirak selloù sebezet ar baron. Pa voe echu da vat, e laoskas un huanad don, hag e kimiadas gant lid diouzh an dud sabatuet. Ar baron a chomas evel skoet gant ar gurun.

- Petra ! Mont kuit diouzh ar c'hastell da hanternoz ! Ha pep tra aozet d' ho tegemer, ur gambr kempennet evidoc'h mar fell deoc'h en em dennañ !

An estren mantret a reas nann gant e benn en un doare divinadellus.

- N' eo ket e seurt kambr e tlean kousket fenoz, - emezañ.

Un dra bennak er respont-se, hag en ton ma voe lavaret, a reas da galon ar baron semplaat en e vruched. O tastum kement nerzh a c'hallas koulskoude, e kinnigas ur wech c'hoazh reiñ bod d' an den yaouank. Hemañ, oc'h ober nann gant e benn adarre, hep komz, a nac'has krenn ar c'hinnig. O hejañ e zorn neuze d' an dud, e kerzhas goustad er-maez eus ar sal. An div voereb a vanas sonnet, troet e maen. Ar plac'h yaouank a stouas he fenn, un daeraouenn o tont a-ruilh war he lagad.

169

Ar baron a heulias an estren betek porzh meur ar c'hastell, ma edo ur marc'h-brezel du o pavata hag o tarzhañ e zifron gant dibasianted. Aet betek an nor-dal, goulaouet gant ur gleuzeur, an estren a chomas a-sav, ha gant ur vouezh voud, a zassone dindan ar volz evel ur vouezh eus ar bez, e lavaras d'ar baron :

- Bremañ m' emamp hon-unan, e tiskuilhin deoc'h abeg va disparti : galvet on bet.

- Galvet ! eme ar baron. - Daoust ha ne c'hellit ket kas unan bennak all en ho lec'h ?

- Nikun ne c'hell mont em lec'h. Ret eo din bezañ en iliz-veur Wurtzburg.

- O ya ! - eme ar baron. - Met gortozit betek warc'hoazh : warc'hoazh e kasot di an hini a dle bezañ ho kwreg.

- Nann ! Nann ! - a eilgerias an estren dek gwech parfetoc'h eget kent. - N' eo ket ur wreg a vo ouzh va gedal. Ar preñved, ar preñved eo a gejo ganin. Un den marv on. Lazhet on bet gant laeron. Emañ va c'horf astennet e Wurtzburg. Da

hanternoz e vin lakaet en douar. Ar bez a c'halv ac'hanon, ha sentiñ a rankan.

O lammat war gein e jav, ez eas d' an tizh dre ar pont-gwint, ha strap ar c'harnoù a voe kollet e yudadennoù an avel-noz.

Ar baron a zistroas d' ar sal, glac'haret-holl, hag a gontas pezh a oa c'hoarvezet. Div itron a semplas. Re all a voe klañv o soñjal o doa koaniet gant un tasmant. Darn a lavaras e tlee bezañ an hemolc'her-hud brudet er mojennoù alaman. Anv a voe graet eus gobelined ar menezioù, erevent ar c'hoadeier, ha boudoù all dreistbedel o deus hegaset tud vat Alamagn keit ha ma c'haller kounaat. Unan eus ar gerent paour a gredas lavarout e oa marteze un digarez hepken roet gant ar marc'heg yaouank evit mont kuit, un istor teñval ijinet gantañ, a glote mat gant e velkoni. An holl avat a daeras, peurgetket ar baron, a zisklerias e ranke ar c'homzer bezañ un den difeiz. Ma rankas hemañ dianzav seurt disivoud war an taol, evit bezañ degemeret a-nevez e-touez ar fideled.

170

O lakaat e oa bet tud diskredik evelato, ne badas ket pell amzer an diskred : antronoz e teuas lizheroù dre an hent reizh, o kemenn e oa bet muntret ar c'hont yaouank ha beziet en iliz-veur Wurtzburg.

Aes eo skeudenniñ er spered an enkrez a rene er c'hastell. Ar baron a chomas en e gambr, prenet an nor warnañ. Ar gouvidi, deuet da gemer perzh en e levenez, ne oant ket evit e zilezel en e anken. Kantren a raent dre ar porzhioù, en em vodañ er sal vras, o hejañ o fennoù hag o diskoaz, mantret gant strafuilh an den mat. Chom a raent pelloc'h c'hoazh eget kustum ouzh taol, o tebrif hag oc'h evañ muioc'h eget biskoazh da gaout kalon.

Doare an dimezell yaouank, aet da intañvez, a oa an truezusañ-holl. Bezañ kollet ur pried a-raok bezañ poket dezhañ ! Ha pebezh pried ! Mar doa an tasmant ken seven ha ken hegarat, na pegen sevenoc'h hag hegaratoc'h e tlee bezañ bet an den bev ! En ti a-bezh he c'hleved o leñvañ.

En eil deiz hec'h intañvezelezh, diouzh an abardaez, e oa en em dennet en he c'hamb, ambrouget gant unan eus he moerebed, he doa lavaret groñs e felle dezhi kousket eno. Ar voereb, konterez hogos hep par eus marvailhoù-tasmantoù en Alamagn, en ur zibunañ unan hir-hir, a oa manet kousket war-dro an hanter. Ar gambr a oa e penn pellañ an ti, hag a skoe war ul liorzbig. Edo an nizez, beuzet en he soñjoù, o sellout ouzh bannoù al loar o sevel, a c'hoarie gant delioù ur grenerez dirak ar gwerinier. Horolaj ar c'hastell a oa o paouez seniñ hanternoz. Ur bomm sonerezh flour a zeuas eus al liorz. Ar plac'h a lammas diwar he gwele hag a gerzhas skañv betek ar prenestr. Un den mentek a oa en e sav e skeud ar gwez. Sevel a reas e benn, hag ur bann-loar a baras war e zremm. Doue a vadelezh ! An tasmant e oa, tasmant he c'hefrisa ! D' an ampoent e skiltras ur griadenn en he skouarn : he moereb, dihunet gant ar sonerezh, he doa he heuliet didrouzik betek ar prenestr, hag a oa kouezhet etre he divrec'h. Pa sellas ar plac'h el liorz adarre, e oa steuziet ar spes.

171

Ar voereb an hini eo eus an div he doa muiañ ezhom da vezañ distrafuilhet, rak aet oa er-maez anezhi hec'h-unan gant ar spouron. Evit an nizez e oa c'hoazh un dra bennak boemus gant tasmant an hini he c'hare, un aspadenn eus e gened c'hourel. Spes ur gwaz, e gwirionez, n' eo ket a-walc'h evit ur plac'h klañv gant ar garantez, hogen pa ra diouer an dra, e c'haller kaout frealz atav gant ar seblant. Ar voereb a zisklerias ne gouskje mui biken er gambr-se. An nizez, disant evit ar wech kentañ, a zisklerias start ne gouskje e kambr all ebet. Ma rankas eta chom enni hec'h-unan-penn. A-benn e teuas neoazh da dennañ ur bromesa diouzh he moereb : ne lavarje houmañ grik diwar-benn an tasmant, hag e-giz-se ne vije ket rediet ar plac'h da zilezel an tammig eürusted a vane ganti war an douar, ober hec'h annez er gambr gwarezet en noz gant skeud he muiañ-karet.

Pegeit he dije dalc'het an dimezell gozh d' he ger ? Den ne oar. Rak bourrañ a rae o kontañ burzhudoù, hag un dudi eo bezañ an hini kentañ da

zanevellañ un istor spontus. Ar brud a red c'hoazh er c'harter, evel ur skouer da gounaat eus tavedegezh ar merc'hed, e talc'has war he zeod e-pad ur sizhun. A-greiz-holl avat n' he devoe mui ezhomm da deurel kement a evezh. Ur mintin, e-pad an dijuniñ, e voe roet da c'houzout ne gaved neblec'h an dimezell yaouank. Goullo oa he c'hamb. N' he doa ket kousket en he gwele. Nijet kuit al labous ! Sebez ha mantridigezh tud ar c'hastell o klevout ar c'heloù ne c'hell bezañ meizet nemet gant ar re o deus gwelet an trefu a sav e-touez mignoned un den meur tizhet gant an drougeur. Betek ar gerent paour a chomas ur pennad hep goulonderiñ o asied, ul labour na skuizhent ket oc'h ober koulskoude. Neuze eo e stagas ar voereb, manet dilavar da gentañ gant an esmae, da weañ ha daouarn ha da grial :

- An teuz ! An teuz ! Skrapet eo bet gant an teuz !

Kontañ a reas berr-ha-berr an arvest saouzanus el liorz, oc'h adlavarout evit echuiñ e oa deuet an den yaouank da gemer ar plac'h a dlee bezañ e wreg. Daou eus ar servijerien a gadarnaas he lavar. Klevet o doa trouz karnoù ur marc'h o tiskenn gant ar menez war-dro hanternoz, hag hep mar ebet, emezo, e oa an tasmant war e jav du, o kas an dimezell d' e vez. Anat e voe d' an holl e oa c'hoarvezet ar gwalleur efreizus-se, rak seurt darvoudoù a zo ordinal en Alamagn, ha meur a istor gwiriektaet-start a zoug testeni d' an dra-se.

172

Reuzusat tonkadur evit ar baron kaezh ! Pebezh rangalon evit un tad a gare kement e verc'h, un ezel eus lignez veur Katzenellenbogen ! E verc'h a oa bet kaset d' an douar, pe c'hoazh en doa un arc'houere eus ar c'hoad da vab-kaer, ha, piv 'oar, en dije ur vandenn gornandoned da vugale-vihan. Trejeboulet e oa evel boaz; ha mesk da heul er c'hastell. Urzh a voe roet d' ar wazed mont war varc'h evit furchal dre hent ha gwenod en holl draoniennoù an Odenwald.

Edo ar baron e-unan o paouez gwiskañ e heuzoù hag o stagañ e gleze ouzh e c'houriz, hag o vont da sevel war e jav, pa chomas krenn a-sav dirak ur weledigezh nevez : un itron o tostaat ouzh ar c'hastell, pignet war ur palafrez, war he lerc'h ur marc'heg war ur marc'h ivez. Hag hi dont d' an daoulamm betek an nor, da lamm d' an douar, da zaoulinañ e-harz treid ar baron, da stardañ he divrec'h en-dro d' e zaoulin. E verc'h dianket e oa, ha ganti ar pried-tasmant.

Ar baron, alvaonet, a sellas ouzh e verc'h, ha neuze ouzh an teuz, tost da grediñ e oa touellet gant e zaoulagad. An teuz a oa kalz bravoc'h e dres eget e-pad e veaj e bro ar spesoù, gwisket kaer-dreist, un troc'had mat a zen. Ne oa mui na disliv na melkonius. Ruspina oa e zremm er c'hontrol gant tan ar yaouankiz, en e zaoulagad bras ha du birvilh al levez.

Diskuliet e voe buan ar c'hevrin. Ar marc'heg (ha na oa ket, evel hoc'h eus gouezet an holl amzer, ur gobelin) a zisklerias bezañ an Aotrou Hermann von Starckenfaust. Kontañ a reas ar pezh a oa c'hoarvezet gentañ ha gant ar c'hont yaouank, penaos e oa aet gant mall d' ar c'hastell da gas ar c'heloù fall, ha penaos ne oa ket deuet a-benn da zibunañ e istor gant ar baron o vont atav war e gomz. Boemet-holl e oa bet, emezañ, o sellout ouzh an dimezell, hag evit chom un nebeut eurvezhioù ganti n' en doa ket diskuliet ar fazi. Ne ouie ket petra ober evit kimiadiñ en un doare dereat. Marvailhoù-tasmantou ar baron o doa lakaet da ziwanañ en e spered an digarez iskis en doa kavet evit mont kuit. Abalamour d' an tabut kozh a oa etre an daou diegezh, e oa deuet el liorz dre guzh, deuet meur a wech dindan brenestr an dimezell, graet en doa al lez dezhi, gounezet he c'halon, kendrec'het anezhi da dec'hout gentañ. Evit echuiñ en ur ger berr : ar goantenn hag eñ a oa bet dimezet.

173

E degouezhioù all, ar baron n' en dije ket pleget. Prizañ a rae e c'halloud evel tad, hag e talc'he aheurtet da holl dabutoù e lignez. Hogen karout e verc'h a rae ivez. Gouezet en doa dezhi, o krediñ e oa marv. Laouen e oa ouzh he c'havout e buhez. Hag he fried, evitañ da vezañ eus un tiegezh enebour, ne oa ket ur spes, a drugarez Doue. Ret anzav e touje a-walc'h ar

wirionez evit bezañ un tammig hegaset gant an dro fall c'hoariet dezhañ gant ar marc'heg, e lakaat da grediñ e oa un den marv. Hogen mignoned kozh, bet er brezelioù, a douas dezhañ e ranked digareziñ pep tun er garantez, dreist-holl d' ur paotr a oa bet brezelour.

Aozet e voe an traoù evit ar gwellañ. Ar baron a bardonas d' an daou zen yaouank war an taol. Ha bec'h d' ar festoù adarre ! Ar gerent paour a zegemeras ezel nevez an tiegezh gant mil hegarated : ken kadarn e oa, ken hael... ha ken pinvidik ! Ar moerebed, evit gwir, a voe feuket o welout ar boan o doa kemeret da c'houdoriñ o nizez diouzh ar bed ha d' he derc'hel strizh er sentidigezh o treiñ da skouer fall. Hogen n'o dije ket c'hwitet, emezo, m' o dije kaeliet ar prenestr. Unan anezho a voe kerseet-bras, o soñjal e oa distrujet he marvailh burzhudus, hag e oa bet an tasmant nemetañ he doa gwelet en he buhez un tasmant faos. An nizez evelato a oa eürus o kaout un den bev, kig hag eskern, da bried.

Ha setu penaos ez echu an istor.

AN TEIR ROZENN RUZ

Mogerioù kranellet ar c'hazarn kozh a selle dreist ar Stêr Ruz nepell diouzh kreiz Hanoi. An Tad Fernand Provost, ouzh rod-stur e garr-tan, a hedas ar ribloù priennek. Eus teltennoù ar c'hampoù-soudarded e tazluc'he sklerijennoù iskis a drese war livioù ar c'huzh-heol hordennoù bannoù melen. An Tad Provost a dreuzas ar vali kreiz, a reas tro ul lenn bihan hag a c'horrekaas e-touez ar c'hiklopousoù. Chom a reas a-sav dirak ur glouedenn-blouz ledet war an douar, gant bokedoù bleunioù warni. Digant ur sinadez kozh, du he dent gant ar betel, e prenas teir rozenn ruz. Neuze ec'h adloc'has etrezek ar c'hazarn kozh.

Kouezhet e oa an noz d'ar mare. En aer glas e santed gant c'hwez ar soufr hag ar fluoradurioù, ar blas iskis he deus atav an noz o tiskenn war ar Reter-Pellañ. Rodoù ar c'harr-tan a skrignas war c'hrouan an hent. Ar blenier a renkas e garr goustad a-hed un doare porched koad kinklet gant bougenvilheged. Ur soudard ouzh gward a ambrougas ar beleg betek burev ar c'homandant.

« Va gourc'hemennoù, aotrou beleg », a lavaras an ofiser en ur sevel. « Trugarez deoc'h o vezañ deuet ken buan. Gout'ouzoc'h ez eo evit warc'hoazh ar beure ?

- Degouezhet eo ho kemennadenn, komandant. Me eo ho trugareka.

- Pounner eo e deuliad. »

175

An ofiser a droas etrezek un armel houarn, a zibabas un teuliad merket gant ar siell « kuzh-tre » hag a astennas d' ar beleg ur glaouskrid tanav. Hemañ a reas ur striv evit lenn gorrek gerioù ar skrid :

« Tribunal militaire des forces armées.

« En vertu du Code d'instruction criminelle militaire, le légionnaire Andrev FEUTREN, du Premier Bataillon Etranger parachutiste, matricule 3756 B 46, sera passé par les armes. Motif : violation du secret militaire et désertion à l'ennemi en zone opérationnelle. L'exécution aura lieu le jour suivant la sentence, à 4 h 45. » (1)

« Pounner eo ar varnadenn, eme ar beleg, o rentañ ar baperenn.

- Ar brezel eo, aotrou beleg.

- Ar brezel amañ a zalc'h an holl dindan gazel-ge, Komandant.

- Siwazh, ne c'hellomp netra, na c'hwi na me.

- Komandant, atav e c'heller un dra bennak a-du pe a-enep d' ar brezel. »

Sevel a reas. An ofiser e ambrougas betek ar gweranda.

« N' eo ket aes ho labour-beleg, emezañ, dreist-holl un derc'hent-Nedeleg.

- En em welout a raimp warc'hoazh ar beure, Komandant. »

Lavarout a reas ouzhpenn :

« Ho labour deoc'h-c'hwi n' eo ket aes kennebeut. Gouzout a ran ez oc'h un den mat. Trugarez deoc'h evit ar pezh hoc'h eus graet evit Feutren. »

En em guitaat a rejont goude stardañ o dorn an eil d' egile. Fernand a yeas etrezek kell ar soudard Andreu Feutren. En hent en em c'houlennas hag-eñ en doa ar gwir da dreuziñ an trepasioù-se ha da skeiñ ouzh dor un den barnet d' ar marv. Ur wech tizhet ar reuzidigezh donañ ne glask ken tud faezhet ar bed-mañ nemet un dra : bezañ lezet e peoc'h.

(1) « Lez-varn an Arme.

« Hervez lezennadur an Arme evit an enklaskoù war an torfedoù, al legionad Andreu FEUTREN, eus Kentañ Batailhon Estren an nijlammerion, enrollet dindan an niverenn 3756 B 46, a vo fuzuilhet. Abeg : gwerzhidigezh sekredoù brezel ha tec'hidigezh d' an enebour war an dachenn-emgann. An disentez-mañ a vo sevenet an deiz war-lerc'h ar setañs, da 4 h 45. »

176

Treuziñ a reas c'hoazh un trepas hir ha gleb a-hed ar c'heginou a strewe dre-holl c'hwez avaloù-douar o poazhañ ha pesked sec'het. Un dro bennak e tizhas ur savadur gant mogerioù tev, diwallet gant ur mirador. Ar gward a saludas ar beleg, a zivorailhas an nor goad pounner. Al legionad Andreu Feutren a oa gourvezet war ur gwele houarn, e benn war e zivvrec'h kroaziet. Sevel a reas. Degouezhioù zo a liamm an dud kenetrezo muioc'h eget frazennoù distaget. En em santout a reas Fernand tost-tre d' ar bugel bras-se diwriziennet. Anavezout a rae Andreu Feutren. Gouzout a rae en doa splujet er gomunouriezh aziat evit ankounachaat gevier ar C'hornog, evel m' en em ro darn all d' an alkool evit beziñ gevier o buhez. Hogen an alkool ivez a zo gaou. Met hag-eñ ne vefe pep tra amañ nemet gevier ? a soñjas ur pennad ar beleg. Skuizh-divi en em santas trumm. Chom a rae seizet e toull-dor ar gell, sanket e selloù e daoulagad Feutren, betek donder e ene. Blev melen ar soudard a lufre dindan sklerijenn noazh ar glogorenn-dredan.

« Gout ouzon, eme Feutren. Warc'hoazh ar beure.

- Piv en deus lavaret dit, Andreu ? a c'houlennas ar beleg gant douster.

- Gouzout a reer pep tra en toull-bac'h, Tad. Ho kortoz a raen. »

Ar beleg a gavas Feutren yaouankaet. Ne oa ken en e zaoulagad glas ar gasoni yen o leunie a-hed ar prosez. Ne oa ken enno an droukrañs berniet a-hed ar mizvezhioù a sioulder hag huñvre digenvez, pa oa e-unan penn o treiñ hag o tistreiñ e rouestladoù an tonkadur. Linennoù e zremm a oa habaskaet hag e elgez youlek ne roe ken da anavezout nemet ur bersonelezh mestrez warni hec'h-unan. A-hed ar prosez en devoa diveret ar glac'har diouzh e galon evel ar gwad diouzh ur gouli. Chomet e oa mouzhet, e javedoù prenet. N' en devoa respontet ger ebet d'ar varnerion, ha gant kement-se e oant bet fustet gwashoc'h eget gant taolioù-skourjez. Mousc'hoarzhiñ a reas ouzh ar beleg en ur astenn ur skabell :

« Azevit eta, mar plij. »

Ar beleg a dennas diouzh e c'hodell ur vuredad likur anisaet bet kaset dezhañ eus Marseille gant an ti Ricard. Atav en devoa ur banne gantañ rak mat e oa evit stourm ouzh ar sec'hed hag ar c'hleñvedoù diwar amoeba.

177

« Sec'het a-walc'h am eus », a anzavas Feutren.

Kemer a reas daou gard houarn-gwenn. Ar beleg a ziskennas enno al likur melen a gemmeskas gant dour sklaer kemeret en ur picher. Goude trinkañ e-giz ar soudarded en ur sevel o c'hard, ez evjont hep lavarout netra e-pad ur pennad amzer.

« Gout ouzoc'h petra edon oc'h ober, Tad ?

- Lavar bepred, Andreu.

- Edon o skrivañ va eñvorennoù.
- Evit piv ?
- Met evidoc'h.
- Neuze e c'hellan lenn ? »

Feutren a ziskouezas d' ar beleg ur c'harned bihan, goloet e lien du, prenet e stal vihan an toull-bac'h.

« Lennit, Tad. E-pad keit-se e rin ur sigaretenn. »

Fernand a lennas ar pajennadoù skrivet kempenn gant liv du:

« Toull-bac'h an Arme C'hall e Hanoi.
« Derc'hent-Nedeleg 1948.

« Setu tri miz m' emeon o louediñ er c'hastell-kreñv-mañ, e lec'h ma oa brezelourion ar Bannieloù-Du en em gannet gwechall. N' en deus ket kemmet abaoe : atav c'hwez pounner ar nuoc-mam hag ar c'hoad santal. Ne c'heller ket lavarout eo bet nevesaet ar c'hastell-mañ. Gwir eo, en Azia ne gont ket an amzer. Teir gwech eo deuet d' am gwelout ar c'homandant-enklaskour karget da studiañ ar prosez. Fellout a rae dezhañ gouzout ur bern traoù na felle ket din lavarout. Ha goude-holl, rannet ken strizh eo pep tra er spierezh ma n' ouzer morse piv a vez o ren. Degemerout a reomp urzhioù, ha setu holl. Goulennet ez eus bet diganin hag-eñ am eus keuz. Respontet am eus nann. Ar c'heuzioù a zo evit ar merc'hed hag ar vugale. Ne c'hellomp ket distreiñ diwar hon oberoù.

178

« Antreet on el Legion Estren ivez evit gellout bevañ. Evit-se eo ret debriñ da gentañ. E 1945 hor boa kollet ar brezel. Ne c'hellen ket distreiñ da Rostren, na zoken da Vreizh. Va c'herent o devoa kavet ar marv dindan bombezadegoù kêr Vrest. Ouzhpenn e oa klask warnon : komzet a-walc'h am boa a-enep d' ar Saozon ha d' ar vevelion paeet ganto, ha tostaet neuze ouzh an Alamaned. Ar re-mañ o devoa kinniget din boued ha gwiskamant en o Wehrmacht gant gwerzhañ dezho va c'hroc'hen ; ur gweneg bennak a rojent ouzhpenn, emezo.

« Setu penaos en em gavis e miz Mae 1945, ur meurzh ar beure, e-kreiz dismantrouù Hambourg, dirak un ofiser saoz a c'houlennatae ac'hanon e germaneg. Ne oa ket eus an ampartañ war ar yezh-se, hogen meizañ a reas buan ne oan ket ampartoc'h hag a-benn ar fin ne oan ket alaman.

« N' em boa d' ar c'houlz nemet naontek vloaz, ha daskoret e voen tri zevezh goude d'ar C'hallaoued. D' o zro o devoa dija ar re-mañ trubuilhoù en o zrevadennoù. Un dibab brokus a voe kinniget din gant ur c'habiten Brûlé eus an eil burev : pe vezañ barnet fall a-walc'h pe vezañ soudard a youl-vat. Gwelloc'h bezañ a youl-vat emezon. Neuze a ris anaoudegezh gant al Legion Estren. An avantur : Afrika da gentañ, diventelezh ar Sahara, ar sioulder, an embregerezh er c'hampoù. Ha bremañ Indezsina. Gwelloc'h e plij din Indezsina. Ar merc'hed amañ a zo dous ha feal. Heuliañ a reont o friedoù n' eus forzh pelec'h ez eont. Alies e soñjan e Yen. Leñvet he deus p' eo deuet Polis an Arme evit herzel ac'hanon. Va gortoz a ra. Va gortoz a ray da viken. Kuzhet he deus ac'hanon, va bevet ha va gwarezet. Goulenn a rin digant an Tad Provost diwall na c'hoarvezfe un droug bennak ganti. N' emañ evit netra em aferioù. Yen he deus desket din petra eo ar garantez, gant glanded ar c'horf ha glanded ar galon. Betek neuze n' am boa ket kredet e oa tu. Ret e vo din komz eus se d' an Tad Fernand Provost. Evidon ez eo Fernand, an hini n' en deus morse sarmonet ac'hanon. Ne 'm eus nemetañ evel keneil, eeun ha gwirion. En Indezsina em eus dizoloet petra eo ar fealded, ar garantez ; dizoloet em eus ivez ar varzhoniezh. Karout a ran an abardaezioù sioul o tiskenn goustat war ar rizegi a-hed ar Ster Ruz.

« Pezh a vank din c'hoazh eo adkavout ar feiz, met ur gudenn all eo.

Warc'hoazh emañ Nedeleg dre ar bed a-bezh, evit ar gristenion. Kent anavezout ar brezel e kreden e oa brav ar bed hag eeun an den. Bremañ ne gredan ken. Hervez lavar an holl vrezelourion e vo nevesaet ar bed dre an emgannoù. Pebezh farserezh !

179

« Nedeleg eo gouel an tiegezh, evit ar re o deus unan. Hag ar re all ? An darn vuiañ a lid Nedeleg er goudor, en o zi. Met ar re n' o deus den er bed, na ti ebet, ar re-se a ya da veuziñ o anken en ostalerioù pe en tavarnioù mogedet. Chom a ran spouronet gant ar brezel hag e euzhderioù. Kasoni an dud ne zeu ken betek ennon. Kollet am eus ar feiz en un dazont a levenez. Ha neuze, petra a chom ? Un toull en douar, un tamm traezh, ha setu holl. Hogen, petra 'zo en tu all d' an toull-se ? Ha ma vefe un dra bennak, unan bennak ? Mat e ve din en em brientiñ en a-raok ha klask gouzout hiroc'h evelkent. Ne zegemeran ket tezennoù ar re na gredont nemet e perzhioù ar c'horf pe ar ouenn, na kennebeut ne gredan ket o gevier a-zivout an evurusted douarel. Ne zegemeran ket muioc'h tezennoù an araokaat didermen er gevredigezh. An tezennoù-se na zegasont d' an den esperañs ebet. Kredet em eus seveniñ va zonkad o klask kemmañ an dud, o tiskar ar mogerioù etre ar pobloù. Ur benveg en doa ezhomm ar bed evit gwilioudiñ, ha setu perak am boa dibabet ar gomunouriezh ha harpet ar Viet-Minh. Karet em befe bezañ aze evit gwelout ar bed oc'h emdreiñ hag o wilioudiñ.

« O wilioudiñ petra ? N' eus respont ebet amañ da gudenn ar marv. Hag ar marv a zo ouzh va gortoz a-benn un nebeut eurvezhioù. Distaolet on bet gant ar gevredigezh. Tostaat a ra ar marv evel un tan, evel ur c'hinnig. Evel ar viskoulenn o tont da valafenn en em gavin marteze dirak ar marv evel dirak an arnodenn diwezhañ, dirak an trec'h meur.

« An Tad F. Provost a lavaro din an holl draoù-se bremaik. Spi am eus e teuio. Nemet e vefe oc'h ober tro ar gwarnizonoù war harzoù Bro-Sina. C'hoant am eus e vefe em c'hichen pa dremenin war an tu all. Skeiñ a raio evidon ouzh dor Doue. A-benn ar fin e kredan ne c'hell ket Doue tremen hep bezañ. Heptañ n' eus netra. Va bleniet en deus betek amañ. E c'hortoz a ran gant va holl nerzh. »

An Tad F. Provost, fromet, a lakaas ar c'harned bihan war an daol hag a sellas ouzh ar paotr hep gellout rannañ ger. Andreu Feutren a gomzas da gentañ :

« Petra lavarit eus va menozioù ?

- Mat kenan. Pelec'h oc'h eus kavet kalon a-walc'h evit skrivañ kement-se ?

180

- Ma n' oc'h ket re skuizh, Tad, chomit ganin fenez : noz Nedeleg eo. Prenet am eus gwastilli ha kafe mat. Ne gavimp ket hir an amzer. »

Chom a rejont pell amzer da gendivizout. Da hanternoz e taoulinas ar soudard e-kichen ar beleg :

« Ha bremañ e roan deoc'h an absolvenn eus hoc'h holl bec'hedoù, en anv an Tad hag ar Mab hag ar Spered Santel. En noz-mañ e lidomp ganidigezh Verb Doue e kraoù Betlehem, e emziskouez d' ar Vajed, hag ivez e c'hanidigezh e kalon an dud a feiz... »

Pezh a lavaras ar beleg ouzhpenn n' ouzer ket, met dre ma komze e sederae dremm Andreu Feutren dindan ul levenez a ziougane ar bed da zont. Tremena a rejont ar peurrest eus an noz o varvailhat hag o pediñ. An teir rozenn ruz en ur pod pri war an daol a zegase soñj eus sklerijenn an deiz. War-dro peder eur e krogas an oabl da roziñ diouzh tu ar sav-heol. Skinoù an heol a dizhas ar gell ha raktal e tarzhas ar beure, ruz evel un tantad. Andreu Feutren a oa en em walc'het, troc'het en devoa e varv ha gwisket e zilhad soudard nevez. Lavarout e reas :

« Tad, mirit ar c'harned bihan. Skrivet eo bet evidoc'h. Lavarit da Yen pegement em eus soñjet enni. »

Klevet e voe kammedoù o tostaat buan en trepas. Un alc'houez a skrignas er grogenn. Ar c'homandant a antreas, heuliet gant un nebeut ofiserion en o gwiskamant kaer. En em harpañ a reas Andrev Feutren war vrec'h an Tad Provost hag o daou ez ejont a-gevret e-maez ar gell. Er porzh e tostae seulioù tached a skoe pounner war ar simant noazh. Ar strollad soudarded en em renkas war ul linenn. Andrev Feutren en em renkas e penn all ar porzh, ouzh ar voger, an teir rozenn ruz en e zorn. En em dreiñ a reas neuze etrezek an Tad F. Provost, ur c'hoarzh seder var e dremm :

« Trugarez deoc'h, Tad, hag ivez da Yen. »

Evel kimiad e roas c'hoazh ar beleg e vennozh, met a-boan m' e wele Andrev Feutren. Ne wele ket muioc'h nag ar soudarded nag o fuzuilhoù prest da dennañ warnañ. Dirak e zaoulagad e pare bremañ livioù kenedus Bro-Gerne, pell du-hont er c'hornog. Hañvalout a rae dezhan klevout ar c'hleier o kemenn ar C'heloù-Mat d'an dud er Menezioù-Du.

181

Eus don e galon e tarzhas ar ganouenn gozh a dregernas sklintin, hep an disterañ krenadenn, dreist mogerioù an toull-bac'h:

« Pa voe ganet Jezuz hon Salver,
Mari e vailhuras en ur c'hraouig dister... »

- Feu ! eme ar c'homandant.

Ar c'horf a risklas war ar simant, torret e daou. Tostaat a reas an ofiser gant e bistolenn evit an tenn diwezhañ. Dremm Andrev Feutren a hañvale atav ken seder, gant ar guchennad blev melen war e dal gwenn.

An Tad Provost a lavaras ur bedenn hag a zastumas an tier rozenn ruz evit Yen.

Gwengamp, Nedeleg 1967.

Hor bara pemdeziek

Tremenvan ur Vroad

(Kendalc'h)

Setu amañ pennad diwezhañ eñvorennoù hor mignon T. Jeused. N' en deus ket bet, siwazh, ar blijadur d' e welout moulet peogwir ez eo aet da anaon d' ar 14 a viz Mae en ospital Naoned.

25/8 Graet hon eus ur vodadeg dec'h d' an noz evit gourc'hemennaouiñ al « Loeized » : Loeiz ar Gall ha Loeiz an Tertr. Aon am boa e vije evet re a win. Dres : setu ar pezh a zo c'hoarvezet ! O vezañ ma tegemeremp ivez ur Breizhad nevez-degouezhet, Gloro e anv, hemañ en deus goulennet ma kanimp « Kousk Breizh-Izel » (pell goude ar c'hanaouennoù). Unan bennak (Frederig dres) en deus goulennet ma tisplegfen ar c'homzoù evit ar c'hallegerien. Gwa me ! N' am boa ket klevet an Ao. Gwivarc'h hag en doa kinniget hen ober. Ha setu an den c'hwerv-se feukañ dre m' am boa lavaret en ur c'hodisat : « Ar re a gar kement ar ganaouenn-se a vije nec'het evit he zreiñ » (« ceux qui aiment tant ce chant seraient bien en peine pour le traduire ») hag eñ o c'hourdrouz ac'hanon en ur lavarout e vije gwelet antronoz (« J'aurai deux mots à vous dire demain »). O vezañ ne ouien ket e ginnig da dreiñ war ar c'haier, n' am boa ket komzet evitañ e-unan... Goude-se, em eus gouezet n'en doa ket debret heñ a-raok evañ... Anzav a ran ez on ur broadelour da gentañ ha ne garan ket ar paour kaezh sonenn-se abalamour n' eo ket merket gant spered an Emsav. Setu perak e c'hodisan ouzh ar re na ouzont ket ar brezhoneg hag a fell dezho her c'hanañ bepred. Ne oan ket o klask feukañ Gwivarc'h, tamm ebet !

183

Pemzek e oamp assemblez... pemzek pe muioc'h c'hoazh, rak Gallaoued a oa deut ganeomp hag edomp bodet e Kombod Loeiz ar Gall, er varakenn 6.

Ret e oa aozañ an traoù : meulet am eus ar Vrezhoned a gar kement Breizh ma 'z int prest d' en em gannañ eviti. Tud poellek int, re boellek a-wechoù. Ur si hag ur perzh-mat. An dra-se, an darvoud, a zo ur brouenn dirak ar re all (ha n' o doa rannet grik !) e karomp hor Bro, hag e rankimp bezañ unanet evit he difenn.

Laouen, peoc'haet, sioulaet an holl, ez omp aet kuit goude lazhañ ar gouloù.

Hogen, pell-pell hon eus rendaelet en ur bourmen, me, Gwazwazour, Loeiz ar Gall, an Tertr ha Gwigourouz diwar-benn Gwivarc'h hag ar pezh a oa c'hoarvezet.

Loeiz ar Gall en doa evet un tammig re hag e oa diaes dezhañ diskoulmañ ar gudenn (eñ, ar c'hanfard ! en doa ankounac'haet kuzulikat din kinnig Gwivarc'h).

Ar pezh en deus plijet din eo gwelout Gwigourouz oc'h aspediñ ac'hanon da « chom », rak gourdrouzet em boa lezel anezho oc'h en em vodañ e giz ma karfent.

« Petra a rafemp hepdout evit ar brezhoneg ? » emezañ. Ma ! levezonet eo, merket gant ar spered broadel. Ur skouer vat am eus roet en ur labourat, hag oc'h entañ ar re all evit ar vro, her gouzout a ran.

Ne evin ken re a win ur wech all p' en em vodimp avat. N' on ket a-du evit lonkañ gwin er bodadegoù « sevenadurel ». Bez' e vin nebeutoc'h c'hoazh adalek bremañ.

- Gwazwazour ha ne gar ket Gwivarc'h a zo bet krenn a-du ganin er rendael-se.

184

- Da verkañ eo hor boa kanet a isvouezh holl a-gevret en un doare brav :
« Gwin ar C'hallaoued »
« C'était Anne de Bretagne » ha dreist-holl
ar « v/Bro gozh ».

« Kousk Breizh-Izel » a zo bet ret... evit hol lakaat da dremen un nozvezh fall !

31/8/50 Gortoz a ran va gwreg. Melkonius on un tammig. Diblusket am eus piz bras. Ar seurt labour-se ne blij ket din tamm ebet. Kinniget am eus an dra-se d' an Aotrou en ur soñjal el labourioù enoeüs a zo alies reoù va gwreg. Ra vo degemeret ganti va lizher diwezhañ ha ra vo aes eviti an tren am eus merket ! Ayoul Doue m' hor bo un emweladenn blijus ! Ma welin va gwreg ken fresk ha ken dous hag e oa hi gwechall... pa oamp yaouank hon-daou !

1/9/50 Hag e soñjan em gwreg.

Eürus on o soñjal e welin anezhi, seul laouenoc'h ma teu an deiz ! Enkrezet on en ur welout ar glav. Fellout a rafe din e teufe gant an heol evit ne vo ket kizidik he c'halonig.

A ! ma ouifes pegement e karan ac'hanout... Merket on gant da garantez muioc'h eget na gredez. Te eo a chom. Soñjal a ran : ma ne vijemp ket dimezet ; ma vijes chomet plac'h yaouank hag en Ostaliri-Doue, te a skrivfe din, sur on, ha te a gasfe din pakadoù boued ur wech an amzer.

Va gwreg eo a welin. Soñjal a ran : evit ar wech kentañ e welin he zorkad blev a vir dre azaouez ouzhin. Nann, ket ! E Fontevraud am boa her gwelet ha kavet anezhi yaouankoc'h c'hoazh.

N' anavezez ket donderioù va ene ! m' am eus karet ar re all, ne oa netra ez kichen.

Ma vije rannet va c'halon, sur on e vije merket da garantez diouzhtu goude hini Renea ha kreñvoc'h egeti... Rak te eo ac'h eus roet din pemp bugel : pevar mab hag ur verc'h.

185

7/9/50 Er-maez. Aet eo kuit va gwreg. Dec'h...

Deut e oa dilun goude lein. D' ar serr-noz, am boa c'hoant skrivañ diwar he fenn. N' am eus ket her graet abalamour m' am boa droug-penn. Divoaziet e oan da gomz ken pell, Hag e c'hellin hen ober hiziv ?

Lun 4. - Aet on da welout hag e teufe va gwreg a-raok ar pred. En ur c'hornig, etre div lochenn, e weler an hent. Meur a wech am eus sellet hep gouzout e oa tud o vont eus ar c'hamp a dremene war an hent-se. Kavet am eus an dra-se a-daol-trumm en ur soñjal e teufe va gwreg.

Gortozet am eus en aner. N' eo ket deut va gwreg. Fallgaloniñ a ran... Gwelloc'h eo din chom el lochenn.

War-lerc'h ar pred ez on aet adarre. Nikun c'hoazh. An tren a zo erruet koulskoude. Addont a ran davet kreiz ar c'hamp pa welan Gwazwazour o tont davedon. Sellout a ran outañ e-giz goulenn o hejañ vrec'h war-du an nor. Erruet eo ? « Her c'hrediñ a ran », emezañ.

« Pelec'h emañ ? » - Ne welan netra ! « E sal ar gward ». Kuzhet eo gant ar voger etre an nor hag ar preneustr. Ha ! setu : gwelet am eus un tog a zo heñvel ouzh hec'h hini war al luc'hskeudenn eus Pariz. Erfin e teu e toull an nor digor frank.

Ur mousc'hoarzh sioul evel boaz. Stouiñ a ra he fenn en ur vousc'hoarzhin ouzh unan bennak en deus komzet outi. Hegarat eo evit an holl.

...Aet e oa ur gward d' am c'herc'hat. Kejet am boa gantañ dirak Gwazwazour. Hor c'hlevet en doa o komz. Re daer e oa evit goulenn hag e oan me Jeused, avat !

A-drugarez Doue ez eo bet paotr mat ar porzhier ha lakaet en deus va gwreg da vont e-barzh ar sal hep gortoz ar baperenn aotreadur. Ha setu va den lorc'hus o tont en-dro hag o c'houlennata ac'hanon war anv-plac'h va gwreg hag hec'h anv-badez. O vezañ ma lavaran Mereel, eñ en deus lavaret groñs Klementina... Ankounac'haet am boa eil anv va fried. Ma vije dinac'het din he gwelout en abeg da se ?

Ha me e-barzh d' am zro.

Setu va gwreg dirazon. Ar wech kentañ eo he gwelan a-drek ur roued-orjal hepken. Ken yaouank eo hag a-raok. Fresk he liv. Un tammig enkrez en he daoulagad tener, avat. Penaos e kavo he fried ?

186

Pokat a ran dezhi dre doullou ar roued. N' eo ket aes hag e tiskouezan dezhi penaos ober. Mousc'hoarzhin a ra ken sioul ha tra. Godisat a ran war he zorkad blev. Ken disheñvel eo diouzh ar plac'hed all a zo en-dro deomp ma choman souezhet ur mareadig. « Fellout a rafe dit e vefent troc'het bremañ ? »

- « Nann, ket ! » Heñvel eo he fenn ouzh ur voullenn gant an torkad blev du-se. Kement a garantez a welan en he daoulagad o parañ warnon ma choman boemet. Va gwreg din eo, ha n' eo ket d'ar re all ! Gwisket eo gant ur porpant du, ur vrozha varellet gant pikoù du war ar mezher gwenn hag un ispilh aour war hec'h askre gant troellennoù keltiek. Ur seizenn ruz ha gwer war he forpant. « Petra eo ? » - « Ne ouzout ket ken ? Medalenn ar " mammoù " gall... Ya, 'vat ! Te eo a felle dit e vijen gant an dra-se. »

Deut eo rag-eeun eus an arsav-tren hep debriñ ! Dec'h edo e kêr Vourdel gant gwreg Gwazwazour hag he deus kavet koant-tre. D' ar sul eo aet da welout an eskob gallikan eus Pessac ha klevet he deus eno an oferenn e galleg. Debret en e di gant e dud : gwreg, plac'h yaouank ha danvez-pried hounnezh. An eskob en deus roet dezhi ur prof evidon en ur lavarout ez-vrav ne oan ket eus e Iliz, ha gwir eo rak n' on ket Gall ! Hengatolik ne lavaran ket ! Va meulet en deus an eskob dre ma 'z on leal, risklus eo avat lavarout krenn ha krak e soñjoù e-keñver gouarnamant Bro-C'hall, emezañ. Respont a ran d' am gwreg o deus meulet ar Stourmerion o re vac'het da vezañ dalc'het start ouzh an Alamaned. Ober a ran an hevelep tra ! Ha tevel a ran prim a-raok komz pa soñjan : « Karout a rafen gwelloc'h kreviñ a-drek ar roued orjal eget plegañ ! »

Meurzh 5. - Kaeroc'h c'hoazh eo an antronoz veure. Diskuizhet gant ar c'houk. Gwisket he deus ur sae gant bleunioù ruz ha gwenn (pe wenn ha ruz) a glot meurbet gant liv he c'hroc'hen. Na kaer eo gant he zorkad blev, neketa ! Sellout a ran pizh ouzh liv he daoulagad. Ken mantrus eo buhez ur prizoniad m' am boa ankounac'haet anezhañ pa welen c'hoazh mat-tre he dremm dre an eñvor : liv rouz o deus gant ur vordennig wer war an diavaez hag ur bikennig du war vab al lagad dehou. Seblantout a reont bezañ du avat, ken don eo ar sell, ha setu ar pezh am boa kounaet !

187

Skr. 8/9/50 Lavaret hon eus an eil d' egile traoù karantezus. Prometet hon

eus an eil hag egile reiñ ar pezh en deus an Aotrou Doue hor roet evit eurvad an den. C'hoarzhin a ra va gwreg en un doare brav, ken flour he dremm hag hec'h ene. Mar deo disneuziet he dremm gant ur jod kriget gant an tredan a zo kleuzet e-lec'h bezañ c'hwezhet, kaer eo koulskoude, rak ul liv sklaer-tre en deus he c'hroc'hen, hag un ene ken brav a bar en he daoulagad. Aet eo « kuit » he divvronn avat, gant ar skuizhded-labour. Ret e vo o c'hwezhañ », emezon. « Emaint o kreskiñ ! » a respont-hi en ur c'hoarzhin. Ken koant eo ma ne sellan ket ouzh ar gwraez all a zo er sal nemet pa rafen ouzh melchonenoù, hag hinienoù a zo yaouank evelato !

An emweladenn wellañ am eus bet eo houmañ. Aet omp kuit en un doare joaus ha debret am eus gant va c'henvroiz Loeiz ar Gall ha Gwazwazour an tamm kig leue he deus degaset va gwreg. Evet gwin ha kafe h.a. Siwazh ! kousket fall am eus. Ne vern ! Savet abred, gwalc'het penn-kil-ha-troad, ez on fresk-bev.

Merc'her 6 (skr. d'an 9). - Gwisket eo va gwreg en un doare disheñvel, ken kaer avat : ur gorfenn seiz gwenn, ur seizenn du skoulmet ouzh he gouzoug. Klotañ a ra ganti evel ar vrozha ruz-gwenn. Ar gorfenn-se a zo bet graet gant seiz gwirion un « disglavier-brezel ». Roet oa bet hennezh din gant un ezel eus ar « Bezen ». Chomet e oa en hon armel e Gwiseo ha nep hini eus ar baotred fall o deus lakaet ar reuz hag ar freuz em zi n' en deus kroget ennañ. Va gwreg he deus kemmet alies he gwiskamantoù evit ober plijadur din. Ha gwir, eo e plij din evel-se : dereat ha dilorc'h war un dro, gwisket mat hep un tamm poultrenn riz war he fri avat. Freskoc'h eo eget ar bourc'hizezed gall a zo en-dro deomp.

Komzet hon eus meur a wech eus hor bugale. Kalz traoù am eus gouezet evel-se diwar o fenn. Ar gomz a zo gwelloc'h eget ar skrid. Ha ken dudius eo en em welout !

Siwazh ! an eurioù a dremen hep gouzout deomp. Ha setu ur gwardour o tont hag o lavarout : « Echu eo ! » An daeloù a c'hleb daoulagad va gwreg. Ar wech diwezhañ eo ez en em welomp. Betek peur ?

188

Ur boket bleuñ am eus da reiñ dezhi... Mont a ran davet an nor-borzh. Gwelout a ran va gwreg o ouelañ puilh ha didrouz. « Deus d' am briata ! » emezon. Setu ar wardourien strafuilhet hag unan a lavar din : « N' hoc'h eus ket poket a-walc'h evel-se a-dreuz ar roued ? » - « Evit ar wech kentañ abaoe pemp bloaz ? emezon. - A ! ne ouzoc'h ket petra eo, aotrounez ! - M' emaoe'h un deiz e-barzh, c'hwi a gompreno ! ». Komzet em eus en un doare taer.

- « Kalon ! » emezon d' am gwreg ha me da redek betek ar c'hornig evit kimiadañ diouti. Pell e hejomp hon dorn an eil hag egile. Meur a wech e tistro va gwreg davedon. Ne gredan ket e vo evit mont kuit, evit en em zispartiañ diouzhin. Erfin ez eo kuzhet gant ar c'hlasvezh e kroaz an hentoù. Va c'halon a zo rannet hag un darn a zo aet ganti war-du hor bro.

9/9/50 Va mignon Hazkoad a zo bet kaset en toull-du. Emgannet en deus gant unan all betek e gloazañ. Galvet e oa bet : « Yuzev breizhat ! » gantañ. O vezañ ne dalv ket gwelloc'h hennezh (tamallet eo gant meur a hini er c'hamp da werzhañ bragoù pe liñselioù evit arc'hant) e rin un dra bennak evit Hazkoad, mar gellan. Dres, Tapaod a zeu d' am c'havout ha da c'houlenn diganin an dra-se... Mont a rin da welout ar c'honter-meur, daoust da enebiezh Gwazwazour. Hemañ ne venn ket pardonin da Hazkoad bezañ laosket ac'hanomp. Re gasaüs eo, d' am meno. N' on ket evit lezel ur c'henvroad da vezañ kastizet gant ar Renerezh, tra ma 'z afe er-maez unan all, ken laer hag eñ. Pouezet he deus va fedenn war spered ar c'honter-meur, her gwelout a ran. Mat ! Sur on ne vo ket anaoudek Haskoad eus an dra-se. Ne ran forzh ! Ha n' eo ket un dic'haou evidon gwelout va c'henvroiz hag o doa va laosket dont d' am c'herc'hat ? Me eo ar Stourmer hag a vez selaouet e ali ken gant ar brizonidi, ken gant ar C'hallaoued. Gonidus eo ar stourm evit ar vro, kuita !

12/9/50 Gwelet em eus Hazkoad lakaet er-maez eus an toull-du.

DIWEZH

LANGLEIZ gwelet gant skolidi S.A.D.E.D.

(1)

A-zivout LANGLEIZ ez eo c'hwezekvet kentel lennegezh roll kelennadurezh S.A.D.E.D. Gant aotre ar Strollad hag hini ar skoliad ez embannomp amañ unan e-touez ar gwellañ poelladennoù, - dizanv hervez ar Reizhennoù.

(1) Evit pep diskleriadur diwar-benn Strollad An Deskadurezh Eil Derezh, skrivañ da : S.A.D.E.D., 30, place des Lices, 35 Rennes.

TESTENN : Savit plaenadur ar varzhoneg-mañ tennet eus Kanoù en Noz.

AN DEN HAG AN DUD

Dirazon-me, difiñv ha mut,
An dud gant o gloazioù nozh-bev,
An dud gant o mennozioù marv,
'Dremene, ha me dreist diraez,
Me, dallet gant va huñvre bell,
N' o gwelen ket.

Paour kaezh tud flastret,
N' em eus o gwelet.
Tud kozh truezus,
Yaouank dudius.

190

Ar re o pignat,
Ar re o tiskenn,
Ar re enkrezet,
Hag ar re zichal.

Paour kaezh tud laouen,
Paour kaezh tud er boan,
Kollet en o glac'har,
Kollet en o dudi.

Paour kaezh tud karet,
N' em boa o gwelet.

Pa 'm eus, erfin, em melkoni,
Sellet gant daoulagad va c'hig,
N' em eus gwelet war-dro din-me,
Nemet korfoù kaezh o c'houzañv
Edan pouez o labour ponner,
Dibriz ha gwan.

Pa 'm eus sellet em arvar hir,
Gant daoulagad va spered kriz,
N' em eus spiet 'met maskloù strizh,
O c'hoarzhin ouzh ar re er boan,
Maskloù fall ha kalonoù krin,
Ha netra ken.

Pa 'm eus sellet em dic'hoanag,
Gant daoulagad va c'halon wall,
E karantezioù berr ar bed,

N' em eus gwelet nemet gaou,
Nemet karanteziou un noz
Gant an Ankou.

191

Hag an dud c'hoazh
An dud 'dremene,
Dirazon difiñv,
Dirazon dichal,
Ha me, prederiet,
Me, n' o gwelen ket.

Pegen rec'hus bezañ rec'het !
En diwezh, skuizhet gant va gwall,
Harluet em eus va anken,
Va huñvreoù, va c'herseoù,
Ha sellet em eus war-dro din,
Gant va ene.

Gant va ene, va madelezh,
Ha daoulagad va yaouankiz
Gwelet em eus ur bed nevez,
A gened hag a garantez,
Gwelet em eus ur skinenn heol,
E-kreiz an Noz.

* * *

Lavaret ez eus bet diwar-benn Kanoù e Noz, gant LANGLEIZ, e oa anezho un enklask war ar bed, e natur wirion, lec'h an den ennañ. Ar barzhaz kentañ - pe dost - eo a spurmanter en hol lennegezh, bet embannet e 1932, pa oa Gwalarn en he bleuñv. Marteze n' eo ket fall kounañ e oa LANGLEIZ unan eus skrivagnerion wGwalarn evit kompren an oberenn-se : ha petra eo bet mare Gwalarn, ma n' eo ket un enklask divent en deñvalijenn a-benn tizhout bed glan ar Gened ? Un enklask ankeniet, dic'hoanag a-wechoù, ha war un dro entanus. Un heklev eus kement-se a gaver e Kanoù en Noz, hag er varzhoneg An Den hag an Dud pergen.

* * *

192

Pemp lodenn ez eus tu da welout en An Den hag an Dud :

- ar poz kentañ, anezhañ an digoradur ma vez lec'hiet ar gudenn : an Den en em gav en digenvez, estren e bed e genseurted;

- ar pozioù 2, 3, 4, ma welomp an Dud dre sell an Den, tud hep personelezh, o vale hep pal, gant o neuz divalav pe vantrus, disliv en diwezh ;

- ar pozioù 5, 6, 7, a ziskouez enklask aner ha dic'hoanag an Den evit tizhout gwirionder ar bed ;

- Ar poz 8, anezhañ ur weledigezh eus an Dud adarre, a laka anat c'hwitadenn an enklask ;

- ar pozioù 9 ha 10, a ziavaez un derez donoc'h en digenvez hag er boan, hag an nor o tigeriñ, war ar bed nevez. Disoc'h an enklask eo.

E-lec'h heuliañ ar varzhoneg gwerzenn ha gwerzenn e kavomp gwelloc'h he studiañ dre dri zu, anezho digenvez an Den, an nor digor, ha neuz arouezel, ha padal gwirion-tre, ar varzhoneg.

Digenvez an den

Dodenn bennañ ar varzhoneg eo, a zisoc'h, kaset betek ar penn, war an diskoulm yac'h nemetañ ; rak ret eo d' an Den kavout un diskoulm anez mervel,

distaolet eus ar bed ma ne oa ket plas evitañ.

Degaset eo an tem-se adalek gwerzennoù kentañ ar varzhoneg dre an eneberezh « Dirazon-me » hag « An dud », gouverket c'hoazh gant ar stumm-pouezañ « dirazon-me ». An dra-se a adkaver er varzhoneg a-bezh, dre arver stank ar gour kentañ :

« Me, dallet gant va huñvre... »
« N' em eus o gwelet... »
« Pa 'm eus, erfin, em melkoni,
Sellet gant daoulagad va c'hig... »
« Ha me, prederiet,
Me, n' o gwelen ken... »

193

Kement-se a ziavaez trubuilh an den na c'hell ket mont er-maez anezhañ e-unan.

Un devoud eo digenvez an Den, un emzalc'h ivez. Er-maez eus bed an Dud emañ, digas, « difiñv ha mut ». Ne gemer ket perzh en o ergerzh ; arvestiñ a ra, skuizh, « dreist diraez ».

E skuizhnezh a zo eztaolet gant adlavar an hevelep gerioù :

« An dud gant o gloazioù...
An dud gant o mennozioù... »
« Paour kaezh tud flastret...
Paour kaezh tud karet... »

Pe c'hoazh, pelloc'h er varzhoneg, pa glask an Den un tu da ziraez an dud, « Pa 'ni eus sellet », a zo e derou pep poz.

Ar mentadur ivez a c'houverk samm an den hag e zic'hoanag : ingal eo, gant nebeut a dra kemmet e pep gwerzenn : ur ger a gemer lec'h ur ger all, en hevelep framm mentadur :

« Ar re o pignat
Ar re o tiskenn. »

Pe c'hoazh :

« Kollet en o glac'har,
Kollet en o dudi. »

Petra vern, un trivliad pe unan all ? N' eus netra nevez en engroez dibersonel a dremen dirazañ ; adkregiñ a ra dibaouez ; un tremen diziwezh ez eo. Ar barzh a oar lakaat ac'hanomp da santout-se ivez dre ar c'hensonerezh : soniadoù 'zo a zeu en-dro bepred :

« Dirazon-me, difiñv ha mut,
An dud... »
Pe : « Maskloù fall ha kalonoù krin ».

Meur a skouer eus kensoniezh heñvel a c'hellfemp reiñ ar re veneget a zo a-walc'h evit lakaat anat damant ar barzh da zastum kement elfenn a c'hell krouiñ an aergelc'h pounner, leun a distridigezh, a livo bed an digenvez.

Tri foz er varzhoneg a zo gouestlet da strivoù an Den evit terriñ ar c'helc'h hud a vir outañ a gejañ gant an dud :

194

« Pa 'm eus...
Sellet gant daoulagad va c'hig... »
« Pa 'm eus sellet... »

Gant daoulagad va spered... »
« Pa 'm eus sellet...
Gant daoulagad va c'halon... »

Hevelep enklask a verk un derez krisoc'h eus ar boan, un derez donoc'h en digenvez, rak da heul ar strivoù-se e hañval pep hent bezañ bet pleustret, en aner, e hañval ar c'helc'h bezañ serret da viken warnañ ; n' eus ken dirak daoulagad un Den nemet skeudenn ar marv :

« N' em eus gwelet nemet gaou,
Nemet karanteziou un noz
Gant an Ankou »

a lenner er seizhvet poz.

Skeudenn ar marv eo, pe goroll diskiant an Dud, heñvel eo :

« Hag an dud c'hoazh
An dud 'dremene,
Dirazon difiñv,
Dirazon dichal... »

Krisoc'h eo aze eget e derou ar varzhoneg : ur c'horoll spontus a zo livet, hep derou na diwezh. Ar barzh a oar lakaat kement-se anat dre c'herioù dibabet mat, boutin diouto o-unan, ha pouezus-kenañ amañ : « hag », « c'hoazh ». Startoc'h eo ar mentadur c'hoazh, strishoc'h ar c'hensonerezh e d dreist-holl :

« ...an dud...
An dud 'dremene...
Dirazon difiñv,
Dirazon dichal... »

betek reiñ da grediñ ez eo pep ger un taol skoet war spered an Den : deuet eo an digenvez en e grinañ, ar boan en he c'hrisañ, betek bezañ dic'housañvus. Tizhet eo aze barr an heug hag ar spouron : un troc'h a vo, a zegaso an diskoulm.

195

An nor digor

A-ziwar an digenvez donañ a serr an den ennañ e-unan eo e tiwan an darempred a zegaso ar pare d' e zoan. Gouezet en deus aze LANGLEIZ ezteurel ul lusk gwirion e kalon an den : aet eo betek penn an hent dall. Klasket en deus kejañ gant an dud dre gement tu a wele, en aner. Un distro a ra neuze warnañ : ennañ hepken e kavo an hent davet ar re all, dre zilezel an emgarantez en laka da well-varn e nesañ.

« Harluet em eus va anken,
Va huñvreoù, va c'herseoù. »

Gant ur galon hag un ene glan e c'hello neuze teurel ur sell nevez war ar bed. Ret eo argas an emzalc'h kentañ, diwirion, sonnet, ha bezañ prest da zegemer an dud a-raok gallout kejañ ganto :

« Gant va ene, va madelezh,
Ha daoulagad va yaouankiz
Gwelet em eus ur bed nevez... »

Ha diouzhtu, evel dre vurzhud, e tigor an nor war ur bed a gened.

Arzel meurbet e chom amañ c'hoazh doare LANGLEIZ : ar mentadur a heul strizh emdroadur an den. Un troc'h a zo e-keñver danvez etre ar pozioù 8 ha 9 : gwir eo ivez evit ar mentadur. Ingal e oa bet betek aze, evel un ton trist ha randonus.

Er poz 9 e kemm :

« Pegen nec'hus bezañ nec'het ! »

Mentadur ar gwerzennoù a ziskouez striv don an Den evit teurel kuit kement samm a voustre e ene. Pep bomm er gwerzennoù-mañ a zo ur c'hammed en a-raok :

« Harluet em eus va anken,
Va huñvreoù, va c'herseoù ».

Hag e gwerzenn diwezhañ ar poz-se ez eo habaskaet un tamm :

« Gant va ene ».

Un hirvoud laouen eo : dieub eo an den, en diwezh.

196

Er poz diwezhañ, ar gerioù adlavaret ne verkont ket ken an heug hag ar skuizhnezh, hogen esmae brasoc'h-brasañ an den o tizoloiñ tamm-ha-tamm ur weledigezh a gened :

« Gwelet em eus ar bed nevez...
Gwelet em eus ur skinenn heol... »

Ar gerioù a zo bet dibabet aketus : « ene », « madelezh », « yaouankiz », « bed nevez », « kened », « karantez », « skinenn heol » a zo enebet ouzh ar « c'horfoù kaezh », ar « c'halonoù krin ». Levenez an trec'h a darzh enno ; kavet en deus an Den an hent da ziraez ar bed : ar gened.

" An den hag an dud ", barzhoneg arouezel :

Enni e komz ar barzh er c'hentañ gour, padal e hañval d' al lenner n' eo ket un den resis a wel aze ; gant-se e krog an arouezelezh, ha n' eo ket hep abeg e lenner en talbenn « An Den ». Amañ ez eo danevellet pezh a c'hallfe lavarout ha soñjal pep den. N' eo ket kudenn un den, hogen ar gudenn denel a ra danvez ar varzhoneg.

Ken arouezel all eo an termenadur « an Dud ». Un engroez hep dremm na personelezh a dremen dirazomp. Evel p' en defe ar barzh ar galloud da welout e diabarzh ar c'halonoù e lavar, n' eo ket ar pezh a wel, met ar pezh a oar ez eus enno :

« Ar re enkrezet, / / ar re zichal », da skouer.

Gant an hevelep dezo e klot « daoulagad va c'hig », « daoulagad va c'halon », hag en diwezh « va ene », da lavarout eo an doare diles nemetañ da ren an enklask. Ar frazenn adlavaret meur a wech « n' o gwelen ket » a arouez an digasted. Hag « ar skinenn heol en Noz » - pouezus eo ar bennlizherenn - a zo aes da gompren evel tommder ar vuhez, ar sklerijenn diabarzh a gemmo neuz vil ar bed.

197

Eviti da vezañ arouezel e chom gwirion-tre ar varzhoneg, dre ma tiskouez un emgav boutin : hini an den en em sant en digenvez e-touez e genseurte, a c'houzañv dre se end-eeun, douget padal da vont daveto, hep gouzout penaos. An diskoulm kinniget gant LANGLEIZ, ar gened, a c'hell bezañ degemeret pe get gant al lenner a-vremañ, un diskoulm e chom, hag ennañ e santer un heklev eus marevezh Gwalarn.

* * *

" An den hag an dud " a ro deomp un alberz don eus dere pep hini er bed, er gevredigezh : an den evel hinienn a zo disheñvel diouzh kement hini all a zo en-dro dezhañ, ha padal ez eo rediet da gejañ gant ar re all o vezañ ma sant etrezo hag eñ ur gerentiezh bennak. Kudenn ar c'hejañ a gaver en diwezh er

varzhoneg. Studiet eo don gant LANGLEIZ ; ar pezh a zo damlavaret hepken a santer dre arz ar skrivagner a oar tennañ e vad bewech eus barregezhioù ar yezh hag ar gwerzaouiñ, hep kouezhañ nepred er c'hoari artifikel.

* * *

Notenn : 18/20. Evezhiadennoù hollek :
Awenet oc'h bet gant an destenn-mañ, ha gant kizidigezh hag ampartiz hoc'h eus plaenaet barzhoneg LANGLEIZ. Reizh ha gwevn ez eo ar yezh.

Notennoù yezh, war zigarez lenn

I. - Eus gwarizi vras Emer da vMari-Vorgan, gant P. Kermoal, " Preder " niv. 91.

Peadra da spontañ a oa gant linennoù kentañ ar skrid-se ha gwall nec'het on bet lakaet gant al lodenn gentañ anezhañ. Seul vui ez aen gant ar skrid avat, seul welloc'h her c'haven ha, tra souezhus, seul welloc'h e teue ivez ar yezh da vezañ, lavaret e vije e tape an oberourez muioc'h-mui a fiziañs enni hec'h-unan ; e-lec'h kaout gerioù diezhomm berniet a-vil-vern evel m' emañ ar c'hiz bremañ ez eo an oberennig-se a-benn ar fin skrivet eeun ha fraezh. Setu perak e kav din e vo marteze talvoudus ober un toullad evezhiadennoù diwar-benn ar gwanderioù anezhi. Amañ da heul e vo kavet eta barnadennoù war implij gerioù ha troioù-lavar 'zo, gant ar fiziañs e talvezint d' hor re yaouank da wellaat o anaoudegezh eus ar yezh.

P. 1 : " **studienn** ". Setu ur ger souezhus ha na welan ket mat perak eo bet lakaet e-lec'h ar ger « studienn » hag a zo an hini reizh ha boas evit « un dra studiet ». Gwelloc'h e vije bet, a gav din, ober gant ar ger studi c'hoazh, hag e vije bet houmañ « ur studi vat » en ur gemer ar ger evel unan gwregel, ar pezh ez eo en « ur studi noter ». Rak studi a zo gourel ivez avat, da skouer el lavarenn *bezañ war ar studi* (ha neket « bezañ war e studi » daoust da Roparz Hemon, hag a zegemer ivez « studienn » en e c'heriadur).

" **digavadus** ". Ar c'hiz vras a zo gant ar gerioù en *-adus*, gerioù ha ne dint koulskoude peurvuiañ nemet brizhvrezhoneg. Ha *digavus* a vije bet eus ar c'hentañ amañ, mar bije bet c'hoant implij an dro-lavar-se da nebeutañ. Me 'm bije lavaret kentoc'h « dre ma oa er-maez a werzh d' ar mare-se ». - mar deo ul levr « digavadus », perak ne vije ket ivez (paj. 2) « ur garantez dic'halladus » ?

199

" **penndudenn** " (ha tudenn e meur a lec'h all el levr). Gwall damall a rin ar ger-se, hag a zo aze moarvat evit treiñ ar galleg « personnage » pe « caractère ». Un dudenn avat ne c'hell bezañ nemet « ur re dud », pe c'hoazh « ur rumm tud », en ur pezh-c'hoari e vije evel-se tudennoù eus « ar warded », pe « ar mitizhien », pe « ar gwraez ». Evit komz eus unan hepken eus an dud ez eus ur ger hag a c'hellje bezañ mat-tre, *denenn* an hini eo.

P. 5 : " Dibabet **eo** bet gant ar skrivagner ur vojenn evit an div oberenn ". Fall penn-da-benn. Pegen alies e vo ret adlavarout ne c'heller, e doare ebet, implij **eo** gant un anv niveret ? Gant ar verb « kaout » eo a ranker ober : dibabet ez eus bet... Met reizhañ hepken war ar poent-se ne lakaje ket kalz gwellaenn. Daou zoare mat a zo koulskoude : « Dibabet en deus ar skrivagner... » pe « ur vojenn en deus ar skrivagner dibabet... ». Mar greer gant an dro-c'houzañv ez eo ret spisaat : « ur vojenn hepken a zo bet... ».

" An haroz **a zo diskouezet** ". « Bezañ diskouezet » a zo en dro-c'houzañv, hag en dro-c'houzañv e ranker ober bepred gant a vez. « Diskouezet », en tu-hont da se, ne da ket gwall vat amañ ; kalz gwell e vije, en dro-ober, « diskouez a reer ».

" Eo **diskouezet** ar varzhoneg ". Gwashoc'h c'hoazh ober gant *diskouez* amañ. Me 'lavarfe « eo lakaet ar varzhoneg da vezañ ».

P. 6 : " a **zeskriv** emgann an haroz ouzh ar spesoù ". Gwall greñv e rank bezañ moustr ar galleg war spered hon tud, zoken war hini ar re a zegemer « graz an Drevouriezh », evit ma vije ezhomm eus ur ger a seurt-se. « Displegañ » ne oa ket a-walc'h moarvat, na « dezrevell » kennebeut ! Hep kontañ troioù all evel « a laka anat », « a laka a-wel ».

P. 7 : " eveltañ e teu da dennañ ar gente! ". Gallegach euzhus ! E brezhoneg e vez marteze « tennet kentel », ne vez ket « tennet ar gentel », avat.

200

" N' eo ket un degouezh rouez ". Penaos e c'hellje un anv unan bezañ rouez ? Un den ne vez ket rouez, an dud, int, a c'hell bezañ. Ur gaolenn n' eo ket rouez ha ne c'hell ket bezañ stank, met ar c'haol a c'hell bezañ rouez pe stank. N' eus eta nemet ar boudoù lies pe a dalvoudegezh hollek (balsa, ed, h.a.) hag a c'hellje bezañ rouez. Ac'hano koulskoude e c'hell un dra bezañ rouez ! - Er frazenn meneget e vefe ret en em gemer e doare all hag ar ger *ral* a zereje a-walc'h : « ha n' eo ket ral an dro-ober-se ».

P. 11 : Evit merkañ ar c'hemm a zo etre an troiennoù diampart bet meneget uheloc'h ha troiennoù brezhoneg yac'h e verkan amañ un dro-lavar eus ar c'hentañ (4-vet linenn adalek an traoñ) : « n' eo nemet ur c'hoarvezad pemdeziek etre daou vignon ».

P. 12 : " Ar martolod a zo gloazet e-pad ar gorventenn ". Marteze a-walc'h eo gloazet, hag eñ o vezañ bet gloazet marteze en un darvoud bennak meur a zevezh a-raok. Mar fell deoc'h avat reiñ da entent ez eo ar gorventenn eo a zo pennabeg da c'hloaz ar martolod e rankit skrivañ *ar martolod a vez gloazet* (tro-c'houzañv).

P. 13 (en traoñ) : " **div** neuz anezhi ". N' eo ket marteze fall en dro-lavar. Ne ouzon ket koulskoude ha lakaat a c'heller un niver dirak *neuz* !

P. 14 : " Hogen e c'haller keñveriañ temz-spered... ". Fazi grevus enep da reolenn al lavarenn. Hogen a zo anezhi ur stagell genurzhiañ ha dre-se e rank dont atav war he lerc'h ul lavarenn savet e doare ur bennlavarenn : « hogen bez' e c'haller... » pe « hogen keñveriañ a c'haller... ».

" Hogen ret eo amañ **chom** war evezh ". Nann ! ret eo « chom evezhiant » pe « bezañ war evezh ».

" Roparz Hemon n' eo ket mennet da ober ". Souezhus an dro-lavar-se. Krediñ a ran e tlejed lavarout un dra bennak evel-hen : « N' en deus ket R. H. c'hoant ober... » pe « N' en deus ket a c'hoant R. H. da ober... », pe ivez : « Mennad R. H. n' eo ket ober... », pe c'hoazh kreñvoc'h : « N' en deus R. H. tamm c'hoant (ebet) da ober... ».

201

P. 15 : " N' eo ket an den **foran** a spurmanter ". Setu c'hoazh ur ger en deus doare da zont gwall alies dindan bluenn ar rummad yaouank, evel ma ra « boutin » abaoe pell 'zo. Ha koulskoude ne gav ket din en devije « foran » talvoudegezh all e brezhoneg nemet an hini da zoareañ an neb a oar gwastañ e beadra (e arc'hant, e nerzh...).

P. 16 : " Leun a zispriz **e** hañval "; " en dije graet gwelloc'h **o** heuliañ ali e dad-kaer ". Dirak ur ger o kregiñ gant **H** ez eo ret, a gav din, lakaat **ec'h** hag **oc'h** : *ec'h hañval, oc'h heuliañ*. N' eus nemet keñveriañ « emañ oc'h heuliañ anezho » hag « evit o heuliañ » (da lavarout eo « evit heuliañ anezho »). Goude

he avat e c'heller lavarout « evit he heuliañ » pe « evit hec'h heuliañ ».

P. 17 : " Ur mezeg a zo un den a studi, a vez sellet gant doujañs ". Ar frazenn a zo diglok evel-se. Ret-mat eo lavarout « a vez sellet outañ gant doujañs » ; pe neuze hepken « a vez doujañs outañ », berroc'h ha nerzhusoc'h a se.

" Kement-se a **empleg** liammoù **liesek** ". An hini kentañ a zo c'hoazh unan eus ar gerioù diezhomm-se heñvelekaet diwar ar galleg. An eil a zleje bezañ liezek, anat eo, mar deus ezhomm anezhañ da vihanañ.

" Mar dibab ar mezeg Levenez ". Digomprenus a-grenn. Ret e vije treiñ : « Ma teu d' ar mezeg dibab Levenez », pe « ma teu ar mezeg da zibab L. », pe c'hoazh : « ma bez dibabet L. gant ar mezeg ».

" Daou **live** a zo aze " : « div bazenn » kentoc'h...

" Ne welomp Adela nemet **dre** zaoulagad he gwaz ". Gwell e vije moarvat « a-dreuz » amañ.

P. 18 : " Bewech al lec'h m' emañ-hi **a zo** spisaet ". Ar frazenn reizh a vije : « Bewech (« bep taol » a vije bravoc'h !) e vez spisaet ».

" An heuliad eus an tad d' ar gwaz evit ar vicher a zo saourus a-walc'h ". Spontus ! Ar « saourus » dreist-holl.

" He gwaz en deus aon **rak** he feukiñ **o** lavarout ". « ...en deus aon d' he feukiñ en ur lavarout », moarvat.

202

" Staget kreñv eo ouzh ur **gevredigezh** ". « ...ouzh ur c'hevredad-tud », kentoc'h.

P. 20 : " Setu ar pezh **na** c'hell ket gouzañv Emer ". Aon am eus ne lavarje ar frazenn-mañ ar c'hontrol-bev eus ar pezh a fell d' an oberourez displegañ. Kavout a ra din he devoa c'hoant lavarout : « Ar pezh ne c'hell ket Emer gouzañv ». Rak n'eo ket Emer eo a zo da vezañ gouzañvet gant « ar pezh », met hemañ gant Emer !

P. 21 : " Evel ma ra bewech **ma 'z eo** en arvar da vezañ divasklet ". Fazi grevus hemañ, implij eo gant « bewech ma ». Daou zoare reizh a zo koulskoude : da gentañ : « ma vez en arvar », ha neuze, en un doare skeudennusoc'h, « m' emañ en arvar ». Tamall a ran ivez ar ger divasklet hag a zo un heñveladur diabeg ouzh ar galleg, evel m'eo gerioù evel « deskrevet », « diskouezet », « an haroz », « tennañ ar gentel », hag all. N' eo ket an troioù mat a ra diouer koulskoude, pa na ve nemet « dizoloet » pe « diskoachet ».

" N' eo ket **davet** ar frankiz, ez a, hogen **davet** ur goudor ". Taolomp evezh ! Ne gredan ket e vefe tu da lavarout *davet* nemet evit an dud e ve ; ne daer ket « davet un dra bennak » met « davet unan bennak ». Mont a reer avat war-du ul lec'h bennak. Ar ger-mañ koulskoude a vez implijet ivez evit an dud ha pa vez ur raganv-gour war e lerc'h e vez degaset hemañ gant an araogenn *en*. Er yezh komzet e vez distaget peurvuiañ *war-zu* ha neket *war-du*. Alies ivez e kaver ar stumm « *war-zug* » : *deus war-zug ennon*.

Peadra a vije evit hon tud yaouank da studiañ diwar-benn implij *davet* ha *war-zu*, hag ivez diwar-benn an daouad *bete* ha *betek*, ennañ moarvat ar wrizienn a gaver e *davet*. Krediñ a-walc'h a rafen e tle « *war-zug* » tostaet ouzh « *betek* ».

Arabat evel just kemmeskañ *davet* gant *davit*.

P. 23 : " Dimezet eo abaoe **ur** bloaz ", ha p. 27 : " Klañv war e wele e-pad **ur** bloaz ". Gwelloc'h tremen hep lakaat ar ger-mell : abaoe bloaz, e-pad bloaz. Pe neuze e vije ret klokaat en un doare bennak evel « abaoe ur bloaz hepken », « e-pad ur bloaz da nebeutañ ».

P. 26 : " Ar vuhez **o deus** renet **betek neuze** ". Gortoz a rajed « o devoa renet neuze », pe welloc'h « renet ganto betek neuze », pe ivez « renet ganto betek eno », rak eno a c'hell bezañ implijet evit ul lec'hiadur en amzer.

203

P. 30 : " Ezhomm am eus **em** c'hredfec'h ". Setu un degouezh m' eo anat e vije kalz gwell skrivañ « e kredfec'h ac'hanon ». Pe neuze treiñ ar frazenn en un doare disheñvel, evel « ezhomm am eus da vezañ kredet ganeoc'h », pe « ...e vijen kredet ganeoc'h ». Met ar skrid-mañ a zo hini Roparz Hemon ha war hemañ emañ ivez ar gwall evit an hini a zeu war lerc'h :

P. 51 : " E kalon den ar **c'hloaz** peurbad ". (Barzhonegoù R. H., 1957, p, 87). Ar gloaz a lavarjen-me ; gwir eo ez eo ur ger ha ne vez ket implijet alies hag e vez klevet peurvuiañ « ur c'hloazadenn », n' eo ket gant an dalvoudegezh « blessure, douleur » evel ma lavar geriadur brezhoneg-galleg R. H., met gant hini « entorse ». N' ouzon ket ha n' eus ket bet un tamm kemmesk gant ar *c'hlanz*, ger disheñvel hag a vez troet gant « crampe » e geriadur R. H., e gaou ivez a gav din. Atav em eus klevet lavarout « e krog ar c'hlanze gar unan bennak » pa zeu houmañ « da vervel » pe « da sonnañ ». Ne anavezan verb ebet o vont gant ar ger-se tra ma vez *gloazet* implijet alies, ger hag am eus klevet distagañ « glajet » e Treger. Laouen e vijen o kaout diskleriadurioù digant al lennerien diwar-benn implij ar gerioù *gloaz* ha *glaz-se*.

II. - **Stered ar Prad**, gant Anjela Duval, " Ar Bed Keltiek ", Ebrel 1968, p. 94.

" E tirienn **c'hlas** ar pradeier ", eme ar varzhez ha kement-se am eus da damall dezhi rak ar ger a zo *tirien* ha neket *tirienn*, hag ur ger gourel eo ar ger-se, gant un dalvoudegezh hollek, evel m' eo *leton*, ha neket un unanderenn evel « tonenn an douar ».

Pa ne vez ket re vras ar pezh *tirien* avat e vez graet un *dirienenn* anezhañ, ger anavezet mat e Goueled Kerne. E lec'hioù all e vez lavaret ivez ul *letonenn*, pe c'hoazh ur *c'hlanzenn*.

204

Peurvuiañ avat ne vez ket komzet eus « *tirien* ar pradeier » met eus parkeier *tirien*, rak parkeier eo a c'hell rein foenn *tirien* hag a vez enebet ouzh « foenn prad » ar foenneier dourek. Gwechall, goude ma veze bet labouret ur park e-pad un toullad bloavezhioù e veze lezet da *dirienañ*, evit reiñ peuri d' al loened. Bremañ ez eus kalz muioc'h a barkeier *tirien* war ar maez, met ar re-se ne vezont ket bet lezet da *dirienañ* anezho o-unan, rak hadet e vez bet enno geot eus an dibab evel peuri.

An dud ivez a c'hell mont da *dirienañ*, *Tirienañ* a zo mont d' en em astenn war an *tirien*, gourvez warnañ, pe ruilhal warnañ evel ma ra ar vugale pa vez tomm ha kras an amzer. Ar c'hiz a oa gant ar re vras da vont da *dirienañ* el « liorz » d'ar sul d'abardaez ; rak, dre zu-mañ da vihanañ, ne oa ket al liorz ur pezh douar labouret, met ur c'hloz tost d' ar gêr, gant gwez frouezh ennañ. El *leurgeur* e oa tu da *dirienañ* ivez, al *leurgeur* o vezañ un dachenn zouar tost d' un atant ; ne anavezan ket just talvoudegezh ar ger, met ar wrizienn « *leur* » a rank bezañ e-barzh, al *leurgeur* o vezañ e-kichen al « *leur-golo* » hag al « *leur-zornañ* », ar pezh a zo sur ne deo ket al « *leur-gêr* », rak atav e vez an taol mouezh war ar silabenn gentañ. Petra e c'hell bezañ avat « *keur* » an eil silabenn ?

Kendalc'h Keltiek Foujera

Tostaat a ra ar mare ma vezo graet ar C'hendalc'h Keltiek e Foujera, ha dre ma kresk al labour e teu ivez splannoc'h e raio ar C'hendalc'h kalz a verzh. Pezh a zo heverk din eo niver an dud yaouank a zeuio d' ar C'hendalc'h, dreist-holl eus Kembre hag Iwerzhon. Ur c'harr-nij a zo bet feurmet evit degas tud Enez Vanav. Hag e-touez Manaviz e vo yaouankizoù entanet gant dasorc'hidigezh o yezh. Bretoned yaouank ivez a ro o anv : da skouer, a vagadoù, re Vleimor ha re Breuriez Sant Erwan. E berr, e Kendalc'h Foujera e vo tu da yaouankizoù brogar Keltia nevez en em adkavout.

Ar re a blij dezho ar c'hanaouennoù pobl o devo o gwalc'h. Kanerien yaouank a zeuio di. Eus Iwerzhon hag eus Kembre dreist-holl. Eus Kembre e teuo Dafydd Iwan hag Edward, o-daou o kanañ, eilet gant ar gitar, kanaouennoù kozh ha kanaouennoù broadel nevez. Brudet int : an neb en deus klevet o fladennoù a zeuio hep mank da Foujera.

Diskouezadegoù a vo, ha klog eo da verniañ ar c'hazetennoù hag al levrioù emaomp e soñj diskouez. Ne vo ket diskouezadegoù levrioù kozh, met diskouezadegoù embannadurioù a-vremañ, evit lakaat anat lec'h ha pouez ar yezh vroadel e buhez ar vro.

Prezegennerien hag arzourien Vreizh a vo eus an dibab ivez. Eus Chanig ar Gall betek Andrea ar Gouilh e vo klevet ar pep gwellañ a zo er vro. Hag en em gavout a raio an arzourien yaouank e-kichen kanerien hengounel ar maezioù.

Hepdale e vo embannet ur Roll-Danvez eus ar c'hendalc'h, met amañ e tegasan da soñj ar pezh a vo ennañ dre vras :

206

- 20 a viz Eost : diouzh an noz : digoradur ar C'hendalc'h, degemer.
- 21 a viz Eost : prezegennoù ha divizoù a-hed an deiz.
- 22 ha 23 : prezegennoù diouzh ar mintin ; diouzh an endervezh, beaj da Roazhon, St Malo, Dol, St Albin, h.a.
- 24 : diouzh ar mintin, bodadeg veur. Diouzh an endervezh, pourmenadenn vleniet dre Foujera, pe amzer vak.
- 21, 22, 23 ha 24 : diouzh an noz, kan ha sonerezh. Goude ar sonadeg, " Celtic Cabaret ".
- Sul 25 a viz Eost : Gouel ar C'han Keltiek. Da glozañ : Fest-Noz.

N' hellan skrivañ hiziv nemet un notenn verr : met fellout a ra din n' o devo ket keuz ar re a zeuio da Foujera. Ar re a garfe e vefe dalc'het dezho ul lec'h evit kousket a vefe poent dezho skrivañ. Diskleriadurioù resis a vo kaset deoc'h, war ho koulenn, gant Jord Kler, Librairie, 3, place Saint-Pierre, 44 Nantes. Hag ar re a garfe kas ur prof, pe ur skodenn, ra vezint trugarekaet en a-raok : kalz labour a zo, met al labour a zeuer atav a-benn d' hen ober. Karout a rafen hepken resev digant ar re a c'hell hen ober un tammig a skoazell arc'hant. An deñzorier e zo : Anna Le Bec, 12, rue Astor, 29/5 Quimper - CCP 1420-35 Rennes.

Trugarez d' an holl. Ha kenavo e Foujera.

A-DREUZ LENN

KERMOAL (P.) - " **Eus Gwarizi vras Emer da vMari Vorgan** ". Studienn kinniget e sell da zegemerout graz an Drevouriezh. - Roazhon (moulet gant SADED) 1967. - In-4°, IV-59 p. (" Preder ", Kaier 91, Genver 1967). - Priz : 4 lur 50.

Anv a zo bet endeo eus al labour-mañ war " Al Liamm ". Marteze evelato e c'hellin ober un nebeut evezhiadennoù diwar e benn. Lavarout a rin da gentañ em eus bet kalz plijadur o lenn ar studienn-mañ ken en abeg da dro-bluenn ar skrivagnerez a zo aes, liant ha resis (perzhioù ha n' int ket ken stank-se e-touez ar skrivagnerion vrezhonek, siwazh) ken en abeg d' an danvez e unan o vezañ maz on bet dedennet a-viskoazh gant ar skridvarnerezh (war an doare-lennegezh-se em eus-me pleustret va unan da gentañ p' em eus kroget da skrivañ e brezhoneg). Bezet pe vezet, diwar vremañ ne vo ket mui tu da lenn " Gwarizi vras Emer " na " Mari Vorgan " hep ober dave da labour P. Kermoal. Kavout a ra din he deus ar skridvarnerez displeget kement a oa da zisplegañ - war-bouez nebeut - diwar-benn arz ar skrivagner ha danvez an div oberenn-mañ : gant kalz a spered hag a gizidigezh he deus gouezet P. Kermoal dielfennañ bredtresoù harozed ar meurzanavevell koulz ha re dudennoù ar romant.

Dudius eo ivez ar jubennadur eus an div oberenn a zo kinniget deomp ar skrivagnerez. Moarvat ne vo ket a-du pep hini gant ar jubennadur-se : n' omp evit kompren un oberenn nemet a-dreuz hor personelezh-ni hag an dra-se a zo reizh. Daoust avat ha Roparz Hemon e unan en deus soñjet en un doare ken resis en Emsav pa skrive Mari-Vorgan ha m' henn goulaka ar skridvarnerez, se a zo ur gudenn all, ha war an divoud-se e c'heller breutaat evel just (ne gomzan ket amañ eus *Gwarizi vras Emer*, a zo diforc'h hag e-lec'h e c'hoari keal an Emsav ur roll a-bouez). Degouezh Mari-Vorgan avat a zo arbennik ha moarvat ne vo merzet ster resis an oberenn nemet en deiz ma ouezimp an istor anezhi (lakaomp e teufe betek ennomp warc'hoazh dielloù a aotrefe sevel an istor-se).

208

Da c'hortoz hag evidon-me da vezañ prest a-walc'h da zegemer jubennadur P. Kermoal eus an div oberenn-mañ e rankan anzav evelato n' em befe ket klasket liammañ ken strizh *Gwarizi Vras Emer* ha *Mari-Vorgan*. Ne gav ket din, da skouer, ez eus un emdroadur o kas eus *Gwarizi Vras Emer* da *vMari-Vorgan*, ar skrivagner o vont eus ar spi d' an dispi, lakaomp, dreist-holl en abeg da zarvoudoù politikel ; kentoc'h, a gav din, o deus spi ha dispi en em ambrouget an eil egile a-hed buhez hag oberenn Roparz Hemon : awenadurioù kenstur eus skridoù Roparz Hemon ez int. E gwir n' eo ket a-ziforc'h nag a-gevret e tlee bezañ studiet ar veurzanevell hag ar romant, - e framm oberenn Roparz Hemon en he fezh ne lavaran ket. *Mari-Vorgan*, da skouer, a zo kar dreist-holl da *vMeurlarjez* (kv. pajenn 150 ha dibenn ar romant e-lec'h e lavar ar mezeg ez eus bet anezhañ ur c'hoarier fall : tem ar maskl hag an eil buhez a adkaver amañ adarre). Hep mar he deus ar skridvarnerez merzet mat ar gerentiezh-se peogwir e veneg *Meurlarjez* en he studienn hogen ar gerentiezh-se a zelleze - d' hor soñj bepred - gwell eget un dave.

Gwir eo ivez he defe ranket P. Kermoal neuze sevel ul labour kalz hiroc'h m' he defe karet studiañ ar skridoù-mañ en ur framm hollekoc'h. Fur eo bet eta o tibab ur stern strizh d' he labour petra bennak ma ne roe ket ar stern-se tu da glask kompren ervat ha penn-da-benn an div oberenn he doa kemeret da zavez he zezenn. Spi hon eus avat e c'hello klokaat ar studienn-mañ a-c'houdevezh ha reiñ deomp ar plaenadur eus oberenn Roparz Hemon en he fezh emañ an holl e Breizh o c'hortoz.

Youenn OLIER.

JACKSON (Kenneth Hurlstone) - " **A Historical Phonology of Breton** ", Dublin Institute for Advanced Studies, 1967, xl f 904 p.

A-c'houde un nebeut bloavezhioù e teu da stank-oc'h-stank al labourioù war hor yezh. Menegomp hepken ar re pennañ anezhe : Geriadur Istorel ar Brezhoneg (1) Roparz Hemon, Dictionnaire des gloses en vieux-breton (2) ha Le vieux-breton, essai d'une grammaire (3) Léon Fleuriot, hag ar pennadoù niverus embannet e-barzh Hor Yezh, Preder, Etudes Celtiques, Bulletin of the Board of Celtic Studies, Annales de Bretagne, Celtica, h.a. Frealzus-tre eo gwelout ar yezhoniourion o kemer preder gant hor yezh diouzh un doare skiantel, rak ar brasañ gonid a c'hellomp tennañ evel-se diwar o imbourc'hioù evit implij lennegel hor yezh pemdeziek.

209

Unan eus ar re a rankimp bezañ anaoudek dreist dezhe eo ar C'hel. K H. Jackson. Anavezet mat e oa endeo gant lies labour a bouez bras, a venegin amañ hepken e **Language and History in Early Britain** (4), ul levr a chomo pell ar gwellañ hini war rak- ha kentistor ar yezhoù predenek : diskouez a ra dimp penaos ha pe da vare e troas ar c'hengeltieg da vreizhveureg hag hemañ da gent- ha hengembraeg diouzh un tu, ha da gent- ha hen- kerneveg ha brezhoneg diouzh un tu all. Ned ae ket e studi avat kalz pelloc'h eget an llt kantved.

Ar wech-mañ, gant al levr a studiomp amañ, e fell dezhañ sevel un daolenn eus emdro hor yezh vrezhonek adalek mare ar c'hentvrezhoneg betek an teodyezhoù a-vremañ. Merzout a reer rakdremm pegen diaes e oa kas da benn un hevelep labour. Anavezout a reomp mat a-walc'h ar pezh eus an henvrezhoneg a zo deut betek ennomp, a drugarez da oberennoù Fleuriot (deut er-maez re zivezhat avat evit ma vije bet an Ao. Jackson evit ober e vad bep tro anezhe) ; war-lerc'h studiennoù Ernault ez anavezer mat ar c'hrennvrezhoneg ivez ; hogen ar yezh a-vremañ a chom e fraost c'hoazh en he munudoù. Teodyezhoù zo, evel re Bro-Leon, re Bro-Dreger, lod eus Bro-Ereg, zo bet studiet madik a-walc'h : menegomp labourioù Malgorn, Loth, Sommerfelt, Thibault, Le Roux, Falc'hun, Bachellery, Hemon, da skouer, hep disoñjal enklaskoù Vallée pe Ernault, evite da vout siet dre n' int ket bet prederiet peurliesañ gant notaouiñ an distagadur rik eus ar pezh a glevent. Hogen tareadoù bras a Vro-Gernev a chom c'hoazh da studiañ : notennoù Heussaff war deodyezh Sant-Ivi, da skouer, a vo talvoudek bras pa vint bet embannet en o fezh, evel labour gortozet Denez war hini Douarnenez, met n' edo ket Jackson evit ober gante.

Rediet eo bet enta da fiziout dreist pep tra war **Atlas linguistique de la Basse-Bretagne** an dean P. Le Roux (5) ; pell a vezañ disi eo al labour-mañ ; gouzañv a ra dreist-holl a vezañ bet savet un tamm war ar prim - daoust ma voe hir ur spont e embann -, e 1911, gant un den e-unan, hep benveg enskrivañ ebet ha rediet da fiziout en e zivskouarn, ha n' eur ket evit sellout evel gwir bater ouzh ar pezh a ro dimp. Talvout a ra dre vras, met dre vras hepken. O vezañ n' eus tra all ebet e ranker ober gantañ, met ur fazi eo, da 'm soñj, e heuliañ betek e vunudoù, hag int gwall ziaketus, me 'm eus aon : pep hini a renas un enklask war an dachenn em gavas diakord gantañ peurliesañ. Re dechet eo Jackson marteze da reiñ e fiziañs dezhañ, evitañ da anavezout ervat e sioù.

E-pad an ugent bloaziad diwezhañ e oa bet studiet endeo istor ar yezh, gant F. Falc'hun dreist-holl. Lakaet er-maez martezeadennoù faltaziek glan (evel orin galianek hor yezh) e chom talvoudek c'hoazh ar fedoù meneget en e **Histoire de la langue bretonne d'après la Géographie linguistique** (6) ha, dreist-holl, e **Système consonantique du breton** (7), hogen n'eur ket evit tennañ diouzh ar yezhdouaroniezh muiget na c'hell reiñ, da lavarout eo, tech un deodyezh, pe un darvoud teodyezhel d'em ledañ war an tu-mañ pe an tu-hont e-doug ar c'hantvedoù diwezhañ (lakaomp d' ar muiañ dre vras, e-doug an daou gantved diwezhañ) (8) ; da lavarout eo, n' eo ket ar yezhdouaroniezh evit reiñ dimp alc'houez istor ar yezh.

210

An istor-se zo da vezañ dirouestlet diwar an testennoù yezhel, ar c'hoshañ re da gentañ penn, oc'h heuliañ emdroadur pep ger, pep mouezhiad, a-c'houde an henvrezhoneg, pe zoken, bep gwech ma c'haller, dre geñveriañ gant ar yezhoù keltiek all, a-c'houde stad ar c'hentvrezhoneg.

Setu ar pezh a ra K. Jackson en e levr. En e LHEB en doa tizhet taolennañ mouezhiadoù ar c'hentvrezhoneg. O lakaat a ra da ziazez d' e studi nevez enta ha studial lerc'h-ouzh-lerc'h ar sonennoù, an diftongennoù, kontammadur ar sonennoù, kemmadurioù ar c'hensonennoù, emdroadur ar c'hensonennoù.

N' eo ket en ur rentañ-kont berr, evel hemañ, e c'haller barn da vat ur pikol labour a vent gant hemañ. Diaes e ve, ouzhpenn, dre ma rankfed, evel an aozer, ober gant arouezioù soniadoniel diaes da voulañ evit un ti-moulerezh diarbennik evel hini Al Liamm, hag ivez, dre ma ve borodus evit lennerion dedennet kalz muioc'h gant al lennegezh eget gant ar munudoù yezhoniel. Padal e c'hallan ober anv amañ a evezhiadennoù hollek a vo spletus, marteze, evit ar re, niverus, spi am eus, a lenno levr Jackson.

1°) Souezhet e vo meur a hini, moarvat, o welout ez eo kinniget al levr da « *Canon F. Falc'hun whose brilliant researches in Breton phonology have contributed so much to our understanding of the language* ». N' eo ket amañ al lec'h da adober prosez labourioù Falc'hun ; a-walc'h e vo lavarout ez eus amañ marteze ur roudenn eus « *sense of humour* » Breizhveuriz, rak n' eus den e devije graet muioc'h eget K. Jackson evit dizalbadiñ albac'hennoù kelenner Brest (9), hag el levr-mañ c'hoazh e vez diarbennet ha diskaret da vat e holl faltaziennoù gwitibunan. Ha lavarout a rin ouzhpenn e ra K. Jackson, pa veneg ar brezhoneg a-vremañ, gant hor skrivadur broadel ? Se lavaret avat, e chom ne felle ket da Jackson, gant ur gourtezi a rankomp anaout e grad, emellout e rendaeloù skrivadurel ar Vrezhoneg (p. 832) ; chom a ra dreist-holl en deus Falc'hun, plijet pe get dimp emsaverion, degaset ouzhpenn ur maen-kogn d' hon anaoudegezh eus ar yezh, ha n' eo nemet reizh e rentañ dezhañ, zoken pa n' eur ket evit degemer kement en deus skrivet. Lavarout a rin ouzhpenn ez eo bet frouezhus kenañ e fazioù zoken dre m' o deus degaset ar furcherion da sellout a-dostoc'h ouzh ar fedoù. Forzh penaos, den ne nac'ho e oar ervat teodyezh ar Vourc'h-Wenn ha houmañ eo a zo lakaet da dalvezout amañ.

211

2°) Souezhetoc'h e vo al lenner pa verzo n' eus bet graet meneg ebet a-hed al levr tev-se eus **Yezhadur Bras** Kervella. Marteze a-walc'h n' emañ ket al levr e levrdir Edinburgh, rak ne gomprenet ket a-durall tav Jackson war e zivout. Anat eo ez eus eus YBB ur yezhadur skoueriekael ha neket deskritel, hogen en tu all da se ez eus ennañ un daolenn feleun eus teodyezhoù Plougastell ha tro-war-dro, ha dreist-holl, evit a sell ouzh ar c'hemmadurioù, ar c'hentañ esae klok eus o deskrivadur. War meur a boent e vije bet tu da Jackson da ober anv eus pp. 21-54 ha 75-104 eus YBB. Seul souezhusoc'h eo ma weler meneget eno **Grammaire bretonne** Hemon, anezhañ un daolenn verr eus ar yezh lennegel (talvoudek bras eviti, met neket evit ur studi soniadoniel) ha zoken **Précis de grammaire bretonne vannetaise à la portée de tous** Mary, anezhañ un oberenn a faltazi c'hlan o klask tostaat rannyezh lennegel Wened ouzh ar brezhonegoù all, o troc'hañ amañ hag ahont e **Grammaire** talvoudek bras Guillevic - Le Goff, hep degas tra diles ebet.

3°) Klasket en deus K. Jackson reiñ da anaout dimp ar soniadoù eus ar yezh. N' eo ket aes dija evit pezh a sell ouzh ar yezh a-vremañ, rak, peurliesañ ez eus bet graet gant arouezioù deskriavañ amjestr, reizhiad ar romanegourion dreist-holl, hag hi fall put, met ivez gant arouezioù didermenet fall tre gant o aozerion o trevezañ well-wazh ar pezh o doa klevet hag an doare henvoazel da skrivañ ar yezh. Ret eo bet dezhañ « jubenniñ » eus e wellañ en ur reizhiad kenstag diazezet - n' eo ket penn-da-benn, ha ne weler ket perak - war an aroueziadur etrevroadel (IPA). Ret eo lavarout ez eo bet aketus kenañ war ar poent-se ha ne vo met war vunudoù dister e c'hello bezañ kavet abeg ennañ (ar c'hensonennoù geveliek, sañset, dreist-holl). Hogen, klask taolennañ ken resis all soniadoù ar yezh krenn ha zoken ar yezh kozh, a hañvalo da veur a hini un embregerezh dispi pa n' eo ket c'hoari glan. A-durall, pe laz dimp soniadoù an

henyezh ? Kalz gwelloc'h e vije bet klask anataat ar reizhiad vouezhiadoniel eget ar fedoù soniadoniel distag. Se dreist-holl a vo rebechet ouzh levr Jackson : lakaet er-maez ar - c'hentvrezhoneg, ma ro evitañ un daolenn spletus eus e reizhiad vouezhiadoniel (p. 78) martezeadennel (met gwirheñvel), n' eus nemet ur bouldrennaoueg a fedoù hep liamm, studiet gant un aketusted espar, gwir eo, met hol laka da soñjal e chom kuzhet ar goadeg gant ar gwez. Mat eo gouzout e tistager [hi'ziw'] (p. 665) en enklaskva 41 (Mur), met kenteliusoc'h e vije bet reiñ dimp un daolenn eus ar reizhiad vouezhiadoniel arveret eno. E dibenn al levr ez eus (pp. 834-844) un daolenn eus devoudoù pennañ ar rannyezhoù ha (pp. 845-852) unan eus an emdro dreadegel, n' eo ket a-walc'h avat, ha gwall luziet e hañvalo al levr war ar poent-se. Ar savboent soniadoniel, a c'halle bezañ rebechet endeo evit LHEB, a zeu da vezañ amañ ur gwir dorr-penn : war zigarez bezañ resis-tre e teuer da veuziñ al lenner dindan ur mor a vunudoù didalvoud.

212

4°) Evit a sell ouzh ar yezhoù keltiek all, kembraeg ha kerneveg dreist-holl, e vo kavet gwall dreut o lodenn. E gwir, ne oa ket preder an aozer studial ar predenegoù all, ha spi hon eus e roy dimp, war ar c'hembraeg, deiz pe zeiz, ul labour ken aketus hag hemañ ; gwir eo ivez e veneg ar furmoù kembraek ha kernevek evit gwiriekat ar furmoù kentvrezhonek, met marteze a-walc'h e vije bet tu da dennañ korvo brasoc'h anezhe ; eus ar c'herneveg dreist-holl a gaver meneget amañ hervez Lexicon Williams pe c'heriadur Morton Nance, ha neket hervez ar stummoù roet gant ar skridoù krenngernevek ; ne hañval ket K. Jackson kennebeut bezañ graet e vad eus *Old Cornish Vocabulary* Van Tassel Graves (10) ; ne ra ket anv, evit a ouzon, eus /o/ > /h/ a gaver e kerneveg an diskar evel e gwenedeg, h.a.

Ken pinvidik eo al levr-se avat m' eo an evezhiadennoù-mañ nemet dister dra pa seller ouzh ar c'horvo a c'hounezomp gantañ. Oberenn ebet ne oufe bezañ peurzifazi, ha dreist-holl unan ken ledan war un dachenn ken diaes. A drugarez da K. Jackson ha da L. Fleuriot eo deuet ar brezhoneg da vezañ unan eus ar yezhoù europek ar gwellañ anavezet ha deskrivet o soniadoniezh. Gant mall e c'hortozomp bremañ yezhadur istorel Hemon a vo, sur a-walc'h, war dachenn ar vorfologiezh hag an ereadurezh, o c'hen talvoudek. Spi hon eus ne welimp ket ken, war-lerc'h hevelep labourioù, faltaziadurioù ken divezh hag ar re hon eus gwelet skrivet war hor yezh rak hiviziken ne vo digarez ebet evit ar vrizhyezhourion da zont da ginnig dimp o albac'henoù diskiant : an nep a fello dezhañ a c'hello deskiñ da vat diazezoù ar yezh.

G. P.

- (1) R. HEMON, *Dafar geriadur istorel ar brezhoneg*, lizh. A, Brest (Al Liamm), 1958 ; kendalc'het gant *Geriadur istorel ar brezhoneg*, Kastellin (Preder), 1959-
- (2) L. FLEURIOT, *Dictionnaire des gloses en vieux-breton*, Paris 1964.
- (3) L. FLEURIOT, *Le vieux-breton, essai d'une grammaire*, Paris 1964.
- (4) K. JACKSON, *Language and History in Early Britain (=LHEB)*, Edinburgh, 1953.
- (5) P. LE ROUX, *Atlas linguistique de la Basse-Bretagne*, Rennes-Paris, 1924-1963.
- (6) F. FALC'HUN, (L') *Histoire de la langue bretonne d'après la Géographie linguistique*, Rennes 1951 ; 2t emb. (kemmet ha kresket), Paris 1963.
- (7) F. FALC'HUN, *Le Système consonantique du breton*, Rennes 1951.
- (8) sl. K. JACKSON, ZCP 28 272-293, ha, war ur poent resis (ar verb debriñ), .1. PINAULT, Ogam 16 211-288.
- (9) ZCP 28 272-293, Hor Yezh 46 13 hh.

(10) E. VAN TASSEL GRAVES, *The Old Cornish Vocabulary*, Ann Arbor-London 1962.

231

Alan MOOREHEAD - " **Cooper's Creek** " - Dell Publishing Co, Inc., Nevez-York.

Ul levr eus an dudiusañ eo an oberenn-mañ a c'heller erbediñ d' an holl dud a blij dezho an douaroniezh hag an danevelloù-beaj. E saozneg eo bet skrivet ha n' oufen ket lavaret ha troet eo bet e galleg. Ul levr-godell, 224 fajennad ennañ gwerzhet war-dro 5 lur. Ur rebech nemetken a rin d' an embanner : an div gartenn a gaver ennañ n' int ket a-walc'h evit harpañ al lenner sirius hag aketus a glask en oberoù evel-se plijadur ha deskadurezh war un dro.

Ul levr talvoudus eo " Cooper's Creek " evit meur a abeg. An danvez da gentañ : anat eo e oa eus ar pouezusañ evit Aostraliz gouzout petra a oa e-kreiz o bro. E-tro 1860 den n' her gouie ha lod a gave dezho e oa eno ur mor-diabarzh. Ac'hano ar menoz da dreizhañ Aostralia eus ur penn d' egile. Kavout a reer el levr-mañ danevell kentañ treizhadenn an douar-bras-se sevenet eus ar c'hreisteiz d' an hanternoz. A-hend-all, savet eo bet an danevell gant ur mestr-skrivagner hag, er c'heñver-se, ez eus moarvat meur a gentel da dennañ. An dudi a gaver o lenn " Cooper's Creek " ne ra nemet kreskiñ a-feur ma 'z eer war-raok. Enfin, talvoudusoc'h a se eo levr Moorehead, evidomp Bretoned, m' eo bet sevenet treizhadenn gentañ Aostralia gant un Iwerzhonad : Roperzh O'Hara Burke ha neuze ez eus tu da welout pere e vez perzhioù mat pe fall ar Gelted. Gwelout a ray lennerien " Al Liamm " sklaeroc'h er gudenn a sav diwar-se p' hor bezo troet evito ur bomm eus al levr, a gaver er pajennoù 34 ha 35. Talvezout a ra ar boan, war a gredan :

« Dibab Burke (da rener) a oa ur menoz souezhus. Ne anaveze tra en ergerzhout ha ne oa barrek war skiant ebet. Ouzhpenn-se, un Iwerzhonad a oa anezhañ (*) hag e ranker anzav ez eus e spered Iwerzhoniz un dra bennak n' eo ket eus ar gwellañ evit an ergerzh. Re bennek e vezont ha, souezhus ha ma 'z eo, re galonek. Iwerzhoniz o deus roet da Vreizh-Veur ar re vrasañ e-touez he jeneraled hag ar gweliañ soudarded eus hec'h armeoù. Ne vez ket kavet, avat, a anvioù iwerzhonat e-mesk nijadeg gentañ an ergerzhourien en Afrika pe en Azia, en Amerika pe en Aostralia pe e n' eus forzh peseurt lec'h all. Goulenn a ra an ergerzh, war a seblant, un dalc'husted gorrek hag ingal, ur basianted vras hag un embreger flour eus ar speredoù, un doare skiantel, kentoc'h eget trivliadel, da sellout ouzh ar c'hudennoù, ur pleg da gas an dra skedus diwar e dro ha da zegemer kreiz an hent, anezho holl, perzhioù a vezer tuet da reiñ d' ar Saozon ha da Skosiz kentoc'h eget da Iwerzhoniz (kement-se ne dalv ket da lavarout ne c'hell ket Skosiz ha Saozon bezañ sot-nay ha pennoù-fall a-wechoù keit ha m' o deus Iwerzhoniz ar weladurezh hag ar galon da vont betek an trec'h). »

(*) Islinennet ganeomp.

214

Neuze, pezh a zo anv anezhañ eo barregezh Iwerzhoniz d' an ergerzh. Gwelet e vo penaos e sevenas Roperzh O'Hara Burke ar gefridi fiziet ennañ.

« Burke a oa iwerzhonat-kenañ. Dont a rae eus ul lignez soudarded ha perc'henned-douar eus " St-Clerans ", e kontelezh Galliv hag an ober a oa en e wad... » (p. 35). Ur soudard anezhañ, erruet e oa en Aostralia p' edo en e washañ an tousmac'h savet a-ziwar klask an aour ha neuze eo e tiskouezas e dalvoudegezh. Evel ofiser-polis, ha gantañ ur strolladig-tud nemetken, e kerzhas war-hed 25 lev, hep ehanañ, etrezek aouregi ar stêr Buckland hag e lakaas an urzh da ren eno adarre.

Er bloaz 1860 e chome dianav ha diergerzh un darn eus Aostralia keit hag an hanter eus Europa. Daoust da se e oa bet savet kêrioù bras war an aod ha Melbourne, an hini vrasañ anezho, ha hi kêrbenn Stad Viktoria, a oa enni 140.000 den o vevañ. Ur bodad tud a oa enni a glaske kas war-raok ar studioù skiantel hag en o zouez eo e tiwanas menoz an ergerzhadenn hag int-i eo a aozas anezhi

hag a lakaas Burke en he fenn. Loc'hañ a reas e miz Eost 1860. 14 den a oa en holl ouzh hec'h ober hag a-gevret ganto e oa un niver kezeg ha kirri ha 27 kañval da zougen ar boued hag ar pourvezioù a bep seurt a gasent ganto.

Bez' e c'heller rannañ ar veaj e teir lodenn. Eus Melbourne da Venindie, dre ur vro annezet dija gant an dud wenn ; eus al lec'h-mañ diwezhañ da Gooper's Creek dre ur vro damzianav ma ne vez ket puilh an dour hag erfin eus Cooper's Creek da bleg-mor Karpenteria. Eno e oa ar vro dianav-krenn.

Re garget ha ma oa an ergerzhadenn - 21 tonellad a bakadoù a gase ganti - ne voe ket Burke evit gortoz e holl bourvezioù nag e Menindie, nag e Cooper's Creek, kement a bres a oa warnañ da vont war-raok. El lec'h-mañ diwezhañ e savas e gamp-diazez ha talvoudus-bras e vije bet evitañ bezañ sur e vefe pourvezet-mat, a-raok mont kuit ac'hano.

Petra e oa Cooper's Creek ? Ur seurt oasis ma 'z eus dour ha glasvez bepred.

« D' an 11 a viz Du, 23 devezh goude bezañ aet kuit diouzh Menindie, e tizhjont Cooper's Creek... Pep tamm anezhañ a oa ken kaer ha m' en doa Sturt skeudennet anezhañ, 15 vloaz a-raok : poullou, don an dour enno hag int ur miltir hed dezho ha muioc'h, en o zro gwez eukaliptus, geot... ha gwez mulga, ar re-mañ ruz-teñval o liv, o rusk paperheñvel oc'h en em rodellañ war o c'hefioù, o deil hag o drein heñvel ouzh re ar gwez kasuarina. Dre-holl, e verzas Wills (1), e oa tammoù koad ha brousgwez paket uhel e skourroù ar gwez o tiskouez e oa bet eno, nevez ' zo, un dour-beuz taer ha drastus. » (p. 69)

(1) Wills a oa anezhañ ur gouizieg yaouank eus ar gwellañ. Is-rener an ergerzhadenn e oa.

215

Eus Cooper's Creek eo e loc'has Burke, d' ar 16 a viz Kerzu, gant tri den all evit seveniñ lodenn diaesañ e veaj. Kas a rae gantañ 3 mizvezh bevañs dre ma krede ne badfe ket pelloc'h e veaj mont-dont betek pleg-mor Karpenteria. Ne voent ket, avat, evit tizhout penn o hent a-raok tost da zaou viz ha d' an 12 a viz C'hwevrer 1861 e krogjont da vont war o c'hiz da vat. Anat eo n' o doa kavet mor-diabarzh ebet. War-dro 1 000 kilometr o doa da vale a-raok en em gavout er c'hamp-diazez. « Skuizhusoc'h kalz e oant, a-hervez, eget na gredent hag ar glav o kouezhañ dibaouez en doa troet an douar da fankigell... Ne oa ganto telten ebet hag e kouskent war an douar gleb. » Unan anezho a varvas war hent an distro ha pa dizhas an tri all ar c'hamp-diazez, d' an 21 a viz Ebrel, diouzh an noz, e oa goullou. Dilezet e oa bet gant ar pevar faotr karget d' e wardoniañ. Skuizh o c'hortoz, kemeret o doa penn o hent en deiz-se end-eeun, diouzh ar beure !

E-lec'h mont war o lerc'h, e tivizas Burke hag e gompagnuned skeiñ etrezek ar c'hornog evit dont en-dro dre un hent all. Ur menoz eus ar fallañ e voe rak ouzhpenn ne voent ket evit treizhañ ar gouelec'h a rankent tremen drezhañ, n' helljont ket en em gavout gant daou ezel eus an ergerzhadenn a oa deuet en-dro d' ar c'hamp-diazez evit gwelout ma ne oa ket Burke en em gavet eno a-benn ar fin.

Divizout a reas Burke hag e gompagnuned - hag int hep bevañs - chom war ar C'hooper da c'hortoz ar sikour a vefe sur a-walc'h kaset dezho. Kalet-meurbet e voe ar vuhez eno evito daoust da vadelezh henvroiz Aostralia a vevent asamblez ganto. Ne voent ket, avat, evit padout a-ziwar ur boued ken dister hag an hini a gavent eno. Wills, hag eñ yaouank-flamm c'hoazh, a varvas an hini kentañ. Un deiz bennak goude e voe tro Burke da vervel ha, pa erruas an ergerzhour Howitt war an dachenn, gantañ ar strollad-skoazell kaset gant Stad Viktoria evit adkavout Burke, ne gavas nemet e gompagnun diwezhañ, King e anv, hag eñ e par ar marv ken skuizh ha gwan ma oa. Savetaet e voe a-benn ar fin. Ne voe ket, avat, evit adkavout e yec'hed-kent hag e varvas ur bloavezh bennak goude.

Evel-se 'ta, Roperzh O'Hara Burke, Iwerzhonad ha ma oa, en doa sevenet ar gefridi bet fiziet ennañ. An hini kentañ e oa, bet o treizhañ Aostralia eus ar

c'hreisteiz d'an hanternoz. Diwar goust e vuhez, avat, hag hini e gompagnuned fealañ en doa kaset da benn an taol kaer-se.

Anat eo en doa graet meur a fazi ha diskouezet hon eus dija unan bennak anezho. Ur bodad-enklask a voe savet e Melbourne evit gouzout penaos ha perak e oa c'hoarvezet kement a walleurioù. Savet e voe gantañ un danevell ha setu petra a gaver ennañ diwar-benn R. O'Hara Burke :

216

« War a seblant, n' en deus ket an Ao. Burke dalc'het ingal danevell bemdeziek ebet na roet e c'hourc'hemennoù dre skrid d' e ofiserien. M' en doa sevenet al lod retañ-se eus dleadoù ur rener, kalz eus reuzioù an ergerzhadenn ne vije ket bet anezho (*) ; ne vije ket bet a blas kennebeut, pe nemeur, evit an entremar er barnedigezh da zougen diwar-benn oberioù ar re bet dindanañ hag a lavaras ne oant ket kablus rak n' o doa graet nemet sentiñ ouzh urzhioù a oa bet roet dezho dre gomz.

« N' hellomp ket keuziañ re war zibenn reuzeudik an ergerzhadenn... ; keit ha m' hon eus keuz, avat, ne voe ket savet gant ar Rener ur roll klok eus al labourioù da embreger hon eus c'hoant ivez da lavarout hon estlamm rak e galonegezh hag e hardisegezh... » (*)

A-walc'h eo evit merkañ pere a oa perzhioù mat ha fall Burke. Ret eo anzav ez eo reizh ar rebechoù graet dezhañ gant ar bodad-enklask. Ret eo anzav e klotont, peurliesañ, gant perzhioù a vez re e genvroiz hag... hor c'henvroiz deomp-ni Bretoned. Nemet er c'heñver-se e vefe levr kaer Alan Moorehead dellezek eus ur studiadenenn hiroc'h ha klokoc'h eget er pennad-skrid-mañ treutik a-walc'h.

ABERHEL.

(*) Islinennet ganeomp.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Laouen eo Tangi MANAC'H o kemenn deoc'h ganedigezh e c'hoar vihan Olwenn, e Naoned d' as 25 a viz Ebrel.

Mikaela hag Audrey KERDRAON, Erwan ha Gwenn a zo laouen o kas keloù deoc'h eus ganedigezh Morwena, e Pondi d' an il a viz Mae.

An Doktor Charles LAURENT eus Brest a zo laouen o kemenn deoc'h eured e verc'h Mona gant Jacques Puget, e Konk Leon d' ar 26 a viz Gouere.

Tugdual KALVEZ hag Ivona BOUGENNEG zo bet euredet d' an 20 a viz Gouhere e Iliz-parrez Hanveg.

Hor gwellañ gourc'hemennoù a gasomp d'hor mignoned.

Marv T. Jeussed

Glac'haret omp bet o teskiñ diouzhtu goude ma 'z eus bet tro da gaout lizhiri, war-lerc'h dispac'h miz Mae, e oa aet da anaon hor c'henlabourer T. Jeussed.

T. Jeussed en doa 58 vloaz. Klañvidik e oa abaoe pell ha marvet eo d' ar 14 a viz Mae. Goude ar brezel e oa bet toullbac'het e-pad 7 vloaz. Roazonad e oa ha desket en doa brezhoneg. Studiadennoù en doa savet diwar-benn an anvioù-lec'hioù (embannet gant " Al Liamm "). En toullbac'h en doa skrivet e eñvorennoù a echuomp dres da embann war an niverenn-mañ dindan an anv « Hor bara pemdeziek ». N' en doa ket bet siwazh an eurvad d' o gwelout peurvoulet.

D' e dud ha d' e vignoned e kasomp hor gourc'hemennoù a gengañv.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ EBREL :

Andrev Guilcher, 35 lur ; Y. Hourmant, 5 ; R. Radenne, 5 ; Yann Creff, 20.
- War un dro : 65 lur.

218

MIZ MAE :

Vefa de Bellaing, 50 lur ; Alberzh Guillou, 50 ; R: Y. Barré, 5 ; J: L. Perot, 10 ; Y. Artur, 25 ; B. Le Blavec, 5.
- War un dro : 145 lur.

949,81 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl brofourien !

Ar profoù warlene a oa digresket hag e c'hwec'h miz kentañ ar bloaz n' int ket gwall zruz kennebeut (100.000 lur hepken e 6 miz). Ret eo deomp avat trugarekaat a greiz kalon ar profer dizanv a zo o paouez kas deomp 300.000 lur kozh da stouvañ an toull a oa en hor c'hef.

A drugarez d' hor mignon ha koumananter feal abaoe an derou, avat, e vo stouvet an toull ha disammet renerezh Al Liamm.

Lizhiri

Ul lenner a skriv deomp :

« Un dra dereat e vefe kaout a-wechoù pennadoù barnerezh diwar-benn ar pladennoù brezhonek pe geltiek embannet e-doug ar bloaz.
Ret e vefe anavezout muioc'h sonerezh Breizh, koulz an hini bobl hag hini Ropartz, Penven pe Alan Stivell, h.a. »

Evit ma c'hellfemp barn ar pladennoù e vefe ret d' an embannerien o c'has deomp pa vezont moulet evel ma ra an embannerien levrioù.

S. A. D. E. D.

KELENNADUREZH EVIT AR SEIZHVET BLOAVEZH SKOL
(1^{añ} Gwengolo 1968 - 30 Ebrel 1969)

1. - Roll ar rummadoù kentelioù.

Daouzek rummad kentelioù a vo aozet er seizhvet Bloavezh-Skol. E daou vlizen int rannet :

a) kentañ blizen :

Brezhoneg-I (10 kentel) - Fizik-I (10 kentel)
Yezhadur (10 kentel) - Kimiezh (10 kentel)
Istor (10 kentel) - Jedoniezh (10 kentel)
Douaroniezh-I (10 kentel) - Bevoniezh (10 kentel)

b) eil blizen :

Brezhoneg-II (10 kentel) - Douaroniezh-II (10 kentel)
Krennvrezhoneg (10 kentel) - Fizik-II (10 kentel)

Ne vez aotreet da enrollañ evit rummadoù an eil blizen nemet ar skolidi o deus kaset da vat rummadoù 'zo eus ar c'hentañ blizen (da lavarout eo a zo bet talvoudekaet o notenn geitat evit ar rummadoù-se) :

219

- evit Brezhoneg-II : ar rummad Brezhoneg-I
- evit Krennvrezhoneg : ar rummad Brezhoneg-I
- evit Douaroniezh-II : ar rummad Douaroniezh-I
- evit Fizik-II : ar rummad Fizik-I.

Notenn. - Dieub eo ar skolidi da zibab ar bloaz ma tremenont an arnodenn o klozañ pep rummad. Dre-se ne vez goulennet diganto testeni ebet eus rummadoù ar blizen kentañ evit enrollañ ei eil blizen.

2. - Deiziadur.

Padout a ray ar marevezh-enrollañ adalek an 25 Mae 1968 betek an 25 Eost 1968.
Padout a ray ar c'henteliezh dre lizher adalek an 29 Eost 1968 betek an 24 Ebrel 1969.

3. - Enrollidigezhioù.

Ne vezo aotreet da enrollañ nemet an danvez skolidi o devo graet berzh en arnodenn an Trec'h Kentañ.

4. - Gwirioù-enrollañ.

Ar gwirioù-enrollañ zo 40 F (pergont lur gall) evit pep rummad kentelioù. Talet e vezont da S.A.D.E.D. CCP Rennes 1560 62. War ar chekenn, merkañ : dep SkL

5. - Neb a garfe goulenn ur yalc'had-studi a rank a) da gentañ enrollañ evel skoliad ent-reol, eleze talañ e wirioù-enrollañ ; b) kas e c'houlenn a-raok ar 01 11 68 da S.A.D.E.D. dep SkL, 30, Place des Lices, 35-Rennes.

6. - Arnodennoù 1969.

Daveet e vo an teuliadoù enskrivañ d'an arnodennoù e Genver 1969. Derc'hel koun e pad ar prantadoù-enskrivañ eus ar 01 02 d' an 31 Meurzh evit an dalc'h-arnodennañ kentañ, d' an 30 Mezheven evit an eilvet dalc'h, d' 30 Gwengolo evit an trede dalc'h.

Evit goulenn enrollañ, evit pep diskleriadur ouzhpenn, skrivañ da :
S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 - Rennes.

Niverennoù " Al Liamm " da werzhañ

Prenañ a c'heller an niverennoù-mañ :

TIR NA NOG, niv. 5 : 2 lur ar pezh.

AL LIAMM :

- niv. 1, 2, 3, 4 : 2 lur ar pezh.

- niv. 6, 7, 15, 16, 18, 19, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 46, 49, 53 : 3 lur ar pezh.

- niv. 32-33 : 5 lur ar pezh.

- bloavezhioù 1957 (60-65), 1958 (66-71), 1959 (72-77), 1960 (78-83), 1961 (84-89), 1962 (90-95), 1963 (96-101), 1964 (102-107), 1965 (108-113), 1966 (114-119), 1967 (120-125) : 25 lur

220

6 niverenn bep bloaz. Niverennoù ar bloavezhioù-se a c'hell bezañ gwerzhet a-unanoù, 4,5 lur ar pezh (6 lur evit an niv. 60 ha 61 kalz tevoc'h eget ar re all.

Un toullad pezhioù-c'hoari a zo bet embannet e niverennoù " Al Liamm" .

Pezhioù Jarl Priel :

niv. 16 : TRI DEVEZHOUR EVIT AN EOST.

19 : PAOTR E VARV RUZ.

30 : KLENVED AN TOGE.

69 : EIRE GO BRAGH.

112 : NAG A WAD.

Pezhioù Roparz Hemon :

niv. 37 : AR BANK-OALED.

67 : AN DORNAD PLOUZ.

Pezhioù Yeun ar Gow :

niv. 102 : AN DISTRO.

115 : C'HOAR SOUDARD KIBEREN.

Pezhioù all :

niv. 106 : ROUE AN INIZI (C'hoarigan) ; Goetgouredhen.

110-111 : AR BLEIZ ; Rojer Gargadeneg.

116 : MLKAEL HAG AN AEL ; Alan Guel.

118 : KEVRIN KERBRUG ; B. de Rohan-Chabot.

An niverenn-mañ a zo bet gouestlet d'hon tud vrudet :

niv. 16 : FRANSEZ VALLEE.

26 : G. B. KERVERZIOU.

31 : ROPERZH AR MASON.

38 : TANGI MALMANCH.

100 : ABEOZEN.

112 : JARL PRIEL.

115 : YEUN AR GOW.

- An niverennoù-man gouestlet da vroadelezhioù bihan, a chom ivez da werzhañ :

niv. 61 : BRO-HUNGARIA.

68 : BRO-FLANDREZ.

120 : BRO EIRE.

PER AR BIHAN, Résidence la Balue, Impasse du Lycée
Saint-Servan - C.C.P. 5349.06 Paris

Goude an Dispac'h

Evit ar wech kentañ, e-pad miz Mae diwezhañ, en deus pephini en e lec'h, bet an tu da lavarout e soñj e meur a vodadeg. Posubl eo bet, dreist-holl er skolioù, ha dirak emvodoù bras kelennerien, displegañ kudennoù a zo tost d' hor c'halon, kudennoù sevenadurel kerkoulz ha re bolitikel. E lise Kerichen, e Brest, hon eus displeget stad ar brezhoneg er skolioù ha deut a-benn da lakaat an dud da votiñ ar mennad a roomp amañ da heul un diverra anezhañ :

221

« Kelennerien ha skolidi Lise Stad ha C. E. S. Kerichen, bodet d' an 30 a viz Mae 1968 a c'houlenn ma vezo kelennet ar yezh vrezhonek e div gevrenn eil derez ar skol.

1°) Urzhiadur an deskadurezh.

a) ar brezhoneg a zo lakaet war un dro gant an holl yezhoù all en danvezioù da zibab ;

b) kentelioù direkt a zo aozet ivez evit ar vugale dedennet hag o dije dibabet danvezioù all.

2°) Arnodennoù. Ar brezhoneg a c'hell bezañ kemeret er vachelouriezh pe ne vern pe arnodenn eil derez.

a) ar brezhoneg a c'hell bezañ dibabet evel ar yezhoù all (saozneg, alamaneg, latin, h.a.) ;

b) lezennoù an danvezioù direkt all a dalvezo en hevelep doare evit ar brezhoneg (poentoù o talvezout a-us da 10- en arnodennoù ha n' eo ket hepken evit ar meneg). »

Ur mennad damheñvel zo bet degemeret e lise Douarnenez. Zoken ma ne zeu netra diwar-se e vo bet kement-mañ un taol bruderezh o tiskouez ennui al lodenn vrasañ eus ar gelennerien hag ar skolidi el liseoù a du gant kelenn hor yezh er skolioù evel ar yezhoù all.

Diwar-benn " Ur vroig eus Iwerzhon "

A-gevret gant e brezegenn diwar-benn " Korka-Givne " en doa Loeiz Andouard kaset deomp ur stobad tresadennoù ha div gartenn eus ar vro o tiskouez al lec'hioù meneget enni, kement-se holl savet gantañ. Kinniget en doa, ouzhpenn, hon digoll eus frejoù ar c'hlichedaouañ. Siwazh Doue, n' eus ket bet gallet ober gant ar skeudennoù degouezet re ziwezhat.

A-hend-all, mastaret eo bet anv an tad Diarmuid O Laoghaire, s. j., er c'hinnig, dindan an talbenn. Ra deurvezo hol lennerien hen reizhañ.

Pediñ a reomp hon daou vignon d' hon digareziñ.

Unvaniezh Speredel Vreizh

MENNAD DIWAR-BENN AL LIDEREZH E BREZHONEG.

222

Izili an Unvaniezh Speredel, bodet e Tonkedeg d' ar 1añ a viz Mae 1968, anezho tud oc'h ober gant ar brezhoneg en o buhez relijiel, lod anezho o lavarout an Ofis e brezhoneg abaoe ugent vloaz, goude bezañ komzet eus stad al liderezh e Brezhoneg hag an troidigezhioù bet sevenet betek-hen, a c'houlenn digant Eskibion Vreizh :

1. Ma vo sevenet kalz buanoc'h al labour-treiñ al liderezh e brezhoneg ; ma vo da vihanañ aotreet troidigezhioù da c'hortoz ;

2. Ma vo dalc'het kont en troidigezhioù-se eus implijerion wirion al liderezh brezhonek, a zo hag a vo dreist-holl laiked an Unvaniezh Speredel hag an Emsav

brezhonek.

An Emsav lennegel a zo un dra gwirion e Breizh hag a dle bezañ sellet evel un dra a bouez.

En abeg da se e c'houlennont troidigezhioù kaer ha resis, ha n' eo ket troioù-lavar well-wazh. Goulenn a reont un deskadurezh relijiel wirion, ha n' eo ket unan evit tud dizesk.

3. Betek-hen n' eus ket bet goulennet o ali digant tud an Unvaniezh pe an Emsav lennegel : lod mat anezho a gred koulskoude bezañ barrekoc'h war ar brezhoneg, ha zoken hini ar bobl, eget e-leizh a veleion eus hon eskoptioù.

Gortoz a reont eta ma vo goulennet o ali hervez spered ar Sened Meur.

Ha gant an esperañs start ma vo dalc'het kont eus o mennad e kasont da Eskibion Vreizh o gwellañ gourc'hemenoù ha doujañs kristen.

MENNAD DIWAR-BENN AR SENED-ESIKOPTI 1968.

Izili an Unvaniezh Speredel bodet e Tonkedeg d' ar 1-añ a viz Mae 1968 evit lidañ III-vet deiz-ha-bloaz ha kantved eus marv Visant de Meur, bet ganet e Kerhuon Tonkedeg,

a ziskler kaout prederi ha zoken nec'hamant gant kudenn o buhez relijiel en eskoptioù Breizh a-vremañ : kudennoù ispisial o deus e-keñver al liderezh e Brezhoneg, e-keñver deskadurezh o bugale, e-keñver o buhez speredel personel, kudennoù ha n' hellont ket bezañ gwelet na diskoulmet just gant tud n' anavezont ket anezho :

en abeg da se e c'houlennont digant an Aotrou 'n Eskob Fransez Kerveadou, gallout displegañ o-unan er Sened Eskopti a vo dalc'het evit ar bloaz e Sant-Brieg, ar mennadoù hag an ezhommoù a zo o re ;

hag evit-se ma vo goulennet digant tud an Emsav speredel kas un nebeut dileuridi d' ar Sened Eskoptiel.

Gant an esperañs ma vo dalc'het kont eus o mennad e kasont d' an Aotrou 'n Eskob o gwellañ gourc'hemenoù ha doujañs kristen

Trec'h Kentañ

Un arnodenn evit an Trec'h Kentañ a zo bet e Kêr-Vreiz d' an 22 a viz Mezheven diwezhañ.

Degemeret eo bet :
Yann HAMEL, gant ar meneg mat.
Roger LAGEAT, gant ar meneg mat a-walc'h.

Hor gwellañ gourc'hemenoù dezho o daou.

Kamp ar Vrezhonegerien

Graet e vo un devezh Al Liamm e-kerz Kamp ar Vrezhonegerien e Mur d' an 11 a viz Eost. Laouen e vefemp da welout eno ar re a fell dezho sikour Al Liamm hag hon embannadurioù ha d' ober ganto un adsell war ar bloavezhioù tremenet ha divizout ar pezh a ranko bezañ graet en amzer da zont. Ar pred a vo kemeret a-gevret da greisteiz hag ur vodadeg a vo en endervezh. Kemenn en a-raok d' an Itron de Bellaing m' emañ en ho soñj dont da leinañ. V. de Bellaing, 28, rue des 3 Frères Le-Goff, Saint-Brieuc.

Piv en deus adkoumanantet ?

Kaset ez eus bet deomp nevez zo ur chekenn 50 lur evit un adkoumanant d' " Al Liamm ". Hogen n' eus na anv na sinatur warnañ. Ar chekenn a zeu eus Pariz, Bd Gouvion St Cyr. Hon teñzorerez a vefe laouen da gaout anv ar c'houmananter. Trugarez.

AL LIAMM 129

TAOLENN

Ar gêr gant PER DIOLIER	227
An Estren gant ROPARZ HEMON	228
Kroaz an diaoul gant G. A. BECQUER (tr. R. Hemon)	229
Panait Istrati gant X	245
Askol ar Varagan gant P. ISTRATI	247
War roudoù ar Fenikianed gant JORD KLER	251
Ur c'hamalad am boa gant J. FOIX	261
Ar Stourm evit ar Yezh gant E. C. ROBERTS (tr. P. Penneg)	264
Ar garantez e Breizh gant J. F. GUEGUEN	272
A-dreuz lenn	279
Notennoù	284

Ar gêr

Ar vugale drist na ouzont c'hoari
 a vesk o doan gant o cholori,
 sparlet o ijin gant boud ar skinwel.
 Goude re zudi, gwan eo an tropell.

Ar c'homzoù luziet bountet en avel,
 gerioù ha gerioù o nijal 'vel pell,
 skiant ar brezegenn o tont da vicher,
 goude hir randon skuizh-fall eo ar gêr.

Ar pennoù danzeat, ar stomokoù lart,
 dremmoù maouezed a-liv gant ar plastr,
 diegi da sevel izili ponner,
 diwar debriñ re klañv-mat eo ar gêr.

Morzhedoù merc'hed o brageier seiz
 o stummoù treset gant ar saeoù strizh
 a ro an derzhienn evel ur bannac'h.
 Pavezioù ar straed ' zo ur marc'hallac'h.

Gant o dilhad teuc'h ar geizh o vonet
 treutoc'h 'get o skeud en diseblanted
 a ranko chom peoc'h betek deiz ar varn.
 Ar gêr ' zo dezhi ur galon houarn.

Pa 'z eo ar pal kreskiñ pep danve,
 deut an ardivink da vezañ Doue,
 an ene a strilh e verad anken.
 Ar gêr ' zo ar ramz e dreid pri-gwenn.

An Estren

An den a gerzh war hent an noz
 a sav e benn gant an efreizh,
 o klevout trumm war e lerc'h
 trouz kammedoù.

Hag e sav e benn, ha selaou,
 ha treiñ e benn ne gred ket,
 rak gouzout a oar
 ez eo hennezh.

Hennezh o kerzhout ouzh e heul,
 adal e c'hanedigezh,
 hennezh hen ambrougo dalc'hmat
 betek ar marv.

An estren ! Hag e oar ivez
n' hen gwelo biken.
E zremm a zo dianav,
dianavoc'h n' eus ket.

An estren feal,
a gerzh dalbec'h evel e skeud.
Ha bremañ e klev dreist e skoaz
c'hwezh e anal.

Hag e stou e benn adarre.
Tec'hout dioutañ ne c'hell ket.
Hag e risign ur vouezh :
" An estren a zo Te ! "

troet diwar ar spagnoleg gant ROPARZ HEMON

KROAZ AN DIAOUL

E miz Kerzu 1965 ez embannis war AR BED KELTIEK troidigezh ur gontadenn gant A. G. Bécquer, " An Ograouer ". Setu amañ an notenn a savis neuze diwar-benn an aozer :

Gustavo Adolfo Bécquer, ganet e Sevilha e 1836, a vevas paour ha divrud. Da zek vloaz e chomas emzivad. Da driwec'h vloaz ez eas da Vadrid evit bezañ skrivagner. Uzañ e nerzh a reas o labourat evit ar c'helaouennoù hag oc'h ober troidigezhioù. E 1870, da 23 bloaz, e varvas gant an droug-skevent.

Hiziv e vez sellet evel unan eus daou varzh gwellañ Bro-Spagn en 19-vet kantved (an hini all, ur varzhez, Rosalia Castro, a skrivas dreist-holl e galisieg, ha nebeut e kastilheg).

Kontadennoù Bécquer, dastumet dindan an anv a " Leyendas ", a zo a rumm gant re Hoffmann hag Edgar Allan Poe.

* * *

230

Kred pe na gred, me ne ran forzh.

Va zad-kozh hen kontas da'm zad, va zad hen kontas din, ha me hen kont dit bremañ, pa na ve nemet evit tremen ur pennadig-amzer.

- I -

Edo ar serr-noz o ledañ e aezhenn a steudadoù skañv war ribloù livadus ar Segre, ha ni oc'h erruout, skuizhet gant hor beaj, d' al lec'h ma tleemp mont, Bellver.

Bellver a zo ur vourc'hig e tor un dorgenn. A-dreñv, e weler o sevel, evel derezioù ur c'helc'hva greunvaen ramzel, kribennoù serzh, nivlennek, ar Pireneoù.

Ar mereurioù gwenn tro-war-dro, strewet amañ-ahont war wagennadoù glasvez, a hañval a-bell bezañ ur vandennad koulmed plavet eno da derriñ o sec'hed e dour ar stêr.

Ur roc'hell noazh, ma troidell ar stêr-se ouzh he zroad, dismantrou ur savadur pintet uhel war he c'hern, a verk an harzoù kozh etre kontelezh Urgel hag he fenndalc'h.

E tu dehou ar wenodenn gammigellek a gas d' ar poent-se, o pignat a-hed ar stêr, tostik d' he glann kuzhet he c'hilplegoù e-mesk an deil, e kaver ur groaz. He fust hag he div vrec'h a zo en houarn, he sichenn gelc'hiek e marbr, hag an diri a sav betek enni a zo graet gant mein-pastur teñval, mañsonet-fall. An amzer, a zistruj pep tra, he deus merglet ar metal, torret ha krignet ar maen, hag er skalfoù e kresk plant-krap evel ur roued a c'holo betek ar penn. Un dervenn gozh, stank he skourroù, a ra un daez war-c'horre.

Me a oa aet war-raok buanoc'h eget va c'henveajourien. O lakaat va sprec'henn da chom a-sav, e sellis sioul ouzh ar groaz-se, testeni mut hag eeun

eus kredennoù ha devosion ar c'hantvedoù tremenet. Ur bed a venozioù en em vernias em faltazi d' ar pred-se, menozioù difetis-tre, hep neuz resis, o kenstagañ evel un neudenn c'houlou diwelus digenvez don al lec'h-se, tav an noz oc'h en em astenn a-us din, ha dam-velkoni va spered. Broudet trumm gant ur soñj relijiel na c'hallfen ket diskleriañ, e tiskennis diwar va marc'h hep rat din, e lamis va zog, hag e klaskis e goueled va eñvor unan eus ar pedennoù am boa desket pa oan bugel, pedennoù a sav war hon diweuz diwezhatoc'h er vuhez, hag a hañval disammañ hon askre ; evel ma ra an daeroù, e skañvaont hor poan, a gemer seurt stummoù evit nijal kuit.

A-greiz hiboudiñ va fedenn, e voe hejet-taer din va divskoaz.

O treiñ va fenn, e welis ur gwaz em c'hichen. Bez' e oa un den eus ar vro, unan eus ar re a dalveze dimp da heñcherien. Liv ar spont a oa war e zremm. Klask a rae sachañ dre heg diganin an tog feltr a zalc'hen em dorn evit e lakaat war va fenn. Ar sell kentañ a daolis outañ, hanter sebezet, hanter gounnaret, a oa ennañ ur goulenn groñs, hag eñ mut.

An den kaezh, mennet-start da bellaat ac'hanon alese, a respontas gant ar c'homzoù-mañ, na voen ket evit kompren raktal, daoust ma verzis enno un ton a wirionez am lakaas souezhet :

- Dre an eñvor a zalc'hit eus ho mamm ! Dre an dra a zo evidoc'h santelañ tra ar bed, aotrou yaouank, lakait ho tog war ho penn hag it kuit buan pell diouzh ar groaz-mañ ! Kollet eo ho skiant ganeoc'h ? N' eo ket a-walc'h deoc'h goulenn sikour digant an Aotrou Doue, ret eo deoc'h goulenn sikour digant an diaoul ?

E-pad ur pennad e sellis outañ c'hoazh, dilavar, o soñjal e oa un inosant. Kenderc'hel a reas, avat, ennañ atav kement a ernez :

- Tizhout a fell deoc'h harzoù ar vro. Mat ! Ma c'houlennfec'h dirak ar groaz-mañ bezañ sikouret gant an Neñv, lein ar menezioù-hont a savfe en un nozvezh betek ar stered dreistgwel, netra nemet evit mirout na dizhfemp an harzoù-se birviken !

Ret e voe din mousc'hoarzhin.

- Goap a rit-hu ? Emichañs e kredit ez eo houmañ ur groaz santel evel re hon ilizoù ?

- Ha piv a gredfe n' eo ket ?

- Faziet oc'h, faziet-krenn. Ar groaz-mañ, eviti da vezañ evel kroazioù an Aotrou Doue, a zo milliget. E-kerz an droukspered emañ. Dre se e vez anvet kroaz an diaoul.

- Kroaz an diaoul, - emezon war e lerc'h, broudet gantañ, hep merzout ar spont a groge em spered en desped din, a rae din pellaat gant un nerzh dianav diouzh al lec'h. - Kroaz an diaoul !, Morse ne vije deuet em soñj meskañ daou dra ken kontrol ! Ur groaz... hag an diaoul ! Kae 'ta ! Pa vimp erru er vourc'h e ranki diskleriañ din petra a zo gwir e seurt diotach.

232

Endra gomzemp evel-se e tegouezhas hor c'hamaladed, o doa roet kentr d' o c'hezeg, en hor c'hichen dirak ar groaz. Berr-ha-berr e tiskleriis dezho kement a oa c'hoarvezet. Adarre e pignis war va jav. Kleier ar barrez a oa o c'hervel gorrek d' ar bedenn pa ziskennjomp en hini guzhetañ ha tristañ eus tavarnioù Bellver.

- II -

Flammoù ruz ha glas a widile o fulennoù a-hed ar c'hef tev koad derv a

zeve war an oaled ledan. Hor skeudoù, o krenañ war ar mogerioù duet gant ar moked, a zigreske pe a greske ramzel hervez ma kreñvae pe ma wanae ar sked strinket gant an tantad. Ar skudell skav, gwechoù goullo, gwechoù leun, - ha n' eo ket a zour, - evel sailh ur puñs, he doa graet teir gwech tro ar c'helc'h a raemp dirak an tan. Holl e c'hortozemp gant mall istor « kroaz an diaoul », prometet dimp e-giz dibenn-pred, ur pred dister, a oamp o paouez kemer. Hon heñcher a skarzhas e c'houzoug div wech, a glukas c'hoazh ur banne gwinn, a dorchas e vuzelloù gant kil e zorn, hag a stagas da gomz evel-hen :

- Pell 'zo, pell 'zo, ne ouzon ket pegoulz, nemet e oa an darn vrasañ eus Bro-Spagn dindan veli ar Vaoured, e raed konted eus hor roueed, hag e oa ar c'hêrioù hag ar bourc'hioù e dalc'h aotrounez a doue gwazoniezh da aotrounez all galloudusoc'h egeto. D' ar c'houlz-se eo e c'hoarvezas ar pezh a gontin deoc'h.

Displeget gantañ ar raklavar istorel berr-se, e chomas pennden an abadenn a-sav un herrad, evel da lakaat urzh en e eñvorioù, hag e kendalc'has :

- En amzer-se a werso, e oa ar vourc'h-mañ hag un toulladig re all e domanioù ur baron bras, e gastell, bet savet abaoe meur a gantved, e krec'h ur pikern ma red ar stêr Segre ouzh e droad, ha ma ro dezhañ hec'h anv.

233

Ha da brouiñ ez eo gwir va istor, ez eus dismantrou disneuz, goloet a c'hremilh hag a ginvi, a weler war ar pikern-se eus an hent a gas betek amañ.

Dre eurvad pe nann, ne ouzon ket, e chome an aotrou-se, kasaet gant e wizien abalamour d' e grizder, difennet outañ tostaat ouzh e lez gant ar roue abalamour d' e zrougiezh, na tostaat ouzh o ziez gant e amezeien, serret e-unan-penn gant e imor fall hag e archerien e lein ar roc'hell m' o doa lakaet e c'hourdadoù o neizh maen a-ispilh.

Furchal a rae noz-deiz en e benn evit kavout un diverrañs bennak a glotje ouzh e zoare-spered, pezh a oa diaes a-walc'h, rak aet oa skuizh o vrezelekaat ouzh e amezeien, o kefestañ e servijerien hag o krougañ e sujidi. Ha setu penaos, hervez ar c'hronikoù, e teuas dezhañ ur soñj eus ar gwellañ. O c'houzout edo ar gristenien e broioù galloudek all war-nes strollañ ur pikol armead da gerzhout d' un tir burzhudus evit perc'hennañ bez hon Aotrou Jezuz-Krist, dalc'het gant ar Vaoured, e tivizas mont d' o heul.

Pe e oa evit skarzhañ e ene diouzh e bec'hedoù diniver, o skuilhañ e wad e ken reizh embregerezh, pe e oa evit mont d' ul lec'h ma vije dianav e blegoù fall, ne ouzon ket. Sur eo avat e tastumas an holl arc'hant a c'hallas digant bihan ha bras, gwizien ha tud eus e renk, hag o lakaat e vourc'hioù da breñañ ker o frankiz. Ne viras mann eus e vadoù, nemet pikern ar Segre ha pevar zour kastell e dadoù. Ha trumm ez eas diwar wel.

Tud ar c'hornad a c'hallas tennañ o alan e peoc'h e-pad ur pennad, evel o paouez dihuniñ diouzh ur wallhuñvre.

Bremañ ne weled mui korfoù marv e pign ouzh ar skourroù, e-lec'h frouezh. Plac'hed yaouank ar vourc'h n' o deveze mui aon o vont, o ficheroù war o fenn, da gerc'hat dour d' ar feunteun e lez an hent. Ar vesaerien n' o deveze mui ezhom da gas o zropelloù dre wenodennoù peuzdiergerzhus, dizarempred, o krenañ gant ar soñj en em gavout e pep kilpleg eus an hent gant archerien o aotrou muiañ-karet.

Tri bloaz a dremenas evel-se. Istor ar « marc'heg fall », an anv a roed dezhañ, a yae endeo da greskiñ niver ar marvailhoù kontet gant ar gwrac'hed kozh e-pad nozvezhioù hir ar goañv, gant ur vouezh don hag aonik d' ar vugaligoù sebezet. Hag ar mammoù, evit spontañ ar re vihan hegasus pe c'hrignous, a lavare : « Emañ aotrou ar Segre o tont ! »... pa zeuas, ne ouzon dare pe en deiz pe en noz e oa, pe gouezhet eus an oabl pe zislonket eus an douar, an aotrou euzhus, - ya, p' en em ziskouezas e kig hag eskern, e-giz ma lavarar, e-mesk e wizien a wechall.

Ne glaskin ket taolenniñ e peseurt stad e voe lakaet an dud gant ar souezhenn displijus-se. Livañ a c'hellot gwelloc'h an daolenn en ho faltazi pa ziskuilhin deoc'h e tistroas o c'houlenn adarre ar gwirioù en doa gwerzhet. Fallakr e oa bet kent ; bremañ e voe gwashoc'h c'hoazh. Paour hag en disfiziañs e oa bet a-raok mont d' ar brezel : bremañ na c'halle kontañ nemet war e zigasted, e c'hoaf hag un hanter zousenn forbidden ken digoustiañs ha ken divorc'hed hag o mestr.

Evel reizh, e nac'has ar bourc'hioù paeañ an truaжоù o doa paeet ken ker d' en em zasprenañ diouto. An aotrou a lakaas an tan war o mereurioù, o atantoù, o eostoù. Galv a rejont da justis ar roue. Hogen an aotrou a reas goap eus lizheroù ar gonted c'houarnerien. O zachañ a reas ouzh posternioù e dourioù, ha krougañ ar gannaded ouzh un dervenn.

An dud, broudet, hep gwelout tu all ebet da gaout frealz, en em glevas en diwezh. Oc'h en em erbediñ da Ragevezh Doue, e kemerjont an armoù. An aotrou a c'halvas e ambrougerien, en em erbedas d' an diaoul, a grasas war e roc'hell hag a brientas ar brezel, ur brezel a voe spontus ha gwadek. Stourm a raed gant a bep seurt armoù, e pep lec'h ha da bep eur, dre an tan ha dre ar c'hleze, war ar gompezenn hag er menezioù, hag en noz evel en deiz. Ne oa ket stourm evit bevañ, bez' e oa bevañ evit stourm.

Ar Reizh a c'hounezas erfin. Selaouit avat penaos.

En un noz teñval, un noz du, ma ne glevet trouz ebet war an douar, ma ne lugerne steredenn ebet en oabl, edo mistri ar c'hreñvlec'h, lorc'h enno gant un trec'h nevez o doa bet, oc'h ingalañ ar preizh etrezo. Ar banneoù a oa aet d' o fenn, hag e-kreiz safar an dirollerezh, e kanent kantikoù hudur en enor d' o sant-paeron eus an ifern.

Evel am eus lavaret, ne glevet tra tro-war-dro d' ar c'hastell, nemet heklev o c'homzoù gadal, a c'hournije en ur vont da goll en askre deñval an noz, evel ma c'hournij eneoù ar re zaonet dre gorc'hwezhoù an islonk. Ar c'hedourien lizidant o doa sellet ur wech pe ziv ouzh ar gêriadenn didrouz, hag a oa manet kousket hep aon da vezañ souprenet, harpet war fustoù o goafioù.

Neuze eo e stagas un nebeut ploueziz, prest da vervel, da grimpañ e gwasked an deñvalijenn gant pikern difennet-mat ar Segre. Da hanternoz o doa tizhet ar gern.

Ur wech eno, pezh a chome d' ober a voe graet prim. Ar c'hedourien a dremenas en ul lamm dreist ar gloued a zo etre ar c'houssked hag ar marv. An tan, enaouet gant keffioù rousin er pont hag er porrastell, a redas evel al luc'hed dre ar mogerioù, hag an arsailherien, graet aes o labour gant ar strafuilh, o tigeriñ o hent a-dreuz ar flammoù, a lazhas annezerien ar minic'hi en ur serr-lagad. Ma varvjont holl gwitibunan.

An deiz o tarzhañ a wenne lein uhel ar gwez-jenevreg. Eus atredoù an tourioù dismantret e save c'hoazh moged. Dre ar faoutoù ledan a fulenne, hag int trebarzhet gant ar goulou, e spurmanted aes, a-ispilh ouzh unan eus pileroù du sal ar banvez, harnez ar blenier efreizhus. E gorf marv, goloet a wad hag a boultr, a oa astennet etre ar pallennoù-moger roget hag al ludu brout, e-mesk e heulierien divrud.

Amzer a dremenas. Ar strouezh a yeas a-ruz dre ar porzhioù dilezet, an iliav a stlejas rouedoù war ar mogerioù-harp teñval, hag ar c'hloc'higoù glas a horjellas, skourret ouzh toulloù ar c'hranelloù. Netra nemet sarac'hadennoù dizingal an aezhenn, gragailhadeg al laboused-norz ha trekoù ar stlejviled o riklañ er geot bras da strafuilhañ, a-goulzadon, ar sioulded a varv a rene el lec'h milliget-se. Eskern an annezerien a wechall, na oant ket bet beziet, a wenne ouzh bannoù al loar, hag e c'halled gwelout ivez houarnwisk aotrou ar

Segre, e pign ouzh piler du sal ar banvez.

Nikun ne grede lakaat e zorn warnañ. Hogen a bep seurt istorioù a rede war e zivout, brozennoù a sponte dalc'hmat ar re a selle outañ o flammañ pa bare an heol e-pad an deiz. Ha da vare ar c'hreiznoz e kreded klevout e dammoù o sklintinañ, o kenstekiñ, lusket gant an avel, gant leñvadennoù hir, gouelvanus.

En desped d' an holl istorioù steuet en-dro d' an harnez, ha kontet a vouezh izel gant tud ar c'harter, ne oant nemet brudoù goude holl. Ne noazent ouzh den e gwirionez : lakaat un tamm mat a aon e pep hini, aon a glaske pep hini kuzhat, o kemer kalon gwellañ ma c'halle.

237

Ha ma vije tremenet an traoù evel-se, ne vije ket bet a zroug.

Hogen an diaoul, o kavout sur a-walc'h ne oa ket deuet e daol da vat, ha hep arvar gant aotre an Aotrou Doue evit kastizañ pec'hedoù tud ar c'hornad, a gemeras c'hoazh kartoù da c'hoari en abadenn.

Diwar neuze, ar mojennoù, na oant bet nemet brudoù dispis, tamm ebet gwirheñvel, a resisaas e seurt doare ma c'halled krediñ dezho.

A-benn un nebeut nozvezhioù e voe merzet gant holl dud ar vourc'h un darvoud iskis. En deñvalijenn, e weled a-bell, gwech o pignat gant tor skoasellek pikern ar Segre, gwech o kantren dre zismantroù ar c'hastell, gwech o seblantout nijellañ dre an aer, gouleier kevrinus, boemus, o vont-dont, o kengejañ, o kuzhat, oc'h en em ziskouez adarre, o pellaat a bep tu, ha ne oa den evit diskleriañ eus pelec'h e teuent. Teir pe beder gwech e-pad ur miz e c'hoarvezas an dra-se. An dud, gwall nec'het, a c'hortoze petra a zeuje da heul an emgavadennoù-se, o c'houzout n' o dije ket pell da c'hortoz. Hag e gwir, teir pe beder mereuri tangwallet, pennoù-chatal steuziet, ha korfoù marv un nebeut tremenidi bet stlapet e strad an isfontoù a skignas ar spont war-hed dek lev tro-war-dro.

Hep mar ebet, ur bagad forbidden a oa aet da repuiñ er riboulioù dindan ar c'hastell.

Ar re-se, n' en em ziskouezent da gentañ nemet a vare da vare, hag e lec'hioù 'zo eus ar c'hoad war c'hlann ar stêr, a aloubas en diwezh hogos holl odeoù ar menezioù, o chom war o api e-tal an hentoù, o wastañ an traoniennoù, o tiskenn evel ur froud war ar gompezenn, hag eno ober o reuz, dre het pe dre heg. Muntr war vuntr a voe graet. Plac'hed a voe skrapet, bugaligoù diframmet diouzh o c'hevell en desped da gri forzh ar mammoù, evit servijañ al laeron en o festoù diaoulek, ma implijent evit evañ, diouzh kredenn an holl, al listri santel lamet diouzh an ilizoù disakret. Ar spouron a grogas kement en eneoù ma ne grede mui nikun mont er-maez goude an anjeluz, ha c'hoazh en o ziez e ouie an dud e c'hallje al laeron dont warno.

237

Hogen, piv oa ar re-se ? A belec'h e teuent-i ? Pe anv en doa o rener kuzh ? Setu aze ur gudenn a glaske an holl difuilhañ, en aner. Merzet o doa diouzhtu, avat, n' edo mui harnez an aotrou a wechall el lec'h ma oa ; ha neuze, meur a gouer a lavaras e kerzhe kabiten ar ribitailh daonet-se e penn a-raok e vandenn, gwisket gant un harnez gwall heñvel ouzh an harnez-hont, ma ne oa ket henhont end-eeun.

Ret lavarout, ur wech tennet er-maez ar faltazi hag ar spont, a gresk ar pezh a blij dezho krouiñ, ne oa aze netra dreistnatur nag iskis.

Ha n' eo ket tra voutin gwelout forbidden oc'h ober krizderioù ? Ha ne oa ket tra ordinal, a-berzh o rener, kemer an harnez lezet eno gant aotrou ar Segre ?

Padal, un nebeut diskleriadurioù graet a-raok mervel gant un den eus ar

vandenn, bet paket e-doug unan eus an argadadennoù diwezhañ, a lakaas barr ar muzul, o strafuilhañ zoken spered ar re ziskredikañ.

Setu amañ, tost da vat, ar pezh a anzavas :

« Me, » emezañ, « a zo tud uhel va c'herent. Ur vuhez ken diroll am eus renet em yaouankiz, foranet em eus kement a arc'hant, graet kement a dorfedoù, ma 'm eus lakaet va c'herent da gounnariñ, ha m' on bet milliget gant va zad, en deus va dishêrezhet war e wele a varv. Chomet va-unan-penn, hep tu ebet da c'hounit va bara, e teuas em penn, a-berzh an diaoul hep mar, ar soñj da vodañ en-dro din un toullad yaouankizoù a oa heñvel o stad ouzh va hini. O dedennañ a ris dre brometiñ dezho bloavezhioù a c'hadaliez, a frankiz hag a binvidigezh, hag e selaoujont ouzhin hep termal ur pennadig.

« Divizout a rejont ober ur bagad paotred sart, disourisi, dizamant ouzh an dañjer, ha diwar neuze o deus asantet bevañ, hep keuz ebet, o tastum frouezh o vailhantiz diwar-goust ar vro, betek an deiz ma karje an Aotrou Doue sujañ anezho d' e youl, evel ma c'hoarvez hiziv ganin-me.

« E sell eus an dra-se hon eus dibabet ar c'hornad-mañ evit ober hon taolioù, ha kavet ne oa ket gwelloc'h dimp d' en em dolpañ eget kastell dilezet ar Segre, diogel ha lec'hiet-mat, ha diwallet war ar marc'had gant spouron ha treuzkredennoù ar werin.

238

« Un nozvezh e oamp dastumet dindan ar bolzioù dismantret, en-dro d' un tantad a daole e skedoù damruz dre ar palieroù goullo, o vreutaat taer evit gouzout piv a vije diuzet da vestr. Pep hini en em veule e-unan, ha me a lavaras em boa ar gwir da c'hourc'hemenn. Darn a hiboude gant selloù gourdrouzus ; re all, raouliet o mouezh diwar ar gwin, o doa lakaet o dorn war bommell o goustilh evit troc'hañ ar gudenn, pa glevjomp a-greiz-holl ur storlok iskis a armoù ha trouz boud ha kreñv kammedoù o tont spisoc'h-spisañ. Ha ni holl, en ur deurel a-dro-war-dro selloù leun a zisfiziañs, ha mont en hor sav, dic'houinet ganimp hor c'hontilli, prest da werzhañ ker hor buhez. Hogen ret e voe dimp chom difiñv, pa weljomp o kerzhout start, a gammedoù ingal, davedomp, un den mentek, houarnwisket penn-kil-ha-troad, kuzhet e zremm gant dremmwisk e helm, a dennas e gleze, ken pounner ma c'hallje a-boan daou waz e zibradañ, hen lakaas war un treust preñvedek kouezhet diouzh ar bolzioù brein, hag a c'harmas gant ur vouezh don, dassonus, evel kroz ul lammdour dindan douar :

« - Mar kred unan ac'hanoc'h bezañ ar penn keit ha ma vo e kastell ar Segre, kemeret-eñ ar c'hleze-mañ, arouez ar galloud.

« Holl e chomjomp dilavar. Pa voemp un tamm disaouzanet, avat, ez embannjomp gant youc'hadennoù bras e vije-eñ hor c'habiten. Ur gibad eus hor gwin a ginnigjomp dezhañ, a nac'has gant ur sin, dre na venne ket emichañs dizoleiñ e zremm, a glaskemp en aner gwelout a-dreuz ar rouedad houarn he c'huzhe ouzhimp.

« Pezh a zo sur, en noz-se e toujomp ul le spontus, hag en noz war-lerc'h e teraouas hon argadadennoù. Atav e kerzh hor mestr kevrinus a-raok an holl, diseblant ouzh an tan, dizaon rak ar riskl, difrom rak an daeroù. Morse ne zigor e vuzelloù. Hogen pa zivoged ar gwad diwar hon daouarn, pa gouezh an ilizoù en o foull, pulluc'het gant ar flammoù, pa dec'h ar merc'hed efreizhet dre an dismantrou, pa laosk ar vugale garmoù a boan, pa varv ar gozhidi dindan hon taolioù, e tic'hargadenn gant ul levenez ferv e-giz respont d' al leñvadennoù, d' ar c'hunujennoù ha d' ar c'hlemmvan.

« Morse ne ziwisk e harnez, na ne c'houziz dremmwisk e helm. Morse, goude an trec'h, ne gemer perzh er fest, ha morse ne gousk. Pa dap un taol kleze, an arm a sank etre tammou an harnez, hep e lazhañ, ha pa vez tennet er-maez, n' eus gwad ebet warnañ. E sae-vailhek hag e hobregon a ya tomm-ruz gant an tan, hag e kerzh difrom-kaer etre ar flammoù, o klask tud all da vuntrañ. Fae a ra war an

aour, digas e chom ouzh ar gened, c'hoant ebet n' en deus da c'hounit brud. Gant lod ac'hanomp e tremen da orystal. Re all a lavar ez eo un denjentil rivinet, a guzh e zremm dre elevez. Ha meur a hini a gred ez eo an diaoul e-unan. »

Ar paotr en doa graet an anzavadenn-se a varvas, ur mousc'hoarzh godisus war e ziweuz, hep kaout keuz d' e dorfedoù. Paotred all eus ar vandenn a voe paket eveltañ, ha jahinet. Hogen ar rener spontus, a gave heulierien nevez atav, ne baouez ket o kas da benn e wall gefridioù.

Tud kaezh ar c'harter, skuizh ha dic'hoanag, n' o doa ket c'hoazh kavet an nerzh rekis evit lakaat termen evit mat d' an enkadenn-se, bemdez mantrusoc'h, bemdez diaesoc'h da c'houzañv.

Harp ouzh ar gêriadenn, kuzhet e donder ur c'hoad stank, e veve neuze, en ur peniti bihan gouestlet da sant Bertele, un den deol, ur gwaz Doue a roe ar skouer vat hag a veze doujet evel ur sant abalamour d' e alioù fur ha d' e ziouganou difazi.

Tud Bellver en em erbedas ouzh al lean enorus, gouiziek ha poellek-se, ouzh e gargañ da ziluziañ ar wallgudenn. O vezañ goulennet truez digant an Neñv dre hantererezh e sant paeron, a anavez an diaoul a-dost, evel ouzoc'h, hag en deus tapet anezhañ berr meur a wech, e roas dezho an ali-mañ : en em lakaat e spi e-pad an noz ouzh troad an hent risklus a grap en ur widilañ gant ar roc'hell m' emañ ar c'hastell war he lein ; hep arm ebet, avat, nemet ur bedenn vurzhus, a reas dezho deskiñ dre'n eñvor, ur bedenn bet implijet, hervez ar c'hronikoù, gant sant Bertele da brizoniañ an aerouant.

Heuliet e voe ar c'huzul, hag e troas da vat gwelloc'h c'hoazh eget na c'hortozed.

Ne oa ket c'hoazh heol ar beure o parañ war dour Bellver ma konte an dud etrezo, bodet a-strolladoù bihan war ar wiler, e-giz ma konter ur sekred, e oa bet gwelet en noz kabiten brudet forbanned ar Segre o tont er vourc'h war gein ur mul nerzhus, kordennet-start adalek e dreid betek e benn. Penaos e oa deuet severerien ar gefridi-se a-benn eus o zaol ne voe diskleriet biskoazh gant nikun, hag i o-unan ne oant ket evit lavarout. Pezh a zo sur, evel-se eo e choarvezas, a drugarez da bedenn ar sant pe da galon e servijerien devot.

240

A-vec'h skignet ar c'heloù a c'henou da c'henou hag a di da di, ma redas un engroez gant cholori dre ar straedoù, evit en em dolpañ dirak dor an toull-bac'h. Kleier an iliz-parrez a c'halvas ar guzulierien, hag aotrounez vras ar vourc'h en em vodas. An holl a c'hortozas c'hoantek an eur ma tlee an torfedour bezañ degaset dirak e varnerien anvet war an taol.

Ar re-mañ, o doa bet aotre digant konted Urgel d' ober justis prim ha strizh war ar forbanned-se, a zivizas etrezo ur pennad, hag a roas urzh neuze d' an tamallad d'en em ziskouez evit klevout ar varnedigezh.

Evel lavaret, war ar wiler koulz hag er straedoù ma tlee ar prizoniad tremen drezo evit mont betek e varnerien, e oa ur bobl-dud dibasiant o vordilhañ evel un hed-gwenan. Dirak dor an toull-bac'h ez ae an tousmac'h atav war greskiñ. Fistilhadeg fourgasus, hiboudoù kruzus, kriadennoù gourdrouzus a lakae endeo ar warded war evezh, pa voe gourc'hemennet degas an den.

Pa zeuas hemañ war wel dindan volz tolzennek dor-dal ar prizon, harnezet-klok ha goloet e eneb gant e zremmwisk, e savas ur boud hir a estlamm hag a sebez eus kreiz ar waskadek, ha bec'h disrannañ an dud evit e lezel da dremen. Anavezet oa bet gant an holl harnez aotrou ar Segre, an harnez-se a rede ar gwashañ brudoù a zrougeur war e zivout pa edo e pign ouzh mogerioù dismantret ar c'hreñvlec'h milliget. An hevelep harnez e oa, hep mar ebet. Ar blumachenn du-se o doa gwelet holl o nijal war gribell an helm en emgannoù o doa graet ouzh o aotrou. He gwelet o doa holl o wagennañ gant aezhenn ar serr-noz, evel an iliaev a greske war ar piler, duet gant ar moked goude marv o mestr.

Hogen, piv a c'halle an den dianav-se bezañ, a zouge bremañ an harnez ? Diskuliet e vije dizale. Da vihanañ, krediñ a raent. Evel ma c'hoarvezas e oant faziet. Selaouit penaos ez eas o spi da get, e-giz ma ra alies ar spi. Selaouit penaos, diouzh an ober lidus-se a reizh, a dlee dizoleiñ ar wirionez penn-da-benn, e teuas muioc'h c'hoazh a vesk ha muioc'h c'hoazh a gevrin.

Ar forbann dianav a zegouezhas erfin e sal ar c'huzul. Tevel krenn a reas safar an dud bodet eno pa glevjont e gentroù aour o stirlinkat dindan ar gwaregoù uhel. Unan eus izili al lez-varn, goustadik, e vouezh o krenañ, a c'houlennas e anv, hag an holl, aketus o spered, a astennas o divskouarn, aon dezho na golljent ur silabenn eus ar respont. Ar brezelour, avat, a reas ur c'hruzic d' e skoaz hep muiken, o tiskouez un dismegañs na c'halle nemet lakaat e varnerien da daeriñ. Sellout a rejont an eil re ouzh ar re all, sebezet.

241

Teir gwech e voe graet ar goulenn, ha teir gwech e voe heñvel ar respont.

- Ra savo e zremmisk ! Ra ziguzho e benn ! - a grie tud ar vourc'h. - Ra ziguzho e benn, ha neuze e vo gwelet ha krediñ a raio ober fae warnomp evel ma ra bremañ, pa na c'hell ket bezañ anavezet !

- Diguzhit ho penn ! - eme war o lerc'h an hini en doa komzet outañ da gentañ.

Ar brezelour a vanas difrom.

- Gourc'hemennet eo deoc'h en anv hon aotrouniezh.

Atav heñvel.

- En anv ar gonted renerien.

Ne fiñvas ket muioc'h.

Kounnar an dud a yae dreist ar barr, ken n' en em daolas unan eus ar warded war an tamallad, a vije bet e aheurtterezh gouest da ziviañ pasianted ur sant. Digeriñ an dremmisk a reas en un taol.

Ur c'harmadenn a souezh a voe laosket gant an holl, a chomas alvaonet neuze e-pad un herrad.

Ne oa ket hep abeg. An helm, a weled un darn eus e zremmisk kalet savet etrezek ar gern, an darn all gouzizet war ar c'houzougenn dir skedus, a oa goullo... goullo a-grenn.

Pa glaskas tud, tremenet o spontadenn gentañ, lakaat o dorn war an harnez, e taskrenas, hag o vont e tammoù, e kouezhas d' al leur gant un trouz boud iskis.

Ar burzhud a lakaas an darn vuiañ eus an arvesterien da dec'hout a-strap eus ar sal ha da redek pennfollet war ar blasenn. Ar c'heloù a redas ken buan hag ar soñj dre an engroez a c'hortoze gant mall ar varnedigezh, ha ken bras e voe ar spont, an tousmac'h hag ar safar ma ne ziskredas nikun ar pezh a lavared dre-holl : e oa aet an diaoul da berc'henn domaniou Bellver war-lerc'h marv aotrou ar Segre.

242

En diwezh e varvas an trouz, hag e tivizjod serriñ an harnez marzhus en ur c'harc'har. Ha neuze e kasjod pevar c'hannad a-berzh ar vourc'h, kouezhet warni ar walenn-se a gastiz, davet kont Urgel hag an arc'heskob. Ar gannaded a zistroas goude un nebeut deizioù gant disentez an aotrounez-se, hag a oa berr :

« Ispilhañ an harnez war ar wiler : mar demañ an diaoul e-barzh, unan a

zaou : pe ez aio kuit, pe e vo krouget. »

Bellveriz, plijet-kenañ gant ar strobinnell, en em vodas e kuzul, a lakaas sevel ur pikol kroug war ar blasenn, ha dre ar straedoù, leun-kouch adarre, e kerzhjont a-stroll etrezek an toull-bac'h da gerc'hat an harnez, ez lidus evel ma tere en hevelep degouezhad a bouez.

Pa erruas al lidambroug enorus betek porched fetis ar savadur, ur gwaz dismant ha morlivet en em daolas d' an douar dirak an arvesterien sabatuet, o krial, daeroù en e vouezh :

- Truez, aotrounez, truez !

- Truez ? Perak ? - eme ur re bennak anezho, - truez ouzh an diaoul a zo e-barzh harnez aotrou ar Segre ?

- Truez ouzhin-me, - a gendalc'has an den kaezh, e vouezh o krenañ, a voe anavezet gant an holl evel mestr gwarded ar prizon, - truez ouzhin-me, rak an harnez... a zo aet kuit !

Ar re a oa dirak ar porched, skodeget o klevout ar c'homzoù-se, a vije chomet difiñv ha dilavar, pep hini el lec'h ma edo, Doue a oar pegeit, ma ne vijent ket bet poulzet gant ar c'hoant-gouzout d' en em zastum en-dro d'ar gward mantret evit selaou.

- Pardonit din, aotrounez, - eme an den reuzeudik. - Ne guzhin netra ouzhoc'h, zoken mar gra gaou din ar pezh am eus da lavarout.

Nikun ne respontas, hag e kendalc'has evel-hen :

243

- Ne ouzon dare perak, met istor an harnez goullou ne oa bet atav, da 'm meno, nemet un dariell ijinnet evit sikour un den uhel bennak na c'halled diskuilh na kastizañ diwar abegoù a selle ouzh mad an holl. Atav e oa bet va c'hredenn, ha startoc'h c'hoazh e oa deuet da vezañ, rak an harnez a oa chomet hep fiñval tamm diwar ar pred ma oa bet kaset d' ar prizon evit an eil tro gant ar c'huzul. Gwech pe wech, e-pad an noz, evit klask dizoleiñ ar c'hevrin, o lakaat e vije bet unan, e saven goustadik ha mont da begañ va skouarn ouzh gremoù dor brennet ar c'harc'har. En aner. Morse an disterañ trouz. En aner ivez e klasken trawelout an harnez dre un toullig er voger. Taolet e oa bet war ur bernig plouz en unan eus ar c'hognoù teñvalañ, hag eno e vane, deiz ha deiz, a-skign ha diflach. Un noz, erfin, broudet gant an debron da c'houzout, c'hoant din bezañ sur-mat ne oa netra guzh en dra-se a sponte kement an dud, ez enaouis ul letern, e tiskennis betek ar c'harc'har, hag e tigoris an daou vorailh a oa war an nor. Neuze, hep lakaat evezh zoken, ha me o krediñ ken start ne oa nemet koñchoù, da brennañ an nor war va lerc'h, ez is e-barzh. Biskoazh n' em boa graet an dra-se. Amzer d' ober un nebeut kammedoù, e varvas drezañ e-unan ar goulou em letern. Ha setu va dent da stlakañ em genou ha va blev da houpiñ war va fenn. En didrouz klok a rene tro-war-dro, em boa klevet stirlink hernachoù o fiñval hag o stekiñ oc'h en em unaniñ en deñvalijenn. Kentañ a glaskis ober oa redek betek an nor evit stankañ an hent. N' em boa ket kroget-mat er stalaf avat ma santis un dorn en ur vaneg dir, pounner-spontus, o tont war va skoaz. Va hejañ a reas taer ha va zeurel war al leur dindan ar gourin. Eno on manet betek ar mintin, ma 'z on bet kavet semplet gant va mevelien. Soñj am boa hepken bezañ damglevet, ur wech kouezhet, trouz boud kammedoù, mesket gant storlok kentrou, o pellaat hag o steuziañ tamm-ha-tamm.

Echu danevell mestr ar prizon, ne voe rannet grik e-pad ur pennad, ha neuze e savas un talabao an ifern a leñvadennoù, a griadennoù hag a gunujennoù.

Bec'h o devoe ar re boellekañ o sioulaat tud ar vourc'h, fuloret gant ar c'heloù, a c'houlenne a-bouez-penn marv ar c'honoc'her kiriek d' an drougeur nevez-se.

En diwezh e voent lakaet da reiñ peoc'h, hag e klaskjont c'hoazh un tu d' en em zibab. Berzh a rejont adarre. Goude un nebeut devezhioù e kouezhas an harnez evit an eil gwech etre daouarn ar re a rede war e lerc'h. Gouzout a raent an doare. Gant skoazell sant Bertele ne oa ket diaes.

Un dra a chome c'hoazh d' ober. En aner, evit dont a-benn eus an harnez, hen lakajont ouzh ar groug. En aner e taoljont ar brasañ evezh da virout outañ da skampañ. An harnez, diskolpet a-dammoù, kerkent ha ma wele an deiz o strinkañ, en em zastume, ha, sioul-sibouroun, en em laere d' an trot da vont krec'h-traoñ da c'haloupat dibreder-kaer dre ar vro.

Ha ne oa fin ebet d' ar c'hoari.

244

E seurt enkadenn, tud ar vourc'h a ingalas etrezo tammoù an harnez, a oa ganto evit ar c'hantvet gwech marteze, hag a bedas al lean devot en doa o sklerijennet diagent da zivizout petra ober goude. An den santel a c'hourc'hemennas ober pinijenn veur. E-pad tri deiz e chomas klozet e don ar vougev a dalveze dezhañ da vinic'hi. Neuze e lavaras teuziñ an harnez diaoulek, hag aozañ, gantañ hag un nebeut mein-pastur tennet diouzh kastell ar Segre, ur c'halvar.

Sevenet e voe e zezo. Ne voe ket avat hep burzhudoù nevez, a lakaas ar spont en ene tud kaezh Bellver.

Pa grogas ar flammoù da ruziañ tammoù an harnez, eus an tantad bras e seblantas dont keinvanoù hir ha don, hag e weljod ennañ izili o lammat evel pa santjent nerzh an tan. Ur flistrad fulennoù ruz, gwer ha glas, a gorolle e krec'h ar flammennoù loskus, o weata hag o strakal evel pa vije ur ribitailh diaouloù a-c'haoliad warno, o strivañ da sachañ o mestr diouzh seurt jahin. Euzhus hag espar e voe an oberiadenn, endra golle an harnez e stumm evit kemer hini ur groaz.

Ar morzholioù a gouezhe gant tourni spontus war an annev, ugent micherour, paotred start anezho, o skeiñ war ar barrennoù metal tomm-ruz, a zaskrene hag a leñve dindan an taolioù.

Brec'hioù arouez hon Daspren en em astenne, ar penn a oa tost furmet, p' en em gorvigellas an dolzenn diaoulek loskus a-nevez gant ur barr-glizi efreizhus, o punañ en-dro da gorfoù ar reuzeudien a glaske tec'hout diouzh ar stardadenn a varv, evel rodelloù naeron ha kammigelloù luc'hed. Ar striv diastal, ar feiz, ar pedennoù hag an dour benniget a zeuas erfin a-benn eus an droukspered, ha da groaz e troas an harnez.

Ar groaz-se eo an hini hoc'h eus gwelet hiziv. Sujet dezhi eo an diaoul ha dezhi en deus roet e anv. Dirazi, ne vez ket lakaet e miz Mae torkadoù lili gant an dud yaouank : ne lam ket ar vesaerien o zog diwar o fenn en ur dremen dirazi dirazi ne deu ket an dud kozh da zaoulinañ. Ha ret eo d' ar veleien krozal evit mirout ouzh ar vugale d' he labezañ.

Doue a serr e zivskouarn ouzh ar pedennoù birvidikañ graet eno. Er goañv, ar bleizi en em dolp e-kichen ar gwez-jenevreg a warez anezhi, a-raok en em deurel war an tropelloù. Laeron a chom en he gwasked da c'hedal an dremenidi, a zouaront ouzh he zreid goude o drouklazhañ. Ha pa strak an arnev, e tro al luc'hed diwar o hent evit en em weañ en ur sutellañ en-dro d' he fust ha faoutañ mein he sichenn.

PANAÏT ISTRATI

Pa vez gwelet un den mac'hagnet - mogn pe gamm -, hini ebet ne ra dismegañs dezhañ, met piv en deus truez ouzh unan mac'hagnet e ene ? "

P. ISTRATI (Kyra Kyralina)

E-touez ar skrivagnerion o deus bet un tonkadur kriz, e c'heller menegiñ ar romantour roumaniat Panaït ISTRATI.

Bet ganet e Braïla e 1884, e varvas e Bukarest e 1935, met ne chomas ket en e vro a-hed e vuhez, pell ac'hane.

Soñj ebet ne zalc'has eus e dad, ur gresian, floder ha pennbrell anezhañ. Hogen, e vamm, ur goueriadez paour, a zesavas anezhañ eus ar gwellañ, rak ur plac'h a spered kaer e oa-hi.

Daoust d' ar garantez vras a vage Panaït Istrati eviti, ne oa ket 13 vloaz pa guitaas e vamm evit mont da redek bro, lusket gant ar c'hoant anavezout ha karout pep tra er bed.

Kantreal a reas e-pad 20 vloaz en ur ober micherioù a bep seurt : mevel, liver, pastezour, minter, mekaniker, kelaouenner, luc'hskeudenner... Ne glask ket gounid e damm bara. Fellout a ra dezhañ, kentoc'h eget dastum arc'hant, dizoleiñ ar bed, ober anaoudegezh gant ar broioù hag o annezidi, kemer perzh en darvoudoù, ar re zispac'hel dreist-holl.

Gwelet e vez ar reder-bro er Sav-Heol, en Ejipt, Siria, Liban, Gres, Italia, diarc'hant alies met pinvidik bras gant an eñvorennoù dastumet gantañ amañ hag ahont.

Lenn a ra ar muiañ ma c'hell, dreist-holl oberennoù ar skrivagnerion rusian. Dont a ra da vezañ ur marvailher, un daneveller hep e bar, ken bamet e-unan gant ar pezh a gont, ken na c'hell ket mui paouez da varvailhat, hag ur wech krog en un istor, ne oar ket ken pegeit e pado e gontadenn - un eurvezh pe mil nozvezh hag unan - na penaos e echuo.

246

Danevelloù reuzus pe fentigellus, hervez e awen hag an darvoudoù, ha kemmesket a-wechoù an daou zoare, evel el lizher a skrivas an deiz a-raok ma klaskas en em lazhañ : dre 2 wech e paouez da hirvoudiñ evit kontañ istorioù fent eus e yaouankiz !

Deskiñ a reas meur a yezh en ur gantreal evel-se dre ar bed, met ne ouzer ket perak e tibabas ar galleg evit e skridoù. Marteze dre ma vevas e Bro-C'hall e-pad un dek bloavezh bennak ? Eno, e Nice, e derou miz Genver 1921 eo e klaskas en em lazhañ dre droc'hañ e c'houzoug. Kaset d' an ospital e voe saveteet. Ul lizher kavet warnañ a voe roet d' ar skrivagner gall Romain Rolland. Hemañ a c'houlennas neuze lenn oberennoù Panaït Istrati, hag a drugarez dezhañ eo e voe anavezet ar romantour roumaniat.

Oberennoù pennañ Panaït Istrati a zo :

Danevelloù Adrien Zograffi (1), teir lodenn enno : « Kyra Kyralina », « Eontr Angheel », « Kinnigadur an Haïdouked » (1925) ; *Domnitza de Snagov, Bugaleaj Adrien Zograffi, Mikail* (1926) ; *An tiegezh Perlmutter* (1927) ; *Askol ar Varagan* (1928) a vo roet amañ un droidigezh eus ar pajennoù kentañ ; *Va disparti* (1928) ; *Davet ar flamm all* (1929).

Dre vras, ez eo oberennoù Istrati, eñvorennoù tennet mui pe vui eus e vuhez.

Livañ a ra youloù divent, trivliadoù balc'h ha fallakr, gwall-c'hoantegezhioù an den sammet gant ar glac'har hag ar boan. Met, kavet e vez ivez en e oberennoù ur garantez veur evit e nesañ, evit ar re baour ha gwasket. Truez en deus outo, hag o difenn a ra, feulz ha taer.

Eñ e-unan a lavare diwar-benn *Adrian Zograffi*, e dudenn ken heñvel outañ : « Fellout a ra dezhañ mirout e frankiz evit karout an dud, hag e pep bro bezañ kile kement hini en deus ur wir galon ».

(1) A zo bet savet diwarno ur film " Codine ", gant H. Colpi.

Askol ar Varagan.

Ur c'hrennard, ha n' anaveze eus ar bed nemet al levenez c'hlan da redek war-lerc'h an askol skubet gant an avel war gompezennoù ar Varagan, a zizolo dizesper mab-den dindan bec'h an dienez hag ar poanioù.

Sed aze danvez ar romant Askol ar Varagan, oberenn vrudetañ Panaït Istrati. Danevellañ a ra buhez vantrus tavanteien Roumania gwasket gant o mistri, ha war un dro e tispleg an ezhomme a gened hag a veurded a zo e kalon pep hini.

* * *

P' emañ miz Gwengolo o tont, e vez gwelet kompezennoù Balakia an Danav oc'h en em lakaat da vevañ e-pad ur miz, o buhez vilvloaziek.

Kregiñ a ra, dres, da zeiz gouel Sant Pantelimon.

An deiz-se, avel vras Bro-Rusia, an hini a reomp anezhi ar " Grivatz ", a skub gant he fuc'hadennoù yen-skorn ar plaennoù divent. Met, dre m' emañ c'hoazh an douar tomm-berv evel ur forn, e skrign ar Grivatz en ur dremen. N' eus forzh.

Prederiet abaoe un nebeut deizioù, ar c'hwibon fuloret a daol selloù du war an hini a flour anezhi a-rekin, ha setu-hi kuit davet douaroù kuñvañ, rak kas he deus ouzh an avel voskovat.

Disparti an evn doujet-se, aonik un tamm ar gouerion dirazañ (lakaat a ra an tan en tiez mar bez direnket e neiz), a laka fin da veli an den war zouar Doue.

Goude dibarañ e selloù a-ziwar nijadenn ar c'hwibon, e chouk ar maeziad e voned war e zivskouarn, diraouliañ e c'horzailhenn, hag en ur gas kuit ar c'hi tamolodet e toull an nor, e teu tre en ti :

248

- Kasit ar vugale da zastum uscaturi. (1)

Skrijañ a ra gwreg ha bugale o klevout ar c'homzoù-se.

- Aet eo ar c'hwibon ?

- Aet eo.

A-benn neuze emañ pep tra e dalc'h ar Varagan.

*

Ur ramzez eo ar Varagan.

Ledet abaoe milvedoù war an douaroù rousaet gant an heol etre ar Yalomitsa glouar hag an Danav soroc'hek, emañ ar Varagan a-hed an nevez-amzer hag an hañv, o stourm kildrouk ouzh an den oberiant ha na blij ket dezhi.

Nac'h a ra outañ pep plijadur, nemet kerzhout ha yudal.

Setu perak e vez lavaret e Bro-Roumania d' an hini a gred ober re a drouz

dirak an holl :

- Oc'ho ! N' emhout ket war ar Varagan !

Rak, digenvez eo ar Varagan.

Gwezenn ebet war he c'hein. Hag eus ur puñs d' egile, amzer a-walc'h da vervel gant ar sec'hed. Ha gant an naon ivez.

Hogen, ma 'z oc'h armet mat a-enep d' an div walenn-se - sec'hed ha naon - ha mar fell deoc'h en em gavout hoc'h-unan gant ho Krouer, kit war ar Varagan : al lec'h an hini eo, a zo bet roet gant Doue da Valakia evit ma c'hello ar roumaniad kaout e walc'h a huñvreoù.

Ul labous o tarnijal etre div aradennad venezioù, setu dija un dra vantrus. Met war ar Varagan, e kas al labous gantañ en e nijadenn, an douar hag an dremmwelad pellañ. Astennet war ho kein, santout a rit leurenn an douar o tibradañ hag o sevel davet an neinboent. Kaerat pignedigezh a c'hell ober ar paour paourañ !

Huñvreoù kaer, preder ha kof-moan, setu ar pezh a zegas d' an den bet ganet war ar Varagan, an diventelezh-se a guzh an dour en he c'hreiz, ha ne zeu netra diwarni, nemet an askol.

(1) Kement tra a c'heller ober tan gantañ.

*

249

Ne gomzan ket eus an askol a gresk evel maiz, dezho ur vleunienn ruz ha flour, stropet gant hor merc'hed yaouank, nozvezh gouel Sant Toader, en ur ganañ :

Coditsélé Fétélor
Cât coditsa iépélor !
(Ra gresko plezennoù ar c'hrennardezed
Tev evel lost hor c'hazeged !)

An askol a vez anv anezho amañ a ziwan kerkent teuzet an erc'h, e stumm ur voullenn heñvel ouzh ur c'habell-touseg pe ur voruklenn.

En ur ober ur sizhun, e vez aloubet an douar ganto. An dra-se nemetañ a c'hell gouzañv ar Varagan war he c'hein.

Gouzañv a ra ivez ar pennoù-deñved pitilh gant an askol-se. Met seul vui e peuront, seul vui en em astenn ar plant ; kreskiñ a ra bepred e stumm ur voullenn, betek tizhout ment un touk. A-benn neuze e vez lezet e peoc'h gant an deñved, rak flemmañ spontus a ra. Gouzout a ra en em zifenn, al lastez ! Dres evel al livastred ; seul vui ez int didalvez, seul vui e ouzont en em zifenn.

Hogen, daoust ha gouzout a reomp petra a zo talvoudus ha petra a zo didalvoud ?

Keit ha m' emañ ar Yalomitsad (1) o terc'hel penn, hag o klask tennañ ur vozad maiz pe avaloù-douar diouzh ar blaenenn, n' eo ket dedennus ar Varagan. Arabat mont d' he gweladenniñ. Un dra digenglot n' eo ken, evel ur goantenn pilhoù en-dro dezhi, pe ul loudourenn kinklet gant diamantoù.

N' eo ket bet roet an douar da vab-den evit leuniañ e gof hepken. Kornioù-bro 'zo, a zo bet gouestlet d' ar barfeted. Se eo ar Varagan.

Kregiñ a ra da ren kerkent ma tistro al labourer d' ar gêr, kerkent ma krog an askol da zroukaat ha ma stag avel Rusia da c'hwezhañ. E miz Gwengolo an hini eo.

Gwelet e vez neuze, a-bell-da-bell, ur mesaer troet kein gantañ d' an Norz, o tiwall e c'hre, en ur glask chom sonn, daoust d' an avel diroll.

(1) Annezad korn-bro Yalomitsa.

250

En-dro dezhañ, ken pell ma c'hell tizhout e sell, n' eus nemet askol, askol, poblad divinerus an askol. Stank, bodennek lavaret e vefe deñved dir o gloan. Pep tra a zo had ha drein. Had da strewiñ war an douar evit lakaat da ziwanañ askol, askol nemetken.

Horjellañ a ra an deñved, daoust dezho, evel ar mesaer.

C'hwezhañ a ra ar Grivatz, diehan, didruez, war an askoleg, tra m' emañ ar Varagan o selaou, an oabl pounner o voustrañ an douar, hag al laboused, strafuilhet, o kemer o nij.

Evel-se, a-hed ur sizhun.

C'hwezhañ a ra, ur spont ! Stourm a ra an askol ouzh an avel. Soublañ a reont a bep tu, o boullenn stag ouzh o c'horzenn wevn ken moan hag ur biz bihan.

Stourm a reont c'hoazh un tamm. Met ar mesaer ne ra ken. Ne c'hell ket mui herzel ouzh ar gorventenn. Dilezel a ra da Zoue droukrañs Doue, ha mont en-dro d' ar gêr.

Lavarout a reomp a-benn neuze : Tsipenie ! (N' eus den ken !).

Se eo ar Varagan.

Ha, va Salver, na kaer eo !

War roudoù ar Fenikianed

Ar studiadenn a ginnigan deoc'h a chomo diglok evit darn ac'hanoc'h. Meneget e vez anv ar Fenikianed e meur a oberenn istorel. Tud ouiziek - ur bern anezho - o deus pleustret war buhez ar bobl-se, met diaes e vez a-wechoù tennañ, diouzh al labourioù talvoudus o deus graet, ur menoz sklaer, aes da gompren.

Klasket em eus gouzout piv e oa ar Fenikianed ha dreist-holl dizoleiñ peseurt levezon o deus bet war broioù 'zo. Hag ouzhpenn, peseurt darempredoù a voe etrezo ha pobloù Arvorig.

*

A-raok kregiñ gant hor studiadenn e vefe mat eta spisaat da gentañ piv e oa ar Fenikianed, e pelec'h e vevent. Traoù a-bouez o deus graet, o deus lezet war o lerc'h, setu perak ez eo chomet ken bev o anv e-kreiz red luziet ha kasonius an Istor.

Kudenn orin ar Fenikianed a zo diaes da zirouestlañ. Kalz istorourien o deus skrivet traoù disheñvel diwar o fenn. Pebezh torr-penn ! An holl a zo a-du, koulskoude, evit lavarout ez eo ar Fenikianed ur bobl galonek a ziazezas war aodoù Bro-Liban en eil milved a-raok H-S. Gouzout a reomp ivez e veajas kalz ar bobl-se war morioù ar bed - da vihanañ, war ar re a oa anavezet er mare-se - adal an an VIIIvet ha IXvet kantved a-raok H-S. Setu aze ar pezh a vez desket da skolidi ar c'hentañ derez. Ni eo ret deomp mont pelloc'h.

252

Da gentañ, peseurt ster a c'hellfe bezañ roet da anv ar Fenikianed ? Ar C'hresianed a c'halve anezho « Phoeniki », da lavarout eo « an dud ruz ». Tud zo o deus gwelet orin an anv-se er ger « Phoenix », roue al laboused en deus ar galloud da adsevel diouzh e ludu. E gwirionez Phoenix a zo ur ger latin amprestet diouzh ar gresianeg hag e kaver ennañ ster an anv-gwan ruz. Setu perak ur skrivagner a lavar ken dichek ha tra e teu an anv Fenikia diouzh ar ger Phoenix, anv ur roue brudet eus ar boblad, ruz e groc'hen ! « Nann, a respont ar re all, n' eo ket anv ur roue Phoenix orin ar ger, met al liv ruz a zo bet dizoloet pe implijet kalz gant ar bobl-se : al liv eo en deus roet e anv dezho ! ». Ha peogwir emaoomp gant ar gudenn-se, kendalc'homp. Bez ez eus menozioù disheñvel. Re iskis a-wechoù, met leun a dalvoudegezh. Ur skrivagnerez c'hall he deus embannet ul levr bourrus-tre : " Les Paladins du monde occidental ". Hervezi, Phoenix a zo ur ger a orin keltiek a gaver en anvioù ar roue hag al labous ; ha talvezout a ra ruz pe nann, keltiek eo. Met, emezi, na zisoñjomp ket ar ger « foen » a dalvez kement hag « avel kornog ». Kavout a reomp, hervezi, gwirizienn ar ger « foen » e Fouesnant. Mont a ra pelloc'h : anvet eo ivez « fouène » ar benveg tridant, implijet gant pesketaerien hor bro. Evel-se, ne vern pe avel kornog pe benveg e vefe, ar ger foen a zo, hep mar ebet, stag ouzh ur bobl a vartoloded. Ar skrivagnerez a ya pelloc'h c'hoazh : kemmet eo bet al lizherennoù Ph ha F da V (ar pezh a c'hoarvez alies emezi). *Foen*, deuet da vezañ *Fen*, a dro da « Ven » ha « Vain » e galleg kozh, ha setu penaos ez eo ganet ar ger gallek « vent » : avel. Stagañ a ra ar gerioù keltiek Van ha Vanir (eus broioù an hanternoz) ouzh an anvioù « Venètes » ha « Vaniques », a vefe bet gwir diazezerien Bro-Fenikia. Da glozañ an destenn e lavar an istorourez e talvez Fenikianed kement ha : mibien an avel. Setu perak, emezi, ar Fenikianed o deus azeulet an avel. Setu amañ da heul ur pennad tennet diouzh he levr :

« Diaes eo krediñ ez eus bet kavet martoloded o kuitaat ar mor Kreizdouarel, ken hegarat, evit mont davet broioù yen ha latarus eus

impalaeriezh hanternoz Pluton. Er c'hontrol aesoc'h eo gwelout tud an hanternoz o vont trema an heol ha krouiñ " an Istor " e broioù gwerc'h ha skedus. »

253

Evel ma welit ez eus c'hoazh peadra da lakaat an teodoù da vont en-dro diwar-benn orin ar ger-se...

Ouzhpenn-se, ret eo anavezout framm, stumm ar vro evit kompren tonkadur ar bobl-se. Fenikia ne oa nemet ur vevenn douar hir ha strizh-kenañ (e lec'hioù 'zo ne veze kontet nemet daou-ugent kilometrad diouzh an eil tu d' egile). Ne oa ket ur rouantelezh renet gant ur roue bennak, mestr ar vro en he fezh ; nann, rannet e oa Fenikia e meur a gêr distag an eil diouzh eben, pep hini anezho o virout un emrenerezh gwarizius dindan beli ar roue, gwir rener ha mestr ar gêr. Anavezout a reomp anvioù brudet : Arados, Byblos, Sidon, Tyr.

Gant evezh e oa savet ar c'hêrioù, kentoc'h war begoù-douar pe war an inizi tost d' an aod, e sell da gaout ur goudor a-enep an avelioù kreñvañ hag ivez a-enep an alouberien, bepred prest da argadiñ ar c'hêrioù-se, leun a binvidigezhioù a bep seurt !

Iskijat tra ! n' eus ket bet kavet atredoù e-leizh e Fenikia. Kalz hendraourien koulskoude a zo aet du-hont, o klask dizoleiñ dismantrou talvoudus. Hor c'henvroad, E. Renan, a chomas meur a viz e Fenikia e penn ur bagad hendraourien. Dipitet e voe ken e voe dipitet. Hag eñ da skrivañ d' ur mignon dezhañ : « Pegen mantrus eo gwelout kement a binvidigezhioù deuet da netra ken gwastet ma 'z int bet gant tud o klask o gounid hepken ! » En e levr : " Mission en Phénicie ", savet e 1860, e lavare ouzhpenn : « Ne gredan ket e vefe posupl kavout ur gêr ken brudet ha Tyr en amzer gozh o lezel ken nebeut a zismantrou war he lerc'h ». E gwirionez, n'eo ket Tyr hepken he deus bet kement a zistruj : daoust ha puilh eo dismantrou kêrioù evel Niniv, Babilon ? Re bell eo aet Renan, dipitet evel ma oa.

Koulskoude traoùigoù a zo bet tennet diouzh an douar krin-se. Da gentañ-holl, dent, kalz dent mesk-ha-mesk gant bouc'hili-maen, par d' ar re a zo bet kavet e Breizh, Peulvanoù, krommlec'hioù, taolioù-maen ivez a oa niverus a-walc'h e Fenikia. En o mesk, peulvanoù toullet ez ae ar maouezed divugel da frotañ outo o begel e sell da gaout ur poupig ! Padusted ar brizhkredennoù e-doug ar c'hantvedoù.

254

Lavaret em eus e oa stank ar c'hêrioù, ar c'hreñvlec'hioù, ar porzhioù e Fenikia. N' eo ket souezhus 'ta ez eus bet adkavet mogerioù test, rak ar maen eo a oa implijet er savadurioù. Bezioù kaer a zo chomet bravik a-walc'h : ar Fenikianed a oa techet da zougen bri d' ar re varv evel holl bobloù an Henamzer : balzamet e veze korfoù an dud aet da anaon. Temploù a oa ivez, kinklet brav diouzh ar pezh a c'hellomp barn hiziv. An hini brudetañ a zo, a dra sur, hini Ras-Shamra, a voe tennet dioutañ ar c'haerañ bravigoù kavet war douar Fenikia. Emañ Ras-Shamra tost ouzh Cugarit, unan eus kêrioù galloudusañ ar vro. Hervez ar pezh a gonter, (ha bev eo chomet c'hoazh ar gredenn-se e-touez an istorourien hag an hendraourien), ar roue Salaun (pe Salomon) e-unan a c'halvas benerien vein eus Tyr evit sevel Templ bras Jeruzalem. Anat eo e oa brudet-tre savourien Fenikia e broioù ar Sav-Heol.

Ne fell ket din reiñ amañ roll ar pinvidigezhioù a zo bet kavet du-hont : re hir e vefe ha n' eo ket danvez va frezegenn e gwirionez. Met a-raok klozañ al lodenn-mañ, e c'hellomp lavarout penaos, ma n' eo ket bet niverus-tre an atredoù dizoloet, ar pezh a zo bet lakaet war wel a ziskouez war un dro pinvidigezhioù ar sevenadur hag uhelder an ijin fenikiat.

* * *

Pa vez komzet eus ar Fenikianed e soñjomp diouzhtu er mor. Ar Fenikianed a oa ur bobl a vartoloded. Diouzh ar mor e tennjont o finvidigezh, o brud, hag ar

brud-se a zo deut betek ennomp. Un dra, koulskoude, a seblant souezhus. Penaos eo deut ar bobl vihan-se da vestroniañ ar c'henwerzh war vor pa veve, en he c'hichen, ur bobl all, kalz galloudusoc'h, kalz pinvidikoc'h, Bro-Ejipt ? Perak o deus Ejiptiz lezet ar Fenikianed da skrapañ mestroniezh ar mor ? Aes eo respont, a gredan : morse ne voe Ejiptiz merdeidi vat : dre ziouer a vartoloded, dre ziouer a goad ivez, met dreist-holl, dre ziouer a galonegezh. Aon o doa rak ar meurvor ha buan e lezjont an estrenien, dreist-holl ar Fenikianed, da bleustriñ war o c'henwerzh war vor. Ha setu perak e teuas ar Fenikianed, dre leziregezh Ejiptiz, kouraterien-vor brudetañ an Henamzer.

255

Gwelout a raimp bremaik peseurt beajoù risklus a rejont. Met un dra a ziskouez pegen brudet e oa ar voraerion-se : steredenn an Hanternoz a oa graet anezhi : « Steredenn fenikiat » gant an holl bobloù. Araozo ez ae ar verdeidi eus ur porzh d' egile a-wel d' an aodoù tostañ. Bihan e oa ar bigi, savet evit mont da benn ar stêrioù. Ar Fenikianed zo ar re gentañ a savas bigi brasoc'h. Redet o deus war ar mor Kreizdouarel eus un tu d' egile, hag en tu-hont zoken, war ar mor Atlantel. O bigi kentañ, e gwez-sedrez, a oa dre roeñvoù, diwezhatoc'h dre lien.

E derou o beajoù ec'h implije ar Fenikianed un doare iskis da werzhañ o marc'hadourezh. Pa erruent en ur vro, e tilestrent o fakadoù war an traezh, o lakaat anezho bern war vern. An annezidi, o welout ar bagoù o tont, a dec'he kuit, spontet, o lezel « an dud ruz » d' ober o reuz. Berniet e veze ar pakadoù eus ar gwellañ. Pa veze echu al labour e tistroe ar Fenikianed da vourzh hag an holl dud da gousket ! Antronoz vintin, pa save an heol, e tiskennent d' an aod. Ma kavent, tost ouzh o fakadoù ar varc'hadourezh kinniget gant an annezidi, ha ma soñjent e veze dereat an danvez roet dezho, e veze echu an abadenn ha pep bagad a gemere e lod. Ma ne veze ket fonnus a-walc'h ar bern, ar varc'hadourien a zistroe d' o bigi hag an deiz war-lerc'h ez aent d' an traezh ur wech all. Meur a zeiz e c'helle padout an traoù evel-se. Aliesik e veze kavet buan un emglev hag ar Fenikianed a yae kuit davet aodoù all, da ginnig o marc'hadourezh prizius d' ar pratikoù nevez, met a-wechoù e pade pell ar vreutaenn hep breutaat tamm ebet, met gant kalz a dermerez ne lavaran ket. An doare iskis-se da werzhañ ne badas ket pell : diaoul al laeron en em silas buan e speredoù an dud ha dilezet e voe. Ar Fenikianed a gomprenas e oa kalz gwelloc'h diazezañ gwerzhlec'hioù amañ hag ahont, er broioù a c'hellent tizhout.

256

Ha bremañ, mar karit, deomp da heul ar Fenikianed war e listri. A-raok tennañ diouzh an Istor ar pezh a zo gwir hag anat, lavaromp diouzhtu ez eo bet diazezet, ijinet, beajoù ar Fenikianed war vojennoù. Da skouer, kontet eo bet penaos Europa, priñsez Tyr, a voe laeret gant Yaou-Jupiter (hemañ dindan stumm un tarv), ha kaset betek broioù pellañ ar C'huzh-Heol. Eno e chomjont... hag o bugale war o lerc'h. N' eus netra da dennañ diouzh ar vojenn-se nemet marteze un draig da spisaat : Yaou a oa treuzfurmet e tarv, ar pezh a ziskouez pegen prizet e oa an aneval-se e-mesk doueed ar Fenikianed. Ur vojenn all a zo kenteliusoc'h, a gredan : krouet e vefe bet «peulioù » Heraklez gant un doue fenikiat. Penaos, chom hep gwelout er vojenn-se galv dedennus ur bobl war an hentoù-mor, war ar mor Atlantel ? Goude-se e c'hellomp krediñ pe amgrediñ o deus ar Fenikianed kejet gant an Atlantiz, 3 000 vloaz 'zo ? Hervez ur skrivagner en deus pleustret war ar gudenn-se, Temploù Stonehenge, mein-bezioù inizi Scilly, peulvanoù Karnak, mein kizellet Gavrenez gant o enskrivadurioù a ziskouez sklaer ur sevenadur uhel a oa war an diskar pa dizhas ar Fenikianed ar mor Atlantel. Evel-se ar re-se a voe ar bobl diwezhañ oc'h en em gavout gant Atlantiz, ur bed dianav dimp. Penaos dirouestlañ ar vojenn diouzh ar gwirvoud ? Diaes eo respont !

E Kiprenez eo e kavomp roudoù ar Fenikianed e dibenn an eilvet milved a-raok H-S. Marc'hadourien Tyr ha Sidon a ziazezas gwerzhlec'hioù niverus war aodoù ar c'hreisteiz. E sell da gaout kouevr d' ober arem, tud Tyr a grouas ur gêr anvet « Gart-Hadascht » a dalvez kement ha « ar gêr nevez ». Kerkent e savas liammoù etre Kiprenez ha Fenikia. Kalz podoù fenikiat, liv ruz warno, a zo bet tennet diouzh an douar. War ar podoù-se e c'heller gwelout kelc'hioù hengreizek

par d' ar re a vez gwelet war savadurioù kozh Karnak, Gavrenez pe Lokmariaker. Ha skeudenn an Heol eo ? Ha peogwir emamp e Kiprenez, degasomp da soñj e voe ganet an doueez Aphrodit war aodoù an enez-se. Aphrodit a zo anv gresianek Astarte, doueez ar Fenikianed. Gout a ouzomp e oa dichek ha didruez an doueez-se, o tegas ganti kement a garantez hag a gasoni. Hi eo a vefe bet kaoz da vrezel Troa. Diwezhatoc'h e teuas da vezañ furoc'h : kemer a reas un anv all kalz anavezetoc'h : *Venus genitrix*. Brudet e oa, e Kiprenez, Templ Aphrodit, gouestlet d' ar Garantez hag e karg belegezed oc'h en em reiñ d' an diorged sakr.

Kavout a reomp ivez roudoù ar Fenikianed e Rhoda, e Kreta, e-lec'h ma oa azeulet an tarv, degemeret, c'hwi oar, evel doue ganto.

Re hir e vefe diskleriañ dre ar munud roll an holl vroioù darempredet pell zo gant ar vartoloded kalonek-se : re a draoù a chom kuzhet ouzhimp c'hoazh. Menegomp e Bro-Albania, Kêr Lubrovník, savet war roudoù Raguse, ha houmañ savet war dismantrou ur gêr fenikiat : Epidaura, krouet gant Kadmos. Amañ o deus kavet an hendraourien kalz podoù, kaeoù, mogerioù hag all e-giz ar-re savet gant ar Fenikianed o-unan en o bro.

257

Bepred war hent ar staen ez eas ar Fenikianed deuet da Italia ar c'hreisteiz, Bro-Sikilia. An istorour Tukidit a lavar : « Ar Fenikianed a erruas e Sikilia ur pennad mat a-raok ar C'hresianed. Diazezañ a rejont war begoù-douar ar vro ». Ac'hano e tizhjont Italia a-bezh ha gwerzhlec'hioù fenikiat a voe adkavet a-hed an aodoù, an hini brudetañ en o mesk o vezañ Pozzuoli. E mirdi Naplez e vez miret ul lizher skrivet gant Fenikianed Pozzuoli en eilvet kantved goude H-S ha kaset da renerien Tyr. Al lizher-se a ziskouez e chomas bev du-hont un dornad marc'hadourien fenikiat goude distruj o mammvro. El lizher-se, engravet er mein, e c'houlenne Fenikianed Pozzuoli bezañ disammet eus an tailhoù o doa da baeañ da Dyr : deut e oant da vezañ sujidi gouarnamant Roma na leze ket o gwenneien da verglañ en o chakod.

Hag ar Fenikianed bepred da redek mor : evel-se e kavomp o roudoù e Malta, e Libia, e Sardinia e-lec'h ma voe kavet ur peulvan skrivet warnañ evit ar wech kentañ e lizherenneg soniadel ar ger Sardinia.

E Bro-Spagn e savas ivez ar Fenikianed meur a werzhlec'h, meur a borzh, tost da Golonnenoù Heraklez. Pelloc'h ez ejont ivez. Studiañ a raimp bremaik o beajoù davet Arvorig ha Breizh-Veur. Lavaromp koulskoude e voe ar vartoloded fenikiat ar re gentañ o tizhout inizi Kanaria. Anvet e voe ganto : Alizuth, ur ger a orin semitek. Diouzh Karthaga ez ejont da Vro-Senegal. Ha gwir eo e voe kavet roudoù eus Fenikianed e Norz-Amerika ? Diskouezet e vez, e Dighton, un enskrivadur iskis a-walc'h, ret eo hen anzav, hag a zo sellet evel un enskrivadur fenikiat. Menegomp un enskrivadur all dizoloet e Brazil. Fenikiat e vefe hep arvar, hervez a dou tud 'zo, barrek da varn un dra ken diaes.

Met poent eo bremañ, emichañs, heuliañ ar Fenikianed war hent ar staen, etrezek Arvorig.

*

258

War hent ar staen

Daoust ha hent ar staen davet Hanternoz a dremenas, a ehanas war aodoù Arvorig ? An hendraourien n' o deus kavet netra. Darn o deus gwelet, e neuz-ouenn Bigouden, un neuz damheñvel ouzh hini tud ar C'huzh-Heol. Ur vojenn diwanet diwar faltazi eo nemetken. Amañ e welomp pegen ledan, pegen kreñv e vez diwaskell ar faltazi e speredoù tud 'zo pa ne glaskont ket diazezañ o labourioù war draoù a-bouez ha diarvar. Evel-se hon eus lennet diwar bluenn istorourien an XIXvet kantved e oa (amañ e venegan ar pennad) : « ...ar Fenikianed un drevadennad eus Galia Arvorig o vont kuit diouzh Darioritum, da lavarout eo Gwened, er mare ma oa Venetiz unan eus pobloù kreñvañ ar vro ». Ret eo skubañ diwar hor spered ur menoz ken diboell. Gwelout ar Venetiz o kuitaat o bro, o

reded da vroioù ar Sav-Heol, oc'h ober o annez du-hont hag o kaout kalz bugale tonket da vezañ gourdadoù ar Fenikianed, a zo diskiant, daoust dimp da anavezout distabilded hag oberiantiz ar Venetiz. An istrogelled-se - n' eus ger all ebet evit envel ar fals-istorourien - a skrive ivez ken dichek ha tra, e oa Tyr distummadur ar ger Tours ! Pebezh kelennadur !

Ha koulskoude !

Anavezout a reomp ar savadurioù meurvaenel ken niverus e Breizh, dreist-holl e korn-bro Gwened : da skouer krugell Gavrenez, gant ar c'helc'hioù hengreizek (hag an Heol ez eo ?) pe gildroennek (daoust ha naered e vefent ?) gant pennoù-ed hag all - peulvanoù kevrinus Karnak bepred war-c'hed el lanneier ; an holl savadurioù-se a ziskouez anat e oa, eno, en IIIvet kantved a-raok H-S, ul lec'h a birc'hirinerezh a oa brudet c'hoazh en amzer ma tizhas ar Fenikianed an aodoù-se. Evelato ez eo ret spisaat e voe ar peulvanoù-se, ar c'hrugelloù savet 3.000 vloaz a-raok H-S ha ne erruas ar Fenikianed nemet 15 pe 20 kantved diwezhatoc'h. N' eus forzh : bev e oa chomet ar pirc'hirinerezh-se e spered an dud, kredapl. Ar Fenikianed, beajourien daer, a anaveze ar vro-se dre he brud. Sur omp e voe darempredet ar vro-se pell ' zo. N' eus skouer ebet e vefe bet gwelet ul lec'h a speredouriezh peurrivinet da vat : chom a ra bepred un dibunadenn, ur steudad a gredennoù, a lidoù disheñvel marteze, met al lec'hioù a vir o brud. Padusted ur memes darvoud, en un doare disheñvel, en hevelep bro, a ro da grediñ e oa kalz a vodadegoù war ribloù pleg-mor Gwened en amzer ma teuas ar Fenikianed. Ouzhpenn-se, aes e oa peñseliat, talfasat ar bigi e goudor ar pleg-mor pe an oufoù, ar pezh a zedenne a dra sur ar voraerion fenikiat e-kerz o beajoù hir.

259

Daoust ha piric'hirinaj Santez-Anna Wened n' eo ket un eñvor diheñchet eus un hengoun kozh a dreuzvevas dreist ar c'hantvedoù hag a voe staget ouzh ar relijion gristen kalz, kalz diwezhatoc'h ?

Un dra all : ken brudet e oa Venetiz hag ar Fenikianed evel moraerion : ur spered habask, ya, met leun a galonegezh divuzul pa veze ret stourm a-enep d'an enebourien (n' eus nemet lenn eñvorennoù-brezel Kezar). O bigi distrantell - dre lien - o doare d' en em gannañ war vor a zo heñvel a-walc'h.

Met petra e vefe deuet ar bobl fenikiat d' ober en Arvorig ? Aes eo respont : damant brasañ ar Fenikianed a oa an diouer a staen. Anat eo e kaved, gwechall mengleuzioù-staen tost da Wened, a-hed an aodoù. Diwar koazhadur an douar int aet da get, beuzet, pe deuet da vezañ diaes da lakaat da dalvezout. Gwir eo e vez kavet staen dindan douar ar vro-mañ, dreist-holl war-dro Penn-ar-Staen, e-lec'h ma vez gwelet c'hoazh gwazhennadoù staen o vont betek genou ar Wilen. E dielloù Gwened, er c'hantved diwezhañ, e voe diboultrennet kaieroù enno meur a aotre da lakaat ar staen-se da dalvezout. Met, ret eo anzav e oa dister mengleuzioù Penn-ar-Staen. Met posupl eo e veze degaset eno staen o tont diouzh ur vro all, diouzh ur vengleuz vrasoc'h, fonnusoc'h. Bez' e oa mengleuzioù brudet e Montebras, e departamant Creuse. E 1914 hepken, e voe serret ar mengleuzioù-se, hag int digoret keit 'zo ! Ha diot e vefe soñjal e veze degaset ar staen diouzh Montebras betek rannvro Gwened, e-lec'h ma veze karget e bigi ar Fenikianed ?

Hogen uheloc'h ez eas ar Fenikianed davet hanternoz, bepred o klask staen. Anavezout a reomp an inizi Kassiterides, anvet Sorlingues e galleg. Ar ger Kassiterides a zeufe diouzh anv an danvez staen. Aes eo krediñ e purchase ar Fenikianed staen betek an inizi-se ha tro-war-dro zoken, e Kernev-Veur e-lec'h ma kaved c'hoazh kalz mengleuzioù en XIXvet kantved. Hiziv ne chom du-hont nemet dismantrou. Dizoloedigezh mengleuzioù pinvidikoc'h e Bro-Amerika a gasas da netra labouradegoù hor breudeur tramor.

Da glozañ, petra lavarinn deoc'h ? Ar Fenikianed a oa ur bobl speredek, ur bobl a varc'hadourien daer leun a ijin. Ne voent nemet hanterourien, met liammoù start a skoulmjont gant pobloù all. E pep lec'h, a-hed ar mor Kreizdouarel koulz hag a-hed ar mor Atlantel e lezjont o roudoù, deut betek ennomp... evel un

huñvre !

...Ha vad a ra huñvreal bep an amzer, neketa ?

(Prezegenn displeget e Mur da geñver Kamp ar Vrezhonegerien.)

DEIZIADUR GODELL 1969

An dek 5 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 33 % azalek 500 skouerenn

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON, 2, Venelle Poulbriquen, Brest -
C.C.P. Rennes 1629-14

Ur c'hamalad am boa

Marv eo Teo hag abaoe keloù e varv e ouzon ne vo evidon netra evel a-raok. E 1930 endeo, lisead yaouank e Gwened ha lenner Breizh Atao ur wech an amzer, em boa klevet komz eus Teo gant ur c'heneil bras all a oa tonket dezhañ bezañ drouklazhet en un doare laosk : Kristian Lepart, a lakaas ac'hanon da zont d' an Emsav ha me goude-se deut da vezañ etre 1940 ha 1943 « e letanant feal », mar kredan an akt a damalladur savet a-enep din gant Justiz Vro-C'hall (« An holl enor zo evidon, trugarez » am boa lavaret d' am barner-enklasker, un den mat anezhañ a-hend-all). Kristian Lepart an hini eo a lakaas ac'hanon da gejañ ouzh Teo e miz Kerzu 1940. D' ar mare, e oa Teo pezh a vefe anvet gant reoù 'zo un den kounnaret. Gonezet e voen diouzhtu gant e lavar taer, e ouiziegezh hag e spered flemmus, ar pezh diwezhañ-mañ o tont evit ul lodenn vat eus e ziagentidi, tud a-ziwar maezioù Breizh-Uhel.

Teo a oa neuze war-nes krouiñ Strollad Kevredadel ar Vicherourien Vreizhat, a zlee ober un tamm trouz e karterioù poblek Roazhon, tra ma ne oa ket mui ar P. N. B., hep DEB. nag O. M. d' e vleniañ ken, ur strollad oberiant, ha n' helle diwar-se mennout kaout ul levezon bennak e-touez ar vicherourien. Teo, mestr war ar graffiti, den war droad nozioù Roazhone bloaz kentañ an dalc'hedigezh, petra en dije soñjet m' am bije gallet kontañ dezhañ am boa gwelet e miz Mae diwezhañ, er c'harter latin, un Izold minibrozh o livañ gant lizhiri gwad war ur voger kozh-meurbet, er Skol-Veur « Vive la Bretagne libre et socialiste ». Tuet on da grediñ he dije ar skeudenn-se eus ar yaouankiz hag eus ar reveulzi plijet da Deo. En dra-se e soñjen pa oan o skeiñ war-du porzh-houarn Montparnasse, ur mouchouer war va fri da wareziñ pezh a chom ganin a skevent diouzh aezhennoù ar bolis; bepred an hevelep hini en holl lec'hioù hag en holl amzerioù. An darvoud-se a zegouezhe d' an 18 a viz Mae. Marv e oa Teo abaoe pevar devezh ha n' henn gouien ket...

262

Teo en deus komzet kalz war e zivout en e levr « A contre-courant » hag a zo (ouzhpenn un dastumad talvoudus a eñvorennoù) evel e destamant politikel. Ma c'heller kaout abeg e barnadennoù zo, re brim (hogen n' eo ket eno merk an holl skridaelourien vras ?), e kredan memes tra e ranker aliañ ar re yaouank da lenn al levr *A contre-courant*. An talbenn-se, ken iskis ma c'hell seblantout, zo arouzel. Un diverrañ eo drezañ e-unan eus buhez Teo, ha ne oa ket eus ar re a gerzh er renkoù, o daoulagad difiñv, da heul ur skritell. Ne blije ket dezhañ an asanterien, an heulierien. Plijout a rae dezhañ adlakaat pep kudenn war ar stern, gwech ar mare. O. Mordrel en deus skrivet diwar e benn (gw. « Galerie Bretonne »), e oa anezhañ un haroz eus Dostoievsky, ha gwir a-walc'h eo. Evidon-me, lakaat a rae alies ac'hanon da soñjal e tudoù ' zo eus oberenn Shakespeare, dre m' en doa o fetister hag o lavar saourus.

An den a feiz-se (gw. « A contre-courant ») a luskellas e vuhez-pad etre Maurras ha Lenin, etre ar gevrenelezh hag an diren. Ar chouan-se (dindan an anv-se e plije dezhañ en em ziskleriañ, a vage ar brasañ estlamm evit Trotsky (ganin emañ 200 lizher eus Teo skrivet e 1961 ha 1968 : ne laran netra diwar-skañv). Pirc'hirin ar peurvoud e oa, o klask ur c'henlakadur (etre broadelouriezh ha sokialouriezh, a gredas kavout ur mare ' zo en ur sokialouriezh enporzhiet, dre skeul-renk, a voen me ivez levezonet ganti.

Gloazet ha dreist a-wechoù, Teo, hag a venne « ur reveulzi e personelezh mab-den » (menegiñ a ran unan eus e lizhiri - Gouhere 67), Teo, e-kichen an darvoudoù hag uheloc'h egeto, a fazias groñs war ur gelennadurezh hep liamm gant ar Peurbadel. Hogen lavarout a rae « n' on bet heñchet biskoazh nemet gant preder mad Pobl Vreizh, hag un doare a feiz kristen en deus miret ouzhin da vont ken pell... ha reoù all ». Menegiñ a rin ouzhpenn gant Olier Mordrel (gw. «

Galerie Bretonne » 1954) e voe « un den kadarn e-touez ar re gadarn ». Ha pa gomz O. M. eus kalonegezh, e oar mat diwar-benn petra e komz. (Hag e c'hellis henn merzout va-unan pa zeuis e penn ur gevrenn eus Bezenn Perrot da c'houlenn digantañ skor ha skoazell e Salzburg e miz Mae 1945. Pa gouezhe pep tra en e boull, O. M. a chome yen, dichek. E seizh gwellañ a reas d' hor skoazellañ. Kemer a ran an dro da zisplegañ dezhañ va anaoudegezh vat.)

263

Teo ivez, nebeut goude ma oan deut er-maez eus an toull, am skoazellas pa oan en ezeved ha klañv endeo. Eñ, ha n' en doa ket bepred ar pep retañ, a lodenne e dinell ganin hag am adlakaas war va zu mat. Abretoc'h ha meur a wech e-pad tri bloaz diouzh renk, en doa roet bod da geneiled « on the run » deut da dañva aer ar vro. Goude un nebeut devezhioù tremenet en e di, e kase anezho din ha daeañ a raemp bourc'hizien va c'harter gant hor safaradeg-noz. Rak Teo a oa anezhañ ur c'hwil, ul laouen a ibil. Piv am dislavaro ?

Dont a reas d' am gwelout ha da dremen eizh devezh du-mañ, tri bloaz ' zo, d' ur mare ma teue ar barradoù gwad-skopadur an eil war-lerc'h egile. Barnet e oan d' ar marv adarre, gant ar mezeg ar wech-mañ. E-pad an holl amzer am eus tremenet en ti-yac'haat, ouzhpenn daou vloaz, ne baouezas ket da skrivañ din, da reiñ kalon din. Ma 'm eus gallet adwelout va gwreg ha va mab, dezhañ dreist-holl eo henn dlean. E-doug an eurvezhioù du, ul lizher digant Teo a oa ar broud, an nor digor.

Trugarez, va c'hamalad kozh e donkad skouerius, hiraezhus d' an holl reveulzioù c'hwitet, d' an holl dieubidigezhioù trubardet, marv en amzer ar c'herez.

Tud yaouank va bro, pa lennot al linennoù-mañ, soñjit e Teo - a voe unan eus marevezhioù an Emsav - pa savo an eost.

Tenn e vo ar gad. Breizh da viken !

Gouhere 1968.

Ar Stourm evit ar Yezh

Melestradur an Ao. Cledwyn Hughes - Sekretour-Stad evit Kembre e gouarnamant London - a c'hell fougeal dre m' en deus roet muioc'h a wirioù d' ar yezh kembraek ; asantet en deus ouzh un darn vat eus ar c'hinnigoù graet gant Danevellskrid Sir David Hughes Parry war reoladur ar yezh ha lakaet ar c'hinnigoù-mañ da lezenn ; abalamour da se e c'hell hor c'hannaded eus al Labour Party brabañsal ha lavarout o deus sevenet un oberenn veur evit ar c'hembraeg. Met da betra he deus talvezet al lezenn-mañ ? da nebeut a dra e gwirionez, rak paperoù ofisiel e kembraeg a vez embannet goustadik, goustadik-tre ; n' eo bet graet betek-hen nemet un embann-bruderezh a-berzh-Stad er c'helaouennoù kembraek ha n' en deus roet ar gouarnamant urzh resis ebet evit kreskiñ ha ledañ implij ar c'hembraeg e Kembre. Ar pezh a zo bet graet - gwall-nebeut a dra - a zo bet roet gant kerse ha dindan pouez ur gwask dizehan e-pad tri bloaz ; pep paperenn moulet e kembraeg gant ar Stad he deus koustet ker d' an dud yaouank - ha d' ar re goshoc'h ivez - a zo bet kaset dirak al lezioù-barn : telloù-kastiz o deus bet da baeañ, lakaet eo bet e gwerzh o arrebeuri, kollet o deus lod eus o leve - lakaet int bet en toull-bac'h.

Ar gouarnamant n' en deus profet netra ha n' en deus diskouezet youl vat ebet : lavarout a rae bezañ a-du met reiñ a rae digarezioù ha termal a rae. Ur stourm kalet a zo bet renet evit gounit pep meudad ; n' eo ket un arguzenn c'houllo met fedoù resis hag anat : krizder ar stourm a-enep ur gouarnamant ne fell ket dezhañ anzav gwirioù ar c'hembraeg a zo testeniet gant roll ar re a zo bet kaset dirak al lezioù-barn abaoe 1965 evel ma vefent torfedourien tra ma c'houlennent hepken ar gwir da ober gant o yezh e pep degouezh eus ar vuhez.

Setu al roll anezho :

265

Mir Meurzh

Hywel Ap Davies a zeu dirak Lez Carmarthen evit bezañ nac'het enskrivañ ganedigezh e vab Iwan dre ne oa ket aotreet d' henn ober e kembraeg. Kondaonet eo da baeañ 1 Lur saoz (= 12 Lur Nevez) evel tell-gastiz.

Mir Gouhere

Sally Davies, mestrez-skol e " Grammar School " Lampeter, a gas en-dro d' ar Ministr ur baperenn-c'houlenn evit he leve ha goulenn a ra ma vefe kaset dezhi ur baperenn divyezhek ; respontet e vez dezhi n' eus ket a baperennoù divyezhek. Lavarout a ra an Dimezell Davies neuze ne fell ket dezhi ober he goulenn e saozneg, hag abalamour da se e vez nac'het gant ar burevioù paeañ dezhi he leve. An Ao. Elystan Morgan, kannad kembreat (ezel eus al Labour Party, met bet broadelour) a skriv d' ar Ministr evit klemm ouzh ar gaou graet d' an Dimezell Davies ; diskleriet e vez neuze e c'hellfe Sally Davies ober he goulenn e stumm ul lizher skrivet e kembraeg ; graet e voe e miz Du 1966 ha paeet e voe al leve e miz Eost 1967, da lavarout eo e oa laeret dezhi 10 mizvezh leve dleet a-raok miz Eost.

Miz Gwengolo

Kaset eo Llinos Davies dirak Lez-Veur Aberystwyth evit bezañ nac'het lakaat enskrivañ e saozneg ganedigezh he mab. Kondaonet eo da baeañ 10 skilling (= 6 LN) evel tell-gastiz hag ar frejoù (war-dro 69 LN). Dalc'het e voe ar prosez e kembraeg.

Mir Here

Embannet eo an danevellskrid savet gant ar poellgor renet gant Sir David Hughes Parry ; kinniget e vez ennañ ma vo roet an hevelep gwirioù d' ar c'hembraeg ha d' ar saozneg e Kembre.

Mir Kerzu

Delyth M. Davies, eus Cwm Tir Mynach, a zeu dirak Lez-Varn Wrexham dre m' he deus nac'het paeañ un dell-gastiz lakaet war he c'harr. N' he doa ket resevet un engalvadenn e kembraeg daoust m' he doa goulennet unan peder gwech. Roet eo neuze dezhi gant al Lez-Varn un eilskrid e kembraeg, met kondaonet eo da baeañ un dell-gastiz 2 Lur saoz (= 24 LN).

266

1966

Miz Ebrel

Kondaonet eo Geraint Jones d' ur mizvezh toull-bac'h gant Lez-Varn Abertawe (Swansea) dre m' en deus nac'het paeañ telloù-kastiz lakaet warnañ evit bezañ hep aotre-bleniañ. An Ao. Jones a nac'h touiñ al le e saozneg, goulenn a ra touiñ war ur Bibl kembraek, met ne oa hini ebet el Lez-Varn.

N' eo ket dre zegouezh m' edo G. Jones hep aotre-bleniañ ; evel meur a Gembread ne fell ket dezhañ degemer aotreoù-bleniañskrivet e saozneg.

Miz Mae

Neil Jenkins a zeu dirak Lez-Varn Merthyr evit bezañ nac'het paeañ telloù-kastiz lakaet warnañ evit bezañ hep aotre-bleniañ (e saozneg). Roet eo dezhañ div sizhun evit paeañ ; anez se e vo kondaonet d'ur mizvezh toull-bac'h.

Barnet eo Gwyneth Williams gant Lez Pontypridd da baeañ un dell-gastiz 8 Lur saoz (= 96 LN) hag ar frejoù rak tamallet e oa da vezañ hep aotre a delloù dizeeun ; kaset e oa bet dezhi un engalvadenn e saozneg, daoust m' en doa goulennet ma vefe kaset dezhi unan e kembraeg ; chomet e oa he goulenn hep respont ha setu perak ne oa ket deuet Gw. Williams dirak al Lez.

Barnet eo Anwen Williams gant Lez Penrhyndeudraeth d' un dell-gastiz a 4 Lur saoz evit bezañ hep aotre-bleniañ. Kaset e oa bet dezhi un engalvadenn e kembraeg met daoust da se Prezidant al Lez a zisklerias : « Hon dever eo lakaat al lezenn da dalvezout ha ret eo kastizañ strizh seurt felladennoù ».

267

Miz Mezheven

Dont a ra Gwyneth Williams en-dro dirak Lez-Varn Pontypridd evit bezañ chomet hep paeañ an telloù-kastiz lakaet warni e-doug miz Mae ; goulenn a ra-hi ur jubennour rak ne fell ket dezhi komz saozneg ; respont a ra ar barner : « N' hoc'h eus ket ar gwir da ober gant ur yezh all eget ar saozneg dirak al lez-varn-mañ nemet na vefec'h ket gouest da gomz saozneg hag e vefe neuze ur skoilh evidoc'h er prosez ». Ne fell ket da Wyneth Williams touiñ war ar Bibl saoznek ha ret e voe neuze mont da glask ur Bibl kembraek. Diskleriañ a ra ar barner ne oa Gw. Williams nemet oc'h ober trouz evit mirout ouzh al lez da ober he labour ; kondaonet eo da 7 devezh toull-bac'h.

Kaset eo Hywel Ap Davies en-dro dirak Lez-Varn Llandysul da baeañ 6 Lur saoz dre n' en doa ket paet e aotre a delloù dizeeun ; nac'hañ a ra paeañ.

Miz Eost

Hywel Ap Davies a zeu en-dro dirak barnerien Defynnog dre m' en doa nac'het paeañ an dell evit e garr (atav evit an hevelep abeg evel just, dre ma

oa ar paperennoù e saozneg) roet e oa bet dezhañ, evel ma c'houlenne un engalvadenn skrivet e kembraeg, met Sekretour al Lez a ziskler e-doug ar prosez : « Ar saozneg eo yezh al Lez ha planedenn ar c'hembraeg ne sell ket ouzhimp ». Roet e voe da Hywel Ap Davies da zibab etre 4 Lur saoz tell-gastiz ha 7 devezh toullbac'h ; nac'hañ a ra paeañ.

Gareth Miles a zeu dirak Lez-Varn Wrexham dre m' edo hep aotre-bleniañ. Nac'hañ a reas degemer un engalvadenn skrivet e saozneg : daleet e voe ar prosez.

Lez-Varn Pontypridd a gondaon Gwyneth Williams da baeañ un dell-gastiz a 8 Lur saoz hag ar frejoù dre ma oa hep aotre a delloù dizeeun. Un engalvadenn skrivet e saozneg a oa bet kaset dezhi ; goulenn a ra-hi, goude ar prosez, ouzh Sekretour al Lez perak ne veze ket kaset engalvadennoù e kembraeg ; respont a ra ar Sekretour ne ouie ket he doa goulennet un engalvadenn skrivet e kembraeg (an hevelep goulenn a oa bet graet gant Gareth Miles ha gant Neil Jenkins) ; prometiñ a ra e vefe kaset hiviziken engalvadennoù skrivet e kembraeg war an diviz ne vefent ket goulennet re alies !

268

Miz Gwengolo

Dont a ra en-dro Hywel Ap Davies dirak Lez-Varn Aberaeron dre m' en deus nac'het paeañ un dell-gastiz a 3 Lur ; lavarout a ra dezhañ ar Prezidant : « Klasket he deus al Lez harpañ ac'hanoc'h kement ha ma c'hell ». Kondaonet eo da 14 devezh toull-bac'h.

Kondaonet eo Neil Jenkins (sellout uheloc'h, miz Mae 1965) gant al Lez-Varn Uhel d'an toull-bac'h. Ar frazenn-mañ a gaver er varnadenn : « N' eus arvar ebet ez eo ar saozneg yezh al lezioù-barn e Kembre ».

Kaset eo ur wech c'hoazh Gwyneth Williams dirak Lez-Varn Pontypridd evit bezañ hep aotre-bleniañ ; ar wech-mañ e oa bet kaset dezhi un engalvadenn e kembraeg.

Lez-Varn Defynnog a gas da Hywel Ap Dafydd ur c'hemenn-bac'hañ peogwir en doa nac'het paeañ an telloù-kastiz lakaet warnañ e miz Eost hag eñ bet kondaonet d'ur sizhunvezh toull-bac'h gant Lez-Varn Abertawe.

Miz Here

Kondaonet eo Geraint Jones da baeañ un dell-gastiz a 1 Luz saoz ha 10 Lur a frejoù ouzhpenn dre ma vlenie e garr hep diskouez e aotre. Daoust d' e c'houlenn ne oa ket bet kaset dezhañ un engalvadenn e kembraeg. Kondaonet eo gant Lez Phwllheli d' ur mizvezh toull-bac'h ma nac'h c'hoazh paeañ an telloù. Sekretour al Lez a ziskler : « Al Lez-Varn n' he deus ket da glask evit pe abeg ne fell ket deoc'h paeañ ; ret eo deomp kavout an tu da lakaat ac'hanoc'h da baeañ an arc'hant dleet ». Kuzul Pastell-Vro Llyn (Llyn Rural District Council) a gas diouzhtu lizhiri d' ar C'hentañ Ministr, d' ar Sekretour-Stad evit Kembre, d' ar C'hannad Goronwy Roberts evit klemm ouzh ar varnadenn a gondaon G. Jones d' an toull-bac'h.

Nac'hañ a ra Hywel Ap Davies paeañ an dell war ar c'hirri-tan keit ha na vo ket kaset paperennoù e kembraeg ; kondaonet eo meur a wech e-doug ar miz : gant Lez-Varn Pencader da 5 Lur saoz, gant Lez-Varn Llandoverly da 5 Lur, gant Lez-Varn Pontypridd da 15 Lur ha gant Lez-Varn Llandysul da 6 Lur. Abaoe miz Meurzh 1965 ez eo bet Hywel Ap Davies kondaonet da baeañ en holl 48 Lur saoz (= 576 LN) evel telloù-kastiz.

269

Miz Du

Anzav a ra Trefor Beasley dirak Lez-Varn Whitchurch e vlenie e garr hep kaout e aotre ; goulennet en doa ur baperenn evit adneveziñ e aotre, met

respontet e oa bet dezhañ ne oa nemet paperennoù e saozneg ; setu perak en doa nac'het adneveziñ e aotre e 1963 ; asantet en doa paeañ pa oa bet prometet dezhañ e vefe embannet hep dale paperennoù divyezhek. Kondaonet eo gant al Lez d' un dell-gastiz 2 Lur saoz : ma n' eo ket paeet a-raok seizh devezh e vo kaset d' an toull-bac'h. Paeañ a reas T. Beasley dre m' en doa resevet un engalvadenn e kembraeg hag e oa bet dalc'het ar prosez e kembraeg.

Miz Kerzu

Galvet eo Trefor Beasley ar wech-mañ dirak Lez-Varn Pontypridd. Asantiñ a rae barnerien al Lez gas engalvadennoù e kembraeg pa oa goulennet outo ; met pa zeuas keloù eus barnadenn al Lez-Varn Uhel e prosez Neil Jenkins (sellout uheloc'h, miz Gwengolo), distreiñ a reas ar varnerien diwar o meno ha nac'hañ a reont kas un engalvadenn e kembraeg da d-Trefor Beasley ; hemañ a nac'h degemer un engalvadenn e saozneg ha ne zeu ket d' ar prosez ; barnet eo d' un dell-gastiz 5 Lur saoz. Nac'hañ a ra paeañ.

Daou gannad, Gwynfor Evans (Broadelour) hag Elystan Morgan (Labour Party), a skriv d'an C'hanseller evit degas e evezh war Geraint Jones, bet kondaonet d' an toull-bac'h. Kaset eo o lizhiri d' ar Sekretour-Stad evit an Aferioù-Diabarzh, met hemañ a nac'h emellout er gudenn.

1967

Miz C'hwevrer

Kondaonet eo Trefor Beasley gant Lez-Varn Port-Talbot da 7 devezh toull-bac'h evit bezañ chomet hep adneveziñ e aotre-bleniañ. Kondaonet e oa bet ivez evit an hevelep abeg da baeañ 2 Lur gant Lez Whitchurch ha 7 Lur gant Lez Pontypridd ; nac'hañ a reas paeañ, met tud ' zo a baeas evitañ. Ar wech-mañ e Port-Talbot ne voe ket aotreet komz kembraeg e-pad ar prosez ha T. Beasley a nac'has paeañ an dell-gastiz 5 Lur.

270

Harzet e voe T. Beasley gant ar bolised en e di e Llanharan tra ma oa e wreg hag e vugale er skol ; ne voe aotreet nemet da skrivañ ul lizherig evit kemenn dezho petra a oa c'hoarvezet dezhañ.

Kenneth Pugh a zeu dirak Lez-Varn Pontardawe evit bezañ hep aotre-bleniañ ; goulenn a ra ma vo dalc'het ar prosez e kembraeg ; kinniget eo ur jubennour met respont a ra K. Pugh e tere ar jubennourien ouzh an estrenien hag e vefe ur vezh evitañ hag evit Kembre kaout ur jubennour ; kontrol e vefe ouzhpenn d' ar bennaenn a gevatalded etre an div yezh. Respont a reas ar varnerien e oa ar saozneg yezh nemeti al Lez-Varn ha kondaonet e voe K. Pugh d' un dell-gastiz 5 Lur saoz ; unan bennak a baeas evitañ.

Miz Meurzh

Kondaonet eo Tegwyn Jones d' un dell-gastiz 2 Lur gant Lez-Varn Aberystwyth dre ma oa chomet hep diskouez e aotre-karr ; roet e voe dezhañ ur sizhun evit paeañ.

Miz Ebrel

Kondaonet eo Gwyn Jarvis d' un dell-gastiz 1 Lur saoz gant Lez-Varn Aberystwyth evit bezañ lakaet war e garr ur bladenn e kembraeg embannet gant ar Gevredigezh evit ur yalc'had 160 Lur saoz. Asantiñ a reas al Lez-Varn ma pemzektez evit paeañ.

Sally Davies a zeu dirak Lez-Varn Galv Lampeter o c'houlenn ma vo paeet dezhi an dek mizvezh leve dleet dezhi (sellout uheloc'h, miz Gouhere 1965), ar pezh a rae ur yalc'had 160 Lur saoz. Asantiñ a reas al Lez-Varn ma vefe paeet dezhi tri mizvezh leve ; kollet he deus an Dimezell Davies evel-se 112 Lur saoz

(= 1.344 LN) evit bezañ feal d' he yezh.

Kaset eo Gwyneth Williams dirak Lez-Varn Holyhead evit bezañ chomet hep diskouez e aotre-bleniañ ; dalc'het e voe ar prosez e kembraeg war c'houlenn Pennmerour ar Bolis (Police Superintendent) e-unan, a zisklerias : « Torret hoc'h eus al lezenn evel m' emañ bremañ... » Met ar barner a lavaras, hervez ar gelaouenn kembraek " Y Faner ", he doa Gwyneth Williams graet un dra dismegañsus. Kondaonet e voe da baeañ 1 Lur saoz.

271

Miz Mae

Adkaset eo Gwyneth Williams evit an hevelep abeg dirak Lez-Varn Aberystwyth ; un engalvadenn e kembraek a oa bet kaset dezhi. Kondaonet e, voe d' un dell-gastiz 1 Lur saoz.

Miz Mezheven

Kaset eo Emrys Davies, eus Cwm Tir Mynach, dirak Lez-Varn Bala dre ma vlenie e garr hep kaout un aotre lavarout a ra d' ar varnerien : « Lakaat al lezennoù saoz da dalvezout n' eo ket heñvel ouzh lakaat ar gwir da dalvezout ». Respontet e voe dezhañ gant Rener al Lez ne oa ket fur e emzalc'h, peogwir e vefe embannet a-raok pell paperennoù - en o zouez aotreoù-bleniañ - e kembraeg. Kondaonet e voe E. Davies d'un dell-gastiz 2 Lur saoz, met nac'hañ a reas paeañ ha kondaonet e voe neuze d' un devezh toull-bac'h.

troet gant P. PENNEG diouzh " Welsh Nation ", niverenn miz Genver
1968

Ar Garantez e Breizh

Tennet eus FEIZ HA BREIZ, 1908, pp. 271-278.

" Ar Garantez e Breiz " gant J. F. GUEGUEN, pezh-labour bet kurunet gant Kevredigezh Breiz e gouel ar Bleun Brug e Plougastell d' ar 17 a viz Gwengolo 1908

N' emañ ket ar c'hiz da zimeziñ a-raok en em garout, na d' en em garout a-raok en em anaout kalz pe nebeut, kentoc'h kalz.

A-boan ma vez savet un tammig marbluñv war e vuzell hag en-dro d' e elgez m' en deus ur vestrezig, ur vestrezig pourlezennet c'hoazh he brozh kentañ.

Setu aze ar garantez o c'houlaouiñ, leun a goantiri. Petra deuio da vezañ gant an amzer ? Ar vestrezig a deu da vezañ mestrez... Hag un devezh, ar paotr yaouank a ya da ober e goñje... Nag a bromesaoù c'hwek, kemmesket a zaeloù, er c'himiad diwezhañ ; ur pok hir hag ur walenn a vez troket ouzh un huanadenn voustret, ur walenn, un herezh eus devezhioù kaeroc'h a-benn daou vloaz.

Daou vloaz ! daou vloaz hir, hir evel devezhioù glav evit div galon liammet gant ar memes karantez.

Al lizhiri koulskoude a verra an amzer-se... Ha pa zistro ar paotr d' ar gêr, e kav war e hent e dad, e vamm, - o c'halonoù beuzet el levenez ha ganto e blac'hig koant deuet d' en diambroug, gant div berlezenn e kornig he daoulagad glas, gant ar walenn aour, - an herezh - war he biz !...

Met an holl ne heuilhont ket ar roudenn-se.

273

Lod n' o deus ket c'hoazh o mestrez hag a-wechoù neuze ez eont da bardonañ da santez Anna ar Palud. Setu amañ perak... War hent Santez-Anna, e-kichen Kast, ez eus ur chapel, chapel Santez-Anna, hag e-kichen ar chapel ur maen hir moan, e benn moal, ur maen burzhudus ! Lavaret a ra d'ar re yaouank o flanedenn : an hini a c'hell lakaat ur maenig ruilh da chom war e benn a vo dimezet a-raok bloaz.

N' eo ket marzh ez eo moal penn ar maen hir, rak ruilhal a ra warnañ ur gont mein bennak a-hed ar bloaz ; rak lod a gred dezho ez int flemmet mat gant ar youl dimeziñ hag a stlap, a stlap ken na skuizhont, a-raok bezañ selaouet. Met ivez pa deuont a-benn eus o zaol, pegen buan ne skaront ket etrezek Santez Anna, skañv a droad, laouen a galon, da c'houlenn digant o mamm-gozh kuzul ha sklerijenn evit dibab ur pried santel... Ar pried-se ne zale ket da vezañ kavet ha neuze an traoù a ya fonnus en-dro.

*

Ar weladenn a deu trumm war-lerc'h an dibab... Un abardaez noz, pa varv skeudenn an diwezhañ bann-heol, pa darzh ar stered kentañ e bolz an neñv dislivet - dreist-holl pa vez aet ar vugale da huñvreal eus an Aeleez en o gweleoù blot -, ar paotr yaouank a sko etrezek kêr e zousig, strafuilhet e dammig kalon, treveliet e dammig spered...

Met n' emañ ket e-unan, ur vazhvalan zo gantañ. Ur vazhvalan ? Ya, va mignon, un teod distagellet-mat, un distager eus an dibab, un den hag a oar treiñ ur grampouezhenn pa vez poazhet ur c'hostez. Ar vazhvalan a ruilh hag a ziruilh en e spered ar c'homzoù dereat a lavaro d' an tad ha d' ar vamm, ar

gerioù tener a frito d' ar verc'h, hervez an degemer !

Pep a voutailhad zo ganto dindan o c'hazel... Lakomp ez eus bet un degemer dispar... An daou zen yaouank en em lak e korn an daol war ar memes skabell, e-pad ma taol ar vamm ar billig war an tan evit fritañ krampouezh hag e-pad ma tistro ar vazhvalan da gerc'hat e voutailhadoù kuzhet e-touez ar strouezh, ur pennad eus an ti.

Hep evaj ne vez graet netra vat e Breizh !

274

Perak ar c'hrapouezh fritet ? Abalamour, emichañs, n' eus netra gwelloc'h en ti ! Netra gwelloc'h a dra sur eget krampouezh « aozet gant va merc'h » a lavar ar vamm ; hag an holl a lip o mourroù war o lerc'h, ar paotr yaouank dreist-holl, evit ober plijadur d' e zousig.

D' ar sadorn war-lerc'h, an daou zen yaouank hag o zud a deu d' ar vourc'h evit skrivañ an embannoù... Ha d' al lun e tegouezh ar bedadeg tud. Ar rolloù a vez graet a-raok, - unan, div pe deir evit pep trev, hervez ar gont tud da bediñ. Ar bedourien hag ar pedourezed, paotred ha merc'hed yaouank, fichet un tammig pa vez brav an amzer, en em goubl daou-ha-daou, pe div-ha-div, hervez ar vignoniaj. N' eus nemet ur c'hiz da bediñ an dud, evel ul lavar graet gant gerioù sakr : « Deuet omp, » a lavar unan, « da bediñ ac'hanoc'h d' ober un devezh da hemañ-henhont ».

« Dimercher penn ar sizhun emañ an eured, » eme egile. - « En ti-mañ 'n ti emañ ar friko. Mont d' al lec'h-mañ 'l lec'h diouzh ar mintin » (da di ar plac'h yaouank). - « Diwallit da zisoñjal. »

Setu pedet an dud ; ret eo bremañ pourchas pep tra evito. Rak friko a rank bezañ, friko a-leizh-kof !

Un ejen da nebeutañ a vez lazhet ha, d' ar sadorn da noz kent ar friko, e vez lakaet drailhadeg stlipoù gant an ostiz. Yaouankizoù ar vourc'h en em gav peurvuiañ : micherourien a bep seurt, paotred yae, mitizhien faro, dimezelled a zaou wenneg, kemenerzed lagad lemm, c'hoant ganto divorfilañ o divesker morzet war an dorchenn. Holl, mesk-ha-mesk, e labouront gant o c'hontell war dammoù kourailhoù, fleuj ha skevent... Hag ar gaoz a ya en-dro, hag ar skrign ivez ken na sav ur c'haner pe ur ganerez ganto war o muzelloù « A-hed an noz », « Kousk, Breizh Izel », « Julig ar Ververo ».

*

Setu ni, va mignon, degouezhet gant devezh bras an eured. Kerkent ha gouloù deiz, tennoù fuzuilh a groz e toull dor ar mab nevez - evit hen dihunañ ! Ar maezioù a dregern gant an heklev laouen... ar c'heger, eus o c'hlud, a gas ar c'heloù mat eus an eil kêr d' eben. Ar mab nevez a zigor an nor hag a deu d' en em glevout gant e vignoned war reolenn an devezh bras. Ha pep hini a dro en e roud. An eured a vez da zek eur. Ar paotr yaouank a ya da gerc'hat e blac'h d' he c'hêr gant un nebeut amezeien hag ar binioù er penn a-raok. War-dro nav eur e tegouezher er vourc'h. Ar c'hleier a vrall o son gentañ ; poent eo hast afo, ar plac'h nevez a zo c'hoazh da fichañ e ti an ampezerez, hag o lakaat ar c'hoef e vezer keit pa vez c'hoant d' her pintañ e doare.

275

An eil son a nij eus ar garidoù, an ampezerez a goll he fenn, ar plac'h en em glemm : hag ar c'holier ! hag ar c'habestr ! ur c'habestr bokedoù orañjez pe voulouz du gant pennoù neud arc'hant. Ar c'hleier a led war ar maezioù o diwezhañ galvadenn.

Daou-ha-daou, penn-da-benn al leur-gêr, tud an eured a ya d' an iliz ; mes ret eo dichakota... Ar beorien, kerden pe chadennoù ganto a-dreuz an hent, a vir outo da vont larkoc'h hep paeañ o droajoù, gwirioù ar re baour war eürusted ar

re binvidik. Bozadòu gwenneien stlapet a-zehou hag a-gleiz a zigor frank hent an iliz. Veni Creator... Dirak an aspled ar beleg a c'houlenn : « X., kemerit a rit-hu evit pried, hervez lezenn hor Mamm Santel an Iliz, Y. a zo amañ ? » - « Ya », ur « ya » sec'h !

« Y., kemeret a rit-hu evit pried, hervez lezenn hor Mamm Santel an Iliz, X. a zo amañ ? » - « Ya », ur « ya » goustadik.

« Roit ho torn an eil d' egile, lakait ar walenn. » Ar mab nevez ne oar ket mat pe du a dle mont a-raok, mes evelato, mont a ra tu pe du en ur grenañ. Ha setu, e-harz an Aoter, dirak pep a c'houlouenn, daou bried yaouank en em ouestlet, en em roet an eil d' egile evit ar vuhez, evit atav ! Lezet o-unan, o speredoù, evel kollet ur pennad, a zistro ; hag e seblantont neuze pediñ start, pediñ kalonek, pediñ a-zevri ; marteze evit ma pado eürusted an eur venniget-se. Te Deum... Ar c'hloc'her a daol bommoù kan er-maez eus e veol, bommoù hag a ra d' an iliz krojal ha horjellañ war he c'hanevedennoù maen rous... Mes setu echuet an oferenn hag an div c'houlouenn a lugern atav, o teurel o sklerijenn dous ha skedus. An daou bried a c'hell en em reketiñ pep a vuhez hir hag eürus ; ar gouloù n' int ket marvet. Anez, siwazh !... hervez ur gredenn gozh, ar bez marteze a oa prest da lonkañ o levenez.

276

War ar blasenn ar sonerien a zegemer an dud nevez. Ar sonerien, - ur biniou hag ur bombarder -, sonn o fenn, ur bluenn en o zog... Ur pennad goude-se e tigor ar c'hentañ abadenn dañs, ar mab nevez krog e biz bihan ar renerez, ar rener e biz ar verc'h nevez, un dañsig soupl, war he fouezig, hep en em skuizhañ, hep tizh na herder. An eil abadenn a vez digoret gant an dud nevez, an eil gant egile...

Kreisteiz ! ar c'hentañ diazez, e solieroù, pe dindan un telt fardet evit daou zevezh, un daol evit an dud nevez hag ar gerent tostañ zo fichet-kenañ gant bokedoù a bep liv, leun a c'hwezh-vat, gant pladoù marellet, gant un tour amann melen pintet gant madigoù ruz, glas, roz, gwer, mouk, lugernus evel perlez. E giz meuzioù : ur soubenn dous goloet a zaoulagad lipous, difoupet evel re ar geginerez.

Kig soubenn gant holen gwenn, stlipoù o neuñ e kreiz ur mor a zruzoni, rost sec'h un tammig, ar pezh a ra lec'h da lonkañ gwin, sistr, bier ha limonad. Pevar meuz ha netra ken ; a-walc'h eo, debret ma vezont gant kement a levenez, e-ser kontañ bidennoù ha marvailhoù, fraezh pe e toullig ur skouarn roz digor-frank. A-wechoù ivez, pa vez sonerien eus an dibab, e selaouer o sonioù drant, tonioù skañv, tonioù a nij eus ar vombard a-denn-askell pe c'hoazh o c'hanaouennoù ken c'hwek lezet da redek gant mouezhioù ken birvidik... An diazez a bad un eur, div eur.

Kerkent, war al leur-gêr en em lak ar biniou da roc'hal, ar vombard, d' he zro a lez da nijal ur galv lirzhin. Neuze e weler ar baotred yaouank, klasket ganto pep a blac'h, o tigeriñ ur gavotenn. Bremañ avat e sav uhel an treid eus an douar... Ar merc'hed, tro en o brozh, skañv evel pluñv, a seblant bezañ douget gant un aezhenn a gouezhfe eus laez ar barrikennoù, o c'hoefoù hag o c'holieroù sklaer digor evel divaskell gwenn-kann a venn o lakaat da skournijal. Ha n' eo ket hepken un dañs na div a ya en-dro, met teir, peder, hervez ar gont tud a zo er friko : lavaret e vefe un duchenn verien o virviñ dindan an heol splann ! Met ar vombard he deus laosket he huanad diwezhañ, un tenn d' an alan, hag adarre an traoù en-dro evit ar jabadao, un dro ront en taol-mañ. Mes amañ, va mignon ker, va fluenn en em gav re zister evit reiñ dit an tañva eus ar pezh a dremen.

277

Evel un avel-dro a ziruilh diwar dal ar barrikennoù, a grog er c'helc'h bev-buhezek hag a dro, a dro, evel ur c'hos, leun a goantiri, e-pad ma c'hoari bannoù seder an heol gant luc'hed ar vohera, gant bleunioù seiz an tavañjeroù, gant elfennoù an aour hag ar perlez a bep liv, gant boukloù arc'hant an togeier voulouzet, gant ler du skedus ar boteier, o c'hoari ivez war dal lintrus an

dañserezed hag e daoulagad an dañserien.

Mes ar biniou en em gav flak, añchenn ar vombard zo raoulet, gourlañchenn an dañserien disec'het. Pep a vanne ne rafe ket a zroug hag e reder d' an ostaleri da c'hortoz un abadenn all hag evel-se betek an eil diazez, ha c'hwec'h eur, damheñvel ouzh an hini kentañ.

*

Hag antronoz, ebat adarre ; ebat ha friko. Nebeutoc'h a dud. A-hend-all, pep tra heñvel nemet, d' ar pardaez noz, ar soubenn laezh e ti an dud nevez.

Ur wrac'h kozh he deus aozet ur soubenn, dous, dous evel ar mel, dous evel ar garantez, ur soubenn wenn, gwenn evel ar c'hlanded, gant e-barzh ur mell chapeled ruz, ur chapeled karotez, evit pellaat an teuzed, ar c'horriganed hag an ankou. Gant he skudell vras, ar wrac'h a ra tro an ti evit kinnig ul loaïad da bep hini, e-pad ma kan ur c'homper dindan mantell ar siminal son ar soubenn laezh.

Gant an dra-se n' eo ket c'hoazh peurlipet ar friko. D' ar sadorn emañ tro ar beorien, merc'hedoù kozh, roufennet, bugale drouklivet, emzivadad a bep planedenn, servijet gant an dud nevez o-unan.

Goude ar pred, an daou goshañ a rank ober un abadenn dañs gant an daou bried ; ar c'hiz eo ar c'hiz ha n' eo ket te a gavo abeg enni ! Evit mont d' ar gêr, pep hini a dap un tamm dilostachoù da gas gantañ. Hemañ a lak ur bern stlipoù en e vouchouer, henhont ur grabanad fars en e vruched, houmañ ur banne soubenn en he ficher, hounnezh ur mousad rost en he godell... Evel-se, netra ne 'z a da goll... Soñj a vez eta eus ar beorien.

278

An Anaon kennebeut ne vezont ket ankounac'haet. Ha d' ar sul e vez kanet ur servij evit ar gerent varvet eus an daou gostez. Ur c'hiz santel hag a fell dezhi lakaat re ar bed all da gemer un tammig perzh e levenez re ar bed-mañ. O, va mignon, na kaer eo gwelet an daou bried yaouank o taoulinañ e-tal ar memes beziou hag o kas etrezek an neñv ur bedenn virvidik savet eus goueled o c'halon evit anaon ar purgator. Evel un ere muioc'h a zeu d' o liammañ, an ere a liammas gwechall o c'hendadoù, ere diskennet er bez ha chomet ken kreñv ha biskoazh, evel evit diskouez n' eo ket ar preñved trec'h d' ar garantez.

Setu echu ar friko. Hiviziken o devezhioù a red heñvel an eil ouzh egile evit an daou bried...

Un devezh c'hoazh koulskoude a chom sanket fraeshoc'h en o spered : an devezh o gwelo o pediñ dirak skeudenn Itron Varia Dreguron, ar Werc'hez a ro skoazell d' an eurioù poanius. - Stouet o fenn, an daou bried a seblant huñvreal e-pad ma rikl unan hag unan greunennoù o chapeledoù etre o bizied, huñvreal e aeledigoù roz marteze, evel ar re a nij en-dro d' ar Mabig Jezuz... hag a nijo un devezh en-dro dezho o-unan evit o brasañ levenez.

Ha bremañ, va mignon, lavar din ha n' eus ket ar c'hemm a zo etre an deiz hag an noz etre gwir frikoioù Breizh ha da frikoioù giz kêr ! Klask din e kêr al laouenedigezh yac'h-se a ren penn-da-benn an neudenn en hor frikoioù war ar maez, ar blijadur werc'h-se a ziwan eus hon ebatou seder, ar vignoniaj ledan-se a lak ur barrez a-bezh d' en em vodañ evit kemer perzh en eürusted un amezeg, an eñvor karantezus-se a ra d' ar goueriaded diskargañ lod eus o levenez war ar beorien ha war an anaon : en aner hen klaskfes.

(Kaset gant F. Kervella.)

A-DREUZ LENN

gant Y. Olier, I. Marzin, P. Penneg, R. Huon

LEWIS (Saunders) - " Cymru fydd " - Llandebie (Sir Gaerfyrddin), Llyfrau 'r dryw (1967). - In-8°, 68 p.

Brudet eo bet Saunders Lewis dreist-holl evel skrivagner politikel ha broadelour. Padal, abaoe diwezh ar brezel diwezhañ en deus savet un toullad pezhioù-c'hoari tennet o danvez a-wechoù diouzh mojennoù ar Mabinagion (BLODEUWDD, da skouer), hag a-wechoù all diouzh an istor kempred (BRAD, lakaomp, a gont irienn ofisourion alaman a-enep da Hitler). Ar wech-mañ en deus S. L. Lec'hiet e bezh-c'hoari e Kembre an ugentvet kantved (evit dejanal, e gwirionez, eo bet kemeret an talbenn CYMRU FYDD a zo ur ger-stur evit ar vrogarourion : mennad S. L. eo diskouez dres er pezh-c'hoari da belec'h e tisoc'h ur yaouankiz ha n' he deus mui feiz ebet en he bro).

Berr-ha-berr setu testenn ar pezh-c'hoari eta : Dewi (ur speredeg aet da dorfedour evit kadarnaat e frankiz ; ur studier war ar brederouriezh a oa anezhañ a-ziagent) a zo bet barnet da veur a vloavezh toull-bac'h evit un torfed sevenet evit abegoù prederouriezhel hepken evel m'hon eus merket. Deuet eo a-benn avat da dec'hout diouzh e garc'har hag erruout a ra e ti e dud e Kembre e-lec'h emañ e soñj en em guzhat e-pad ur pennad. E dad avat a zo pastor en ur vourc'h vihan ha, na petra 'ta, abaoe prosez e vab en deus kollet an darn vuiañ eus e fideled ha n' o deus mui fiziañs ennañ o vezañ ma soñjont n' eo ket bet gouest da sevel e vab.

Dalc'h ar pezh-c'hoari eo gouzout ha daskoret e vo Dewi gant e dud d' ar polis pe daoust hag-eñ en em zaskoro e-unan. N' en deus chañs all ebet d' en em dennañ ha da c'honit gras vat e zanvez barnerion dre m' en deus ranket seveniñ ur felladenn all evit kas da benn e dec'hadenn : laeret en deus ur c'harr-samm evit ober ar veaj ha hanter lazhet a-ziaraok ar blenier anezhañ. E-keit-se avat e tegouezh d' he zro e zanvez-pried a zo ur plac'h dereat ha fur-meurbet, brogarourez kembreat a-hend-all hag a c'honez war Zewi asantiñ d' en em zaskoriñ d' ar polis antronoz. Da briz an asant-se avat e c'houlenn ar paotr digant ar plac'h yaouank en em reiñ dezhañ ha tremen an noz gantañ. Bet, an danvez-pried, a zegemer e vennad evit mad Dewi. Da veure e pellgomz hec'h-unan d' ar polis. Dewi avat en em zistruj dre en em deurel a c'horre e brenestr, kentoc'h eget distreiñ d' an toull-bac'h.

280

Ret eo lavarout n' eo ket ar bredtreserezh eo a zo a-bouez en ur pezh-c'hoari seurt-mañ. Da vihanañ ne bled ar skrivagner gant temzoù-spered an tudennoù nemet diouzh ma aroueziont ur fed kevredigezhel. Penn-tudenn an oberenn, Dewi, da skouer, a zo arouezenn yaouankiz Kembre diheñchet ha digempouezet dre ma n' eo ket gouest da adkavout hengoun Kembre istorel a zo ivez Kembre gristen. E gwir, e hañval Dewi, ar speredeg aet da dorfedour evit diskouez e frankiz, bezañ diskibl d' ar C'hallaoued Gide pe Sartre kentoc'h eget un torfedour gwirion dre anien.

D' ar c'hentañ sell eta hor befe afer amañ ouzh un oberenn dezenn, mennet da brouiñ ur wirionez bennak. Padal ez eus estreget un diskouezadur er pezh-c'hoari-mañ. Tro-spered Dewi, lakaomp, a c'hell bezañ diskleriet gant an ezhomm a sant unan bet savet en un doare re strizh, da derriñ pep reolenn. En em c'houlenn a c'heller ivez ha n' en deus ket bet soñj Saunders Lewis o livañ ar pastor hag e wreg eus e dud-eñ (e dad a oa pastor ivez) a oa skiant an dlead re ziorreet en o askre moarvat. Buhezek a-walc'h eo an tudennoù eta hag ar wirheñvelded ne vank ket dezho : danvez-pried ar bredelour-torfedour, da skouer, ha hi re skourel en ur stumm marteze (bez ez eus anezhi ur vrogarourez kristen a oar evit petra emañ war ar bed-mañ) a chom heñvel a-walc'h a-hend-all ouzh an

darn-vuiañ eus ar merc'hed, da lavarout eo ez eus anezhi ivez ur vourc'hizez vihan a euzh ouzh an avanturioù hag a gav gwell lakaat he danvez-pried da zistreiñ d' an toull-bac'h - a zo ivez an diogel en ur stumm - eget e heuliañ en harlu, war var da vezañ hemolc'het gant ar polis, e-kreiz an trubuilh atav.

Evit anzav ar wirionez ez eo diblijus a-walc'h ar pezh-c'hoari en abeg d' an destenn hec'h-unan : evit o surentez koulz bag en anv ar vuhezegezh vat ez eo degaset un tad, ur vamm hag un danvez-pried da zaskoriñ ar mab pe ar c'haredig d' ar polis.

An elfennoù dudius nemeto en oberenn eta a zo ar re hon eus damveneget endeo : an elfennoù personel, aergelc'h un tiegezh pastor evel m' en deus Saunders Lewis bevet ennañ marteze en e yaouankiz, taolennadur an toull-bac'h, awenet emichañs gant an eñvor a zalc'h ar skrivagner eus ar bloavezh a dremenas e Wormscrubbs.

281

PARRY (Gwenlyn) - " Saer doliau " - Llandebie (Sir Gaerfyrddin), Llyfrau 'r dryw, 1966. - In-8°, 64 p. War-dro 10 lur.

Bez ez eo " Saer doliau " - " an aozer merc'hodennoù " - ur pezh-c'hoari arnevez, diouzh giz Ionesco, Pinter, Beckett h.a. Da lavarout eo ez eo pouezusoc'h en ur seurt pezh-c'hoari ar mennoz a estaoler eget temzoù-spered an tudennoù. Ar re-mañ o deus da gentañ un dalvoudegezh aroueziel.

A-hervez en deus graet berzh ar pezh-c'hoari-mañ e Kembre pa 'z eo bet displeget gant " Cwmni theatr Cymru ", ur bagad c'hoarierion gembraek a ra kalz evit ledañ arz ar c'hoariva hengounel ha nevez Kembre.

Diaes eo din lavarout hag-eñ ez eo " Saer doliau " ur gwir pezh-c'hoari pe get. Berzh a c'hellas ober en abeg da ampantiz ar c'hoarierion, ivez en abeg d' ar yezh a zo buhezek-kenañ, petra bennak ma ne blij ket din-me tamm ebet an doare trefodaj distreset a vez implijet ingal gant ar saverion bezhioù-c'hoari kembraek. Anzav a rankin avat n' on ket bet dedennet-tre gant an oberenn, dreist-holl, a gav din, dre ma ne hañval ket bezañ gwirion a-grenn (evel m' em eus komprenet anezhi atav), war se avat e tistroin tuchantik.

Setu a-hend-all dalc'h ar pezh-c'hoari. Afer hon eus eta ouzh ur ficher merc'hodennoù a labour evit ur Mestr (ar « Giaffar ») dianav a zo e darempred gantañ dre ar pellgomz hepken, sañset (e gwir den n' en deus gwelet anezhañ ha n' eur ket sur zoken ez eus anezhañ tamm ebet : ar pellgomzer en laka e darempred gant ar Mestr zo ur pellgomzer faos, hep tamm linenn ebet hag a son evit netra).

War a seblant e vefe Ifans, ar micherour feal, an den a feiz kozh a gendalc'h da grediñ e Doue. En e geñver emañ ar « paotr yaouank » (n' en deus anv ebet a-hend-all) ha na gred ken er « Giaffar » ; en em gannañ a ra gant Ifans ha klask breviñ e vinvioù-labour ha distrujañ e stal ; gant un horzh e torr ar glogorenn dredan. En diwezh ez arvester ouzh marv Ifans, ar micherour feal a c'hortoz bepred respont ar « Giaffar » e penn all al linenn bellgomz.

Moarvat ez eo ar « paotr yaouank » arouezenn ar rummadoù yaouank end-eeun kollet ar feiz ganto ha na gavont ster ebet d' ar vuhez, a damall da Zoue e zilavar h.a. Diskouez a reer deomp ivez heuliadoù an ezvezañs-se eus Doue : ar bed a zisoc'h d' an emzistruj (spontailh ar brezel atomel a zo da verzout en arnod ar paotr yaouank da zistrujañ stal Ifans, marteze). Evit ar « plac'h yaouank » - dizanv ivez - a bar er pezh-c'hoari n' on ket deuet a-benn da reiñ ur ster dezhi.

282

Evit komz fraezh, enoeüs ha borodus em eus kavet ar skrid-mañ. Marteze, evel m' em eus merket, dre ma c'hwezhan ennañ un elfenn a ziwirionded a zo

divourrus. N' eo na dereat na gourel tamall da Zoue e zilavar, ha lu eo ouzhpenn rak kement-se a zo goulenn ar burzhud. Dreist-holl avat ne c'hed an darn vuiañ eus an dud en hor bed-ni respont ebet digant Doue ; ezvezañs Doue en hor bed-ni ne vir ouzh den a gousket mui eget gourdrouz ar brezel atomel pe an naonegezh en trede bed : kement-se holl n' eo nemet danvez temoù lennegel a awen al lennegezh, met tamm ebet ar vuhez. An dud n' o deus c'hoant ebet en em ziskouezfe Doue pe e komzfe outo : ne c'hellfent mui bevañ goude. Hag a-hend-all e pelec'h e chomfe o frankiz ?

Seurt lennegezh eta zo diwirion, evel maz eo diwirion evit ar pep brasañ skridoù ar skrivagnerion a gleiz e Bro-C'hall, bourc'hizion vihan a zifenn ar bobl dre ar bluenn hep kemer riskl gwirion ebet, evit o c'houstiañs vat hepken. O digareziñ a rankomp avat : dre vras ez eo tonkadur ar skrivagnerion bezañ diwirion.

*

BREKILIEN (Yann) - " La révolte des tracteurs " - Romant e galleg - 253 p. - La Table ronde - 15 lur.

Estreget ur romant : teulioù bev diwar-benn emsavadegoù diwezhañ kouerien Breizh, ha diwar-benn ar vuhez a zo o hini en deiz a hiziv.

Ur bed kozh, chomet difiñv, 'vel moredet keit all, a seblant a-daol-trumm diamzeret ; ur gwir dispac'h eo e ranko seveniñ ar rummadoù yaouank, hag emaint dirak ur c'hroazhent.

Lennerien 'zo a gredo eo bet ijinet evit « ober brav ha fromus » komzoù Naik, ar plac'h gouez, feulz ha taer. Koulskoude, klevet hon eus hevelep tra, tost ger evit ger, diwar genou koueriadezed all, he c'hoarezed : « Ret ' adsevel Breizh - drezomp hon unan - ha mirout ' pezh a ra ac'hanomp breizhiz : hor yezh ».

*

283

ERNEST AR BARZIG - " Loeiz Lezongar " - Embannet gant " Brud ".

Niverenn 28-29 ar gelaouen " Brud " ez eus anezhi ur romantig gant Ernest ar Barzig. Kontañ a ra un istor gwirion, evel ma lavar an oberour, hag e dech a zo aze dre ma ne oar ket mat ar skrivagner petra zo da lezel a-gostez pegen gwir e vefe.

Istor fromus ha poanius un den yaouank paour e-pad ar brezel diwezhañ ha da vare ar stourmerezh kuzh. Yezh E. ar Barzig zo bev ha skeudennus, leun a droioù lavar tregeriek implijet en un doare direol a-walc'h, avat. Perzhioù mat ur c'honter hengounel en deus an oberour ha pa ouezo c'hwennat e bark e vezo gwelloc'h c'hoazh.

K.R.P. : P. M. Mevel 1499 55 Roazhon.

*

Yann FOUERE - " L'Europe aux cent drapeaux " - Paris - Presses d'Europe - 15 lur.

Ur vreutadenn daer a-enep ar stadoù impalaerel hag evit Europa ar pobloù a gaver e levr diwezhañ Yann Fouere.

Merket eo istor Europa abaoe ar XVIvet kantved gant kresk ar Stadoù Meur ; met deuet eo ar stadoù-se da vezañ binvioù etre daouarn ur renkad renerien ; an annezidi n' int ket keodedourien o kemer perzh e buhez ar vro met kentoc'h sujidi melestradurioù diene ; gwasket e vezont gant pouez an ensavadurioù. Ar stad o kreskiñ zo deuet da vezañ mac'homer hag impalaerel ivez rak aloubet he deus pobloù amezek ha klask a ra distrujañ anezho.

Tonket eo koulskoude ar Stadoù impalaerelour da vont da get, rak ne c'heller ket kavout e diabarzh o harzoù diskoulmoù gwirion d' ar c'hudennoù armerzhel, ha ken gwir eo evit ar stadoù kapitalour hag evit ar stadoù sokialour. Ret eo neuze dispenn ar stadoù bras evit lakaat en o lec'h unvezioù politikel diazezet war ar broadoù gwirion. Ur c'hempouez armerzhel a c'hello bezañ kavet en unvezioù politikel bihan, gant ma vo lamet an harzoù etrezo ; n'eus nemet an unvezioù-se a c'hell bezañ kreizennoù sevenadurezh o vont gant an den. Kevredet e vezint hag e c'hello neuze Europa ar pobloù kemer lec'h Europa ar Stadoù.

NOTENNOU

gant Alan E. ar Berr ha Ronan Huon.

Hor Mignoned

Anne-Françoise GOARIN eus Roazhon ha Jos ar MOIGN eus Loktudi zo bet euredet e Perroz d' an 31 a viz Eost.

Hor gwellañ gourc'hemennou a eürusted a gasomp dezho.

Kañv

Gant glac'har eo hon gouezet e oa marv hor mignon Mark ar BERR e Kemper, d' an 2 a viz Eost, dre wall-zarvoud. Eñ eo a rae war-dro pirc'hirinaj Skrignag en eñvor e vignon Yann-Vari Perrot.

Aet eo ivez da anaon, a-daol-trumm, Yann CAMUS, e Brest d' ar 27 a viz Eost. Savet en doa unan eus ar bagadoù biniaouerien gentañ e Brest.

D' o c'herent ha d' o mignoned e kasomp hon gourc'hemennou a gengañv.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar projoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ MEZHEVEN :

Alan ar Berr, 10 lur ; dizanv, 3.000 lur ; Alan Gachet, 4 lur ; Erwan Bonvalet, 10 lur.

- War un dro : 3.024 lur.

MIZ GOUHERE : R. Delaporte, 4 lur ; Herri Le Lan, 10 lur ; dizanv, 25 lur ; Loeiz Bihannic, 120 lur.

- War un dro : 159 lur.

4.132,81 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl.

Profoù a-zoare

Evel ma weler n' eus ket bet kalz a brofoù er mizioù diwezhañ.

Dre chañs hon eus bet daou brof a-zoare 3.000 lur ha 120 lur. A-greiz kalon eo e trugarekaomp hor mignoned evit o brokusted. Skouerioù da heuliañ ez int.

Bodadeg Al Liamm

Bodadeg Al Liamm zo bet graet d' ar Sul 10 a viz Eost e Mur. Trugarekaat a reomp hor mignoned ha skoazellerien a zo deut da Vur evit ar vodadeg-se. Renan Huon en deus, da gentañ, roet un danevell eus stad ar gelaouenn. 510 koumananter o paeañ o skod a oa e miz Eost, ha 550 skouerenn a vez kaset. A-hend-all stad ar c'hef a zo mat er mare-mañ, hogen ret e vo kaout profoù c'hoazh evit gellout derc'hel ar gelaouenn en he sav. Ret e vo d' an holl ober ur striv evit kavout koumananterien nevez.

Al lennerien a garfe kaout muioc'h a c'heleier. An holl avat a c'hell kenlabourat evit sevel an notennoù. Goulenn a reomp eta digant hol lennerien kas deomp keleier skriverezet diouzh un tu hepken.

Stad keñ an Embannadurioù zo mat ivez met ne vez ket embannet trawalc'h a oberennoù a dalvoudegezh. Un dastumad kontadennoù gant Abeozen zo dindan ar wask hag a dlefe dont er-maez a-raok Nedeleg.

Bruderezh

E-kerz ar C'hendalc'h Keltiek e Foujera ez eus bet kavet c'hwec'h koumananter nevez d' Al Liamm. Trugarez d' ar re o deus graet war-dro. Sed aze ur skouer da heuliañ.

Kamp ar Vrezhonegerien e Mur

Kamp ar Vrezhonegerien zo bet dalc'het e Mur er bloaz-mañ etre an 29 a viz Gouhere hag ar 15 a viz Eost. Padet en deus eta 17 devezh. Estreget ar Vrezhoned e oa daou Aostrian, un Iwerzhonad hag ur Gembreadez.

War un dro, ez eus bet 113 den er c'hamp, 46 anezho dindan 25 bloaz. Kentelioù ha prezegennoù niverus zo bet graet. Ar c'hentelioù a oa rannet e tri rumm : skol Izel, skol Etre ha skol Uhel. Kentelioù war ar yezh zo bet graet bemdeiz hag ouzhpenn kentelioù displegañ, jedi, douaroniezh hag istor.

Sed amañ roll ar c'hentelioù er skol Uhel :

- Ar boblañs jag an Isdiorreadur (5 kentel) gant Yann Talbot.
- Istor Breizh dre ar C'hanaouennoù gant an Ao. Bourdelles.
- Kapitalouriezh ha Sokialouriezh gant Yann Talbot.
- Al liester e brezhoneg gant Gwennole ar Menn.
- Ar Gwenedeg gant Gwennole ar Menn.
- Ar C'hrennvrezhoneg gant Gwennole ar Menn.
- Penaos kelenn ar yezh gant Per Denez.

Ar c'hentelioù war ar yezh a veze graet bemdeiz gant Yann Talbot er skol Uhel.

286

Roll ar prezegennoù :

- Jord Mer : War roudoù ar Fenikianed.
- Youenn Souffès-Despre : Kadoudal.
- E ar Barzig : Mur e Breizh Izel ?
- Erwan Evenou : U. D. B. hag ar brezhoneg.
- Gwenola Rossinyol - Ar Beg : Ar sevenadurezh a-vremañ e Katalounia.
- Dr. Roparz : Istor ar Margodennoù.
- Vetig Kervella : Taolennoù buhez.
- Youenn Olier : Dazont an Emsav.
- Rojer Laouenan : Beilhadegoù Treger.
- Per Denez : Europa ha dihun ar pobloù.
- Yann ar C'horr : Al labour douar en Alamagn.
- Riwanon Kervella : Ar romantoù polis.

En endervezh e veze prezegennoù ha baleadennoù, alies betek lenn Gwerledan hag eno e veze gouronket. Diouzh an noz ez eus bet graet ur c'hoari margodennoù, abadennoù all a bade a-wechoù betek kreiznoz ha kaniri gant ar Gaballerien, Andrea ar Gouilh ha re all eilet an delenn pe ar gitar (Annaig Soueff, Kristell Nogez, Soazig Noblet).

E dibenn ar c'hamp eo bet tremenet an Trec'h Kentañ.

Kenstrivadeg tresañ " Emglev an Tiegezhioù "

Ur genstrivadeg tresañ evit ar vugale hag an dud yaouank zo bet savet gant " Emglev an Tiegezhioù ".

Div destenn a zo, peogwir en em gav hevlene 25vet deiz-ha-bloaz marv an aotrou Perrot hag ivez ar C'hendalc'h Etrekeltiek e Foujera (20-25 a viz Eost).

Testenn gentañ : « Buhez ha marv an aotrou Yann-Vari Perrot, diazezour ar Bleun-Brug ha rener Feiz ha Breiz ».

Eil testenn : « C'hwec'h bro... un ene ». Istor, douaroniezh ar broioù keltiek, unaniezh ar Gelted.

Pep hini a c'hell ober kement a dresadennoù ha ma kar. Ment ar follennoù a rank bezañ 21 sm X 27 sm. War du an dresadenn e vo skrivet gerioù-stur pe frazennoù o sellout ouzh an destenn. War an tu gin e vo merket anv, oad ha chomlec'h an tresour.

Gellet e vo kas an tresadennoù betek ar lañ a viz Kerzu da :

- Emglev an Tiegezhioù : 30, leurgêr al Lisoù, 35 Roazhon, pe : 25, straed Leon-Harmel, 29-N Brest.

Emglev an Tiegezhioù a zegemer kelennadurezh an Iliz Katolik hag a zo digor da gement familh ma vez klasket lakaat ar vugale da vezañ barrek war ar brezhoneg.

287

Emvod Meur Emglev an Tiegezhioù

Dalc'het eo bet d' ar 4 a viz Eost e Mur. Setu amañ roll an devezh :

12.00 eur : Pred a-gevret.

14.00 eur : Rentañ-kont al labour sevenet er bloaz a zeu.

16.30 eur : Kenstudiadenn diwar-benn roll E.A.T. er gevredigezh hag e zarempredoù gant ar strolladoù hag ensavadurioù er-maez an Emsav : parrezioù, skolioù, kumunioù, kelaouennoù, h.a. Ar pezh a zo bet graet, ar pezh a vefe d' ober.

Evit un Dispac'h er C'helc'hioù Folklorel

Kas a reer deomp keloù eus un emvod dalc'het gant an " Union Bretonne de Seine-et-Oise Sud ", da heul darvoudoù miz Mae e Pariz. Dedennet eo bet hon evezh gant an arroudoù da heul : « ...ne c'heller ket mui tremen gant ar folklor henvoazel hepken, ret eo d' an aozadurioù kemer perzh e savidigezh Breizh nevez... Divizet en deus ar C'helc'h dougen hiviziken, evel avouez eus ar pezh a venn " Gwenn ha Du " ; izili ar C'helc'h a ranko heuliañ kentelioù Yezh hag Istor Breizh, hag a-dal bremañ e vo pedet pennoù politikel ha sevenadurel d'ober prezegenoù ha rendaeloù hag e ranko an " Union Bretonne " asantiñ da vrentadegoù war gudennoù politikel Breizh : rannañ hiziv an deiz ar politikerezh diouzh ar sevenadurezh ha diouzh an arboellerezh zo ur sotoni noazus ouzh ar vro », a zisklerias Yann Poilvet, kadoriad an " Union Bretonne ".

Chomlec'h : Anne-Edith Poilvet, 6, rue Saint-Martin, 91 Etampes.

Hor skrivagnerien troet e nederlandeg

War ar gelaouenn flandrezat " Door Braak " (Recollettenler 25. Gent. Belgie) ez eus bet embannet ur pennad diwar-benn Ronan Huon gant tri barzhoneg : De Verrader (An Treitour), De Angst (Ar Spont) ha Kust in Bretagne (Aod), tennet eus an dastumad " Evidon va unan ", bet embannet gant Embannadurioù Al Liamm.

Kemennadur Dispac'h Breizh

Pedet omp da embann kement-mañ :

« Emañ Breizh o vont da goll. Ar gouerien, evito da vezañ graet strivoù dispar

d' en em vodernaat, zo war-nes bezañ rivinet, al labouradegoù a vez serret en eil war-lerc'h eben, an embregerezhioù diwezhañ a zeu da vezañ mestroniet gant an trustoù, ar Brezhoneg, argaset diouzh ar vuhez foran, a ya bemdez war-gil, POBL VREIZH, RET DEZHI DIVROÑ A-VILIADOU, ZO WAR VAR HE BUHEZ.

288

Poblañs Vreizh, hag a zo deut da gompren an dañjer-se, a stourm outañ en un doare taer, feuls a-wechoù. Aze emañ orin displegadegoù ar gouerien hag ar vicherourien, koulz hag hini taolioù-tarzh ar mizioù tremenet. Emañ Breizh hiziv en ur stad rakdispac'hel ha da grediñ eo e teuio a-benn nebeut ur marevezh tousmac'h eviti.

An tousmac'h-se ne c'hell degas frouezh ebet nemet gwashaat c'hoazh diaesterioù ar Vrezhoned ma ne vez ket kaset youlvevañ Pobl Vreizh war an dachenn bolitikel, ma ne vez ket displeget ha bleniet gant un aozadur politikel gwirion.

*

Un drevadenn eus an impalaerezh c'hall eo Breizh. Ar stad trevadennel-se a gas, dre natur, d' an isdiorreadur ha d' an arallekadur : isdiorreadur arboellerezhel, pa vez renet un armerzh evit mad an estren he neket evit e hini-
eñ ; arallekadur kevredigezhel, pa vez lakaet an dud da blegañ dindan ar darvoudoù armerzhel, e-lec'h lakaat an darvoudoù-se da blegañ dindan an dud ; arallekadur sevenadurel, pa vez aloubet tachenn ur sevenadur gant ur sevenadur estren.

Disteurel a reomp pep politikerezh kempennadur, a-seurt gant an hini a anver « Aménagement du Territoire », a gav a-walc'h lakaat ur ouel war stad an traoù, en ur stourm ouzh efedoù an isdiorreadur, e-lec'h tennañ kuit ar gwriziennoù anezhañ. Embann a reomp n' eus ken diskoulm d' ar gudenn vrezhon nemet kas an drevadennelzh da get ha lakaat tonkad Breizh etre daouarn ar Vrezhoned.

*

Pezh a fell deomp eo diskar an urzh c'hall e Breizh ha lakaat en he lec'h un urzh Vreizhat hag Europat. Ar reveulzi hollek-se a c'houlenn ma vo diazezet ur galloud breizhat a gavo e ster e savidigezh ur Stad Vreizhat Demokratel ha Sokial.

Nac'h a reomp bezañ touellet gant seblantoù dister ha furmoù goullo. N' eus talvoudegezh ebet d' ar savadurioù politikel nemet diouzh an doare ma reer ganto. Pezh a zo a-bouez eo e vefe barrek ar Galloud brezhon da gas Breizh d' an diorreadur klok.

Evit-se e vo ret urzhiañ :

- beli ar Stad Vreizhat war bep kevrenn isdiorreet, dreist-holl dre vroadelaat ar binvioù armerzhel ha sevenadurel piauget gant nerzhioù an drevadennelzh koulz ha kevrennoù-diazez buhez Vreizh, dre aozañ evezherezh ar postañ-arc'hant ha savidigezh ur raktres demokratel ;

- gwarez arboellerezh ha sevenadur Breizh, rak efed ar c'hevezerezh diharz etre unan kreñv hag un all gwanoc'h zo lakaat an dibarder da greskiñ etrezo. Ar gwarez-se a chomo ken na vimp trec'h d' an isdiorreadur.

289

Enebiñ a reomp ouzh an nevez-frankizouriezh kapitalour evel ouzh nep seurt gwaskerezh pe sunerezh ur rann eus ar poblañs gant unan all. Fellout a ra deomp kempenn buhez Vreizh hervez reolennoù unvanidigezh an atantoù e kevredadoù-kenlabour, emrenerezh an embregerezhioù hag ar skolioù.

Embann a reomp ez eo ar brezhoneg kentañ yezh vroadel Breizh, hêres dizilezus an holl Vreizhiz.

Spi hon eus e c'hello Breizh kemer he lec'h en ur C'hevredad Sokial ar Poblou Europat, nemet enebañ groñs a reomp ouzh ar C'henvarc'had diazezet war ar Roen, nevez-frankizour hag impalaerel.

Diskleriañ a reomp hor breudeuriezh gant poblou an Trede Bed, gant an holl gevredigezhioù broadel, gouennel, relijiel gwasket dre ar bed, rak an hevelep stourm a renomp holl.

*

Gervel a reomp an holl Vretoned hag a gav dezho evel deomp-ni, n' eus spi a wellaenn ebet evit Breizh nemet gant ar reveluzi a ginnigomp, da vont a-du gant ar c'hemennadur-mañ ha :

1) da skoulmañ darempredoù gant Kuzul-da-C'hortoz Sav Breizh,

2) d' en em vodañ, e Kuzulioù Dispac'h Breizh e-sell da zivizout aozadur ha stumm an ober da gas war-raok. »

Kuzul-da-C'hortoz Sav Breizh.

Pennsekretour : Yves JEZEQUEL,
17, rue Général-Leclerc, 22 Perros

The New Celt

Un gelaouenn sevenadurel nevez evit an holl vroioù keltiek a vo embannet a-benn miz Du. Miziek e vo. Ar gelaouenn, anvet THE NEW CELT, a vo enni 40 pajenn (30 sm X 22,5 sm). E London e vo diazezet.

O vezañ ma 'z eo ar saozneg ar yezh ar muiañ implijet en darempredoù etre ar Gelted, e vo ar pep brasañ eus ar pennadoù er yezh-se. Addispleget e vo avat keleier ar mis er c'hwec'h yezh keltiek ivez.

Kelaouennerien ha bruderien-genwerzh a-vicher a raio war he zro. Ne vo ket ar pal gounit arc'hant. Ar pezh a vo armerzh a yelo e-barzh ur c'hef a vo savet a-ratozh evit harpañ sevenadurioù ar Gelted, dreist-holl al lennegezh er yezhoù keltiek.

Coinneach Mac Dhomhnaill, ur Skoskad, kadoriad strollad-ren The New Celt a laver : « Ar gelaouenn nevez-mañ a stanko un toull bras en embannadurioù keltiek. Ar c'hentañ embannadur hollgeltiek e vo da blediñ gant darvoudoù ha doareoù a-vremañ buhez ar Gelted, war an tachennoù arboellerezhel ha politikel koulz ha sevenadurel. Er c'heñver-se e tleomp diskleriañ e vo dizalc'h The New Celt : ne vo stag ouzh strollad politikel ebet.

290

« E-pad pell e soñjed er " Serr-noz Keltiek " bep gwech ma veze anv eus ar Gelted. Gant ar gelaouenn-mañ e vo diskaret ar vojenn-se hag e vo roet harp da zegas ar Goulou-Deiz Keltiek. The New Celt ne gollo ket amzer o sorc'henniñ gant ar tremened. Prederiet e vo gant ur gevredigezh geltiek nevez ma vo buhezekaet enni talvoudoù gwellañ an amzer-dremenet evit spletiñ da ezhommoù ha plegennoù an 20vet kantved. »

Klasket e vo gwerzhañ The New Celt dreist-holl er broioù keltiek, met spi hon eus da gavout kalz koumananterien ivez e-touez Gelted divroet ar Stadoù Unanet, Kanada, Aostralia, Zeland-Nevez, Su-Afrika, Rodezia - ha pergen re Gouzelva Skos-Nevez (Kanada) ha Kembraegva Patagonia (Argentina).

« Evit ma vo gouest The New Celt da gevezata gant kelaouennoù all adalek an derou », eme an Ao. Mac Dhomhnaill, « evit dedennañ ar re o deus bruderezh-kenwerzh da ober ha kaout embannoù diganto, hon eus ezhomm kalz arc'hant. Emaomp eta o kinnig lodennoù a 12 lur nevez gall pep hini a-berzh The New Celt, gant un

interest a 5 % da vezañ paeet bep bloaz. Al lodennoù a c'hello bezañ dasprenet goude 5 bloaz. Pedet eo ivez ar re a garfe lenn The New Celt ez reoliek, da goumanantiñ evit ur bloaz - en ur gas kerkent ha ma c'hellint 13,5 lur gall nevez - \$. 10.00 er Stadoù Unanet ».

« Profoù », a lavar an Ao. Mac Dhomhnaill, « a vo degemeret mat ivez ». Ar re a zo a-du gant hor mennad hag a fell dezho hon harpañ a dle skrivañ da b-Pâdraig O Conchùir (Arc'hantour), c/o The New Celt, 84 Pulleyns Avenue, East Ham, London, E.6., Grande-Bretagne.

Kendalc'h Keltiek Foujera

Ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel zo bet dalc'het er bloaz-mañ e Foujera eus an 20 d' ar 25 a viz Eost. Biskoazh n' hor boa gwelet kement a Gelted war un dro e Breizh, war-dro 100 Kembre o doa treuzet ar mor, dreist-holl tud yaouank. Bep noz e oa abadennoù ha sonadegoù e Kastell meurdeus Foujera.

Ar prezegennoù diouzh ar beure a oa kentelius ha dedennus war un dro. Ar re saozneg ha brezhoneg a veze graet er Gambr Kenwerzh hag ar re c'halleg en Tikêr.

Sed aman lod eus roll-labour ar beurevezh :

- Stad an traoù er broioù keltiek (Breizh gant Yann Talbot).
- An Istor hag ar Vro (Breizh gant an Ao. Bourdelles).
- Ar brezhoneg hag e lennegezh, gant Ronan Huon.
- Ur gentel vrezhonek bemdeiz, gant R. Huon, war-lerc'h ar brezegenn.
- Arboellerezh Vreizh, gant an Ao. Bourdelles.
- Istor Breizh, gant an Ao. Chardronnet.
- Kembre hag an deskadurezh divyezhek, gant an Ao. Kalvez.
- Ar pobloù kelt, gant Arzel Even.

291

An holl draoù a oa bet aozet en un doare dispar gant Per Denez, rener Skourr Breizh, sikouret gant Yann Desbordes hag Anna ar Beg. An abadennoù diouzh an noz a oa urzhiet gant P. Y. Moign.

GOUDE KENDALC'H.

Ar re eus hor mignoned n' int ket bet e Kendalc'h Foujera a garfe marteze kaout un dra bennak en eñvor eus ar C'hendalc'h-se, pe hepken degas o skoazell ma n' o deus ket graet c'hoazh.

Chom a ra un nebeut traoù da werzhañ da heul ar C'hendalc'h :

- Roll an prezegennoù hag an abadennoù 4,00 lur
- Arouez ar C'hendalc'h, treset brav gant Mikael Chaussepied, gant ur spilhenn d' e stagañ ouzh ar chupenn 4,00 lur
- Ur vedalenn da stagañ ouzh un torkad alc'houezioù, un triskel ha gerioù stur brezhonek warni 5,00 lur
- Kartenn-bost gant Langleiz, ar pezh 0,50 lur

Pe, ma karer, ur pakadig ennañ :

- roll ar C'hendalc'h, arouez ar C'hendalc'h, ur vedalenn-alc'houezioù, ha div gartenn-bost : 10,00 lur + 1,00 lur mizoù-kas.

Goulenn digant : ANNA LE BEC, rue Astor, Quimper
C.C.P. Rennes 1420-35

Kelaouennoù

Degouezhet eo ganeomp ar c'helaouennoù-mañ holl roneoskrivet :

Barr-Heol, niverenn 56 - Keleier ha pennadoù a bep seurt - (koumanant : 10 lur ar bloaz - c.c.p. 245-453 Roazhon).

Emsav, niverenn 20 (koumanant : 20,00 lur. 30 place des Lices, Rennes - c.c.p. 2 460 10 Roazhon).

Preder, kaier 95-96 - Prezegennoù Kamp ar Vrezhonegerien - (koumanant : 45,00 lur. G. Etienne, c.c.p. 16 093 13 Pariz).

Hor Yezh, niverenn 52-53 - Danvez geriadur, G. Esnault - (koumanant : 12 lur. Mlle J. Queillé, c.c.p. 1240-22 Roazhon).

Ar Bed Keltiek, niverenn 116 - Keleier, istor, yezh, barzhonegoù (koumanant : 15 lur - c.c.p. Roazhon 1907-07).

Tir Nevez 3 - Yezh (koumanant : 12 lur - Bretagne Réelle, c.c.p. 754-82 Roazhon).

Preder, kaier 97-98 - Geriadur Istorel ar brezhoneg - Rann 14 (Hik - Izel) - (koumanant 12 niverenn : 45,00 lur. G. Etienne, c.c.p. 16 093 13 Pariz).

292

Deiziadur Al Liamm

Evel bep bloaz hon eus embannet un deiziadur-godell. Lod a gaver warno bruderezh evit hol levrioù, lod eo gwenn o c'heini ha lod all a gaver warno ar meneg " Bloavezh Mat ". Ar re-mañ a c'hellit kas d' ho mignoned da geñver kentañ ar bloaz. 5,00 lur an dek. Kasit ho chekenn da R. Huon, CCP 1629 14 Rennes.

Trec'h Kentañ

E MUR, d' an 13 a vis Eost 1968, eo bet degemeret :

- Fañch BOUVIER, gant ar meneg mat-tre ha meuleudi ar varnerien.
 - Sklerijenn AR MOAN, gant ar meneg mat.
 - Jean-Yves ALLAIN, gant ar meneg mat.
 - Anne-Marie SALAUN, gant ar meneg mat.
- Pevar skoliad o doa tremenet an arnodenn.

E GOURIN, d' an 29 a viz Eost 1968, eo bet degemeret :

- Frañsez FAVEREAU, gant ar meneg mat-tre ha meuleudi ar varnerien.
- M.-Th. PETILLON, gant ar meneg mat-tre.
- Anna OLIER, gant ar meneg mat.
- KADORET, gant ar meneg mat.
- Danièle MENEZ, gant ar meneg mat.
- Herve OLIER, gant ar meneg mat.
- Roje LECOQ, gant ar meneg mat a-walc'h.
- Mikael OLIER, gant ar meneg mat a-walc'h.
- Alan FICHET, gant ar meneg mat a-walc'h.
- Monique HAZART, gant ar meneg mat a-walc'h.

Trizek skoliad a doa tremenet an arnodenn.

Dindan ar wask

Hepdale e teuio er-maez " Pirc'hirin Kala Goañv ", un dastumad ugent danevell gant ABEOZEN, ar re wellañ bet skrivet gantañ ha chomet diembann e stumm ul levr. Embannet eo gant Al Liamm.

AL LIAMM 130

TAOLENN

Er Geoded gant YOUENN GWERNIG	299
Jonaz gant PER DIOLIER	303
Ar goañv e-barzh an hañv gant R. HEMON	305
Holl Dristidigezh ar Bed gant R. M. KELDREG	307
Ur sell war istor ar margodennoù gant an Dr ROPARZ	319
Walter Scott, romantour keltiek gant PER DENEZ	327
Mur e Breizh-Izel gant E. ar BARZIG	337
Penaos e vez kutuilhet ar bezhin e Pagan	347
O klask ar vouedenn gant F. KERVELLA	352
Notennoù Yezh, war zigarez lenn gant F. KERVELLA	355
Al Levrioù	358
Notennoù.	361

Er Geoded

" This side of Paradise... "

SAV-HEOL

Heol noazh ur beure e miz Du
 heol morlivet a oar bout tener a-wechoù
 goude glav foll an noz
 filiped a fistilh er poullou dour
 dindan
 lagad ruz ha du an dube damantus
 ur c'hazhig-koad a sell ouzhin
 ha blim e pign a-hed ur c'hef
 'kreiz ar Geoded hag he c'harnach
 amzer ur c'hoant
 e sanfer peoc'h derou ar bed
 met siwazh din merzout a ran
 en delioù gleb ur frond soutil
 o tihuniñ em c'halon vlin
 hiraezhioù kozh e kave din
 'oant bet ankoueet.

300

125vet STRAED

Un dra bennak en amzer, den, un dra 'c'heller merzout
 un dra en avel o tarzhañ, den,
 nevez-hañv ken pell gortozet
 n' on ket o kanañ blues, den,
 ha dalc'h ganit da gantikoù
 a-hed an hentoù noazh
 e ruz meur a viskoulenn
 ha sed an nevez-hañv
 nevez-hañv
 o vroñsañ o strakal o tarzhañ
 ho morse bremañ, den,
 morse ne c'helli mui
 debriñ va broñsoù glas.

*

EL BARRIO *

Ur verc'hodenn kollet ganti
 he divrec'h hag he blev
 ur verc'hodenn e loustoni
 El Barrio

Klangadiglangadomm dañs ar poubellennoù
 lu ar sailhoù diroll a sailh war riblennoù
 El Barrio

Ur verc'hodenn ur vaouez kozh a furch
 kollet ganti n' oar den petra
 he divrec'h treut er boubellenn

hag he blev reut louedet bous
ur verc'hodenn ur vaouez kozh
e loustoni
El Barrio.

* El Barrio : Spanish Harlem, ar c'harter Portorikan.

301

*

Uptown Downtown ret-mat pignat ha diskenn
East-Side West-Side o daou a gas da stêr
ha leun a zour eo an amzer
kroc'hen o tiverañ treid koeñvet
kantren a rin kroazioù-kamm freuzhet
da straedoù.

*

Plomenn riboul kan-distrouilh ha plomenn adarre
o charreat gwad lastez arc'hant ha tud
hentoù pontoù hentoù plomennoù
ha tud ribouloù kanioù ha plomennoù adarre
razh ebet - koulmed - aet ar razhed da get
koulmed a nij hag a dorr va fenn
emañ ar bed o tarzhañ 'vel ur berenn-Spagn
tangirri o redek em gwad
hag an aer-se o c'harmiñ pe marteze ar gouli
war groc'hen ur vrec'h du...

*

ER BIGNEREZ

E fraoñv ar bignerez d' an traoñ ez an
denelezh yoc'het va c'horf ha korfoù o frond
hag o c'hwez hag o yezh hag o gouenn
o splujañ er puñs dir ha gwer a-vremañ
va c'horf frondennet e-touez korfoù o frond
ehan d' an tregontvet estaj
ehan d'an ugentvet
d' an dekvvet

MAIN FLOOR !!

302

va-unan va-unanik on bremañ er voestig
a spluj dre vurzud e don ar puñs
n' hellan ket stourm ret vo din
'vo fin 'bet d' ar spluj ret vo din
pa zouarin un tu bennak ret vo din
hag e ouzon mat e pelec'h vo ret din
en diwezh tañva ar gwin
a goll e c'hwervoni
'n ur goshaat.

Jonaz

Jonaz, n' az karan ket,
re heñvel out
ouzhin.

Jonaz, da chadenn zo unan aour.
Hogen
ur chadenn eo.

Jonaz, da vreudeur 'veldout
zo prizonidi.
Ha pa vent maget mat,
prizonidi int.

Gwashañ eo merzout
o deus roet dit mibien da enebour,
ar c'henaoueien vihan,
ur gentel a nerzh.

Jonaz, divorc'hed n' oas ket
abaoe pell 'oa.
C'hoazh ma chomez er peoc'h a vevez
e vougi bremaik gant ul lonkad mezh.
N' hellez ket sellout er miloer ken
ouzh un teuz a zremm.

304
Menel abaf ha sioul neoazh
zo bezañ treitour.
Ma varvez gant da chaosonou,
da vugale en amzeriou
a dufo war da relegou.

Jonaz, n' eus galloud na zalc'h
rak lañs ar menoz.
Ha gouzout a ri ez eo c'hoazh
ruz-bev da wad ?
Marteze, Jonaz,
skañvoc'h 'vo ar gad
eget na gredjes.

Ar goañv e-barzh an hañv

Serrit ar prenester. An aer a zo aet yen.
 Ha klozit mat ar stignoù.
 Daleañ, re
 A ra an heol o vont da guzh a-dreñv
 Skramm ledan ar c'houmoul a-zioc'h ar mor.

Lazhit an deiz na fell ket dezhañ mervel.
 Ar goañv zo diskennet a-barzh an hañv.
 En hor metou ra vezo degemeret-mat,
 Evel ur mignon kozh
 Deuet trumm da azezañ e korn hon oaled,
 Hep bezañ pedet na reiñ keloù
 Eus e zonedigezh.

Ha bremañ, ra strako an tan er siminal.
 Elumit ar gantol war an dumenn.
 Ra vezo c'hoazh an ti evel gwechall,
 Ha ra vezimp estonet holl,
 Adkavet ganimp hor yaouankiz.

An deiz a bad er-maez. Hogen an noz
 Amañ ne vez mui spontet gant an hañv kriz.
 Un tammig lent, un tammig abaf, eo deuet da glask repu
 E-kichen he mestr, ar goañv,
 Uvel evel ur vatezh feal,

306

An noz,
 An hini na weler nepred,
 Bepred aketus.

Ha setu koulz binniget an ankounac'h,
 An ankounac'h a zibrenn palez ar c'houn,
 Hag e vil sal o mil piler,
 Ha war pep piler mil maen-sked,
 Hag e vil liorzha o mil plantenn,
 Ha war bep plantenn mil bleunienn.

Gouel ar goañv e-barzh an hañv :
 Ur barrad-glav war al leton.

HOLL DRISTIDIGEZH AR BED

Da zek eur e teujomp er-maez eus sal an ti-polis.

Un arsav a rejomp war bondalez an diri a ziskenn war ar blasenn, amzer teurel ur sell war ar gêr he straedoù teñval a oa o vont da vezañ hon domani. War beoc'h pephini hor befe da veilhañ e-pad peder eur. Muzul kêr a gemeremp, un tammig evel ma lez ar c'houer e selloù da barañ war e dachenn a-raok boulc'hañ e erv.

Ar stered, evel o kilañ e foñs an oabl dirak sklerijenn griz an tredan, a lugerne, damziverket. Trouz diresis ar gêr o vevañ, graet a vil dra, a zeue betek ennomp. Buhez kêr e oa, hag un tammig ivez hor buhez deomp-ni. N' eo ket d' he mougañ ez aemp ; kentoc'h d' he difenn. He merzout a raemp o tarlammat en-dro deomp evel ma sant unan, e peoc'h an noz, p'emañ gourvezet o klask e gousk, talmoù e galon. C'hwez ar mor, douget gant ur mouch-avel flour, a zeue betek hor fronelloù. Delioù an tilh hag ar plataned a grene evel evit hon aspediñ da vont...

A-gevret e tiskennemp ; hep ur ger ; hag en noz en em sankemp...

Ral a wech ez eskemmemp menozioù. Ur boaz e oa. Marteze ivez, n' hor boa netra da lavarout, rak, daoust da Dof bezañ evidon ur mignon eus ar re dostañ, da labourat e teuemp aze ha n' eo ket da varvailhat. E nebeut a amzer ez aemp don en unan eus ar straedoù strizh a droidell a-dreñv an Iliz-Veur.

Daoust d' he brud bezañ morgousket, e kavemp berr a-walc'h hon amzer en ur dreuziñ kêr, betek tizhout hanternoz. Ouzh pep seurt tremenidi e kejemp : koubladoù o vont d' ar fiñvskeudenndi, ha tizh warno ; dre ma oant diwezhat lod o tifoupañ eus ostalerioù ha lod all c'hoazh, na petra 'ta, o pourmen.

308

Ne oa ket kemennet pizh deomp hon hentadur ; ha ma vezemp aliet da lakaat evezh mui pe vui war lec'hioù o brud arvarus, evel karterioù ar c'hae pe hini ar porzh-houarn, dre vras ez urzhiemp hon troiad evel ma karemp, pezh na zifenne ket ouzhomp da weladenniñ kêr a-bezh gant resisted.

Goude hanternoz e verzemp, bep a dammig, evel pouez ur peoc'h divoas o tiskenn en-dro deomp. Daoust deomp bezañ boazet ouzh seurt santadur, e c'houzañvemp bep tro evel ur pistig o krignañ hor c'hreiz : emichañs, eus don hon eneoù, e tasorc'he amzer, hor bugaleaj a baotred a-ziwar ar maez, kredik ha krenus, maget a gontadennoù hag a randonnennoù. Marteze, koulskoude, ne oa ar santadur-se nemet ar c'heuz d' ar vuhez - pe gentoc'h d' an trouzoù boutin hec'h arouezie - a steuzie e peoc'h an noz evel m' en dije pep tremener skrapet gantañ, evit e brof e-unan, ul lodenn anezhi, o lezel ac'hanomp hon daou en argoll war ar pavezioù.

Trouz hor pazioù war ar maen hon heulie a-hed ar straedoù. Laouenaat a raemp bewech ma tizhemp karter ar C'hab-Horn. Evel ur gopr e tizhemp, bep taol, ar c'hae, penn diwezhañ hon troiad. Par e oamp, em eus aon, d' ar vugale a gloz dindan o fennwele o gwellañ madigoù evit an tañva diwezhañ.

Ledan en em astenne dirazomp tachenn ar porzh gant he c'hae ; ha du-se, en tu all d'an dour, ar blasenn divent ha digenvez, gant he gwez faou, a sanke en deñvalijenn.

Lanv e oa an nozvezh-se, ha dindan bannoù al loar-gann pignet abaoe ur

pennadig e lein an oabl, an dour a lintre hag a richane goustadik, en ur stekiñ ouzh savadur ar porzh. Sklaeroc'h e oa sklerijenn al loar eget hini al lutigoù aezhenn o piklammat du-mañ du-hont war vegoù o fostoù-houarn hervez ar gwent...

...Tost d' un eur hanter e oa pa spurmantjomp stumm damveuzet un den pellet war ar riblenn-straed dirak e zor. Etre daou benn hor menoz e oamp, muioc'h gant e emzalc'h eget gant e vezañs. Un hanter kant metrad bennak a chome ganeomp d' ober a-raok e dizhout. Tostaat a raemp outañ war hol lañs, gorrek ha plaen.

309

Hep dale, Tof a zeuas a-benn da lakaat un anv warnañ :

- « Jakez an hini eo ! » a guzulikaas din. Ha ni da chom a-sav. Re anavezet e oa ganeomp e gwirionez. Dek ha dek gwech all e oa bet degaset gant an eil re pe ar re all, ha ganeomp ur wech bennak ivez, muioc'h dre druez eget dre c'harventez, da echuiñ e nozvezh er sal-bolis. Eno e c'helle, d' ar goañv dreist-holl, roc'hellañ e walc'h war ur gador, e benn harpet war e zivrec'h pleget war an daol, ha tremen en aergelc'h klouar, pennad diwezhañ e noz, e gein o vogediñ, d' an devezhioù gleborek, dindan gwrez ar fornigell. Morse n' hor boa klevet ur c'hlemm o tont eus e c'henou, d' ar mintin, pa veze lezet da vont. Mut, e troe kein d' an holl hag ez ae er-maez, evel skeud truezus un den o stlejañ war e choug holl c'hllac'har ar Bed.

Goustadik ez ejomp davetañ, hep klask e soupren e mod ebet. Spi hor boa zoken d' e welout o vont tre en e di a-raok deomp edizhout. Bez e voen ken madelezhuz ma stagis da c'hwitellat un ton-bale evit dedennañ e evezh warnomp. Gouzout a raemp e vije trawalc'h dezhañ spurmantañ hon neuz evit kemer, raktal, e lañs, ha lammat a-dreñv e zor gant aon bezañ sammet ur wech c'hoazh. Hogen, ne rae van ebet ouzhomp. Mont a rejomp da herzel, a-dal dezhañ, en tu all d' ar straed. Peogwir e oa didrouz, e c'hellemp kemer hon amzer gantañ. Echuiñ a rafe, d' ober e soñj digeriñ e zor.

- « Diwezhat eo bet paket an taol-mañ c'hoazh ! » e hiboudis d' am mignon.

- « Kalz re ziwezhat ! 'm eus aon ! » a respontas.

- « E pelec'h an diaoul en deus tremenet adarre e amzer ? »

- « E ti Sido, sur a-walc'h. Anat eo e kas dezhi ar pep gwellañ eus e wenneien. »

Pell e chomemp da c'hortoz, hep re zamantiñ d' hon amzer, hon daouarn kroazet a-dreñv hor c'hein hag o pilpasañ ur wech ar mare, brouezet un tammig da vezañ rediet da chom evel-se, arouarek, da c'hortoz youl vat ur mezhvier.

A-benn dek munutenn pe marteze ur c'hard eur, ez ejomp skuizh, ha prest e oamp da vont d' e vountañ en e drepas, dezhañ da 'n em dennañ goude-se, gwellañ m' hen gallfe, gant e ziri. Da 'n nebeutañ, ne vije ket bet mui evel un inosant a-wel d' an holl, daoust ma ne oa mui den, koulz lavarout, war vale d' an eur-se, pa glevjomp, dres, trouz boteier o tont davedomp diouzh tu ar Palez.

310

Gwelloc'h e kavemp gortoz. Marteze e teufe a-benn an tremener da zedennañ e evezh, ha d' ar memes amzer d' ober dezhañ hon merzout. Ur c'houblad re yaouank e oa a zeue davedomp, kazel-ha-kazel, ar paotr o terc'hel e geneilez dre he dargreiz. Tavedek e kerzhent. Trawalc'h e oa moarvat bezañs an eil evit egile. Ur sell kivioul a daoljont ouzhomp, sur a-walc'h abalamour d' hon emzalc'h, pellet m' edomp war ar riblenn-straed, troet davet an damskeud en em zalc'he dirak e di. Tremen a rejont hep ur ger. Pemp pe c'hwec'h kammed goude, c'hoarzh ar plac'h a fregas sioulded an noz evel perlezennoù o kouezhañ eus an oabl. En abeg da betra ? Piv a oar ! He c'hoarzh a dizhas divskouarn Jakez. Mezhekaet en em gavas ha trumm en em droas, tagnous, davet ar re a gemere evit dismegañserien, dres evel ma vije bet flemmet gant ur wespedenn. Ar re yaouank a

bellaas hep gortoz. Fuloret e oa. Daoust dezhañ da vezañ kuñv, zoken dindan voeson, n' ouzon ket hag-eñ ne savas ket en e benn c'hoant d' o c'hunujenniñ. Met, hervez ma welemp, re amzer a oa ret dezhañ evit mestroniañ, a-gevret, teod ha menozioù. Pell edo dija an daou yaouank pa zeuas a-benn da stlepel war o lerc'h ur ger eus al lartañ. C'hoarzh ar plac'h a savas c'hoazh sklaer ha sklinton en noz. Gouzout a raemp a-ziwar an darvoudig-se en devoa dastumet ur pikol reoriad.

- « Er stad m' emañ, e lavaras Tof, ne raio van na gant polis na gant diaoul ! »

- « Deomp dezhañ ! » a respontis.

War evezh e tlee bezañ, rak hor c'hlevout a reas o tostaat. Lutig ar straed ha bann al loar e sklerijenno ha gallout a raemp lenn war e zremm evel un eürusted kavout tud all o tont davetañ. Gortoz a rae sur a-walc'h seveniñ, diwar goust ar re-mañ, ar c'hoant kintus ha tagnous a oa savet trumm ennañ dindan c'hoarzh ar plac'h yaouank. E c'henou a oa dija digor, ha bervik e lagad. Eürusamant e oa kalz diaesoc'h dezhañ strollañ e venozioù eget digeriñ e veg, ha chom a reas cheulk pa verzas hor gwiskamantoù. Koun a savas dezhañ eus un dra bennak hegasus, pe neuze, dre anien eo e tleas merzout en e ziemskiant un trechal bennak a gemenne dezhañ tevel.

311

D' ar fin hon anavezaz. Un dra bennak par d' ur mousc'hoarzh mastaret a ziwanas e korn e vuzelloù, evel p' en dije soñjet « 'maon tapet ! ». Harpañ a reas e gein ouzh an nor evit hor gortoz.

Peseurt menoz diot a savas diouzhtu goude dindan e glopenn ? difluket sur-a-walc'h a-ziwar aezhenn an alkool en devoa « skloufet » e-pad e benndevezh ? N'ouzon ket. Treiñ a reas kein deomp, ha feson un ael dinamm warnañ en em lakaas da furchal en e c'hodelloù evel unan ne 'n em gav er maez nemet dre zegouezh. Erruout a rejomp en e gichen. A bep tu dezhañ en em lakajomp, o chom un tammig en a-dreñv. Tof a grommas e gein gant ar c'hoant c'hoarzhin ha darbet e voe din ober kemend-all, ken sirius e seblante hol lakez.

A droioù-dorn diampart ha meudek e klaske e don e chakodoù. A vare da vare e tifoupe un dra bennak. Ur gontell a weljomp da gentañ o tont er-maez ; serret eürusamant. Ur sifelenn ivez. Souezhet en em gavas gant hounnezh rak hir-meurbet e oa - ur bellenn en devoa lakaet emichañs en e c'hodell - ha kaer en devoa tennañ warni, n' echue ket d' he lemel. Kazi sur e tlee en em c'houlenn eus pelec'h e c'halle dont kemend-all a sifel. Souezhet e oa ar paotr ! Traoùigoù dister a zeue gantañ a-wechoù, leizh e zorn. Klask a rae o meizañ gant evezh bras. Un distouver a zisklozas ivez. Treiñ ha distreiñ anezhañ a reas war balv e zorn e-pad ur pennad, e gorf o vranisigellat. Darbet e voe dezhañ, meur a wech, kouezhañ war-dreñv pe stekiñ e benn ouzh an nor. Met chom a reas en e sav. Souezhus eo ar c'hempouez a c'hall ur mezhvier adkavout e don e voud. Petore menoz a skleuras e foñs e zaoulagad dirak e zistouver ? It da c'houzout ! Hejet e oa e zivskoaz gant ur c'hoarzh boud o tont eus don e gorzailhenn ha horellañ a rae e benn evel ur roñs o saludiñ. Ur bern traoù all a zifourkas c'hoazh. Menegiñ a ran, e-touez an dic'hortozañ, un durkez verglet; ur bodenn-bibenn (petra a oa c'hoarvezet gant ar gorzenn ?) ur grogen-istr hag... ul loa-gafe. Evit ar peurrest nozelennoù, boestoù alumetez ha sifel, sifel, re niverus e oant evit derc'hel ur c'hont anezho. Kazi sur, ma vije bet ret deomp gortoz fin an abadenn, pell amzer hor bije gouestlet dezhañ, rak bewech ma tenne un dra bennak eus ur chakod, en restaole d' an hini all. Estreget chom d' en em ziduellañ gant diotachoù ur mezhvier hor boa. Ret e oa deomp derc'hel kont da gentañ ne oa ket e lec'h war ar straed er stad m' edo, dezhañ da vezañ dirak e zor : ha goude e troe an eur hag e oamp gortozet er c'homiserdi da ziv eur. Ouzhpenn, vat a rafe dezhañ ur pennad kousket. Poent e oa deomp difraeañ. Tof a savas e zorn betek ur skoaz ha me betek ar skoaz all. Ne reas van ebet. Krediñ a ran en devoa disoñjet krenn hor bezañs en e gichen. Ac'hubet-dreist e seblante gant ur gudenn a-bouez : met pehini ? E zaou zorn a chome kollet e strad godelloù e vragoù o tastorniñ un dra bennak. Aon am eus e oa ret dezho oberiañ evit o c'hont o-unan,

hep re soursial ouzh ar pezh a c'hortoze o ferc'henn.

312

Breugeudiñ a reas. Ha hiketal.

Poent e oa.

- « A ta ! Jakez ! » a lavarís, en ur e sachañ goustadik war-dreñv. Ul lamm a reas. Re wir e oa ar pezh a soñjen : hon ankounac'haet krenn en devoa. Genaoueg en em gavas o welout edomp atav aze. Ne respontas netra. Moarvat e ouie, daoust d' e vezverezh, n' en devoa netra da c'hounit oc'h enebíñ ouzh an daou sparfell o devoa lakaet o skilfoù warnañ. Stouiñ a reas e benn. Ur c'hruz a zeuas a-benn, enfin, d' ober d' e skoaz, tonkaduriat.

- « Petra emaut o klask ? » a c'houlennis.

Merzout a reas, e kredan, ne oa garvder ebet em mouezh. Besteodiñ a reas.

- « Va al... al...c'houez ! »

Tennañ a reas e zorn dehou eus e c'hodell ha kravat e doull-kil, diaes, ha mezhekaet. Sellout a ris, n' ouzon perak, ouzh an dorn-se.

- « Petra t' eus 'ta en da zorn ? » a c'houlennis a-nevez.

Treiñ a reas davedon en ur ziskenn e zorn dirak e zaoulagad.

- « Em dorn, ka...ma...lad ? » a respontas. Han ! a c'hrozmolas en ur zisplegañ e vizied. Diskred e chomas da sellout ouzh an dra a wele, dres evel ur bugel o tispourbellañ e zaoulagad dirak bitrakoù ledet war astelloù ur stal e derc'hent Nedeleg.

- « Gast ! » a lavarás goude ur pennadig, « va alc'houez eo ! »

313

- « Digorit ho tor ha kit da gousket ! » a c'hourc'hemennas Tof, rust a-walc'h evit ober dezhañ da c'houzout e oa poent echuiñ gant an abadenn.

Sentus, e tostaas ouzh e zor hag e teraouas da duriellat, gant beg e venveg, kraoenn ar botailh. Evel just ne zeue ket a-benn d' e silañ er frailh.

Aet e oamp skuizh ha mall a oa warnomp gwelout an nor o klozañ warnañ.

- « Den droch ! a lavarás dezhañ, ro din an dra-se. » A youl vat e kinnigas din e alc'houez : digeriñ a ris an nor.

- « Dichou ! » a c'hourc'hemennas Tof. Mont a reas tre gant herr, ken e teuas aon din e welout o kouezhañ a-hed e gorf en trepas. Re vat ec'h anaveze pep tra ha war e lañs ez eas da dapout krog e bann an diri.

- « O ! Jakez ! hen galvis. Da alc'houez, paotr droch ! » Er botailh e oa chomet. E ziskouez a raen gant va biz. Astenn a reas din e zorn, ha ret e oa deomp e ginnig dezhañ ma felle deomp echuiñ gantañ.

A-greiz-holl, war an taol, e seblantas dihuniñ.

- « Chtt ! » a reas deomp en ur lakaat e viz-yod war e vuzelloù. « Arabat eo deoc'h ober trouz. Kousket eo. »

- « Piv 'ta ? » a c'houlennas Tof.

- « Marjann ! » a eilgerias, chalet.

Treiñ a reas deomp kein, met ne zilec'hias ket : peulet e chome dirak

pazenn gentañ e ziri, o sellout ouzh al laez. Adkravat a reas e doull-kil - ur boaz e oa se, me ' laka - hag a-greiz-holl e lavaras, e benn savet davet ar pondalez :

- « Oi ! Mont betek eno ! Bi...i...ken ne vin gouest ! »

Ha prederiet : - « Ka...a...malad, roit din un taol dorn, mar plij ! »

Betek ober, kenkoulz e oa deomp e sikour, da gentañ evit kaout peoc'h, ha d' an eil evit repoz hor c'houstiañs.

Enaouiñ a ris ar goulou. Pep hini ac'hanomp a sankas un dorn dindan un toull kazel. Strobañ a rae e dreid. E gwirionez, evel m' hen lavare, biken n' en dije gallet, en e stad, tizhout ar c'hentañ pondalez ha nebeutoc'h c'hoazh e solieradur. Reor plom e oa dezhañ, ha darbet e oa deomp fallgaloniñ a-raok tizhout ar c'hentañ pondalez etre daou solieradur. Degouezhet eno, e fellas dezhañ ehanañ. Edomp a-du. Pladañ a reas e gein ouzh ar voger. En em zerc'hel a raemp dirazañ, o c'hortoz e youl vat. Soñjal a raen : « Arabat eo dezhañ ober goap ouzhomp ». Ne oamp ket troet da c'houzañv kement-se.

314

- « Prest ? » a c'houlennas Tof, ur mare goude.

Ne respontas ket. Ur vountadenn a reas gant e gein d' ar voger evit kemer e lañs. Sevel a reas e zivrec'h d' an nec'h, hag en un taol e tarzhas, e sioulder an noz, e vouezh raouliet dekkementet gant an heklev etre mogerioù ar skalier : « C'est la lutte fina... »

N' hellas ket mont pelloc'h. Prim, dom Tof a zeuas, a-blad, da stankañ e c'henou. E vountañ a reas a-nevez ouzh ar voger, hag en ur zerc'hel e zorn war e c'henou e lavaras dezhañ, rust, nemet a izel vouezh :

- « Ha Marjann ! »

Gwelout a ris ur skleur anaoudegezh en e zaoulagad, ha pa dennas va mignon e zorn e lavaras :

- « Gast ! n' em boa ket mui soñj en hounnezh. » Ha goude, prederiet ha c'hwerv : « Piv ' oar gant piv e kousk c'hagn-se an noz-mañ ! » Ne c'hortozemp ket seurt diskleriadenn.

- « Flaerriadenn ! » a c'hrozmolas etre e zent. Ur pennad ehan a reas.

Taget eo an taol-mañ, a soñjen, e kreiz e galon. Ur rangalon divuzul a dreuzoare war e zremm. E benn a gouezhas war e vruched. Evel en un huñvre e randonas outañ e-unan :

- « N' eo mui ur vaouez ! N' eo nemet ur gaolenn ! »

Sin a ris d' am mignon. Kregiñ a rejomp a-nevez en e zivrec'h. Hep herzel en em lezas da vezañ bleniet. Stagañ a rejomp adarre gant an diri.

Pemp pe c'hwec'h derez a chome ganeomp da bignat a-raok tizhout e solieradur. Gallout a raemp dija tañva blaz an trec'h pa verzis ur reutaenn en e gorf a-bezh. Ret e voe din mousc'hoarzhin, rak soñjal a ris e felle dezhañ kemer un neuz a-zoare evit tizhout e zor. Met siwazh, pell an diaoul edo e venozioù diouzh seurt divizoù. A-dreñv e gein en em zalc'hemp abalamour da strizhder an diri. Ken dic'hortoz hag an hini gentañ e oa evidomp e eil ganaouenn. En un taol e rogas a-nevez peoc'h an ti. Blejal a rae a-bouez-penn : «Mont' là-dessus ! Mont' là-dessus ! Eu tu verras Mont- mar...ar...ar... ».

315

Edon gennet etrezañ ha bann an diri. Tof, eñ, zo prim, met en em gavout a reas ivez tapet berr. Pa zeuas a-benn da c'hounit an hevelep pazenn hag hon

istrogell, e hope hemañ gant e holl nerzh ar ger dassonus *Montmartre*. Soñjal a raemp en devoa dija dihunet an hanter eus an tiad pa zeuas Tof a-benn da glozañ c'hoazh e c'henou bras.

Imoret e oa va c'heneil ; gwashoc'h, mezhekaet. E enor a bolis a oa taget.

- « Te welo ! » a hiboudas din, a-dreñv e gein, « deomp eo e vo tamallet bezañ mezh-dall ! »

- « Sapre marc'h-sot ! » a c'hourdrouzas ; bez e vo peoc'h eus ho reor ? »

Ret e oa deomp adkregiñ gant hol labour hag hep re a zamant e teujomp a-benn, d' an diwezh, d' e zougen betek e solieradur.

C'hoant hor boa e lezel aze, dezhañ da vont d' e di evel ma karfe pe ma c'hallfe ; pe, da gousket war dorch-treid e zor. Re hor boa graet koulskoude evit e lezel evel-se. Ouzhpenn, e prederiis, gouest eo da fuloriñ war e zor ma n' hall ket he digeriñ, ha neuze e vo ret d' unan bennak pellgomz d' ar bolis ha kas ur c'harr d' e sammañ. N' he defe talvezet ar boan hor boa kemeret da netra. Mont a ris war e sikour eta da glask alc'houez dor e ranndi e godelloù e borpant. Ur wech kavet, e ginnigas din hep ur ger. Fiziañs e tlee kaout ennon. Doñvaet e seblante bezañ. Marteze e soñje en abadenn a vefe profet dezhañ gant e Varjann evit e zistro etre daou archer. Digeriñ a ris an nor. Hep re dastorniñ e kavis an enaouer. Troet davetañ e c'hortozen anezhañ da zont tre. Daoust d' an neuz prederiet, ha war un dro kablus en devoa gwisket, n' hallemp ket chom aze evel daou c'henaoueg da c'hortoz e youl vat pe e faltazi, e riskl e glevout o stagañ da ganañ c'hoazh an « Etrevroadel ». E boulzañ a ris start nemet dre gaerig dre an nor frank digor. Daou pe dri c'hammed a reas a-walc'h a-raok paouez hag astenn e zivrec'h a bep tu da bostoù an nor. Taliñ a reas ouzhomp, braouac'het.

- « Deuit ganin e-barzh ! » a lavaras. En e c'henou ar gerioù-se a seblante kaout un ton gourc'hemennus, padal ne oant e gwirionez, nemet ur bedenn, ur c'halvadenn leun a anken ha beuzet a c'hllac'har. Evel en ul levr e lennemp war e zremm.

316

- « Evel-se ne rin ket trouz », a gendalc'has. « Me a gousko war c'hourvezvank ar gegin. Ma tihunan hounnezh e vin debret ganti. Pegañ a ra paotred ! »

Kement hag ober... ambroug a rejomp anezhañ. Serriñ a ris an nor war va lerc'h.

Teir dor a zeuas war wel dirazomp. Jakez en em blantas e-kreiz ar pondalez ha gant ur biz kelennus hag ur vouezh par da hini an ambrougerien e kaver er savadurioù istorel, e tislepe deomp :

- « Ar gegin ! » En ur lavarout se ez eas da zigeriñ an nor. Enaouiñ a reas ouzhpenn ar goulou.

- « Brav eo 'ket 'ta ? » a lavaras.

E gwir, plijus-tre e oa kempennet, hervez ar pezh a welemp. Estreget an ardivinkoù boutin, e verzemp ar gourvezvank m' en doa komzet anezhañ. Spiañ a raen gwelout anezhañ tremen diouzhtu er gegin. Gallet hor bije e sikour d' en em astenn. Ur menoz all a vage moarvat en e spered : bezañ seven ha hegarat e-keñver an ostizien a oamp deut sur a-walc'h da vezañ evitañ. Treiñ a reas davet un nor all. Gant an hevelep ton, e tiskouezas ur gambr all.

- « Kambr an amezeien. » Digeriñ a reas ivez un nor a skoe war ur gambr voutin.

- « Brav eo 'ket 'ta ? » a lavaras adarre.

- « Mat ! » a respontis. « Trawalc'h evel-se ; poent eo mont da gousket. »

Kroget em boa en e vrec'h.

Ul lamm a reas war-dreñv. N' ouzon ket penaos e c'hallas chomfen e sav. Sevel a rae e viz davedon ha gant siriusted e tribunas :

- « N' hoc'h eus ket gwelet tout ! An hini kaerañ a chom ganin da ziskouez. » Davet an trede dor en em droas, hag he digeras. Skoachañ a reas ouzh toull an nor gant kalz a sevended. E zorn astennet hor pede da vizitañ. Ne weled netra en diabarzh. Ne gleved netra kennebeut. Da belec'h eta, en em c'houlennen, eo aet e aon ouzh e Varjann ? Rak ma oamp didrouz Tof ha me, ne oa tamm ebet evel-se gantañ. Kreñv e komze hag e votoù a skoe, drant war al leurenn pa ziblase. C'hwen a oan krog da gaout em loeroù.

317

Asur e oan en devoa graet goap ouzhomp abaoe ur vunutenn gentañ. Kounnariñ a ris d' am zro, ha tostaat ouzh an nor evit gouzout pe zisentez a vije d' ar farsadenn-se, prest da begañ en e vilgin ha d' e stlepel war c'hourvezvank ar gegin ha d' e lezel da roc'hellañ betek hanternoz. Kavout a ris an enaouer ha goulou dezhi...

" Tizhet a-daol " zo un dro-lavar a implijed alies evit traoùigoù dister. Evidomp, n' omp ket kouezhet ; frekañ hon eus graet hon daou kentoc'h o klevout ar youc'hadenn a strinkas eus ar gambr dindan va sklerijennadur ha dirak an arvest en em ginnigas d' hor selloù diskredik.

Kilañ a ris ken dic'hortoz e oa an darvoud. Er gwele, ur vaouez pennfollet he devoa graet ul lamm evit mont en he c'hoazez. A droioù-daouarn e klaske tapout krog el liñser evit klozañ he brennid noazh. He daoulagad a bare warnomp, goullo ha dilufr. Daou archer postet a bep tu d' he gwaz e toull dor he c'hambr a oa, a gredan, diwezhañ tra a c'hortoze. En he c'hichen, damharpet war un ilin, un den ne seblante e mod ebet en e aes.

Jakez a zirollas da c'hoarzhin dres evel m' en dije c'hoariet ar farsusañ tro d' e wreg. Nemet re bell e padas e varrad c'hoarzh ; kalz re bell. Bremañ c'hoazh pa gounan ar c'hoarzh-se, em eus soñj eus an trivliad am boa merzet neuze : droug am boa bet evel ma vije bet sanket etre va c'hostoù beg lemm ur gontell, goustadik, goustadik.

Dont a reas a-benn d'en em vestroniañ, pe neuze, aet e oa skuizh.

Astenn a reas e zorn en ur jestr ledan, ha goude :

- « Va c'hambr ! Brav eo 'ket 'ta ? »

Ur c'hoarzh all, mouget ha raouliet, a dregernas e don e gorzailhenn :

- « Hennezh eo va gwele ! Brav eo 'ket 'ta ? »

- « Hag e-barzh ar gwele, » e kendalc'has ur momed goude, e zorn atav astennet, « va gwreg ! Marjann eo hec'h anv ! Brav eo 'ket 'ta ? »

- « Hag e-barzh ar gwele, an hini a zo kousket ganti eo me ! » Er memes amzer e vuke e viz war e vruched. « Brav omp hon daou 'ket 'ta ? »

318

Edo Tof an tostañ ouzh an nor. Astenn a reas e zorn ha lazhañ ar goulou. N' hallen ket tennañ va daoulagad eus ar gambr-se, aloubet en-dro gant an deñvalijenn. Un difronkadenn em c'hichen a zedennas va evezh. Jakez an taol-mañ a ginnige kouezhañ. E gein a oa kruget hag e zivrec'h, a-ispilh a-hed e gorf a seblante stlejañ ur bec'h divent. Primoc'h egedon, Tof en devoa sailhet warnañ. E vleniañ a rejomp betek ar c'hourvezvank er gegin. Hep ur ger en em lezas da

vont. Evel ur bugel. E astenn a rejomp. E zaoulagad difiñv a bare warnomp. Ne gavis ket an nerzh da rannañ ur gomz. War gil ez ejomp, hon daou a-gevret, betek an nor. Eus an treuzoù e ris dezhañ ur mousc'hoarzh. Fellout a rae din lakaat er mousc'hoarzh-se va holl mignoniezh hag ivez un digarez, ur bedenn da vezañ pardonet evit ar pezh hor boa gwelet. Rentañ a reas deomp hor mousc'hoarzh. En e hini e welis evit ar wech kentañ em buhez, kemmesket, ar glac'har, ar ranngalon, ar gounnar, ha dreizh-holl marteze ar c'houn hag ar c'heuz d' un amzer dremenet, d' ur garantez he devoa lugernet, gwechall en daoulagad-se, ken splann ha ma lugern ar stered en oabl teñval...

Ranngalonus eo kenañ-kenañ gwelout dastumet war dremm un den, holl dristidigezh ar bed.

DEIZIADUR GODELL 1969

An dek 5 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 33 % azalek 500 skouerenn

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON, 2, Venelle Poulbriquen, Brest - C.C.P. Rennes 1629-14

Ur sell war istor ar margodennoù

Dav eo marteze komz eus an anv hon eus dibabet evit hor poupiged. Margodenn, pe Merc'hodenn ? Pep hini a oar petra eo ur verc'hodenn : skeudenn ur bugel, peurvuiañ ur plac'hig, hag a zo anezhi c'hoariell garetañ ar merc'hedigou.

Dibabet hon eus envel margodenn ur verc'hodenn en ur ster ledanoc'h eget ster ar c'hoariell. Ur vargodenn zo ur verc'hodenn vev, hag a gomz, a fiñv, a ya hag a zeu, a oar diskouez he zrivliadoù, a oar bezañ fromus.

Klevet e vez lavaret, diwar-benn ur plac'h leun a gamambreou, hag un tammig penn-skañv : « Hounnezh a zo un tamm margodenn ». Ha, diwar-benn ur plac'h yaouank all, o tont d' ar gêr diouzh ar pardon, dindan ar glav, gleb he c'hoef, aet ar bleud riz hag ar ruz muzelloù kuit : « Sellit 'ta, ar verc'hodenn zislivet ! ».

Pa soñjer mat : daoust ha ne vefe ket ar ger margodenn un distummadur eus ar ger merc'hodenn ? Se zo gwirheñvel, met ret eo kaout daou c'her : unan evit ar c'hoariell difiñv, hag unan all evit ar verc'hodenn vev.

Ur vojenn vrav a lavar ez eo bet ganet ar vargodenn gentañ pa gemeras plac'hig Eva ur skoultrig, hen gwiskas gant delioù, hag hen luskellas e pleg he brec'h. Ma reas ar plac'hig d' ar bugel faltaziek evel ma oa bet graet dezhi gant he mamm.

320

Ar geriadurioù ne reont ket a ziforc'h. Evito, an daou c'her zo heñvelster. Ar bobl dre vras, e Breizh, kennebeut : ha ne seblant ket bezañ anavezet biskoazh ar c'hoariva margodennoù. Ne seblant ket ur seurt c'hoariva bezañ graet berzh e Breizh, e-giz m' o deus graet ar misterioù, ar buhezioù sent, e-doug ar grenn-amzer. Brud « komediañcherien » ar c'hantvedoù diwezhañ a zo deuet betek ennomp, gant ar Pevar Mab Hemon, da skouer.

N' eo ket va menoz klask taolenniñ istor ar margodennoù. Se, moarvat, zo un tamm arvarus, rak ur seurt istor zo re zispis. A-walc'h e vo deomp gouzout peur ez int bet ganet, hag e pelec'h, ha penaos, ha petra int deuet da vezañ.

Peur ? - En Hen-Ejipt, en eilvet kantved warn-ugent kent H. S., ez eus anv eus skeudennoù lidel, da geñver gouelioù Oziriz, gouelioù o lidañ marv hag adc'hanidigezh an natur. Testennoù dramaoù zo bet kavet, ma weler enno an doueed dindan stumm margodennoù. Tremena reont e Gres, hag alese e Roma. Skridoù ar mare, evel re Marcus Aurelius a ziskouez ez int bet anavezet mat gant ar bobl. Kentañ danevell ur gwir c'hoariva margodennoù zo bet roet deomp gant Xenofon e 422 kent H. S. Pedet e oa bet e ti un Atheniad, Callias e anv, da welet un abadenn gant ur margodennour eus Syrakuz. Unan hepken eus ar gouvidi, a-hervez, ne oe ket plijet gant an arvest : Sokratez an hini eo. Aristotelez a veneg anezho, ha Galien, ar mezeg, pa geñveri kigennoù ar c'horf ouzh neudennoù ar vargodenn. Horakeus a laka gwander an den e-keñver gant sujidigezh ar vargodenn, hag a sent ouzh froudennoù ar margodennour. Markus Aurelius a verk an hevelep menoz.

Dav eo bet gortoz an trede kantved kent gwelout meneget anv ur margodennour. Atheneus n' eo ket bet laouen tamm ebet o vezañ ma oa bet aotreet Potheinos da c'hoari e c'hoariva Dionysos. Perak ? Ne blije ket Potheinos dezhañ, marteze dre ma ne oa ket sirius a-walc'h, pe dre ma oa re boblel, pe dre ma wallgase oberennoù Euripidez betek re.

E Roma, ar margodennoù o deus graet berzh dreist-holl e-touez arvestoù al leurennoù c'hoari, ha goude diskar an Impalaeriezh, ez ajont da glask arvesterien e broioù ar varbared.

E-doug an hevelep marevezhioù, ez int bet anavezet ivez en Azia. Er broioù-se, o deus dalc'het d' o orin relijiel.

321

En Indez, hag a seblant bezañ bet bro o c'havell, e vezent implijet evit skeudenniñ doueed, ha kurioù ar roueed hag an harozed. Bremañ c'hoazh, rener ur c'hoariva a vez graet anezhañ « Sutra dahr », da lavarout eo : « An hini a sach war an neudennoù », pezh a ziskouez ez eo ar margodennoù koshoc'h eget ar c'hoariva bev. Ret eo gouzout ne c'helled ket lakaat tud vev war al leurenn. Se oa un diougan a varv. Ha dre se e oa difennet ar c'hoariva bev.

Ne gomzomp ket eus un doare c'hoariva all : ar c'hoariva dre skeud, hag a dle bezañ ken kozh hag an henamzer.

Eus Bro-Indez, ar c'hoariva margodennoù en em ledas dre Azia a-bezh, gant an Hindouadegezh. N' eus netra souezhus eta, ma vefe bet da gentañ relijiel ha lidel ar c'hoariva margodennoù e Java, Bali, Burma, Siam, Kambodj. Da gentañ, ha bremañ c'hoazh, e kemer ar margodennoù hag ar skeudennoù, lec'h eneoù ar re varv, an doueoù, an diaouloù. Ar margodennour zo war un dro dramaour, marvailher, ha penn speredel, hag e rank bezañ bet urzhiet gant ur beleg.

Re Bro-Sina zo bet diouzhtu poblet ; met daoust da se, ez int chomet kevrinus, rak ne anavezomp nemet nebeut a dra diwar o fenn.

Re Bro-Japan, deuet diwezhatoc'h, a gont emgannoù amzer ar gladdalc'helezh. En o bravañ int bet e-doug ar seitekved kantved. Ar vrasañ dramaourien o deus skrivet evito. Ker Osaka zo c'hoazh brudet evit braventez he c'hoariva.

Ar Bed Kozh, Impalaeriezh Roma, taget gant ar Gristeniezh, faezhet gant ar Varbared, a lakaio tri c'hantved a-barzh mervel. Oberennoù meur an dramaourien c'hresian a vo ankounac'haet. Ar c'hoariva, evel pep tra, a vo aloubet gant sigoterien, dañserien, c'hoarierien-ouesk a bep seurt.

Breinañ a raio. Ne ziskouezo ken nemet arvestoù hudur.

Eskumuniget e vezo ar furlukined gant ar senedoù meur.

An anaoue, avat, ne skoio ket ar margodennoù. Er c'hontrol, kennerzhed e vint gant an eskibien hag ar venec'h ; ha ganto e vo savetaet ar c'hoariva. Gwelet e vo, en IXvet kantved, e Bro-Sax, un abadez, Hrotsvitha (Rozenn Venn), o skrivañ evito dramaoù bihan.

322

Goude ar XVvet kantved, pa vo gwelet an llizoù meur o sevel, ha pa yelo an engroezioù tud d' ar pirc'hirinajoù bras, neuze e vo gwelet c'hoari taolennoù tennet eus ar Bibl, pe buhezioù sent, pe c'hoazh kanenn Roland.

Ar boaz zo bet kemeret da c'hoari en ilizoù an dramaoù sakr : Marv ha dasorc'hidigezh Hor Salver, Gorroidigezh ar Werc'hez. Anv ar Werc'hez Vari a vo roet d' ar vargodenn : Marie a yelo da Varionette e galleg.

Sant Frañsez, e 1223 a savas e-giz-se kentañ kraoù Nedeleg. Ar re vrudetañ eus ar margodennoù, er XVvet kantved, zo bet re iliz Sant Jakez, e Dieppe, hag a c'hoarie da zeiz gouel Itron Varia Hanter-Eost. Ur volz, e-barzh ar chantele, a daolenne an Neñv. An Aotrou Doue a oa azezet war ur goumoulenn, aeled o vont hag o tont en-dro dezhañ, en ur hejañ o divaskell, ha c'hoari trompilh. Daou anezho a ziskenne betek ar gwele bleunioù ma oa ar Werc'hez kousket warnañ, ha dougen anezhi gorrek-gorrek betek an Neñv, e lec'h m' en em gavent evit poent ar Gorreoù. Goude an ofis, e oa un tammig fent, pa glaske an aeled mirout ouzh ar

sakrist a lazhañ ar gouleier.

Tamm-ha-tamm, ur farouell bennak a gavas an tu da en em silañ er c'hoari, war zigarez lakaat an dud da c'hoarzhin. Tamm-ha-tamm, ar furlukinerezh a zeuas da gemer re a blas. Ouzhpenn-se, ar brotestanted a fulore a-enep d' ar c'hoarioù-se, ha na oant nemet idolazeulerezh, emezo. Ma voe, a-benn an diwezh, laket ar margodennoù er-maez eus an iliz, gant sened meur Trent.

Kenderc'hel a rejont da c'hoari o misterioù war al leurennoù-iliz, er beredoù, dirak dorioù ar c'houentoù. Chom a rejont feal d' o rollad pezhioù betek an XVIIIvet kantved : Ginivelezh H. S., ar Basion, ar Baradoz kollet, David ha Goliath, Judith hag Holofern, an Dec'hadeg en Ejipt, Merzherinti Santez Dorotea, ar pezh-mañ c'hoariet gant an Alamaned.

E derou an XIXvet kantved, ar pezhioù relijiel zo c'hoazh bev : ar Basion, Jozeb gwerzhet gant e vreudeur, al Liñvadenn-veur, Marv Abel, Judith, Sakrifis Abraham, ar C'hinivelezh.

Temptadur Sant Anton zo bet c'hoariet betek derou ar c'hantved-mañ.

323

Betek an Azginivelezh, buhez ar margodennoù zo chomet heñvel en holl vroioù ar bed kristen. Adalek ar mare-se, e yelo ar gristenelezh war wanaat. Ar gristeniezh ne vo ket ken al liamm a unanerezh a oa bet e-doug ar Grenn-amzer. Ar margodennoù a deuo da vezañ un arvest e-giz ar re all, hep netra ken da welout gant ar relijion. Hag emdreñ a raio hervez ijin pep bro.

War-dro 1610, un Italian, Giovanni Briocci, deut da Bariz gant e vargodennoù, a reas da gentañ bruderezh evit un tenner dent. Ha, diwezhatoc'h, gallekaet e anv e Jean Brichet, e teuas da vezañ brudet gant ar Polichinelle, anv deuet eus an anv italiat Pulcinella, hag a blije abalamour d' e flipadennoù, direspet ha ma oa e-keñver ar pennoù bras, ha dre ma fuste dizamant an archer hag an diaoul. Meur a vargodennour all a savas c'hoarivaoù war batrom Briochet. Plijout a raent d' ar bobl vunut, hag ar c'hiz en em ledas e-touez an uhelidi da sevel c'hoarivaoù bihan en o c'hestell, ha zoken da skrivañ pezhioù evito.

E Bro-Saoz, abaoe pell, e oa brudet ar margodennoù. E mare ar rouanez Elezbed, an arvesterien a zerede niverus, koulz tud ar bobl hag an dudjentil, da welet ha da selaou an istorioù skouerius klasel, hag ivez pezhioù tennet eus an Henamzer hag eus an istor broadel. Ar Buritaned, goude embannidigezh lezennoù Geneva gant ar Bresbyterianed e 1562, a glaskas tabut ouzh ar c'hoarivaoù, ma tivizas ar Parlamant serriñ anezho. Ar margodennoù avat, a oe espernet, hag a lakaas war o roll an dramaoù meur, re Shakespeare dreist-holl.

Gant addonidigezh ar Stuarded, hag adsavidigezh ar c'hoariva, ar margodennoù a teuas en dro d' o roll-labour kozh, met kavet o doa un dudenn nevez : an « old vice », an diaoul fentus kozh, a oa deuet da vezañ Punch. E anv, sklaer eo, zo un diverradur eus hini Punchinella. Ur « Punch Theater » a vo digoret e Covent Garden e 1711. Istor ar margodennoù e Bro-Saoz a vo hiviziken hini Punch.

N' eus netra da lavaret diwar-benn Bro-Spagn, nemet ez eo bet degemeret ha spagnolekaet Pulcinella.

An italiiz zo deuet da vezañ mailhed war ar margodennoù dre neudennoù. C'hoari a reont ar c'hoarigan, gant laz-seniñ ha korolladeg.

324

E Bro-Alamagn, ar c'hiz eus ar margodennoù, degaset gant ar Saozon, a reas berzh, hag a saveteas ar c'hoariva, aet da get e-doug ar brezel tregont vloaz.

Istor ur Yann Faust, hag eñ studier war an hudouriezh, achantour tamallet da vezañ igromañser, sodamad, touer-Doue, ha me ' oar, zo bet kontet en ul levr : ar Faustbuch, savet gant Yann Spiess, e 1587. Troet e galleg hag e

saozneg, ar gontadenn a servijas da vMarlowe da sevel e Faust (an hini a zo bet kempennet e Brezhoneg gant Roparz Hemon) ; Faust Marlowe zo bet degaset e Bro-Alamagn gant ar Saozon, ha c'hoariet gant ar margodennoù e-doug ar brezel Tregont Vloaz. Ha Goethe en deus savet e Faust goude bezañ gwelet c'hoari ar margodennoù.

E Frañs, e dibenn an XVIIIvet kantved ha derou an XIXvet, Polichinelle a gilo dirak Guignol. Hemañ zo bet ganet e Lyon. E anv, evel dre zegouezh, zo atav a orin italiat : Chignolo. Da heul an dilabour degaset gant an dispac'h gall, ur sidaner, Laorañs Mourguet e anv, goude bezañ aet da driakler, tenner dent, hag all, er foarioù, en em lakaas da sevel ur c'hoariva margodennoù. Berzh a reas e-touez an dud vunut, dre ma kavas an tu da enkorfañ en e dudenoù, ene ar bobl, gant he yezh, he zroioù lavar, he frederioù, hag ivez he laouenedigezhioù. En hevelep mare, e weler unan all o tont d' ar vuhez, dindan an anv a Lafleur, en Amiens, hag a reas berzh evit an hevelep abegoù ha Guignol e Lyon. Diwar skouer ar re-mañ, e vleunias ar margodennoù e Bro-Wallonia, Bro-Flandrez, ha broioù ar Roen. Ar boaz a oe kemeret da sevel bagadoù hag a yae da redek dre Frañs a-bezh. Bagadoù all a chome pep hini en ur rannvro. Anvioù o renerien zo deuet betek ennomp. E-giz-se e ouezer e c'hoarie Guerard e broioù ar c'hornog. Met betek pelec'h ez ae en XIXvet kantved, broioù an « Ouest », evel ma lavaront. Dav e oa dezho, moarvat, chom war harzoù ar brezhonegva, rak ar yezh a oa ur skoilh, d' ar mare-se. Ha din da c'houzout, n' ez eus e neblec'h anv ebet eus ur c'hoariva margodennoù e Breizh. Marteze o doa hor c'henvroiz a-walc'h gant o c'hoariva komediañcherien.

Lezomp a-gostez emdroadur ar margodennoù italiat, austriat, alaman. Ret eo gouzout koulskoude, ez eo chomet ar margodennoù un dra a bouez er broioù a oa gwechall dindan yev Aostria. Drezo alies, he deus ar bobl wasket lavaret ar pezh a soñje, ha renet he stourm. E skol-veur Praha ez eus ur gador-gelenn war ar margodennoù.

325

Dav menegiñ re Bro-Durki, gant Karagheuz, hag a zo e gwirionez ur c'hoariva dre skeudennoù.

Mar taolomp ur sell war dibenn an XIXvet ha derou an XXvet kantved, e welomp an arzoù poblel o vont da get.

N' eus ket ezhomm mont pell evit kompren kement-mañ. Sellomp petra eo deuet hor bro da vezañ : ene hag ijin ar bobl a zo aet da netra. Petra a zo da damall ? Ar sinema ? Ar skingomz ? Ar skinwel ? Emdroadur an ijinerezh ? Dreist-holl : emdroadur ar vuhez vodern, ha tec'hadeg tud ar maezioù etrezek ar c'hêrioù bras. Birvidigezh ar bobl a zo marv, ha n' eo ket hepken e Breizh. An tudenoù hag a oa bet ijinat gant ar bobl n' int ket komprenet ken gant ar bobl-se. Aet eo Guignol da ur c'hoariell evit ar vugale hepken.

Dav vo gortoz ar mare a-vremañ evit adgwelout ar margodennoù. O tont en dro emaint, eus broioù kreiz-Europa : Polonia, Tchec'ho-Slovakia. Adganet int bet e-pad bloavezhioù kriz an eil brezel bed, ma na oa c'hoariva all ebet, ha m' o deus ur wech ouzhpenn, kavet an tu da daolenniñ buhez an dud sujet.

Ya, o tont emaint, ha dindan meur a stumm, hervez ijin ar re a ra war o zro. E reter ar Frañs e reont berzh. Traoù kaer a zeu ganto. Gwelet em eus, da skouer, e Charleville, un arvest eus ar Pevar Mab Hemon. Klevet em eus lavaret ez eus ur strollad e Naoned. O tont e Breizh emaint enta, met e galleg, siwazh. N' hon eus ket amzer da goll ken, ha poent bras eo en em lakaat d' al labour.

Daoust hag ez eo ar c'hoariva margodennoù ur gwir c'hoariva ? N' eo ket dav tabatal bremañ war ar poent-se. Hep termal e lavaran ya. Met arabat d' ar margodennoù klask bezañ heñvel ouzh an dud wirion. Ra chomint ar pezh ez int, gant o c'hevren dezho o-unan. Arabat krediñ e vefe dav ober gant ar margodennoù taolioù dreist, evel ma ra margodennoù dre neudennoù. Se n' eo ket tachenn ar c'hoariva. Hini ar sirk, ne lavaran ket.

Hor pal zo lakaat hor poupiged da ober c'hoariva, da lavarout eo lakaat trivliadennoù an tudennoù da dremen, n' eo ket dre o jestraouerezh, met dre o emzalc'h hepken. Personelezh ar c'hoarier eo a zle tremen e korf ar vargodenn.

326

An arnodennoù bet kaset da benn e K.E.A.V, daoust dezho bezañ bet graet buan ha buan, o deus diskouezet kement-se, ha diskouezet ivez ez eus tu da vont kalz pelloc'h c'hoazh.

Gwelet hon eus pezhioù berr fentus. Peur e welimp hon dramaoù meur ? Ne gredan ket distagañ anv Gurvan.

Ha koulskoude, setu aze un huñvre kaer ! Gwelet e vez e Bro-C'hall tammoù eus ar Pevar Mab Hemon. Peur e vint c'hoariet e Breizh, e Brezhoneg ?

Klasket hon eus heuliañ ar margodennoù en Ejipt, Gres, Azia, Europa. Gwelet hon eus anezho en-dro d' hor bro, e Bro-Itali, Bro-C'hall, Bro-Flandrez. Gouzout a reer en deus bleuniet ar c'hoariva e Breizh er c'hantvedoù tremenet. Meneget em eus ar Gomediancherien. Daoust ha ne oa ket ar c'hoariva-se un doare c'hoariva margodennoù ? Ar re o deus gwelet margodennoù ar C'houldri Kozh e Pariz, a gompreno mat ar pezh a fell din lavaret : gwiskamant ar personaj zo ur vargodenn vras linenekaet, maskl ha dilhad, hag a vez douget gant ar c'hoarier dirak e zremm, un tamm evel er c'hoariva japanat.

Un dever eo evidomp mirout na kouezhfe en ankounac'h, teñzor hor c'hoariva, n' eus forzh pegen izel e vefe aet. Ar margodennoù, hag i hepken, me gred, a vefe gouest da lakaat ar c'hoariva brezhonek da adsevel en hor bro, en amzer a-vremañ, e-giz m' o deus graet meur a wech e broioù all, a-hed ar c'hantvedoù.

Prezegenn graet e Kamp ar Vrezhonegerien,
Mur 1968.

Walter Scott romantour keltiek

Romantoù Walter Scott ne vez ket taolet kalz a berzh outo. Diwar fae e vezont troc'het ha distroc'het, ha lakaet er stumm-se war roll an embannadurioù evit ar vugale. N' eus ket diouto lennegezh, a lavarer : un tammig diverr-amzer a gaver ouzh o lenn, ur wech krennet, ha setu holl. N' on desket na falloc'h na gwelloc'h eget an darn vrasañ eus an dud, hag anzav a ran n' em boa lennet morse c'hoazh romant ebet gant Walter Scott, nemet e vefe Rob Roy, berraet spontus, en ur mouladur keinet-ruz bet roet evel « priz » en ur skol bennak war-dro fin ar c'hantved diwezhañ, ha diskoachet ganin e grignol va mamm-gozh.

Emaon o paouez lenn *The Heart of Midlothian*. Daou vloaz 'zo, o komz gant Robert McIntyre, e oa bet erbedet din ar skrid-se evel unan eus romantoù gwellañ Walter Scott. Rak e Skos, dre chañs, e vez lennet c'hoazh e levrioù. Klasket em eus gwelout penaos e oa disheñvel Scott eus ar romantourien a-vremañ - gant-se perak ne oa ket prizet muioc'h - hag ivez petra rae dezhañ, daoust d' ar c'hiz o kemmañ, kaout un dalvoudegezh padus.

Soñjal a ra din ez eus un dra eeun-souezhus a vir hiziv, ouzh skridoù Walter Scott, da vezañ lennet kalz : bez ez int al lennegezh eus ur mare m' o deveze an dud amzer. Amzer da skrivañ, evel just : met al levrioù a zo bremañ echu abaoe pell hag ar skrivañ anezho n' eo ket mui ur gudenn ; ken-se, dreist-holl, amzer da lenn. *The Heart of Midlothian*, evel m' emañ embannet e Collins Classics, en deus tost da 500 pajenn moulet-munut, da lavarout eo danvez un hanter-dousennad da nebeutañ eus ar romantoù poliserezh a vez ganto ar brud hiziv. N' eo ket dre fent e komzan eus romantoù poliserezh, rak sellout a ran outo evel ur stumm dedennus ha talvoudus a wir lennegezh. Met kemerit skridoù zo gant tud vrudet a-vremañ : Françoise Sagan. Un dra evel *Aimez-vous Brahms ?* a zo klañvidik, izil, treut ha digig - isvaget - e-skoaz krouadurien bagol, fetis ha skoaziet-ledan Walter Scott. Evit lenn Scott, na petra 'ta, e ranker kaout amzer : etre an abadennoù-pellwel hag al leuniañ paperachoù evit ar stad, etre bleniañ ar c'harr - ken peogwir ez eus ur c'harr da vleniañ, alies - ha mont-dont eus ar gêr d' al labour, pegoulz e chomfe gant an den a-vremañ amzer da lenn, nemet e vefe romantoù polis, hag ar romantoù all a amprest ar muzulioù anezho, traoù a c'heller lonkañ en un nozvezh, hag ho talc'h gant ar c'hoant-gouzout, evel ar filmoù fall troet a-gilometradoù gant ar sinema amerikan. Tud yaouank, bugale, ha c'hoazh, a c'hell kavout an amzer marteze, ket zoken tud war o leve. Ne c'hell romantoù Scott bezañ brudet adarre nemet pa vo bet adkavet gant an den frankiz da soñjal, da huñvreal, da ober netra - pa baouezo da vezañ bountet gant e implijer pe e berseptour war hent ar c'hrouiñ-madoù, pa vo deut mare - rak n' eo ket deut, kaer zo lavarout - ar « civilisation of leisure ». Ken ac'han, ra reno Agatha Christie (falloc'h rouanez a c'hellfe bezañ kavet a-hend-all) !

328

Lavaret em eus e veze dalc'het an den, al lenner, evit pezh a sell ouzh ar romant a-vremañ, gant ar c'hoant-gouzout. Diazezet eo micher ar skrivagner war ar « suspense » evel ma lavarer. Ne zle ket al lenner gouzout dibenn an istor ken n' en devo tizhet ar bajenn diwezhañ eus al levr : ne zle ket kaout c'hoant ebet da ziskregiñ diouzh ar skrid, daoust d' ar c'hement a draoù all a vez o sachañ e evezh. Ar « suspense » a-hend-all ne vez ket hepken e disoc'h an darvoudoù : gouzout piv en deus lazhet pe piv a varvo. Ar « suspense » a zo ivez en doare ma respont tud ar romant ouzh an degouezhioù. Evel just, ne ragweler morse petra vo graet ganto : tud ken iskis a vez danevellet deomp o istorioù. Zoken e c'hellfed lavarout : n' eus nemet ar re n' int ket evel an darn vrasañ hag a vez kavet dellezek eus ur studi. Abaoe m' eo bet Gide o c'haloupat war-lerc'h paotredigoù eus Norzh Afrika, ne vez ket mui an dud heñvelreizh dedennus a-walc'h. Al louzeier nevez a bourchas skeudennoù kalz muioc'h dic'hortoz. Romantoù a zireizhder hepken a zere ouzh ar mare atomel.

N' eus, e Walter Scott, nag an eil suspense, nag egile. E derou ar skrid e vez lavaret deomp ez-resis, ez-munut petra zo vont da c'hoarvezout. Er raklavar hir a zo da *The Heart of Midlothian* e tispleger diazez istorel an danevell : Effie Deans (an anv-se a zo bet roet d' ar plac'h er romant) a zo deut, hag hi dizemez, da vezañ dougerez ; ganet eo ar bugel, met ne chom roud ebet anezhañ ; ne oar ket ar vamm petra eo deut da vezañ ; hag ul lezenn a zo, e Bro-Skos, o lavarout kement-mañ : ma c'hoarvez d' ur plac'h yaouank genel ur bugel, ha ma teu ar bugel-se da vervel, pe hepken ma ne c'heller ket diskouez ar bugel-se, e vo sellet ar plac'h evel muntrevez, ha barnet d' ar marv, ma n' eo ket gouest da brouiñ he deus kemeret diarbennoù a-benn ar c'hanedigezh, he deus goulennet skoazell, pe da nebeutañ he deus lavaret da unan bennak e peseurt stad en em gave. Effie Deans a oa klañvet-bras da vare ar gwilioudiñ, n' eo ket gouest da lavarout petra zo bet graet gant he bugel, ha n' he deus meneget tra da zen. He c'hoar, Jeanie Deans, a zo goulennet diganti, gant difennour he c'hoar, displegañ dirak al lez-varn he doa bet divizoù gant Effie diwar-benn kement-se, he doa Effie fiziet enni : an dra-se hepken a savetaio dezhi he buhez. Jeanie Deans a nac'h lavarout un dra n' eo ket gwir : displegañ a ra d' ar varnerien he deus Effie nac'het atav lavarout tra, zoken pa c'houlenne-hi digant he c'hoar perak ha penaos en em gave klañv. Barnet eo Effie Deans d' ar marv eta. Met, m' he deus Jeanie nac'het ober un dra a-enep d' he c'houstiañs, n' he deus ket c'hoant da chom hep ober netra evit he c'hoar : war droad ez a betek London, da aspediñ ar Roue da lezel he buhez gant Effie. Gounit a ra, ha saveteet eo ar plac'h yaouank. Un darvoud istorel eo kement-mañ ; hag, ouzhpenn, an aergelc'h hag ar c'hendegouezhioù a zo gwir e-keñver istor ivez : d'ar mare m'emañ Jeanie o vont da London, emañ pobl vunut Edinburgh o paouez krougañ un ofiser, James Porteous, hag en doa lakaet e soudarded da ziskargañ o fuzuילוù war gêriz. Kement-se, ha kounnar an uhelidi e London, a lakaio labour Jeanie Deans da vezañ kalz diaesoc'h : met dont a raio a-benn. Ken-se, zoken a-raok ma vefed kroget da lenn ar romant, e ouzer, ez-resis, petra c'hoarvezo : morse n' en devo aon al lenner na gollfe Effie Deans he buhez ; morse n' en devo aon na errufe ket Jeanie Deans e koulz e London, pe e c'hwitfe war he zaol : gouzout a ra, adalek an derou, ez echuo mat pep tra, ha penaos ez echuo mat pep tra. Er c'heñver-se, eta, n' eus « suspense » ebet.

Hag e-keñver oberoù an dud ivez, netra dic'hortoz. Bremañ, evel just, e seblant an dra-se souezhus a-walc'h : ne ziskouezer ket tud o redek war-lerc'h an LSD pe tud o lonkañ whiskey a donelladoù pe poliserien heñvel ouzh laeron o varc'hata gant laeron heñvel ouzh poliserien pe ur wreg yaouank oc'h en em c'houlenn hag-eñ ez aio kuit gant an amezeg pe chom gant he gwaz. Diskouez a reer hepken tud o klask ober o dlead : oc'h en em c'houlenn pelec'h emañ o dlead hag ouzh hen ober ur wech m' o deus e gavet. An holl er romant, zoken ar plac'h yaouank he deus « faziet », a glask ober o dlead. A-benn ar fin e tlefe kement-se bezañ evel un dudi nevez d' al lennerien a-vremañ. Soñj a zeu din, er c'heñver-se, eus un dresadenn fentus amerikan : renerien ur gompagnunezh-sinema a zo o tivizout diwar-benn danvez ur film, hag unan a ginnig : « Ha ma vefe diskouezet, evit cheñch un tammig, hag evit skeiñ spered al lennerien, ar plac'h o timeziñ a-raok kaout ar bugel, e-lec'h goude ? » Etre Gide ha Céline, ha c'hoazh, gant e gaozioù gros, ez eo kalz yac'hoc'h Céline eget un den seven, figus e c'herioù, a skrivas *An Nor Strizh*, e seblant Walter Scott bezañ eeun-murbet, ar peizant en e voutoù-koad. Met ne gomprenan ket perak e vefe nebeutoc'h dedennus, en ur romant, tud a glask ober o dlead eget tud na ouzont ket zoken o deus un dlead.

Diwar e benn, evel diwar-benn Dickens, e vo komzet a baourentez psikologel. Un eneonezh disheñvel o deus e dud, savet e reolennoù strizh an iliz presbuteriat, diouzh eneonezh an dud a blij hiziv d' ar saverien-romantoù. Ha c'hoazh : daoust ha ne vez ket ken strizh-all, a-wechoù, ar reolennoù-spered, hiziv an deiz ? Skrivagnerien Rusia ne vez ket gwall-gaer ar vuhez ganto ma 'z eont er-maez eus an hentoù aotreet. Hag e lec'hioù all ne gaver ket zoken a skrivagnerien o krediñ mont er-maez eus an hentoù-se. Sur-mat, ne oar ket Walter Scott, ket muioc'h eget Dickens, skejañ ha diskejañ menoizioù : met e dud,

ret eo lavarout, ne chomont ket da chaokat menozioù a c'hellfed o skejañ : o menozioù a dro diouzhtu da ober. Ne chomont ket hir-amzer d' en em c'houlenn, da brederiañ : ar vuhez a c'halv. Engouestlet e vezont atav, n'int ket arvestourien hepken eus ar pezh a dremen. En o oberoù eo en em velezour o spered : o eneoniezh a zo eneoniezh an ober, eneoniezh tud a rank chom e-barzh meilh ar vuhez, ha n' eo ket eneoniezh tud en em denn en o zoull evit prederiañ, evit en em c'houlenn hepken, hep dont morse da zisoc'h ebet nemet e vefe d' un nac'hadenn eus ar vuhez.

331

Ma n' emañ ket dudi romantoù Walter Scott er « suspense » pelec'h emañ eta ? Bez emañ en arz an danevellañ. Ne deo ket Walter Scott ur romantour e ster nevez ar ger, bez ez eo un danevellour a gas betek e boent pellañ, e boent uhelañ arz kozh ar « story-telling », arz an danevellañ. Heñvel-mik eo e zoare ouzh hini danevellourien gozh Iwerzhon, pe ouzh hini ar gonterien a zibune marvailhoù e korn an oaled. Gouezet e veze en a-raok, ez echufe mat an istor, e timezfe Yann gant merc'h ar Roue, e vefe trec'h an aerouant drouk ; an dudi a oa hepken er c'hontañ, el livañ, el lakaat an degouezhioù da glotañ : an troiennoù a-raok dibenn a oa pouezusoc'h eget an dibenn e-unan, hag e veze anavezet adalek an derou. Heñvel eo an arz-se ouzh arz skulterien Iwerzhon, ouzh arz livourien an dornskridoù kozh, a gemer kement a levenez o lakaat linennoù d' en em weañ evit dont holl d' an hevelep diskoulm. Heñvel-mik eo, hon eus lavaret ouzh arz ar varvailherien. Kudenn ar romant n' eo ket petra ranker ober - reolennoù buhez o deus an dud, a verk ar pal diouzhtu - met penaos hen ober. Hag arz ar c'honter a zo neuze displegañ an darvoudoù, diskouez ar mont war-raok, an trec'h war an holl ziaesterioù a sav an eil goude egile, ar Pilgrim's Progress war du ar pal n' eo bet morse nag en arvar na kuzhet.

Hag ur mestr danevellour ez eo Walter Scott. Gouzout a ra livañ e vro. Ha pezh a zo heverk, p' hon eus ni Kelted ur sevenadur diwar ar maez, muioc'h, ur sevenadur eus ar vuhez en natur, pa blij deomp koadoù, parkeier, stêrioù ha mor muioc'h eget kêrioù bras ha tiez, e kar, hag e oar Walter Scott taolennañ kêrioù kozh Bro-Skos hag o zud : amañ e *The Heart of Midlothian*, kêr gozh Edinburgh. Karterioù bremañ distrujet, an toull-bac'h kozh, ar stalioù bihan en-dro dezhañ, ar mogerioù kreñv gant an norioù dindan gward keodediz, kement-se a zo e romant Scott, kichen-ha-kichen gant taolennadurioù kaer eus maezioù hag aberioù Bro-Skos. Gouzout a ouio dre ma tremeno an istor, diskouez ivez kened sioul ha kempenn maezioù druz ar plaenennoù saoz. Met netra n' eo tomm d' e galon evel da galon Jeanie Deans, kement hag ar glen, al lammoù dour, ha lennoù bras e vro. An dachenn en-dro da Zunedin hag, uheloc'h e gwalarn, ar menezioù tostañ ouzh an uheldirioù a ra d' e istor ur framm meurdeus, a zaskren hag a veulgan diouzhañ doare an danevell. Gouzout a ra taolennañ tud e vro. Da reiñ muioc'h c'hoazh ar santadur a vuhez, en deus taolet evezh bras da ober gant ar stumm yezh a c'helle bezañ en implij gant an dud e gwirionez. Ar Saozon a gomz saozneg. Ar varnerien, ar re a zo renerien e mod pe vod, a gomz saozneg ivez. Met tud vunut kêr, ha tud ar maezioù, a gomz skoseg. N' eo ket skoseg ken glan hag hini MacDiarmuid pe Douglas Young : kemeret en deus Walter Scott doare-skrivañ ar saozneg hag alies a-walc'h o devez an divizoù liv ur saozneg pailhuret gant gerioù skosek. Met n' eo ket sur e vefe bet ar stumm yezh-se ken pell all diouzhañ ar pezh a oa komzet e gwirionez e-touez tud ar mare evel m' en deus o anavezet.

332

Ha neuze - setu perak e oar livañ anezho ken mat - kompren a ra tud e vro, muioc'h : o c'harout a ra. Tad Effie ha Jeanie, Douce Davie Deans a zle bezañ bet pimpatron nouspet ozhac'h eus mare Scott, start en o feiz, o sellout ouzh ar vuhez evel un dra sirius-bras, lorc'h enno gant o bro, ha bet oc'h en emgannañ evit ar frankiz. Reuben Butler a zo ur skouer all : an *dominie* paour, met gredus, hanter-skolaer, hanter-den-a-relijion, a gav plijadur o lenn ar skrivagnerien latin koulz hag o studiañ mistri ar relijion. Hag an holl e vevañ en ur gevredigezh diazezet war studi ar Bibl, war ar pedennoù e kumun, war ur gristeniezh teñval a-walc'h, rust ha dibleg.

En-dro dezho, sichenn ar romant, ez eus re all, livet-brav, buhezek-souezhus, tud un tammig er-maez eus an doare boutin, ken bev ha Micawber e

romant Dickens : Saddletree, an den a zilez e stal evit tremen e vuhez el lez-varn hag a gred dezhañ ez anavez pep tra diwar-benn al lezennoù. Dumbiedikes, an noblañs kozh, hanter-labourer-douar, mut, teñval, diijin, feal, ha tostoc'h ouzh ar Ouezeled, Duncan Knockdunder, brabañser, ever, emganner ha pitaouer. Kalz a lavaro ez eo buhezec'h taolennadur ar re-se eget taolennadur Jeanie Deans ha Douce Davie he zad, ne gredan ket, nemet e soñjfed ez eus muioc'h a vuhez en hini a ev hag a gan chañsonioù sart, eget en hini a bed hag a gan kantikoù. Lakaomp un doare disheñvel a vuhez, met ket muioc'h.

333

Ur rummad tud all a zo er romant, ur rummad tud niverus a-walc'h e Bro-Skos evel e pep bro e lec'h m' en deus ar stourm broadel - ar stourm emzifenn a-enep ar mac'homer - kaset kalz tud da vevañ er-maez eus al lezenn. Bez ez eus al laeron evel Ratcliffe, ha n' eo ket souezh marteze gwelout al laer cheñchet gantañ mistri, oc'h echuiñ evel gward an toull-bac'h ; bez ez eus floderien o c'hoari kazh ha logodenn gant ar valtouterien, a-wechoù oc'h en em gannañ ganto, ha bez ez eus erfin rummad an « tinkers », an dud a vev dieub o vont a-hed an hentoù en ur ober mil vicher vihan, anezho tud chomet er-maez eus ar gevredigezh evit abeg pe abeg ; bez ez eus en o zouez emsaverien eus an Uheldirioù, bugale gollet, souderien podoù kozh, ket a « romanied » evel en douar bras avat. Ne santer ket e Walter Scott kalz a vadelezh e-keñver an « tinkers », nebeutoc'h eget e-keñver ar floderien, hag int koulskoude ul lodenn dedennus a-walc'h eus poblañs ar vro. Daoust ha n' eo ket ur plac'h eus ar meuriadoù-se hag a zo hiziv e-touez gwellañ kanourezed pobl Bro-Skos, Jeanie Robertson ? Hag unan eus pennadoù fromusañ levr Walter Scott a zo an hini matispleg ennañ marv Madge Wildfire, plac'h an hentoù : kollet he fenn ganti, etremeno hec'h eurvezhioù diwezhañ o kanañ, ha marv enni pep tra ne chom bev nemet « spered ar c'henson ». Brav a-walc'h ur seurt dibenn evit merc'h ur bobl a zo ken kaer he sonerezh, den dreist da sonerezh pobloù all, evel hini ar C'hallaoued, da skouer. Ha koulskoude santout a reer e liv Walter Scott an dud-se diouzh an diavaez, tra ma 'z eo diouzh an diabarzh e taolenn kouerien pinvidikañ e vro : o anavezout hag o doujañ a rae gwelloc'h sur.

Un dra zo plijus, goude holl, evit ur C'helt : ar Saozon an hini eo a vez ar re fall, pe ar re fentus, er romant. N' eus ket, a-hend-all e doare Walter Scott da ober fent eus ar Saozon, an drougiez a vez er Saozon oc'h ober goap eus ar Gelted. Den fall ar romant, an hini a gas Effie d' he c'holl, a zo ur Saoz ha c'hoazh n' eo ket fall penn-da-benn, ha dasprenet eo gant ar c'hastiz a sko an tonkadur warnañ ; an Itron Dolly Dutton, genidik eus maezioù don Cheshire a lak Skosiz da c'hoarzhin diwar he spont dirak an dud kilted ha dirak ar mor. Hag e Bro Saoz, n' eo ket e Bro Skos ez eo lazhet Madge Wildfire gant an engroez. Met ur wech c'hoazh, n' eo ket ar Saozon fall, na du da vat. An Itron Dutton a zeuio zoken da vezañ hanter Skosadez. N' eus nemet unan a vezo ur gwir ziaoul, pe diaoulez kentoc'h : Meg Murdockson. Ha c'hoazh un digarez bennak a c'hell bezañ kavet d' he oberoù : gwareziñ a ra he merc'h evel an digrez he re vihan, zoken goude m' he deus ar verc'h-se kollet he spered.

334

N' eus ket eta, e romant Walter Scott, a dud fall da vat pe da viken : bez ez eus tud santel, ha tud all a gouezh er pec'hed, met a zo dasprenet en un doare bennak pe dre o finijenn, pe dre grizder o marv. Rak pal Walter Scott n' eo ket hepken diduañ : fellout a ra dezhañ ivez kenteliañ. N' hen kuzh ket. Setu ar glozadenn a lak d' e romant : « Lenner, ne vo ket bet displeget an danevell-se en aner, ma komprener ar gentel a zo enni : na c'hell morse un torfed, daoust dezhañ degas a-wechoù brud ha dellid er bed-mañ, lakaat un den da vezañ eürus e gwirionez, e vez ar frouezh put eus hon torfedoù oc'h azviñ pell goude m'eo bet graet hon oberoù fall, nag evel tasmantoù ar vuntridi, oc'h heuliañ da viken kammedoù an drougoberourien, hag e vez atav gwenodennoù ar furnezh, daoust na gasont ket alies da veurded ar bed-mañ, hentoù al levezeg hag ar peoc'h ».

Merket em eus e oa heñvel skridoù Walter Scott ouzh kontadennoù pobl dre o doare : bez ez int ivez dre o fal : skoueriañ. Gouzout a ran e vez lakaet kement-se d' ur gwall gant skolioù lennegezh zo. Met daoust hag e vez morse e gwirionez ur pennad lennegezh hep pal ? Atav e klask levezonañ, ha seul

efedusoc'h e vez e gentel ma ro da grediñ n' en deus kentel ebet da reiñ, evel ar galloudoù-se a vac'hom e anv ar frankiz, pe a zisevena en anv ar sevenadur. Goude ur prantad a arzelezh, ma tegemered da gredenn e oa arabat d' al lennegezh kelenn, eur deut en-dro d' ur meizad reishoc'h eus ar pezh a vount an dud da skrivañ : al lennegezh engouestlet eo hiziv ar c'hiz, ha skrivañ a ra V. Georghiu evit an hevelep abegoù ma skrive an itron Beecher-Stowe, ha dindan an hevelep atiz ivez. Un diforc'h sklaer a zo koulskoude etrezo ha Scott : int a sav o istor en-dro d' un den ijinat a vo evel un arouez hag e vo gweet en-dro dezhañ holl neudennoù ar gudenn : un den skouer lakaet en un enkadenn-skouer : arz ar skrivagner a vo lakaat kement-se da vezañ heñvel ouzh ar vuhez. Walter Scott, en enep, a gemer en e romant tud a zo bet anezho e gwirionez hag a zispleg darvoudoù a zo bet anezho ivez : pezh a ra ar skrivagner a zo dres ar pezh a ra ar marvailher, displegañ dre verniañ munudoù, dre adkrouiñ an aergelc'h en e zegouezhioù soutilañ, dre zisplegañ en-hir doareoù hag hentenoù an istor. E arz a zo lakaat da advevañ kentoc'h eget lakaat da vevañ. Hini al luc'hskeudenner ez eo : ne zeuio santadur ar vuhez nemet diwar resister, fealder ha leunder luc'hskeudennel an daolenn. Diwar ar munudoù e sav ar skeudenn : n' hon eus ket aze taolioù barroù-livañ stlapet gant un dorn ijinat-sur, met mall warnañ ; bez hon eus un adskeudennadur priminik eus ar wirionez en amzer hag en ec'honder. N' eo ket Picasso met Monet. An doare arz-se - goude stumm an danevell hag ar c'hoant da gelenn - eo an diwezhañ tra hag a stag c'hoazh Walter Scott ouzh hor rummad meur a gontadennerien-bobl.

335

Meur a wech er skrid em eus meneget Dickens ha bez e c'heller en em c'houlenn perak ez eo brudetoc'h, anavezetoc'h ha lennetoc'h an eil evit egile pa oant o daou ken heñvel. Krediñ a ran n' eus nemet ur respont : dre ma oa unan Skos, hag egile Saoz, ha dre ma 'z eo pobl egile he deus gounezet ez-politikel. Yezh, menozioù hag istorioù Scott ne c'hellont bezañ na gwall-zedennus, na gwall-gomprenus d' ar Saozon ha n' eus enno evito nemet hoal an « eksotelezh », al livusted a gaver gant ar pobloù « gouez », goude ma 'z int sujet, pe ur mare zo bet an hoal a zeue diouzh ar c'hiz : ar c'hiz bet krouet gant ar rouanez Victoria p' he deus savet he c'hastell e Balmoral a-raok sevel - evel ma lavar an Iwerzhoniz diresped - delwennoù da John Brown, he gward-chase skosat. Met kement-se a zo berrbadus, ar seurt hoal a dremen buan. A-benn an diwezh, e chom Walter Scott ur romantour kelt, hep muiken.

Broadelour ez eo : ar stourm evit frankiz ar vro a zo meneget meur a wech er romant-se, ha n' eo ket koulskoude diazezet war unan eus an darvoudoù-meur anezhañ. Met e Vroadelouriezh n' eo ket tre diouzh ar gizidigezh hag ar gredenn a-vremañ, er skrid-se, da nebeutañ en em ziskouez Scott evel un noblañs eus al Lallans hag en deus war un dro enebiezh ouzh Gouzeled an Uheldirioù, enebiezh ouzh ar Saozon met doujañs ouzh ar roueelezh dre ma oa, en e soñj, koulz roueelezh Bro Skos ha roueelezh Bro Saoz. Lakaat a ra da dud veur ar Skosiz o deus stourmet a-enep ar Ouezeled a ziskenne eus o menezioù war-du douaroù pinvidik an Izeldirioù. Lakaat a ra da dud veur ar Skosiz a glask, e London, tennañ tra-pe-dra evit o bro digant ar roue goude ma 'z int aet e-barzh ar framm Saoz, e-barzh ar « sistem », goude m' o deus en em gannet evit ar framm-se. Diskouez a ra ur gredenn souezhus e daoueelezh Bro-Skos : gouezelegezh an douaroù uhel enebet ouzh saksoniezh an douaroù izel. E-berr : brudañ a ra alies menozioù ijinerien widreus an *Divid ut impera*. Met ur seurt tro-spered a zo istorel ivez : bez e veze alies anezhañ e-touez an uhelidi stag ouzh lez roueel Bro-Skos ha ne zlefe ket bezañ re zisprizet : alies en eus toullet an hent d' ar stumm nevez a vroadelouriezh dre virout bev e-touez an holl ar santadur a vroad.

336

Unan eus skrivagnerien vras Keltia ez eo Walter Scott pa vez kemend-all o klask awen hag ijin er-maez eus o bro o-unan, en deus lakaet da advevañ gant ur fealder luc'hskeudennel ur mare ha rummadoù-tud eus Bro-Skos. Dre zoare e arz, e c'hell bezañ sellet evel unan eus heulierien hor marvailhourien gozh ; dre spered e arz, e c'hell bezañ sellet evel unan eus diaraogerien hor broadelourien nevez. Bezañ chomet skosat, bezañ chouket e skosadelezh, a zo bet un harz, muioc'h eget ul lañs, d' e vrud. Met evel tud e romant, e ouie pelec'h e oa e zlead. Ha ken evel den prevez pa eo en em lazhet ouzh al labour evit paeañ an

dleoù savet diwar aferioù fall - ken evel ezel eus ur gumuniezh vroadel, ez eo aet betek penn e zlead. Evel romantour e tegas da soñj gant muioc'h a ampartiz ur C'helt all, ar Breizhad Paol Feval. Ne gredan ket e vefe mat ankounac'haat nag an eil nag egile. E mareoù teñval o deus, hervez o soñj, ha diouzh doareoù an amzer, gwir eo, met gant kalon ha fealded, dalc'het ar flamm war enaou.

MUR E BREIZH-IZEL

Pregezenn bet displeget e Kamp ar Vrezhonegien e Mur

An daouzekvet a viz Genver, pa resevis niverenn 125 " Al Liamm ", goude bezañ taolet ur sell war roll ar pennadoù, e lammis, evel boaz, war an " Notennoù " hag e lennis gant plijadur e tlee " Kamp ar Vrezhonegerien " bezañ dalc'het amañ.

Met pa welis e oa bet lakaet Mur e Breizh-Uhel, em boe nebeutoc'h a blijadur ha me 'vat da skrivañ raktal, war an tomm, d' an itron de Bellaing. « Daonet vo ken, emezon-me, ur pikol fazi hoc'h eus graet aze... » Ul lizher hegarat a resevis, eveljust, ha lakaet e voe urzh war bep tra prim-ha-prim.

N' eo ket neuze evit diskouez va imor fall e teuan me amañ, met evit prouiñ eus va gwellañ emañ Mur e Breizh-Izel, pezh a roio tro din d' ober un tamm istor ha da gomz eus stad ar brezhoneg er barrez ha war-dro.

*

Evel ma ouzoc'h, abaoe an Xvet kantved, da lavarout eo abaoe aloubidigezh an Normaned, harzoù pellañ ar brezhoneg er vro-mañ a heulie an Oult (an Oust evel ma vez lavaret bremañ). Ar stêr-se a grog du-hont tost da Gintin, a dremen tostoc'h c'hoazh da Uzel (pe An Uhel), er Hilio, Sant-Telo ha Sant-Karadeg. Betek eno e teue, a-raok ar Reveulzi, eskopti Kemper. Mur a oa ur barrez veur eus an eskopti-se hag he ferson a oa zoken ur seurt Vikel-Vras, evel hini Botoa.

338

Hervez an darn vrasañ eus kartennoù ar XVIIvet ha XVIIIvet ha skridoù Dubuisson-Aubenay, linenn bellañ ar brezhoneg a ziskenn goude Sant-Brieg en tu all da Gintin ha da Loudieg. Met en ur gartenn all ez eus bet komzet outi gant Fanch Gourvil hag e vez kavet e darn eus skouerennoù istor Breizh Bertrand d'Argentré, al linenn a dremen hanter-hent eus Mur ha Loudieg, pezh a zo, moarvat, tostoc'h d' ar wirionez. Hervez ar c'horonal Huerre (Société d'Emulation 1952), al linenn-se n' he deus kilet nemet un hanter-lev etre ar XVIIvet kantved ha 1886 hag un hanter-lev all dre vras etre 1886 ha 1941.

Evel m' em eus skrivet meur a wech dija, e chapel Sant-Elouan, e parrez Sant-Wen, an Tad Maner a gomzas deiz sul ar Pantekost 1650, e brezhoneg diouzh ar beure hag e e galleg diouzh kreisteiz.

E 1780, Ogée a lavar e veze komzet brezhoneg e Mur hag he ziv drev pe merc'h-parrez, Sant-Koneg (1) ha Sant-Wen. Kant vloaz goude, e 1886, pa sevenas Paol Sebillot e enklask, e veze komzet bepred brezhoneg e Sant-Veg (St-Mayeux), Mur, Kaorel, Kergrist, Sant-Koneg ha Sant-Inan (St-Aignan), met galleg e Sant-Wen ha Sant-Jili.

E gwirionez, ar galleg a zeue amañ betek hent bras Loudieg, e Gweleron, da lavarout eo Gwaz-al-laeron, hag ur gêriadenn eus Mur, Kurlan, a oa eta kollet evit ar brezhoneg.

Abaoe, holl bersoned Mur a zo bet evelkent brezhonegerien : an aotrou Ar Rouz, eus Pleuveur-Gaoter, an Ao. Monnier, deut amañ diouzh Runan, an Ao. Ar Moel, ganet e Peurlloc'h, an Ao. Al Loued, eus Moustereu, an Ao. Diridollou, eus Boulvriag, ha bremañ an Ao. Guyader, eus Kermoroc'h. Memes tra evit kazi an holl gureed. An hini a zo bremañ a zo eus Plijidi. Rak, ret eo lavarout emañ bepred Mur, Sant-Veg, Sant-Koneg ha Kaorel dindan renerezh ariagon Landreger. Na vefe nemet-se, eo ret eta gouzañv lakaat Mur e Breizh-Izel.

(1) An anv-se a zeu diouzh sant Gonnegan pe Gwenegan, eil eskop Kemper, met an iliz, bet benniget e 1788, a zo gouestlet da sant Goneri.

339

Siwazh, e Mur evel e Sant-Koneg e voe kroget e 1900-1901 gant ar prezegennoù hag ar c'hatekiz galleg, un tammig re abred, sur a-walc'h, da vihanañ e Mur. Evel e meur a lec'h all, e voe brezel eta etre ar veleien, chomet stag ouzh ar yezh kozh, hag al leanezed a c'hoarveze dezho, 'veljust degemer en o skol bugale o tont diouzh Sant-Jili ha Sant-Wen na ouient ger brezhoneg ebet. Met dalc'het e voe c'hoazh ur pennad mat, zoken gwech ha gwech all goude ar brezel Pevarzek, da ganañ kantikoù brezhoneg. Ar wech diwezhañ e voe, moarvat, evit va eured, e 1942. Bet eo roet din gant an Ao. person Al Loued, diwezhañ levr kantikoù chapel Santez-Suzanna.

Met selaouit 'ta, etre an daou vrezel e veze klevet c'hoazh kalz a dud o komz yezh o zad-you. Pere ? Ar re gozh, se zo sklaer, met ivez ar re yaouankoc'h ganet a-raok ar brezel Pevarzek, ar re o doa an oad da vezañ soudard er brezel-se, dre vras, da vihanañ, rak ne oa se gwirionez rik nemet evit ar re diwar ar maez. Va mamm-gaer, savet er bourk, ne gompene e brezhoneg nemet nebeut a dra, gout' ouie un toulladig geriennoù evel-se a veske gant he galleg pa vezemp etrezomp er gêr.

Etre ar bloaz 1937, m' on degouezhet da skolaer amañ, ha 1950 em eus komzet c'hoazh brezhoneg gant meur a zen war an oad. D' ar c'houlz ma heulien studioù keltiek er Skol-Veur, etre 1948 ha 1950, e klaskis bezañ karget eus un enklask war brezhoneg Mur, gant ur magnetofon. Perak e c'houlennis digant ar Skol-Veur ? Abalamour ma veze toull a-walc'h d' ar mare yalc'h ar skolaerien gristen, ret dezhe ober un eil vicher bennak e-kerz ar vakañsoù evit lakaat kig-sal da boazhañ gant o fatatez. D' an eil, a-vani n' em boa, se 'zo sklaer, magnetofon ebet ha ne welen hini war-dro. Ma vefen bet karget eus un enklask, e vefen bet paeet ha prestet e vefe bet din ur sonskriverezh, ha setu em-befe gallet tremen va c'hoñjeoù-bras o weladenniñ ar re gozh venniget hag o trailhañ kaozioù ganto. Ne zeuis ket a-benn eus va zaol ha domaj bras eo, rak ar re em boa c'hoant da virout o mouezh war vandennoù magnetek a zo aet holl da anaon. An enklask nemetañ em eus graet eo gant follennoù-goulennata war al labour-douar, ar binvioù, ar chatal, hag all, war-dro 1950. Ar respontoù a oa bet roet din dreist-holl gant un den e oa e vicher mont da lazhañ moc'h er mereurioù, marv eo ivez hag hanter-varv e vicher. Bremañ ez eus tri bloaz, eo deut un den yaouank da weladenniñ ac'hanon amañ. Ur magnetofon a oa gantañ ha me o kas anezhañ e ti daou vignon kozh din, oadet etre 85 ha 90 vloaz. Unan anezho, Remon Kwenekan, a oa ganet e gwirionez e Sant-Inan ha deut da Vur da nav bloaz. E ti hennezh, e rejomp un eostad vat. Egile, Yann ar Briz, e oa paouroc'h e yezh ; ankounac'haet en doa, emezañ, ar rann vrasañ eus ar pezh en doa desket gwechall. Dont a reas gantañ evelkent ur rimadell bennak e brezhoneg ha diskleriadurioù talvoudus e galleg.

340

Daoust din da vezañ damc'hwitet va zaol, ez on barrek da lavarout deoc'h memes tra meur a dra war rannyezh Mur, pezh am eus dibunet e 1957 en ul levr tev a-walc'h, 400 pajenn dezhañ, " Mûr-de-Bretagne et sa région ".

Setu ar pezh a lavare, war-dro 1840, ar prezidant Habask en e levr " *Notions historiques* " : « *La population de Mûr parle un breton adultéré qu'à trois lieues on ne comprend plus* ». Pezh a oa, moarvat, gwir a-walc'h, rak me 'm eus klevet digant ar re gozh ac'hann ne dae ket o brezhoneg pelloc'h eget ar Mene-Heiez hag ar Rod-Uhel, an div grav sonn spontus, unan en hanter-noz hag eben er c'hreisteiz, a dremen harzoù ar barrez war o lein. Gant tud Sant-Inan, a gomz gwenedeg rik, e plije ar muiañ da Vuriz kaozeal. Diouzh ar barrez-se, e teue amañ kalz a veleien, a zevezhourien hag a baotred-saout.

Goude m' emañ er Poher ha m' eo bet e diabarzh eskopti bras Kemper, e oa kentoc'h brezhoneg Mur gwenedeg eget kerneveg, daoust dezhañ da gaout ur blaz « *sui generis* » eus an hini diwezhañ. Kompren mat a reer n' he deus ket bet yezh

Karaez ha Rostren kalz a levezon war hini Mur, pa soñjer pegen diaes e oa an darempredoù etre ar c'hêrioù-se. Hent bras Roazhon-Karaez ne dreuz ar barrez-mañ nemet adalek 1835, en e stumm vodern, da vihanañ, peogwir e oa gwechall ar « via Condate-Vorgium » romaneg. Er c'hontrol, hent Roazhon-Karaez a lamm skañv ha mibin dreist tosennoù Mene-Heiez ha Rod-Uhel, a zo bet graet war e hed er XVIIIvet kantved gant ar c'homandant d'Aiguillon. Aes e oa eta mont da Bondi, kêrbenn duged Rohan, e veze enni daouzek foar ar bloaz a bade betek eizhteiz, e-lec'h e veze gwerzhet pe brenet lien, neud, ler ha tri marc'had ar sizhun, daou anezho evit ar greun. E-barzh paperoù kozh Mur em eus kavet alies meneg eus foarioù Pondi. Eizh hent bras a gase en holl d' ar gêr-se.

341

Ur seurt beli kozh en devoa kastell Pondi war ar barrez-mañ.

Al lez-varn-veur gentañ a oa e Pondi hag an hini uhelañ e Plouarzel.

Pa voe treset harzoù an departamantoù e 1790, e voe klemm a-berzh Pondi abalamour ma oa bet laket parrez Mur e « Aodoù-an-Hanternoz », en desped dezhi hec'h-unan.

E-barzh " Atlas linguistique " Per ar Rouz, Mur a zo bet unan eus al lec'hioù-enklask ha bet eo merket e-touez ar parrezioù o komz gant an distagadur gwenedeg. Setu amañ ar skouerioù bet kemeret ganto :

koad a veze distaget *koed*
arc'hant a veze distaget *argant*
holen a veze distaget *halen*
hiziv a veze distaget *hizi* evel e Sant-Inan

Muriz a lavare : *derc'hel* ; *anawet* (evit *anavezout*), *kwehel* (evit *kouezhañ*) ; *gweret*, pe *waran*, evel e *Klegereg* ; *eutruet* (evit *aotrounez*) ; *brikeo* (evit *bragoù*) ; *fichet* (evit *godell*) ; *mern* (evit *adverenn*) ; *beher*, evel *Bro-Wened* a-bezh, evit *bizhier* ; *groa* (evit *gra*) ; *gram* (evit *greomp*) (1).

Met ret eo lavarout e veze klevet ar « bout e ra » kerneveg.

Gwelomp bremañ un toulladig anvioù-lec'h : *Hentrez* (evit *hent-treuz*) ; *Gwer-er-moulc'hi* ; *Pen-deulin* (e *Sant-Konneg*) ; *Park-ar-Groez* ; *Groezkoed*. *Peurvuiañ* al liester a oa *-eu*, evel e *motenneu*, *avaleu-douar*, ha dibennoù an anvioù-verb *-ein* : *flachtrein*, *golein*. Hag en holl c'herioù-se, ar pouez-mouezh a skoe war ar silabenn ziwezhañ.

(1) Gwelout an tri c'her : *ifern*, *avel*, *pevar*, studiet gant G. Pennaod e *niverenn " Preder " 92-94*.

342

Ar soudarded kozh a lavare e komzent aes-tre gant Gwenediz, met ne intentent foeltr Doue seurt gant « paotred ar Finister ». Bet em eus ur mignon skolaer amañ, eus Sarzhaw, desket gantañ e vrezhoneg war varlenn e vamm (1), hag a rae kaoz gant plijadur hag hep tamm poan ebet gant re-gozh ac'han.

A-du a-walc'h ez on eta gant an Diberder pa zisparti dre-vas ar c'h/K. L. T. diouzh an distagadur gwenedeg en ur dresañ ul linenn diouzh Pempoull, dre Vur, Melioneg, ar Faoued, da Gemperle.

Peogwir e veze komzet e Mur un is-rannyezh kar-tost d' ar Gwenedeg, ez eus deut c'hoant din gouzout diouzh pelec'h e teue personed ar barrez, er XIXvet kantved. Souezhet a-walc'h on bet da gentañ o welout e oa bet kalz anezho Tregeriz : an AoAo. Ar Bihan, ganet e Kaoueneg, Daniel, ganet e Ploumilio, Ar Rouz eus Pleuveur-Gaoter, hag e 1901, un Tregeriad all, an Ao. Monnier. Met pa sellis tostoc'h, e welis penaos e oa deut an Ao. Ar Bihan yaouank evel kure, e oa an Ao. Daniel keltiegour. An Ao. Ar Rouz a oa e gure eus ar vro, Peurloc'h, ur barrez ken gwenedou hag houmañ. An Ao. Monnier a oa bet kure amañ a-raok, d' an oad ma vez aes a-walc'h en em gustumiñ ouzh ur rannyezh.

Gwir eo a-hend-all, evel ma lavare Roparz Hemon e "Bed Keltiek ", Mezheven 1952, an Iliz he doa ur seurt yezh unvan dre eskopti evit ar sarmonioù, ar c'hatekiz, hag all.

*

Nec'het em eus lakaet alies meur a zen kozh ac'han o c'houlenn diganto pegoulz o doa desket galleg. Menel a raent ur pennadig da soñjal ha respont a raent ingal ne ouient ket : « *J'ai toujours su, probable* », emeze. Aze ez eus un dra a-bouez da verkañ : bez e oa Muriz divyezhek pell 'oa, d' am meno, pell-pell zoken.

(1) Ma lavarinn deoc'h eo bev c'hoazh an hini gozh-se, 90 bennak dezhi, hag ez eo unan eus ar re ziwezhañ o c'houzout brezhoneg e Sarzhaw.

343

*

Ha setu amañ un dra all a-bouez hag a ziskouez n' emañ ket Mur e Breizh-Uhel. Kit da glask komz ur rannyezh c'halleg gant Muriz. Respontet e vo deoc'h : « *Oh, dame ! vous dites comme à Saint-Gilles et à Saint-Guen, mais moi je ne parle pas patois, je ne suis pas gallo* ».

Hag a zo gwir. Kompren a reont, eveljust, met ne gomzont ket. Ne glevot ket anezhe o tistagañ « berrouette », « de l'iao » pe « aneu » pe « j'allis » pe « be » (evit ar ger galleg « bec »). Morse ne glevot un anv-verb gant an dibenn -eu, nag an araogenn « o » (evit gant). Nemet evit dezrevell o amezeien Sant-Wen e vefe, se 'zo sklaer, rak prest e vezent ordinal d' ober goap eus ar re-se. Gant-se, n' it ket da lavarout dezho ez int « Galloed ». Se a vefe diskenn dezho o c'halite !

Ha koulskoude e Mur ez eus ur seurt trefodach am eus dibabet klok ha pizh hag e vez kavet e tregont pajenn eus va levr dindan an talbenn " Le glossaire mûrois ". Gant petra eo graet neuze, e lavarot din, peogwir eo bet dilezet ar brezhoneg gant Muriz ha n' houllont ket komz evel o amezeien eus ar reter ? Ac'hanta, diaes a-walc'h eo din spisaat kement-se en un toulladig linennoù. Ar frazennadur a zo galleg dre vras ha nann rannyezhel, hogen ar gerioù a orin breizh-uhelad a zo niverus. Met, selaouit 'ta ar gerioù brezhoneg distreset muioc'h pe nebeutoc'h a zo ken niverus all, o tont peurvuiañ, se 'zo sklaer, diouzh ar yezh komzet gant o zud, da lavarout eo ar gwenedeg. Setu aman un tañva gant un toullad skouerioù :

- Tu es un « arsod ».

- La lune est « bérout », il y aura une « cahée » de neige.

- Ferme ta bouche, « beg bras », espèce de « barbâchou ».

- Il « chake » sa bride d'impatience.

- Après ses crêpes, il « beurgasse » (ar ger-se, o tont amañ diouzh ar gwenedeg « bregasein », a zo gall an orin anezhañ evel meur a c'her gwenedeg all : klevet em eus anezhañ e bro-Santonika (Saintonge) e-lech ez on bet dedennet gant ar rannyezh, hag a zo brav-tre ha pinvidik-mor).

344

- Donne-moi tes « brindons » et tes « brelus ».

- Pas « biskoa ».

- Quel caractère « brochik » ! Tu n'es qu'un « bonemande », je vais te « chabouter » dehors,

- Tu es toujours à chercher « cañche », tu n'es qu'un « caketou », mets ça

dans ta « klopenn ».

- Pauvre gâs, lui qui était si bien corporé est maintenant tout « mahigné ».

- Ces jours-ci, il ne travaille pas, il est net « en diwell », complètement « en godinage ».

- Va te repeigner, « fouilleneg ».

- Le beurre « fion » sur la « galetière », attention de « trincher » de l'eau dessus, espèce de « lipaou ».

- Qu'est-ce que tu as à « grabeler » comme une vieille « gore » ?

- Tu veux un peu de « koc'h-diaoul » (1), « lichous » ? Tu es un gentil « polok ». Va « piâcher » ça plus loin, j'en suis ragoulé » tu me fais « doñjer ».

*

Ha setu ar gentel a zo da dennañ bremañ : N' emañ ket eta Mur e Breizh-Uhel. Bez' e oa ur barrez eus eskopti Kemper, bremañ emañ dindan beli ariagon Landreger. Dec'h e veze komzet brezhoneg enni, un toulladig tud a oar c'hoazh, hag ar re all a zeu ganto meur a c'her eus ar yezh kozh en o galleg na vez morse distaget mod Breizh-Uhel.

Ma n' em befe ket bet aon da abuziñ hoc'h amzer, em befe graet da heul un dastumadenn eus an anvioù-lec'h a zo holl brezhoneg koulz lavarout ha brav-tre (siwazh, meur a hini a zo war-nes bezañ trec'h gant anvioù galleg). Klevet hoc'h eus daou pe dri eus ar re vravañ a-hed ar studiadennig-mañ. Ur wech bennak, moarvat, e tastumin klok a-gevret ar re a zo a-hed hag a-dreuz em levr.

(1) regalis (galleg « réglisse »). Ouzhpenn Mur, koc'h-diaoul a zo ur ger anavezet mat e Sant-Inan ha marteze e vefe mat lakaat anezhañ er geriadurioù.

345

Ur gegeliadig a zo chomet hep bezañ nezet ha n' hellan ket klozañ an tammig labour-man hep pleal ganti : ster anv ar barrez-mañ. D' am soñj, eo keltieg rik. Gouzout a-walc'h a ran n' emañ ket an holl a-du ganin, dreist-holl va mignon mat ha doujet, an Aotrou Klerg, person Bulien-Kaoueneg, va farrez c'henidik.

Rouez a-walc'h eo e Breizh-Izel an anvioù-lec'h romaneg-rik, peurvuiañ ne reas an alouberien nemet evel ma ra an holl alouberien : adwiskañ an anvioù-kozh. E-touez ar re a zo, moarvat, romaneg-rik a-dreuz Breizh-Izel ha Breizh-Uhel eo ret evelato heñvel : Sulnieg pe Sulieg, Korseul, Aleth, Ar Fouilleg, Sane, met klaskit re all, ne gavot ket kalz. Perak e vefe Mur neuze romaneg ?

E-barzh e c'heriadur 1843, Ogée a lavar, o komz eus Mur : « ...Dans les anciens titres, Ecclesia de Muro. Cependant Mûr nous paraît venir du celtique mur, pour meur, grand, et non, comme semble l'indiquer le nom latinisé, d'un mur quelconque ».

Gwir eo, e 1859, Jollivet n' emañ ket a-du, met Jollivet 'vat ne oa tamm ebet ur mailh war ster an anvioù-lec'h, evel ma rebechas dezhañ un den desket-bras eus ar c'hornig-bro-mañ, an aotrou kont Jarlez a Geranflec'h, keltiegour hag istorour, unan eus gwellañ kenlabourerien La Borderie.

Gwelomp bremañ ar pezh a lavar Jozef Loth en e " g/Chrestomathie Bretonne " (1890) er ger « mor » : « Mor, grand, Er-mor, Enes-mur (anv kozh an Enez-Veur), Erebmor, Gradlon mur » (i. e. Gradlon Meur, roue Keris) ; hag er bajenn 21, er ger « Atepomari » : « de maros, grand, vieux breton mor, arm. mod. meur (meurbed, Le Meur, Kerueur, Lozac'h-meur, Lanmeur, etc..: » E gwirionez, ret eo din anzav n' en deus ket Jozef Loth komzet spis eus anv ar barrez-man.

D'Arbois de Jubainville en deus dastumet 74 ger stummet diwar *maros* hag, hervezañ, ar ger-se a zo bet distaget e Breizh *mor* pe *mur* etre ar VIvet hag an Xvet kantved.

En e dezenn a zoktorelezh " La Bretagne Centrale ", Marsel Gautier a lavar a-zivout Mur : « de Maros, Meur (13e siècle), Mûr, la grande ». Pezh a gavas e " Yezhadur ar brezhoneg krenn " Abeozen.

346

Evel ma ouzoc'h, e kerneveg tramor : barzh meur ha Breizh Veur, da skouer, a vez skrivet « barth mur » ha « Breten Vur ».

E dielloù kozh Mur e vez kavet alies-alies « paroisse de Meur », kazi ordinal zoken ha war gartenn Vreizh 1629 (Apud Guilelmum Blaen), *Mur* a zo merket ivez *Meur*. Met anzav a ran n' he deus ket an arguzenn-mañ kalz-kalz a bouez, rak al lizherenn vodern « u » a zo bet skrivet e-pad pell « eü ». Pezh en deus roet dimp ar ger galleg deut da vezañ brezhoneg mat : *meür*, heñvel-ster gant *darv* hag *azv*.

Erfin, ma lavarin deoc'h e oa an aotrou Falc'hun a-du ganin.

An aotrou Klerg en deus skrivet din en ul lizher : « N' hellez ket prouiñ... ». Emichañs, eo ken diaes all dezhañ prouiñ... Met gwelloc'h eo din echuiñ, pe e skrivo din ar wech-mañ : « In cauda venenum », daoust ma n' eus etrezomp nemet mignoniezh.

NOTENN. - Evit bezañ klok eo ret din anzav n' em eus ket lakaet em fennad unan eus arguzennoù Klerg. Hervezañ, ez eus e Kembre parrezioù anvet Mur ivez hag a zeu diwar al latin Murus.

E niverenn 55 e gelaouenn " Barr-Heol " en deus graet meneg gant kalz a lealded eus va arguzennoù a-zivout Mur hag ivez eus ar pezh am eus kavet war ster anv Runan.

Penaos e vez kutuilhet ar bezhin e Pagan

Ar pennad-mañ a zo bet embannet e Feiz ha Breiz 1909, er pajennoù 135-142 (miz mae) ha sinet F. THOER

Ma n' en deus ket ar pagan koadoù don evit pourmen en disheol ha selaou an evned neizhiet e-touez an delioù, o kanañ meuleudi d' o c'hrouer, e klev bemdez ar mor, gwech oc'h hiboudiñ ur son luskellus meurbet, gwech o youc'hal e gan diroll dindan ar gwall amzer, pe oc'h huanadiñ evel ur vamm glac'haret he deus kollet he bugel. Ma n' en deus ket ar pagan avaloù ruz da gutuilh en e liorzhoù, en deus war ar gerreg e aodoù un eost all da zestum, un eostad bezhin da drempañ e zouaroù pe da werzhañ d' ar veneziadiz a zeuio d' e brenañ.

Eus an doare da ober an eost-se eo e fell din komz deoc'h. Da gentañ, me a gaozeo eus ar bezhin-troc'h pe bezhin tourin ; d' an eil, eus ar bezhin dalc'h pe vezhin peñse. En diwezh e lavarin ur ger eus ar piokour, ur seurt bezhin a vez graet bremañ kenwerzh bras gantañ.

- I -

Bezhin troc'h pe bezhin tourin eo an hini a sav war ar reier hag a vez troc'het evel ma troc'her an ed er parkeier. Pep den eus ar barrez en deus e lod eus ar bezhin-se, koulz ar c'hrouadurig nevez ganet a leñv en e gavell eget an tad pe ar vamm-gozh krommet gant ar remm, o tommañ e-tal an tan. Bep pevar bloaz e vez graet al lodennoù en ti-kêr. Ar re n' o deus ket a c'hoant da droc'hañ o bezhin a werzh o lodennoù d' ar re all, pevarzek, pemzek, c'hwezek real, diouzh ma ya ar c'hour. Ne c'heller mont da droc'hañ ar bezhin nemet e-pad an deiz, azalek sav-heol betek kuzh-heol hag hepken d' ar mare ma vez digor an aod, eus hanter miz C'hwevrer d' ar bevar warn-ugent a viz Even.

Notenn. - F. Kervella en deus fellet dezhañ e vefe miret er skrid un toullad stummoù rannyezhel na gaver ket er geriadurioù pe er yezhadurioù. Setu int : zestum : zastum ; koulz... eget : koulz... ha ; skrabat : skrabañ ; entent : intent ; legistri : ligistri ; da zalc'her : da zerc'hel ; eureudoù : euredoù ; c'hoari ha jao zo gwregel er skrid ; goudeze : goude-se. - R. H.

348

Re zifonn e ve troc'hañ ar bezhin bep bloaz, ne ve ket hir a-walc'h ; n' hen troc'her nemet bep daou pe dri bloaz.

Pa zeu eta ar mare da droc'hañ ar bezhin, en ur reverzhi vras bennak, pep hini a glask e dud. An hini en deus jao a-walc'h en e di a ra ganti ; an hini n' en deus ket a glask devezhourien. Diouzh ar mintin, abretoc'h pe ziwezhatoc'h, diouzh ma vez ar mare, pep hini a grog en e falz. Ur c'horniad bara hag ur c'hlozad amann a vez lakaet er bisac'h evit an hini a chomo war an dolz, ha setu ar jao en hent, lod e kirri, lod war droad.

Ar re n'o deus ket a lodennoù tost d' an douar eo ret dezho mont d' ar garreg war o zreid ; ur c'harr pe zaou a zo ganto evit sevel ar bezhin war-laez dre ma vezo troc'het.

Mes evit ar c'herreg a zo muioc'h er-maez pe larkoc'h er mor, eo ret kaout bag. Ne vez ket kalz amzer da chom er vag, ugent munut pe un hanter eur, ha koulskoude n' eo ket marzh gwelout meur a hini o kleñvel ; soubenn ar brigen he deus debret Marianna d' he lein a ya holl da verennañ ar pesked hep na ve gwall druezet dezhi.

Setu ni 'n em gavet war ar garreg ; an dud a ziskenn, ar vag a vez staget

ouzh ur roc'h ha pep hini a stern d' al labour. Ar bezhin stag ouzh ar reier a vez troc'het gant ar falz evel ma troc'her an ed er parkeier. Pa vezer o vont hag o tont war ar garreg eo ret teuler evezh, rak ar bezhin a zo risklus ; pa gouezher e c'hellor en em skrabat, n' eo ket war bluñv eo ec'h en em astenner. - Chaok a vez forzh pegement, ha na dit ket da grediñ e vez kaozeet goustad, aliesoc'h e krier a-bouez-penn evit reiñ da entent d' ar re a zo o labourat war ar c'herreg tostañ.

Pa vez ur c'haner pe ur ganerez bennak e tistagont ur bomm kan, o lakaat an aod da dregerniñ gant o mouezh skiltrus ; gwelloc'h ez a al labour en-dro pa ganer evel-se. - Lod, pa o deus troc'het ar bezhin diwar ar maen, hen tro, pa c'hellont, pe a sell er c'hevioù da welout ha na gavint ket un ormelenn pe ur vrinikenn bennak da gas d' ar gêr ; petramant e furchont dindan ar reier da glask ul legestr pe ur silienn. A-wechoù e reont taolioù brav-kenañ ; gant o falz e tennont legistri pe silioù ; ma vez ur silienn vras dindan ar roc'h, houmañ a denn ganti ar falz pa ne vez ket dalc'het mat.

349

Troc'het ar bezhin, n' eo ket echu al labour ; ar gwashañ a zo c'hoazh da ober ; e sevel war laez. Dre ma vez troc'het ar bezhin e vez digaset d' al lec'h eus ar garreg ma vezo an aesañ kemeret an dolz gant ar mor. Lakaet e vez en ur bern, stardet ha liammet gant kerdin ; ha setu graet an dolz a vez enni eizh, nav bec'h bezhin, ha betek c'hwezek, seitek zoken. A-raok na vez echu an dolz e vez bet lammoù pell a vez ; ar mor a zo uhel war ar melach. An dud a sav adarre er vag evit mont d' ar gêr. Kaset e vez d' ar sec'h ha ne chom war ar garreg nemet an hini a gaso an dolz d' ar gourlen.

Div pe deir bag a zo en aod gant aon e teufe ur gwall varrad amzer. Dizale e vez uhel a-walc'h ar mor. Neuze an hini a zo war an dolz a grog en e berch, ha dao ! en hent ; an dolz er mor ! Mont a rank eus a douez ar c'herreg, o tiwall da vont da stekiñ ouzh ar reier. Ur blijadur eo pa vez brav an amzer ha plaen ar mor ; dilabour ec'h en em denner kuit ; neuze, p' emañ pell eus an dañjer, e planter ar perch e kreiz ar bezhin, hag ec'h en em astenner war an dolz da vezañ kaset d' ar gourlen, luskellet gant ar mor.

Mes a-wechoù ar mor a zo direizh ; an avel a c'hwez kreñv eus un tu, hag ar varrenn a gas d' un tu all. N' eo ket un ebat neuze bezañ war an tolzioù. Kerreg a bep tu, an dolz beuzet gant kement gwagenn a zeu ; n' eus nemet un hent strizh evit mont eus ar garreg ; n' emañ ket ar poent da gousket. Maneañ a ranker ar perch en tu-mañ d' an dolz, mont d' an tu all, diwall a-gleiz, a-zehou, milinañ an dolz, da lavarout eo lakaat anezhi da dreiñ warni he-unan. Ret e vez alies stagañ an dolz ouzh ar vag, hag e weler neuze daou war an dolz o heurtal, daou pe dri er vag o roeñvat gwellañ ma c'hellont e-pad un hanter eur pe dri c'hardeur hep kammed ebet war-raok. A-wechoù e ranker kuitaat an dolz, lezel bezhin ha kerdin da vont gant an dour ; marteze e vezint distaolet war an aod, marteze e vezint kollet. Aliesoc'h koulskoude e vez trec'h an dud d' ar mor ha d' ar gwall amzer : an dolz a vez sachet neuze eus a-douez ar reier ha degaset d' ar gourlen.

350

Diouzh an abardaez ar wazed a ya da c'horren an dolz. Gant kirri pe grivizhi e savont ar bezhin war ar vri hag e skuilhont anezhañ evit sec'hañ. Pa vez sec'h e vez berniet ha goude gwerzhet pe lakaet da drempañ an douaroù.

- II -

Bezhin dalc'h pe vezhin peñse.

Ar bezhin-mañ eo an hini a vez distaget gant ar mor hag a vez kavet war an aod pa 'z a ar mor d'an traoñ.

Amañ, an holl wazed a zeu da glask bezhin o deus o lod ; ar baotred ivez pa o deus graet o fask kentañ ; ar merc'hed avat n' o deus lodenn ebet : dont a reont evelato da sikour o gwazed da c'horren o lodennoù. Koulskoude, pa vez «

didolle » e c'hellont, koulz eget ar wazed, kregiñ el lec'h ma kavont. D' al lun e vez mare-rann ha kement hini a zeu d'an aod en deus e lod. Dougen a reer ar vugale a zaou, tri, pevar bloaz, ha yaouankoc'h zoken. Diouzh ar mintin, a-raok mont d' ar skol : « D' an aod, » eme an tad, « da zerc'hel ho lod ». Pa vez graet ar rann ez eont d' ar skol pe d' ar gêr ha ne chom nemet ar re vras da zastum ar bezhin.

Ar re-mañ eo ar vezhinerien a vicher hag a zeu bemdez, koulz lavaret, da zalc'her bezhin. O ziez a zo tost d' ar vri hag e daou lamm emaint en aod. Bez' eus ganto ur bragoù-aod, bihan, berr, ne gouezh ket betek pennoù an daoulin, ur paltok lien gwenn hep mañchoù, pa vez yen ur c'hap bras, o fenn goloet gant ur galabousenn c'hlas a gouezh war o chouk, a guzh o divskouarn ha ne laosk dizolo nemet an daoulagad, ar fri hag ar genou.

O c'hedal ar mor da vont d' an traoñ e vezont war ar vri, bodet e tro-kein ar bernioù bezhin, er goudor, o chaokat ur c'horniad ; ne chom ket an teodoù da vergliñ er genaouiou : an aod a zo d' ar wazed ar pezh ma 'z eo ar poull-kanañ pe an ti-forn d' ar merc'hed. Eno e vez tennet kaoz ar foar ziwedhañ, ar c'hezeg gwerzhet ha prenet, an eureudoù da zont. - « Savomp paotred, poent eo rannañ ! » - « Gwir eo ! » - « Pet lodenn 'zo ? » - « Seizh, eizh, nav ! » - « E pelec'h ez eus bezhin ? » - « Amañ ur c'hravazhad, ahont pevar, aze daou vec'h ».

351

An aod a vez rannet. Mar deus daouzek e vez graet div lodenn, ul lodenn eus ar roc'h-mañ 'r roc'h betek ur roc'h all. Ar c'hwec'h-se a rann adarre e teir lodenn ha, da c'houde, pep hini en deus e lod hag a zastum e vezhin gant e rastell-vor hag e garg en e garr evit e sevel war ar vri. Ma n' en deus ket a garr en deus ur c'hravazh, ha neuze en deus labour rak alies eo ret bale pell war an traezh bouk. War an tevenn, ar bezhin a vez fuilhet evit sec'hiñ ha da c'houde berniet.

Ar c'hoari bras a zegouezh pa zeu taolioù skign. An avel a c'hwezh kreñv, yen eo an amzer, skorn, glav pe gazarc'h a zo, ar mor a zo diroll, bezhin a vezo en aod forzh pegement. Arvoriad ebet ne chomo er gêr en devezhioù-se ; gwazed, merc'hed ha bugale a zo war ar vri o c'hedal. Hed-hed ar mor ar bezhin a zeu a vernioù, ruilhet gant ar gwagennoù. Rann ebet ne c'heller da ober. - « Didolle ! », a gri unan bennak ha pep hini gant e c'hoari. Ar bezhin a zo e frip ; pakañ el lec'h ma c'heller, pakañ pe me ' bako, setu aze ar reolenn evit an taolioù-se. Betek hanter o c'horf en dour yen-sklas e tennont gant o restell ar bezhin war ar sec'h, hep teuler evezh ouzh ar glav pe ar c'hazarc'h a sko gant o dremm. Kreviñ a rafent kentoc'h eget lezel o lod gant ar re all, hag alies ar merc'hed eo ar gwashañ.

E-pad ar goañv, ar bezhin ne vez ket sec'het, met berniet ha lakaet diouzhtu da drempañ an douaroù ; hemañ eo ar bezhin skign, ar bravañ hag ar c'herañ. E-pad an hañv, ar bezhin a vez lakaet da sec'hiñ war ar vri ha berniet goudeze, hemañ eo ar bezhin brisac'h.

E lec'hioù 'zo ez eont daou pe dri en ur vag en tu all d' an dazre, el lec'h ma ne vez morse dizolo. Gant bizhier hir, en o fenn filzier pe un tamm houarn bennak, e troc'hont ar bezhin eus strad ar mor, ar c'haol, ken na vez leun ar vag.

Ar pour a vez dastumet gant lod evit lakaat er gweleoù e plas ar c'holo. Gant ar chelkot, bizhier bezhin tev, hag ar c'haol, e vez graet soud, hag evit-se e vez devet ar bezhin war an tevenn en ur foz paveet gant mein. Ral eo gwelout sikan o sevel en aod ; pep hini a anavez e wir ha gwir ar re all ; met chaok, kri, karnach gouest da vouzarañ ur podhouarn.

(Kaset gant F. KERVELLA.)

O klask ar vouedenn

Pa 'm eus kaset da Ronan Huon « ar Garantez e Breizh », bet moulet e niverenn 129 Al Liamm, pajenn 272, goude bezañ bet embannet e *Feiz ha Breiz* hanter-kant vloaz kent, e welen er pennad-se ar boulc'h evit kregiñ da lakaat dindan daoulagad ar Vretoned a-vremañ un tañva eus ar pep gwellañ a veze embannet ouzhpenn ugent vloaz 'zo. Ar pennad-se a zo bet an hini kentañ en abeg d' e dalvoudegezh e-unan, ken e-keñver an danevelliñ, ken e-keñver an danvez. Evit an dud eus hon amzer e vo un testeni eus an doare m' en em gemere ar rummadoù a wechall, ur gentel « folklore » gwirion, ha n' eo ket ar pezh ez eur boas da lakaat dindan an anv-se bremañ. Hag ivez en abeg d' ar yezh anezhañ. Hag ar poent-mañ a zo a bouez bras : gant an diskar a zo bet hini ar yezh komzet e-doug ar pemp bloaz warn-ugent diwezhañ-mañ e teu diaesoc'h-diaesañ d' hor re yaouank gouzout petra a oa brezhoneg yac'h ha gren. Ac'hano e teu da vezañ ret-holl reiñ tu dezho da lenn ar pep gwellañ eus ar pezh a zo bet lakaet war baper d' ar mare ma oa c'hoazh ar brezhoneg yezh ar pemdez e Goueled Breizh.

N' eo ket ken aes-se dont a-benn da strollañ ar pennadoù-se bremañ. Pa vezent moulet war gelaouennoù sizhuniek ez int aet da goll peurvuiañ, nemet an niverennoù a c'hell bezañ bet miret e levraouegoù ar c'hêrioù ; un tammig muioc'h a chom moarvat eus an embannadurioù bet graet e stumm kaieroù bihanoc'h, aesoc'h da glenkañ. Ganin va-unan e vez berr an amzer evit gellout zoken kaout amzer da adlenn ar c'helaouennoù hag an dastumadennoù am eus berniet abaoe kalz a vloavezhioù. Anaoudegezh vat am bije evit al lennerien a-youl-vat a blijfe dezho harpañ va labour en ur ziskrivañ ar pennadoù gwellañ a c'hellfent kavout e-pad o lennadennoù.

353

Gant kenlabour meur a hini e vo tu evel-se marteze da sevel a-benn ur bloavezh bennak un dastumad « pennadoù-lenn » a vo kavet ennañ an dibab eus ar pezh a wellañ a zo bet embannet a-raok 1920. Klask lakaat a-gostez evel-se, evit ar rummadoù nevez, ar « vouedenn » eus ar pezh a zo bet savet gant ar re a zo bet araozomp.

Pa vez embannet pennadoù a wechall e vez ret, avat, bezañ doujus e-keñver an oberourien anezho ha chom hep distresañ ar pezh o devoa lakaet war baper. Anat eo e vo ret, evit unvaniñ an diavaez, gwiskañ o gerioù gant an doare-skrivañ a-vremañ, met, en an' Doue, arabat e vo dimp mont da zismantrañ o lavar war zigarez « reizhañ ».

Ar pennad kentañ, « ar Garantez e Breizh », a zisplege doareoù kreiz Kerne. O vezañ ma reer meneg e-barzh eus Itron Varia Dreguron e kav din e tle tremen an traoù taolennet e-barzh e parrez Gouezeg. Pennadoù all a zeuio da heul hag a daolenno labour ha preder kornioù all a Vreizh.

NOTENN. - Hor mignon ha kenlabourer a lavar da heul ez eo bet mastaret ar pennad « Ar garantez e Breizh » gant un toullad fazioù. D' am soñj, ar reizhadennoù pe ar c'hemmadennoù a zo bet graet gant ar reizher n' int ket holl fazioù, nemet unan bennak a vefe, da skouer : **herez** e-lec'h **errez** (**arrez** er geriadurioù). Daoust da se e roan ar roll a zo bet kaset din gant Fanch Kervella. - R. H.

Al lec'h da reizhañ a vez roet peurvuiañ hepken gant div niverenn war-lerc'h hini ar bajenn. An hini gentañ a verk an dilinennad, an eil al linenn en dilinennad-se.

354

	ret eo lenn	e-lec'h
p. 272 3-e linenn dindan an talbenn d. 3, 1. 6 5, 4 5, 5	Kevredigez Breiz un huanadenn moustret, ur walenn, un errez d' hen diambroug errez	Kevredigezh Breiz ...voustret, ...herezh d' en diambroug herezh
p. 273 1, 4 2, 8 4, 1 ha 2 5, 1	chapel Santez Barba evit dibabañ ur vazh-valan a zo gantañ. Ur vazh-valan ? a voutailhad a zo ganto	chapel Santez-Anna evit dibab ur vazhvalan zo gantañ Ur vazhvalan ? ...zo ganto
p. 274 2, 3 6, 6	al listennoù a vez graet d' en em glevet	ar rolloù a vez... d' en em glevout
p. 275 2, 1 3, 6 5, 1 5, 10 5, 12	eus ar garidell Dirak ar splad lakit ar walenn krozal hag horjellat o teuler o sklerijenn	eus ar garidoù Dirak an asplad lakait ar walenn ...ha horjellañ o teurel...
p. 276 1, 3 1, 6 2, 3 3, 5 3, 8 3, 9	ur pennad goudeze hep tizh nag herder a zo fichet kenañ e-serr kontañ bidennoù tonioù hag a nij lezet da redet	...goude-se ...na herder zo fichet-kenañ e-ser kontañ... tonioù a nij lezet da redek
p. 277 1, 2 1, 3 2, 1-2 2, 4 2, 5	luc'hed ar moar gant bloukoù ar vombard a zo raoulet da c'hwec'h eur demheñvel ouzh	luc'hed ar vohera gant boukloù ...zo raoulet ha c'hwec'h eur damheñvel ouzh
p. 278 1, 1 1, 4 3, 5 4, 7	da gemeret un tammig ar purgator e-pad ma rinkl kemeret perzh	da gemer... ar purgator e-pad ma rikl kemer perzh

NOTENNOU YEZH, WAR ZIGAREZ LENN

I. - " **Ar Bed Keltiek** ", Gouere 1968, p. 178-180 (Geriadur R. Hemon, p. 246-248).

Ur soñj eus ar c'hentañ eo bet da Roparz Hemon sevel ur geriadur gant displegadennoù brezhonek hepken. Dleet-mat e oa ober evit hor yezh ar pezh a zo bet graet evit pep yezh a-zoare, ha ne oa ket re abred kregiñ gant al labour.

Ul labour skoemp eo avat sevel ur geriadur unyezhek. Evit displegañ talvoudegezh ur ger e ranker ober alies gant gerioù all hag a vije ivez alies gwall ezhomm d' o displegañ o-unan. Hag a se, a-wechoù e tegouezh mat-tre an displegadur, da skouer evit ar ger **rankles** p' hen displeger : « a zebr kalz hep morse kaout e walc'h ». Gwechoù all avat ez a an traoù kalz muioc'h a-dreuz ha fall-put eo zoken evit displegadur ar ger **rann** roet evel-hen : « tamm eus un dra troc'het a-ratozh e tammou ». Da gentañ holl eo daouduek ar frazenn o vezañ ma c'heller kompren ez eo « an tamm eus un dra » eo a vez « troc'het a-ratozh e tammou », tra ma tleer kompren moarvat : « tamm eus un dra hag a zo bet troc'het a-ratozh a-dammoù ».

Eeunet evel-se ne deo ket koulskoude reizh an displeg, rak ur rann ne deo ket « un tamm », ha ne deo ket bet « troc'het » kennebeut. Anat eo koulskoude e c'hell un tamm, goude ha ma vije bet troc'het, bezañ ur rann eus un dra bennak. E gwirionez ez eo **rann** unan eus ar gerioù-se, anezho gerioù diazez ar yezh, diaes o displegañ dre m' o deus un dalvoudegezh ledan a-walc'h, tra ma 'z eo « tamm » ha « troc'hañ » gerioù kalz re resis, re zanvezel marteze, evit hen envel. Rak penaos e c'helljed neuze rannañ douar pe rannañ e beadra ? Ha rannañ n' eo tamm ebet distammañ ; bez' e c'heller mat-tre troc'hañ ur pemoc'h a-dammoù, ur wech lazhet (ar pezh a zo « dispenn » anezhañ) hep na vije rannet.

356

R. Hemon a laka alies kalz gerioù « damheñvelster » da heul e c'herioù. Sebezus a-walc'h eo eta n' en devije lakaet ger ebet da dennañ d' ar ger « rann », pa 'z eus koulskoude daou hag a zo anavezet-mat : *lodenn* ha *darn* eo ar gerioù-se, hep kontañ ar ger kozh « parzh ». Sklaerañ displegadur **rann** a vefe moarvat hemañ : « darn eus ur c'hementad (en ur gompren gant se eo tuet pep darn da vezañ kement an eil hag eben, pe neuze da vezañ bet graet hervez un doare raktres) ».

Rannus ne dalv ket « gouest da rannañ ». Me a zo, hep mar, « gouest da rannañ », ne gav ket din e vijen « rannus » evit-se, da vihanañ e-keit ha ma vin bev ! Rannus eo avat ar pezh « ez eur gouest d' e rannañ ». Ret e vo din moarvat distreiñ war an anvioù-gwan en **-us** ur wech bennak all.

Rañvell, en dalvoudegezh 2 : « doare skluz evit degas dour war rod ur vilin ». Kalz re resis eo an displegadur aze ivez. Alies-tre e vez kavet rañvelloù e-lec'h n' eus milin ebet ! Un dra bennak evel-hen e tle bezañ an displegadur moarvat : « Doare dor a lakaer war ur c'han da lezel an dour da dremen pa vez savet, ha da harz outañ da dremen pa vez gouzizet ». Da grediñ eo ez eo bet savet ar ger-se war ar ger *rañv* = *pal*.

II. - " Ogam ", niv. 113-114, Kerzu 1967 : Brezhoneg **agentaou**, gant C. J. Guyonvarc'h.

E stagadenn vrezhonek Ogam e vez kavet studiadennoù gouiziek a yezhoniezh. Er pennad barnet amañ avat ne gav ket din avat e vije gwall sklaer ar ouiziegezh-se, hag ar pep pouezusañ eo moarvat ar skouerioù roet, hag a vez

bepred talvoudus.

357

Evidon-me ne gav ket din e vije arvarus krediñ ez eus aze daou c'her kar : **a-gentaou** hag **er-gentaou**, savet diwar ur ger *kentaou* hag a zo dianav e yezh ar pemdez. N' on ket evit krediñ e vije bet dilec'hiet an taol-mouezh war ar ger-se hag a vije sur a-walc'h da vezañ neuze * keñchoù, ger ha na vije ket tu mui da sevel * kentaou diwarnañ.

An holl a oar n' eus netra aesoc'h eget sevel adverbou gant an araogenn **a**. N' eus ket ezhomm eta da zisplegañ hiroc'h ar stumm *a-gentaou* evit bremañ (ar stumm skrivet « aquetou » e krennvrezhoneg a zo sklaer-mat : n' eo ket skrivet ar c'hemmadur, ha netra ken !).

Souezhusoc'h eo ne vije ket bet gwelet an diskoulm evit *ergentaou*. Mont da glask ger-mell + araogenn **en**, ar pezh na c'hellje reiñ nemet * er c'hentoù, a zo, d' am meno, klask pemp troad d' ar maout. Krediñ a ran start ez eus amañ da ober gant ar rannig adverb **en**, hag a dro da **er** evel ma tro ar ger-mell **an** da **ar**, rannig hag a vez kemmadur dre vlotaat d' he heul. Ar rannig a vez kavet er ger *ervat*, met bezañ e c'hell bezañ lakaet ivez dirak kalz gerioù doareañ : *er vihan hag er vras, troc'hañ an ed er c'hlas, bezañ devet er vev*.

Bez' ez eus ivez ar stumm **egetaou** (skritur krennvrezhonek *eguetou*). Moarvat eo heñvel ouzh *ergentaou*, nemet ez eo kouezhet an *N* pa oa c'hoazh * en gentaou. Soñjit ez eo troet an araogenn **en** da **e** nemet dirak ar vogalennoù hag **N, D, T, H**.

AL LEVRIOU

Pierre TREPOS - " Grammaire bretonne " - Rennes (hep deiziad [1968]).

Meur a yezhadur ez eus bet eus hor yezh. Setu unan nevez, savet gant Per Trépos, bet kelenner e Roazhon ha Brest ha marvet en ur gwallzarvoud mantrus daou vloaz zo. A drugarez da zaou eus e vignoned, an AoAo. A. Hamon ha P.-J. Hélias, ez embanner hiziv ul labour chomet diechu war e lerc'h.

Amañ e c'hellin marteze lavarout ken eeun ha tra ar pezh a soñjan eus P. Trépos. Anzav a rankan n' on ket bet eus ar re blijetañ p' eo bet anvet da Skol-Veur Roazhon. Gouzout a ouien, evel lod muiañ ac'hanomp, e oa bet dibabet eno peogwir e oa ur rezistant anezhañ hag unan na vije ket bet peget ar skritell « emrener » ouzh e gein. Anavezout a raemp ivez anv eus unan eus hor mignoned hag a vije bet e gen dellezek, ma n' eo muioc'h, a sammañ ar garg-se, nemet e oa anezhañ unan eus ar re o doa graet ar muiañ evit dedenniñ evezh Kembreiz hag Iwerzhoniz war donkad ar Vrezhoned bet toullbac'het war-lerc'h koll ar brezel... Kement-mañ evit diskouez ne oan ket, er penn-derou, ur mignon entanet dezhañ. Tamm-ha-tamm avat e teuis da verzout pegen brezhon e oa ar paotr-se, ha pegen buan em vrezhonae - er ster ma roomp-ni da 'r ger-mañ - a-feur ma teue da anavezout gwell e bobl ha yezh e bobl. Lizhiri am eus eskemmet gantañ ha miret em eus soñj eus un den hegarat a oa deut da vezañ ur mailh war e yezh, hag ivez, daoust da 'r pezh a soñj aliezik c'hoazh re zo eus hor mignoned, touellet gant anv e garg, ur Brezhon mat. Mantret on bet gant e varv bet c'hoarvezet ken souden ha ken dic'horto, rak labourioù a dalvoudegezh en doa lezet war e lerc'h, boulc'het hepken, hag a vije bet eus ar priziusañ evidomp-ni holl a gar hor bro hag hor yezh. Soñjal a ran en embannadur ar c'**Catholicon**, soñjal a ran ivez en e **Yezhadur**.

Setu ma kinniger dimp hiziv an deiz ar yezhadur-se. Da gentañ penn, n' eo nemet reizh lavarout e teu dirak hon daoulagad evel un oberenn blijus : mouladur sklaer, lizherennoù lies seurt, ment hir al levrioù modern, paper kaer ha plijus. Ya, setu evit an diavaez. Met ul levr deskiñ ne c'hoarvez ket eus e ziavaez hepken. Da biv eo kinniget al levr-se ?

Da 'r yezhoniourion ? Ne welan ket mat petore implij a rafent anezhañ. Stummoù teodyezhel a gaver a vil vern, hogen meneget gant « Tréguier », « Haute-Cornouaille », hag all, re zispis evite. Skrivet int, a-durall, gant ur meni skrivadur henvoaziek, na zeskriv, nag an distagadur lec'hel, nag an distilhadur reizhistorel. N' eus dave ebet da oberenn orin diles (gwiriek), ha gouzout a rit evel don si ar yezhoniourion pe ar yezhourion : hep dave, hep talvoudegezh... Ne zeskriv ket ur rannyezh pe un deodyezh resis ; n' eo ket kennebeut un daolenn gevadegel (sinkronek) eus ar brezhoneg evel m'emañ a-hed ar brezhonegva. Didalvez krenn eo evit ar yezhoniour enta, a zo gantañ bremañ labourioù kaer ar gelennerien Jackson ha Fleuriot o reiñ dezhañ ar pep retañ eus emdro soniadoniel ha yezhadoniel (morfologek) hor yezh (hep ober anv betek re eus gramadeg istorel hirc'hortozet ar c'helenner R. Hemon - ha boulc'hurun, pegoulz e teuy er-maez ? - na anavezomp nemet rannigoù dister anezhi). Nann, evit ar yezhour, oberenn d-Trépos, evel m' emañ, ne vo nemet ul linenn ouzhpenn e-barzh ur levrlennadur goñsiañsus evel a gaver e-barzh pep labour gouizieki pe sañset, met na vez ket lennet, na gant an oberour na gant e gaezh lennerion. Pa geñverier ouzhpenn-se ar c'haezh 26 pajennad treut ha gwall aozet P. Trépos ouzh an 90 bras bennak gouestlet gant Jackson (A Historical Phonology of Breton, 308-403) d'ar c'hemmadurioù, n' emañ ket al lenner deboner evit chom hep dastum rag-eeun : ne felle ket da P. Trépos sevel ur yezhadur evit ar yezhourion. Da biv e kinnige e levr neuze ?

Da 'r studierion ? da 'r re a grog gant deskiñ ar yezh ? Naren ! Spi am eus da nebeutañ. Rak ne welan gour a vije gouest da zeskiñ hor yezh dre gemer da batrom al levr-se. Luziet ur spont eo displegadur ar c'hemmadurioù ha faos, ent-

istorel, evit darn. Meskañ a ra anadennoù n' o deus tra da welout an eil gant eben, gwelout kemmadurioù lec'h n' eus nemet strishadur diwar komz buan, ijinañ kemmadurioù pe digemmadurioù evit lodennoù a Vreizh n' int ket spisaet hag a denn, forzh penaos, da 'r gomz ha neket da 'r yezh ; menegiñ a ra, a-geñver gant savadurioù klasel, stummoù patoaiek an teodyezhoù, evel pa vijent troiennoù klasel. Poent e vije, 'benn ar fin, paouez a sellout ouzh hor yezh evel ur « ramassis » a drefoedachoù disneuz. Petra a soñjed eus ur skolaer e Bro-C'hall hag a lavarje « *Il n'y a pas*, se dit aussi *gna pas* dans l'Eure-et-Loir » ? Met setu dres kement a skriv P. Trépos a-hed e levr. Soñj am eus eus an amzer ma tesken brezhoneg, war-dro 1941, gant skoazell levrioù Herrieu (Breton usuel, va c'hentañ levr brezhoneg), Vallée (Langue bretonne en 40 leçons), Hemon (Cours élémentaire, e KLT), Hemon (Dictionnaire B F, e zedacheg) hag all, ha ma c'houlennen ouzhin va-unan : petore an diaoul an doare reizh da skrivañ ar ger-mañ 'r ger ? Ra vo benniget Marc'harid Gourlaouen he deus va difaziet ha roet din un alberz eus hor yezh klasel, met ur sakre merit he deus bet, m' henn tou deoc'h ! Ha petra a ray ar paour kaezh studier a vo kinniget dezhañ an euzhder a levr embannet dindan anv Trépos ? Piv en difazio ? Dornlevrioù a gavo skrivet gwech e zedacheg, gwech e skolveurieg, hini ebet avat e « trepozeg ». Rak edo gant Trépos e soñjoù dezhañ war ar skritur, hogen ne oa ket deut d' un disoc'h strizh, hag atav eo chomet en entremar, hag a-benn ar fin, ar re o deus embannet e levr o deus dibabet reizhañ hervez « une tendance », en dije diskouezet. Anat eo ne oa ket bet peursevenet e soñj gant Trépos. Met ar paour kaezh studier dicheañ a ray gant al levr-mañ n' eo ket evit e c'houzout. Tampi evitañ, ha ra 'n em zimerdo !

360

Nag ar yezhoniourion, nag ar studierion, enta, ne gavint spletus al levr-mañ. Chom a ra ar Vrezhoneg desket war o yezh ha c'hoant gante gwiriekat an dra-mañ pe an dra-hont. Ha gwir eo en o devo eno evezhiadennoù fur war meur a dra : niverus eo ar skouerioù roet gant Trépos, ha dibabet mat peurliesañ. Kavout a reer pp. 242-272 un tregont pajennad mat war an ereadurezh. Met, mard eo evite eo bet savet al levr, perak n' eo ket skrivet e brezhoneg ? Ha gwelout a reer ur skrivagner gall oc'h ober gant ur French Grammar pe ur Französische Grammatik ? Peurliesañ e kav spletusoc'h en devout en e gichen ur *Grammaire française* en e yezh, hag e gompren a reer aes a-walc'h. Al lennerion vrezhonek o deus *Yezhadur Bras* Kervella ha ne gav ket din e ve e-barzh *Grammaire bretonne* Trépos meur a dra na ve ket aesoc'h evite da glask eno, pa soñjer dreist-holl e savas Kervella ur c'heriaoueg (pp. ix-xxxi) klok-tre eus e danvez hag a glaskfed en aner er *Grammaire*.

N' eo ket plijus bezañ rediet da gomz ken garv eus labour unan aet da anaon, met re splann eo ne oa ket echu al labour-mañ : evel m' en skriv an Dean P. Le Roux en e rakskrid : « *Il a laissé une Grammaire bretonne, dont les principaux chapitres étaient achevés, les autres préparés par des notes abondantes* ». Krediñ a reas an AoAo. Hamon ha Hélias e oa ret embann al levr evel m' edo : « *Par scrupule, par loyauté, nous nous sommes interdit de toucher au texte* ». Kompren a reer ster o feleunded, met keuzius eo, rak anat eo ne vije ket bet embannet evel-se gant an aozer ; klokoc'h e vije bet, hep mar, met c'hwennet ivez diouzh meur a fazi. meur a « à peu près » a lakaer berr-haberr pa saver notennoù, a lamer hag a reizher avat a-raok kas da 'r mouler. D' hor soñj n' eo ket bet a-walc'h goulenn digant ar c'hellenner L. Fleuriot klokaat « *d'après des notes manuscrites quelques paragraphes inachevés* ». Eno e oa dafar un den a anaveze espar an teodyezhoù ; adwelet gant unan evel Fleuriot a zo ken don e anaoudegezh eus istor hor yezh, e c'haller huñvreal en dornlevr kaer a vije deut er-maez. Hogen, evel m' emañ, ne welan ket mat piv a c'hounezo korvo digantañ.

G. P.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Klaodeta HELLER ha Yann-Gamilh HANUS zo laouen o kemenn deoc'h ez int bet euredet e Nancy, d' ar 5 a viz Here.

Alan Judik-Hael Ganter ha Mariannig HALBERT zo laouen da gemenn deoc'h int bet euredet d' ar yaou 11 a viz Gouhere.

Nor gwellañ gourc'hemennoù a eürusted a gasomp dezho.

Profoù

Degouezet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ EOST :

Yann Thomas, 20 lur ; T. Pabu, 5 ; Yann Bizien, 3 ; M. Audic, 25 ; Remont Tassel, 70 ; J.-H. Roberts, 4,50 ; R. Brisson, 10 ; Andrev Cornic, 5 ; H. Konan, 25 ; J. Abasq. 10 ; J. Le Guern, 5 ; Per Penneg, 60 ; R. Le Sclotour, 5 ; J.-M. Jones, 5.

- War un dao : 252,50 lur.

MIZ GWENGOLO : Ronan Pellen, 5 lur ; dizanv, 5 ; M.-J. Marot, 10 ; P. Mailloux, 5 ; Dr. Rousseau, 5 ; dizanv, 20.

- War un dro 50 lur.

4.435,31 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' an holl !

Arnodennoù

Klevet hon eus e oa bet degemeret d' an arnodenn Sevenadurezh breizhek aozet gant Kendalc'h div skoliadez eus lise Curie Sant-Brieg : Josette Penanhoat, eus Benac'h, gant ar meneg mat, hag Yvonne Brochen eus Langoat.
Hor gwellañ gourc'hemennoù.

An arnodenn-se a ro dezho ar gwir da vezañ enskrivet evit netra e Burev Implij Kevredigezh ar Skinwel hag ar Skingomz. A-hend-all, ar varnerien, kelennerien stad, o deus kinniget dezho o div ur c'houmanant-bloaz d' " Al Liamm ". Trugarez dezho eus perzh Al Liamm.

Evit kaout diskleriadurioù diwar-benn an arnodenn-se, skrivañ da Skinwel ha Skingomz, 18 bis, rue Duguay-Trouin, 22 Sant-Brieg. CCP Madame Omnès, Rennes 2031.55.

362

Div vrud wir

Sed amañ daou zarvoud pesketaerezh a zo c'hoarvezet e miz Ebrel diwezhañ. O kemer perzh enno : pesketaerien vreizhat, ur splujerez amerikat hag ur c'harv.

D' an 8 Ebrel, o deus pesketaerien eus Keriti-Penmarc'h (Kernev) degaset d' an aod ur c'harv dispar tapet un nebeut eurvezhioù a-raok er su d'Ar C'heloù, dirak Penmarc'h. Edo al loen o neuial war-du an donvor hag ergerzhet en doa pevar miltir a-barzh bezañ tizhet. Da gentañ e chomas an holl diskredik rak ur c'hemer ken divoaz, met buan e voe dizoloet ar roud : ar c'harv nemetañ eo a zo bev c'hoazh e Penn-ar-Bed, e goudor koadeier Laz ha Sant-Gwazeg. Edo ar c'harv eta

50 kilometrad eus e zouareg ma 'z eo bet argaset dioutañ sur a-walc'h gant hemolc'herien.

Mezeget e voe, rak ezhomm en doa da greñvaat, ha kaset en-dro en e goadeg.

Setu an eil darvoud : d' an 9 Ebrel diwezhañ, e-pad m' edo o pesketa en donvor da aodoù Iwerzhon, ar vag eus An Oriant " Lorraine-Bretagne " (42 metrad, 14 den e bourzh) a groge he rouedoù er splujlestr " Robert E. Lee ", unan eus kaerañ batimantoù al lestraz amerikad (116 metrad hed, 5.600 tonennad diblaset, 112 ofiser ha martolod, 16 fuzeenn « Polaris »). O tiveuziñ e torras ar splujlestr ur fard 2.000 metrad a stage ar roued-stlej ouzh bag An Oriant. Ne voe ket muioc'h a freuzh eget se ha, tra ma 'z adkroge ar vag-roueder gant he labour, e kendalc'he ar splujlestr dindan ar mor gant e gefridi guzh.

" Kenstrivadeg war Breizh "

Ur galv a ra " BLEIMOR-SANA " d' an dud o deus graet luc'hskeudennoù war gwer a liv anvet « diapositive » 24 X 36 mim. war Vreizh, evit goulenn diganto ha reiñ a c'hellfent unan bennak anezho evit ma vo anavezet ha karet gwelloc'h hor bro gant ar re glañv. Ar re-se a gemero perzh war ar memes tro en ur gentstrivadeg hag a roio tro dezho da c'hounit ar prizioù-mañ :

Rumm kentañ : Gweledvaoù, bigi, aodoù ha morioù Breizh. - Priz kentañ : ur bladenn a 33 t.

Eil rumm : Delwenoù, kestell, kalvarioù, feunteunioù. - Priz kentañ : " Istor Breizh " an tad Chardronnet.

Trede rumm : « Ti breizh va huñvreoù ». - Priz kentañ : " Barzhaz Breizh " Kervarker.

Pevare rumm : Kelc'hioù keltiek, koefoù, bagadoù, sonerien, lazoù-kanañ, kampoù, gourenerien. - Priz kentañ : ur banniel Breizh 80 sm X 1,20 m.

Evit kement-se ne vo nemet kas deomp ar gwerennoù a-liv.

Ar genstrivadeg-mañ a bado betek an 30 a viz Du. Ar rentañ kont a vo kavet e kelaouennoù ar vro. Mil trugarez deoc'h ha chañs-vat d' an holl.

Ar genstrivadeg-mañ a zo savet gant " Bleimor-Sana " kevredigezh breizhiz klañv. Pephini a labour evit ma vo anavezet ha karet gwelloc'h hor bro gant an holl. Dre Ar Stivell levraoueg Vreizh dre lizher, prestañ ha gwerzhañ a ra : levrioù, pladennoù, skoedoù, arouezioù, kartennoù, plakennoù kirri-tan etrevroadel ha luduerien BZH. Ober a ra skol vrezhonek dre lizher ha sevel a ra diskouezadegoù ha kenstrivadegoù war Vreizh.

Ao. Gi Kreac'h, 37 straed A.-Daudet, Champrosay, 91 - Draveil.

363

KEAV Logivi-Plougraz 1966

E derou miz Mae ez eo bet diskouezet, da vihanañ e fiñvskeudenndioù Paris, ar film-keloù kemeret e KEAV Logivi-Plougraz e 1966. Tro hor boe da welout un nebeut kentelioù, an tantad d' an deiz diwezhañ, hag ouzhpenn, un nebeut skeudennoù eus Menez-Kamp.

Anat eo edo renerien " Gaumont-Actualités " o c'hortoz ez emdrofe an darvoudoù e Breizh en un doare pouezus a-walc'h (tarzhadennoù e St-Brieg hag e lec'h all) a-barzh embann o film dirak ar foran gall.

" An Ti a Drizek Siminal " war ar skingomz

Enskrivet eo bet nevez 'zo gant Alan Ar Berr, evit skinlec'h Kimerc'h (214 m.), romant-polis Repars Hemon : An Ti a Drizek Siminal, da vezañ skignet bemdez etre 12 e. 40 ha 12 e. 45. Padout a ray betek war-dro Nedeleg.

Goude Gorsedd Pennpont

Pedet omp bet da embann ar pennad-mañ :

Kavout a reer amañ da heul roll an izili a zo bet degemeret er C'helc'h-Lid hevlene.

Evel Barzh :

- an Ao. Yann CHANTREAU, o chom e Pariz, stourmer politikel, kenlabourer " Ar Vro " .

Evel Barzh a Enor :

- ar C'hommandant Emil RAUTER, eus an Arme veljiat, a orin vreizhat dre e vamm, o chom e Sant-Yakud-war-Vor, saver ar Gevredigezh " Tara ", kenlabourer " Keltia " .

Evel Oved a Enor :

- ar Markiz Paul DE FOURNIER DE BRESCIA, a orin vreizhat dre e vamm, hendedour e Valfroicourt (Bro-Loren), is-rener Skol-Veur Drouized Bro-C'halia.

Degemeret e vo evel Barzhez e 1969 :

- an It. F. R. MEAVENN, troerez-yezhoù e Pariz, saverez barzhonegoù, kontadennoù, studiadennoù war " Walarn ", saverez pezhioù-c'hoari moulet war " Walarn " ha war " Al Liamm ", prezegenner er skingomz, kazetenner war " Arvor " ha " Galv ", bet renerez " Ar Vro " .

365

Roll an izili kavet dellezek da vezañ anvet Drouized oberiant goude un arnodenn war ar Geltiegezh :

- ar Jeneral Per VALLERIE, barzh, eus an Arme c'hall, war e leve, kuzulier-kêr e Sant-Malo, rener pe genrener meur a strollad breizhek ;
- an Ao. Job BERTHO, skolaer e Roz-war-Vor, stourmer politikel, barzh ;
- an Tad Yann CALVARD, Drouiz a Enor, kelenner e Roazhon, sekretour " Bleun-Brug Breizh-Uhel " .

* * *

Tri ezel nevez a zo bet anvet evit bezañ er C'huzul-ren (Poellgor) ha dre-se, lakaet war renk an Drouized oberiant mar deo ret evito :

- ar Jeneral Per VALLERIE, meneget uheloc'h ;
- an Ao. Jord KLER, levrier en Naoned, kelenner war ar brezhoneg, skrivagner, sekretour Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek, kenlabourer " Al Liamm " ;
- an Doktor Gwenc'hlan Ar SKOUEZEG, mezeg, skrivagner (" Guide de la Bretagne Mystérieuse " hag all), bet kenlabourer " Bretagne-Magazine " hag " Ar Vro ", saver studiadennoù war " Le Peuple Breton " .

Bodadenn sinerien al " Lizher-diazez " a zo bet dalc'het d' ar sul e-kerz Kendalc'h ar Gorsedd, evel ma oa bet kemennet. En em glevet o deus, goude an divizoù, evit gortoz an diskleriadurioù a vo graet gant ar gouarnamant hag e rener a-raok reiñ al lañs d'ur C'huzul-ren. A-du int bet gant kaout o emgav kentañ a-benn daou viz, nemet darvoudoù a-bouez a vefe.

Traoniennoù ha kaniennoù-mor

Chom a ra c'hoazh e gwerzh un nebeut skouerennoù eus *Traoniennoù ha kaniennoù-mor* gant Landevenneg, kelenner douaroniezh er Sorbonne. Ar priz zo 4,50 lur. - Goulenn digant : Mlle J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, Gwengamp - c.c.p. 1136-82 Rennes.

Kêr-Vreizh

Adkroget he deus Kêr-Vreizh gant he labour a-c'houde ar vakañsoù. Evel boaz e vez roet ar pouez war hor yezh. Betek bremañ ez eus bet aozet tri rummad kentelioù :

- bep merc'her, da 19 h 00, evit ar re a grog, kelennerion, an AoAo. R. Dréan ha M. Coic ;
- bep yaou, da 19 h 00, evit ar re a fell dezhe tremen an Trec'h kentañ, kelenner, an Ao. G. Pennaod ;
- bep sul, da 10 h 30, evit ar re a grog, kelenner, an Ao. L. Andouard.

365

Prezegennoù a vez graet ivez : hevlene eo bet graet - pe a vezo - prezegennoù gant AoAo. Chardronnet, Le Boterf, Ch. ar Quintrec, J. Mirande, Y. Fouéré. Ur gendael a vo aozet ivez war an divoud : " Dispac'h pe Adaozadur ", gant studi Charte Minimale, Sav Breizh, Mouvement pour l'Organisation de la Bretagne, Emsav Stadel Breizh, pep savboent o vezañ difennet gant tud kret, ha burutellet da c'houde gant izili Kêr-Vreizh.

Deut eo er-maez niv. 26 *Kannadig Kêr-Vreizh*, ennañ ur pennad gant an Ao. Yann Goulet a-zivout tregontvet deiz-ha-bloaz ar gevredigezh, ma voe unan eus an diazezerion anezhi, ur studienn gant B. Le Nail a-zivout istor Bro-Gembre, un danevell gant ar skrivagner hevez Fulup a ziskouez bezañ itik war an troioù-lavar poblet a bep orin ha plijus e zoare kontañ, barnadennoù a bep seurt ha re zo hep re a zoujañs evit an dud pe ar mennozioù degemeret, h.a. (Ar C'hannadig a c'hell bezañ kaset da 'n dud na chomont ket e tro-war-droioù Paris evit 5 F bep bloaz, CCP Kêr-Vreizh, 23, rue St-Placide, 6', 53 56 83 Paris ; ar re a chom e Paris a zo gwell dezhe dont da vezañ izili ar gevredigezh (20,00 F) ha degemer ar C'hannadig evit ur bennozh-doue.)

Kuzul ar Brezhoneg

Kuzul ar Brezhoneg en deus bodet e izili ar sul 20 a viz Here, en unan eus salioù an ti-kêr. Pep kevredigezh bodet er C'huzul he doa kaset, pe un dileuriad, pe ul lizher-digareziñ pa ne oa ket evit dont.

Klevet eo bet danevell ar c'hevredigezhioù : Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek a aozas gant berzh Kendalc'h Foujera ; ar gelaouenn Hor Yezh hag a zeuio er-maez adarre goude un tamm paouez ; Al Liamm ha Skol o rein keloù eus embannadurioù nevez ; hag ar re all o kenderc'hel gant o obererezhioù, didrouz met ingal.

Anv a zo bet da sevel ur greizenn a vefe evel un ti-bank, a rofe arc'hant evit un degouezh resis, embannadur pe obererezh all.

Resisaet eo bet galloud ar c'hadoriad hag ar burev e-keñver izili ar C'huzul hag e-keñver ar c'hevredigezhioù hag ar strolladoù er-maez eus ar C'huzul.

Divizet eo bet brasaat niver izili ar burev-ren, hag anvet eo bet un ezel nevez a vo e garg ober war-dro ar bruderezh.

Ar gelaouenn Preder he doa goulennet ma vefe lamet hec'h anv diwar roll izili ar gengevredigezh. 16 kevredigezh a zo eta bremañ e K. A. B.

366

Deiziadur Al Liamm

Chom a ra c'hoazh un nebeut skouerennoù eus deiziadur godell Al Liamm. Lod a gaver warno bruderezh evit levrioù Al Liamm, lod eo gwenn o c'hein ha lod all a gaver warno ar meneg " Bloavezh mat ". 5,00 lur an dek. Kasit ho chekenn da R. Huon. ccp 1629 14 Rennes.

Ar C'helaouennoù

War niverennoù 117 ha 118 **Ar Bed Keltiek** e kaver evel boaz Keleier ar Bed, kendalc'h ar geriadur hollvrezhonek, troidigezh Istor Breizh Laborderie hag en div niverenn-mañ evezhiadennoù war " Notennoù Yezh " Kervella. War an div niverenn ez eus pennadoù diwar-benn Iwerzhon gant Alan Heussaff. - Koumanant : 15 lur. cep Roazhon 1907 07

Niverenn 57 **Barr-Heol** a zigor war ur pennad gant Klerg " Ar Venec'h e Breizh ", bet savet moarvat da heul darvoudoù Ar C'hozh Varc'had hag ar venec'h reizhkredennel Vreizhat diazezet eno. Meur a bennad hir a gaver da heul : Kapitalouriezh ha Sosialouriezh gant Yann Talbot. Laouen omp bet o welout sinatur Jakez Konan en-dro. Kaset en deus ur pennad war Diskouezadeg Etrevroadel Krec'h ar Roue. Lenn a reer ivez barzhonegoù gant Anjela Duval, ur gontadenn gant Franseza Kervendal, ur danevell eus Ar C'hendalc'h Keltiek Etrevroadel ha meur a dra all. - koumanant : 10 lur. ccp 245 453 Roazhon.

War niverenn 21 **Emsav** e c'heller lenn ur c'hendael plijus bet graet e Gourin etre UDB hag Emsav. War an niverenn da heul e kaver adarre pennadoù diwar-benn ar rendael-se hag unan all diwar-benn Emsav hag an Emsav. - Koumanant : 20 lur. ccp 2 460 10 Roazhon.

Kaier 99-100 Preder a gaver ennañ 5 kentel bet graet e Kamp ar Vrezhonegerien warlene e Sant-Nikolaz-ar-Pelem gant skolidi SADED :

- Ar c'helc'htroioù kimiek en natur, gant Gwernegan.
- Buhez Mab-den, gant Ronan Jolais.
- Roll ar vitaminoù er bevañs, gant Line Bourdier.
- Ar virus, gant Yeun Gourves.
- Thomas Jefferson, gant Gwion ar Menteg.

Koumanant : 45 lur. G. Etienne, cep 16 093 13 Pariz.

Union Bretonne

Pedet omp da embann an diskleriadur-mañ bet kaset deomp gant Unvaniezh Breizh : 367

« Da geñver klozadur he bodadeg bloaz o deus izili Unvaniezh Breizh degemeret ar mennad-mañ kinniget gant he rener Yann Poilvet : D' ar mare ma vezer o prientiñ an adreizhadur rannvroel, e c'houlenn Unvaniezh Breizh digant ar gouarnamant anavezout Breizh gwirion, da lavarout eo Breizh enni an departamant anvet Loire-Atlantique ", evel m' hen goulenn an istor, an dud, an douaroniezh hag an arboellerezh.

Goulenn a ra ivez e vefe roet d' ar Vreizh-se adstrollet a-benn ar fin, ar galloud ret evit ma c'hellfe adkavout he fersonelezh klok e pep tachenn. »

Skourr an Deskadurezh Vroadel

DANEVELL DEVEZHIOU STUDI GOURIN
(10-25 Eost 1968)

Pal an Devezhioù Studi.

Pal an Devezhioù Studi aozet ent vareadek gant Skourr an Deskadurezh Vroadel zo reiñ an tu d' an emsaverion yaouank da vuanaat o stummidigezh.

Evit ma ve frouezhus labour an holl e oa endalc'het ar studierion da heuliañ roll ar c'hwezek devezh studi en e bezh. Ne c'halle ar studierion degouezhout goude derou an Devezhioù Studi na kuitaat kent an diwezh anezho nemet gwir abeg a oa. Dre vras e voe degemeret daou seurt abegoù : a) ar re o tennañ da labour an Emsav (da skouer mar'd oa karget un emsaver da seveniñ un obererezh e lec'h all) ; b) ar re o tennañ d' al labour-bevañs (hevlene, da skouer, e ranke un darn eus ar studierion enskrivet er skolioù gall prientiñ arnodennoù evit an

diskar-amzer). Ne voe ket degemeret studierion na c'hallent ket chom eizh devezh leun, forzh pe abegoù o defe bet.

Ar rummadoù kelennadurezh.

Pemp rummad kelennadurezh a oa :

- a) Ur rummad o prientiñ an Trec'h Kentañ, fiziet e kelennerion Kelc'h Debauvais.
- b) Ur rummad o prientiñ ar mont-tre en Eil Derez, fiziet e kelennerion S.A.D.E.D.
- k) Ur rummad gouestlet da skolidi an Eil Derez, fiziet ivez e S.A.D.E.D.
- d) Kamp ar Grennarded, lakaet en aked Framm Yaouankiz Vreizh.
- e) Rann ar Vugale, fiziet ivez e Framm Yaouankiz Vreizh.

Ar rolloù-labour dre rummad.

Rummad a (o prientiñ an Trec'h Kentañ.)

Eus 09.00 da 10.30 : Skrivadenn ha goulennoù.

Eus 10.30 da 12.00 : Labourioù war ar yezh : yezhadurezh, geriadurezh, studi testennoù e brezhoneg eeun.

Eus 14.00 da 16.00 : Poelladennoù war ar yezh gant harp skoazellerion.

368

Eus 17.00 da 18.00 : Kentelioù Istor, Douaroniezh, Jedoniezh, Gwazadurezh hervez an deizioù.

Rummad b (o prientiñ ar mont-tre en Eil Derez)

Eus 09.00 da 09.45 : Kentel voutin gant ar Rummad k.

Eus 09.45 da 10.30 : Kentel Yezhadur, Istor, Armerzhouriezh, Douaroniezh, Lennegezh hervez an deizioù.

Eus 10.30 da 12.00 : Bodadoù-studi Lennegezh ha Danvez emsavel.

Eus 14.00 da 15.00 : Poelladennoù.

Eus 15.00 da 19.00 : Obererezhioù boutin gant ar rummad k.

Rummad k (studierion an Eil Derez. Sellit ivez : Danevelloù pemdeziek)

Eus 09.00 da 09.45 : Skrivadenn ha goulennoù a bep eil.

Eus 09.45 da 10.30 : Kentel.

Eus 10.30 da 12.00 : Bodadoù-studi.

Eus 14.00 da 15.00 : Amzer-studi, Dalc'hioù-arnodennañ, h.a.

Eus 15.00 da 17.00 : Prezegenn, Kendiviz, Kendael hervez an deizioù.

Eus 17.00 da 19.00 : Amzer vak.

Rummad d (Krennarded, etre 9 ha 16 vloaz)

Eus 09.00 da 12.00 : Obererezhioù boutin gant ar rummadoù a, b pe k.

Eus 13.00 da 19.00 : C'hoarioù, Sportoù, Ergerzadennoù.

Rummad e (Bugale. Daspazhet e voent e div rann) Rann ar re vihan, dindan 6 vloaz :

Eus 09.00 da 10.30 : Deskiñ, livañ, tresañ, skrivañ, kanañ, korolliñ.

Eus 10.30 da 12.00 : C'hoarioù.

Eus 13.30 da 19.00 : C'hoarioù, Baleadennoù, Abadennoù-diduiñ.

Rann ar re vras, etre 6 ha 9 vloaz :

Eus 09.00 da 10.30 : Kentel vrezhoneg.

Eus 10.30 da 12.00 : C'hoarioù, Sportoù.

Eus 13.30 da 19.00 : C'hoarioù, Baleadennoù.

An Dalc'hioù sevenadurel.

Bemnoz da 20.30 e veze aozet un Dalc'h sevenadurel pe gant arzourion pedet, pe gant ar studierion o-unan. Ar roll anezho a gaver en Danevelloù pemdeziek.

Danevelloù pemdeziek.

Rummadoù b ha k :

09.00 Skrivadenn : Deomp ganti, Aotrou Pennenseller ! (KERWERC'HEZ).

09.45 Kentel armerzhouriezh gant P. PENNEK : Reizhiad kevalaour ha reizhiad sokialour.

10.30 Bodadoù-studi. Rannet e veze skolidi ar rummadoù b ha k e tri pe bevar bodad-studi bep beure. Kendivizout a raent neuze war bep a zanvez resis dindan vlenierezh ur Penn Bodad. Studierion ar rummad k a yae d' ober an tri bodad ruz, glas ha gwer ; studierion ar rummad b a yae d' ober ar rummad aour.

369

Bodad ruz gant P. KERMOAL : pleustradenn war un destenn a Lennegezh.

Bodad glas gant R. LE GLEAU : Yezhadur : urzhiadur an izili el lavarenn.

Bodad gwer gant P. PENNEK : Reizhiad kevalaour.

15.00 An Disrannoù en Emsavioù - Kendael. Displegerion : G. ETIENNE, P. PENNEK.

20.30 Korolladeg. Sketchoù gant emsaverion bParis.

Sul 11 08 68

11.00 Aozañ ar vuhez emsavel lec'hel - Taol Grenn dindan renerezh Y. Gourves.

20.30 Barzhonegoù Roparz HEMON, Ronan HUON, Anjela DUVAL, Jakez RIOU, displeget gant M.-F. BOUCHER, N. AR MÉE, Geno ETIENNE.

Lun 12 08 68

09.00 Reizhañ ar boelladenn war destenn skrivadenn an 10 08.

09.45 Kentel Istor gant G. DUBOURG : Preder Meven Mordiern.

10.30 Bodad ruz gant A. EVEN : C'hoariva Tangi Malmanche.

Bodad glas gant R. AR GLEW : Yezhadur : an tri urzhiadur brezhonek.

Bodad gwer gant P. PENNEK : Reizhiad sokialour.

Bodad aour gant M.-F. BOUCHER : An darempredoù etre lennerion ha skrivagnerion ar gelaouenn Emsav.

13.00 da 16.00 Skol an Eztaoliñ, bleniet gant E. An MENN.

14.00 Arnodennoù an Eil Derezh : Istor (Arnodennerion : G. DUBOURG, P. PENNEK).

15.00 Ar Sonerezh Breizhek - Prezegenn gant A. EVEN.

20.30 Ar C'hoariva - Kendael. Displegerion : P. PENNEK, A. AR BERR.

Meurzh 13 08 68

09.00 Skrivadenn : Kreskiñ (Meven MORDIERN).

09.45 Kentel Lennegezh gant A. EVEN : Mennozioù Kerverzhiou.

10.30 Bodad ruz gant A. EVEN : Kerverzhiou.

Bodad glas gant P. PENNEK : Keñveriadur etre ar reizhadoù armerzhel.

Bodad gwer gant G. ETIENNE ; Framm ha Sevenadur.

Bodad aour gant A. AR BERR : Lenn al Lennegezh.

13.00 da 16.00 Skol an Eztaoliñ, bleniet gant E. AR MENN.

14.00 Arnodennoù an Eil Derezh : Lennegezh (Arnodennerion : Y. OLIER, A. EVEN).

Bevoniezh (Arnodennerion : A. EVEN, G. ETIENNE).

15.00 Ar Faltazi en Oberennoù Roparz Hemon - Kendiviz etre A. EVEN (Tem an dec'hadenn) ha Y. OLIER (An Tri Boulomig Kalon Aour).

20.30 Korolladeg. Sketchoù gant emsaverion Roazhon.

370

Merc'her 14 08 68

09.00 Reizhañ ar boelladenn war destenn skrivadenn an 13 08.

09.45 Kentel Armerzhouriezh gant P. PENNEK : Ur sell war armerzh Breizh en 19^t kantved.

10.30 Bodad ruz gant Y. OLIER : Lennegezh ha Sevenadur.

Bodad glas gant P. PENNEK : Ar Sokialouriezh.

Bodad gwer gant G. ETIENNE : Kevredigezh ha Sevenadur.

Bodad aour gant A. AR BERR : Meizañ ar Varzhoniezh.

14.00 Arnodennoù an Eil Derezh : Douaroniezh (Arnodennerion : P. PENNEK).

15.00 Pleustradeg war an Eztaoliñ, dindan renerezh A. AR BERR hag E. AR MENN.

20.30 Korolladeg. NOGUES hag he zelenn.

Yaou 15 08 68

15.00 Abadenn vell-droad F.Y.D. ouzh K.D.-S.A.D.E.D., gounezet gant F.Y.Y.
20.30 Nozvezh Laouen aozet gant F.Y.V. e maner Menez-Kamp.

Gwener 16 08 68

09.00 Skrivadenn : C'hoari (Maodez GLANNDOUR).
09.45 Kentel Istorouriezh gant J.-F. FURIC ha G. MAZE : Petra eo an Istor (I).
10.30 Bodad ruz gant R. JOLAIS : Istor ar Brezhoneg.
Bodad glas gant P. KERMOAL : Plaenaat un destenn a Lennegezh.
Bodad gwer gant Y. OLIER : Penaos meizañ roll ar skrivagner er Gevredigezh.
Bodad aour gant G. DUBOURG : Penaos kompren Istor Breizh.
13.00 da 16.00 Skol an Eztaoliñ, bleniet gant E. AR MENN.
13.30 Bodad ruz gant P. PENNEK : Ar Gevalaouriezh.
15.00 Ar Barzhonegoù Berr - Kendiviz etre M. GLANNDOUR ha R. HUON.
20.30 Korolladeg. Ar Gabalerion,

Sadorn 17 08 68

09.00 Reizhañ ar boelladenn war destenn skrivadenn ar 16 08.
09.45 Kentel Istorouriezh gant J.-F. FUSIC ha G. MAZE : Petra eo an Istor (II).
10.30 Bodad ruz gant Y. OLIER : Kudennoù a-vremañ an Emsav.
Bodad glas gant R. HUON : Petra eo al Lennegezh ?
Bodad gwer gant R. AR GLEW : Yezhadur : an tri urzhiadur brezhonek.
Bodadeg aour gant G. DUBOURG : Penaos kompren Istor Breizh.
13.00 da 16.00 Skol an Eztaoliñ, bleniet gant E. AR MENN.
13.30 Bodad ruz gant P. PENNEK : Kudennoù armerzhel Breizh.
15.00 Ar C'hontadennoù Berr - Prezegenn gant R. HUON.
20.30 Pleustradeg foran war ar C'hoariva : An Ael Aour, dindan renerezh A. AR BERR.

Sul 18 08 68

15.00 Kendael Bolitikel - Displegerion dileuriet gant U. D. B. ha gant Emsav.
Notenn. - Embannet eo bet in extenso displegadennoù ar Gendael Bolitikel gant Emsav en he niv. 21. Skrivañ da : Emsav, 30, Place des Lices, 35 - Rennes. Priz an niverenn : 2 F. Emsav, c.c.p. Rennes 2 460 10.
20.30 Alan STIVELL hag e delenn.

371

Lun 19 08 68

09.00 Skrivadenn : Kavout ur c'henvroad en estrenvro (GOUR-NA-GIL).
09.45 Kentel Istor gant G. DUBOURG : An Emsav abaoe an eil Brezel Bed.
10.30 Bodad ruz gant Y. OLIER : Darvoudoù Tchekoslovakia.
Bodad glas gant P. KERMOAL : Penaos mont d' ur skrid a Lennegezh.
Bodad gwer gant R. AR GLEW : Yezhadur : an tri urzhiadur brezhonek.
Bodad aour gant M.-F. BOUCHER : Mont d' an dud.
13.00 Skol an Eztaoliñ, bleniet gant E. AR MENN.
14.00 Arnodennoù an Eil Derezh : Jedoniezh (Arnodennerion : J.-F. FURIC, G. ETIENNE). Yezhadur (Arnodennerion : R. AR GLEW, G. CHEREL). Fizik (Arnodennerion : J.-F. FURIC, G. ETIENNE).
15.00 Enskrivadur ar pezhioù-c'hoari hag ar barzhonegoù gant Radio Roazhon.
20.30 Barzhonegoù gant Chanig AR GALL. Alan STIVELL hag e delenn.

Meurzh 20 08 68

09.00 Reizhañ ar boelladenn war destenn skrivadenn an 19 08.
09.45 Kentel Lennegezh gant P. KERMOAL : Anaout al Lennegezh.
10.30 Bodad ruz gant Y. OLIER : Ar Stad.
Bodad glas gant G. ETIENNE : Stad, dispac'h, rezid.
Bodad gwer gant R. JOLAIS : Istor ar Brezhoneg.

Bodad aour gant J. KERMOAL : Studi ur pennad en Irin Glas.
13.00 Skol an Eztaoliñ, bleniet gant E. AR MENN.
15.00 Ar Verdeadurezh Kelt - Prezegenn gant G. CHEREL.
20.00 Abadenn Sevenadurel :
1. C'hoariva : An Ourz (TCHEC'HOV, tr. Roparz HEMON), dremmourion : Gizella ETIENNE, Loig KERVOAS, Herve AR MÉE. -
2. Barzhonegoù Adrian MIATLEV, Johannes BECKER, Gottfried BENN, Maodez GLANNDOUR, Youenn OLIER, ABANNA, O. V. de L. MILOSZ, Roparz HEMON, displeget gant Alan AR BERR.

Merc'her 21 08 68

09.00 Skrivadenn : Greanterezh Aljeria goude an Dieubidigezh (Erwan EVENOU).
09.45 Kentel Lennegezh gant Y. OLIER " En ur rambreal ".
10.30 Bodad ruz gant R. AR GLEAU : Yezhadur :urzhiadur an izili.
Bodad glas gant G. ETIENNE : An Emsav er Gevredigezh.
Bodad gwer gant Y. OLIER : Al Lennegezh e Breizh.
Bodad aour gant J. KERMOAL : Studi ur pennad en Irin Glas.
15.00 Penaos em eus savet Imram - Prezegenn gant M. GLANNDOUR.
20.30 Korolladeg.

372

Yaou 22 08 68

09.00 Reizhañ ar boelladenn war destenn skrivadenn an 21 08.
09.45 Kentel Lennegezh gant R. AR GLEW : Al Lennegezh rakgwalarnek.
10.30 Bodad ruz gant R. AR GLEW : Yezhadur an tri urzhiadur brezhonek.
Bodad glas gant Y. OLIER : Kudennoù a-vremañ an Emsav.
Bodad gwer gant P. KERMOAL : Penaos plaenaat un destenn lennegel.
Bodad aour gant A. AR BERR : Barzhoniezh.
14.00 Meizadur ar Stad - Prezegenn gant Y. OLIER.
15.00 Lennegezh ha Dispac'h - Kendael. Displegerion : G. ETIENNE, L. LEMOINE.
20.30 C'hoariva : An Ael Aour (Roparz HEMON), dremmourion : N. AR MÉE, P. KOAD, G. ETIENNE, Geno ETIENNE, F. FAVEREAU, J.-F. FURIC, Y. GOURVES, G. CHEREL, R. JOLAIS, G. MAZE, dindan renerezh A. AR BERR.

Gwener 23 08 68

09.00 Skrivadenn : Enkrez (Youenn OLIER).
09.45 Kentel Gevredadoniezh gant G. ETIENNE : Galloud-seveniñ hiniennel ha kelc'hiadoù kevredadel (filmet evit Skinwel Wiesbaden).
10.30 Bodad-studi bleniet gant Y. OLIER : Darvoudoù Tchecoslovakia (filmet evit Skinwel Wiesbaden).
15.00 An Tuta - Kendael. Displegerion : studierion Skol an Eztaoliñ dindan renerezh E. AR MENN.
20.30 Nozvezh Laouen, aozet gant F. Y. V. e maner Menez-Kamp.

Sadorn 20 08 68

09.00 Reizhañ ar boelladenn war destenn skrivadenn an 23 08.
09.45 Kentel Yezhoniezh gant R. JOLAIS : Petra eo ar C'hrenn-vrezhoneg.
10.30 Bodad ruz gant G. ETIENNE : Kudennoù an tuta.
Bodad glas gant R. JOLAIS : Istor ar Brezhoneg.
Bodad gwer gant P. KERMOAL : Lennegezh ha Deskadurezh.
Bodad aour gant G. CHEREL : Yezhadur ha Lennegezh.
15.00 Dezvarn Devezhioù Studi Eost 1968 - Kendael. Displegerion : Izili Poellgor an D. S. D. V.
D' an 23 08 e voe aozet un dalc'h-arnodennañ evit an Trec'h Kentañ.

AL LIAMM 131

DU
KERZU
1968

TAOLENN

Ganedigezh Eusa gant Y. MAZE	377
Grae Dover gant MATTHEW ARNOLD (tr. R. HEMON)	379
Ar gouskerez gant G. A. BECQUER (tr. R. HEMON)	381
Araokaat gant R. M. RILKE (tr. ABANNA hag A. ar BERR)	383
Mervel a ranker p' o anavezer gant R. M. RILKE (tr. ABANNA hag A. ar BERR)	384
Tidi gant REUN MENEZ KELDREG	385
Nerzh ar Gwad gant MIGUEL de CERVANTES (tr. R. HEMON)	411
Ar romantoù polis gant RIVANON KERVELLA	424
Notennoù Yezh, war zigarez lenn gant F. KERVELLA	432
Daou bennad eus "Lemenik " gant E. B. KALEDDVOULC'H	438
Notennoù	444
Roll ar pennadoù	453

Pep gwir miret strizh

377

Ganedigezh Eusa gant Y. MAZE (skeudenn)

379

MATTHEW ARNOLD (1822-1888)

troet diwar ar saozneg gant ROPARZ HEMON

Grae Dover

Kompez ar mor en noz-mañ,
en e c'hourlen. Ha kaer al loar
war ar strizh-mor... Ahont, en aod gall
e sked hag e varv ar goulou.

An tevennoù saoz
a sav, a luc'h ec'hon a-hed ar bae,
sioul.

Deus en aer glouar d' ar prenestr.
Selaou, eus linenn hir ar fru,
ma kej ar mor gant an tir loarzelivet,
sarak'h ar bili distaolet
gant ar c'hoummoù war gil ouzh ar c'hrae uhel,
o tont, o vont, hag o tont adarre,
krenus gant talm gorrek, o tegas
ton peurbadus ar velkoni.

Gwechall-gozh, Sofokles
hen klevas en Enezvor, hag e teuas
en e spered chal ha dichal loudour
drougeur an den.
Hag en hor spered-ni
e teu ur c'heal ivez,
pa dizh an trouz hor skouarn, a-ziabell,
eus Mor an Hanternoz.

380

Mor ar Feiz,
gwechall ivez en e c'hourlen, a c'hourize
aodoù an Douar a-bezh.
Bremañ ne glevan mui
nemet ur yud hirbad, reuzus, o pellaat
ouzh anal an avel-noz
betek bevenn ledan ar bed,
tristidik, meinek, noazh.

Muiañ-karet ! Bezomp-ni
leal an eil d' egile ! Rak ar bed,
ledet dirak hor sell evel un huñvre,
ken liesseurt ha kaer ha nevez-flamm,
e gwir, n' eus ennañ na laouender, na karantez, na sked,
na surentez, na peoc'h, na goudor ouzh an doan.
Amañ emamp, war ur blaenenn a ya teñval,
ma c'hwezh drezi stourm ha tec'hadeg mesk-ha-mesk
ludioù dizesk o c'houren en noz dall.

381

G. A. BECQUER (1836-1870)

troet diwar ar spagnoleg gant ROPARZ HEMON

Ar gouskerez

E nev veurdezus
an templ bizantat,
ar bez gotek,
e goulou krenus ar gwerennoù livek.

He daouarn war he brennid,
hag ul levr en he daouarn,
edo ur vaouez kaer, ledet
war ur c'heler, marzh ar gizell.

Dindan bouez flour
or c'horf gwevn gourvezet,
e plege he gwele greunvoen,
blot evel satin ha pluñv.

Splannder doueel
He mousc'hoarzh diwezhañ
a vane war he dremm,
evel en oabl bann tec'hus an heol o vervel.

Azezet ouzh lurell
ar goubenner maen,
daou ael, o biz war o gweuz,
da lakaat tav tro-dro.

382

Ha marv e oa ?
E skeud ar bolzioù pounner,
e hañvale kousket
en hun baradozel.

Ha me tostaat
ouzh korn teñval an nev,
didrouz evel pa gejer
gant kavell ur c'hrouadur.

Hag ur pennad, sellout outi
er sklerijenn glouar,
sellout ouzh ar gwele maen ;
e-tal ar vur ur plas goullo,

oc'h atizañ en ene
ar sec'hed d' an diharz,
an hiraezh d' ar vuhez er marv,
un herrad ennañ kantvedoù.

Skuizh gant ar stourm,
ar striv da vevañ,
alies, c'hoantus, e soñjan
er c'hognig-hont teñval ha kuzh,

hag er vaouez-hont,
ken disliv ha mut,
ken peoc'hleun en hun ar bez,
ken sioul e karantez an ankou.

ARAOKAAT

Hag adarre kreñvoc'h e sourr va buhez don
 evel pa ve bremañ o vont etre glannoù ledanoc'h.
 Karoc'h bepred e teu din an traoù da vezañ
 ha leunoc'h bepred pep lun da 'm selloù.
 Fiziuc'h 'n em roan d' an Dreistanv :
 gant va skiantoù, evel gant evned, eus an dervenn
 e tiraезan an neñv avelus,
 hag e goulou diframmet ar stankoù
 e sank, en he sav war ar pesked, va santerezh.

(Br. ABANNA hag Alan AR BERR.)

"MERVEL A RANKER P'O ANAVEZER"

(" Papyrus Prisse ". Ptah-hotep. Arroud eus un dornskrid eus 2 000 bloaz k. K.)

" Mervel a ranker p' o anavezer ". Mervel
 diwar vleunienn dilavaradus ar minc'hoarzh. Mervel
 dre o daouarn skañv. Mervel
 dre ar merc'hed.

Kanet ar yaouer ar marvourezed
 pa valeont uhel 'dreuz egor e galon.
 Eus e askre vleunius
 r'o meulgano 'vel-henn :
 diziraezadus. Ac'h, nag estren int...
 Dreist barroù
 e santerezh e paront, hag e skuilhont
 an noz kuñv treuzneuziet 'barzh traonienn
 dilezet e zivrec'h. Dre zelioù e gorf e sarac'h
 avel o gorreidigezh. E lugern
 e wazhioù da bell.

Hogen, tavet ar gour,
 diskogellet muioc'h. Eñ,
 en deus kantreet digehent en noz dre venezieg
 e santerezh :
 tavet.
 Evel ma tav ar moraer, an henañ,
 tra m' emañ ar spouronoù kent
 o c'hoari ennañ 'vel e kaoudelloù tridus.

(Br. ABANNA hag Alan AR BERR.)

TILDI

A-boan ma 'm boa merzet arsav an tren. Gwir eo en em gaven re ac'hubet gant troioù marzhus " Lemmy Caution " en devoa va degaset war eskell va faltazi en un tu bennak dre ar " West-End ", evit teurel evezh ouzh ar gêr ma oamp harzet.

A-hend-all, gouzout a raen edomp e Chartres.

Em c'hichen, c'hoarzh an tri soudard hag hini ar plac'h yaouank a savas, war un dro kreñv, fresk ha plijus, emichañs a-ziwar ur bourd distaget gant unan anezho. Buhezek-tre e oant o fevar. O c'hoarzh eo a reas din difoupañ eus va danevell.

Serriñ a ris va levr. Ezhomm am boa marteze eus luskellerezh an tren evit gallout kemer plijadur em lennadenn.

An daolig-predañ am boa gouzizet dirazon ; lakaat a ris va levr warni hag en em sankañ em c'hogn, va selloù o parañ war an engroez a haste davet an tren. Vad a reas din diskuizhañ va daoulagad.

Blot e oa an aergelc'h er c'hombod.

Er-maez, ur vouezh, raouliet ken e seblante tagnous, mesket gant tint brell ur c'hloc'hig, a vlejas : " Koka-kola ! Sandwich !" en ur bellaat. Ur vouezh all, ingaloc'h, mouget ha sioul a guzulike an alioù boas d' ar veajourien. Div pe deir munutenn a dremenis evel-se o sellout ouzh ar c'hae lec'h ma tifrete an daleerien strobet gant o malizennoù pe o fakadoù. Eus an uhelgomzer, ar vouezh a c'hourc'hemennas div wech : " Serrit an norioù, mar plij !" Distreiñ a ris va fenn evit sellout ouzh va Montr.

Dres d' an ampoent e tamwelis anezhi. Ne vijen ket gouest da resizañ an eilenn rik ma verzis he stumm pe a-raok treiñ va fenn pe diouzhtu goude. N' eus forzh, seblantout a rae din e harze ur furm dirak va frenestr.

386

Implijout ar ger " herzel " n' eo ket, marteze, dibab an hini klokañ evit displegañ reizh va menoz. Gorrekaat he c'herzed a reas kentoc'h, dres evel m' hen greer evit teurel ur sell en ur c'hombod p' emeur o klask ul lec'h en ur vagon. En hevelep amzer e santen o sevel, pell, pell, eus don va eñvor, evel heklev un esmae gouzañvet gwechall. Un dra bennak a fiñve em c'hreiz o lakaat da sevel betek va empenn, evel klogorennoù o tont da darzhañ war-c'horre ul lenn, santadurioù a sonjen kollet da viken.

War va arzorn astennet dirak va daoulagad difiñv, va Montr a gase en-dro diehan, d' ar piltrot, nadoz e eilennoù. Sellout a raen outi o kerzhout, met ne zeuen ket a-benn d' eveshaat outi. Daoust hag e taolen kont, zoken, en em zalc'hen, brech astennet, biz vihan va dorn dehou o tistronsañ genou milgin va roched a-us d' am Montr ? Ar skeudenn dremenet dirak va frenestr a strobe va spered hag am dalc'he disrannet diouzh ar vuhez. Hogen, ma chomen evel-se gant va neuz genaoueg, he doa va emskiant sammnet ar gudenn diouzhtu, hag a strive, kenañ-kenañ, d' he diluziañ.

En un taol, sklaer, splann, e ris ul lamm em amzer dremenet, pemp bloaz warn-ugent a-raok. Lezel a ris va dorn da gouezhañ hag en em harpañ, a-nevez, ouzh kein va azezenn. Un anv a zeuas war veg va zeod dre ma pare dirazon skeudenn ur plac'h yaouank. -" TILDI !" ha n' on ket re sur ne zistagis ket hec'h anv a vouezh uhel. Ha diouzhtu goude, -" 13, straed an Douvezioù, Chartres

".

Divarc'het en em gaven.

Ur c'hoant sevel, par d' un derzhienn, ha kerzhout, dre an trepas, war he lerc'h, a begas ennon. Koulskoude ne fiñvis ket. A-gevret gant ar from am gouneze, e santen ivez un amzivin bec'huis o vac'hañ va spered. N' em boa ket he gwelet e gwirionez. N' em boa nemet spurmantet un damskeud, diwar-nij. Keuziañ a ris d' am dievezhded.

" Kendarvoud ! a c'hrozmolis etre va dent, evidon va-unan. C'hoarvezet eo ganin dija, ouzhpenn gwech, bezañ touellet gant un dremm o tennañ d' unan all. " Chom a ris azezet.

387

" Met perak, eta, he deus lammet dirazon, ken prim ha gant kement a nerzh, dremm Tildi ? en em c'houlennen diouzh an tu all. Abalamour m' en em gavan e Chartres ?" Kant gwech em boa tremenet dre ar porzh-houarn-se ha kant gwech all harzet ennañ hep bezañ biskoazh soñjet enni. Ankounac'haet em boa, krenn, n' eo ket hepken he dremm, hec'h anv, he chomlec'h, met betek pep koun anezhi. Skubet e oa bet eus va menoz gant ar bern darvoudoù, pouezus pe zister, o doa leuniet va buhez e-pad ur c'hard kantved. Koulskoude, enkeviet e don va c'halon, e santen un esmae strafuilhus o c'horiñ. N' hellis ket ober ur respont d' ar goulennoù enkrezet am gwaske.

Kollet e oan em frederiadennoù. Ne ouezis ket dres pedavare e loc'has an tren. Louad, e vanen sanket em c'hogn. Pa zeuis a-benn da genstrollañ va menozioù, hor boa kemeret lañs adarre.

Tavet o doa ar soudarded hag ar plac'h yaouank. Moged o sigarettennoù a leunie ar c'hombod, ha c'hwez o butun e vlaz mel a fronde an aer.

Dirazon, war an daolig, eus golo va levr, tres " Lemmy " a seblante ober goap ouzhin. Un hej a ris d' am skoaz hag astenn va dorn evit e dapout. " Amzer am bo d' e echuiñ a-raok tizhout Paris ", a soñjis. Met ne gasis ket va jestr da benn, hag er vann e chomas va brec'h astennet, rak e toull an nor edo ur vaouez.

Tildi. Hep ket a var. War zremm ar vaouez he femp bloaz ha daou-ugent ec'h adkaven, splann, linennoù hini ar plac'h yaouank am boa anavezet. Difiñv war an treuzoù, e pare he daoulagad warnon evel ma vijen bet va-unan er c'hombod.

Dilavar e oamp holl. Daoust da vorzholiadeg vouzarus ar rodoù war ar roudennoù e seblante din e rene ur sioulder meurdezus er c'hombod evel pa vijen bet treuzkaset en ur c'hoad divent.

Va-unan e oan, sur a-walc'h, o kaout seurt santadur, rak ar baotred yaouank hag ar plac'h, o selloù troet daveti, a oa souezhet kentoc'h o welout anezhi chom evel-se, peulet e toull an nor. Sachet o doa a-gevret o zreid evit reiñ tremen dezhi. Merzout a ris selloù kenetrezo ; unan anezho he fedas da zont tre.

Pezh a reas.

388

An daou blas dirazon a oa dieub. Kemer a reas an hini en em gave dres dirazon, hag azezañ. Lakaat a reas he sac'h-beajiñ en he c'hichen war an azezenn, ha kemer hec'h amzer da renkañ he sae war he fenndaoulin. Laouenaet e oan en un taol. Va daoulagad a heulie he holl jestroù hag a dave d' he dremm, o c'hortoz he selloù. Prest e oan da vousec'hoarzhin dezhi ha d'astenn va daouarn davet he re. Prizañ a raen, ar blijadur am befe en he c'hompagnunezh e-doug an eurvezh hent a chome ganeomp a-raok fin hor beaj. Un eur ! Nebeut a dra evel just e-keñver an dek sizhunvezh hor boa tremenet asambles, gwechall, war ribloù ar stêr Corrèze. Dedennet e oan daveti gant un nerzh ne gontrollen ket ha gortoz a raen, leun a c'hoanag, e lezfe he selloù da barañ war va re. Daleañ a rae ar

mare-se, ha bep a dammig e santen va mousc'hoarzh o koazhañ war va muzelloà. An diskred da gentañ, ar rangalon goude, am gounezas betek don va ene.

Kemer a rae hec'h amzer d' en em lakaat en hec'h aes. Ne savas ket ur wech he malvennoù. Ne ouien ket petra ober, na kennebeut petra soñjal. Horellañ a rae va spered etre daou c'hoant, evel ma vijen bet skrapet gant daou nerzh enep. Diouzh un tu, e santen o kreskiñ ennon, betek va goleiñ, ur c'hoant gouez da zedennañ he selloù war va re, gant ar spi e lennfe tre betek don va ene. Gouzout a raen he dije merzet enno skeudenn he yaouankiz, evel ma wel unan stouet war vardell ur puñs e skeudenn o lintrañ war-c'horre an dour. Diskredik e chomen dirak hec'h emzalc'h ; he daoulagad a oa bremaik rinvedet ouzh va re pa 'n em zalc'he e toull an nor ha ne oa ket posupl n' he dije ket va anavezet.

" Gallet he deus va ankounac'haat evel ma 'm eus hec'h ankounac'haet, a soñjen, met an diseblanted-se ! " Daoust d' am anoaz ne oa gourvenn ebet ennon. Er c'hontrol, santout a raen o tasorc'hiñ eus don va bezoud, mesk-ha-mesk ha bern-war-vern, an eñvoriou bevvet gwechall ganeomp. C'hoant am boa astenn va daouarn hag he hejañ.

Diouzh un tu all, e kleven ennon ur vouezh siouloc'h am alie da vestroniañ va from. Harpet e chome va selloù ouzh he dremm. En aner. Stouet e oa he malvennoù. Krediñ a ris, ur momed, o doa he divjod ruziet un tammig. Met va eil mouezh a lavare din ne oa aze nemet efed he c'herzhed evit dont da gemer an tren. Ar vouezh kentañ a vousek : Tildi eo ! Petra a c'hortozit ? Ya ! a lavare diouzh tu ar vouezh all, met n' eo mui Tildi da yaouankiz. Pemp bloaz warn-ugent o deus tremenet war he divskoaz evel war da re.

389

Pelec'h emañ he liv pechez ? Pelec'h poullouigoù he divjod ? Sell ouzh roufennoù he zal. Merz ar blevennoù louet a-strew en he blev, gell-alaouret gwechall.

Ne gaven nemet ur respont : karet em eus anezhi.

He malvennoù, atav stouet, a gloze ouzhin he buhez. Soñjal a raen en em gave marteze un disterañ chifet, rak re a evezh a daole ouzh pep jestr a rae, evel diblasañ div pe deir gwech he sac'h, divresañ he sae war he barlenn, pe glask un emzalc'h dereat d' he c'horf, en he c'hogn, hep dont a-benn d' e gavout. Pa ne ouezas mui petra ober, e krogas da dennañ he manegoù. Gant an hini dehou e teraouas. Biz goude biz, e sachas war al ler betek dizoleiñ tre he dorn. Va daoulagad a gendalc'he da glask he dremm, ur fiñv, un trid, an disterañ tra en dije va aotreet da grediñ he doa va anavezet. Dic'hoanagin a raen. Ha koulskoude, ar spi am gounezas en-dro, pa zeuas a-benn, d' an diwezh, da zizoleiñ he dorn. He dremm a vanas sonn. Sellout a rae ouzh he dorn noazh, a skoachas buan en he barlenn, dindan he hini kleiz, atav maneget.

Ha koun he doa, n' eo ket eus an dorn, met eus ar c'horf a-bezh astennet e splannder hec'h ugent vloaz e-kichen ur c'horf all, er gêrig kollet, du-se, e-touez ar Menezioù-Kreiz ? Kenderc'hel a reas, nebeut amzer goude, gant he maneg all. Buan e teuas a-benn eus hemañ. Sevel a reas neuze he dorn, he bizied er vann, evit renkan grom he montr war hec'h arzorn. Echuiñ e reas he jestr o talmeta he gwalenn.

He malvennoù a oa atav gouzizet. Ne oa ket dalv dezhi na sellout na komz. Trawalc'h e oa evidon. Intent a raen. Netra n' am aotre da emellout en he buhez. Kreñvoc'h e lintre ar walenn-se eget nep kael houarn, nep porzh e varrinier dir.

Donoc'h en em sankis em c'hogn ha serriñ va daoulagad.

Pell e oa nijet diouzhin ar c'hoant lenn. Trefuet evel ma oan, n' em bije ket gallet kenderc'hel gant va danevell, rak ne vijen ket bet gouest da vestroniañ va mennoioù. Ha da betra en dije talvezet din redek war-lerc'h " Lemmy " ? Evit derc'hel va spered ac'hubet, pa 'n em ginnige din, da vogañ soñjoù, koun an daou viz hanter tremenet gant Tildi e Larches ?

Em c'horf e santen ur skuizhder dic'hortoz evel ma c'hoarvez d' un darguder o c'hortoz menel kousket. Strivañ a ris evit gorrekaat va analadur ha dizoaniañ va spered. Barket ne zeuis ket a-benn d' argas diouzh va empenn bezañ ar vaouez azezet dirazon, daoust din chom, me ivez, gant va malvennoù kloz. A-daolioùigoù e saven va malvennoù, gwech an amzer, evit sellout outi. Difiñv e chome. Daoust hag e rae evel don ? Ne lavarfen ket nann, rak seblantet en deus din gwelout war he muzelloù evel derou ur mousc'hoarzh. Met ne badas ket pelloc'h eget ur gridienn war-c'horre an dour.

Gant anoaz em eus sellet ouzh ar soudarded. Hep keuz em bije o zamallet bezan kiriek d' am c'herseenn. Unan anezho - eus Konk pe war-dro, hervez e bouez-mouezh - a varvailhe gant ar plac'h, en ur ober e baotr faro. Gwir eo e seblante - gant e vlev melegan rodellek, e zent bleiz hag e zaoulagad glas - bezañ un doue yaouank o paouez dont eus Inizi Burzhudus ar C'hornog. Bamet hag atizet, c'hoarzh ar plac'h a save, a-stroñs, er c'hombod.

- " Diot eo ar c'hast-se, " a varnis raktal - pa garen, pemp munutenn a-raok, son sklentin he mouezh fresk.

" Ma ne vijent ket bet aze, " e kendalc'his da brederiañ, tagnous.

Petra am bije graet ? en em c'houlennis, souezhet ha feuket war un dro, gant va c'hwerventez. Netra, sur a-walc'h. Keuziañ a raen emichañs da amzer va yaouankiz, pa oan, me ivez, dres evel va c'henvroad yaouank, oc'h ober va faun dirak Tildi. "'Vel ma c'hoarzh ar plac'h-mañ e c'hoarzhe. " Ha pet gwech n' em boa ket tañvaet war he muzelloù he levez o tregerniñ c'hoazh e don he c'horzailhenn ?

Bezañs Tildi ha c'hoarzh ar plac'h a geje em spered. Evel en ul levr digor-frank e lennen ar bajenn-se eus va buhez, ha war skramm va daoulagad serret e tibune skeudennoù : adgwelout a raen an devezhioù splann, leun a heol hag a zouster, a dremenemp, o kuzhat hor c'harantez war riblennoù hor stêr. Evel m' eo trawalc'h ur fulenn evit adtanañ ur bod raden sec'h pe un duilh barlaskoù pin, c'hoarzh ur plac'h yaouank a zegasas din, eus donder pemp bloaz warn-ugent, koun ur vouezh a seblante kollet da viken.

Ken difiñv hag un delwenn en em zalc'he Tildi dirazon. Hañvalout a rae morediñ. Daoust hag e kouske ? Daoust hag e rae van ? Pa soñjan er veaj-se, bremañ ma ouzon ha ma 'z eo diskennet a-nevez ar peoc'h em ene, e c'hellan muzuliañ pegen don e oan bet tizhet gant he donedigezh trumm em buhez. Met perak eta, e chome aze dirazon gant he daoulagad kloz ? Daoust hag he doa mezh d' en em gavout ganin ? Hag hec'h abafded eo a rae dezhi ober van d' am dianavezout ? Perak neuze he doa dibabet va c'hombod ? Marteze ne felle dezhi nemet prederiañ evit gallout adwelout evel m' o adwelen, ar skeudennoù difoupet eus don he memor ? Fromet e oan gant ar goulennnoù-se a chome evidon direspont.

Karet em bije, aze diouzhtu, dianavez d' an holl, heuliañ ganti adarre, kazel-ha-kazel, an hent hor boa ergerzhet a-gevret e-pad dek sizhunvezh e barr hor yaouankiz. Ha padal, evel un delwenn varmor e vane, serret he daoulagad, prenet he genou. Yen. Kevrinek. Hetiñ a ris kaout galloud a-walc'h war ar vuhez evit ober d' an amzer kilañ betek tizhout, a-nevez, ar mareoù dispar ma oamp unanet.

Evit va frealziñ, ne c'hellen tra muioc'h eget spiañ linennoù he dremm hag o c'heñveriañ gant re, teneroc'h, Tildi va yaouankiz.

En hec'h aes, en em zalc'he, he c'hein harpet ouzh kein an azezenn. He daouarn juntet war he barlenn a oa atav ken moan. Miret o doa o flourder, moarvat, a soñjen, ha karet em bije, evel gwechall, santout allazig o falvoù war va divjod. Mistr e oa chomet he dargreiz ha ma oa leunoc'h he c'horfenn, e kinnige din ur merzad a veurdez kentoc'h eget a duzumder. Petra vije bet hor

buhez ma 'm bije tremenet ganti ar pemp bloaz warn-ugent tremenet abaoe m' hor boe kejet evit ar vvech kentañ ? Souezhet e oan gant ar goulenn-se, a save, trumm, war va spered trefuet. Santout a ris er memes amzer ur waskadenn o vac'hañ war va c'halon, rak e don va emskiant e ouezis diouzhtu n' em bije ket o roet evit ar re am boa bevet diouzh va zu. Divarc'het en em gaven rak seurt bardedigezh o tiwanañ eus va foell, pe marteze eus va lealded em c'heñver. Habaskaat a reas ar vrouez am leunie er momed a-raok. Nann ! e gwirionez, ne geuzien da netra. A-hend-all, ne oamp ket kiriek, na hi na me, da zivizoù an tonkadur. Galloud ar vuhez an hini eo hon disrannas ha n' eo ket hor youlou. Ha pa zeuas ar mare merket evit hon disparti, e oan chalet muioc'h gant an diouer a rafe hor c'horfoù an eil d' egile eget gant an enkrez gouzout penaos ha pedavare en em gavout. Dibar e oa bet hor c'hejadenn ; dibar an darvoudoù o doa hon unanet ha ken dibar all hon disparti.

392

Re domm e oa er c'hombod. Em c'hichen, ar soudarded o doa abaoe pell ha lamet o chupennoù. Menel a raent war gorf o rochedoù, o milginoù troñset, o gouzougennoù digor war vruchedoù ken gwenn ha re vugale. Santout a raen va-unan pouez an tommder war va divskoaz. Met re sammel e oan gant va frederennoù evit merzout nep diaezamant. N' ouzon ket zoken ma 'm bije taolet pled gant klouarder an aer ma n' he dije ket Tildi tennet ar skerb seiz a c'hronne he gouzoug. Sellout a raen outi. Ne zigoras ket he daoulagad. Bamet e chomis dirak he gouzoug noazh. N' em boa mui soñj ebet eus ar vrizhenn a zouge dres dindan he skouarn gleiz. Ma 'm bije maget un amzivin bennak en he c'heñver, gwelout he " sterenn-lostig " en dije skarzhet pep entremar diouzh va spered ha graet din tridal rak un anatadur ken splann. A-hend-all, n' em boa ezhomm ebet eus seurt prouenn. Rinvedet e chome va daoulagad ouzh ar merkig rous en em lede war he c'hroc'hen. Gant pet pok n' em boa ket e c'holoet gwechall ? Pouezus e tlee bezañ va selloù, rak, dirazon, Tildi, digor-frank he daoulagad, a selle ouzhin. Kollet e oan em soñjoù, ha daoust d' am daoulagad bezañ digor-bras, ne verzen netra. Penaos e ouezis e selle ouzhin ? N' hellfen ken lavarout. Evel ur galv a glevis marteze em c'hreiz, pe marteze all e tamverzis he malvennoù o fiñval ? It da c'houzout. Du-se, war riblennoù ar Stêr Corrèze edo va spered. Ur striv a rankis ober evit kendastum va menozioù. Re ziwezhat. Pa dizhas va daoulagad he re, ne welis nemet o c'hlozadur. Gwir eo e chome c'hoazh war he diweuz ur mousc'hoarzh leun a guñved.

Huanadiñ a ris, pounner.

... En c'hichen, lakaet diaes eñ ivez emichañs gant ar wrez, unan eus ar soudarda a lavare d' e geneiled: " Bevet ar flotantenn ha strink an dour war va c'horf pa dizhin ar c'hazarn ! " ...

Iskis eo gwelout gant pegement a widre e tap ar spered an disterañ tra a c'hell magañ e faltazi ! Ne oa aze nemet ur ger. Hag ouzhpenn, ne oa ket lavaret evidon. Trawalc'h e oa ; hag ur c'horn all, chomet betek-hen er skeud e don va eñvor, a sklerijennas raktal : ur flotantenn c'hlas a zougen, me ivez, d' an devezh ma erruis e Larches. Ha setu va spered nijet adarre da vro ar Menezioù-Kreiz, o stlejañ gantañ ur bern menozioù nevez-diskoachet. Ur bern traoù spontus a adkaver dindan malvennoù kloz. Serriñ a ris va re, hag en em sankañ donoc'h c'hoazh em c'hogn...

393

*

... Gallet em boa, e devezhioù diwezhañ ar brezel, goude meur a zarvoud, ruzañ va botoù d' an tu all d' ar Stêr Liger. Ouzhpenn va flotantenn e treilh (gwechall glas), ne zougen mui nemet va fuzuilh hag un tammig muzetenn ma 'm boa chouket enni, mesk-ha-mesk, aotenn, soavon, krib ha broust-dent. Edo va mal en un tu bennak, sammel gant ur c'harr-pourvezañ degouezhet, Doue a oar pelec'h.

D' ar pemp warn-ugent a viz Mezheven e tizhemp Larches. Noziñ a rae. Hor steudad kirri a harzas war ur blasenn. Ne ouiemp netra eus ar gêr a-raok degouezhout enni. Nag hec'h anv, na bihan pe vras e oa. Ne raemp ket forzh. Ne

hetomp nemet un dra : kaout tro da gousket a-benn ar fin. Ha kousket e peoc'h. Pegeit hor boa gortozet an nozvezh-se ma ne zeufe mui da sailhañ warnomp, evel gwall-huñvreoù, trouz ar pezhioù-kanol pe sardonerezh ar c'hirri-nij, d' hon dihun a-raok ar goulou-deiz ? Gounezet e oa hor c'horfoù brevet gant ur c'hoant kousket divent a stlejemp abaoe c'hwec'h devezh ha daou-ugent, hep bezañ deuet a-benn d' e seveniñ plaen morse, nag er plouz nag er foenn, pe e pratelloù an tier-skol, pe c'hoazh er c'hleuzioù, pe war lez ar c'hoadeier. A-hend-all, ne dalv mann displegañ amañ an darvoudoù hor boa bevet, na komz eus ar ranngalon, ar gerseenn, ar gounnar a leunie hor c'halonù. Evel un heklek, e seblante din c'hoazh, moredet e korn va c'hombod, klevout mouezh Jorj, ar serjant-major, va mignon ha keneil, o hopal war ar baotred evit o c'has, ar re-mañ d' ur c'harrdi, ar re-se d' ur c'hledour, ar re-hont d' ur marchosi pe d' ur c'hraou. En ur c'hrozmolat ez ae an holl war e lerc'h.

Evidon, aet e oan skuizh gant plouz, poultrenn, roc'hadennù hag aer kontammet seurt lec'hioù. Chom a ris, a-sav, e-kichen va c'harr, sabatuet gant splannder an oabl o lintrañ gant e stered a-viliadoù. Er c'hornog, ar Werelaouenn a skede, ken lugernus hag ul loarig. Ne daolen mui evezh ouzh meurded an noz.

394

Sevel a rae safar ar baotred a ziskenne eus o c'hirri o stlejañ o fakadoù. Ur c'hammed bennak a ris evit pellaat diouzh an engroez, ha souezhet e chomis, rak va zreid a boueze war ul leton. " Trawalc'h ! emeve. Amañ e kouskin !" Kemer a ris va fallenn, ha hep mui prederiañ en em rollis ennañ hag e astennis va c'horf, gant un dudi n' am boa ket bet abaoe pell. Diwezhañ tra a glevis a oa mouezh va mignon o kemenn groñs d' unan bennak : " Lavar da Baogamm em eus kavet ur gambr dezhañ e kêr !" Emichañs ne zaleas ket re ar paour kaezh paotr da furchal war va lerc'h, rak ar Paogamm a oa ac'hanon a vanas kousket kerkent ha gourvezet.

En ur mor difiñv e tiskennis.

Petra am dihnas d' ar mintin ? Delioù pupli o sarac'hañ a-us d' am fenn dindan flourad an avel ? Pe marteze flourad an avel-se war va dremm ? Pe c'hoazh kan al laboused d' an devezh nevez profet adarre d' ar bed ? Pe marteze bourboulh an dour ? Difiñv e chomis, o terc'hel war va anal, evit dastum em spered an holl drouzoù-se am gronne, va daoulagad atav kloz. Klask a ris e-pad ur pennad resisaat an trouz dalc'hus a gleven, hep dont a-benn da c'houzout dres petra ' oa. Gwir eo em boa poan d' en em dennañ diouzh krabanoù an hun, ken faezh e oan. N' ouzon ket mat pegeit e chomis evel-se o klask strollañ va menozioù ha dont a-benn da ziluziañ ar gudenn darbaret din ken mintin.

En un taol e kavis. Diskredik hag asur war un dro. " Dour !" a lavariz, a vouezh uhel. Kerkent e oan em c'hoazez. Dispakañ a ris va fallenn evel pa vijen bet war ur grugell-verien. Dour ! a soñjis. Goullo e oa va spered. Ne gaven dindan va c'hlopenn nemet ar ger-se. Sevel a ris ha redek. Aet e oan mezv gant ar bouldrenn, ar c'hwezenn, an trenk, ar gramenn a stlejen abaoe ne ouien mui pegoulz, hep gallout, e-pad sizhunvezhioù ha sizhunvezhioù, kaout ur strinkadenn dour war va c'horf. Hag aze, em c'hichen, er mintin tener, dindan lagad an heol dija uhelik en oabl, dour ! Ha dour-red peogwir e kleven e drouz. Ugent kammed bennak a ris d' ar piltrot. Bamet e chomis dirak ar stêrig. Don e oa an dour enni. Ne gemeris ket amzer da brederiañ. Evel un diskiant, e sachen war va dilhad hag o stlepen en-dro din. Noazh evel ur ran en em gavis, amzer hen lavarout. Ha kerkent e splujis. Krediñ a ran ne vije nep galloud deuet a-benn da zifenn ouzhin en em deurel er stêr-se ; ha santout a ran, pemp bloaz warn-ugent goude, an dudi a santis an devezh-se.

395

Tre ez is betek ar strad. Metrad hanter a zour, pe zamdost, am boa evit va flijadur. Hanter-gousket ha laouen e oan c'hoazh pa splujis. Ne zaleis ket da zihuniñ da vat. Er goueled e oan, o kerzhout war va zizh, hep striv, pa ouezis, en un taol, e oan deuet aze da veuziñ. Bamet en em gavis. Seizet. Rielllet. Yen-sklas e oa an dour, rak dour-red o tiskenn eus krec'h ar Menezioù e oa. Ne oa

ket ar mare da goll va fenn, mar felle din en em dennañ eus gwask seurt krabanou. Bec'h a ris evit sevel war-c'horre. Ha neuze, gant un nerzh dall, e stagis da neuial. C'hwezhañ a raen evel ur reunig, va anal sac'het, o klask ul lec'h er vriell evit gallout dont er-maez, tapout krog en dirienn pe el lastez a gresk ken alies war riblennoù ar stêrioù. Serzh e oa houmañ ha noazh evel va dorn. Herzel a ris ha kemer plant er strad. An dour a save betek va divskoaz. Diouzhtu e krogas va javedoù da stlakañ evel rigedagoù. Ken spontus e oa an trouz a raent ma teuas aon din. Kounnariñ a ris. Re ziot e oa bezañ tremenet c'hwec'h devezh ha daou-ugent din tan ha kurun ar brezel hep ur gloaz evit dont da veuziñ e seurt staotadennig dour sklaset. Gant fulor en em daolis en-dro en dour ha bec'h d' am izili ! Aze e oa va silvidigezh. A-vriadoù ledan e sanken tizh. Hogen ken riellet e chomen. Hir-spontus e kaven ar stêrig-se, hag uhelmeurbet he brielloù. Paket e oan evel e douvez ur c'hreñvlec'h. Hastañ a raen koulskoude, gwellañ ma c'hallen. Duañ a rae va c'hroc'hen. Krediñ a rae din ne zeufen biken a-benn da gavout an tu da 'n em dennañ eus va bez-dour hag an dizesper a grogas ennon...

*

Ar gwagennoùigoù eo a verzis ar c'hentañ. Marteze em boa klevet ivez ar "flok !" a reas ar sailh o kouezhañ er ganol, met n' on ket sur. N' eus forzh ; goanagiñ a ris diouzhtu, ha kenderc'hel, kalonek, davet al lec'h ma seblante din kaout sikour. Digor-bras e oa va daoulagad gant aon faziañ. " Gant ma ned eo ket lamm un dluzenn pe ur beked !" a brederien. Un disamm boemus a c'hounezas va c'halon pa welis ur sailh o sevel war-bouez ur gordenn, a-hed ar vriell. Met ne welen den, rak ur bod haleg a guzhe ac'hanon. Hopala ris eta davet an estren. Va c'hlevout a reas. Er vann e chomas ar sailh. Kenderc'hel a ris, kalonekoc'h, gant va strivoù, gant aon gwelout an hini a oa eno o steuziañ a-ziwar wel, a-raok din degouezhout dirazañ. Met klevet en doa va galv. Ne fiñve ket mui ar sailh. E oan erru. Ur stumm gwenn, par d' ur gourweled, a zamverzis, hep bezañ gouest d' e resisaat abalamour d' an dour a leunie va daoulagad. Herzel a ris en e gichen, kemer plant er ganol, sec'hañ va dremm gant kil va daouarn, ha sellout. Sebezet e chomis. Ur plac'h yaouank, ur sae-gambr en-dro dezhi, a oa war ar vriell. Ken sabatuet ha me !

396

- " Stlapit din ho fun, mar plij !" e teuis a-benn da valbouzañ. Ne fiñvas ket. Kounnariñ a ris. " Hastit buan, " a lavar, groñs, " pe emeon riñset !" Du e tleen bezañ ha va javedoù a gendalc'he gant o stlakadennoù. N' ouzon ket pe an trouz pennfollus a rae va dent eo pe liv va c'hroc'hen a reas dezhi intent ne oan ket o c'hoari. Lezel a reas he sailh da ziskenn betek ennon. Tapout a ris krog er fun gant poan, ken mors e oa va daouarn, ha goude meur a strivadenn hag a riskladenn, e teuis a-benn, gant he sikour, da sevel war ar vriell. Em zrefu, n' em boa soñj ebet mui eus va noazhder. Horellañ a raen, kentoc'h eget kerzhout, war al leton. Mont a ris pemp pe c'hwec'h kammed pelloc'h da gouezhañ war dirienn ar park, brevet. Kentañ tra a verzis a oa un dra bennak o c'holeiñ va c'horf. Gounezet e oan gant ur grenijenn vantrus, ha va javedoù a gendalc'he gant o stlakadennoù diehan. An dour a zivere eus va blev em daoulagad. Ne zleen ket bezañ brav-brav da welout. Er memes amzer e tamwelis ur spes gwenn o pellaat en ur redek. Sevel a ris va fenn da sellout, ankeniet. Va dilezel a rae d' ar mare rekisañ. Karet em bije e vije bet rimiet din va c'horf a-bezh gant ur serviedenn bennak pe un dornad plouz. Ne oa ket bet tonket din beuziñ met, er stad m' edon, netra ne virfe ouzhin tapout un danijenn-skevent a-zoare. Ret e oa din fiñval. Sevel a ris va fenn ha klask en em lakaat war va zreid. Faezhet e oan hag adkouezhañ a ris war va genou. Amzer am boa bet, koulskoude, da welout ar stumm gwenn o vont en ur pennti, en tu all d' ar park ma oan gourvezet war e leton.

397

E dibenn miz Mezheven e oamp. Uhel edo dija an heol en oabl ha klouar e oa an amzer. Dont a rae va c'horf, nebeut-ha-nebeut, da dommañ ouzh gwrez an amzer. Krenañ a raen atav, met klouar e oa an dirienn dindanon. Dont a raen a-benn da dennañ va anal un tammig aesoc'h. Pleget em boa va divrec'h dirazon, ha lakaet va fenn warno. Brouadur a santen em fronelloù ha gouzout a ris ez aen da

streviañ. " Vad a raio din, " a soñjis. Er memes amzer e hetis kaout ur frilien. Neuze e kounais e oan noazh. " Spontet em eus anezhi kazi sur, " a soñjis. " N' eo ket souezh he deus tec'het ken buan goude bezañ va zennet alese. " Soñjal a ris em dilhad strewet war leton al leurgêr. Talmeta a ris ar pezh he doa taolet warnon. He sae-gambr e oa. Kompren a ris perak he doa tec'het. Aet e oa, emichañs, d' en em wiskañ. N' eus forzh penaos, e prederiis, gallout a ran en em c'hronnañ er sae-se bremaik ha mont betek va c'harr. Lakaat a rin dihunañ Jorj evit kaout un dra bennak tomm. Ur mell takennad rom e lavarin dezhañ teurel e-barzh. Neuze e streviis. Par d' un darzhadenn. Ur wech. Div wech. Teir gwech. Vad a reas din. Enoet e oan gant ar mic'hi linkus a zeue eus va fronelloù. Pa gouezhas va fenn war va arvrec'h evit an trede gwech, e welis anezhi o tont endro. Va c'hlevet he doa ha deredek a rae davedon o tougen ur pallenn etre he divrec'h. Buan am zizhas. Stouñ a reas warnon ha va golein gant he fallenn. Klask a ris, da gentañ, sellout outi, a-gostez, evit gwelout he dremm hag he zrugarekaat gant va selloù, met daoulinet he doa em c'hichen. Stagañ a reas diouzhtu d' am rimiañ gant ur serviedenn, goude bezañ dizoloet va c'hein en e bezh. En em lezel a ris da vont etre he daouarn. Gant ur blijadur dianav e santen, goustadik, ar wrez o trec'hiñ war va yenijenn hag ar grenijenn o pellaat. Pell amzer e reas war va zro. Un hevoud graet a skuizhder hag a dommder am aloube, ha pa voe echu ganti, em bije karet chom evel-se, astennet a-hed va c'horf war al leton, ha soublañ raktal er c'houk. Met ne roas ket din amzer da ziskuizhañ. Ledet he doa an taol-mañ, he fallenn war ar prad ha, didruez, va bountet warnañ. Hep ehanañ ec'h adkrogas gant an tu all.

Edon a-stok va c'hein. Gallout a raen sellout outi, stouet warnon. He blev a gouezhe a bep tu d' he fenn, o kuzhat ouzhin he dremm ; n' hellen ket gwelout he daoulagad. Desevet e oan, rak karet em bije reiñ dezhi da c'houzout, dre va selloù, an anaoudegezh-vat a vagen en he c'heñver.

Diskenn a ris va sell betek he brennid. N' he doa ket adkemeret he sae-gambr. He c'horf yaouank ne zouge nemet un hiviz-noz tanav.

398

Va frientiñ a rae evel m' he dije graet war-dro ur bugel.

A-benn ar fin en em gavis pakedet etre plegoù he fallenn. Mailhuret !

Skuizh-divi e seblante bezañ. Azezañ a reas war he seulioù en ur huanadiñ. Dirazi, war ar pellder, e pare he selloù. Kempenn a reas he blev en ur torkad dalc'het start war he c'hilpenn gant ur gribig. Ober a rae evel ma ne vijen ket bet aze, gourvezet dirak he daoulin, mailhuret en ur pallenn. Diseblant e oa, evel unan disammet en un taol eus ul labour kaset da benn.

Evidon, hilgennet en em gaven etre an hoaladur am bounte daveti rak n' hellen ket distagañ va selloù eus he dremm - hag ar c'hoant kousket mantrus a vac'he war va malvennoù. Ret e oa din strivañ evit derc'hel va daoulagad digor.

Kempennet he blev, e sellas ouzhin, ur mousc'hoarzh war un dro ambac'h hag eeun o skediñ en he daoulagad. He daouarn a gouezhas war he divorzhed. Goude-se e wintas evit mont en he sav. Er memes amzer e kinnige din he divrec'h. Kregiñ a ris en he daouarn. Gant skoazell ha sach, e savis war un dro ganti. Darbet e oa bet din risklañ. He brec'h a santis en-dro d' am dargreiz ha va bleniañ a reas davet he zi.

N' he doa rannet grik abaoe m' he doa va saveteet, ha n' em boa ket c'hoazh klevet son he mouezh.

Tizhout a rejomp, kazel-ha-kazel, he lochennig. An nor a oa digor. Tremenn a reas an treuzoù ar c'hentañ, o sachañ ac'hanon war he lerc'h. Argilañ a ris, skodeget, o welout an diabarzh. Teñval a-walc'h e oa an ti, daoust d' an heol bezañ gwerso uhel en oabl. En un taol e verzis pegen paour e oa he buhez. Ul lab e oa kentoc'h eget un annezlec'h. Ur prenestrig troet d' an uhel, par d' ul lumber, a sile d' al lochenn ur sklerijenn skort. E pri e oa al leur-di. Solier ebet. Goulazhoù, a-wel war an treustoù, a zouge teol. Dres evel en ur c'harrdi ;

hag ur c'harrdi, e gwirionez, e tlee bezañ bet ne oa ket c'hoazh gwall-bell. En ur c'horn eus an doenn, e verzed an oabl dre an teol. An arrebeuri - mar gelled komz eus arrebeuri lec'h ma ne gaved nemet ur fled, un daol hag ur c'hased bennak o talvezout da gador - a oa rouez. War ur planken, sanket en ur c'horn, un dommerez dre aezhenn, hag un nebeut listriaj.

399

Merzout a reas ar plac'h va zermerezh. Atav e talc'he he brec'h en-dro din. Treiñ a reas he selloù davedon, souezhet gant va arsav. Ha ruziañ. N' ouzon ket petra na 'm bije ket graet evit gallout diverkañ ar ruz-se eus he divjod. Mezh am boa eus va c'hundu. Kavout a ris ur ger bennak evit en em zigareziñ. Ne badas ket pell he nec'hamant. Mousc'hoarzhin a reas din a-nevez ha santout a ris he brec'h o pouezañ startoc'h war va dargreiz. " Deus !" a lavaras. Son he mouezh am souezhas hag am dedennas war un dro. Ouzhpenn, ar c'houn eus ar pezh a zleen d' he madelezh a reas din, a-daol-trumm, meizañ n' em boa ket d' ober fae war an herberc'h a ginnige din gant kement a youl-vat. Ne gomprenen ket, gwir eo, penaos na perak e veve eno, hec'h-unan penn, en dienez. Pe zarvoud eta en doa graet dezhi dont evel-se, berr ar peuriñ ganti, en ur gêriadenn dianav din a-viskoazh.

Diwezhatoc'h e ouezis. Kontañ a reas din penaos e oa deuet betek du-se, ha pegen eürus he doa 'n em gavet pa oa bet profet al lochenn-se dezhi, keit ma oa kemend-all eus he c'henseurted bodet er c'harrdioù tro-war-dro.

Implijet e oa, e Chartres, evel klañvdiourez en ur greanti lec'h ma raed rochedoù. Pemzek devezh a-raok, tra ma tarzhe war ar vro a-bezh an aloubidigezh veur, perc'henn ar greanti a bennfollas evel kement a hini all hag a zivizas en em repuiñ gant e stal war-du ar C'hreisteiz. Labour fonnus ha goprou brokus a gretaas d' ar re a asantfe e heuliañ. Ar re yaouank, merc'hed holl koulz lavaret, prederiet hag ankeniet gant gwallvrud an alouberien, a gavas gwelloc'h lezel war o lerc'h ti ha tud eget chom dilabour ha dic'hopr, ha dreistholl gouzañv dizenor ha gwallerezh. E kirri-chalbotat, mesk-ha-mesk gant ardivinkoù a bep seurt, danvezioù, goloioù-kartoñs, boestoù a bep ment, mekanikoù-gwriat, skriverered, melloù ruilhennoù paper hag all, pep hini en em ziazezas ar gwellañ ma c'hellas evit ur veaj na dlee padout nemet un devezh. D' ar gwashañ, pep hini a oa asur e vijed degouezhet e-kreiz an noz war-du Montauban. Displegañ penaos ha perak en em gavas ar c'hirri harzet an eil war lerc'h egile ha disrannet, unan a unan, eus ar steudad ; penaos ha perak en em gavas pep blenier rediet da 'n em dennañ gwellañ ma c'halle diouzh ar strobadorioù diniver a skoilhe e gerzhed, ha perak en em gavas pep hini, d' an diwezh, rediet da zilezel karr ha samm e kleuz un hent bennak dre ziouer strilheoul, a vije randoniñ gant danevelloù nouspet gwech dezrevellet.

400

Goude bezañ bet stlejet, sammet, bountet, du-mañ du-hont, met atav krog en he malizenn hag en he sac'h, en em gavas Tildi, eizh devezh goude, e Larches. Skuizh-marv. Gouzout a rae n' he dije ket gallet mont pelloc'h. O ruzañ he botoù, he fakadoù o vorzañ he divskoaz, en em stlejas betek ur park, nepell a-dreñv an ti-skol. War al leton en em daolas, ha sac'h dindan he fenn, dornell he malizenn start etre he daouarn. Eno e oa bet kavet d' an abardaezh gant perc'henn an ti. Feurmet e oa bet dezhi al lab a-dreñv ar marchosi. Re skuizh en em gave evit kaout aon ar c'hentañ nozvezh a dremenas ennañ. Goude en em vozas...

... Va dedennañ a reas el lochenn ha va ambroug davet ar gwele.

Distroñset e oa ar pallenn hag al liñser. Merk he c'horf a weled c'hoazh ennañ. Tennañ a reas ar pallenn eus va divskoaz hag o poulzañ war va c'hein, goustadik am bountas ennañ. En em lezel a ris da vont. Blot e oa ar gwele, ha klouar c'hoazh.

Va fenn a gouezhas war ar goubenner, hag astenn a ris va izili dres evel m' hen gra ur bugel war varlenn e vamm p' emeur ouzh e dommañ dirak an tan.

Nebeut goude, ar plac'h, tavec'h eget biskoazh, a dostae ouzh ar gwele, ur volennad kafe berv etre he daouarn. Gant plijadur dreist ez evis. Dre ma lonken, e santen ar wrez oc'h intrañ da vat va bezoud a-bezh.

Va rediañ a reas goude da 'n em astenn. He zrugarekaat a ris hag he fediñ d' am digareziñ evit an trubuilh a dalvezen dezhi. Dilavar e chome. Displegañ a ris, e berr gomzoù, e oamp degouezhet e kêr e derou an noz ha perak em boa kavet gwelloc'h chom da gousket war leton jardrin-kêr eget mont, ur wech muioc'h, a-vesk gant an holl dindan pratell an ti-skol, e-touez ar plouz hag ar boultrenn ; ha penaos dihonet mintin mat, e oan bet ken trelatet gant bourbouilh lirazhin an dour o redek ken tost ouzhin ma n' em boa ket gallet mirout da splujañ ennañ evit va digramennañ. "- Va dilhad, a lavar, zo c'hoazh du-se, strewet war al leton, e-kichen va c'harr. N' em eus ket o dastumet, gant ar pres a oa warnon, emichañs, mont da veuziñ. "

401

Mut e chome, an hevelep mousc'hoarzh kuñv e korn he muzelloù.

" Rak tost-tre ez on bet da veuziñ, ha moarvat e vijen chomet e-barzh ma n' em bije ket ho kavet, " a gendalc'his.

Va lezel a rae da gomz. Azezet he doa war ar gwele. Tommder he divorzhed a santen e-kichen va re dre ballenn ha liñser. Stouiñ a reas warnon, ha gant he dorn dieub, an hini all o terc'hel ar volenn, e renkas al liñser dindan va chik. Ur biz a lakaas goude war va muzelloù en ur ober " Chtt ! ".

... Unan eus ar soudarded a savas evit mont d' an trepas da vutuniñ. Seven hen kavis. Ur wech tanet gantañ e sigaretenn, e troas davet ar plac'h hag e kinnigas dezhi e bakad. Kemer e reas houmañ unan ha sevel d' he zro. Nebeut goude, an daou all o heulie. Fiñval a ris em c'hogn ha kroaziañ va divhar. Parañ a ris er memes amzer va selloù war Tildi. Edo he fenn kilet un tammig war-dreñv, harp ouzh kein hec'h azezenn, he daoulagad serret war ur bed diwelus. Hag advevañ a rae hon darempredoù evel m' o adveven ?...

A-vec'h m' edon a-nevez astennet ma vanis kousket. En un taol. Re verr e oa bet va nozvezh. Ouzhpenn, ar skuizhder a stlejen abaoe keit all a vije bet, n' eus forzh penaos, kreñvoc'h eget va youl ma 'm bije bet c'hoant da enebiñ ouzh ar c'houk. Evel en ur mor dihuñvre e sankis. Pell-eston e padas va hun, evel p' en dije moustret va c'horf brevet gant e holl bouez.

Pa zihunis, kentañ tra a vezis eo e oa berraet an deiz. Soñjal a ris e oa deuet an abardaer, met n' hellis ket mont pelloc'h gant va meizadenn. Va daoulagad a oa digor-bras, met n' ouzon ket war betra e pare va selloù. Bep seurt traoù dianavezet a zeue a-wel din. Un doare foz a zisranne va c'horf ha va ene. Estonet mui-ouzh-mui, abaf ha sabatuet, ne oan ket gouest da gounañ al lec'h m' en em gaven. C'hoazh ! Ma ne vije bet, evit va souezhañ, nemet an treustoù hag an teol a welen a-us d' am fenn, e vije bet dija trawalc'h. Met ar pezh am divarc'he krenn a oa en em gavout en ur gwele. Soñjal a raen da gentañ e huñvreen. Er memes amzer, ur c'hoant c'hoarzhin diroll am zage, ken farsus e kaven va stad. Mont a raen da zic'hargadennañ, pa glevis un trouz a-dreñv va c'hein. Kerkent e lammas, trumm, em c'hoazez. Treiñ a ris va fenn. Ur skeud a zeue da vezañ spisoc'h dirak va daoulagad, en amc'houlou ar prenestrig ; furm ur plac'h yaouank. Dont a reas soñj din neuze. Sklaer ha sklintin, he c'hoarzh a savas e peoc'h ar gambr. Mousc'hoarzhin a ris d' am zro en ur dremen va bizied em blev. N' em boa ket un doare re fin, a dra sur.

402

Dont a reas d' azezañ war ar gwele em c'hichen.

"- Ne ouien ket mui pelec'h e oan, " a lavar.

Tavek e chome, met he dremm a oa sklerijennet betek don he daoulagad gant al laouenedigezh.

"- Mezh am eus, a gendalc'his, bezañ rediet da chom evel-se ez kwele, peogwir n' em eus netra da deurel warnon. Ha krediñ a ran e vo ret din gortoz an noz teñval a-raok gallout mont betek va c'harr da gemer va dilhad. "

Tremen a reas he bizied em blev.

" - Bez dinec'h !" a respontas din. " Aet on d' o c'herc'hat e-pad da gousk. Pep tra skuilhet en-dro d' ar c'harr am eus dastumet. Emichañs ez int dit holl. "

"- Un ael ez out, a respontis. Ro din anezho, mar plij, ma savin diouzhtu. "

Ne fiñvas ket. He selloù a droas davet an tu all d' ar gwele. " Aze emaint, a lavaras. O gwalc'het em eus. Ne vint ket sec'h a-raok warc'hoazh vintin. " Mantret e oan o welout va feadra istribilhet ouzh ur sifelenn. Betek va sac'h he doa naetaet.

" Petra ' rin neuze ? " a c'houlennis, digalonekaet.

"- Debriñ an alumenn emañ o vont d' aozañ evidout, " a respontas din.

Kerkent e lammas war he zreid hag en em lakaas da labourat. E nebeut a amzer he doa fardet ar pred.

N' eo ket posupl e c'hellfe vioù kaout c'hoazh, ur wech em buhez, blaz ken saourus em genou. Holl saourioù ar bed, e holl gened, hini an heol o skediñ, hini an dour fresk o kanañ war ar bili e strad ar froud, hini ar bara tomm, hini ar mel a oa mesket enni, ha va staon, va zeod, va daoulagad, va gourlañchenn a rae din o merzout a bep unan hag a-gevret. Derc'hel a reas ar plad war va barlenn e-pad va fred. Marnaoniet e oan. Sailhañ a ris war ar boued evel ur bleiz.

403

Santout a ris, diouzhtu goude, ur c'hwezenn danav o perlezennin war va zaouividig. Sellout a raen outi, estonet ha mut, hep dont a-benn da lavarout ger. Goustadik, he dorn am gourvezas a-nevez war ar gwele. Kavout a raen he bizied war va zal ken dous ha bannoù al loar o flourañ geot tener ul leton. Tapout a ris he dorn ha kas anezhañ betek va muzelloù. Siwazh ! ne ouezis ket hiroc'h, rak peñseañ a ris a-nevez er c'houk. N' ouzon ket koulskoude hag-eñ ne santis ket flouradenn he diweuz war va re. Hag huñvreet em boa ? Hag o santet em boa e gwirionez ? Soñjal a ran em eus kavet ivez, en un tu bennak e don va emskiant, an nerzh d' ober ur mousc'hoarzhig.

Ma 'm dije gallet prederiañ d' ar mare rik-se, em befe kredet sur a-walc'h ne vefen biken deuet a-benn da dapout ar c'houk a vanke din evit adkavout va c'hempouez.

N' ouzon ket da bet eur e tihunis en noz. En deñvalijenn edon. Un dra bennak espar am lakaas da zivorfilañ. Un trivliad par d' ur galv pe d' un eñvor a zivore eus don va ene. Em damhuñvre, e seblantas din da gentañ em boa re domm. Met nac'h a ris buan herzel war seurt menoz. Un dra bennak a lavare din n' em boa ket kavet an abeg mat. " Nann ! disheñvel, digustum eo ar wrez-mañ. " Dont a reas soñj din neuze edon en ur gwele. Gouzout a ris e oan deuet a-benn da drec'hiñ war va skuizhder pa astennis va izili. Fiñval a ris va brec'h. Herzel a ris, trelatet, diasur. E-pad an amzer-se, va spered a glaske diglorañ da vat diouzh an hun. Kenderc'hel a ris. Dindan va dorn, ur c'horf, tener ha klouar, a veve. Un diskred a chome e don va askre. Hogen, va c'horf a adveve, ha va dorn, gant ur surentez en doa kavet em anien, a choure dija un tor tener ha kuñv a santen o tridal. Da vat e tihunis pa santis ur vronn, war un dro c'hwek ha fetis o koeñvin dindan va flourad...

... En trepas, ar plac'h yaouank a vouskane. A-vommoù e teue he c'han betek ennon. Daoust d' he mouezh bezañ kaset da get gant safar an tren a veze

klevet dre werenn gouzizet al lumber betek hor bouzarañ, e kleven anezhi dreist-holl pa zistage an notennoù boud a glote kalz gant he mouezh. Ar baotred he heulie unan a vouezh izel, hag an daou all o genou kloz.

Fresk e kaven he c'han...

Fresk e oa ivez kan Tildi.

404

Soñj a zeuas din eus an droiad a rejomp war ar stêr e bag ur pesketaer kozh deuet da vezañ hor mignon.

Azet e oan war ar bank a-raok, va roeñvoù o spinañ engorre an dour, hor bag o vont gant ar red. Er strad, gourvezet en he hed, he daouarn juntet dindan he fenn, edo Tildi astennet, he blev strewet war ar c'hoadennoù. Ar rozenn-gi am boa kutuilhet eviti war ar vriell a-raok lestrañ, ha sanket ganti en he blev, a splanne, poentig aour kelc'hiet a wenn, war o liv gell alaouret.

Abaoe ur pennadig e kane. He mouezh, don ha boud, a savas e-pad pell amzer eus strad ar vag, war un dro lirzhin ha hiraezhus. Evit kalz a dud, soudarded dreist-holl, en o zouez un niver bihan a repuidi dilabour a gaved neuze er gêriadenn, e oa briell ar stêr al lec'h a garent daremprediñ, abalamour d' an disheol a gavent dindan ar pupli ha d' ar freskter a ginnige an dour. Meur a unan, keneiled pe amezeien din, a hope warnon a vare da vare dre ma tremenemp dirazo. Re ac'hubet en em gaven evit teurel evezh ouzh o galvoù. Mont a raemp, pell-eston eus pep tra, kollet en hor c'harantez, beuzet en hon huñvreoù. A-walc'h e oa evidon bezañs Tildi. Diaked e oan ouzh pep tra d' ar mare-se, nemet he mouezh. Ne heulien ket zoken ster komzoù he c'han ; ne gleven, e gwirionez, nemet al luskellerezh a zevere eus an ton plaen ha boud a save e peoc'h morgousket an enderv berv. He daoulagad digor-bras a bare war an oabl divent ha goulllo. He blev strewet, liv tener he rozenn-gi o flammañ warno, a rae d' he dremm ur gurunenn. Goustadik ez ae hor bag. Pell e padas hor beaj e bro hon huñvre dihun.

Em divskouarn en em sile, en hevelep amzer, un trouz safarus ha diastal, o vont bep a dammig war greskiñ, hag ur galv o kemenn din teurel pled. Re bell e oa nijet va spered emichañs evit gallout meizañ diouzhtu seurt gourc'hemenn. Kenderc'hel a raen da vleniañ hor bag muioc'h dre anien eget dre evezh, gorrek hag eeun.

Koulskoude, par da safron ur sardonenn, ar galv en em sile betek don va empenn. Hep e veizañ, e kleven anezhañ o tont a-bell. Treiñ a ris va selloù davet ar vriell. Gwelout a ris neuze un den o redek, pennfollet, o jestraouiñ, ha klevout resis va anv : " Paogamm ! Paogamm !" huchet a-bouez-penn. Jorj eo an hini ' oa. Merzout a reas, eñ ivez, e sellen outañ. Terriñ a reas raktal e lañs, ha gant e zivrec'h er vann, e reas din ar sin : " Harz !" anavezet gant kement blenier karr-tan. Groñs eo ar gourc'hemenn-se. Treiñ a ris va fenn davet traoñ ar stêr. Daou hedad bag, tri d' ar muiañ, a oa etrezomp hag ar stankell veur. Bouzaret e oan gant an trouz a rae an dour o kouezhañ dreist ar fard. Dre anien e stlapis ur roeñv er penn all d' ar vag, hag e lammis warni o tapout krog e pep tu d' ar bourzh. Amzer he sammañ hag he lakaat en toulled e oan stag da bouleñvat.

405

Tost d' ar stankell an dour a sanke tizh. Gant va holl nerzh e oa ret din heurtal. Lakaat a ris ar vag d' ober un dro grenn. Pa 'n em gavis a-serzh gant ar red, e voemp tost d' ur gwallzarvoud. Kaer am boa roeñvat start, santout a raen evel un nerzh divent o stlejañ ar vag 'vel ma vije bet skrapet gant un dorn marzhus davet an islonk. E nebeut amzer e oan o tiverañ gant ar c'hwezenn. Hogen, va strivoù pennek hor pellaas diouzh an islonk. Dont a ris a-benn d' he lakaat da daliñ ouzh kas an dour. Neuze ne chome mui ganin nemet trec'hiñ war e lañs. Pezh a ris e nebeut amzer. Eus ar vriell e teue davedon un " ho, hisse !" heuliet gant mouezhioù un dousennad a dud deredet aze ne ouien eus pelec'h. Pa dremenis a-dal dezho, stlakadennoù-daouarn ha youc'hadennoù a savas d' am c'halonekaat.

Etre va zreid, korf Tildi, astennet, n' e doa ket fiñvet. Santet em boa daou zorn krapet en-dro d' am c'horfoù-gar e-pad lakaen ar vag da horellañ foll, ha netra ken. Ne ehanas ket da ganañ.

Pell amzer e kendalc'his da bouleñvat, betek tizhout un enezennig goloet a haleg. Boas e oamp da zont eno da guzhat hor c'harantez...

... Un trouz kurun a darzhas er vagon. Darlamm a rae ar rodoù war gremoù ar roudennoù hag ar safar a greskas betek dont da vezañ bouzarus. Hep gorrekaat, e lezjemp ur gêr all war hol lerc'h. Divinout a ris kentoc'h eget e lenn, an anv war ur skritell : Versailles. A-benn dek munud e tizhfemp Montparnasse. Sellout a ris ouzh va montr. Ne oa dale ebet. Fellout a rae din soñjal en doare da dremen abardaevezh an deiz-se. Met kaer am boa ober bec'h, ne zeuen ket a-benn da zastum va menozioù. Re bell e oan diouzh ar mare ma veven. A-walc'h e oa bet din adwelout Tildi evit bezañ strobinellet gant eñvor ar mareoù dispar hor boa tremenet a-gevret. Rediet e oan da strivañ evit kaout soñj eus ar mennadoù am strobelle un eurvezh a-raok. Evel delioù sec'h o tarnijal dindan bannoù avel Wengolo, e kemere va c'healioù o lañs trema va amzer dremenet. Ha n' ouzon ket, e gwirionez, hag-eñ e heten o mestroniañ. Penaos eta prederiañ evit dibab c'hoariva pe fiñvskeudenndi, e-doug ma ' edo dirazon an hini am boa gouestlet dezhi ul lod eus va buhez ? Penaos soñjal e nep tra, estreget donezon he yaouankiz ?

406

Nec'het e oan gant an eur o treiñ, gant an tren o vont herrus-dall. Hej-dihej ez ae va c'horf, luskellet gant ar vagon ; ken laosk all en em gaven a spered.

Re ziwezhat e oan evit adskoulmañ ar poell a oa bet troc'het pemp bloaz warn-ugent a-raok. Edo an daou benn, gwir eo, etre va daouarn, hogen, re verr e oant. Ar bloavezhioù o doa dispennet an eil hag egile. Ha n' eus forzh penaos, zoken ma vijen deuet a-benn d' o zostaat, ret e oa din anzav n' eo ur skoulm nemet ur skoulm...

Edon war vordo etre levenez ha brouez. Diouzh un tu, en em gaven eürus en un doare, rak o chom dirazon un eurvezh-pad, zoken ken digas em c'heñver, he doa va lakaet d' adveañ, gant un esmae dreistlavar, mareoù fromus va yaouankiz. Diouzh un tu all, e vagen droukrañs en he c'heñver, rak ne c'houlennen ket kalz a dra - ket muioc'h eget un aluzen - an aotre da welout he daoulagad. Ur sell ha netra ken.

N' ouzon ket petra am bije graet evit seveniñ ar c'hoant-se. " Hon-unan emamp, " a soñjen, " n' he devo ket da ruziañ 'ta dirak den. " Ne heten mui nemet gallout lenn en he sell an aotre da lavarout dezhi ur ger, da zistagañ, da vouskomz, ken evidon hag eviti, a vouezh izel, hec'h anv, trawalc'h da reiñ dezhi da c'houzout he doa degaset em ene koun fromus hon devezhioù hag hon nozvezhioù.

Ne fiñve ket.

Beuzet e oan em soñjoù. Re ziwezhat. War c'horrekaat ez ae an tren hag a bep tu deomp e tibune tier ar vannlev. Dont a ris a-benn da c'hounit war va imor fall, ha gant tristidigezh e soñjis : " Kaer he deus treiñ ar bajenn, ganeomp hon daou eo bet skrivet ha n' hello tra a-enep da se ". Ankounac'haet em boa ar prantad-se eus va buhez gant kalz a skañvbennegezh. E gwirionez, ar gwir he doa d' am disoñjal evel ma 'm boa he disoñjet. Tizhet e oan, hen anzav a ran, met feuket dreist-holl : diaes e oa din santout e c'helle chom ken yen hag un delwenn varmor dirak an hini en doa digoret dezhi dorioù an orged, ha sellout a raen outi evel ouzh unan en dije laeret diganin ul lodenn eus va ene.

407

Bremaik e chomo an tren a-sav. N' he deus nemet ur sac'h-beajiñ, aes e vo din he lezel da guitaat ar c'hombod. Ober a rin van bezañ sammet gant va

fakadoù. Gallout a rin daleañ, da skouer, dre glask choukañ va " Lemmy Caution " em malizenn ; un digarez a gavin evel-se da dreiñ kein outi. Amzer he devo da sevel ha da loc'hañ dinec'h hag e peoc'h. Va selloù hec'h ambrougo, hag ivez va droug-hirnezh. Ya, Karet em bije ! Doan am bo. Met dorioù zo ne c'hell den o digeriñ hep alc'houez-hud o ferc'henn. Hag an nor serret gant Tildi ne c'hell bezañ digoret nemet gant hec'h asant. Kreñvoc'h eo evidon he malvennoù kloz eget ur porrastell...

... Torret e oa e lañs d' an tren. Ar soudarded hag ar plac'h yaouank a zeuas en-dro er c'hombod, pres warno, da durlutañ en-dro d' o feadra, o raneal ; kempenn a raent o dilhad. Ar plac'h a selle en ur melezour ; ar baotred a gribe o blev. Sammañ a rejont o fakadoù, hag a-gevret ez ejont en trepas.

Ne oa ken nemedomp hon daou. E peoc'h. Evel daou gozhiad n' o dije mui netra da lavarout goude pemp bloaz warn-ugent a briedelezh.

Eur an disparti...

... He bevet hor boa dija gwechall.

... Tremenet e oa miz Gouere, ha miz Eost, hep gouzout deomp. Soñj am eus e oa kaer an amzer. Ne gouezhas ket un dakennig dour. Berv e oa an heol ha tremen a raemp hon amzer o rouzañ a-hed an devezhioù, a-wechoù gourvezet war ribl ar stêr, a-wechoù o kouronkañ, hag a-wechoù all oc'h ober troioù e bag hor mignon kozh. Re yaouank e oamp evit en em chalañ. Ankounac'haet hor boa ar vuhez hag an dud en-dro deomp : ne c'hortozemp netra eus den. Me da nebeutañ.

Daleet hor boa muioc'h eget boaz en hol lochenn ar mintinvezh-se. Ne zeue ket an eil a-benn d' en em dennañ eus divrec'h egile. Un daboulinadenn war ar blasenn hor souprenas en hor gwele war-dro nav eur. Kerkent hag he c'hlevet, e lammas Tildi war al leur-di. Bewech ma tassone an taboulin, e rede war-du ar blasenn. Fellout a rae dezhi gouzout. Gouzout petra ? Emichañs e sante e vije evel-hen e teuje dezhi, un devezh, ur c'helou. Ne gomzemp ket diwar-benn se, met gouzout a raemp ho daou, e don hor c'halonoù, ne badfe ket da viken ar vuhez a renemp.

408

Buan-tre en em wiskas, ha diouzhtu goude, hep va gortoz evel ma oa boas d' ober, e nije davet ar galv kevrinus. Ober a ris va soñj mont d' ober hor marc'had. E nebeut amzer e lakais va dilhad, rak ouzhpenn va bragoù berr ha va broed-korf, ne zougen netra. Kemer a ris va c'habaz. Gouzout a raen e kavfen Tildi war al leurgêr, d' an distro, o varvailhat gant div pe deir merc'h ken dedennet ha hi gant mouezh an daboulin. Souezhet-mik e chomis pa dizhis ar blasenn. E-lec'h kavout an toulladig a oan boazet da welout, repuidi peurvuiañ, e welis pemp karr-tan ha daou garr-chalbotat renket a-steudad war al leurenn, un tolpad a dud en o c'hichen, berv ganto o kaozeal hag o jestraouiñ. En o zouez Tildi. Tostaat a ris. Ne daolas evezh ebet ouzhin. Diwar bervig he daoulagad, e ouezis. Deuet e oa an eur. Tonket an deiz. Re drumm e oa koulskoude. Karet em bije gouzout en a-raok, un devezh pe zaou, lakomp. Amzer hor bije bet neuze da gimidiñ a-zoare. Gallet em bije diskouez dezhi pegen start he c'haren ha pegement e keuzjen dezhi.

Astenn a ris va dorn daveti. Kilañ a reas. Ne c'hortoze ket ac'hanon. Pell-tre e tlee he spered bezañ nijet diouzhin, rak en dremm a droas davedon e welis ur sklerijenn hag ul levenez n' o doa netra da welout ganin. Abaf e chomas o sellout ouzhin. Soñjal a ris, goude, e oa o klask gouzout piv a c'hellen bezañ, ha petra e oan oc'h ober aze, e-touez he mignoned. Ne badas ket pell he saouzan, evel just. Hep prederiañ e lavaras din diouzhtu, trumm : " Distroomp ! ". Astennet em boa va divrec'h hag e teuas davedon. Stardañ a ris va daouarn en-dro d' he dargreiz. He selloù a bare em daoulagad ha war va dremm leun a dristidigezh. Evel ma steuz sklerijenn drellus an heol pa dremen dirazañ ur vargedenn e welis ar bervig a skede en he mab-lagad hegaset gant an anken. En un taol e oa skarzhet he levenez. Hen gouzout a rae ; n' hellen ket he heuliañ, rak ne oan ket c'hoazh disoudardet. Kouezhañ a reas war va bruched. He sammañ a ris

war va divrec'h. Tevel a reas an dud o welout ac'hanomp o pellaat. Ur vouezh, rust ha kounnaret, a savas a-dreñv va c'hein : " Mathilde ! Mathilde ! ". Ne ris van ebet nemet kenderc'hel gant va samm betek hor repu.

409

Hec'h astenn a ris war ar gwele, ha renkañ pep tra en he sac'h hag en he malizenn. Klevet em boa lavarout an eur merket d' ar strollad da dreuziñ al linenn arsav-brezel, hag e oa ret d' ar c'hirri loc'hañ da greisteiz.

Tost d' un eur a chome ganeomp. Serriñ a ris, evit ar wech diwezhañ, dor ho **l** lochenn war hor c'harantez...

... Arsav an tren e Montparnasse am sebezas. E Larches e oan chomet. Ar soudarded hag ar plac'h yaouank a oa aet dija diwar wel. Tud sammet gant pakadoù a dremene en trepas, mall warno.

Adkavet em boa Tildi ha deuet e oa an eur d' he c'holl ur wech c'hoazh. Hag evit mat an taol-mañ. Gwasket e oa va c'halon. Atav e oan em c'hogn, va selloù o parañ war an dremenidi en trepas. Huanadiñ a ris. Mareoù zo, e kav unan, e gwirionez, kalz re bounner ha direizh mac'h an tonkadur.

Mennet e oan da deurel ur sell diwezhañ war ar vaouez a oa dirazon. N' he doa ket fiñvet...

Seizet e chomis. He daoulagad digor-bras a selle ouzhin hag ur mousc'hoarzh leun a vadelezh a vleunie war he muzelloà. Ne gredis ket fiñval, gant aon bezañ c'hoazh o huñvreal, ha gwelout anezhi o steuziañ gant ur c'hoarzh goapaus. Hi eo a astennas davedon he divrec'h...

" Tildi ! " a hiboudis. Soñj am eus bezañ lakaet en anv-se, - a c'hellen, goude treiñ ha distreiñ anezhañ em spered ha war va zeod, distagañ a-benn ar fin, - samm an holl eñvoradoù o doa beuzet va c'halon abaoe un eur.

" Perak eta ?... "

N' em eus ket gallet kenderc'hel. He bizied a oa dija war va diweuz, ha dre gaerig e lavare :

" Nann, mignon, gwelloc'h eo tevel ! "

Habask en em gavis en un taol. Stouiñ a ris va fenn, asantus.

Savet omp hon daou a-gevret. Diskroget em eus diouzh he daouarn hag astennet va divrec'h. Hon diweuz a gejas.

410

" E koun an amzer dremenet, " he deus lavaret... Ha sammet he sac'h. Lavaret he doa din c'hoazh : " Va lezit da ziskenn, me ho ped. Gortozet on " .

Va-unan on chomet er c'hombod.

Amzer am boa. Va abardaevezh a oa dirazon. Goullo.

Evel va ene.

RONAN HUON
AN IRIN GLAS
(13 danevell)
Priz : 11,00 lur

ROPARZ HEMON

BARZHONEGOU

war baper kaer "' Johannot " niverennet 22,00 lur

war baper all 16,00 lur

Mademoiselle Queillé - Editions Al Liamm -

47, rue Notre-Dame, 22 - Guingamp

C.C.P. 1136-82 Rennes

troet diwar ar spagnoleg gant ROPARZ HEMON

Ar gontadenn-mañ a zo tennet diouzh an dastumac Novelas ejemplares (Kontadennoù skouerius), embannet e 1612

NERZH AR GWAD

E Toledo, un nozvezh tomm en hañv, o tistreiñ d' ar gêr goude un dro-vale e-kichen ar stêr, e oa un denjentil kozh gant e wreg, ur paotrig bihan, ur verc'h seitek vloaz hag ur vatezh. Sklaer e oa an noz d' an eur-se, unnek eur, ha dizarempred an hent.

An denjentil mat-se hag e diegezh enorus a gerzhe e surentez, o kontañ war ar reizh a rene e kêr ha war vadelezh ar boblañs, hep soñjal e c'hallje c'hoarvezout an disterañ droug ganto. Ha koulskoude, d' ar c'houlz end-eeun, e tremene dre eno un den yaouank eus kêr, anvet Rodolfo, a war-dro daou vloaz warn-ugent, broudet gant e binvidigezh, e anien vil, e wad illur, re a frankiz, ha kenseurted fall da ober traoù na zereent ket ouzh e renk, hag o doa roet dezhañ ar vrud da vezañ paotr divergont.

Rodolfo eta, gant pevar mignon yaouank, bagol ha dichek, a ziskenne gant ar c'hraev d' an ampoent ma edo an denjentil o pignat : e-giz-se e kej an deñved gant ar bleizi.

Rodolfo hag e gamaladed, kuzhet o dremmoù, a sellas balc'h ha divezh ouzh re ar vamm, ar verc'h hag ar vatezh. Ar c'hozhiad, droug ennañ, a damallas dezho o hardishegezh. Int a respontas gant neuzioù fall ha goapadennoù, hag a yeas e-biou. Hogen dremm genedus Leocadia - evel-se oa anv ar plac'h yaouank - a lakaas da sevel e kalon Rodolfo kement a c'hoant d' he ferc'hennañ ma lavaras raktal d' e gompagnuned ar pezh a soñje. Ma tivizas ar re-mañ war an taol mont war o c'hiz d' he skrapañ evit bastañ da froudenn o mignon ; rak atav e kav ar binvidien, dre ma'z int pinvidik, tud o vont a-du gant o felladennoù, hag o kemer o zechoù fall evit plegoù mat.

412

Adarre e kuzhjont o dremmoù, hag o tic'houinañ o c'hlezeier, e tistrojont davet an denjentil hag e diegezh, a oa o paouez trugarekaat Doue evit bezañ o saveteet diouzh al livastred-se. Rodolfo a dagas Leocadia, he fakas etre e zivrec'h, hag a dec'has kuit ganti. Ar plac'h n' he devoe ket nerzh a-walc'h d' en em zifenn, na da sevel he mouezh da glemm, ken saouzanet e oa. Semplañ ha koll anaoudegezh a reas hep gwelout gant piv e oa skrapet na da belec'h e oa kaset.

He zad a c'harmas, he mamm a grias forzh, he breurig a leñvas... hogen ne voe ket klevet ar garmoù, ne voe ket selaouet ar c'hriadennoù, ne voe ket kemeret truez ouzh al leñvadennoù, rak mouget e voent e digenvez al lec'h hag e sioulded an noz. En diwezh, darn a yeas kuit laouen ha darn all reuzeudik. Rodolfo a zistroas d' ar gêr hep an disterañ trubuilh, ha kerent Leocadia a zistroas d' ar gêr ivez, enkrezet, doaniet, mantret-mik.

Rodolfo, paotr ijinek, korvigell en e gorf, a zalc'he bremañ Leocadia en e di hag en e gambr. Eviti da vezañ kouezhet fatet, en doa mouchet he daoulagad dezhi gant ul lienenn, da virout outi na welje ar straedoù ma tremene drezo, nag an ti, nag ar gambr ma edo. Eno ne vijent gwelet gant nikun, rak ar gambr a oa disrann diouzh ti e dad, a oa bev c'hoazh. Ne oa ket c'hoazh disemplet ar plac'h m' en doa Rodolfo gwalc'het e c'hoant, ha laeret digant Leocadia he friziusañ teñzor. Torret e orged, e fellas dezhañ raktal bezañ dijablet anezhi, he lakaat

er-maez war ar straed, pa zeuas-hi enni hec'h-unan, o lavarout :

- Pelec'h emañ ? Na teñval eo amañ ! Jezuz ! Piv a laka e zorn warnon ? Me, gloazet, war ur gwele ! Va selaou a rit, va mamm ? Va c'hlevout a rit, va zad ker ? Siwazh din ! Me a oar ervat n' eo ket va zad na va mamm evit va c'hlevout. Emaon etre daouarn va enebourien. Ma c'hallfe an deñvalijenn-mañ padout da viken e vefen eürus, hep morse gwelout goulou ar bed, eürus ma vefe al lec'h-mañ bez va enor !... C'hwi, ne vern piv oc'h, a zo amañ em c'hichen (kroget he doa e daouarn Rodolfo), mar gell hoc'h ene seveniñ ur bedenn, ho pediñ a ran, goude distrujañ va enor, distrujit ivez va buhez. Lamit hi diganin diouzhtu, rak koulz eo d' ur plac'h divrudet bezañ marv.

413

Rodolfo a chomas abafet o klevout seurt komzoù ; evel un den yaouank hep skiant-prenañ, ne ouie na petra lavarout na petra ober. Pa na gleve ger digantañ, e teuas Leocadia da grediñ ne oa marteze nemet un tasmant pe ur skeud. Hogen o santout ur c'horf e kounaas penaos e oa bet taget, hag hi o vale gant he zud, e verzas penaos e oa e gwirionez dizenoret, ha gant ar soñj-se en he spered, e lavaras c'hoazh :

- Den divergont, pardoniñ a rin deoc'h an dismegañs hoc'h eus graet din, gant ma prometot war ho le, evel m' hoc'h eus he c'huzhet en deñvalijenn-mañ, he derc'hel kuzhet, chom hep rannañ grik da nikun. Taol evezh n' em eus ket gwelet da zremm, ha n' em eus c'hoant ebet d' he gwelout, rak ne fell ket din mirout em eñvor skeudenn an hini en deus graet va reuz. Gant an Neñv hepken e vo klevet va c'hlemmoù ; ne vint ket klevet gant ar bed... Va c'hasit bremañ betek ar straed e-kichen an iliz-veur ; ac'hano e kavin va hent da zistreiñ d' ar gêr. Touit din ivez ne zeot ket ouzh va heul, ha ne c'houlennot nag anv va zad, na va anv, nag anv va c'herent.

Respont Rodolfo da gomzoù fur Leocadia a voe he briata, o tiskouez e felle dezhañ he dizenoriñ adarre. Hi avat, o verzout an dra-se, o tastum un nerzh dreist da hini ur plac'h eus he oad, en em zifennas gant he daoudroad, he daouarn hag he dent ; hag ivez gant he zeod, o lavarout :

- Soñj ervat, treitour, den digalon ! Graet ec'h eus din garv ha divalav pa oan semplet, met bremañ on kreñv, ha ne zeui a-benn ac'hanon nemet gant va lazhañ !

Hag e harzas outañ, ken taer ha ken aheurtet, ma koazhas kalz e nerzh hag e c'hoantegezh hudur. Aet yen ha skuizh, Rodolfo, hep rannañ ger, a lezas Leocadia er gambr, o prenañ an nor warni, hag a yeas da gaout e gamaladed da zerc'hel kuzul ganto evit gouzout petra ober.

414

Leocadia, o kompren neuze e oa chomet hec'h-unan, dindan alc'houez, a savas diwar ar gwele hag a gerzhas dre ar gambr o klask un nor da vont er-maez, pe ur prenestr da lammat dioutañ. An nor a oa prenet-start. Digeriñ ur prenestr a c'hallas avat, hag ouzh skleur al loar o tont sklaer e-barzh, e voe gouest da zishañvalout livioù ar stignoù damask a ginkle ar gambr, da verzout e oa alaouret ar gwele, ha fichet ken pinvidik ma seblante bezañ hini ur priñs. Kontañ a reas ar c'hadorioù hag an taolioù-skrivañ, merkañ pelec'h edo an nor, ha daoust ma spurmantas taolennoù a-ispilh ouzh ar mogerioù, ne c'hallas ket gwelout mat petra oant. Ar prenestr a oa bras, warnañ ur gael fetis, o sellout ouzh ul liorz, mogerioù uhel tro-war-dro. Pezh a vire outi da seveniñ he dezo da lammat er-maez.

Diouzh kement a wele er gambr ez intentas e oa ar perc'henn un den a renk uhel ha pinvidik. War un daol-skrivañ e-kichen ar prenestr e welas ur grusifi vihan, holl en arc'hant. He c'hemer a reas hag he lakaat e milgin he c'horfenn, na dre zoujañs Doue nag evit laerezh, hogen dre ur ratozh ijinus. War se e serras ar prenestr hag e tistroas d' ar gwele, o c'hedal penaos ez echuje he reuz.

Ne oa ket tremenet un hantereur, a seblantas dezhi, pa voe digoret an nor, hag un den a zeuas er gambr. Hep lavarout ger, e vouchas he daoulagad, hag o kregiñ en he brec'h e kasas anezhi er-maez. E glevout a reas o serriñ an nor. Rodolfo an hini e oa. En ur vont davet e vignoned en doa graet e soñj, ha kavet ne oa ket ezhomm kaout testoù eus ar pezh a oa c'hoarvezet. Divizet en doa kontañ dezho en doa bet keuz, e oa bet fromet gant daeroù ar plac'h, hag he doa he lezet da vont kuit hanter hent a-raok tizhout e di.

Distroet e oa eta da gerc'hat Leocadia ha d' he c'has betek kichen an iliz-veur, evel he doa goulennet. Hec'h ambroug a reas d' al leurenn dirak an iliz, hag eno, o kemmañ e vouezh, e lavaras dezhi e c'halle mont d' ar gêr e surentez, ne daje nikun war he lerc'h. Hag e steuzias kent reiñ dezhi amzer da lemel al lienenn a c'holoe he daoulagad.

Leocadia, chomet hec'h-unan hag adkavet ganti ar gweled, a anavezaz al lec'h ma oa bet lezet. O treiñ he selloù a bep tu, ne spurmantas den ebet. Hogen, gant aon na vije unan bennak ouzh he heuliañ a-bell, e chome a-sav bep kammed a rae en ur gerzhout trema he zi, a oa tost a-walc'h ac'hano. Evit touellañ ar spierien, ma vije anezho o tont, ez eas e-barzh un ti a gavas digor, ha goude ur predig ez eas d' he hini, ma edo he zad hag he mamm, badaouet c'hoazh. N' o doa na lamet o dilhad na klasket zoken diskuizhañ.

415

Ouzh he gwelout e redjont daveti, digoret o divrec'h hag an dour en o daoulagad. Leocadia, fromet ha trelatet, o fedas d' en em dennañ ganti a-gostez. E berr gomzoù e kontas dezho penn-da-benn ar gwalleur a oa c'hoarvezet, o lavarout ne ouie ket gant piv e oa bet dizenoret. Lavarout a reas ivez ar pezh he doa gwelet e lec'h ar reuz : ar prenestr, al liorz, ar gael, an taolioù-skrivañ, ar gwele, ar stignoù damask. En diwezh e tiskouezas dezho ar grusifi he doa degaset ganti, hag o welout ar skeudenn-se e skuilhjont daeroù adarre.

Etretant e oa Rodolfo distroet d' ar gêr. O verzout ne oa ket eno ar grusifi, e tivinas gant piv e oa aet. Hogen, pinvidik evel ma oa, ne reas forzh. Tri deiz da c'houde, e loc'has gant daou eus e vignoned da Italia, hep derc'hel tamm soñj eus ar pezh a oa c'hoarvezet gant Leocadia, evel pa ne vije bet netra.

Hi, avat, a chome e ti he zad hag he mamm, ken inchajet ha ma c'halle bezañ, hep en em ziskouez da zen, en aon na vije lennet he dizenor war he zal. Hogen goude un nebeut mizioù e rankas ober dre redi ar pezh he doa graet betek neuze eus he fenn hec'h-unan. Kompren a reas e tlee bevañ distag diouzh ar bed, pa verzas e oa brazez. Hag adarre e redas en he daoulagad an daeroù na skuilhe mui nemeur abaoe ur pennad. An amzer a nijas buan e-biou, hag e voe gwilioudet e kuzh, hep krediñ zoken fiziout en un amiegezh. Gant he mamm e voe kemeret ar garg. Ar babig a oa ur paotr, ar c'hoantañ a c'halljed soñjal.

Atav gant kement a evezh hag a gevrin, e kasjont ar mabig d' ur gêriadenn. Eno e chomas pevar bloaz. Ha neuze e dad-kozh, oc'h ober e " niz " anezhañ, hen degasas d' ar gêr, ma voe savet, n' eo ket er vrasañ pinvidigezh, hogen en hent ar vertuz.

416

Ar paotrig, a oa bet anvet Luis, evel e dad-kozh, a oa kaer e zremm, sioul, lemm a spered, hag e kement tra a c'halle ober en oad tener-se, e tiskoueze bezañ mab un den a renk uhel. Gant e neuz-vat, e gened, e boell, e c'hounezaz kalon e dad-kozh hag e vamm-gozh, ken na zeujont da vezañ eürus gant gwalleur o merc'h. Pa dremene dre ar ruiou, e veze roet dezhañ mil bennozh gant an dud, lod o vinnigañ e goantiz, lod o vinnigañ ar vamm he doa roet dezhañ ar vuhez, lod o vinnigañ an tad, ha lod o vinnigañ ar re a vage anezhañ ken mat. Deuet d' e seizh vloaz, e ouie lenn spagnoleg ha latin, furmañ brav e lizherennoù, rak e dud-kozh o doa graet o dezo reiñ dezhañ ampartiz, pa na oant ket evit reiñ dezhañ madoù.

Un deiz, ar paotrig a voe kaset gant e vamm-gozh d' ober ur gefridi e ti ur garez dezhi. En ur vont gant ur ru ma oa redadeg kezeg, e chomas da sellout,

hag evit gwelout gwelloc'h e treuzas eus ur riblenn d' eben. Setu ma voe stoket outañ a-benn-herr gant ur marc'h, hep ma c'hallas ar marc'heger e herzel. Ar marc'h a dremenas dreist dezhañ, ouzh e lezel astennet, evel marv, war an douar, ar gwad o strinkañ a-fonn eus e benn.

Hogozik raktal, un den kozh, a oa bet o sellout ouzh ar redadeg, a lammas diwar gein e varc'h, a dostaas ouzh ar paotrig, hen kemeras etre e zivrec'h, hag hen dougas prim-ha-prim d' e di. Neuze e kasas ur mevel da gerc'hat ur mezeg.

A c'henou da c'henou e nijas ar c'heloù e oa Luisito an hini a oa bet flastret, ken na deas betek divskouarn e dud-kozh hag e vamm sekret. Hag int pennfollet da vont er-maez, davet ar bugel karet. Pa errujont, edo ar mezeg oc'h ober akuit war e dro hag o lavarout ne oa ket ken grevus ar goulioù ha ma kreded da gentañ. E-keit-se e teuas Luisito ennañ e-unan. Laouen e voe o welout e gerent, a c'houlennas outañ, en ur ouelañ, penaos en em gave. Respont a reas en doa kalz poan en e benn hag en e gorf. Ar mezeg a erbedas dezho paouez da gomz gantañ evit e lezel da ziskuizhañ.

E dad-kozh a drugarekaas mestr an ti evit e vadelezh vras. Hemañ a respontas ne oa ket ezhomm, rak p' en doa gwelet ar paotrig kouezhet ha flastret en doa kredet gwelout dremm ur mab dezhañ a gare kalz, hag abalamour da se e oa en doa e gaset betek e di. En ti-se e rankje chom ken na vije pareet, hag e vije prederiet gant kement a evezh ha ma vije ret. E wreg, un itron a wad uhel, a lavaras eveltañ, o prometiñ zoken ober muioc'h.

417

An tad-kozh hag ar vamm-gozh a voe sebezet gant kement a hegarated. Hogen ar vamm a voe sebezetoc'h c'hoazh, rak, un tammig dinec'het gant komzoù ar mezeg, he doa sellet aketus ouzh al lec'h ma edo he mab, hag anavezet e oa ar gambr end-eeun ma oa bet lakaet fin d' hec'h enor ha derou d' he reuzidigezh. Daoust na oa mui kinklet gant ar stignoù damask a oa enni gwechall, ez anavezas aoz an arrebeuri. Gwelout a reas ar gwele a istime bezañ bet he bez, ar prenestr kaeliek, an daol-skrivañ ma oa bet warni ar grusifi he doa kemeret. Pep sin lakaet da glotañ gant ar re all, e kavas e oa gwir ar pezh a grede, hag e kontas pep tra d' he mamm. Houmañ a enklaskas sioul evit gouzout piv oa mab an denjentil en doa degemeret he mab-bihan en e di, hag e klevas e oa Rodolfo e anv, hag e oa en Italia. An amzer en doa tremenet pell diouzh Bro-Spagn a oa seizh vloaz, oad ar paotrig. Kement-se a lavaras d' he fried, hag e tivizjont, int o-daou ha Leocadia, n' o doa nemet gortoz da ober.

Pemzek deiz goude, ne oa mui dañjer evit Luisito, ha tregont deiz goude e c'hallas sevel diwar e wele. E-doug an deizioù-se e teuas e vamm hag e vamm-gozh d' e welout. Moumounet e veze gant tud an ti evel pa vije bet o mab. Ouzhpenn ur wech, o komz gant Leocadia, doña Estefanía, - anv gwreg an denjentil, - a lavaras dezhi e oa ken heñvel ar paotrig ouzh he mab a oa en Italia, me krede atav gwelout ar mab-se pa selle outañ.

Un deiz ma komze evel-se, Leocadia, a oa hec'h-unan ganti, a gavas he zro da gontañ dezhi mestaol he mab, he dizenor, penaos e oa bet skrapet gantañ, mouchet he daoulagad, degaset d' an ti, o tiskuliañ dre beseurt sinoù he doa anavezet ar gambr. Hag evel kred eus ar wirionez e tennas eus he brennid ar grusifi he doa kemeret, o lavarout d' ar skeudenn a oa warni :

- Te, Aotrou Doue, a zo bet test eus ar gaou a zo bet graet din, dit-te da varn penaos e tlean bezañ digollet. Da gemeret em eus diwar an daol-skrivañ, evit mirout soñj bepred eus an droug am eus gouzañvet, n' eo ket evit goulenn veñjañs, met evit pediñ ac'hanout da reiñ din frealz, ma c'halljen dougen va mez gant habaskter.

418

Ha neuze, o treiñ ouzh doña Estefanía, e tisklerias :

- Ar paotrig-se, itron, oc'h bet ken madelezhus en e geñver, a zo e gwirionez ho mab-bihan. An Neñv en deus roet aotre ma vije gloazet evit ma vije

kaset d' ho ti, ha ma kavjen-me ennañ, ma n' eo ket ar remed gwellañ da 'm reuz, da vihanañ an doare da skañvaat va foaniou.

Hag o stardañ ar grusifi etre he daouarn, e kouezhas semplet etre divrec'h doña Estefanía. Houmañ, maouez hael he c'halon ma oa, ken natur dezhi an druez hag ar c'hrizder d' ar gwaz, a waskas he dremm ouzh he dremm en ur skuilhañ kalz daerou.

War se, pried doña Estefanía a zeuas er gambr, o terc'hel Luisito dre an dorn. O welout Leocadia hep anaoudegezh hag e wreg e ouelañ, e c'houlennas petra a oa c'hoarvezet.

- Traou bras am eus da lavarout deoc'h, aotrou, - a respontas doña Estefanía. - Ar vaouez yaouank a zo amañ en ur fallaenn a zo ho merc'h, hag ar paotrig a zo en ho kichen a zo ho mab-bihan. Se a zo bet diskuliet din ganti, ha dremm ar paotrig, a weler enni dremm hor mab, a zo test d' ar wirionez-se.

- Ma ne lavarit ket hiroc'h, itron, ne gomprenin ket, - eme an denjentil.

Doña Estefanía a zezrevellas dezhañ neuze kement tra a oa bet kontet gant Leocadia. Ha krediñ a reas ken start ha pa vije bet prouet dezhañ gant testou niverus ha leal. Briata ha frealziñ a reas Leocadia, pokat d' e vab-bihan, hag en deiz-se end-eeun e kasas ur reder da Napoli, da gemenn d' e vab dont diouzhtu d' ar gêr, rak aozet en doa un dimeziñ etrezañ hag ur vaouez kaer-meurbet.

Ne lezjont ket Leocadia hag he mab da zistreiñ da di he zud. Ar re-mañ, laouen gant eurvad o merc'h, a drugarekaas mil gwech an Aotrou Doue.

Ar reder a zegouezhas e Napoli, ha Rodolfo, hilliget gant ar soñj kaout ar wreg kaer meneget gant e dad, a loc'has daou zevezh goude bezañ bet al lizher, o kemer lestr gant an daou gamalad n' o doa morse e zilezet. A-benn daouzek devezh ez erruas e Barcelano, ha goude seizh devezh c'hoazh gant ar gador-bost e Toledo.

419

E dad hag e vamm a voe plijet ouzh e welout o tont yac'h d' ar gêr. E gamaladed a fellas dezho mont d' o c'hêr ivez, hogen dalc'het e voent en ti gant doña Estefanía, he doa ezhomm anezho evit seveniñ he mennad.

Endra edod o fichañ koan, doña Estefanía a c'halvas mignoned he mab a-gostez, o soñjal e oant daou eus an tri a ambrouge Rodolfo en noz-hont ma oa bet skrapet Leocadia. O aspediñ a reas da lavarout dezhi ha koun o doa miret eus ur plac'h bet skrapet un noz gant Rodolfo, meur a vloaz a oa... Rak gouzout ar wirionez a oa a bouez evit enor ha sioulded-spered e holl gerent. Anzav a rejont e oa gwir o doa skrapet ur plac'h yaouank, int hag ur mignon all da Rodolfo, un nozvezh hañv, hag e oa aet Rodolfo kuit ganti endra virent ouzh he c'herent d' he difenn. Rodolfo, emezo, en doa lavaret dezho e oa bet kaset ar plac'h gantañ d' e di, hogen ne ouient ket hiroc'h. Gant an anzavadenn-se ne chome mui a amzivin, ha doña Estefanía a zivizas eta kas he mennad da benn, ha setu petra oa :

Nebeut a-raok mont da goaniañ, ez eas gant Rodolfo en ur gambr, hag o lakaat ur poltred etre e zaouarn, e lavaras dezhañ :

- Me a fell din diskouez dit, Rodolfo, skeudenn ar plac'h a vo da wreg. He skeudenn wirion eo. Laka evezh : mar mank dezhi un tammig ar gened, dreist d' he c'hened eo he vertuz. A wad uhel eo, fur ; n' eo ket paour ; ha ne vije ket bet choazet gant da dad ha me evidout anez bezañ an hini a zere ouzhit.

Rodolfo a sellas pizh ouzh ar poltred, hag a zisklerias erfin :

420

- Boas eo al livourien da greskiñ kened an dremmoù a boltredont, ha livour ar skeudenn-mañ en deus graet ivez, hervez doare : ar skouer a dle bezañ

kentoc'h divalav... Mamm, reizh ha mat eo e sentfe ar vugale ouzh o zud, met dereat eo koulskoude, ha gwelloc'h, e rofe un tad hag ur vamm d' o mab ar stad a blij dezhañ, rak ar briedelezh a zo ur skoulm na vez torret nemet gant ar marv... Vertuz, noblañs, skiant ha pinvidigezh ur bried a c'hell bezañ hetus d' un ozhac'h, hogen ma ve hetus an digened anezhi d' e zaoulagad a zo tra dic'hallus. N' on bet biskoazh dimezet, met gouzout a ouzon eo kamm an dimeziñ hep ar goantiz. Bourrañ gant un dremm vil a weler da bep eur er sal, ouzh taol hag er gwele, a zo, da 'm soñj, hogozik dreist galloud un den. Va mamm garet, roit din ur bried am dudio, ha n' eo ket unan am hegaso. Gwazed 'zo a glask an noblded, re all ar poell, re all an arc'hant, ha re all ar gened. Eus ar re-mañ on-me. Rak an noblded, a drugarez d' an Neñv ha da 'm gourdadou, am eus bet da hêrezh. Evit ar poell, gant ma vo ur plac'h nag un diodez, nag ur sodez, nag un inosantez, trawalc'h dezhi bezañ na re lemm na re lourt a spered. Evit ar binvidigezh, madoù a-walc'h am eus bet a-berzh va zadoù evit bezañ hep aon da gouezhañ en dienez. Ar gened eo a fell din, ar goantiz eo a c'hoantaan, hep ken argourou nemet an onestiz hag an dereadegezh. Ha mar degas din va gwreg an traoù-se, e servijin Doue gant kalon hag e roin an eürusted da 'm zad ha da 'm mamm en o c'hozhni.

Plijet-bras e voe doña Estefanía gant komzoù he mab, o verzout e oa he zro o vont mat. Respont a reas e klaskje e zimeziñ hervez e c'hoant. Arabat dezhañ, emezi, en em chalañ, rak aes e vije dizober ar pezh a oa bet aozet evit reiñ dezhañ plac'h ar poltred da bried.

Pa voent azezet, an tad, ar vamm, Rodolfo hag e zaou gamalad, e lavaras doña Estefanía, evel p' he dije disoñjet :

- Va Doue ! Ha va c'houviadez ! Hag o treiñ etrezek ur mevel :

- Kae, - emezi, - da c'houlenn digant ar señora doña Leocadia ober dimp an enor da zont da goaniañ ganimp, rak amañ n' eus nemet va mab ha va servijerien.

Kement-se a oa darn eus hec'h itrik, ha kemennet he doa da Leocadia ar pezh he dije da ober.

Leocadia ne voe ket pell o tont. Evel m' edod er goañv, e oa gwisket gant ur sae voulouz du, gwarniset gant nozelennoù aour ha perlez, gant ur gouriz hag ur gelc'henn-c'houzoug diamant. He blev, a oa hir ha melen-gell, n' o doa ket ezhom a ginkladur. Hec'h emzalc'h a oa hael ha buhezek. He mabig a oa ganti, e zorn krog en he dorn, ha dirazi e kerzhe div zimezell, o tougen div gantol goar e kantolorioù arc'hant.

421

An holl a savas d' he saludiñ, evel pa vije unan diskennet eus an Neñv oc'h en em ziskouez dre vurzud. Ken sebezet e oant, na gredjont rannañ ger. Leocadia, gant mistrded hag elevez, a stouas dirazo holl. Doña Estefanía, o kemer he dorn, a reas dezhi azezañ en he c'hichen, a-dal da Rodolfo.

Rodolfo, oc'h arvestiñ a-dost ouzh kened dispar Leocadia, a soñje ennañ e-unan : " M' he defe ar vaouez a zo bet dibabet da bried din gant va mamm an hanter eus ar gened-se, e kredfen bezañ eürusañ gwaz ar bed. Va Doue ! Petra a welan aze ? Un ael e furn ur vaouez ? "

E-keit ha m' edo e-giz-se skeudenn genedus Leocadia oc'h aloubiñ e ene, houmañ, a-hed ar pred, o welout ken tost dezhi an hini a gare muioc'h eget goulou an daoulagad a selle outañ dre laer a vare da vare, a droe en he spered ar pezh a oa c'hoarvezet etre Rodolfo hag hi. En hec'h askre, ar spi he doa bet da vezañ e wreg a yae war wanaat. Soñjal a rae pegen tost e oa da vezañ eürus pe reuzeudik da viken. Ken don oa he freder, ken strafuilhet he menozioù ma vankas dezhi he c'halon, ha ma teuas da c'hweziñ ha da zislivañ, ken na fatas, o harpañ he fenn war doña Estefanía, he stardas etre he divrec'h.

An holl, o skrijañ, a savas diouzh taol evit he sikour. Hogen an hini a fromas muiañ a voe Rodolfo, a strebotas hag a gouezhas div wech o klask tostaat

prim. Dour a strinkjont ouzh he dremm, ha koulskoude ne zeue ket enni hec'h-unan. Lavaret e vije e oa o vervel, hag ar servijerien, tud kleuk ma oant, a zisklerias e oa marv.

Ar brud a redas betek divskouarn tad ha mamm Leocadia, a erruas er sal gant person ar barrez. Ar beleg a redas buan da welout hag an disterañ merk a roe da gaout keuz d' he fec'hedoù evit hec'h absolviñ. Hogen e-lec'h unan semplet e kavas daou. Rodolfo a oa kouezhet, e benn war askre Leocadia. E vamm he doa e lezet da vont betek enni, peogwir e vije-hi dezhañ hep dale. O verzout, avat, he mab semplet, e oa darev da semplañ ivez ; pezh he dije graet, pa ne vije deuet Rodolfo en-dro d' ar vuhez, abafet o vezañ bet ken brizh dirak an holl.

E vamm, evel o tamzivinout pezh a sante he mab, a lavaras dezhañ :

- Arabat dit, va mab, kaout mezh da vezañ bet ken fromet. Ar plac'h-mañ, fatet etre va divrec'h, a zo da wir bried. Da wir bried eo, emezon, rak hi eo a zo bet dibabet dit gant da dad ha ganin-me, ha n' eo ket hini ar poltred.

422

O klevout ar c'homzoù-se, Rodolfo, entanet gant ar garantez, a stouas taer war zremm Leocadia, hag a bokas d' he genou, spi dezhañ, hervez doare, e teuje hec'h ene er-maez evit kavout degemer en e ene. An holl, beuzet en o daeroù, a leñve c'hoazh kreñvoc'h, pa zisemplas Leocadia. Ha neuze e voe levenez. Leocadia, oc'h en em gavout stardet etre divrec'h Rodolfo, a glaskas dre zereadegezh e bellaat. Hogen lavarout a reas dezhi :

- Nann, itron, n' eo ket evel-se e tle bezañ. Na glaskit ket en em zieubiñ diouzh divrec'h an hini ho talc'h en e ene.

War se e tistroas hec'h anaoudegezh evit mat da Leocadia, hag evit echuiñ e lavaras doña Estefanía d' ar beleg dimeziñ he mab diouzhtu d' an dimezell.

Pezh a reas. Lezel a ran gant ur bluenn all ijinusoc'h ha blizidikoc'h eget va hini al labour da daolenniñ levenez an holl dud a oa eno : Rodolfo briataet gant tad ha mamm Leocadia, kamaladed Rodolfo oc'h arvestiñ un eured ken kaer d' an nozvezh end-eeun ma oant distroet. Hogen sebezetoc'h e voent c'hoazh pa zisklerias doña Estefanía a-ouez d' an holl e oa Leocadia ar plac'h a oa bet skrapet gant o skoazell. Ken sabatuet all e voe Rodolfo, a c'houlennas digant Leocadia, evit bezañ sur eus ar wirionez, reiñ dezhañ ur merk, ma c'hallje anaout ervat ar pezh a grede endeo, rak e dud, a gave dezhañ, o doa graet un enklask pizh.

Hi a respontas :

Pa zisemplis, aotrou, en em gavis etre ho tivrec'h, dizenoret. Met digollet on, peogwir en em gavan bremañ o tiseemplañ etre ho tivrec'h adarre, hogen adkavet ganin va enor. Ma n' eo ket ur merk anat a-walc'h, setu amañ ur brouenn all : ur grusifi, n' eus nemedon a c'halle he laerezh. Hep mar hoc'h eus merzet ne oa mui en he flas diouzh ar mintin : hounnezh, ar grusifi-se, eo a zo gant an itron ho mamm.

- C'hwi a zo itron va ene, hag a chomo a-hed ar bloavezhioù a vo roet din da vevañ gant Doue, eme Rodolfo, ouzh he briata ur wech c'hoazh.

423

Hag ur wech c'hoazh e voe hetoù mat ha gourc'hemennoù a bep tu.

Adkroget e voe da goaniañ, ha sonerien, a oa bet kaset kemenn dezho, a zeuas er sal.

Rodolfo a welas e zremm melezeuret e dremm e vab. An daou dad-kozh hag an div vamm-gozh a ouele gant al levenez, hag e pep kogn eus an ti e oa trid, dudi hag eurvad. An noz gant hec'h eskell du a nije skañv, ha padal e kave da Rodolfo

e kerzhe war-bouez flac'hou, kement a vall a oa dezhañ bezañ e-unan gant e wreg karet.

An eur c'hoantaet a zeuas erfin. An holl en em dennas, ha sebeliet e voe an ti er sioulañs.

Ne vo ket sebeliet avat gwirionez an istor-mañ. Se ne vo ket aotreet gant ar vibien niverus hag al lignez vrudet a chom e Toledo, hag e vev hiziv c'hoazh, eus an daou bried eürus a dremenas meur a vloaz en hoal-vat o-daou gant o bugale hag o bugale-vihan, a drugarez d' an Neñv ha da NERZH AR GWAD, skignet war an douar gant tad-kozh kadarn, illur ha kristen Luisito.

LA VIE BRETONNE

miziek (1,50)

Rener : J. Martray

Penn-skrivagner : Yann Poilvet

7, place de Bretagne, Rennes - C. C. P. Rennes 1894-85 -

AR ROMANTOU POLIS

(Ar studiadennig-mañ a zo bet displeget e-pad K.E.A.V, e Mur)

Diaes-tre eo lavarout en ur frazenn hepken petra eo ur romant polis. Tu a zo da lavarout ez eo un enklask graet en un doare sklaer ha skiantel, un enklask graet evit diluziañ ur c'hevrin a lavarar deomp n' eus ket tu d' e ziluziañ. An enklask hag ar c'hevrin a zo daou dra disheñvel, ha ret eo kaout an daou dra-se evit ober ur romant polis. Ar skrivagner a ijin ur c'hevrin evit an enklask, hag an enklask evit ar c'hevrin.

Alies e soñjer : daoust hag-eñ en deus ar romant polis ul lec'h el lennegezh ? Ar respont a dlefe bezañ ya, rak ur faltazienn eo. Ya, met e petore stumm ? Ha perak polis ? Kavout a reer romantoù e-lec'h ma 'z a ar garantez, ar gasoni, an ourgouilh da skouer betek ar penn pellañ. Petra lavarout diwar-benn ar romant polis ? Me a gav din ez eus tu da respont kement-mañ : an aon. An aon a lak ac'hanoc'h d' ober un enklask, hag evit meur a zen ur respont a surentez : ar polis. Neuze, netra ne vir ouzh ar romant polis bezañ ur stumm eus al lennegezh evel m' eo ar fent-c'hoari pe ar reuz-c'hoari. Evit skrivañ an doare levr-se, e kroger dre an dibenn ; tu a zo da geñveriañ ur romant polis ouzh ur gudenn jedoniezh. Ar skrivagner a ro daou istor en e levr, hini an den kablus hag hini an enklasker. Ret e vo dezhañ gouzout mat-tre a-raok stagañ da skrivañ, petra eo an torfed, penaos eo bet graet, evit reiñ d' al lenner ur gudenn luziet hep c'hoari troioù-kamm dezhañ. Aze emañ an dalc'h evit kaout ur romant polis mat. Reiñ d' al lenner ivez ar c'hoant gouzout seul vui ez a don el levr. Arabat klask en ur romant polis frazennoù brav, ur yezh pinvidik, un doare skrivañ dreist ; nann, ar simplañ hag ar sklaerañ eo ar gwellañ.

425

Daou rummad tud a zo o lenn ar romantoù-se dre blijadur : ar re a gar lenn levrioù diskuizhus hep lakaat ar spered da labourat re hag ar re a zo sod gant an doare levrioù-se, hag a gemer al levr evel ur c'hoari, o klask ivez an diskoulm. Amañ e c'heller reiñ skouer ar skrivagner amerikan Huntington a skrive romantoù en doare ma c'helle ul lenner aketus kavout drezañ e-unan ar respont. Met neuze eo ret reiñ chañsoù d' al lenner :

- ar skrivagner n' en deus ket aotre da druchañ ; ret eo d' al lenner bezañ war an hevelep pal hag enklasker al levr ;

- arabat ivez he defe ar garantez ur plas bras en afer, rak se 'zo re a faltazi hep urzh ;

- ar muntrer ne vo ket unan eus ar polis, na dreist-holl an enklasker. Re zisleal e vefe e-keñver al lenner ;

- an diskoulm ne vo ket kavet dre chañs, met dre abegoù resis.

Met kement-mañ n' eo ket gwir evit an holl levrioù polis. Ar pezh a gaver en holl romantoù polis avat eo ar marv dindan stumm pe stumm. Graet e vez aon d' al lenner. An dud a gar kaout aon a c'hell adlenn meur a wech ur romant polis, daoust d' ar pezh a vez lavaret alies " n' eus ket tu da lenn ur romant polis div wech ". Daoust hag ul levr sirius eo ar romant polis ? N' eo ket aezet respont amañ kennebeut. A-wechoù e vez fentus, met ne gav ket din : adalek ma 'z eus ur muntrer, daoust pegen fentus e vo an istor, an aon a drec'ho atav, hag an aon a zo un dra sirius-tre.

Skrivañ romantoù polis a zo deuet diwar ur c'hoant. Tud 'zo a sante o doa

ezhomm da lenn seurt traoù, amañ atav evit kudenn an aon. Met eveljust, evel evit pep tra ez eus kant seurt romant polis ; re gentoc'h fentus, re deñval, re etre an daou. En holl re-se an oberour a glasko trivliañ al lenner.

Gellout a reer lavarout e krog istor ar romantoù polis gant an Amerikan Edgar Poe, daoust ma 'z eus bet skrivet a-raok meur a gontadenn leun a dorfedoù. Edgar Poe a zo bet ganet e Boston e derou an naontekvet kantved. Kemeret e voe da gentañ evit un den sot dre ma skrive kontadennoù skrijus ha spontus ; boemus ivez. Met tamm-ha-tamm eo bet komprenet an ezhomm-se da skrivañ traoù kañvus ha tu a zo bremañ da lavarout eo Edgar Poe tad ar romant polis. Studiañ a ra an den ha pep tra evitañ a zo reizh. Torfed a zo bet ? Neuze ez eus un torfedour ha tu a zo da glask ; n' eus nemet an doareoù a gement a guzh deomp pep tra.

426

Setu amañ dre vras ur skouer eus an doare klasel da skrivañ unan eus e levrioù :

- Ne seblant bezañ tu ebet da ziskleriañ mat ar c'hevren.
- Un den pe meur a hini a zo kemeret evit an torfedour, peogwir e vo fedoù bihan barrek da damall anezhañ.
- Arabat divinout morse, ret eo sellout mat ouzh ar fedoù, o studiañ.
- Ar respont d' an diskoulm a vo dic'hortoz, met gwir eveljust, hag evit-se e vo ret hen prouiñ en un doare sklaer.
- Muioc'h a se e vo luziet an afer, aesoc'h a se e vo da ziskoulmañ.

Istorioù polis Edgar Poe a zo holl berr a-walc'h, met an torfedoù gantañ a zo holl euzhus-tre. Dre ma 'z int berr n' eus ket amzer da skrijañ re. E zen a zo an enklasker Dupin par da Sherlock Holmes Conan Doyle, un den dreist ordinal heñvel ouzh un ardivink hag e labour a zo klask atav ar wirionez.

Met ar mestr bras a zo Conan Doyle, ganet e Edinburg er bloavezh 1859 ha marvet brudet-tre e 1930. Klevet em eus lavarout en doa gwad breizhat dre unan eus e dud. N' eus forzh penaos e oa a orin kelt. Troioù Sherlock Holmes a zeuas buan-tre da vezañ brudet ken a-benn ar fin an anv a Sherlock Holmes a voe anavezetoc'h eget hini e grouer. Pa fellas da Gonan Doyle lazhañ e " zen " en unan eus e levrioù, ur bern lennerien a reas trouz. An anv a Sherlock Holmes a laka diouzhtu da soñjal er sklaerder hag er reizh. An diaesañ evit Conan Doyle a oa dont a-benn d' ober ur romant hir a-walc'h, da lavarout eo war-dro 200 pajenn. Muioc'h dioutañ e oa skrivañ kontadennoù polis berr. Gouzout a ra dedennañ al lenner en ur lakaat anezhañ atav da grediñ ha da ziskrediñ a-hed al levr. En e holl gontadennoù e krog an istor en hevelep doare : un den strafuilhet o tont da c'houlenn sikour. Conan Doyle er c'hontrol da Edgar Poe ne ziskouez morse taolennoù euzhus ; met eveljust ar marv a zo atav aze, rak reolenn sakr ar romant polis a zo klask respont d' un diskoulm. Prederiet e vezer gant daou dra : gant an aon ha gant ar c'hoant gouzout. Daoust ma plij kalz d' an dud, skridoù Conan Doyle a zo atav heñvel. Ur marv kevrinus ; Sherlock Holmes a glask ; an torfedour a glask en em zizober eus an enklasker ; Sherlock Holmes a c'hounez ; en diwezh e teu an displegadennoù. N' eo ket deuet an oberour bras-mañ da ober eus tud e levrioù tud gwirion, hag e gwirionez Sherlock Holmes n' eo nemet un empenn, a labour evel ur mekanik.

427

Betek neuze ar skridoù polis a oa bet berr-tre. Tamm-ha-tamm an dud a felle dezho muioc'h-mui kaout ul levr gant meur a lodenn hag ivez kalz a dud o c'hoari ur roll en istor. Buan a-walc'h e voe ret d' ar skrivagnerien kaout kalz a ijin, rak al lenner a oa figus, setu e voe ar muntroù da iskisaat, c'hoarvezout a raent el lec'hioù souezhusañ ma oa tu, an torfedour a oa speredekoc'h hag an enklasker barrekoc'h.

Menegiñ a ran ivez ar romantoù a spierezh, met pell a-walc'h emañ ar re-

mañ diouzh ar romantoù polis rak kavout a ra din ne deo ket ar spier ur muntrer. Lazhañ a ra, met dre urzh ha neuze an aon enno n' eo ket an hevelep hini. Bez ez eo un aon roet peurliesañ evel ur skiant, e-lec'h er romant polis ez eo un aon a vuhez pemdeziek, an aon-se na ziskar ket ac'hanoc'h kement, n' eo ket ken ponner na ken ramzel rak dre vras n' eo morse ur gudenn a bolitikerezh nag a vrezel. Muioc'h-mui e seller ouzh ar romant polis hag ouzh ar romant a spierezh evel daou dra disheñvel krenn.

N' eo ket niverus ar romantoù polis bet skrivet e brezhoneg. Gellout a reer kontañ anezho war ar bizied rak n' eus ket dek anezho. Dipitus eo, rak ret mat eo kaout a bep seurt. Alies e klasker ul levr diskuizhus pe un dra disheñvel en hon levraoueg ha ne gaver netra. War ar poent-se n' omp ket pinvidik.

An anv kentañ a zeu d' hor spered eo hini Roparz Hemon. Dezhañ e tleomp tost da vat an holl romantoù polis hon eus. Skrivet int en ur brezhoneg eeun ha sklaer ha peurliesañ n' hon eus ket ezhomm d' ober strivoù bras evit heuliañ ar skrivagner.

428

Perak ez eus ken nebeut a romantoù polis e brezhoneg ?

- unan eus an abegoù brasañ a zo moarvat an niver bihan a skrivagnerien, hag ar re-mañ o deus traoù talvoudusoc'h eget-se da skrivañ ;

- ret eo ivez kaout un dro spered ispisial evit bezañ barrek da skrivañ ur romant polis. Kaout soñjoù sklaer-tre hag urzhiañ anezho en un doare dispar ;

- dre m' eo ivez marteze ar polis ha spered ar Vretoned daou dra disheñvel.

Da beseurt mad e servij skrivañ kontadennoù polis ? Rak n' eo ket enno peurvuañ e tesker skrivañ ur yezh vrav. Hag evit ar pezh a sell reiñ deomp da garout ar vicher a enklasker, ne gav ket din e vefe an doare gwellañ...

Menegiñ a ran da gentañ **Al laer avel** gant Roparz Hemon, hag embannet gant Gwalarn er bloaz 1933. Kregiñ a ra en un doare kevrenus-tre, doare ur romant polis : " E oan o tont eus va labour pa gejis gant va c'heneil kozh, ar c'helenner T. - En anv Doue emezañ, na lavarit da zen ebet hoc'h eus va gwelet fenez.

An deiz war-lerc'h e wele war ar gelaouenn : marv ar c'helenner T., marv abaoe tri pe bevar devezh. "

Dedennus-tre, diouzhtu e c'hoantaer gouzout ar penaos hag ar perak. Marv den a zo, met n' eo ket ur muntr, un emlazh hepken. Hag an enklasker el levr n' eo ket deuet a-benn da gavout ar respont drezañ e-unan. Un torfedour a zo met unan ispisial-tre, rak en un doare en deus kaset un den d' ar marv, ha goude-se laeret talvoudegezh an den-se. Ar muntrer souezhus-se ne vo ket barnet. N' eus ket tu eta da lavarout ez eo " Al laer avel " ur romant polis. Pep tra a denn kentoc'h d'ur gudenn a eneoniezh.

Embannet en deus Roparz Hemon goude-se, er bloavezhioù 1952 ha 1956, div gontadenn bolis hag ur romant polis. Eus an div gontadenn " Ar c'horf dindan dreid va zad-kozh " eo an hini wellañ, hag an hini wellañ ivez eus holl levrioù polis Roparz Hemon. Tapet brav eo, daoust ma 'z eo ret gortoz pell a-walc'h ur c'horf marv. Goude-se, avat, ez a buan an traoù war-raok. El levr-mañ evel en " An ti a drizek siminal " hag en " Ur prenestr a oa digor " e kaver an hevelep enklaskerien Jo ha Ja. An daou-mañ a vez diskouezet deomp evel daou istrogell ha ne seblantont ket kaout ur spered gwall lemm, met en gwirionez ret eo disfiziout diouto, atav e kavont an diskoulm mat.

429

Evit " Ur prenestr a oa digor " ez eo souezhus a-walc'h ar gontadenn-mañ.

D' am soñj n' eo ket tapet ken koulz ha ma tlefe bezañ bet.

En " An ti a drizek siminal " e vezer penn-da-benn al levr etre daou soñj : daoust ha sirius eo al levr pe n' eo ket, daoust ha torfed a zo pe n' eus ket. Met en diwezh amañ n' eus ket tu da fraziañ : bez ez eo ur romant polis.

" Diamantoù Keroulaz " eo ar romant polis diwezhañ bet embannet gant Roparz Hemon. Un istor luziet-tre eo. Ur wech krog gant al levr eo ret kenderc'hel gant aon da zisoñjal. Souezhet e vezer da gentañ holl gant an anvioù a ro Roparz Hemon d' e dud, n' eo ket hepken el levr-mañ met en e holl levrioù. An anv dibabet evit hini pe hini eus e dud a ro deomp diouzhtu skeudenn an den. Evel da skouer Trebodennig e " Diamantoù Keroulaz ". Roet en deus ivez da ziv blac'h un tammig fentus an anvioù a Lili ha Nini. Met al levr-mañ n' eo ket en gwirionez ur romant polis ; tennañ a rafe kentoc'h d' un afer a spierezh eget d' unan polis. An darvoud a zo a-zivout d' un dro-c'houzoug gwir ha d' unan faos. N' eus torfed ebet, laeroñsi hepken. El levr-mañ, evel en " An ti a drizek siminal ", an dibenn n' eo ket tost kenkoulz hag ar penn kentañ.

E 1943 e voe embannet " En ur rambreal " gant Skridoù Breizh, e Brest. Din da c'houzout eo al levr nemetañ eus rummad SKRIJ ha KEVRIN. An oberour eo Yann-Vari Kerwerc'hez. E vrezhoneg n' eo ket ken yalc'h na ken bev hag hini Roparz Hemon, met an danvez a zo gwelloc'h. Ijin en deus ar skrivagner ha kalz a follentez ivez. Ul levr huñvreur eo ha dre-se eo dibabet mat an talbenn. Taolenniñ a ra ur Vreizh e-lec'h ma tle bezañ brav bevañ. Lavaret e vefe e tremen an darvoudoù en ur bed leun a faltazi. Met amañ kudenn ebet, ur romant polis eo : ur c'horf marv a zo, ar polis a zo aze ivez ha kavet e vo ar pemp P, piv, penaos, perak, pegoulz, pelec'h, gant un enklasker yaouank plijus-tre.

Menegiñ a ran ivez " Kevrin Kerbrug ", pezh-c'hoari polis skrivet gant de Rohan-Chabot hag embannet war " Al Liamm " e 1966, en niverennoù 117 ha 118. Un oberenn glasel eo, el lec'h m' en deus ar garantez hag ar poezon o flas.

430

D' am meno ar gontadenn bolis gwellañ bet lennet ganin e brezhoneg a zo " E peoc'h an nevez-hañv ". Skrivet eo bet gant Per Denez ha bet embannet gant Al Liamm e 1951. An darvoud a dremen en ur Vreizh dieub e-lec'h m' eo barrek an ensellerien, rak unan eus ar polis breizhat eo a gav an diskoulm. Graet eo ar muntr pa groger gant al levr. Estreget un den marv a zo. Muntr pe emlazh ? Betek an dibenn en deus gouezet ar skrivagner mirout evezh al lenner.

Ar roll a zo berr. Spi am eus e vo dalc'het gwech ha gwech all da astenn anezhañ. A bep seurt ez eus ezhomm en ul lennegezh evit kontañtiñ an holl. Ha sur eo ivez da gaout lennerien an hini a gemero ar boan da skrivañ seurt doare levrioù.

Al lennegezh polis e Brezhoneg

Per DENEZ :

- E peoc'h an nevez-hañv

AL LIAMM, 1951, Niv. 28, pp. 37-47, ha Niv. 29, pp. 18-44

- Kontadenn eus an Ugentved Kantved

AL LIAMM, 1956, Niv. 57, pp. 6-19

Even GWALEREG :

- An nor morailhet

AL LIAMM, 1966, Niv. 119, pp. 414-431

Roparz HEMON :

- Al laer avel

GWALARN, 1933, Niv. 50, pp. 5-35

- Ar c'horf dindan treid va zad-kozh

AL LIAMM, 1949, Niv. 12-13, pp. 27-49

Mouladur distag embannet gant AL LIAMM e stumm ul levrig-godell

431

- Spered o tont da Jaketa
AL LIAMM, 1956, Niv. 54, pp. 15-33
- Ur prenestr a oa digor
SKRIDOU NEVEZ, 1952, 31 p.
- Ho kervel a rin en noz
SKRIDOU NEVEZ, 1954
- An ti a drizek siminal
romant embannet gant AL LIAMM, 1956, 159
- Diamantoù Keroulaz
romant embannet gant AL LIAMM, 1964, 259 p.

Yann-Vari KERWERCHEZ :

- En ur rambreal
roman embannet gant SKRIDOU BREIZH, 1943, 256 p.

Jakez KONAN :

- Un taol-strap (pezh-c'hoari)
AL LIAMM, 1959, Niv. 74, pp. 202-225

B. de Rohan-Chabot :

- Kevrin Kerbrug (pezh-c'hoari)
AL LIAMM, 1966, Niv. 117, pp. 251-269, ha Niv. 118, pp. 345-377

NOTENN. - Kavout a reer el listenn-mañ an oberennoù pennañ a c'hell bezañ renket el lennegezh-polis (romantoù, kontadennoù, pezhioù-c'hoari), met diglok eo al listenn rak n' eo bet dalc'het kont nemet eus al levrioù moulet hag eus an oberennoù embannet war Walarn ha war Al Liamm. Ret eo teurel evezh e kaver e oberoù 'zo muioc'h eget un istor polis (" Al laer avel " da skouer).

P. PENNEG.

NOTENNOU YEZH WAR ZIGAREZ LENN

I. -" Ar Bed Keltiek ", du 1968.

Pajenn 282, linenn 7 - "...hag a roas kemenn d' ar **bolis** ". Nec'het e vezan o welout, ur pennad a zo, skrivañ " ar bolis " e-lec'h " ar polis ", hag a zo anezhañ un anv gourel. Keñveriañ, da skouer, ouzh " Setu me etre daouarn ar polis " (Kaledvoulc'h, Lemenik, 1914, p. 35). Hevelep fazi a vez kavet ivez pa lenner ar *bried* e-lec'h ar *pried*. Biskoazh n' eus bet a c'her *pried* gwregel ha bez' e lavarer bepred " hounnezh a zo ur *pried* mat " ha neket " ur *bried* vat ". Evit " polis " ez eus eta daou c'her : a) polis -où - poliserezh ; b) polis -ed - gward-kêr.

P. 283, I. 4-" Ar **gouennzisrannerezh** e Suafrika " n' eo ket ur ger brav tamm ebet, ha gwell e vije bet hep mar " an disrann-gouennoù ". Met lakaet evit treiñ " apartheid " Suafrika ez eo ouzhpenn diwirion. Gwrizienn ar ger-se a gaver er brezhoneg " en e bart e-unan ".

P. 288, " Ginea ar C'heheder " lin. 12 : " Ar gêrbenn **eo** Santa Isabel en Enez Fernando Po ". Me a lavarfe : " Ar gêr-benn a zo Santa I. " pe neuze, eeunoc'h moarvat : " Santa Isabel eo ar **gêr-benn** ". Ar ger-mañ a zo da vezañ skrivet e div rann ; al liester ne deo tamm ebet " kêrbennoù " met **kêrioù-penn**. " Kêrbenn " a vije ur ger gourel hag a dalvezje " penn ar gêr ".

- 7vet linenn eus traoñ ar pennad : " ha **produet** e vez kafe ". Betek-hen e veze lavaret kentoc'h " **gounezet** e vez kafe ". Ur verb produiñ a zo e gwirionez, met implijet dreist-holl evel verb gwan : " ar yer-se a brodu " pe " an avaloù-se a brodu ", met ne vez ket lavaret, kement hag a ouzon da vihanañ, eus ar yer e "produont vioù", pe eus ar gwez e " produont kalz avaloù ".

433

P. 289, " Malezia " lin. 12 : " implijidi **gannadouriezh** Valezia ". Ur skouer vat a a zo amañ eus an ober a-dreuz gant kemmadur, petra bennak ma 'z eus aze un troc'h o virout ouzh ar c'hemm. Ne lavarer ket " siminal di ar c'hemener " met : " siminal ti ar c'hemener ", hogen " siminal vras ti ar c'hemener ".

P. 293 (p. 269 Geriadur R. Hemon).

Robenn a vez displeget evel-hen : " dilhad maouez, o c'holeiñ darn izelañ ar c'horf ". " Pezh dilhad " a vije dereatoc'h moarvat. Ha n' eo ket hepken darn izelañ ar c'horf e c'holo ar robenn met, evel ar sae, ar c'horf adalek an diskoaz. En enep, ar vrozh hag al lostenn ne vezont lakaet da wiskañ ar c'horf nemet adalek an dargreiz.

1. **Roc'h g**, a vez displeget : " 1. brouderezh graet gant an anal er fronelloù hag ar gorzailhenn e-pad ar c'houses. 2. hevelep bouderezh gant un den war e dremenvan. " Ankounac'haet krenn ez eus bet ober meneg eus " 3. trouz damheñvel graet gant ardivinkoù evel kirri-tan, dornerezed, nijerezed... " - *Roc'hal* a vez displeget : " ober roc'h ", ar pezh a zo gwall souezhus evelkent. Kavout a ra din e vije bet kalz gwell kemer an traoù dre ar penn all ha mont ganti evel-hen :

I. **roc'h g**. trouz a c'hoarvez pa vez unan bennak pe un dra bennak o roc'hal.

roc'hal v. (ivez roc'hat) 1. (en ur gomz eus un den pe ul loen) ober un trouz dizingal gant an aer o tremen en e gorzailhenn hag en e fronelloù pa vezer

gwasket, alies e-pad e gousk. 2. (en ur gomz eus ur mekanik) ober, pa vez bec'h warnañ, un trouz o tennañ da roc'h an den.

Boudal n' eo tamm ebet roc'hal, peogwir ez eo ober un trouz unvan, ha " boud " evel m' hel lavar an anv ; *roc'hal*, en enep, a zo ober un trouz dizingal dre natur, ha kalz uheloc'h an ton anezhañ (ar c'hemm a zo etre **o** digor hag **ou** !). Un dornerez a voud pa 'z a kompez en-dro hag a roc'h pa sac'h un dra bennak o klask tremen enni.

434

Mat e vije bet ivez menegiñ an dro-lavar fentus mont d' ar Roc'h evit lavarout " kousket ", dreist-holl en ur gomz eus ar vugale.

Ar ger " hik ", lakaet evel hv. goude roc'h, n' en deus avat netra da ober aze.

II. **roc'h gg.** n' eo ket displeget eus ar c'hentañ kennebeut en doare-mañ : " tolzennad vaen kavet dindan an douar pe a-wechoù war c'horre an douar ". Evidon-me, evit ma vije " roc'h ", ez eo ret e teuje ar maen er-maez eus an douar. An daou c'her a zeu war-lerc'h a zo fall daonet, **roc'htaolennour** ha **roc'htaolennouriezh** e rankjent bezañ da nebeutañ, mar bije dereat ar ger **roc'honiezh**, ar pezh n' eo ket, rak ne anavezan skiant ebet o pleustriñ gant ar reier. Ar ger all evit " petrologiezh " ne c'hell bezañ nemet **maenoniezh** pe **meinoniezh**. Evit treiñ ar galleg " roche " gant talvoudegezh ar **c'heologiezh** e vez graet, a gav din, gant " karregenn " abaoe amzer Meven Mordiern, ha ne welan abeg ebet da gemm.

P. 295 - **Ar rogn** a vije ur c'hleñved debonus. Souezhus ar ger. Kalz eeunoc'h eo hep mar lavarout " a ro debron " pe " a vez debron gantañ ".

P. 296 - **roll 2.** " gerioù... lakaet **unan** da heul egile ". Ar wech kentañ eo din moarvat gwelout an dro-lavar-se. Bez' e lavarer peurvuiañ : " an eil war-lerc'h egile ", pe neuze " unan war-lerc'h unan all ", pe c'hoazh " ouzh en em heuilh ".

Ankounac'haet ez eus bet unan da nebeutañ eus sterioù **roll**, an hini a gaver en ober e roll = tost da vat " ober e benn e-unan ".

rolled 2. " ur servietenn rollet ". Perak un T aze pa 'z eo anavezet mat ar stumm serviedenn, koulz ha m' eo servied (liester ar ger-mañ o vezañ -où pe ivez servidi) ?

P. 298, **roñse**. Ne welan ket petra e teu " marc'h kalloc'h " da ober amañ. Ur roñse n' eo ket zoken " ur marc'h ", met hepken " ul loen-kezeg ". Roñsed a vez kavet alies el liester.

ront n' eo ket hepken ag., met ivez anv-kadarn gourel, gant al liester *rontoù*. Mankout a ra ivez **rontad** g. -où talvezout " kofad mat " : ober ur rontad (= ober un teurkad).

rontaat v. en deus ivez un displegatur souezhus : " mont pe lakaat da vont ront ". Evidon e vije da vezañ displeget evel-hen : " dont da vezañ pe lakaat da vezañ rontoc'h "; evel-se : *rontaat a ra ar vuoc'h dre ma tosta he zermen*. *Rontoc'h* a lavaran ha n' eo ket *ront* eo, rak aze emañ perzh diforc'h ar verboù en -AAT. Dont da vezañ pe lakaat da vezañ ront a vije *rontañ*.

435

II. -" Al Liamm ", niv. 130, gwengolo-here 1968.

P. 306, eil dilinennad : " Hag e vil sal o mil **p**iler, ... hag e vil liorz h o mil **p**lantenn ". Hervez ar pezh a lenner peurvuiañ el levr yezhadur e vije reizh an doare-se, hogen hervez ar yezh komzet e ve ret lavarout " o mil **f**iler, ... o mil **f**lantenn ". Gwelout war ar poent-se an evezhiadenn a gaver en \$ 151, p. 97 va Yezhadur Bras. Keñveriañ ivez gant *un dra bennak wenn*.

P. 332 " an *dominie* paour, hanter-skolaer, hanter-den-a-relijion ". An ober gant ar barrennoùigoù-stagañ a zo a-dreuz amañ. Ret e ve bet skrivañ " hanter-skolaer, hanter-den a relijion " pe neuze, ma tibaber skrivañ " den-a-relijion ", chom hep lakaat tiredoù da c'houde " hanter ".

P. 333, " en ur ober mil **vicher** vihan ". Goude an niver mil ne vez ket a gemmadur, evel m' hen diskouez " Yannig ar mil micher ". Bez' e vez avat da heul mil o talvezout da rakger : *mil bell 'zo, mil vat en en deus graet dezhi*.

P. 334, el linenn 2 eo ret lenn *kiltret* ha neket " kilted "; el lin. 3 e kaver :",.. ez eo lazhet Madge Wildfire gant an engroez ". E vez eo a vije bet ezhomm aze. Kenkoulz all hag e linenn 3 an eil dilinennad e vije bet ezhomm da lakaat " a vez " ha neket : " bez' ez eus tud santel, ha tud a gouezh er pec'hed, met a zo dasprenet en un doare bennak ".

P. 335, 8vet linenn adalek an traoñ. Souezhus e kavan " a-benn an diwezh ", hag aon am eus ne vije bet lakaet hepken evit chom hep lakaat *a-benn ar fin*, evel ma 'z eus tud bremañ hag a skriv " evel dres " pe " evel reizh " evit chom hep lakaat evel *just*.

Daoust d' ar mankoùigoù-se e rankan anzav em eus bet kalz-kalz a blijadur gant pennad Per Denez diwar-benn keltelezh Walter Scott.

436

P. 338, " Mur hag he **ziv** drev " a zle bezañ : " Mur hag he div drev ", emichañs.

P. 339, " Evit lakaat **kig-sal** da boazhat o fatatez ". N' eo ket ar wech kentañ din gwelout skrivet evel-se ar pezh am eus klevet a-viskoazh hag e pep lec'h distagañ *kig-sall*. Kenkoulz all e vez *sallet* ha neket " salet " ar soubenn evit reiñ dezhiñ un tamm blaz. Nec'het on koulskoude : daoust hag-eñ e ve un tu bennak hag e vije un tu bennak ur ger distaget /sal:l/ evel ma 'z eus ur ger *hal* ?

P. 362, " Div vrud wir " lin. 7:" Edo al loen o neuial war-du an donvor hag ergerzhet en doa pevar **miltir** ". Ne welan ket an abeg a zo bet da ober aze gant ur seurt ger, kemeret moarvat digant ar c'hembraeg (ha c'hoazh neuze e vije bet ret lavarout " peder miltir ") pa gomzer eus ul loen hag a zo o neuial er mor. An tu dereat eo moarvat lavarout " pevar mil-mor ". Pe daoust ha lavarout a ranker " peder miltir-mor " ?

lin. 11 : **Sant Gwazeg**. " Sant Wazeg " eo a vez lavaret gant an holl er vro.

lin. 13-14 : " **Mezeget** e voe..., ha kaset en-dro **en** e goadeg ". Da grediñ eo ez eus bet c'hoant lavarout ez eus " bet graet war e dro ", pe " ez eo bet louzaouet " ha kaset en-dro d'e goadeg ", pe c'hoazh " lakaet en-dro *en* e goadeg ".

P. 370, " Kristell Nogues **hag** he zelenn ", ha p. 371, " Alan Stivell **hag** e delenn ". Kement-se evit lavarout e oa deuet Kristell N. gant he zelenn hag Alan S. gant e hini. E lec'h se ez eus bet kavet gwell kemer ger evit ger diwar ar galleg luc'haj eus ar c'hiz. Un druez !

III. - A bep seurt.

Gwechall, pa ne zeued ket a-benn, en ur wech, da beurlouañ un oberenn en he fezh, e kaved **da heuilh** goude ar pennad chomet diechu. Bremañ e vez kavet peurlouañ **da genderc'hel**. Kement-mañ a zo evel just evit " da vezañ kendalc'het ", pe " a vo kendalc'het ", pe " kenderc'hel a ray ar pennad ". N' ouzon ket hag ur vad eo bet kemer ur boaz nevez war ar poent-se. *Da heuilh* a zo da nebeutañ koulz ha *da genderc'hel*, ma ne deo ket gwelloc'h.

Evit ar verb-mañ e vije bet gwelloc'h n' eus forzh penaos, d' am meno, kemer ar stumm anavezet e goueled ar vro, *kendelc'her*, eget hini gorre ar vro hag a vez distreset ganti gwrizienn ar verb, kalz pouezusoc'h, hep mar, eget an dibenn. Aesoc'h eo evelato kavout *dalc'h* ha *taol* e " delc'her " ha " teuler " eget ne deo hen ober e " derc'hel " ha " teurel "!

DEIZIADUR GODELL 1969

An dek 5 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 33 % azalek 500 skouerenn

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON, 2, Venelle Poulbriquen, Brest -
C.C.P. Rennes 1629-14

Daou bennad eus "Lemenik, skouer ar Varzhed"

(Danvez a-wechall)

Goude bezañ roet deoc'h da dañva " ar Garantez e Breizh " evel ma oa displeget gant ur C'hernevad ha " Penaos e veze kutuilhet gwechall ar bezhin e Pagan ", ur pennad gantañ c'hwezh kreñv arvor Leon, em eus c'hoant reiñ deoc'h en taol-mañ blaz yezh Tregeriz. Ar pennadoù da heul a zo bet kemeret el levrig **Lemenik**, bet embannet gant an oberour e Pleuvian er bloavezh 1914. Ganet er barrez-se e 1861 ec'h embannas Erwan Berthou un toullad skridoù, ar re anavezetañ anezho o vezañ ar barzhonegoù dastumet er bodad " Dre an Delenn hag ar C'horn-Boud ", Sant-Brieg, 1904, dindan an anv pluenn Alc'houeder Treger. Harp a roas da sevel Skol-Veur Barzhed Breizh-Vihan, anvet c'hoazh " Gorsedd Breizh ". El levr **Lemenik** e tispleg an oberour buhez e vignon Yann ar Fusteg, bet Drouiz-Meur kentañ ar Skol-Veur nevez ma tlee Erwan Berthou dont da vezañ an eil dindan an anv Kaledvoulc'h. Yann ar Fusteg a oa bet ganet e Rostrenn e 1855 ha mervel a eure e Pariz e 1910. Kaledvoulc'h, eñ, a yeas da anaon e Pleuvian er bloavezh 1933, hag eñ kouezhet ur pennad a oa en dienez vrasañ.

E-touez an oberoù a veze meulet gant Roparz Hemon, e marevezhioù kentañ Gwalarn, e oa " Lemenik ". Dre-se e prenis al levr dal m' her c'havis, e 1929. Soñj am eus e skrivis d' an ampoent d' an oberour evit ober meuleudi dezhañ. Ur respont hegarat am boe digantañ ha da heul un toulladig levrioù bihan all. Moarvat e tle bezañ rouez bremañ ar re o deus an eurvad da gaout Lemenik en o armel. Setu perak e kav din ne vo ket didalvoud reiñ deoc'h un alberz eus yezh start ha gwevn an oberennig-se.

F. K.

STOURMOU HA PAOURENTEZ BEPRED

Setu tro an dienez hag ar baourennez ruz. Koulskoude e spered hag e galon a gavas raktal peoc'h ha levnez.

Meur a wech abaoe ez eus deut soñj dezhañ e oa bet kinniget dezhañ, e Bro-C'hall, stadoù eus ar re wellañ, hag en devoa nac'het o degemer dre c'hoant da chom e Breizh. Erru oa an eur da baeañ e garantez-vro.

Gwall skañv e oa e yalc'h. E dud a oa bremañ ken paour ken n' halle goulenn skoazell ebet ken digante, ha pa 'n dije bet c'hoant d' hen ober.

Anavezout a rae e Pariz daou zen a stad izel, hogen re uhel e oa e spered evit mont da ziskleriañ dezhe e boan. Bezañ en devoa ur c'hefiad dilhad : ac'hanta, gwerzhañ a raje kef ha dilhad mar ne gavje netra well da ober.

Seblantout a reas dezhañ ec'h anaveze ar Gêr-Veur a-viskoazh, tud ha tier ; ha setu-hañ da redek evit 'n em ginnig eus an eil skol d' eben.

" N' hallan ket kemer ac'hanoc'h, " a veze respontet dezhañ e pep tu.

War-benn un nebeut deizioù, setu e yalc'h deut da vezañ ken kleuz, ken ne grede ken prenañ bara. Azalek neuze, e vagadurezh a voe dour feunteun. Pa n'

hallas ken paeañ e gambr, e rankas tremen an nozvezhioù war vale dre Bariz. Mat ' oa kavout divhar kreñv. Tremen a reas eil hanter miz Mae o vale hep ehan : an darn vuiañ eus e bredoù a voe skudelladigoù dour. Met, pezh a oa souezhus, e spered a oa e peoc'h hag e galon a oa en he flomm ! A zo kaeroc'h, pa soñje en e stad tremenet e Breizh-Izel, e kave gwelloc'h e stad nevez. Ne soñje tamm en e dud, nag e den all ; degemer mat a rae d' e baourentez hep goulenn digantañ e-unan penaos harz outi na penaos e teuje d' hen kuitaat. Laouen ne oa ket, met e peoc'h e oa da vihanañ.

Penaos ne deo ket marvet gant an naon hag ar skuizhder ? Den n' hen goar. Ret mat a voe dezhañ, e gwirionez, bezañ bet harnezet, rak un teir sizhun bennak e chomas war vale, bevet gant dour nemet pa zegouezhe gantañ kavout ur c'henvroad a Wengamp war e hent hag a ranne gantañ lodenn eus e bred.

440

Brevet gant ar skuizhder, drailhet e votoù, lous e zilhad, ne seblante ket bezañ gouest da gaout ur stad. Ne chome gantañ nemet un esper : bezañ skoazellet gant ar galloud kuzhet en devoa roet sikour dezhañ war e wele a varv.

Hogen d' an oad-se, Lemenik a oa pell dioutañ soñjal e diouganou Marzhin pe e diouganou all. An anv a Lemenik, dibabet gantañ kalz diwezhatoc'h, ne oa ket zoken en e spered. Ne oueze netra diwar-benn ar galloudoù a zo us dimp hag a gase anezhañ en-dro hep gouzout dezhañ.

Ur beure bennak koulskoude e c'hoantaas mont d' ober un dro da di ur c'hlaser plasou. Menel a reas batet : bezañ e oa ur plas evitañ en un ti-skol 'lec'h ma kelenned bugale hanter ziot. An eurvad-mañ a zegouezhas gantañ e deizioù kentañ mezheven. Setu-hañ da redek ! Raktal ma voe dirak mestr bras ar skol e voe degemeret, daoust d' e stumm a baourentez ruz. Ne chomas ket pell eno, e-mesk ar vugale baour-mañ hag o mistri, kaer en devoa bezañ kroget mat gant e labour adarre, mestr war e runkun ha gouest d' ober gant an holl hervez ar gwellañ ; met ne oa ket ezhomm dioutañ pelloc'h.

Ha setu ret, goude ur miz hepken, mont adarre da gaout ar feunteunioù ha da gregiñ gant ar baleadennoù, rak nebeut a arc'hant a oa bet da reiñ dezhañ pa guitaas ar skol ha kavout ur stad all, e miz Gouere, a oa e-maez a gont.

Teir sizhun bennak e chomas adarre da fritañ mizer gant paourentez. Er mare-mañ oa miret dezhañ anavezout pezh a oa bet pellaet dioutañ bete-vremañ.

441

NE 'Z EUS KEN DA ZISKENN

Un nozvezh, war-dro hanter-noz, en em gavas da zihuniñ, dindan pav ur gward-kêr, war bazennoù c'hoariva an Ambigu. Penaos e oa erruet eno ? Penaos e oa kroget ar c'housked ennañ ? N' en devoa koun ebet ken.

" Heuilhit ac'hanon, " emezañ.

Ha setu ar paotr yaouank o kerzhout a-dreñv ar gward, skuishoc'h eget biskoazh hag o soñjal, a-hed ar ruiou :

" Me a grede n' hallen ken anavezout brasoc'h poanioù. Allas ! Setu me etre daouarn ar polis. Gwashañ mezhañ a c'hortoz ac'hanon bremañ ! Petra ' c'hoarvezo ac'hanon ? "

Ar gward a zigoras dor ar c'homiser ha Lemenik en em gavas dirak an den-mañ, ret dezhañ displegañ doareoù e vuhez.

" N' hoc'h eus lojeiz ebet e Paris ? " eme ar c'homiser.

" O, salokras, " eme Lemenik, " bezañ am eus. An aotrou Hen-ha-hen a lavaro deoc'h em eus gwele en e di. "

" Gwelet e vezo. Da c'hortoz, c'hwi a dremeno an nozvezh amañ. "

Ha setu Lemenik boutet en un toull du 'lec'h ma oa un nebeud paotred dastumet eveltañ gant ar gwardoù. Hennezh a oa un toull a boan hag a vezh, rak eno ne oa ket hepken peorien ; bezañ e oa ivez laeron, muntrerien, ha fallañ tud a zo war an douar. E gwirionez, ne oa ket brav bezañ mesket ganto. Peadra a oa da goll ar skiant.

Degouezhet e oa dezhañ gwelout an dud-mañ e-pad e valeadennoù noz a-hed ar stêr, pe er c'hoc'hu bras, pe 'n ul lec'h all bennak 'lec'h m' en em denne an holl valeerien hep ti eveltañ, da gousket un dakenn. Hogen, mar gelle heuilh e hent neuze, setu bremañ e oa staget oute. Anavezout a reas eno krisañ anken a hall gouzañv an den fur.

C'hoarzh et en deus abaoe o soñjal en e walleurioù, met ne c'hoarzh ket en noz-se. Koulskoude ne gollas ket e skiant. E galon dalc'hmat a zo savet uheloc'h eget ar boan.

442

P' erruas ar c'houlz da vezañ didoullet ha da vezañ kaset dirak ar c'homiser adarre, ne oa anken ebet ken en e spered, ha ne oa ket a lec'h da gaout anken e gwirionez.

" Gallout a rit tec'hel, " eme ar c'homiser. " Gouzout a ran ez eo gwir ho toareoù. Met diwallit mat da 'n em ankouaat ur wech ' all da gousket er ruioù, rak startoc'h e vefec'h klozet, kredit ac'hanon. "

Neuze e tec'has Lemenik a zindan krabanoù ar gwardoù, o soñjal e oa bet trugarezus a-walc'h an aotrou X... o tremen hep hen dislavarout, rak ne oa bet biskoazh gwele evit Lemenik e ti an aotrou-mañ.

" O ! bremañ, " eme Lemenik outañ e-unan, " daoust hag erru on e penn va hent a dristidigezh ? Setu gouzañvet ganin ar brasañ poanioù. Marteze e tigoulzo bremañ un draig bennak a vat. "

Ne felle ket dezhañ bepred goulenn skoazell na digant e dud, re baour evit gallout ober un netra evitañ, na digant den all, ha setu-hañ krog da vale adarre, noz-deiz, dre Bariz, hep esper ebet da c'hallout terriñ e naon na da c'hallout diskuizhañ e gorf.

Un devezh ma oa, evel bemdez, o vont dirakañ, en em gavas fri-ouzh-fri gant ur paotr yaouank ; mab an aotrou X... an hini e oa, hag a lavaras dezhañ :

" Deut ganin d' ar gêr. Erru ez eus ul lizher evidoc'h a Wengamp. "

" Feiz 'ta ! Daoust piv hellfe skrivañ din ?"

" Ho tud, " eme an den yaouank. " Va zad en deus skrivet dezhe ha me ' gred ez eus arc'hant evit kas ac'hanoc'h d' ar gêr. "

Gwir e oa. Ur pred mat, servijet d' ar paour kaezh, a roas dezhañ nerzh ha kalon a-raok kemer an hent-houarn evit mont da Wengamp.

Allas ! stad e dud a oa ken gwazh hag e hini ; erru ' oa ar c'houlz gante da droc'hañ al liammoù a stage anezhe ouzh o stad buhez gwalleurus, pe da vervel dindan ar bec'h.

443

Hogen, nag an tad nag ar vamm ne felle dezhe diskenn izeloc'h dirak o amezeien. Klask a reas Lemenik an tu da enebañ ouzh ar baourentez. E vamm he devoa ur galon kreñv ha taer, hep aon. Lemenik en em glevas ganti evit dispenn pezh a chome c'hoazh eus an ti kozh hag evit sevel gant an dismantrou un ti nevez, bihan ha dister, mentet hepken diouzh o stad.

Ha setu ar vamm galonek o tiskenn un nebeut pazennoù evit bevañ ur vuhez disteroc'h c'hoazh, hep koll he nerzh-kalon, seder bepred.

Lemenik, eus e gostez, a gavas e Bro-C'hall, ur skol nevez evit gounit e vuhez, e Rochefort-war-vor. Ret eo lavarout koulskoude ne oa ket troet e c'hoant etrezek ar gêr-mañ. Abaoe ma oa aet d' an Oriant, ur vouezh a-ziabarzh a lavare dezhañ :

" Da skolaj Chaptal ez i da vestr-studi. "

Hogen, daoust dezhañ bezañ 'n em gavet a-wechoù, en ur dremen e Paris, dirak dor ar skolaj-mañ, un dra bennak a harze outañ mont da c'houlenn bezañ degemeret ennañ.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Kresket eo an dud e ti Suzana hag Andrev LATIMIER. Herve, Padrig, Alan, Annaig hag Armela o deus bet ur c'hoar vihan Gwennola d' an 20 a viz Du, e Vert-Saint-Denis.

Jord KLER hag e wreg zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o mab Ronan, d' an 9 a viz Kerzu e Naoned.

Hor gwellañ gourc'hemennoù

Yann RENAULT ha Mari ar BAILH e bried, Per ROUE ha Marc'harid SAUVAGE e bried a zo laouen da gemenn deoc'h eured Annaig hag Herve, e Roazhon d' an 28 a viz Kerzu 1968.

Hor gourc'hemennoù a eürusted d' ar priedoù nevez.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ HERE :

Anna Ar Floc',h, 5 lur ; F. Kervella, 140 ; P. Le Meur, 15 ; C. Gouriou, 63 ; R. Corre, 5 ; D. Guichard, 65 ; Vefa de Bellaing, 30 ; R. Moride, 11, Dr Tricoire, 5.

- War un dro : 339 lur.

MIZ DU :

Dr Dorval, 60 lur ; V. de Bellaing, 5 ; M. Miniou, 20 ;
War un dro : 85 lur.

4.859,31 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Ret e vefe tizhout 5.000 lur da vihanañ. Rak, ret eo derc'hel soñj eus bet ur prof a 3.000 lur er bloaz-mañ, ha ma ne gonter ket ar prof-se hon eus bet ouzhpenn 1.000 lur nebeutoc'h a brofoù eget warlene.

Ul levr nevez embannet gant Al Liamm : " Pirc'hirin Kala-goañv "

Dont a raio er-maez war-dro Nedeleg levr Fanch Elies " Pirc'hirin Kala-goañv ", un dastumad ennañ ugent danevell. Al levr, 200 pajenn, zo da rakprenañ. Moulet e vo 50 skouerenn hepken war baper kaer " Johannot ", niverennet eus 1 da 50.

Kaset e vezint d' ar rakprenerien evit 20,00 lur franko e-lec'h 25,00 gant ar mizoù en tu-hont. Ar skouerenn voutin a gousto 15,00 lur e-lec'h 20,00 betek ar 15 a viz C'hwevrer 1969.

C.C.P. Rennes 1136 82. Mlle J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, 22 - Guingamp.

Levrioù all embannet gant Al Liamm

Emañ eta, levr Fanch Elies, " Pirc'hirin Kala-goañv " o tont er-maez. War-lerc'h e teuo derou embannadur klok ar " Bibl ". Al levrenn gentañ a vo lakaet dindan ar wask e penn-kentañ ar bloaz.

Kaset eo bet d' ar mouler, ivez, lod eus " Geriadur brezhonek-gallek " Roparz Hemon, kresket betek kaout 600 pajenn e-lec'h 495.

Er bloaz a zeu e vo ivez lakaet dindan ar wask ur " Yezhadur hollvrezhoneg " gant Roparz Hemon.

Spi hon eus e vimp kalonekaet ha sikouret en hon labour hag e raio berzh an holl embannadurioù-se.

Niverennoù kozh " Al Liamm " da werzhañ

Prenañ a c'heller an niverennoù-mañ :

TIR NA N-oG, niv. 5: 2 lur ar pezh.

AL LIAMM :

niv. 1, 2, 4, 5 : 2 lur ar pezh.

niv. 6, 7, 15, 16, 18, 19, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 49, 53 : 3 lur ar pezh.

niv. 32-33 : 5 lur ar pezh.

bloavezhioù 1957 (60-65), 1958 (66-71), 1959 (72-77), 1960 (78-83), 1961 (84-89), 1962 (90-95), 1963 (96-101), 1964 (102-107), 1965 (108-113), 1966 (114-119), 1967 (120-125) : 25 lur 6 niverenn pep bloaz. Niverennoù ar bloavezhioù-se a c'hell bezañ gwerzhet a-unanoù, 4,5 lur ar pezh (6 lur evit an niv. 60 hag 61, kalz tevoc'h eget ar re all).

Klokaat a c'hellit ho tastumadenn en ur skoazellañ war un dro kef " Al Liamm ". An niverennoù a vez kaset d' ar brenerien kuit a vizoù-post. O goulenn digant P. ar Bihan, Résidence la Concorde, Esc. E 2, 25 - Saint-Servan.

Notennoù Yezh

Hor c'henlabourer F. Kervella en deus kaset deomp " Notennoù war zigarez lenn " evit respont da evezhiadennoù Roparz Hemon. An Notennoù Yezh-se o vezañ un tamm re hir evit ur gelaouenn evel " Al Liamm " a vo moulet diwezhatoc'h war " Hor Yezh ".

446

Niverennoù kozh " Al Liamm

Emañ ul levraoueg vras a Iwerzhon o klask niverennoù 3, 11 ha 14 Al Liamm evit klokaat he dastumad, a vo keinet ha miret ganti evit ar rummadoù da zont.

Ar re o defe hini pe hini eus an niverennoù-se da werzhañ a zo pedet d' ober kinnigoù d' ar gelaouenn.

S.A.D.E.D. - Emvod hollek an 27 Here 1968 e Roazhon

Goude pemp bloavezh labour emren, en deus S.A.D.E.D, kemeret lec'h en Emsav Stadel Breizh : e diwezh 1967 e voe kevreet ar Strollad gant daou aozadur-kelenn all, Kelc'h Debauvais ha Framm Yaouankiz Vreizh, hag ez eas d' ober ganto Skourr an Deskadurezh Vroadel.

Da heul an enframmar-se ez eus diwanet darempredoù stankoc'h ha kudennoù nevez a zo da ziskoulmañ. Setu perak, ouzhpenn an dalc'hioù-labour sizhuniek o vodañ un niver bihan a izili, e ranker hiviziken aozañ emvodoù hollekoc'h ma peder holl izili ar Strollad, ar skolidi, hag ivez izili an aozadurioù kevreet.

Dalc'het eo bet emvod hollek an 27 Here e Diellva-Kreiz ar Strollad, e Roazhon. War roll-labour an devezh e oa :

- Danevelloù obererezh ar pevar Gwazva evit 1968.

- Kudenn gwirioù an izili. Izili S.A.D.E.D. zo war un dro izili Emsav Stadel Breizh. Gwirioù ha dleadoù o deus enta e-keñver E.S.B. ouzhpenn ar re o deus e-kenver S.A.D.E.D. Penaos termenañ an dezvad nevez-se ?

- Kudenn ar c'helaouiñ. Aliesoc'h e weler anv S.A.D.E.D, er c'helaouennoù brezhon hag estren. Diresis, pa n' eo ket direizh, e vez ar seurt menegadurioù. Nebeud a dud evit gwir a oar al labour sevenet gant ar Strollad ha, dre vras, gant an aozadurioù bodet e Skourr an Deskadurezh Vroadel. Mallus eo enta aozañ ur c'helaouerezh dereat.

- Kudennoù ar mererezh. Keit ha ma chomas un aozadur distag e voe eeun mererezh S.A.D.E.D. Tennañ a rae e gorröder eus ur stal liestennañ ledkenwerzhel, eus profoù digant skoazellerion ha dreist-holl eus skodennoù an Izili-Harpañ. Gant an enframmadur ez eo aet kempleshoc'h jederezh ar Strollad. Hag-eñ ne ve ket deuet poent disammañ S.A.D.E.D. eus e vererezh emren, krouiñ ur mererezh hollek evit an aozadurioù kevreet hag ensevel an tellerezh e-lec'h an harperzh ?

Lakaet eo bet an teir c'hudenn bouezus-se dirak an Izili evit ma pleustrint warno er sizhunioù a zeu. Disentezioù a vo kemeret a-benn diwezh ar bloaz.

Mouezhiet ez eus bet war un nebeut krefen pouezus pe bouezusoc'h :

447

- Divizet ez eus bet aozañ emvodoù hollek en un doare mareadek hiviziken : pep sul kentañ eus ar mizioù C'hwevrer, Mae, Eost, Du.

- A-du emañ niver brasañ an Izili evit ma ve kendalc'het gant ar Vodadeg Vloaz. Ar Vodadeg Vloaz a ro tro da holl izili ha da holl skolidi an aozadurioù-kelenn d' en em gavout ha d' en em anaout. Ouzhpenn-se, ma ne vez ket renet en deiz-se ul labour-standur bras, e tiraezer ul live sevenadurel mat bennozh d' ar skrivagnerion ha d' an arzourion a gemer perzh er Vodadeg.

Dalc'het e vo an Emvod Hollek kentañ d' ar sul 02 C'hwevrer 1969.

Prefeded Napoleon a-enep ar C'hoariva brezhonek

An " digreizennadur sevenadurel " n' eo ket un ijinadenn eus ar IVvet Republik nag eus an Ao. Malraux ; Napoleon I e-unan en doa rannet e Impalaered e 25 rannvro c'hoarivael (" arrondissements théâtraux ») ha krouet en doa ur strollad-c'hoarierien e pep hini ; an XVIIIvet a oa enni tri departamant Kornog Breizh, nemet Brest. Ar strollad-c'hoarierien a yae da c'hoari e kêrioù Breizh komediennoù, dramaoù, c'hoariganoù fentus, met dreistholl reuzc'hoarioù evel " Le chaudronnier de Saint-Flour " pe " Geneviève de Brabant ". Ar Prefeded a oa o dever evezhiañ pep tra - n' o deus graet evezhiadenn ebet diwar-benn an holl pezhioù-c'hoari-se ; met klask a rejont en enep herzel ouzh arvestoù ar " misterioù brezhonek ", rak rebech a raent dezho magañ ar brizkredennoù. Barère a lavare dija e 1794 : " Ar gevreadelouriezh hag ar brizkredenn a gomz brezhonek ". An istorour Michelet a skrive c'hoazh tri-ugent vloaz goude : " E-pad ar beilhadegoù a vez dalc'het e-pad ar goañv e tiez-soul Breizh, ar beleg a zeu, dirak ar Gall na gompren netra, da brezeg ar brezel er " yezh teñval " (" le sombre idiome ") a vefe lavaret yezh ar re varv ".

Al Liderezh en okitaneg

Degemeret eo bet an okitaneg e liderezh an oferenn dre an nor-dal d' ar 14 a viz Eost 1968. An deiz-se ez eus bet lavaret un oferenn en okitaneg penn-da-benn e Sant-Salvadou, ur barrez a Vro-Rouerge (1). Kenlidet eo bet gant arc'heskob Pariz, an Ao. Marty, un Okitanad anezhañ, eskob Rodez (1), an Ao. Menard, ur Gall, hag un ugent bennak a veleien rouergat.

Lidet e oa an oferenn da geñver hanterkantvet deiz-ha-bloaz marv ur skrivagner okitanek, an Ao. beleg Bessou, ganet er barrez ; skrivet en doa ul levr " Del brec a la tomba " (Eus ar c'havel d' ar bez) ha troet en doa an Aviel en okitaneg. Ar prezegenner, an Ao. beleg Fournier, skrivagner okitanek e-unan, a lavaras e verke an deiz-se donedigezh an okitaneg el liderezh ha ne c'helle ket eñvor an Ao. Bessou bezañ enoret gwelloc'h.

(1) Ober a reomp gant stummoù an anvioù-lec'h kinniget gant an Ao. Klerg e Barr-Heol ", niv. 36 ha 38 (Anvioù-lec'h Okitania), met kavout a reomp gwelloc'h mirout ar reizh-skrivadur okitanek evel ma vez graet evit an anvioù-lec'h er yezhoù all.

448

An okitaneg er skolioù eil-derez

Kelc'hgelaouenn divyezhek an Ensavadur a Studioù Okitanek he deus embannet e niverenn an Nevez-Amzer 1968, disoc'hoù un enklask diwar-benn deskadurezh an okitanek e skolioù eil-derez ar Stad c'hall e-doug ar bloavezh-skol 1966-1967. An aozer, J.-B. Seguy, en deus skrivet d' an holl re a gelenn ar yezh ; 45 kelenner o deus respontet.

E-touez ar 45 kelenner, 16 o deus tremenet an testeni a studioù okitanek ha 12 an diplom a studioù uhel war an okitanek ; kavout a reer anezho dreist-holl e-touez ar re yaouank o deus graet o studioù e Skol-Veur Montpelher ; 23 anezho o deus embannet levrioù pe pennadoù en okitaneg.

Kudenn an doare-skrivañ a ra e reuz ivez en Okitania (evel en holl vroioù mestroniet ...) ; emañ koulskoude an doareoù-skrivañ rannyezhel o kilañ, met daou reizhskrivadur lennegel pennañ a gaver : an hini savet gant ar Felibred ha Mistral en XIXvet kantved hervez distagadur ar rannyezh provañsek hag an doare-skrivañ okitanek savet gant an Ensavadur a Studioù Okitanek hag a zo un doare-skrivañ peurunvan harpet war hengoun lennegel ar yezh.

24 kelenner, Provañsiz holl anezho, a ra gant ar reizhskrivadur " mistralek ", 15 kelenner, ar re yaouankañ dreist-holl, a ra gant ar reizhskrivadur peurunvan, 4 a implij an daou.

Ar 45 kelenner a zo strewet e 17 departamant, met dreist-holl e Provañs hag e Languadoc, nebeut-tre e Gwienna ha Gwaskonia, rak an darn vrasañ eus ar gelennerien hag eus ar skolidi a vez kavet er Reter d' ul linenn Peiregus (glg. Périgieux) - Tolosa - Leucate.

Setu niver ar skolidi hervez an departamantoù hag ar rannvroioù :
-Begoù ar Ron, 290; Alpoù Izelañ, 52 ; Var, 30 ; Vaucluse, 310. - Provañs ha Comtat : 682.

Met bez' e c'heller stagañ outo daou departamant all lec'hiet e reter d' ar stêr Ron ha ma vez komzet enno rannyezhoù nes ouzh ar provañseg : Alpoù Uhelañ, 50 ; Alpoù an Arvor, 72. - Hollad : 804 skoliad.

- Gard, 159 ; Herault, 188 ; Aude, 17 ; Garona Uhelañ, 27 ; Tarn, 37 ; Ariège, 2. - Languadoc ha Fois ; 430 skoliad.

- Dordogne, 102 ; Lot ha Garona, 52, Aveyron, 12 ; Pireneoù Izelañ, 30. - Gwienna, Gwaskonia, Bearn : 196 skoliad.

449

Bez' ez eus neuze 1.430 skoliad, rannet e 70 klas ; diglok eo al listenn rak n' eo ket bet graet an enklask er skolioù kristen ; n' eus sifr ebet kennebeut evit departamantoù Aovergna ; 380 skoliad a oa er C'hantal e-doug ar bloavezh-skol 1963-1964. Komz ar ra an Ao. Klerg, en e bennad diwar-benn ar C'hantal (" BarrHeol ", Gwengolo 1966, p. 58), eus ur skolaer distaget evit kelenn ar yezh-ok 24 eur dre sizhun e skolioù Orlhac (glg. Aurillac). Staget eo gant an enklasker ouzh niver ar skolidi eil-derez niver ar re a heuilh skol dre lizher savet gant ar " Coletge d'Occitania ", 750 anezho, ar pezh a ra en holl 2.120 skoliad.

2.383 skoliad a gaved e 1963-1964 ; met ma 'z eus c'hoazh ur 400 bennak e skolioù ar C'hantal, an niver hollek a zo marteze un tammig uheloc'h. Bez' e c'heller soñjal ez eo stabil dre vras niver ar skolidi er bloavezhioù-mañ ;

kresket en doa kalz etre 1961-1962 ha 1963-1964 ; da skouer ar skol dre lizher he doa gounezet 220 skoliad muioc'h.

Niver ar re a laka o anv evit tremen an arnodenn okitanek er vachelouriezh a gendalc'h da greskiñ : daougementet en deus etre 1964 ha 1966 ; setu an niver anezho e 1966, rannet dre Akademiezh :

- Ais-Marseilha, 79 ; Bourdel, 23 ; Clermont, 50 ; Montpelher, 760 ; Tolosa, 57 ; Pariz, 8. - Hollad : 977 skoliad.

J.-B. Seguy a lavar evit klozañ ez eo stag dazont deskadurezh an okitaneg ouzh kalon ha strivoù ar gelennerien ; e pep lec'h ma 'z eus ur c'helenner evit reiñ kentelioù, e vez kavet skolidi.

" Maintaining a National Identity "

Levr-bloaz 1968 ar C'hevren Keltiek (Celtic League), ennañ 168 pajenn, zo nevez embannet. E bennaozer a zo Frank G. Thompson, rener ar gelaouenn divyezhek skosat " Sruth ". E-touez ar 36 den o deus skrivet pennadoù al levr ez eus tud hag a zo e penn emsavioù broadel ar c'hwec'h bro geltiek koulz ha mailhed war dachenoù an arboellerezh hag ar yezhoniezh.

Tri rummad pennadoù a zo anezho : Ar Broioù Keltiek Hiziv-an-Deiz - Ar Gelted hag ar C'henvarc'had - Ar Gelted e Norzh-Amerika. War-bouez troidigezhioù ur pennadig e saozneg er 6 yezh keltiek emañ al levr a-bezh e saozneg. Amañ e kaver diskleriadurioù eus ar c'hentañ a-zivout ar pezh a c'hoarvez er broioù keltiek hag ar pezh a reont evit diwall o broadelezh.

Bez' e c'heller prenañ al levr digant Jakez Derouet, 2, Place du Martray, 44 - Naoned. Ar priz zo 9 lur. Digant hor c'heneil e c'heller kaout pep diskleriadur ivez a-zivout ar C'hevren Keltiek.

E-touez ar pennadoù mat a zo embannet emañ e venegin " Celtic Nationhood " gant Gwynfor Evans ; " Book Publishing in Wales " gant G. Morgan hag E. Roberts ; " Cymru : Cultural Review " gant Dafydd Glyn Jones ; " The language Revival in Ireland " gant ar C'horonal E. O'Neill ; " The Celtic countries and the E.E.C. " gant an armerzhour Garret Fitzgerald ; " The Real Ulster Tradition " gant Padraig O Conchúir (*). Dudius e vo kavet ivez pennad Berresford-Ellis o tiskouez ne varvas morse ar c'herneveureg. Hag ar pennad gwellañ eo moarvat an hini skrivet gant daou lennour skosat eus Skol-Veur Wellington, Zeland-Nevez : " The roots of Scottish and Welsh Nationalism ", ur pennad hag a ziskouez ez a unvez hon doareoù-gwelout war greskiñ dre ar broioù keltiek.

450

Setu moarvat frouezh gwellañ labour ar C'hevren Keltiek : dre blediñ a-gevret da gudennoù hor broioù a-hed ar bloavezhioù e teu an unvez-se a sevenadur, er ster ma vez spisaet sevenadur gant Emsav ha " paotred S.A.D.E.D. ", da vezañ diraezadusoc'h. Rak evit sevenadur ar c'hantvedoù tremenet, gwall zifetis ez eo aet e zanvez, un afer a drivliadoù ez eo dreist-holl. Padal, n' eus ket nann da lavarout, ma ne dosta ket hor broadoù kelt an eil re ouzh ar re all e vint diverket a-ziwar zremm ar bed.

Amañ e tiskuilhin un tammig kerse, goude klevout ez eo chomet kalz eus izili Skourr Breizh ar C'hevren hep adpaeñ o skodenn hevlene (pe warlene). Ne lavaran ket ez eo dispar ar pezh a ra ar c'henurzhiadur etrekeltiek-mañ. Gant an amzer vak a chom gant " kargidi " ar C'hevren n' eus ket tu da ober muioc'h. Ha ma ne reomp ket mat a-walc'h al labour, gwelloc'h e vefe hel lavarout deomp eget chom mut hag er-maez. Evidomp-ni Breizhiz hag a ro hon amzer hag hor poan da gas ar C'hevren en-dro, ez eo ar C'hevren un hent **da** Emsav Breizh da greskiñ e zarempred gant an diavaezvro. Evel m'hen diskouezo endalc'h hol levr-bloaz ez eo un hent ledan. Marteze e kav darn ez eo re ledan. Plas a zo en hon embannadurioù evit skridoù taer ha dispac'hel koulz hag evit danevellskridoù tud hag a labour war ul live tostoc'h d' ar bobl. N' eus ket a enebadur gwirion aze d' hor meno.

Marteze e vez re ziaes ar saozneg ? Tu a vefe d' e eeunaat, moarvat.

Ar pezh a garfemp diskleriañ hep ober geizioù eo e klaskomp kenframmañ ar C'hevre Keltiek gant emsav Breizh, en un doare laosk, met e doare da servijout d'ar strolladoù disheñvel keit ha ma reont labour vat evit ar vro. Evit kenderc'hel en deus ezhomm ar C'hevre eus skodennoù kalz izili avat. Diouzh o niver e welimp hag eñ e tleomp derc'hel da vont gant hon erv. Rak ur bern traoù all a zo d' ober ivez.

(*) Ne venegan ket pennadoù digant Breizhiz anavezet mat evel Youenn Olier, Y. Fouéré, A. Kalvez, N. Henaff, M. Keruhel.

Roazhon Breizh

Hor mignon ha kenlabourer F. Kervella a skriv deomp en deus bet kalz a blijadur o selaou er radio an danevell " Minna " gant Roc'h-Vur. " D' am meno ", emezañ, " ez eo unan eus an abadennoù gwellañ am eus klevet betek-hen er Radio. Ar gontadenn a oa mat ha displeget e oa eus ar c'hentañ gant Charlez ar Gall hag Alan E. ar Berr. Marteze ne vije ket fall deoc'h ober meneg en ho " notennoù " eus degouezhioù evel-se, pa ne ve nemet evit rein kalon d'ar re a laka o foan evit sevel an abadennoù. " Setu m' eo graet, ha gant plijadur.

Merzet hon eus, avat, evel an Ao. Klerg, rener " Barr-Heol " (niv. 58) e oa kemmet titl an abadennoù brezhonek war ar c'hazetennoù. Kavet hon eus souezhus e oa deut " Amañ Roazhon Breizh " da vezañ " Amañ Emgleo Breiz ". Ar Radio, evel ma lavar an Ao. Klerg a zo tra an holl ha paeet e vez gant an holl, n' eo ket reizh e kemerfe anv ur gevredigezh.

451

Ur c'harr-tan arnevez dreist !

Mar fell deoc'h kaout ur c'harr-tan eus an dibab, dalc'h ennañ, digoustus, aes tre da vleniañ, hep ezhomm zoken da dremen dre ur skol, ha sikour war ar memes tro hor Yezh da vevañ, prenit ar c'harr-tan hollandat emlusk 100 %: DAF, ar c'harr-tan nemetañ oc'h ober bruderezh e brezhoneg.

Evit gouzout hiroc'h diwar-benn ar c'harr-tan burzhudus-se, skrivit gant un timbr da Gevredigezh Selaouerion ha Pellwelerion Vreizh an O.R.T.F. : " Skingomz ha Skinwel ", Kergoantig, 18 bis, straed Duguay-Trouin, Sant-Brieg - 22

Kenvroiz !

Mar fell deoc'h kaout ur skinwel hag ur skingomz vrezhonek dereat hag echuiñ gant goaperezh an O.R.T.F., skoazellit " Skingomz ha Skinwel "

Kevredigezh Selaouerion ha Pellwelerion Vreizh
18 bis, straed Duguay-Trouin, Sant-Brieg 22

Kasit ur skodennig evit an Nedeleg d' ar c'hont-red-post It. OMNES, 2031 55
Roazhon.

An Hollsent

Da geñver gouel an Hollsent ez eo aet izili Oaled Abherve war bezioù ar vroadelourien douaret e bered Sant-Mikael e Sant-Brieg, da lavarout eo Vallée-Abherve, Emil Ernod, Meven Mordiern, an Ao. du Cleuziou, hag an Itron de St-Pierre. Displeget eo bet en nebeut komzoù buhez ha labour pep hini.

Reizhadennoù

E pennad E. ar Barzig war v-Mur e traoñ ar bajenn 340 ez eo ret lenn : " Er c'hontrol, ar 167 a lamm ", ha nann " Er c'hontrol, Roazhon-Karaez... ". A-hend-all e oa ur fazi en dornskrid ha war ar memes pajenn ez eus bet skrivet " kalz a veleien, a zevezhourien " e-lec'h " kalz a vevelien ".

452

Kelc'h Debauvais, danevell obererezh

D' ar gwener 8 a viz Du e voe aozet un emvod evit an holl e Roazhon gant Kelc'h Debauvais hag emsaverion ar gêrbenn evit prientiñ labour ar bloavezh-skol.

En displegadenn gentañ gouestlet da bal an Emsav e lavaras G. Maze e oa meur a zoare da sellout ouzh stad Breizh er mare-mañ : doare an armerzhour, ar c'hevredadour pe an hanezour. An holl zoareoù-se ne roont ket ur gweladur kevan eus degouezh Breizh. Ur sell politikel eo ret teurel war Vreizh evit unvaniñ ar selladoù darnel-se ha tizhout buhez wirion ar bobl vrezhon. Breizh a zo ur vro isdiorreet. Azonou armerzhel pe gevredadel niverus a zo d' an isdiorreadur-se. Anavezout a reomp istor an isdiorreadur. N' eo ket a-walc'h evit kompren perak ez eo Breizh ur vro isdiorreet nag evit diorren ar vro. Ar sell politikel hol laka da welout emañ isdiorreadur Breizh e dalc'h diempradur ar gevredigezh vrezhon. An diskoulm da gudennoù Breizh, kudenn an isdiorreadur, an divroerezh, an diempradur, a dremen dre ar Stad Vrezhon. Pal an Emsav a zo krouiñ ur gevredigezh nevez e Breizh. Ar brezhoneg a zo benveg labour ha buhez ar gevredigezh nevez. Roll Kelc'h Debauvais a zo deskiñ brezhoneg d' an emsaverion nevez.

En eil displegadenn e komzas Y. F. Furic eus kenteliezh Kelc'h Debauvais hag e zoareoù labourat. Er bloaz-mañ e c'hoarvezo kentelioù Kelc'h Debauvais eus kentelioù war ar yezh ha displegadennoù war an armerzh, an istor hag al lennegezh. Bep sizhun e vo ur gentel. Goude teir c'hentel war ar yezh e vo un displegadenn. Daou rummad kentelioù a zo war ar roll kelennadurezh : ar rummad Brezhoneg Eeun evit an deraouerion hag ar rummad Eil Bloavezh evit ar re o deus heuliet ar rummad kentañ pe a oar komz brezhoneg endeo. Ar gwirioù enrollañ a sav da 50,00 F. E pep klas ez eus etre 10 ha 15 skoliad. Reoliadur Kelc'h Debauvais a zo eeun : an aketusted d' ar c'hentelioù a zo reol ha ret eo ober ar poelladennoù. Goude peder ezvezañs pe peder foelladenn daleet e vez ezrollet ar skoliad evit ar bloavezh-skol o ren. An dornlevrioù arveret er rummad Brezhoneg eeun a zo Kentelioù Brezhoneg Eeun ha Grammaire Bretonne R. Hemon. Evit ar rummad Eil Bloavezh e vo liesstennet ar c'hentelioù.

Da heul pep displegadenn e voe respontet d' ar goulennoù gant emsaverion Roazhon. Enrollet e voe skolidi ha divizet aozañ ganto un devezh-studi war gudennoù Breizh ha doareoù an Emsav.

ROLL AR PENNADOU

embannet war AL LIAMM Bloavezh 1968 (niv. 126-131)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg
(126/46 a dalvez niverenn 126 pajenn 46)

ABANNA (G. E.)	
Eil tezenn vrezhonek ar c'hantved	126/51
Araokaat (tr.)	131/383
Mervel a ranker p'o anavezher (tr.)	131/384
ABERHEL	
A-dreuz lenn	128/213
ANDOUARD (L.)	
Ur vroig eus Iwerzhon	127/109
ARNOLD (Matthew)	
Grae Dover	131/379
ASTURIAS (Miguel Angel)	
Ya, hogen hud ebet	126/6
BARZIG (E. ar)	
Mur e Breizh-Izel	130/337
BECQUER (G. A.)	
Kroaz an diaoul	129/229
Ar gouskerez	131/381
454	
BENEAD	
Breizh bemdeiz Doue	126/23
An Itron Sant Per	126/32
BERR (Alan ar)	
Araokaat (tr.)	131/383
Mervel a ranker p' o anavezher (tr.)	131/384
BIHANNIG (Loeiz)	
An troc'hañ-tali war aodoù Bro-Leon	126/38
KALEDVOULC'H (E. Berthou)	
Daou bennad eus Lemenik	131/438
CERVANTES (Miguel de)	
Nerzh ar Gwad	131/411
KELDREG (R. M.)	
Holl dristidigezh ar Bed	130/307
Tildi	131/385
KERVELLA (F.)	
Notennoù yezh	129/198
O klask ar vouedenn	130/352
Notennoù yezh	130/355
Notennoù yezh	131/432
KERVELLA (Rivanon)	
Ar romantoù polis	131/424

KLER (Jord) War roudoù ar Fenikianed	129/251
KONAN (Jakez) Evnig, allas !	126/5
DENEZ (Per) Yezh ar bobl : pinvidigezhioù o vont da goll Kendalc'h Keltiek 1968 Walter Scott, romantour keltiek	126/42 126/47 136/327
455 DIOLIER (Per) E Pennamenn Ar c'hannad Ar gêr Jonaz	127/85 128/158 129/227 130/303
DUBOUR G (Gwilherm) An desavadurezh An teir rozenn ruz	127/132 128/174
FLOC'H (Loeiz ar) Ar yec'hed dre al louzoù	127/125
FOIX (J.) Ur c'hamalad am boa	129/261
GLANNDOUR (Maodez) Tan ha Ludu	126/3
GUEGUEN (J. F.) Ar garantez e Breizh	129/272
GWERNIG (Youenn) Dieub da lazhañ (tr.) Er Geoded	128/155 130/299
HEMON (Roparz) Ar Pezh Aour An Eured er bed all (tr.) An Estren Kroaz an diaoul (tr.) Ar goañv e-barzh an hañv Grae Dover (tr.) Ar gouskerez (tr.) Nerzh ar Gwad (tr.)	127/86 128/159 129/228 129/229 130/305 131/379 131/381 131/411
YEVTUSHENKO (Y.) Dieub da lazhañ	128/155
456 JEUSED (T.) Hor bara pemdeziek (kendalc'h) Hor bara pemdeziek (kendalc'h) Hor bara pemdeziek (kendalc'h)	126/10 127/101 128/182
IRVING (W) An Eured er bed all	128/159
ISTRATI (Panait) Askol ar Varagan	129/247

OLIER (Youenn)
A-dreuz lenn 128/207

PENNAOD (G.)
A-dreuz lenn 128/208
A-dreuz lenn 130/358

RILKE (R. M.)
Araokaat 131/383
Mervel a ranker p'o anavezer 131/384

ROBERTS (E. C.)
Ar stourm evit ar Yezh 129/264

E ti Moulerezh AR BAOL - Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny
Diskleriet hervez lezenn : 4vet trimiziad 1968 Niverenn er voulerez : 28734
Ar merour : P. AR BIHAN